

Dejiny

*internetový časopis
Inštitútu histórie FF PU v Prešove*

2 / 2010

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2010 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_2_2010.pdf

Dejiny 2/2010 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_2_2010.pdf

Fotografia na obálke / Photography on cover: Jednolod'ový rímskokatolícky Kostol Svätého Ducha v Žehre (13. storočie) / The onenave Roman Catholic Church of Holy Ghost, Žehra (13th century). Foto: Branislav Švorc

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněk, CSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
Mgr. Alexander Mušinka, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Pavol Zubaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)

Redakcia / Editors:

PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Martin Ďurišin, Mgr. Martin Klempay, Mgr. Lucia Marcinková,
Mgr. Maroš Melichárek, Mgr. Ivana Škulecová

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk) a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov cooperation with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk) and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2010

ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠVORC, Peter <i>Slovo na úvod</i>	18
ŠTÚDIE	
SENDEKOVÁ, Marta <i>Vojenská a administratívna reforma v Rímskej ríši koncom 3. storočia</i>	20
PALENČÁROVÁ, Zuzana <i>Hospodárstvo rodiny Pillerovej v Ruských Pekl'anoch v rokoch 1850 – 1939</i>	31
DERFIŇÁK, Patrik <i>Z histórie Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove (1893 – 1925)</i>	44
ĽUDIA A DOBA	
MELICHÁREK, Maroš <i>Osobnosť Vuka Stefanovića Karadžića (1787 – 1864) v kontexte jeho jazykovednej činnosti – vytvorenie moderného srbského jazyka</i>	84
MUŠINKA, Mikuláš <i>Život a dielo Stepana Lvovyče Rudnyckého</i>	101
FRANKOVÁ, Libuša <i>Belo Klein-Tesnorskalský a kultúrny život mesta Prešov (V kontexte zlomových udalostí roka 1918)</i>	118
MATERIÁLY	
HOLLÝ, Karol <i>Historická argumentácia Štefana Marka Daxnera v práci Hlas zo Slovenska, resp. Slovenská otázka od konca 18. storočia (textová analýza)</i>	132
MICHELA, Miroslav <i>Súhrnná správa o priebehu kampane proti Rothermerovej akcii v roku 1927</i>	144
KUCÍK, Štefan <i>Protokol 2. schôdze Odbočky Československej národnej rady v Amerike, konanej dňa 31. mája 1918 v Moose Temple, Pittsburgh, Pa</i>	163
ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY	
VASILOVÁ, Darina <i>Vyučovacia hodina dejepisu a jej štruktúra</i>	184

ROZHOVORY

ĎURIŠIN, Martin

50 rokov Inštitútu histórie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Rozhovor s historikom – Dr. h. c. univ. prof. PhD. Michalom Danilákom, CSc. .....

208

PREDSTAVUJEME...

BIZOŇOVÁ, Monika

Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Spišskej Kapitule .....

228

RECENZIE/ANOTÁCIE

ĎURIŠIN, Martin

Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM.

Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 163 s.

ISBN 978-80-7165-722-4 .....

234

DRÁBIK, Jakub

OVERY, Richard: *The Morbid Age*. London : Penguin Books, 2009. 521 s.

ISBN 978-0-713-99563-3 .....

237

ĎURIŠIN, Martin

Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch III.

Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 75 s.

ISBN 978-80-7165-751-4 .....

241

MARCINKOVÁ, Lucia

Our Lincoln: New perspectives on Lincoln and his world.

Ed. E. Foner. New York : W.W. Norton & Company, 2009. 336 s.

ISBN 978-0-393-33705-1 .....

244

SCHWARZ, Karl

Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa.

Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag. Eds. Marija Wakounig, Wolfgang Mueller, Michael Portmann. Wien; Münster :

Lit Verlag. 2010. 702 S., gebunden .....

246

- ŠVORC, Peter
Arizácie. Acta historica Posoniensia XI. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín; Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 212 s. ISBN 978-80-89236-85-5
Arizácie v regiónoch Slovenska. Acta historica Posoniensia XII. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín, Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 231 s.
ISBN 978-80-89236-86-2 253
- JARINKOVIČ, Martin
TANASKOVIČ, Darko: *Neoosmanizam. Povratak Turske na Balkan.* Beograd : Sluzbeni glasnik; Službeni glasnik Republike Srpske, 2010. 109 s.
ISBN 978-86-519-0596-7 254
- ŠVORC, Peter
POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov.* Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010. 139 s. ISBN 978-80-970354-4-0 258
- KOZÁKOVÁ, Diana
TZOULIADIS, Tim: *Opuštění. Z velké krize do gulagu: naděje a zrada ve Stalinově Rusku.* Praha : Vydavatelstvo BB/ art, 2010. 456 s.
ISBN 978-80-7381-736-7 259
- ŠVORC, Peter
Nepokojná hranica. Zborník z medzinárodnej konferencie „Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937 – 1947“ uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci Spišského dejepisného spolku, Spolku Slovákov v Poľsku, Ústavu pamäti národa. Zost. Milica Majeriková. Krakov : Vydavateľstvo Spolku Slovákov v Poľsku, 2010. 231 s.
ISBN 978-83-7490-346-2 263
- VALLOVÁ, Viera
Historica Třeboň 1526 – 1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. I. Písemnosti z let 1526 – 1535. Ed. Tomáš Sterneček. Praha : Historický ústav, 2010. 442 s.
ISBN 987-80-7286-169-9 265
- ŠVORC, Peter
MAREK, Pavel: *Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století.* Olomouc : Centrum dějin křesťanské politiky na Katedre historie Filozofické fakulty UP, 2010. 454 s.
ISBN 978-80-86760-51-3 267
- KUZMOVÁ, Dagmar
DROZD, Roman – HALCZAK, Bohdan: *Dzieje Ukrainców w Polsce w latach 1921 – 1989.* Zielona Góra – Słupsk : Wydawnictwo MAJUS. 2010. 208 s. ISBN 83-60389-11-X 268

ŠVORC, Branislav BOHUŠ, Ivan: <i>Tatranské štíty a ľudia</i> . Tatranská Lomnica : Vydavateľstvo I & B, 2010. 159 s. ISBN 978-80-969017-9-1	270
---	-----

KRONIKA

HARBULOVÁ, Ľubica <i>21. svetový kongres historických vied</i> . Amsterdam 22. – 28. august 2010	274
TAKÁCSOVÁ, Katarína <i>Jeseň v Historickej knižnici v kaštieli Betliar – 2. ročník</i> . Betliar 2. – 3. september 2010	277
BIZOŇOVÁ, Monika <i>Medzinárodná študentská vedecká konferencia Pontes ad fontes – cirkevné dejiny ve svetle pomocných vied historických</i> . Brno 7. – 10. september 2010	279
ŠKULECOVÁ, Ivana <i>Košice a dejiny – dejiny Košíc (stav výskumu a jeho perspektívy – teoretické a praktické schémy výskumu dejín mesta)</i> . Košice 16. – 17. september 2010	281
HOPTOVÁ, Luciána <i>Päť mesiacov v Bieloruskej republike</i> . Brest 17. september 2010 – 16. február 2011	282
VALLOVÁ, Viera <i>Vedecká konferencia Kresťanstvo v dejinách Zemplína</i> . Michalovce, Lesné 17. – 18. september 2010	285
DOMENOVÁ, Marcela <i>Vedecká konferencia Duchovné bohatstvo východného Slovenska – Knižná kultúra II</i> . Prešov 22. – 23. september 2010	287
PEKÁR, Martin <i>Jan Šrámek a jeho doba (konferencia pri príležitosti 140. výročia narodenia J. Šrámka)</i> . Olomouc 23. september 2010	292
KÓNYOVÁ, Annamária <i>Medzinárodná vedecká konferencia Leonard Stöckel a protestantizmus v strednej Európe</i> . Bardejov 7. – 8. október 2010	294
KOVAĽ, Peter – KUZMOVÁ, Dagmar <i>ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prednášky Mgr. Zbyňka Vydru, Ph.D. z Ústavu historických vied Fakulty filozofickej Univerzity Pardubice</i> . Prešov 18. – 21. október 2010	296

TOKÁROVÁ, Zuzana	
<i>Odborný seminár riešiteľov grantového projektu VEGA MŠ SR Zdroje a podoby etnických konfliktov na Slovensku v 1. polovici 20. storočia.</i>	
Prešov 19. október 2010	298
PAVLOVIČ, Richard	
<i>33. zasadnutie Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov v Českom Těšíne a Cieszynie. Český Těšín 19. – 21. október 2010 .....</i>	299
DOMENOVÁ, Marcela	
<i>Dejiny Slovenska v archívnych prameňoch. Dvadsať rokov archívniectva na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou.</i>	
Prešov 24. – 25. november 2010	302
TOKÁROVÁ, Lucia	
<i>Kus Ríma nad Torysou. Vedecká kaviareň s doc. PhDr. Mariánom Vizdalom, CSc. Prešov 1. december 2010 .....</i>	309
O AUTOROCH	311
INFORMÁCIE PRE AUTOROV	314

CONTENTS

ŠVORC, Peter <i>Foreword</i>	18
SCIENTIFIC ARTICLES	
SENDEKOVÁ, Marta <i>Military and administrative reform in Roman Empire towards the end of the 3rd century</i>	20
PALENČÁROVÁ, Zuzana <i>Farm of the Piller family in Ruské Pekľany in the years 1850 – 1939</i>	31
DERFIŇÁK, Patrik <i>From the history of the Hungarian royal teachers training college for women in Prešov (1893 – 1925)</i>	44
PEOPLE AND TIME	
MELICHÁREK, Maroš <i>Personality of Vuk Stefanović Karadžić (1787 – 1864) and his linguistic activities – creation of new modern Serbian language</i>	84
MUŠINKA, Mikuláš <i>Life and work of Stepan Lvovyč Rudnyckyj</i>	101
FRANKOVÁ, Libuša <i>Belo Klein-Tesnorskalský and cultural life in city of Prešov (In context of the key events of 1918)</i>	118
MATERIALS	
HOLLÝ, Karol <i>Historical argumentation of Štefan Marko Daxner in his work Voice from Slovakia, or Slovak question since the end of 18th century (text analysis)</i>	132
MICHELA, Miroslav <i>Summary report on the course of campaign against Rothermer's action in 1927</i>	144
KUCÍK, Štefan <i>Protocol of 2nd meeting of the branch of the Czechoslovak National Council in America held on 31st May 1918 in Moose Temple, Pittsburgh, Pa</i>	163
STUDY MATERIALS	
VASILOVÁ, Darina <i>History lesson and its structure</i>	184

INTERVIEWS

ĎURIŠIN, Martin

- 50 years of Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. An interview with historian – Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.* 208

WE INTRODUCE...

BIZOŇOVÁ, Monika

- Archive of Roman Catholic Bishop's office in Spišská Kapitula* 228

REVIEWS/ANNOTATIONS

ĎURIŠIN, Martin

- Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM.* Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 163 s. ISBN 978-80-7165-722-4 234

DRÁBIK, Jakub

- OVERY, Richard: *The Morbid Age*. London: Penguin Books, 2009. 521 s. ISBN 978-0-713-99563-3 237

ĎURIŠIN, Martin

- Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch III.* Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 75 s. ISBN 978-80-7165-751-4 241

MARCINKOVÁ, Lucia

- Our Lincoln: New perspectives on Lincoln and his world.* Ed. E. Foner. New York : W.W. Norton & Company, 2009. 336 s. ISBN 978-0-393-33705-1 244

SCHWARZ, Karl

- Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag.* Eds. Marija Wakounig, Wolfgang Mueller, Michael Portmann. Wien; Münster : Lit Verlag. 2010. 702 S., gebunden 246

- ŠVORC, Peter
Arizácie. Acta historica Posoniensia XI. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín; Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 212 s. ISBN 978-80-89236-85-5
Arizácie v regiónoch Slovenska. Acta historica Posoniensia XII. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín, Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 231 s.
 ISBN 978-80-89236-86-2 253
- JARINKOVIČ, Martin
 TANASKOVIČ, Darko: *Neoosmanizam. Povratak Turske na Balkan.* Beograd : Službeni glasnik; Službeni glasnik Republike Srpske, 2010. 109 s.
 ISBN 978-86-519-0596-7 254
- ŠVORC, Peter
 POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov.* Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010. 139 s. ISBN 978-80-970354-4-0 258
- KOZÁKOVÁ, Diana
 TZOULIADIS, Tim: *Opuštění. Z velké krize do gulagu: naděje a zrada ve Stalinově Rusku.* Praha : Vydavatelství BB/ art, 2010. 456 s.
 ISBN 978-80-7381-736-7 259
- ŠVORC, Peter
Nepokojná hranica. Zborník z medzinárodnej konferencie „Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937 – 1947“ uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci Spišského dejepisného spolku, Spolku Slovákov v Poľsku, Ústavu pamäti národa. Zost. Milica Majeriková. Krakov : Vydavateľstvo Spolku Slovákov v Poľsku, 2010. 231 s.
 ISBN 978-83-7490-346-2 263
- VALLOVÁ, Viera
Historica Třeboň 1526 – 1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. I. Písemnosti z let 1526 – 1535. Ed. Tomáš Sterneček. Praha : Historický ústav, 2010. 442 s.
 ISBN 987-80-7286-169-9 265
- ŠVORC, Peter
 MAREK, Pavel: *Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století.* Olomouc : Centrum dějin křesťanské politiky na Katedre historie Filozofické fakulty UP, 2010. 454 s.
 ISBN 978-80-86760-51-3 267
- KUZMOVÁ, Dagmar
 DROZD, Roman – HALCZAK, Bohdan: *Dzieje Ukrainców w Polsce w latach 1921 – 1989.* Zielona Góra – Słupsk : Wydawnictwo MAJUS. 2010. 208 s. ISBN 83-60389-11-X 268

ŠVORC, Branislav BOHUŠ, Ivan: <i>Tatranské štíty a ľudia</i> . Tatranská Lomnica : Vydavateľstvo I & B, 2010. 159 s. ISBN 978-80-969017-9-1	270
---	-----

CHRONICLE

HARBULOVÁ, Ľubica <i>21st International Congress of Historical Sciences</i> . Amsterdam 22 – 28 August 2010	274
HOPTOVÁ, Luciána <i>Five months in the Republic of Belarus</i> . Brest 17 September 2010 – 16 February 2011	277
TAKÁCSOVÁ, Katarína <i>Autumn in Historical library in manor-house of Betliar – 2nd year</i> . Betliar 2 – 3 September 2010	279
BIZOŇOVÁ, Monika <i>International student scientific conference Pontes ad fontes – Church history in the light of auxiliary historical sciences</i> . Brno 7 – 10 September 2010	281
VALLOVÁ, Viera <i>Scientific conference Christianity in history of Zemplin</i> . Michalovce, Lesné 17 – 18 September 2010	282
ŠKULECOVÁ, Ivana <i>Košice and history – history of Košice (state of research and its perspectives – theoretical and practical schemes of research of history of Košice)</i> . Košice 16 – 17 September 2010	285
DOMENOVÁ, Marcela <i>Scientific conference Spiritual wealth of Eastern Slovakia – Book culture II</i> . Prešov 22 – 23 September 2010	287
PEKÁR, Martin <i>Jan Šrámek and his time (conference on the occasion of the 140th birth anniversary of J. Šrámek)</i> . Olomouc 23 September 2010	292
KÓNYOVÁ, Annamária <i>International scientific conference Leonard Stöckel and Protestantism in Central Europe</i> . Bardejov 7 – 8 October 2010	294
KOVAL, Peter – KUZMOVÁ, Dagmar <i>ERASMUS mobility at the Institute of history of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Lectures of Mgr. Zbyňek Vydra, PhD. from the Institute of history of the Faculty of Arts and Philosophy of the University of Pardubice</i> . Prešov 18 – 21 October 2010	296

TOKÁROVÁ, Zuzana	
<i>Specialized seminar of investigators of grant project VEGA ME SR Sources and forms of ethnic conflicts in Slovakia in the 1st half of the 20th century. Prešov 19 October 2010 .....</i>	298
PAVLOVIČ, Richard	
<i>33rd meeting of the Czech- Slovak/Slovak-Czech commission of historians in Český Tešín and Cieszyn. Tešín 19 – 21 October 2010 .....</i>	299
DOMENOVÁ, Marcela	
<i>History of Slovakia in archive sources. Twenty years of archive studies at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Scientific conference with an international participation. Prešov 24 – 25 November 2010 .....</i>	302
TOKÁROVÁ, Lucia	
<i>Piece of Rome over Torysa. Café scientifique with doc. Marián Vizdal, CSc. Prešov 1 December 2010 .....</i>	309
A WORD ABOUT AUTHORS	311
INFORMATION FOR CONTRIBUTORS	314

INHALT

ŠVORC, Peter <i>Vorwort</i>	18
STUDIEN	
SENDEKOVÁ, Marta <i>Militär- und Verwaltungsreform im Römischen Reich am Ende des 3. Jahrhunderts</i>	20
PALENČÁROVÁ, Zuzana <i>Wirtschaft der Familie Pillerova in Pečkány in den Jahren 1850 – 1939</i>	31
DERFIŇÁK, Patrik <i>Aus der Geschichte des Ungarischen königlichen Frauenlehrinstituts in Prešov 1893 – 1925)</i>	44
MENSCHEN UND ZEIT	
MELICHÁREK, Maroš <i>Persönlichkeit Vuk Stefanović Karadžić (1787 – 1864) im Rahmen ihrer sprachlichen Tätigkeit – die Schaffung der modernen serbischen Sprache ...</i>	84
MUŠINKA, Mikuláš <i>Leben und Werk von Stepan Lvovyč Rudnyckyj</i>	101
FRANKOVÁ, Libuša <i>Belo Klein-Tesnorskalský und Kulturleben der Stadt Prešov (Im Kontext der Umbruchereignisse des Jahres 1918)</i>	118
MATERIALIEN	
HOLLÝ, Karol <i>Historische Argumentation von Štefan Marko Daxner in der Arbeit Stimme aus der Slowakei bzw. Slowakische Frage seit dem Ende des 18. Jahrhunderts (Textanalyse)</i>	132
MICHELA, Miroslav <i>Zusammenfassender Bericht über den Verlauf der Kampagne gegen Rothermere Aktion im Jahr 1927</i>	144
KUCÍK, Štefan <i>Das Protokoll der 2. Tagung vom Zweig des tschechoslowakischen Nationalrates in Amerika, am 31. Mai 1918 in Moose Tempel, Pittsburgh. ....</i>	163
LERNMATERIALIEN	
VASILOVÁ, Darina <i>Unterrichtsstunde der Geschichte und ihre Struktur</i>	184

INTERVIEWS

ĎURIŠIN, Martin

- 50 Jahre Institut für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov. Interview mit dem Historiker – Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc. ....* 208

REPRÄSENTIEREN ...

BIZOŇOVÁ, Monika

- Das Römisch-katholischen Bischofs Office-Archiv in Spišská Kapitula .....* 228

REZENSION/ANOTATION

ĎURIŠIN, Martin

- Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 163 s. ISBN 978-80-7165-722-4 .....* 234

DRÁBIK, Jakub

- OVERY, Richard: The Morbid Age. London : Penguin Books, 2009. 521 s. ISBN 978-0-713-99563-3 .....* 237

ĎURIŠIN, Martin

- Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch III. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 75 s. ISBN 978-80-7165-751-4 .....* 241

MARCINKOVÁ, Lucia

- Our Lincoln: New perspectives on Lincoln and his world. Ed. E. Foner. New York : W.W. Norton & Company, 2009. 336 s. ISBN 978-0-393-33705-1 .....* 244

SCHWARZ, Karl

- Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag. Eds. Marija Wakounig, Wolfgang Mueller, Michael Portmann. Wien; Münster : Lit Verlag. 2010. 702 S., gebunden .....* 246

- ŠVORC, Peter
Arizácie. Acta historica Posoniensia XI. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín; Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 212 s. ISBN 978-80-89236-85-5
Arizácie v regiónoch Slovenska. Acta historica Posoniensia XII. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín, Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 231 s.
 ISBN 978-80-89236-86-2 253
- JARINKOVIČ, Martin
 TANASKOVIČ, Darko: *Neoosmanizam. Povratak Turske na Balkan.* Beograd : Sluzbeni glasnik; Službeni glasnik Republike Srpske, 2010. 109 s.
 ISBN 978-86-519-0596-7 254
- ŠVORC, Peter
 POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov.* Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010. 139 s. ISBN 978-80-970354-4-0 258
- KOZÁKOVÁ, Diana
 TZOULIADIS, Tim: *Opuštění. Z velké krize do gulagu: naděje a zrada ve Stalinově Rusku.* Praha : Vydavatelství BB/ art, 2010. 456 s.
 ISBN 978-80-7381-736-7 259
- ŠVORC, Peter
Nepokojná hranica. Zborník z medzinárodnej konferencie „Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937 – 1947“ uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci Spišského dejepisného spolku, Spolku Slovákov v Poľsku, Ústavu pamäti národa. Zost. Milica Majeriková. Krakov : Vydavateľstvo Spolku Slovákov v Poľsku, 2010. 231 s. ISBN 978-83-7490-346-2 263
- VALLOVÁ, Viera
Historica Třeboň 1526 – 1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. I. Písemnosti z let 1526 – 1535. Ed. Tomáš Sterneček. Praha : Historický ústav, 2010. 442 s.
 ISBN 987-80-7286-169-9 265
- ŠVORC, Peter
 MAREK, Pavel: *Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století.* Olomouc : Centrum dějin křesťanské politiky na Katedre historie Filozofické fakulty UP, 2010. 454 s.
 ISBN 978-80-86760-51-3 267
- KUZMOVÁ, Dagmar
 DROZD, Roman – HALCZAK, Bohdan: *Dzieje Ukrainców w Polsce w latach 1921 – 1989.* Zielona Góra – Słupsk : Wydawnictwo MAJUS. 2010. 208 s. ISBN 83-60389-11-X 268

ŠVORC, Branislav BOHUŠ, Ivan: <i>Tatranské štíty a ľudia</i> . Tatranská Lomnica : Vydavateľstvo I & B, 2010. 159 s. ISBN 978-80-969017-9-1	270
---	-----

CHRONIK

HARBULOVÁ, Ľubica <i>Der 21. Weltkongress der historischen Wissenschaften</i> . Amsterdam 22. – 28. August 2010	274
TAKÁCSOVÁ, Katarína <i>Herbst in der historischen Bibliothek im Schloss Betliar – 2. Jahrgang</i> . Betliar 2. – 3. September 2010	277
BIZOŇOVÁ, Monika <i>International Student Conference Pontes ad fontes – Kirchengeschichte im Lichte der historischen Hilfswissenschaften</i> . Brno/Brünn 7. – 10. September 2010.....	279
HOPTOVÁ, Luciána <i>Fünf Monate im Weißrussenland</i> . Brest 17. September 2010 – 16. Februar 2011	281
VALLOVÁ, Viera <i>Wissenschaftliche Konferenz Das Christentum in der Geschichte von Zemplín</i> . Michalovce, Lesné 17. – 18. September 2010	282
ŠKULECOVÁ, Ivana <i>Košice und Geschichte- Geschichte von Košice (Forschungszustand und seine Perspektiven – theoretische und praktische Schemata)</i> . Košice 16. – 17. September 2010	285
DOMENOVÁ, Marcela <i>Wissenschaftliche Konferenz: Der geistigen Reichtum der ostslowakei – Buchkultur II</i> . Prešov 22. – 23. September 2010	287
PEKÁR, Martin <i>Jan Šrámek und seine Zeit (Wissenschaftliche Konferenz anlässlich der 140. Jahre der J. Šrámek Geburt)</i> . Olomouc (Olmütz) 23. September 2010 ...	292
KÓNYOVÁ, Annamária <i>Internationale wissenschaftliche Konferenz Leonard Stöckel und Protestantismus in Mitteleuropa</i> . Bardejov 7. – 8. Oktober 2010	294
KOVAL, Peter – KUZMOVÁ, Dagmar <i>ERASMUS Mobilität am Institut für Geschichte der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov. Vorträge von Mgr. Zbynek Vydra, PhD. Vom Institut für Geschichtswissenschaften der Philosophischen Fakultät, Universität Pardubice</i> . Prešov 18. – 21. Oktober 2010	296

PAVLOVIČ, Richard	
<i>Die 33. Sitzung der Tschechisch-slowakischen/Slowakisch-tschechischen Kommission von Historikern in Český Těšín und Cieszyn.</i>	
Česky Tešín 19. – 21. Oktober 2010	298
TOKÁROVÁ, Zuzana	
<i>Fachseminar von den Ermittlern des Projekts VEGA MŠ SR Quellen und Formen des ethnischen Konflikts in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts.</i>	
Prešov 19. Oktober 2010	299
DOMENOVÁ, Marcela	
<i>Geschichte der Slowakei in archivalischen Quellen. Zwanzig Jahre Archive von Archivwesen an der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov. Wissenschaftliche Konferenz mit internationaler Beteiligung.</i>	
Prešov 24. – 25. November 2010	302
TOKÁROVÁ, Lucia	
<i>Teil von Rom über Torysa. Wissenschaftliches Café mit doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.</i>	
Prešov 1. Dezember 2010	309
ÜBER AUTOREN	311
INFORMATIONEN FÜR DIE AUTOREN	315

Slovo na úvod

V apríli 2011 sa chystá v Prešove zjazd Slovenskej historickej spoločnosti – najvyššieho orgánu tejto profesnej organizácie slovenských historikov. Ako pri iných príležitostiach, tak aj teraz sa uvažuje nad tým, ktorá téma pre diskusie slovenských historikov je najpálčivejšou a mala by sa stať aj ústrednou témou na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti. Ukazuje sa, že na Slovensku je takýchto tém veľa a je ťažké sa rozhodnúť pre jednu z nich. Po dlhej diskusii sa nakoniec výbor Slovenskej historickej spoločnosti rozhodol pre tému s pracovným názvom *História, spoločnosť a politika*.

Ide o širokú paletu problémov, s ktorými sa historici stretávajú nielen ako profesionáli, ale aj ako občania Slovenskej republiky, ale ktorá svojim rozsahom zaiste môže zamýšľanú diskusiu zjazdu zahltiť nepreberným množstvom nastolených problémov, parciálnych tém a témičiek, a tak vlastne ju aj roztrieštiť a znefunkčniť. Na druhej strane je tu príležitosť globálne sa zamyslieť nad uvedenými vzťahmi histórie a spoločnosti a jedného z jej fenoménov – politiky, nad tým, ako fungujú na Slovensku, v slovenskej spoločnosti, ako sa vzájomne podmieňujú, ovplyvňujú a do akej miery táto ich interakcia je pre všetky strany pozitívnym, prípade negatívnym vzťahom.

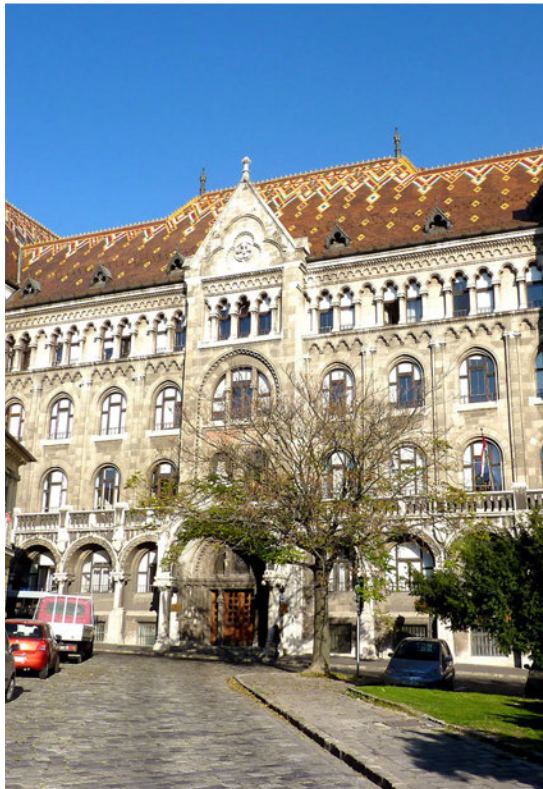
História a spoločnosť – to sú dva neoddeliteľné prvky. Jeden bez druhého nemôže existovať, spoločnosť tvorí dejiny, vyvíja sa, formuje a v tomto zložitom a neraz i rozporuplnom procese sa nakoniec pokúša pochopiť samu seba, svoju cestu a smerovanie. Dlhو to ľudstvo robilo intuitívne. Pokúšalo sa zapamätať si čosi z toho čo prežilo a zafixovať to najskôr aspoň v pamäti výnimočných jednotlivcov, ktorí ale predvídavo a možno tiež intuitívne, nespoliehajúc sa len na seba, formovali a budovali aj kolektívnu pamäť svojho spoločenstva. Po vynájdení písma tie poznatky, príbehy a zážitky, ktoré daná societa pokladala za dôležité, fixovala v kameni, hline, papyruse a neskôr na papieri či v závere 20. storočia na elektronických médiách. Vždy to robila s jediným cieľom – spoznať seba samú a okolitý svet, v ktorom kedysi existovala, svet, v ktorom existuje a mala by existovať. Robila to s jediným, no zásadným cieľom – uchovať samu seba v toku času, na priamke vedúcej z už málo známej minulosti do úplne neznámej budúcnosti.

Pochopiť smerovanie vývoja ľudstva, spoločnosti ako celku i jednotlivých menších spoločenstiev nie je možné pri poznaní len svojich vlastných generačných dejín. To sa dá až na základe dlhodobého pozorovania procesov, ktorými spoločnosť ako taká prechádza. Preto si na tento účel vytvorila samostatnú vednú disciplínu – dejiny. Tento biologicky pud sebazáchovy stáročiami spoločnosťou pretavovaný do dnes nie každým taktó čitateľnej aktivity historického výskumu je vlastne zárukou každého životaschopného spoločenského organizmu, že prežije rôzne turbulencie, ktoré si ľudstvo samo pripravilo a pripravuje. Súčasne je aj zárukou toho, že dejiny ako vedná disciplína nikdy nestratia v spoločnosti svoje opodstatnenie a historici, či si to bude niekto priať alebo nie, vždy zostanú dôležitou, ba priam strategickou súčasťou každej spoločnosti i ľudstva ako takého.

Ako je to však na Slovensku? Platia aj tu stáročiami overené skúsenosti, alebo sú deformované slovenskou realitou, poznačenou našim národným a kultúrnym dospievaním? Takýchto a podobných otázok je viac a ak na ne zjazd Slovenskej historickej spoločnosti nedá vyčerpávajúce odpovede, ale sa nimi bude aspoň zaoberať a dá aspoň podnet pre hľadanie odpovedí, bude dobre. Bude to znamenať, že slovenská historická obec je už vyzretou a kultivovanou profesnou i spoločenskou organizáciou.

Peter Švorc

ŠTÚDIE

Maďarský štátny archív v Budapešti, v ktorom sú uložené bohaté fondy k slovenským dejinám. Foto Peter Švorc

VOJENSKÁ A ADMINISTRATÍVNA REFORMA V RÍMSKEJ RÍŠI KONCOM 3. STOROČIA

Marta SENDEKOVÁ

Abstract

The Military and Administrative Reform in the Roman Empire in the Late 3rd Century. *The military and administrative reforms of the Emperor Diocletian (284 – 305) in the Roman Empire, as testimonies of ancient authors reveal, were essential tools to guarantee both security and the strength of the military presence. Diocletian sought to establish strong military units and doubled the number of legions in the Roman provinces. His predominant interests included the building and reconstruction of the limes, especially along the border regions. The impressive defence system was of irreplaceable strategic importance. In times of the tetrarchy, the number of troops increased, and there were established the constant military units, ripeness and limitanei, in protection of the border areas. The military reform was followed by the administrative reorganization of the Roman Empire. The establishment of dioceses and provinces comprised a system of new administrative units in 297, as confirmed particularly by the 7th century manuscript called the Laterculus Veronensis. The provincial administration was governed by a praefectus praetorio and the diocese by a vicarius or agens vices praefectorum praetorio, to whom the contemporary author Lactantius is also referring in his work 'De mortibus persecutorum'. The administrative reform inspired the establishment of a hierarchy of three institutions: provincial governors, administrators of twelve dioceses above them – the so-called vicarii praefectorum praetorio, and four praefecti praetorio at the apex. In general, the administrative reform innovations consisted in the governor's absolute power and in the implementing of direct reforms, giving thus the Emperor a greater assurance in terms of the danger of usurpations. The recovered dignity and authority of the central power facilitated the restoration of peace in the provinces and along the borders of the Roman Empire.*

Key words

Roman Empire. 3rd century. Diocletian. Military reform. Administrative reform. Lactantius. Laterculus Veronensis. Praefecturae. Diocese. Vicarii praefectorum praetorio.

Zusammenfassung

Die militärische und administrative Reform in dem Römischen Reich Ende des 3. Jahrhunderts. *Die militärischen und administrativen Reformen des Kaisers Diokletian (284 – 305) im Römischen Imperium waren ein wichtiges Instrument, das die Sicherheit und die Militärstärke garantiert haben soll, wie sich aus den Aussagen antiker Autoren ergibt. Diokletian war bemüht, starke Militärtruppen zu errichten, und er verdoppelte die Zahl der Legionen in den römischen Provinzen. Zu seinen dominanten Interessen zählten der Aufbau und die Rekonstruktion von limes, insbesondere in den Grenzgebieten. Das imposante Abwehrsystem hatte eine unersetzliche strategische Bedeutung. Zur Zeit der Tetrarchie erhöhte sich die Truppenzahl und als stabil*

wurden die Militäreinheiten *ripenses* oder *limitanei* zum Schütz der Grenzen bestimmt. An die Militärreform schloss die administrative Reorganisation des Römischen Reiches an. Die Entstehung von Diözesen und Provinzen bildete ein System neuer administrativen Einheiten in 297, wie es uns die Handschrift *Laterculus Veronensis* aus dem 7. Jahrhundert vorlegt. Die Provinzadministration wurde von dem *praefectus praetorio* und die Diözese von dem *vicarius* oder *agens vices praefectorum praetorio* verwaltet, die auch der zeitgenössische Autor *Lactantius* in seinem Werk *'De mortibus persecutorum'* erwähnt. Aus der administrativen Reform ergab sich auch die Entstehung der neuen Hierarchie von drei Institutionen: die Statthalter einzelner Provinzen, über ihnen die Verwalter von zwölf Diözesen – die sog. *vicarii praefectorum praetorio*, und an der Spitze vier *praefecti praetorio*. Die Innovationen innerhalb der administrativen Reform basierten im Allgemeinen auf der absoluten Macht des Herrschers und auf der Durchführung von direkten Reformen, die dem Herrscher wiederum Sicherheit in Hinsicht auf Usurpationen boten. Die wiedergewonnene Ehre und die Autorität der zentralen Macht ermöglichte die Wiederherstellung des Friedens in den Provinzen und Grenzregionen des Römischen Reiches.

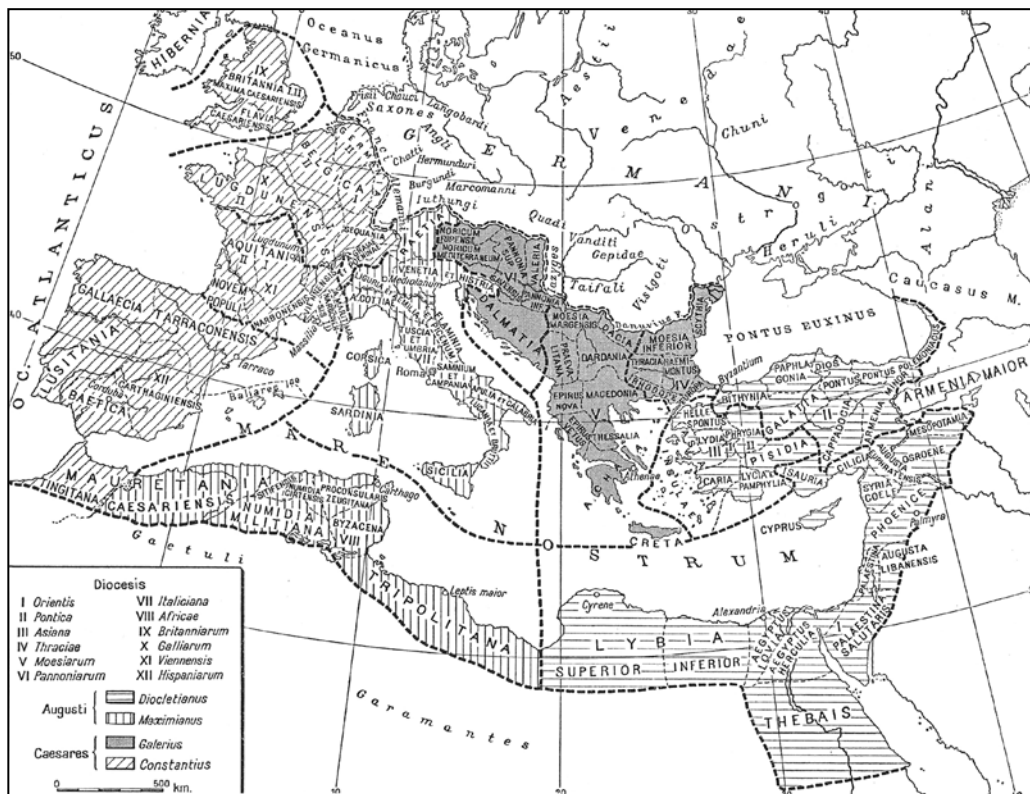
Schlüsselwörter

Römisches Imperium. 3. Jahrhundert. Diokletian. Militärreform. Administrative Reform. Lactantius. Laterculus Veronensis. Praefecturae. Diözese. Vicarii praefectorum praetorio.

Obdobie vlády cisára Diokleciána (284 – 305, vlastným menom *Gaius Aurelius Valerius Diocletianus*) pomohlo stabilizovať politickú situáciu v Rímskej ríši koncom 3. storočia, ktorá bola v priebehu posledných desaťročí charakteristická značnou nestabilitou. Napriek tomu, že Dioklecián pochádzal zo skromných rodinných pomerov, takmer v každej politicko-spoločenskej oblasti života dokázal prejavíť silu svojej osobnosti, ktorá sa odrazila najmä v jeho reformnej činnosti. Bol si vedomý nestability cisárskej moci po sérii násilných odstránení predchádzajúcich cisárov, a tak v dôsledku politických a vojenských udalostí vytvoril nový vládný systém tetrarchiu.

Pretrvávajúca vrtkavosť politickej situácie a tlak barbarov na hraniciach impéria podnietili cisára, aby v roku 285 prijal k sebe za spoluvládca s titulom cézara naj dôvernejšieho spoločníka v armáde Maximiána (vlastným menom *Marcus Aurelius Valerius Maximianus*), ktorému v nasledujúcom roku udelil titul augustus. Jeho úlohou bolo garantovať bezpečnosť hranice na západe Rímskej ríše, a teda potlačiť nebezpečné vzbury Bagaudov v Gálii¹ a odraziť útoky germánskych kmeňov na Rýne a na Dunaji.²

-
- 1 VICTOR, Sextus Aurelius. *Liber de Caesaribus* 39, 17. In: VICTOR, Sextus Aurelius: *Sexti Aurelii Victoris Liber de caesaribus, praecedunt De viris illustribus Urbis Romae, subsequitur Epitome de caesaribus*. Recesuit Fr. Pichlmayr, Lipsiae : In Aedibus B. G. Teubneri, 1961, s. 118; EUTROPIUS. *Breviarium ab urbe condita* IX, 20. Torino : Società Editrice Internazionale, 1946, s. 135; *Panegirici Latini* II [X], 4, 3. Eds. Lassandro, Domenico, Micunco, Giuseppe. Torino : Unione tipografico – Editrice Torinese, 2000, s. 78; OROSIUS, Paulus: *Le storie contro i pagani* VII, 25, 2. Volume II. A cura di Adolf Lippold, traduzione di Aldo Bartalucci. Roma : Fondazione Lorenzo Valla. Milano : A. Mondadori, 1976, s. 310 .
  - 2 *Panegirici Latini* II [X], 2, 6; III [II], 5, 4; IV [VIII], 10. Eds. Lassandro, Domenico, Micunco, Giuseppe. Torino : Unione tipografico – Editrice Torinese, 2000, s. 74-76, 108, 144.

Mapa Rímske impéria za vlády Diokleciána (284 – 305)

Ohnisko nepokoja vzniklo aj v Británii v roku 287 ako dôsledok uzurpácie rímskeho veliteľa loďstva Carausia.³ Dioklecián sa sústredil na riešenie problémov vo východnej časti ríše, kde východnú hranicu ohrozovali Peržania a v Afrike sa snažil uchopiť moc uzurpátor Julianus.⁴ Usporiadal vzťahy s Peržanmi, odrazil útoky Arabov v Sýrii a potlačil vzburu v severnom Egypte. V rokoch 288 – 289 spoločne s Maximianom odrazil nájazdy Herulov v Raetii a v rokoch 291 – 292 útoky sarmatských kočovníkov Jazygov v Panónii.

V rámci účinnejšej bezpečnosti cisárstva Dioklecián prijal v roku 293 ďalších dvoch spoluvládcoch s titulom césar, ktorí boli pôvodne taktiež vojenský veliteľia, Konštancia

3 OROSIUS, Paulus: *Le storie contro i pagani* VII, 25, 3. Volume II. A cura di Adolf Lippold, traduzione di Aldo Bartalucci. Roma : Fondazione Lorenzo Valla. Milano : A. Mondadori, 1976, s. 311; EUTROPIUS: *Breviarium ab urbe condita* IX, 21; IX, 22, 1. Torino : Società Editrice Internazionale, 1946, s. 135-136; VICTOR, Sextus Aurelius: *Liber de Caesaribus* 39, 20 – 21. In: VICTOR, Sextus Aurelius: *Sexti Aurelii Victoris Liber de caesaribus, praecedunt De viris illustribus Urbis Romae, subsequitur Epitome de caesaribus*. Recesuit Fr. Pichlmayr, Lipsiae : In Aedibus B. G. Teubneri, 1961, s. 118-119.

4 VICTOR, Sextus Aurelius: *Liber de Caesaribus* 39, 22. In: VICTOR, Sextus Aurelius: *Sexti Aurelii Victoris Liber de caesaribus, praecedunt De viris illustribus Urbis Romae, subsequitur Epitome de caesaribus*. Recesuit Fr. Pichlmayr, Lipsiae : In Aedibus B. G. Teubneri, 1961, s. 119.

Chlora (vlastným menom *Gaius Flavius Valerius Constantius*) a Galéria (vlastným menom *Gaius Galerius Valerius Maximianus*). Týmto spôsobom sa zavŕšil proces vytvorenia tetrarchie. Idea jednoty a nedeliteľnosti impéria (*patrimonium indivisum*) bola naďalej zachovaná, aj keď každý z tetrachov mal stanovené úlohy a územné kompetencie s rovnakými právomocami, hoci nadriadenosť Diokleciána v rámci politického systému zostávala nepopierateľná.⁵

Vytvorenie tetrarchického kolégia, ktoré pozostávalo z dvoch augustov a dvoch césarov, vyriešilo problém prítomnosti štátnej moci v rôznych provinciálnych oblastiach Rímskej ríše koncom 3. storočia. Už cisár Gallienus (253 - 268) sa snažil o oddelenie administratívnej moci od vojenskej a cisár Aurelián (270 - 275) sa pokúsil vytvoriť teokratický charakter vládnej moci. Rozsiahlosť Rímskeho impéria a pokračujúce útoky barbarov na hraniciach znásobovali dôležitosť výkonnosti vojska pre existenciu štátnej jednoty a tým sa vytváralo stále nebezpečenstvo narastania ambícií veliteľov a rivalita o najvyššiu moc. Nový vládny systém zveril hlavné oblasti obrany na Rýne, Dunaji, Eufrate a v Itálii osobám s vládnuou mocou, takže momentálne bolo vzdialené nebezpečenstvo kríženia záujmov medzi štátnymi a vojenskými veliteľmi. Účinná prítomnosť augustov a césarov v dôležitých sektoroch dávala štátu istotu koordinovaného a usporiadaného riadenia po mnohých rokoch krízy, mohli sa teda nadobudnúť významné úspechy v obrane od vonkajších nepriateľov.⁶ Celý systém bol však založený na autorite Diokleciána, ktorý konal v podstate ako jediný monarcha. Svojich kolegov považoval za *amici* alebo *comites* vyššej kategórie. Nová forma vlády umožňovala vzdorovať problémom v administratívnej a sociálnej oblasti, ktoré boli naliehavé.

Dioklecián sa považoval za vojenského vodcu a obnovovateľa istoty na hraniciach a vnútri Rímskej ríše. Budovanie alebo rekonštrukcia *limes* vo všetkých oblastiach a zvýšenie pohraničných vojenských oddielov tvorilo jeden z jeho dominantných záujmov. Línie doteraz existujúcich pevností boli vyvýšené. Na miestach, kde chýbali alebo boli zničené, sa budovali komplexné systémy pohraničných opevnení, ktoré sa opierali o kopcovitý terén, veľké rieky a púštne oblasti. Stavba sýrskeho *limes* s veľkou *strata diocletiana* od Damasku k Palmire a od Palmiry k Sura na rieke Eufrat celkovo vytvárala zriadenie istoty, vďaka čomu sýrska provincia dosiahla rovnaký strategický význam, podobne ako západné provincie na Dunaji a Rýne so svojimi pevnostnými obrannými líniami.⁷

5 Každý tetrarcha mal svoje sídlo v priestore teritória, ktoré mu bolo zverené. Konštancius sa stal césarom augusta Maximiána a Galérius bol priradený ako césar k augustovi Diokleciánovi. Oba césari sa mali stať automaticky augustami v prípade smrti vládnucich augustov alebo po dovŕšení 20 rokov vlády Diokleciána a Maximiána, t. j. v roku 305. Dioklecián mal medzi tetrarchami postavenie *potior auctorita* alebo *auctor imperii*. Medzi tetrarchami panovala zhoda, ktorá bola založená predovšetkým na uznaní nadradenosti Diokleciána nad ostatných kolegov. Bližšie pozri SENDEKOVÁ, Marta: Dioklecián a vznik tetrarchie. In: *Annales historici Presovienses*, vol. 8/2008. Prešov : Universum, 2009, s. 276-286.

6 BARNES, Timothy D.: *The New Empire of Diocletian and Constantin*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1982, s. 60; KIENAST, Dietmar: *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, s. 272-283.

7 REES, Roger: *Diocletian and the tetrarchy*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004, s. 19-20; WILLIAMS, Stephen: *Diocleziano: un autocrate riformatore*. Traduzione di Aldo Colella Garofalo. 1. ed. Genova : ECIG, 1995, s. 137-152.

Keďže celý *limes* impéria vykonával funkciu ochrany neprekonateľnej zvonka, potreboval byť obsadený vojenskou posádkou. Nové obranné požiadavky si vyžiadali reorganizáciu armády. Cisár sa sústredil na kvalitu vojska a snažil sa, aby ho tvorili vysoko kvalifikovaní a dobre ozbrojení vojaci. Po dokončení stavebnej obrany hraníc Dioklecián zvýšil počet vojsk tým, že ich rozdelil na posádkové oddiely a stabilne ich stanovil do oblastí hraníc. Nazývali sa *ripenses* alebo *limitanei* a boli umiestnené v *castra* blízko *limes*.⁸ Pripojil k nim veľké pohyblivé rezervy jazdcov a pechoty, tzv. *comitatenses*. Vojenskú stráž v paláci nazývali *palatini* a podliehali priamemu veleniu tetrarchov.⁹ Cisári v tomto období disponovali aj strážou prétoriánov, ktorá ich sprevádzala, ale v zmenšenom počte.¹⁰

Počet légii bol iste zvýšený, takmer zdvojnásobený. Légie so 6 000 mužmi boli možno počtom zvýšené z 39 na 68, pomocné oddiely jazdectva, tzv. *alae*, sa zvýšili zo 4 na 9 a kohorty pechoty z 28 na 37. Zvýšením počtu pohraničných provincií sa zvýšil aj počet légii. Každá provincia bola chránená dvoma légiami a oddielom jazdectva. Napr. v illýrskej oblasti bolo 16 légii namiesto 10, v perzskej 12 namiesto 8 a v egyptskej 6 namiesto 1.¹¹ Laktancius kritizoval Diokleciána pre nadmerné zvýšenie počtu vojakov a vyhlásil, že každý z tetrarchov sa usiloval mať oveľa väčší počet vojakov, ako mali predchádzajúci cisári, ktorí spravovali štát sami: „Urobil troch spoločníkov svojej vlády po rozdelení sveta do štyroch častí a po znásobení vojsk, keďže sa usilovali mať každý osobitne z nich ďaleko väčší počet vojakov, ako mali predošli vládcovia, keď sami viedli štát.“¹² Pohanský spisovateľ Zosimos, naopak, pochválil Diokleciánov presun vojsk na

8 *The Cambridge Ancient History*. Volume XII. The Crisis of Empire, A. D. 193 – 337. Edited by S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, N. H. Baynes. Cambridge : The University Press, 1961, s. 127-129.

9 Mobilné jednotky *comitatenses* sa pôvodne nazývali aj *in sacro comitatu*, pretože museli sprevádzať „božskú“ osobu cisára. Porovnaj The Acts of Maximilian. In: MUSURILLO, Herbert: *The Acts of the Christian martyrs*. Oxford : Clarendon Press, 1972, s. 246: „*In sacro comitatu dominorum nostrorum Diocletiani et Maximiani, Constantii et Maximiani [Galerio] milites christiani sunt et militant.*“ Vytvorenie týchto vojenských jednotiek malo mimoriadny význam. V prípade pohybov nepriateľov na hraniciach mohli cisári vďaka týmto jednotkám konať rýchle presuny. Pozri CLEMENTE, Guido: *La „Notitia dignitatum“*. Cagliari : Editrice Sarda Fossataro, 1968, s. 125-127; ROSTOVZEV, Michajl Ivanovič: *Storia economica e sociale dell'impero romano*. Tradotta sull'originale inglese da G. Sanna e riveduta ed aumentata dall'autore; prefazione di G. De Sanctis. Firenze : La Nuova Italia, 1933, s. 593; Acta Maximiliani. In: LANATA, Giuliana: *Gli atti dei martiri come documenti processuali*. Milano : Giuffrè, 1973, s. 194-196.

10 VICTOR, Sextus Aurelius: Liber de Caesaribus 39, 47. In: VICTOR, Sextus Aurelius: *Sexti Aurelii Victoris Liber de caesaribus, praecedunt De viris illustribus Urbis Romae, subsequitur Epitome de caesaribus*. Recesuit Fr. Pichlmayr, Lipsiae : In Aedibus B. G. Teubneri, 1961, s. 121.

11 PARETI, Luigi: *Storia di Roma e del mondo romano*. Vol. VI. Da Decio a Costantino (251 – 337 d. Cr.). Torino : Unione Tipografico – Editrice Torinese, 1961, s. 162.

12 Latinský text porovnaj LACTANTIUS, Firmianus Lucius Caecilus: De mortibus persecutorum VII, 2. In: *L. Caeli Firmiani Lactanti Opera omnia: accedunt carmina eius quae feruntur et L. Caecilii qui inscriptus est De mortibus persecutorum liber*. Vindobonae : F. Tempsky, Lipsiae : G. Freytag, 1893, s. 180: „*Tres enim participes regni sui fecit in quattuor partes orbe diviso et multiplicatis exercitibus, cum singuli eorum longe maiorem numerum militum habere contenderent, quam priores principes habuerant, cum soli rem publicam gererent.*“

hranice a nie ich uchovávanie v mestách.¹³ Obidva názory teda potvrdzujú značný nárast armády, a to predovšetkým v pohraničných regiónoch. Vzhľadom na nedostatočný počet prameňov je ťažké určiť presné podrobnosti o týchto posunoch. Od roku 285 sa cisárska armáda rozšírila približne na 581 000 mužov z počtu 390 000 mužov. Vo východnej časti ríše bol nárast menší, a to z 253 000 na 311 000 mužov, z ktorých väčšinu tvorili légie na perzskej hranici. Počet mužov v námorníctve vzrástol zo 46 000 zhruba na 64 000 mužov. Ku *comitatus*, ktorý bol vytvorený z vybraných oddielov rôzneho pôvodu, boli stále pripojené *auxilia*, t. j. približne 500 mužov pechoty barbarského pôvodu.¹⁴

Verbovanie mužov do vojska, ktorí mali rímske občianstvo, sa začalo stávať náročným vzhľadom na prebiehajúci demografický vývoj. A tak boli prijímaní na odvod predovšetkým Kelti, Germáni, Illýri, Tráci a tí, ktorí boli bez práce. Dioklecian rozvinul systém vojakov – kolónov, ktorí museli dať na odvod synov. Vojenská služba bola povinná pre všetkých obyvateľov impéria, ale v praxi povinnosť služby bola transformovaná na daňový poplatok nazývaný *aurum tironicum*, ktorý bol uložený majiteľom pozemkov a pracujúcim. Dioklecian zaviedol náhradu *tirones*, ktorá umožňovala jednotlivým majetnejším obyvateľom zabezpečiť vojaka, alebo *aurum tironicum* nevyhnutné pre zaplatenie náhradníka. Tento systém sa aplikoval s veľkým dohľadom, aby sa vyhlo zneužívaniu.

Nové légie podliehali riadeniu *praefectus*, ak išlo o jednotku staršieho zloženia, alebo *praepositus limitis*, ak to bola novovytvorená formácia. Z nových légii sa oddelilo jazdeckvo, ktoré bolo výhradne samostatnou jednotkou. Najväčšie zoskupenia vojenských jednotiek tvorili podľa nového poriadku dve légie, jazdeckvo a pechota. Titul nových veliteľov vojsk sa nazýval *dux* alebo *magister equitum*, prípadne *magister peditum*, ak velili oddielu jazdeckva či pechoty.¹⁵

Na vojenskú reformu nevyhnutne nadviazali inovácie v administratívnej reorganizácii Rímskej ríše. Laktancius ich charakterizoval týmito slovami: „*A aby všetko bolo naplnené strachom, aj provincie bez príčiny boli zničené, mnohí velítelia a viaceré povinnosti na jednotlivých krajoch a takmer už na obciach ležia, a tiež aj mnohí účtovníci a učítelia a zástupcovia veliteľov, pre tých všetkých sú občianske úrady zriedkavé, ale časté sú iba tresty a proskripcie, časté ale ustavičné, a krivdy vo vyberaniach daní, ktoré netreba niesť.*“¹⁶ Za týmito zmenami bol motív, ktorý autor jasne označuje ako strach.

13 ZOSIMO: *Storia Nuova* II, 34. A cura di Fabrizio Conca. Milano : Rusconi, 1977, s. 129.

14 REES, Roger: *Diocletian and the tetrarchy*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004, s. 17; TREADGOLF, Warren: *A history of the Byzantine state and society*. Stanford : Stanford University Press, 1997, s. 19; MACMULLEN, Ramsay. *La corruzione e il declino di Roma*. Traduzione di Caterina Saletti. Bologna : Il Mulino, 1991, s. 80-126.

15 LEVI, Mario Attilio: *L'impero romano: dalla battaglia di Azio alla morte di Teodosio*. Firenze : Società Editrice Internazionale, 1963, s. 532-533; ROSTOVZEV, Michajl Ivanovič: *Storia economica e sociale dell'impero romano*. Tradotta sull'originale inglese da G. Sanna e riveduta ed aumentata dall'autore; prefazione di G. De Sanctis. Firenze : La Nuova Italia, 1933, s. 593; TREADGOLF, Warren: *A history of the Byzantine state and society*. Stanford : Stanford University Press, 1997, s. 18-20.

16 Latinský text porovnaj LACTANTIUS, Firmianus Lucius Caecilius: *De mortibus persecutorum* VII, 4. In: *L. Caeli Firmiani Lactanti Opera omnia: accedunt carmina eius quae feruntur et L. Caecilii qui inscriptus est De mortibus persecutorum liber*. Vindobonae : F. Tempsky, Lipsiae : G. Freytag, 1893, s. 180: „*Et ut omnia terrore completerentur, provinciae quoque in frustra concisae; multi praesides et plura officia singulis regionibus ac paene iam civitatibus incubare, item*

Je jediným kresťanským spisovateľom antiky, ktorý sa zaoberal viac než len heslami vnútroproletickej činnosti Diokleciána a jeho spoluvládco. Za tento nápadný záujem evidujúci danú situáciu mu súčasný výskum môže dať aspoň parciálnu vďaka. Zmenšovanie doterajších provincií, zväčšovanie úradníckeho aparátu, úprava štruktúry štátnej správy od najvyššej úrovne až po úroveň miest, zriadenie diecéz s ich správcami *vicarii praefectorum* a úradov pre finančnú správu, to všetko sú Laktanciom spomínané zmeny.

Dioklecián zaviedol nové správne usporiadanie cisárstva tým, že zvýšil počet provincií takmer na 100, ale zmenšil ich územný rozsah. Malé provincie boli spojené do diecézy a jednotlivé diecézy vytvárali jednu prefektúru. Cisár pri vytváraní nového usporiadania nesledoval jednosmerné kritérium. V pohraničných oblastiach prevládalo vojenské kritérium, teda aby územný rozsah provincií v tomto pásme zmenšil pre lepšiu obranu *limes*. Inokedy prevládalo etnické kritérium. Administratívne rozdelenie zodpovedalo tiež motívom daňovej politiky. Všetky provincie mali charakter poľnohospodárskej ekonomiky vrátane severnej Italie a boli podriadené naturálnym daniam, tzv. *annona*.

Správy o rozdelení Rímskej ríše v roku 297 nám poskytuje predovšetkým *Laterculus Veronensis*, t. j. list z Verony.¹⁷ Schematicky bola Rímska ríša rozdelená na štyri *praefecturae*.

Prvá *praefectura* sa skladala z troch *dioceses*: *Oriens*, *Pontus* a *Asiana*. Diecéza *Oriens* obsahovala provincie: Libya Superior, Libya Inferior, Thebais, Aegyptus Iovia, Aegyptus Herculia, Arabia (alebo Palestina Salutaris), Arabia, Augusta Libanensis¹⁸, Palaestina, Phoenice, Syria Coele, Cilicia, Isauria, Cyprus, Augusta Euphratensis¹⁹, Mesopotamia, Osroene.

Diecéza *Pontus*: Bithynia, Cappadocia, Galatia²⁰, Paphlagonia²¹, Diospontus, Pontus Polemoniacus, Armenia Minor²².

---

rationales multi et magistri et vicarii praefectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes tantum et proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium non dicam crebrae, sed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non ferendae.“

17 V katedrálnej knižnici vo Verone bol uchovaný rukopis zo 7. storočia, ktorý prinášal zoznam provincií Rímskej ríše za vlády Diokleciána. Prvýkrát ho uverejnil Scipione Maffei v roku 1742. V roku 1862 Theodor Mommsen opätovne uverejnil zoznam rímskych provincií z roku 297. Od toho času bol dokument predmetom mnohých diskusií, najmä čo sa týka jeho pravosti. Zoznam provincií je známy ako *Laterculus Veronensis*. Pozri BARNES, Timothy D.: *The New Empire of Diocletian and Constantin*, Cambridge, MA : Harvard University Press, 1982, s. 201-208; REES, Roger: *Diocletian and the tetrarchy*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004, s. 25-26; PARETI, Luigi: *Storia di Roma e del mondo romano*. Vol. VI. Da Decio a Costantino (251 – 337 d. Cr.). Torino : Unione Tipografico – Editrice Torinese, 1961, s. 166-168; KUHOFF, Wolfgang: *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie: das römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufbau (284 – 313 n. Chr.)*. Frankfurt am Main : Lang, 2001, s. 329-381; MOMMSEN, Theodor: *Le provincie Romane: da Cesare a Diocleziano*. Traduzione di Ettore Di Ruggiero. 2. ed. Torino; Roma : Roux e Viarengo, 1885. 651 s.; MOMMSEN, Theodor: *Historische Schriften*. Vol. III. Zürich und Hildesheim : Weidmannsche Buchhandlung GmbH, 1994, s. 212-216.

18 Patrila tu časť Sýria – Fenícia, medzi Libanonom a púšťou, aby bol zabezpečený dozor nad najazdmi Saracénov.

19 Vytvorená s časťou Celesiria: Cirrestica a Commagene.

20 Územie Galatie bolo zmenšené k oblastiam obývaných Keltmi.

21 Pravdepodobne v roku 384 rozdelená na dve provincie.

22 V roku 381 sa k nej pripojila Armenia Maior.

Diecéza *Asiana*: Lycia a Pamphilia, Phrygia Prima, Phrygia Secunda, Asia, Lydia, Caria, Pisidia, Hellespontus.

Druhá *praefectura* bola rozdelená na tri *dioceses*: *Thracia*, *Moesia* a *Pannonia*. Diecézu *Thracia* tvorili provincie: Europa, Rhodope, Thracia, Haemimontus, Scythia, Moesia Inferior.

Diecéza *Moesia*: Dacia, Moesia Superior Margensis, Macedonia, Thessalia, Achaia, Praevalitana, Epirus Nova, Epirus Vetus, Dardania²³, Creta.

Diecéza *Pannonia*: Pannonia Inferior, Pannonia Superior, Dalmatia, Savensis, Valeria, Noricus Ripariense a Noricus Mediterraneum.

Tretia *praefectura* mala dve *dioceses*: *Italia* a *Africa*. Diecéza *Italia* bola pravdepodobne rozdelená na dva vikariáty. Na severe Apenín bol vikariát *Italia annonaria* pod vládou miestneho vikára v Miláne. Patrili tu provincie: Raetia, Venetia et Histria, Liguria et Aemilia, Alpes Cottiae, Flaminia et Picenum. Druhý vikariát *Italia suburbicaria* zaberá celý polostrov na juhu Apenín a ostrovy pod vládou vikára so sídlom v Ríme. Prináležali mu provincie: Piceno Suburbicario, Tuscia et Umbria, Samnium et Campania, Apulia et Calabria, Lucania et Bruttii, Valeria²⁴, Sicilia, Sardinia a Corsica.

Diecéza *Africa*: Mauritania Caesariensis, Sitifensis, Numidia Cirtensis, Numidia Militiana, Proconsularis Zeugitana, Byzacena a Tripolitana.

Štvrtá *praefectura* obsahovala štyri *dioceses*: *Britanniae*, *Galliae*, *Viennensis* a *Hispaniae*. Do diecézy *Britanniae* patrili provincie: Britannia Prima, Britannia Secunda, Maxima Caesariensis a Flavia Caesariensis.

Diecéza *Galliae*: Germania Prima, Germania Secunda, Belgica Prima, Belgica Secunda, Lugdunensis Prima, Lugdunensis Secunda, Sequania a Alpes Graiae a Poeninae.

Diecéza *Viennensis*: Aquitanica Prima, Aquitanica Secunda, Novem Populi, Narbonensis Prima, Narbonensis Secunda, Viennensis a Alpes Maritimae.

Diecéza *Hispania*: Tarraconensis, Gallaecia²⁵, Karthaginiensis, Baetica, Lusitania a Mauretania Tingitana²⁶.

Provinciálnu administráciu spravoval *praefectus praetorio*. Podľa počtu prefektúr boli štyria, teda jeden prefekt pre každý cisársky dvor. Každú provinciu riadil civilný miestodržiteľ *praesides*, niektoré provincie však riadili členovia senátorského stavu s titulom *proconsules* alebo *consulares*. Predstavitelia italských provincií mali titul *correctores* a pochádzali zo senátorského stavu. Ani za vlády Diokleciána neboli teda všetky provincie zverené pod správu úradníkov toho istého stavu, ale vychádzalo sa z regionálnych politických charakteristík. Miestodržiteľ provincie zodpovedal za dobrú ekonomickú výkonnosť, rozkvet provincií a budovanie obranných diel. Staral sa tiež o pravidelný prísun daní a povinnosti vo vzťahu k cisárovi. Diecézu spravoval *vicarius*²⁷

23 Vytvorená podľa etnického kritéria.

24 Italia, okrem oblasti Ríma, bola rozdelená na 10 regiónov, ktoré spravovali *correctores*. Tí boli podriadení cisárovi Maximiánovi. Pozri DE GIOVANNI, Lucio: *Diritto romano tardoantico: lezioni*. Napoli: Jovene, 2001, s. 47.

25 Obsahovala Asturiu a Cantabriu.

26 Mauretania Tingitana spolu so španielskymi provinciami bola vytvorená na základe strategických motívov.

27 *Vicarius* bol nazývaný aj *praesides*. Porovnaj LACTANTIUS, Firmianus Lucius Caecilius: *De mortibus persecutorum VII, 4*. In: *L. Caeli Firmiani Lactanti Opera omnia: accedunt carmina*

alebo *agens vices praefectorum praetorio*, ktorý sa zodpovedal priamo cisárovi. Dohliadal na vikariát prostredníctvom úradov a kontroloval činnosť miestodržiteľov. *Vicarius* nemal vojenskú moc, vojenské oddiely rozmiestnené v diecéze boli teda pod velením veliteľa *comes rei militaris*.²⁸

Na základe daných faktov môžem povedať, že celkovo vznikli tri správne úrady. Najnižší boli miestodržiteľia jednotlivých provincií, nad nimi správcovia dvanástich diecéz s titulom *vicarii praefectorum praetorio* a na vrchole sa nachádzali štyria *praefecti praetorio*, ktorí stratili doterajšiu vojenskú funkciu a v civilnej správe boli najvyšší nadriadení s kompetenciou riadenia jednej prefektúry. Od obdobia vlády cisára Augusta vykonávali *praefecti praetorio* dôležité funkcie závisiace priamo od cisára, niekedy dokonca rozhodujúcu úlohu v štáte. Vytvorenie úradu *agens vices praefectorum praetorio* ako ich zástupcov predstavovalo novinku v novom administratívnom usporiadaní Diokleciána. Títo úradníci pochádzali z jazdeckého stavu a už za vlády Galliena často zastávali povinnosti senátorských úradníkov.²⁹

Predchádzajúce obdobie rozdelenia provincií na senátorské a cisárske bolo definitívne zrušené. Všetky provincie odtiaľ záviseli výhradne od cisára a ich dane prichádzali do jedinej cisárskej pokladnice, tzv. *fuscus Caesaris*. Na mieste je možno otázka, aké ďalšie motívy podnietili Diokleciána založiť diecézy a nový úrad *vicarius*. Na základe vývoja absolutistickej moci cisára je tu evidentná snaha o dôkladnú cisársku kontrolu nad konaním jednotlivých provinciálnych miestodržiteľov. Taktiež sa obmedzila nebezpečná a nadmerná moc *praefecta praetorio*³⁰ tým, že sa provincie rozdrobili a decentralizovali. Dioklecián vytvoril mnoho vikárov, ktorí boli vykonávateľmi dozornej moci v jednotlivých oblastiach. Títo úradníci však nezáviseli od *praefecta praetorio*, ale výhradne od cisára, ktorý jediný mal právo anulovať rozhodnutie. Takto cisár značne oslabil právomoci *praefecta praetorio*.

Consilium principis nezmenil podstatne pozíciu a funkcie vzhľadom na tie, ktoré zastával z obdobia Antoninovcov. Poradná komisia právnikov mala byrokratickejšie usporiadanie a predseda konzília sa nazýval *vicarius a consiliis*. Funkcie senátu sa stá-

---

eius quae feruntur et L. Caecilii qui inscriptus est De mortibus persecutorum liber. Vindobonae : F. Tempsky, Lipsiae : G. Freytag, 1893, s. 180.

28 *Comes rei militaris* závisel priamo od *magister militum* a mal svoju závislosť aj na *duces*, ktorým bolo zverené vojenské velenie v jednotlivých provinciách. Porovnaj BARNES, Timothy D.: *The New Empire of Diocletian and Constantin*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1982, s. 123-139; BRANDT, Hartwin: *Geschichte der römischen Kaiserzeit. Von Diokletian und Kostantin bis zum Ende der kostantinischen Dynastie (284 – 363)*. Berlin : Akademie Verlag, 1998, s. 23; CORCORAN, Simon: *The empire of the Tetrarchs : imperial pronouncements and government, AD 284 – 324*. Oxford : Clarendon Press, 1996, s. 87-90.

29 Úradníci pracujúci v civilnej oblasti sa nazývali *vices agens praesidis* a vo vojenskej oblasti *vices agens legati legionis*. Porovnaj CORCORAN, Simon: *The empire of the Tetrarchs : imperial pronouncements and government, AD 284 – 324*. Oxford : Clarendon Press, 1996, s. 87-90; SARGENTI, Manlio: *Le strutture amministrative dell'Impero da Diocleziano a Costantino*. In: *Accademia romanistica costantiniana. Convegno internazionale: Atti: II convegno internazionale*. Perugia : Libreria universitaria, 1976, s. 199-262.

30 *Praefecti praetorio* stratili tiež svoje miesto v *consilium principis*, nahradení *vicarius a consiliis sacris*. V tomto konzíliu veľmi upadalo aj postavenie právnych poradcov. Prirodzene, činnosť vikára bola v prvých rokoch v opozícii k *praefecti praetorio*.

vali menej precízne a nepravidelnejšie, obmedzovali sa zväčša na starostlivosť o administráciu mesta Rím. Hlavná pomoc pre cisárov z vojenského aj právnického pohľadu pokračovala v úrade *praefecta praetorio*. Tento úrad nezasiahla žiadna inovácia, keďže títo najvyšší úradníci nemali žiadne teritoriálne oddelenia kompetencií.

Princíp podstatnej jednoty impéria bol koncentrovaný v osobe Diokleciána. Inovácie v administratívnej reforme boli založené na absolútnej moci cisára a zabezpečovali mu väčšiu istotu vzhľadom na nebezpečenstvo uzurpácií. Dioklecián sa v podstate snažil udržať administratívny systém, ktorý sa postupne konsolidoval už za vlády Antoninovcov a neskôr. Za významnú skutočnú novosť Diokleciána oproti usporiadaniu Hadriána a Antoninovcov je možné považovať zmenu pozície vládcu vo verejnom a v posvätnom práve. Teda spojenie a uznanie jeho teokratickej a autokratickej pozície. Ostatné inovácie boli vsunuté iba z dôvodov prevencie a rozvážnosti. V každom prípade znovu nadobudnutá dôstojnosť a autorita centrálnej moci spojená s obnovením mieru v provinciách a na hraniciach umožňovala jednotlivé iniciatívy veľkej dôležitosti.

Centrálna správa na cisárskom dvore sa ďalej členila podľa záležitostí spracovaných v úradoch nazývaných *scrinia*. Jednotlivé úrady mali svoje označenia, napr. *ab epistolis, a libellis, a cognitionibus, a memoria*. Pripojil sa k nim aj nový úrad *scrinium dispositionum*. Išlo o druh úradu, ktorý mal na starosti dvorný ceremoniál a bol poverený zaobstarať všetko to, čo sa týkalo cestovania, prijatia na cisárskom dvore a ďalších aktivít cisára. Každé *scrinium* malo svojho *magister*. *Magistri scriniorum*, ktorí riadili jednotlivé úrady centrálnej vlády, pomáhali cisárom pri zavádzaní reforiem vo všetkých oblastiach impéria. Predstaviteľom všetkých magistratov bol *magister officiorum*, t. j. osobnosť s hodnosťou *vir illustris*. Od *magister officiorum* záviseli vojenski úradníci, tzv. *agentes in rebus*. Veľa cestovali ako diplomatickí poslovia a informátori. Obyvatelstvo a zvlášť provinciálni úradníci sa ich obávali a považovali ich za špiónov. Za vlády cisára Konštantína sa vyformovali na pomerne silnú triedu. Je pravdepodobné, že boli zriadení za vlády Diokleciána.³¹

Na záver je možné konštatovať, že stabilizácia situácie na hraniciach Rímskej ríše umožňovala tetrarchom, stále však na dominantnej iniciatíve Diokleciána a jeho vzájomnej zhode so spoluvládca, zaviesť s vyváženosťou úspešné reformy v administratívnych a vojenských štruktúrach rímskeho cisárstva. Postupné takmer zdvojnásobenie počtu provincií a ich územné zmenšenie nebolo stanovené na základe geografických kritérií, ale predovšetkým vojenských s cieľom garantovať lepšie fungovanie miestnej administrácie a oslabiť moc miestodržiteľov. Riadenie vojenských síl v provinciách prešlo do právomoci *dux* z radu jazdcov, ktorý velil dvom légiám v pohraničných oblastiach. Odobratím vojenskej moci miestodržiteľom bolo možné predpokladať, že sa zamedzí nebezpečenstvu vzbúr, ktoré často sprevádzali politickú nestabilitu 3. storočia.

Všetky reformné opatrenia týkajúce sa zvýšenia počtu vojenských légií, výstavba nových opevnení a predovšetkým zvyšovania počtu úradníkov závisiacich od štátu nútili viac ako kedykoľvek predtým hľadať finančné prostriedky. Bolo nevyhnutné koncen-

---

31 CORCORAN, Simon: *The empire of the Tetrarchs : imperial pronouncements and government, AD 284 – 324*. Oxford : Clarendon Press, 1996, s. 234-253; PARIBENI, Roberto: *Da Diocleziano alla caduta dell'Impero d'Occidente*. Volume VIII. Bologna : Cappelli, 1941, s. 32; *The Oxford dictionary of Byzantium*. Vol. 1. Ed. Alexander P. Kazhdan. New York ; Oxford : Oxford University Press, 1991, s. 36.

trovať ekonomické zdroje v dôsledku rozšírenia byrokratického aparátu štátnych správ a zvýšenia štátnych výdavkov. Laktancius potvrdil, hoci s nadnesenou polemikou, že počet úradníkov závisiacich od štátu bol oveľa vyšší než počet tých, ktorí platili dane. Takže zdroje poľnohospodárskych vlastníkov sa vyčerpávali, polia ostávali opustené a obývané a kultivované oblasti sa menili na púšť. Podozrenie a strach priniesli nevyhnutnosť rozdeliť provincie, takže každá časť cisárstva bola zaťažená úradmi a vyberačmi daní, ktorí hľadali prostriedky na konfiškáciu majetku.

Nehľadiac na rétorickú výrečnosť Laktancia, predsa len Dioklecián vykonal v porovnaní s jeho predchodcami úplnejšiu a precíznejšiu reorganizáciu Rímskej ríše. Zo svedectiev antických autorov vyplýva, že nové vojenské a administratívne usporiadanie Diokleciána bolo dôležitým prostriedkom, ktorý garantoval istotu a trvanie vojenskej sily. Všetky inovácie v daných oblastiach boli vcelku založené na absolútnej moci panovníka a na realizácii priamych reforiem, ktoré dávali cisárovi väčšiu istotu vzhľadom na nebezpečenstvo uzurpácií. Znovu nadobudnutá dôstojnosť a autorita centrálnej moci spojená s obnovením mieru v provinciách a na hraniciach umožňovali ďalšie iniciatívy významnej dôležitosti.

Recenzent: *prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.*

*(Preklady resumé Stanislav Sendek – anglický jazyk;
Stanislav Sendek – nemecký jazyk)*

HOSPODÁRSTVO RODINY PILLEROVEJ V RUSKÝCH PEKĽANOCH V ROKOCH 1850 – 1939

Zuzana PALENČAROVÁ

Abstract

Farm of the Piller family in Ruské Pekľany in the years 1850 – 1939. Development of society was, is and still will be influenced by the individuals who through their activity change and make the history. Such people were also the members of the Piller family, aristocrats from Saris. They operated in Svinka river basin and participated in social and economic life of Saris Country. Their property was improved mainly in the villages such as Ličartovce or Mirkovce, but the most significant “footprint” was left in the village of Ruské Pekľany. The key part of paper focuses on the development of a property in Ruské Pekľany since the 2nd half of the 18th century up to the gradual decline at the end of the World War II. The significant persons who contributed for the development of property were Gedeon and Koloman Piller. Koloman Piller participated in expansion of agriculture in the village, for example by implementing the advanced means for soil cultivation. In 1878, the Pillers established a fishpond where bred trout, and, at the beginning of the 80's of the 19th century, a distillery. The Pillers established the Economic association of Saris Country aimed to develop the business activity, actively organized the life in the mentioned village as well as in its surroundings, i.e. in the village of Lubovec and whole region of Svinka river basin. The Piller family within the period of two centuries created the prosperous farm, set up and run sawmill or mill, and markedly influenced the history of Saris region. The end of the paper provides the information on property and economy of the family during the World War I and II, till the condemnation of property towards the 40's of the 20th century.

Key words

The Piller family. Saris. Ruské Pekľany. Economic development. Distillery. Mansion.

Zusammenfassung

Wirtschaft der Familie Piller in Ruské Pekľany in den Jahren 1850 – 1939. Entwicklung der Gesellschaft wurde und wird immer von Menschen beeinflusst, die mit ihrer Aktivität die Geschichte bilden und ändern. Zu dieser Gruppe von Menschen gehörte auch die Familie Piller, Adel aus Šariš. Sie wirkten in der Umgebung vom dem Fluss Svinka und beteiligten sich am sozialen und wirtschaftlichen Leben in Šaris Hocker. Ihre Besitztümer entwickelten sie besonders in Dörfern als Ličartovce Mirkovce, aber sein wichtigster „Abdruck“ verließen sie im Dorf Ruské Pekľany. Im Beitrag wird die wirtschaftliche Entwicklung in der Russischen Pekľanoch aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts bis zur allmählichen Niedergang am Ende des Zweiten Weltkriegs betrachtet. Zu den bedeutendsten Persönlichkeiten, die zur wirtschaftlichen Entwicklung beitrugen, gehörten Gedeon und Koloman Piller. Koloman Piller beteiligte sich an der Entwicklung der Landwirtschaft im Dorf, z. B.: die Einführung von fortschrittlichen Geräten zur Bodenbearbeitung. Im Jahre 1878 gegründeten Piller Teich, in dem die

Forellen gezüchtet wurden, und in den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts wohlhabende Brennerei. Pillerovci als Gründungsmitglieder des landwirtschaftlichen Vereins in Šariš, deren Ziel es war, das Unternehmern zu entwickeln, beteiligten sich aktiv am gesellschaftlichen Leben nicht nur in der genannten Gemeinde, sondern auch in ihrer Nachbarschaft, z. B. Im Dorf Lubovec und in der ganzen Region vom Fluss Svinka. Familie Piller gründete eine wohlhabende Wirtschaft, führte die Säge oder Mühle, und hat sich deutlich in die Geschichte des Šariš eingegeben. Zum Schluss betrachtet die Studie die Informationen über Immobilien, Wirtschaft der Familie während der Ersten und Zweiten Weltkrieges bis zum Verstaatlichung des Vermögens am Ende des 40. des 20. Jahrhunderts.

Schlüsselwörter

Familie Piller. Šariš. Ruské Pekľany. Wirtschaftliche Entwicklung. Brennerei. Schloss.

Vo vývoji slovenskej spoločnosti zaujme skutočnosť, ako príslušníci jednej rodiny dokázali ovplyvniť život v niektorom regióne Slovenska a ako na základe aktivít jej členov možno vytvoriť obraz o spoločenskopolitickom a hospodárskom živote v danej oblasti. Nebolo tomu inak ani v Šariši vo vzťahu k rodine Pillerovej, ktorej príslušníci výrazne ovplyvnili, najmä v obciach Ruské Pekľany, Ličartovce a Mirkovce, spoločenský a hospodársky vývoj. V dôsledku účasti Pillerovcov na hospodárskom a spoločenskopolitickom živote Šariša možno sledovať aj úzku prepojenosť uvedených obcí so župnými a štátnymi úradmi. Najvýraznejšie zasiahli Pillerovci do hospodárskeho rozvoja v šarišskom regióne prostredníctvom svojich hospodárskych majetkov v obci Ruské Pekľany.

Obec Ruské Pekľany sa nachádza na južnom okraji Šarišskej vrchoviny, v údolí západného prítoku rieky Svinky. Prvá písomná zmienka o obci, ako aj o majetku Abovcov, pochádza z roku 1335 (Poculnyk). Ferdinand Uličný základ „pekl“ dal do súvislosti s pôvodným významom „smola, decht“, pretože podľa historických údajov obyvatelia Ruských Pekľan pálili drevené uhlie už v 14. storočí.¹ Od tohto slova možno teda vydedukovať, že jednou zo základných činností, respektíve jedným zo spôsobov obživy obyvateľov obce, bolo pálenie dreveného uhlia, ale ako v každej obci, v tomto období zohrávalo dôležitú úlohu aj hospodárstvo.

Hospodárske aj spoločenské postavenie rodiny Pillerovej v obci Ruské Pekľany v sledovanom období potvrdzuje zaznamenaný starý názov obce v *Národopisnej mape* od Lubora Niederleho, zostavenej na základe sčítania Slovákov v Uhorsku z roku 1900. Na mape je obec označená ako *Pillerpeklen*. Takéto pomenovanie obce možno nájsť pri práci s archívnym materiálom úradného charakteru približne od druhej polovice 19. storočia. Pomenovanie Pillerpeklen sa používalo až do roku 1920 a tesne po ňom. Dokazuje to aj skutočnosť, že neďaleko Pillerovho mlyna sa nachádza murovaný kríž, ktorý postavili obyvatelia obce Pillerpeklen v roku 1921. Dnešný názov Ruské Pekľany

1 DUDÁŠOVÁ-KRIŠÁKOVÁ, Júlia: *Miestne meno Ruské Pekľany v kontexte starej slovenskej a slovanskej lexiky*, s. 5 [online]. [cit. 2008-10-10]. Dostupné na internete: <http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t_miesticne_meno_ruske_peklany.pdv>.

sa začal používať v spisoch úradného charakteru až v roku 1927. Názov Pillerpeklen sa používa v maďarčine aj v súčasnosti.²

V polovici 19. storočia bola obec Ruské Pekľany rusínskou, respektíve ruskou obcou s 275 obyvateľmi, z toho bolo 117 rímskokatolíkov, 154 gréckokatolíkov a štyria židia.³ Na základe sčítania obyvateľov z roku 1891 žilo v obci 244 obyvateľov. V roku 1900 mali Ruské Pekľany 251 obyvateľov, z toho 128 rímskokatolíkov, 104 gréckokatolíkov, sedem evanjelikov a dvanásť obyvateľov židovského náboženstva. Sčítanie obyvateľstva z roku 1910 udáva, že v Ruských Pekľanoch žilo 88,9 % Slovákov.⁴ Obec mala zmiešaný charakter z hľadiska vierovyznania, ale z hľadiska národnostného prevažovalo ešte v polovici 19. storočia slovenské obyvateľstvo. Aj ďalšie dediny v okolí obce Ruské Pekľany – Ľubovec, Radatice, Sedlice, Ličartovce – boli v polovici 19. storočia čisto slovenské, ako to potvrdzujú údaje z roku 1851 z Maďarského geografického slovníka. Po skončení prvej svetovej vojny došlo v obci k poklesu obyvateľstva, čo možno pripísať skutočnosti, že Pillerovci prišli o značnú časť majetku. Úbytok obyvateľstva v obci nebol ale tak markantný, ako po druhej svetovej vojne, kedy zanikol mlyn a pila, ktoré poskytovali obyvateľom obce a jej okolia pracovné miesta. V dôsledku pozemkovej reformy po druhej svetovej vojne a zániku pillerovského hospodárstva v obci Ruské Pekľany odchádzali obyvatelia za prácou spravidla do okolitých obcí alebo do väčších miest – Prešova či Košíc. K poklesu obyvateľstva na súčasných 62 prispel aj fakt, že obec Ruské Pekľany bola dňa 8. februára 1964 zlúčená s obcou Ľubovec.⁵

Po získaní Ruských Peklian od Márie Terézie v roku 1757 vytvorili Pillerovci v obci veľké hospodárstvo. Aj keď boli maďarskej národnosti, rešpektovali slovenské obyvateľstvo. Nesnažili sa o jeho pomadžarovanie a poskytli mu pracovné príležitosti, najmä po roku 1756, kedy dochádzalo k hospodárskemu rozvoju v Uhorsku. Viditeľný pokrok v rozvoji Ruských Peklian možno zaznamenať najmä v druhej polovici 19. storočia, kedy obec spravoval Gedeon Piller⁶ a jeho syn Koloman.

Koloman Piller⁷ riešil napríklad v roku 1873 v súvislosti s rozšírením cholery, ktorá pripravila o život dvadsať obyvateľov obce, aj hygienické opatrenia.⁸

2 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn.*

3 FENYES, Elek: *Magyarország Geographiai szótára II.* Budapešť : Kozma Vazulál, 1851, s. 215.

4 DUDÁŠOVÁ-KRIŠÁKOVÁ, Júlia: *Miestne meno Ruské Pekľany v kontexte starej slovenskej a slovanskej lexiky*, s. 5 [online]. [cit. 2008-10-10]. Dostupné na internete: <http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t_miestne_meno_ruske_peklany.pdv>.

5 Bližšie informácie dostupné na internete: <http://www.lubovec.ocu.sk/sucasnost.php>

6 Gedeon Piller bol podžupanom a členom Hospodárskeho spolku Šarišskej župy, založeného v roku 1841, *zakladajúcim členom Krajinského lesníckeho spolku* v Pešti v roku 1861 a predsedom filiálky Uhorského úverového spolku so sídlom v Prešove v 60. rokoch 19. storočia. In: ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 40, sign. 282. *Spisy Gedeon Piller.*

7 Koloman Piller bol členom Správneho výboru Šarišskej župy v rokoch 1879 – 1919. V hospodárskej sfére bol aktívnym členom Hospodárskeho spolku Šarišskej župy od 80. rokov 19. storočia do roku 1918, z toho v rokoch 1894 – 1918 bol predsedom spolku. Od roku 1878 bol členom poľovníckeho združenia Šarišskej župy so sídlom v Prešove a členom celoštátneho Krajinského lesníckeho spolku so sídlom v Pešti, ktorý vznikol v roku 1868. In: ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 289. *Spisy Koloman Piller.*

8 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1873. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

V hospodárskom živote v Ruských Pekľanoch zohrali dôležitú úlohu mlyn a píla, ktoré založil Gedeon Piller. Prispeli k celkovému rozvoju hospodárstva v obci, v ktorej bol rozvoj poľnohospodárstva problematický, hlavne z dôvodu častých záplav v povodí rieky Svinka. Konkrétne záznamy o škodách spôsobených vyliatím rieky sú dostupné v *Denníku Kolomana Pillera*. V roku 1879 bola napríklad Svinka rozvodnená tak, že zatopila celé údolie, prevalila sa ponad most a na „Pašeči“ (miestny názov – pozn. Z. P.) sa rozliala do výšky viac ako jeden meter po celej šírke. Hospodársky rozvoj obce sťažovala aj zima, ktorá bola buď príliš teplá alebo príliš studená, ako napríklad v roku 1888, kedy v dôsledku silných mrazov, ako uviedol v *Denníku Koloman*, „vymrzli všetky stromy v povodí Ľubovečka a na Svinke až 40 metrov nad úroveň rieky, bolo viac ako jeden meter snehu a vymizli zajace a prepelice“.⁹ Rok predtým bola obec ohrozená povodňou, ktorá opätovne zničila priehradu pri mlyne. Napriek tomu dokázali Pillerovci hospodáriť so ziskom, k čomu im pomohol hlavne obchod s drevom a od roku 1885, respektíve o rok neskôr aj liehovar v obci.¹⁰

Stav hospodárenia Pillerovcov v Ruských Pekľanoch možno dokumentovať aj počtom zamestnancov, ktorých obidvaja Pillerovci zamestnávali v rámci správy okolo kaštiľa a chodu hospodárstva. Gedeon Piller zamestnával od 40. rokov jedného správcu domu, jedného lesníka, jedného „panského“ kočiša, jedného kočiša pre voz, dvoch paholkov pri ôsmich byvoloch, jedného pastiera koní, jedného baču a jedného honelníka, spolu deväť ľudí. Ďalší pracovali v mlyne a na píle. Koloman začiatkom 90. rokov zamestnával jedného kasára, jedného gazdu, dvoch lesníkov, jedného „panského“ kočiša, desiatich kočišov pre vozy a paholkov k dobytku, jedného pastiera koní a dvoch pomocníkov, jedného baču a troch honelníkov, spolu pracovalo na gazdovstve 22 ľudí. Zaujme skutočnosť, že kým za správy Gedeona bývali zamestnanci v byte po dvoch, Koloman poskytoval všetkým zamestnancom samostatnú izbu – byt.¹¹

Koloman Piller založil v Ruských Pekľanoch aj rybník. S prácami na úprave rybníka sa začalo dňa 3. júna 1878. Na pozvanie Kolomana prišiel do obce zo Spišskej Novej Vsi rybársky majster Kajetan Ploderer, ktorý považoval oblasť Ruských Pekľan za výhodnú pre chov rýb, pretože tu bola pre ne bohatá výživa. Koloman nechal postaviť štyri rybníky, do ktorých osadil 1 000 polročných pstruhov.¹² V roku 1879 prišiel v dôsledku povodne o veľkú časť rýb a aj preto nechal vybudovať okolo rybníkov priehradu. V roku 1883 dal postaviť domec pre strážcu rybníkov a v tom istom roku bol sám na rybárskom školení v Liptove. Získané vedomosti mu umožnili zreorganizovať v Ruských Pekľanoch rybníky a vybudovať malé rybníčky pre množenie pstruhov. Na základe rozhodnutia podžupana Šarišskej župy zo dňa 8. augusta 1890 mal Koloman priznané výlučne rybolovné práva na prítokoch Veľkej Sviniky a prítoku Vlčí. Podľa paragrafu 4, zákon-

9 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1888. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

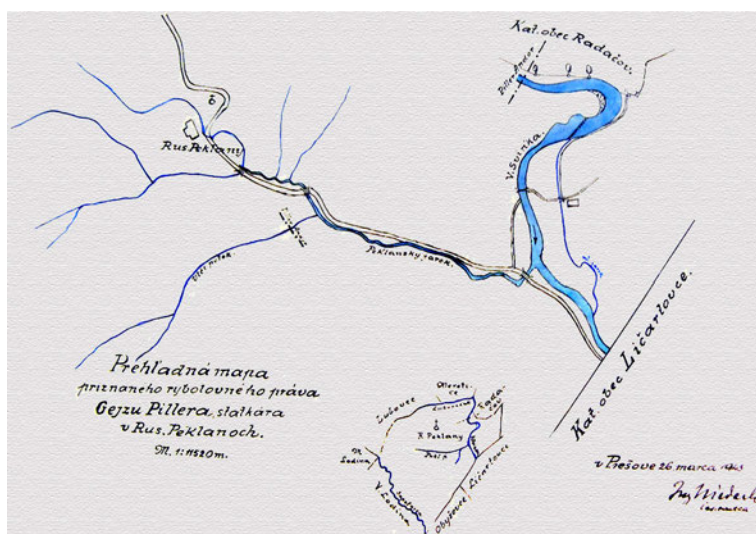
10 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1873 – 1879. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

11 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu, rok 1873 – 1879. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

12 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu, rok 1878. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

ného článku XIX z roku 1888 mohol Koloman rozhodovať o love a povolení výlovu rýb na týchto prítokoch. V činnosti svojho otca Kolomana pokračoval v medzivojnovom období Gejza Piller, ktorý bol nútený v období Slovenského štátu požiadať o predĺženie práva na rybolov. Ziskal ho rozhodnutím lesného radcu Rudolfa Niederlanda zo dňa 27. marca 1943, spolu s prehľadnou mapou (obrázok 1).¹³

Gejza Piller umožnil na toku Veľkej Svinky v katastri obce Ruské Pekľany bezplatné rybárčenie *Prešovskému rybárskemu spolku*. Spolok sa zaviazal, že rybolov na uvedenom úseku bude „v súlade s výnosom Ministerstva hospodárstva číslo VI-7548-4/1942“. Z pamätného spisu *Prešovského rybárskeho spolku* zo dňa 29. marca 1943 je zrejmé, že členovia spolku mali právo kontroly tokov, poskytovali hájnikovi veľkostatku odmenu 30 Kčs v prípade dolapenia pytlíaka a 30 % z prípadnej prisúdenej náhrady za každého odsúdeného rybára – pytlíaka. Gejza Piller na základe priznaného rybolovného práva mohol kontrolovať aj rybárov na toku Veľkej Svinky.¹⁴

Obrázok 1 Názorné priblíženie lokality rybolovných tokov, s priznaným právom lovu Kolomanovi, respektíve Gejzovi¹⁵

Po skončení hospodárskej krízy v 70. rokoch 19. storočia sa Koloman rozhodol založiť v obci Ruské Pekľany liehovar. V roku 1885 začal rokovať s *Krompašsko-hornádskou železiarskou spoločnosťou*. Zhodli sa na osobe projektanta, ktorým sa stal Ing. Viktor Lorenz, strojní inžinier *Krompašsko-hornádskeho železiarstva*. Zhotovil plány budúceho liehovaru, ktoré však Koloman zamietol. Viktor Lorenz vytvoril spolu päť návrhov liehovaru, ktorý však nakoniec aj tak nebol postavený podľa nich.¹⁶

13 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn. Rozhodnutie o rybolovnom práve z 27. marca 1843*, s. 1.

14 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn. Pamätný spis*.

15 Zdroj: ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn.*

16 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872*. Odpis originálu. Rok 1885. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

Na účely liehovaru bola vybraná budova ovčince, ktorú nechal postaviť ešte otec Kolomana Pillera. Do budovy bol privedený vodovod a v pivniciach pod budovou boli zvýšené múry. Jedna pivnica bola určená na zhotovovanie sladu a druhá na držanie liehu. Súčasťou zariadenia liehovaru bola miestnosť a zariadenia na umývanie zemiakov, z ktorých sa vyrábala lieh. Vybavenie a zariadenie liehovaru pozostávalo z varných nádob, premiešavacích nádob, parného stroja o dvanástich konských silách a Swarzovho varného kotla v sume 12 000 forintov, ktoré zaplatil Koloman *Krompašsko-hornádske* *železiarňam*. Prestavba budovy, výstavba komína a stavebné práce stáli 3 000 forintov.¹⁷

Koloman Piller výrazne podporoval zavádzanie moderných technológií do hospodárstva. V roku 1884 sa rozhodol zabezpečiť obci aj svojmu hospodárstvu prísun čistej pramenitej vody, a preto začal prípravu na výstavbu vodovodu. V Ruských Pekľanoch používali do roku 1884 nekvalitnú vodu. Pri hlavnom prameni nad dedinou nechal postaviť asi dva metre hlbokú studňu. Prebytočná voda bola použitá do fontány pred kaštielom, ktorá striekala do výšky 11 metrov. V súčasnej dobe možno nájsť po fontáne už len základy. V roku 1891 sa začali objavovať v Ruských Pekľanoch problémy s drevenými rúrkami, ktorými bola vedená voda vo vodovode. V tomto období už mal Koloman v plnej prevádzke liehovar, a keďže sa obával prípadných škôd, rozhodol sa preto v roku 1892 pre renováciu vodovodu. Zrenovovaný vodovod v Ruských Pekľanoch mal dĺžku 715 metrov.¹⁸ Vodovod, ktorý nechal postaviť Koloman Piller, sa používa dodnes. V súčasnosti je rozšírený a predĺžený.¹⁹

Záujem o pokrokové technické vynálezy dokumentuje aj Kolomanovo rozhodnutie zaviesť telefónne spojenie medzi Ruskými Pekľanmi, Ličartovcami, kde žil jeho brat Dezider, a Lemešanmi, kde bol slúžnovský úrad. S výstavbou telefónneho spojenia začal v roku 1909. Telefónne stĺpy financoval z vlastných zdrojov a technické zariadenie mu dodala budapeštianska firma za 1 200 korún. Vzdialenosť medzi stĺpmi vymieral Koloman so synom Deziderom a podľa jeho záznamov: „*vydali sme sa žiadaným smerom a každých 80 – 90 krokov, sme označili miesto, kde mala byť diera pre stĺp*“.²⁰ Pre porovnanie možno uviesť, že v Prešove sa prvýkrát spomína telefónne spojenie koncom roka 1894, a to medzi Prešovom a Veľkým Šarišom, a prvý vnútorný mestský telefón bol zavedený v máji 1895.²¹ Koloman, ktorý sledoval vývoj telefónneho spojenia, doviedol tento technický pokrok aj do odľahlej časti Šarišskej župy.

Samostatnou oblasťou v hospodárení Pillerovcov boli lesy a hospodárenie s nimi. Približne od konca 50. rokov 19. storočia vysádzali Pillerovci ročne niekoľko tisíc sadeníc smrekov, ale aj ostatných druhov stromov. V roku 1888 dostal Koloman od Minister-

17 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1885. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

18 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1914. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

19 Za prínos do hospodárskeho rozvoja šarišského regiónu od roku 1869 do začiatku 20. storočia obdržal Koloman Piller dňa 22. júna 1901 pochvalný list od uhorského ministra hospodárstva Ignáca Darányiho. ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 41, sign. 289. *Spisy Koloman Piller. Pochvalný list od ministerstva hospodárstva.*

20 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1909. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

21 *Dejiny Prešova 2.* Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 23.

stva poľnohospodárstva 20 000 smrekov a 10 000 dubov, ktoré vysadil v obci nad cestou, a 600 červených smrekov. Zaujme skutočnosť, že v súčasnej dobe sa v tejto oblasti smreký skoro vôbec nevyskytujú, respektíve v malom množstve. Z uvedeného vyplýva, že po skončení prvej svetovej vojny prešiel Koloman, respektíve v medzivojnovom období Gejza, k vysádzaniu hlavne listnatých drevín v lesoch, ktoré sa po pozemkovej reforme v roku 1919 nestali vlastníctvom štátu. Ešte v roku 1887 získal Koloman od Lászla Karólyho – vicekancelára²² – 70 katastrálnych jutár lesa a 3,5 katastrálnych jutár ornice za 8 900 forintov, čím sa scelili a rozšírili Kolomanove majetky v katastri obce Ruské Pekľany, ale aj v obciach Kysak a Obišovce.²³ Rozsah hospodárskych majetkov Pillerovcov k decembru 1916 približuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 1 Ohodnotenie majetku rodiny Pillerovej, koncom roku 1916²⁴

Pôda	Obec	Katastrálne jutrá	Jednotková cena	Spolu korún	Obec	Katastrálne jutrá	Jednotková cena	Spolu korún
Ornica	Ruské Pekľany	263	500	131 500	Ličartovce	206	600	123 600
Ornica	Kysak	1	500	500	Obišovce	15	500	7 500
Záhrady	Ruské Pekľany	10	600	6 000	Ličartovce	7	700	4 900
Lúky	Ruské Pekľany	25	600	15 000	Ličartovce	12	700	8 400
Lúky	Kysak	15	500	7 500	Obišovce	1	500	500
Pasienky	Ruské Pekľany	512	60	30 720	Ličartovce	431	80	34 480
Pasienky	Kysak	1	60	60				
Les	Ruské Pekľany	680	130	88 400	Ličartovce	315	200	63 000
Les	Kysak	126	160	20 160	Obišovce	409	175	
Neúroda pôda	Ruské Pekľany	29	50	1 450	Ličartovce	14	50	700
SPOLU		1 662		301 290	SPOLU	1 410		314 655

V čase prvej svetovej vojny bolo podobne ako na celom území Slovenska aj hospodárstvo v Ruských Pekľanoch zasiahnuté jej dôsledkami. V dedine ostali len deti alebo starci, a preto ťažkú prácu museli vykonávať aj 14 – 15-ročné deti. V roku 1915 boli na hospodárstvo v Ruských Pekľanoch, tak ako aj do okolitých obcí, pridelení ruskí a srbskí zajatci. V Ruských Pekľanoch pracovalo sedemnást' Srbov, osem Rusov a v Ličartovciach 23 Rusov. Koloman v Denníku uviedol, že zajatci keď „*nie sú nazlostení, sú to veľmi dobrí robotníci, ale v duchu hesla ako nepriateľ, nepriateľovi.*“ Za prácu dostávali 40 halierov denne, neskôr sa ich mzda zvýšila na 2 koruny denne. Štát mal prispievať na ich ošatenie, ale v skutočnosti ho musel zaobstarať Koloman.²⁵

22 László Karóly vlastnil v katastri obce malé množstvo lesov a pôdy.

23 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1879. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

24 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Pekľanoch 1920 – 1947. Posledná vôľa Kolomana Pillera.*

25 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1916. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

V roku 1918 Koloman Piller pozorne sledoval vývoj politickej situácie na Slovensku v súvislosti s príchodom maďarskej Červenej armády. Konštatoval potrebu zasiahnuť proti „divokým maďarským hordám“, ako ich sám nazýval. 88. pluk Československej armády obsadil Ruské Peklňany dňa 6. júna 1918. Vojakov ubytoval Koloman v obci a podplukovníka vo svojom dome. O deň neskôr prechádzali obcou 23., 2., 18., 19. československý pluk a 4. delostrelecký pluk, ktoré ustupovali smerom na Klenov a Margecany. Dňa 10. júna 1918 bol v Ruských Peklňanoch ubytovaný na požiadanie 101. pluk maďarskej Červenej armády. Vojaci sa správali pomerne slušne, až do odchodu dňa 1. júla, kedy začali ustupovať smerom na Obišovce. Koloman v Denníku uviedol, že „niektorí maďarskí vojaci si zariadenie niektorých izieb zabudli u seba, hlavne knihy a kompas“. Dňa 5. júla opätovne prišla do Ruských Peklňan Československá armáda postupujúca ďalej na Obišovce. Vrátila mu deväť koní a voz, ktoré predtým zabavila, a z obce definitívne odišla dňa 6. júla 1918.²⁶

Hospodárska situácia v Šariši aj na majetkoch Pillerovcov nebola po ukončení prvej svetovej vojny jednoduchá. Vojaci po návrate domov a po upokojení situácie nechceli pracovať ani si hľadať prácu. Ako uviedol Koloman v Denníku, „chceli zadarmo žiť“, aj keď cena práce, pri nedostatku pracovných síl, neustále narastala z päť na osem, a následne na desať korún za hodinu. V zásade nenamietal ani proti deleniu pôdy na základe pozemkovej reformy z roku 1919, aj keď sa obával, „že ľudia budú pracovať len keď budú nutne musieť, čo spôsobí nedostatok potravín“. Zároveň konštatoval, že v Šarišskej župe je veľa rodín, ktoré nemali dobytok na obrábanie pôdy, čo prirovnal k „ministromi bez portfólia“.²⁷

Po smrti Kolomana Pillera v roku 1920 došlo k rozdeleniu celého majetku medzi jeho troch synov – Andora, Dezidera a Gejzu. Nasledujúca tabuľka približuje rozsah majetku, ktorý podliehal dedičskému konaniu.

Tabuľka 2 Majetky Pillerovcov k decembru 1916 (k. j. = katastrálne jutro = 0,57 ha)²⁸

Obec	Ornica	Záhrada	Lúka	Pasienky	Les	Neúrodná pôda	Spolu
Ruské Peklňany	264 k. j.	11 k. j.	25 k. j.	512 k. j.	680 k. j.	29 k. j.	1 521 k. j.
Ličartovce	201 k. j.	7 k. j.	6 k. j.	432 k. j.	315 k. j.	14 k. j.	-
1/4 grunta v Ličartovciach	5 k. j.	-	6 k. j.	-	-	-	-
Ličartovce spolu	206 k. j.	7 k. j.	12 k. j.	432 k. j.	315 k. j.	14 k. j.	987 k. j.
Obišovce od Pechyho	-	-	1 k. j.	-	185 k. j.	-	-
Obišovce od Máriássyho	16 k. j.	-	-	-	224 k. j.	1 k. j.	-
Obišovce spolu	16 k. j.	-	1 k. j.	-	409 k. j.	1 k. j.	427 k. j.
Kysák - Péchy	1 k. j.	-	15 k. j.	1 k. j.	126 k. j.	-	145 k. j.
Spolu	487 k. j.	18 k. j.	54 k. j.	18 k. j.	1 530 k. j.	18 k. j.	3 079 k. j.

26 Denník Kolomana Pillera. *Hospodárstvo v Ruských Peklňanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1919. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

27 Denník Kolomana Pillera. *Hospodárstvo v Ruských Peklňanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1918. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

28 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Peklňanoch 1920 – 1947. Posledná vôľa Kolomana Pillera.*

Gejza aj Andor Pillerovci sa snažili o navrátenie rodinného majetku, ktorý im bol zabraný, až do začiatku druhej svetovej vojny. V roku 1932 les vo vlastníctve Pillerovcov zaberá približne 854 katastrálnych jutár a ležal v katastrálnom území obcí Ruské Pekľany, Kysak a Obišovce. Les a lúky v Kysaku a Obišovciach boli zabrané štátom úplne a v Ruských Pekľanoch z 544 bolo zabraných 150 katastrálnych jutár lesa. Celkovo boli Pillerovcom zabrané na základe zákona pozemky v spoločnej výmere 481 katastrálnych jutár.²⁹ Z toho dôvodu Gejza spoločne s bratom Andorom žiadali o vypustenie 250 hektárov pôdy zo záboru, konkrétne 260 katastrálnych jutár poľnohospodárskej pôdy a 182 katastrálnych jutár ostatnej pôdy, išlo o pasienky a les. Problém, s ktorým sa pri hospodárení museli vyrovnávať, bol aj fakt, že hospodárstvo bolo položené vo vyššom prírodnom prostredí, nemalo k dispozícii žiadnu rovinu a pôda bola dosť zlej bonity.³⁰ Napriek týmto ťažkostiam, ale aj problémom, ktoré súviseli s hospodárskou krízou po prvej svetovej vojne a pozemkovou reformou, zamestnával Gedeon Piller 23 pracovníkov, čo bližšie približuje zoznam zamestnancov na statku z roku 1929. Na hospodárstve pracovali: liehovarník a hlavný správca, traja hájníci, dvaja hospodárski robotníci, kolesár, kováč, „kraviar“, dvaja „sviniari“, deväť kočišov, „jahniachar“, „birós“ a „juhás“, ktorý sa staral o ovce. Okrem nich boli zamestnávaní aj sezónni robotníci a pracovníci, ktorí sa starali o chod mlyna a pily, ktoré tvorili jednotný podnik a sídlili v jednej budove. V čase existencie Slovenského štátu, konkrétne v roku 1944, choval Gedeon Piller približne 800 oviec, kvôli spomínanej zlej bonite pôdy, tiež kravy čistej rasy, kone a ošípané.³¹

Po ukončení vojny sa Gedeon Piller vrátil z Trenčína, kde bol evakuovaný v závere druhej svetovej vojny, a opäť začal pôsobiť na rodinnom statku v Pekľanoch. V apríli 1945 žiadal *Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre pozemkovú reformu a pôdohospodárstvo* o ponechanie niektorých pozemkov a lesných plôch vo výmere 50 hektárov v Ruských Pekľanoch, na základe nariadenia *Slovenskej národnej rady* číslo 50. Žiadosť podložil prehlásením, že „sa narodil a pretrvával stále na území Slovenska, má štátne občianstvo Československé, respektíve Slovenské, národnosť... priznal maďarskú, a však do nijakej politiky... sa nemiešal, voči Slovákom... sa vždy dobre, po priateľský choval“.³² Napriek snahám o navrátenie pôdy a lesných plôch pozemkový úrad dňa 20. júna 1947 na základe nariadenia číslo 104 z roku 1945 Zb. z. *Slovenskej národnej rady o Konfiškácii majetku a neskorších novelizácií* rozhodol o zabraní všetkého majetku Pillerovcov v Ruských Pekľanoch. Majetok prešiel k dňu 25. novembromu 1947 s definitívnou platnosťou pod správu *Povereníctva Slovenskej národnej rady pre pozemkovú reformu*.³³

Súčasťou hospodárstva Pillerovcov boli v rokoch 1869 – 1943 mlyn a píla. Zakladateľom mlynu, ktorý sa nachádzal v katastri obce Ruské Pekľany, bol Gedeon Piller.

29 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Pekľanoch 1920 – 1947. Obecné svedectvo z roku 1934.*

30 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Pekľanoch 1920 – 194., Žiadosť o vypustenie pôdy zo záboru z roku 1944.*

31 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Pekľanoch 1920 – 1947. Zoznam zamestnancov na statku v Ruských Pekľanoch z roku 1929.*

32 Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Pekľanoch 1920 – 1947. Žiadosť o ponechanie majetku z 9. apríla 1945.*

33 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 8, sign. 14. *Spisy majetku v Ruských Pekľanoch 1920 – 1947. Odmietnutie žiadosti o revíziu.*

Vybuďoval ho okolo roku 1869. Na základe zákona o vodnom práve z roku 1885, číslo 23, paragraf 189 bolo vydané nariadenie, aby všetci, ktorí používajú vodné toky a ich vodné diela sú v prevádzke, od roku 1866 dokázali do dňa 31. januára 1887, že vodné stavby nikoho neohrozujú a neobmedzujú. S upovedomením, že „vodné stavby tých hospodárov, ktorí nepredložia patričné doklady, potom v zmysle spomínaného zákona, prestávajú právoplatne existovať“.³⁴ Potvrdenie obce pre rodinu Pillerovcov dokazuje, že mali v držbe prastaré vodné právo, získané od rodiny Pechy už v roku 1866. Zároveň z odpisu rozhodnutia Šarišskej župy v roku 1887 vyplynulo, že „služny Koloman Piller, ktorý vlastní mlyn, rybie hospodárstvo, vodovod, dokáže preukázať, že spomínané majetky vlastní jeho rodina nepretržite od 1. januára 1866.“ Na tomto základe udelila župa Kolomanovi úradné povolenie na vodné stavby, konkrétne na mlynský náhon, hrádzu a prívod vody z rieky Svinka k mlynu. V Ruských Pekľanoch bolo možné nahliadnuť do úradného spisu počas 30 dní, ale nikto nepodal proti župnému rozhodnutiu sťažnosť. Právo Pillerovcov na využitie vody z rieky Svinka, ktoré bolo označené ako staré vodné právo, bolo potvrdené rozhodnutím Šarišskej župy z dňa 7. apríla 1887.³⁵

V období rokov 1872 – 1918, keď mlyn spravoval Koloman Piller, boli veľké problémy hlavne s vodnou hrádzou, ktorá privádzala vodu k mlynskému náhonu. Takmer pravidelne každý rok bol Koloman nútený opravovať a spevňovať vodnú hrádzu, a to v dôsledku záplav a povodní. Po dlhom rozhodovaní sa začiatkom 20. storočia rozhodol pre nákladnú renováciu mlyna a okolitých stavieb. Najal si robotníkov z Békešskej župy, tzv. „kubikos“, ktorí vyhlbovali a stavali novú hrádzu, pričom boli platení od jedného kubíka vyťaženej zeminy. V roku 1902 kúpil nové zariadenie mlyna, podľa vtedajších platných technických predpisov za 22 300 korún. Pripočítaním nákladov na hrádzu bola celková suma za stavbu 27 900 korún. V rokoch 1904 a 1905, v čase veľkého sucha a poklesu hladiny riek, musel Koloman využívať aj parný stroj. Snažil sa ho používať čo najmenej, keďže prevádzka stroja si vyžadovala veľké množstvo dreva a tiež obsluhujúceho technika, ktorý dostával štyri až päť korún na deň. Ročne bola návratnosť investície, ktorú vložil Koloman do renovácie mlyna, 16 – 20 % a všetky peniaze, ktoré investoval do mlyna, sa mu vrátili v priebehu piatich až šiestich rokov, v závislosti od hospodárskych podmienok. Napriek rekonštrukcii mlyna v Ruských Pekľanoch nedošlo k dostatočnému využitiu sily vody v mlyne. V závere roka 1917 preto Koloman objednal a kúpil novú Francisovu turbínu o výkone 50 koní od firmy *Fleiser* a aj nový gáter. Prestavbu mlyna dokončil dňa 2. júla 1918 – turbína poháňala tri valce a mlecí kameň, lámačku konope a rezanie dosák. Vďaka zavedeniu turbíny došlo aj k zefektívneniu dodávok elektriny do Ruských Pekľan.³⁶

Gejza Piller, tak ako jeho otec, sa snažil o sústavné zdokonaľovanie a modernizáciu technického zariadenia mlyna. Pretože výkon turbíny o niečo neskôr už nepostačoval pre plynulú prevádzku mlyna a píly, požiadal *Živnostenský úrad* v Košiciach o povolenie rozšíriť prevádzku. Po vykonaných kontrolách prevádzky mlyna vydal úrad Gejzovi Pillerovi dňa 22. júla 1926 povolenie postaviť motor na nasávaný plyn v „Pillerpekľan-

34 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn. Vládne nariadenie z roku 1887.*

35 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn. Rozhodnutie podžupana z roku 1887.*

36 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1904. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

noch“.³⁷ V priebehu 20. a 30. rokov sa stal majetok Gejzu Pillera v Ruských Pekľanoch objektom častých návštev kontrol zo strany košického *Živnostenského úradu*. Pri každej kontrole boli zistené nedostatky, ktoré musel odstrániť, no aj napriek nutným opravám mlyn naďalej prosperoval.³⁸

Mlyn v obci Ruské Pekľany predstavoval jednu zo zložiek hospodárstva Pillerovcov. Prispel k rozvíjaniu životnej úrovne obyvateľov obce, zamestnávajúc pri správe mlyna pred rokom 1929 jedného majstra, ktorý mal 25 % zo zisku, a jedného pomocníka, ktorý dostával 150 korún mesačne a k tomu stravu aj byt a po roku 1929, kedy došlo k rozšíreniu a reorganizácii mlyna, zamestnával tiež jedného majstra, ktorý mal 25 % zo zisku, ale pomocník mal 180 korún a k tomu byt aj stravu, ale aj údržbára technických zariadení a jedného učňa, ktorý nenavštevoval školu, ale bol zaúčnaný priamo v podniku *Mlyn a píla* po dobu štyroch rokov. Pomocník aj učeň boli ubytovaní v byte vedúceho.³⁹ V mlyne boli zamestnávaní aj príležitostní robotníci, čo možno zdokumentovať napríklad výplatným výkazom za obdobie od 26. mája do 28. júna 1940. Gejza Piller poskytoval prácu nielen obyvateľom Ruských Pekľan, ale aj obyvateľom okolitých obcí – Radatic, Janova a Ľubovca. V letných mesiacoch v roku 1940 zamestnával približne 30 – 40 mužov počas celých opráv hrádze mlyna. Počet pracovníkov kolísal kvôli ich týždennému vyplácaniu. Celkovo za ich vykonanú prácu vyplatil 10 871 korún a 40 halierov, pričom priemerne si jeden robotník zarobil 100 korún, v závislosti od počtu odpracovaných hodín.⁴⁰

Gejza sa ujal správy mlyna a píly pred smrťou svojho otca Kolomana v roku 1920, konkrétne v roku 1918. Vzhľadom na to, že nikdy nevykonával žiadnu manuálnu prácu, venujúc sa spravovaniu agendy, bol nútený podať v roku 1930 žiadosť o odpustenie preukazu spôsobilosti k mlynárskej živnosti, keďže uvedené práce nemohli byť považované v zmysle paragrafu 2, zákonného článku 99/1929 Zb. z. za mlynárske zamestnanie. Prvý menovite spomínaný mlynársky majster v Ruských Pekľanoch bol Ján Matúš, ktorý zastával túto funkciu približne od polovice 20. rokov a v neskoršom období prevádzal mlynársku živnosť, keďže dňa 4. októbra 1930 získal *Živnostenský list* na prevádzku mlynárskej živnosti v Ruských Pekľanoch.⁴¹ Približne od polovice 30. rokov 20. storočia bol Ján Matúš nájomcom vodného mlyna a píly, ako o tom svedčí záznam *Živnostenského inšpektorátu v Košiciach*, ktorý uskutočnil revíziu činnosti podniku *Mlyn a píla* v roku 1936.⁴²

37 ŠA Prešov, fond rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn. Povolenie Živnostenského úradu zo dňa 22. júla 1926.*

38 ŠA Prešov, fond Priemyselný (živnostenský) inšpektorát pre východné Slovensko, šk. 17, sign. 2300. *Rozhodnutie živnostenského úradu zo dňa 12. decembra 1927.*

39 ŠA Prešov, fond Priemyselný (živnostenský) inšpektorát pre východné Slovensko, šk. 17, sign. 2300. *Inšpekčný záznam za roky 1927 – 1935.*

40 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, šk. 22, sign. 166. *Spisy mlyn. Zoznam pracovníkov na opravách hate.*

41 ŠA Prešov, fond Priemyselný (živnostenský) inšpektorát pre východné Slovensko, šk. 14, sign. 1989. *Živnostenské oprávnenie na prevádzku mlynárskej živnosti zo dňa 4. októbra 1930.*

42 ŠA Prešov, fond Priemyselný (živnostenský) inšpektorát pre východné Slovensko, šk. 17, sign. 2300. *Záznam Živnostenského inšpektorátu v Košiciach o revízii mlyna v Ruských Pekľanoch zo dňa 21. augusta 1936.*

Dňa 20. júla 1942 podpísal Gejza Piller zmluvu o prenájme mlyna a pily s Jozefom Leškom. Na jej základe celé zariadenie mlyna a vodné právo neboli predmetom nájmu, ale ostali naďalej majetkom Gejzu, ktorý bol tichým spoločníkom. Zmluva bola uzavretá na dobu určitú, do dňa 31. marca 1948. Súčasťou bodu 11 v predmetnej zmluve boli okrem iného pravidlá hospodárenia s elektrinou, aj s riešením spotreby elektrickej energie Gejzom Pillerom, ktorá bola vyrábaná prostredníctvom dynamy v mlyne a bola k dispozícii nájomcovi. Nájomca sa zaviazal „*postarať sa vždy o potrebný elektrický prúd pre majiteľa a ako protihodnotu dostanem bezplatne potrebný prúd od majiteľa na osvetlenie svojho obytného domu a podniku*“. Používanie prúdu bolo obmedzené, malo slúžiť „*vylučne len k svieteniu*“, nemohlo byť teda použité na iný cieľ, napríklad pre rádio. Gejza Piller si v dostatočnej miere uvedomoval potrebu a dôležitosť elektriny pre rozvoj svojho podnikania, pretože bola zdrojom vysokých ziskov v súvislosti so zvyšovaním produktivity výroby a bola dôležitá aj pre chod domácností v Ruských Pekľanoch. Zaujme aj bod 18 nájomnej zmluvy, na základe ktorého mohla byť majiteľom zmluva výpovedná s okamžitou platnosťou v prípade, že „*by som sa oddal požívaniu alkoholických nápojov, choval by som sa neslušne, rozkazy a pokyny majiteľa presne by som neplnil, voči zákazníkom nechoval by som sa dlhá zvyklosti obchodníckeho zákona a slušnosti obchodníckej, by som ich urážal, zárobok by som presne vyúčtoval*“.⁴³

V tej istej budove ako mlyn sa nachádzala aj píla. Založená bola v polovici 60. rokov 19. storočia Gedeonom Pillerom. Písomné pramene sú z roku 1864, a konkrétne išlo o kontrakt, týkajúci sa odpredaja dreva pre potreby pily. Tak ako dochádzalo k renovácii mlyna, zdokonaľovala sa aj píla. Práve podnikanie v tejto oblasti umožnilo Kolomanovi napríklad renováciu kaštieľa. Na prevádzke pily sa podieľali zamestnanci z blízkeho okolia Ruských Pekľian – z obcí Ľubovec, Radačov, Janov. Po zavedení Francisovej turbíny došlo k zvýšeniu produkcie pily a v roku 1918 bol zakúpený nový gáter.⁴⁴ V 20. a 30. rokoch 20. storočia boli v úradných dokumentoch obidve prevádzky zaznačené ako jeden podnik *Mlyn a píla* a na jeho činnosť dozeral *Živnostenský úrad v Košiciach*. Podobne ako mlyn, aj píla bola Gejzom v roku 1944 prenajatá Jozefovi Leškovi.⁴⁵

Existencia pily v Ruských Pekľanoch bola závislá od dostatku dreva. Po pozemkovej reforme v roku 1919 prišiel Gejza Piller o veľkú časť lesného vlastníctva, preto do druhej svetovej vojny sa snažil o jeho navrátenie. Lesy v katastri obce susedili s lesmi vo vlastníctve mesta Košice, s lesmi obcí Ličartovce a Obišovce a s lesmi veľkostatkov v Ličartovciach, Drienovskej Novej Vsi, Radačove a obci Ruské Pekľany. Po druhej svetovej vojne došlo k úpadku mlyna aj pily v obci Ruské Pekľany. Prispeli k tomu aj opatrenia vlády, t. j. vyvlastňovanie majetkov a zakladanie roľníckych družstiev. Možno konštatovať, že ukončením platnosti zmluvy medzi Gejzom Pillerom a Jozefom Leškom strácal význam mlyn aj píla a pomaly zanikli. V súčasnej dobe po tejto významnej hospodárskej stavbe sa zachovali už len základy budovy, na ktorých je postavená nová budova rekreačného zariadenia.⁴⁶

43 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, sign. 170, š. 23. *Spisy píla. Nájomná zmluva z roku 1942.*

44 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872.* Odpis originálu. Rok 1882 a 1918. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

45 ŠA Prešov, fond Rodina Pillerová, sign. 170, š. 23. *Spisy píla. Nájomná zmluva z roku 1942.*

46 Spomínané rekreačné zariadenie je v súčasnosti vo vlastníctve rehole Saleziánov Dona Bosca a slúži na náboženskú činnosť a duchovné sústredenia – pozn. Z. P.

Súčasťou dediny Ruské Pekľany bol v minulosti barokový kaštieľ, ktorý sa nachádzal uprostred obce. Postavený bol v polovici 18. storočia a rozsiahle prestavby sa uskutočnili o sto rokov neskôr, keď dostal podobu neskorobarokovej stavby. Budova kaštieľa bola dvojpodlažná, s rizolitom uprostred a so zaujímavou rustikou. V miestnostiach sa nachádzali klenuté, ale aj rovné stropy. Okolo kaštieľa sa rozprestieral rozsiahly park so záhradou a fontánou z rokov 1880 – 1890. Dnes sa nachádza budova kaštieľa v dezolátnom stave.⁴⁷

Rozsiahlu a poslednú rekonštrukciu kaštieľa uskutočnil Koloman Piller, ktorý žil a pôsobil v Ruských Pekľanoch v rokoch 1845 – 1920. Na rekonštrukciu potreboval veľké finančné prostriedky, ktoré získal, ako sám uviedol, „vdaka výhodnému obchodu“. V roku 1882 prišli ku Kolomanovi Pillerovi obchodníci Haldek a Godstein z Miskolca. Ponúkli mu odkúpenie dubovej kôry. Pričom drevo ostalo Kolomanovi, ktoré mohol predat'. Za povšimnutie stojí aj fakt, že drevo si sami vyrúbali a očistili. Celkovo vykúpili 340 katastrálnych jutár dreva nad „Sopotnicou“, pričom za jeden kubík dubovej kôry, ktorá sa používala v garbiarstve, zaplatili 44 forintov. Zmluva bola podpísaná na štyri roky a obchodníci celkovo odkôrnil 23 000 kubíkov dreva. Na základe takto získaných finančných prostriedkov mohol Koloman Piller zrealizovať rekonštrukciu kaštieľa. Ako sám uviedol vo svojom Denníku, zakúpil „nové okná, tri izby dostanú novú dlážku a nové pece. Pod uzavretou terasou sa upravia tri menšie izbičky“.⁴⁸ Záujem o rozvoj estetického hospodárstva z čias Pillerovcov je prezentovaný parkom, ktorý sa nachádzal v okolí kaštieľa. Jednotlivé vzácne dreviny možno nájsť aj v súčasnosti.⁴⁹

Dnešný stav kaštieľa odráža prístup k jeho údržbe zo strany majiteľov po druhej svetovej vojne, kedy prešiel do vlastníctva štátu a stal sa majetkom *Štátnych lesov*, ktoré napríklad zamurovali klenuté stropy a bývalé priestory kaštieľa slúžili ako sklad. V 80. rokoch 20. storočia bol vo vlastníctve *Jednotného roľníckeho družstva*.⁵⁰

K historickým a kultúrnym pamiatkam obce Ruské Pekľany patrí aj gréckokatolícky kostol, ktorý je zasvätený Panne Márii a pochádza z polovice 19. storočia. Ide o barokovú klasicistickú jednolodovú stavbu so štvorcovým presbytériom a predstavenou vežou. V blízkosti kostola sa nachádza obecný cintorín a vedľa cintorína je miesto odpočinku jednotlivých členov rodiny Pillerovej.⁵¹

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.
(Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

47 STAVIARSKY, Štefan: *V Ruských Pekľanoch prežil svoje detstvo biskup Pavol Peter Gojdič* [online]. [cit. 2007-03-27]. Dostupné na internete: <<http://www.vecernik.po.sk/clanky.php?id=1122>>.

48 *Denník Kolomana Pillera. Hospodárstvo v Ruských Pekľanoch. Záznam najdôležitejších udalostí od roku 1872*. Odpis originálu. Rok 1882. Súkromná zbierka vo vlastníctve Mikuláša Bána.

49 ZÁVODNÝ, Vladimír: Park v Ruských Pekľanoch. In: *Zborník Východoslovenského múzea. Prírodné vedy*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 223-242.

50 *Kronika obce Lubovec*. Miestny úrad obce Lubovec.

51 DUDÁŠOVÁ-KRIŠÁKOVÁ, Júlia: *Miestne meno Ruské Pekľany v kontexte starej slovenskej a slovanskej lexiky*, s. 5 [online]. [cit. 2008-10-10]. Dostupné na internete: <http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t_miestne_meno_ruske_peklany.pdv>.

Z HISTÓRIE UHORSKÉHO KRÁĽOVSKÉHO ŽENSKÉHO UČITEĽSKÉHO ÚSTAVU V PREŠOVE (1893 – 1925)¹

Patrik DERFIŇÁK

Abstract

From the history of the Hungarian royal teachers training college for women in Prešov (1893 – 1925). The paper focuses on the activity of one of the secondary schools in Prešov at the turn of 19th and 20th century. It was the first school which provided the higher education for women in a whole Saris region. Besides the information on establishment and gradual development of a school, the paper attempts to bring near, at least in several areas, the everyday life of the students. Although the training college provided its graduates, in regard of the diploma they obtained, with an option of being independent, the life was not easy. Due to the strict education methods applied, the students rarely evaluated everyday life as nice or tolerant. In contrary to the many already published papers related to the history of education, the paper attempts to provide a slightly different view, especially on less known life of students and school. Besides the studying activities, the student life consisted of a relatively intensive club activity, various excursions, accommodation on campus, boarding and other social and cultural activities. The activities were developed also during the World War I due to the pro-governmental position represented by the school administration. The final part of paper briefly outlines the last years of school existence after 1918.

Key words

Prešov. History of education. Teachers training college for woman. 19th and 20th century.

Zusammenfassung

Aus der Geschichte des ungarischen königlichen Frauenlehrinstituts in Prešov 1893 – 1925). Der Beitrag widmet sich auf die Wirkung einer weiterführenden Schule in Prešov Am Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts. Die Besonderheit des Fraueninstituts befand sich darin, dass es sich auf die Ausbildung der Frauen in der gesamten Region Šaris orientierte. Ausser der Informationen über die Entstehung und die schrittweise Entwicklung der Schule, wird der Text auf einige Bereiche des Alltags der Schüler gewidmet, der, obwohl das Institut bat den Absolventen durch die Erhaltung des Diploms eine Möglichkeit zur Unabhängigkeit, nicht einfach war. Angesichts der relativ strengen pädagogischen Methoden, die von Studenten selbst selten als schön oder tolerant ausgewertet wurde. Im Gegensatz zu einigen anderen früher veröffentlichten Beiträgen über die Geschichte der Bildung versucht man in diesem Beitrag, eine andere

---

1 Príspevok vznikol ako súčasť riešenia výskumného vedeckého projektu VEGA č. 1/0092/09 *Multikultúrny a multietnický charakter východoslovenských miest a jeho vplyv na zlomové udalosti v dejinách 19. a 20. storočia.*

Ansicht anzubieten, besonders vom weniger bekannten Leben der Schüler und der Schule. Das Leben am Institut bestand auch aus relativ intensiven Aktivitäten des Bundes, der verschiedenen Ausflüge, der Unterkunft im Studentenwohnheim, der Verpflegung und der verschiedenen sozialen und kulturellen Aktivitäten, die sich auch während des Ersten Weltkriegs entwickelten. Der letzte Teil umfasst kurz die letzten Jahre der Existenz der Schule nach dem Jahre 1918.

Schlüsselwörter

Prešov. Geschichte der Erziehung. Fraueninstitut. Das 19. und 20. Jahrhundert.

Mesto Prešov má v dejinách školstva, a pri výchove mládeže na Slovensku vôbec, významné postavenie. Môže za to ďakovať viacerým vhodným okolnostiam. Medzi ne patrila nielen jeho výhodná geografická poloha, ale aj rozvoj miestnych hospodárskych aktivít a pestrá konfesijná skladba obyvateľstva. S klesajúcim hospodárskym významom tohto regiónu v priebehu 19. storočia sa však na druhej strane stále viac zvyšoval význam Prešova ako politického a kultúrneho centra. Koncentrovali sa tu početné úrady i rôzne nové vzdelávacie inštitúcie. Ich prostredníctvom, rovnako ako napríklad aj v prípade výstavby nových kasární, sa vedenie mesta i stoliční úradníci usilovali kompenzovať stále viac stagnujúcu remeselnú a priemyselnú výrobu. Značné úsilie preto vyvíjali najmä pri získavaní nových výchovných a vzdelávacích inštitúcií. Vďaka tomu sa mesto už v druhej polovici 19. storočia stalo dôležitým centrom, ktoré malo, okrem iného, zabezpečovať výchovu dostatočného počtu kvalifikovaných učiteľov, najmä základných škôl. V tomto prípade, aj vzhľadom na pestrú konfesijnú skladbu obyvateľstva, tak postupne vzniká zaujímavá situácia, keď tu pomerne dlhý čas pôsobili súčasne až tri učiteľské ústavy.

Najstarší z nich bol výlučne mužský, evanjelický augsburského vyznania učiteľský ústav prešovského kolégia. Založili ho už v roku 1874, keď na ňom začali pôsobiť prví dvaja učitelia. Od školského roku 1875/76 bol rozšírený na trojtriedny úplný učiteľský ústav.² Vzhľadom na akútnu potrebu kvalifikovaných učiteľov, najmä na dedinách severovýchodného Slovenska, v roku 1895 vznikol Gréckokatolícky učiteľský ústav s vyučovacím jazykom ruským. Nachádzal sa pod správou prešovského biskupstva a napriek počiatočným, najmä finančným, ťažkostiam sa postupne vypracoval na kvalitnú strednú školu, ktorá aspoň sčasti napomohla riešeniu katastrofálnej situácie v oblasti vzdelávania v jednej z najchudobnejších lokalít v rámci celej krajiny.³

Aj keď väčšina učiteľských ústavov existujúcich v 19. storočí na území Uhorska sa nachádzala v správe cirkví, Ministerstvo školstva a kultúry začalo na základe článku 38, zákona z roku 1868 zriaďovať aj sieť štátnych učiteľských ústavov. Na východnom Slo-

---

2 Bližšie HÖRK, József: *Az eperjesi ev. ker. collegium története*. Kassa, 1896. s. 248, resp. DERFI-ŇÁK, Patrik: Juraj Gamauf, nenápadný učiteľ dejepisu a pedagogiky. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia II.* : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 116-125.

3 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. Prešov : Privatpress, 2002, s. 54-55.

vensku tak napríklad v roku 1871 vznikol Štátny učiteľský ústav v Spišskej Novej Vsi a o niečo neskôr, v roku 1896, aj Uhorský kráľovský ženský učiteľský ústav v Prešove.⁴

Práve vznik prešovského ústavu mal prispieť k riešeniu aj ďalšieho problému, ktorým sa koncom 19. storočia v stále väčšej miere stávalo vzdelávanie a zamestnávanie sa žien. Vo veľkej časti spoločnosti totiž stále prevládal tradičný názor, podľa ktorého bolo materstvo, výchova detí a práca v domácnosti pre ženy ich hlavným poslaním. Zápas o možnosti vzdelávania žien, prístup k nemu, o jeho náplň i oblasti, v ktorých sa malo realizovať, predstavujú neoddeliteľnú a veľmi zaujímavú súčasť sociálnych a kultúrnych dejín, ktorej stále nebola venovaná dostatočná pozornosť. V každom prípade si však spoločnosť počas 19. storočia musela stále viac zvykať nielen na ženy, ktoré vedeli čítať, písať a počítať, ale i na tie, ktoré sa postupne začali presadzovať aj v hospodárskej oblasti. S tým súvisela tiež stále väčšia snaha umožniť im získať aj ďalšie odborné vzdelávanie, resp. úsilie vytvoriť im vhodné pracovné príležitosti.⁵

Aj vďaka tomu sa v druhej polovici 19. storočia postupne pôvodné kláštorné školy a rôzne súkromné výchovné ústavy rozšírili o sieť vyšších dievčenských škôl. Predovšetkým rok 1868 bol, práve vďaka prijatiu zákonného článku číslo 38, dôležitým medzníkom pri ich budovaní. Rovnako významným krokom bolo vybudovanie prvej vyššej dievčenskej školy v Budapešti roku 1875, s priamou podporou ministra A. Treforta. Tá sa vzápätí stala vzorom pre zakladanie ďalších podobných zariadení.⁶ Do roku 1918 ich už v Uhorsku bolo osemnásť, na území dnešného Slovenska napríklad v Bratislave, Trenčíne, Levoči a Košiciach. V tomto prípade však platilo, že možnosti vzdelávania dievčat na takýchto školách boli vo veľkej miere závislé od možností rodičov. Tento typ škôl totiž vyžadoval od študentiek pomerne značné poplatky, kvôli ktorým sa stával dostupným predovšetkým pre zámožnejšie vrstvy obyvateľstva. Dievčatám na nich za to síce poskytli solídne všeobecne orientované vzdelanie, ich hlavným životným cieľom však malo byť nájdenie vhodného životného partnera, ktorý by sa o ne, najmä z materiálneho hľadiska, postaral.⁷

Škola opatrovateliek

Vytvorenie vzdelávacej inštitúcie vyhradenej pre ženy, ktorej sídlom by bol Prešov, malo prispieť nielen k vytvoreniu možností pre ich, podľa vtedajších kritérií primerané vzdelávanie, ale aj k riešeniu ešte ďalších aktuálnych problémov. Tým prvým bolo zabezpečenie dostatku kvalifikovaných pracovných síl pre základné školy, ale aj pre

4 Oficiálny názov ústavu bol *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónöképző - intézet*, v texte však pre lepšiu zrozumiteľnosť používame v literatúre častejšie využívaný názov Uhorský kráľovský ženský učiteľský ústav v Prešove.

5 V tomto smere sa, hoci veľmi pomaly, menila situácia aj v samotnom Prešove. Už v polovici 19. storočia sa tu postupne začínajú objavovať viaceré podnikavé ženy, ktoré sa, neraz veľmi úspešne, v otvorenej súťaži s mužmi usilujú o prenájmy rôznych mestských majetkov, ako napríklad krčiem, lesov, polí, kúpeľov a mlynov. Bližšie napríklad DERFINÁK, Patrik: *Cemjata – z histórie prešovských prímestských kúpeľov*. In: *Annales historici Presovienses*, vol. 9, 2010. Prešov : Universum, 2010. s. 184-185.

6 KÁDNER, Otto: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha 1929, s. 475.

7 LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*. Praha : Karolinum, 2010, s. 207.

postupne vznikajúcu sieť materských škôlok. Tie mali, popri zintenzívnení výučby maďarského jazyka u tých najmladších, pomáhať sociálne slabším rodinám a zabezpečiť deťom dostatočnú starostlivosť nielen po stránke fyzickej, ale i duševnej a mravnej. Deti zo zámožnejších rodín takéto zariadenia využívali iba v minimálnej miere, skôr sa u nich uplatňovala výchova prostredníctvom vychovávateľiek a guvernantiiek. Vzhľadom na stále sa zhoršujúce hospodárske pomery v celom priestore Šariša, v spojení so snahou o rozširovanie znalosti maďarského jazyka, malo zakladanie materských škôlok svoje opodstatnenie i podporu. Aj preto ich na území Šarišskej stolice do roku 1900 pôsobilo už viac ako desať.⁸ Spomedzi nich je zaujímavá najmä genéza vzniku materskej škôlky v samotnom Prešove. Už v roku 1851 založila miestna Prešovská sporiteľňa osobitnú nadáciu, ktorej hlavnou úlohou bolo prispieť k založeniu materskej škôlky. Prvý vklad bol skromný, 49 zlatých a 59 grajciarov.⁹ V nasledujúcich rokoch sa základina postupne navyšovala, keď k príspevkom sporiteľne sa postupne pridávali aj ďalší menší darcovia, vďaka čomu v roku 1874 už základina dosiahla úctyhodnú výšku 9 000 zlatých. To viedlo k spoločnému postupu predstaviteľov Prešovskej sporiteľne a mesta, s cieľom vybudovať „detskú záhradu“, podľa už existujúcich vzorov. Mnohé v tomto smere vyjadruje aj ich spoločné konštatovanie: „...Fröbelovu záhradu, alebo materskú škôlku je nevyhnutné vybudovať, o to viac, že v tomto smere nás už predbehli aj viaceré menšie mestá a dokonca väčšie dediny.“¹⁰

Výsledkom predbežných jednaní, uskutočnených v septembri roku 1874, bolo zriadenie Prešovského spolku pre výchovu malých detí,¹¹ ktorý mal svoju činnosť začať od apríla nasledujúceho roku. Jeho predsedom sa stal Ľudovít Szentandrassy a podpredsedom profesor Andrej Vandrák. Vo výbore však zasadali aj viaceré ďalšie významné osobnosti. Z viacerých spomeňme aspoň dr. Augustína Csatáryho, riaditeľa Kráľovského katolíckeho gymnázia v Prešove Alexandra Nubera a zástupcov Prešovskej sporiteľne.¹² Cieľom tohto spolku bolo predovšetkým vybudovanie vzorovej materskej škôlky, v ktorej by sa venovali výchove detí od troch rokov a ktorá by pripravila prešovské deti

8 LÁNG, Mihály: Az Eperjesi Állami Kisdédvónöképző – intézet története 1893 – től 1896 ig. In: *Sárosvármegye Népinevelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 78.

9 Prešovská sporiteľňa vo všeobecnosti intenzívne podporovala kultúrne a vzdelávacie aktivity, ktoré sa na území mesta objavovali v druhej polovici 19. storočia. Okrem viacerých škôl v Prešove prispela napríklad na parkovú úpravu v centre mesta. Bližšie DERFŇÁK, Patrik: Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In: *Annales historici Presovienses*, vol. 6, 2006. Zost.: Martin Pekár, Patrik Derfňák. Prešov : Universum, 2006, s. 169-197, resp. LÁNG, Mihály: Sárosvármegye kisdédnevelése. In: *Sárosvármegye Népinevelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 47.

10 LÁNG, Mihály: Sárosvármegye kisdédnevelése. In: *Sárosvármegye Népinevelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 47. Samotný F. Fröbel bol pruský reformátor a zakladateľ viacerých detských záhrad, pričom propagoval výchovu hrou. Na území habsburskej monarchie sa jeho myšlienky rozšírili od roku 1864.

11 Eperjesi kisdédnevelő – egyesület.

12 LÁNG, Mihály: Sárosvármegye kisdédnevelése. In: *Sárosvármegye Népinevelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 50.

po stránke telesnej i duševnej na ďalšie vzdelávania. Činnosť spolku bola úspešná a už v roku 1876 umiestnili vo vytvorenom zariadení celkovo 101 detí. V nasledujúcom roku ich počet síce klesol, no až do začiatku 90. rokov sa udržiaval v priemere okolo šesťdesiatich piatich detí, pričom ale do zariadenia pravidelne dochádzala iba časť z nich. Úspešné pôsobenie materskej škôlky v Prešove a ich celkovo stúpajúci počet v priestore Uhorska, vyvolávali stále väčšiu potrebu zabezpečiť dostatok kvalifikovaných učiteliek, čo veľmi výrazne podporilo aj následný vznik ústavu zameraného na ich vzdelávanie.

Takáto inštitúcia, určená výhradne pre ženy, poskytovala z pohľadu zakladateľov viacero výhod, i keď bola stále veľkou časťou spoločnosti považovaná za útok na posvätné inštitúcie, za ktoré sa stále považovali manželstvo a materstvo.¹³ O to viac, že po absolvovaní štúdia sa mladé ženy stávali ekonomicky nezávislými, čím sa narúšal tradičný model rodiny. Na druhej strane mohli ako kvalifikované a jazykovo zdatné, v mnohých ohľadoch účinnejšie ako samotní muži, pôsobiť na výchovu im zverených detí. Predovšetkým stále viac preferovaná výučba maďarčiny ako úradného jazyka sa tak mohla začať už od útleho veku. Samotnému vytvoreniu Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove tak predchádzalo ešte založenie dvojročnej vzdelávacej inštitúcie, ktorej hlavným cieľom bola práve príprava opatrovateliek a učiteliek v materských školách. Išlo o priamu reakciu na zákon č. 15, z roku 1891, ktorý vytvoril potrebné legislatívne podmienky pre systematickú predškolskú výchovu detí. Súčasne dodal potrebný právny rámec aj pre pôsobenie ústavov zakladaných na prípravu kvalifikovaných učiteliek a opatrovateliek. Vyučovací jazyk v týchto školách bol výlučne maďarský.¹⁴

Vedenie mesta Prešov i funkcionári Šarišskej stolice sa usilovali využiť všetky možnosti, aby podporili tunajší hospodársky a kultúrny rozvoj. Aby získali povolenie na otvorenie ženského Ústavu pre vychovávateľky, ktorý by neskôr mohol prerásť do ženského učiteľského ústavu, dal župan Šarišskej stolice Ján Smrecsány, spolu s podžupanom Štefanom Szinyei-Merse, vypracovať rozsiahle memorandum.¹⁵ V ňom podrobne analyzovali nielen potrebu vzniku takejto inštitúcie, ale aj konkrétnu materiálnu pomoc, ktorú mesto, rôzne spoločenské organizácie, ale i viacerí jednotlivci boli ochotní poskytnúť novému ústavu, od pôsobenia ktorého si veľa sľubovali.¹⁶ Napríklad o zabezpečenie vhodnej školskej budovy a k ústavu patriaceho internátu sa malo postarať mesto Prešov. To sa zaviazalo aj k tomu, že spolok prenechá novému ústavu cvičnú materskú škôlku založenú Prešovským spolkom pre výchovu malých detí. V nej by študentky mohli absolvovať povinnú prax, pričom jej hodnota bola odhadnutá na 14 000 zlatých.

13 LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*. Praha : Karolinum, 2010, s. 207.

14 LÁNG, Mihály: *Az Eperjesi Állami Kisdédvónőképző – intézet története 1893 – tól 1896 ig.* In: *Sárosvármegye Népművelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : *Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása*, 1896, s. 89.

15 Okrem nich sa na ňom podieľali aj A. Fuhrmann, v tom čase starosta Prešova, dr. B. Füzy, kráľovský školský dozorca či G. Kyss, prešovský hlavný notár. Bližšie LÁNG, Mihály: *Az Eperjesi Állami Kisdédvónőképző – intézet története 1893 – tól 1896 ig.* In: *Sárosvármegye Népművelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : *Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása*, 1896, s. 92.

16 *Dějiny Prešova 2*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 98.

Jeho predstavitelia dokonca ponúkli ubytovanie kvalifikovanej učiteľke, ktorá by škôlku viedla. Mestská rada poskytla pre potreby nového ústavu do bezplatného prenájmu Szentandrássovský palác priamo na Hlavnom námestí, pričom hneď v susednej budove mala byť umiestnená materská škôlka.¹⁷

Keďže však od začiatku bolo jasné, že ide iba o dočasné riešenie a ponúkané priestory v nasledujúcich rokoch nebudú postačovať pre potreby školy, mestská rada sa zaviazala, že zabezpečí v blízkosti týchto dvoch objektov ešte jednu vhodnú budovu. Aj všetky náklady spojené s potrebnými prestavbami bola nakoniec ochotná na seba prevziať prešovská radnica. Počítateľná finančná podpora vo výške tisíc zlatých a osobná angažovanosť najvyšších stoličných úradníkov i predstaviteľov mesta umožnili, aby už v školskom roku 1893/94 bola otvorená prvá trieda Prešovského štátneho ústavu pre výchovu detských opatrovateliek.¹⁸

Aj keď prvoradou snahou zakladateľov bolo riešiť akútny nedostatok kvalifikovaných detských opatrovateliek, z kapacitných dôvodov mohli do prvého ročníka prijať iba 40 poslucháčok. Na internáte pre ne pripravili 25 miest. Napriek tomu, že sa o zriadení školy definitívne rozhodlo až v priebehu letných mesiacov roku 1893, prišlo celkovo 77 žiadostí o prijatie. Výberom prešlo 40 najlepších z nich, ostatné muselo vedenie školy odmietnuť. Vzhľadom na to, že boli prijaté dievčatá takmer z celého Uhorska, na internát sa ich muselo nakoniec vtesnať 28. Náklady na ubytovanie si, s ohľadom na dobré majetkové pomery rodičov, v plnej výške hradilo iba sedem a z polovice desať dievčat. Bezplatne poskytla škola ubytovanie jedenástim študentkám z nemajetných rodín.¹⁹

Internáty na stredných školách v rámci Uhorska pritom boli ešte začiatkom 80. rokov 19. storočia pomerne zriedkavým javom. Objavovali sa iba tam, kde mali základ v nejakej staršej inštitúcii alebo nadácii. Vtedajšie stredné školy mali zvyčajne iba učebne s najnutnejším zariadením a niekoľko nevyhnutných priestorov pre učiteľov a prevádzku školy. Navyše poväčšine sídlili v starých a nevyhovujúcich budovách. K obratu k lepšiemu dochádza od druhej polovice 80. a v 90. rokoch, keď bolo v Uhorsku postavených 130 nových stredných škôl a internátov.²⁰

Priestory prešovskej školy pre opatrovatelky boli v prvom roku jej existencie rozdelené do štyroch budov. V Szentandrássovy dome sa na poschodí nachádzal riaditeľský byt. Na prízemí vyčlenili byt pre učiteľku, sklad pracovných a učebných pomôcok, kuchyňu s umývárňou a komoru. V budove, kde bola umiestnená škôlka, sa nachádzala učebňa, byt vychovateľky, herňa a študovňa. V tzv. Wodiánerovskom a Antalovskom dome boli na prvom poschodí umiestnené spálne, práčovňa, izba pre chorých a spál-

17 Rozsiahlu stavbu, stojacu na troch pôvodne stredovekých parcelách, venoval ako dar pre potreby prešovských škôl Ľudovít Szentandrásy na prelome 80. a 90. rokov 19. storočia. Napriek tomu, v napphľad veľmi peknej budove sídlila škola iba veľmi krátko. Rozloženie jednotlivých miestností, rovnako ako poloha priamo na Hlavnom námestí v Prešove, nepredstavovali pre potreby ústavu ani zďaleka ideálne prostredie. Bližšie *Sprievodca po historickom Prešove*. Prešov : Universum, 2006, s. 90.

18 V origináli Eperjesi Állami Kisdédvónöképző – intézet.

19 LÁNG, Mihály: Az Eperjesi Állami Kisdédvónöképző – intézet története 1893 – tól 1896 ig. In: *Sárosvármegye Népművelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 112.

20 KÁDNER, Otto: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha 1929, s. 472.

ňa dozorujúcej učiteľky. Na prízemí sa nachádzala kancelária riaditeľa, umyváreň, jedáleň a byt školského sluhu.²¹ Zaujímavá bola aj veková štruktúra prvých študentiek. Najmladšia z nich mala iba 15 a najstaršia 28 rokov.²² Podmienkou, no predbežne nie bez výnimiek dodržiavanou, bolo, že uchádzačka absolvovala štvrtú triedu meštianskej alebo vyššej dievčenskej školy. Spomedzi prijatých uchádzačiek malo štyri triedy meštianskej školy ukončených trinásť dievčat. Ďalších osem absolvovalo tri a menej tried meštianskej školy. Deväť dievčat malo dokonca ukončených iba šesť tried ľudovej školy. Na druhej strane sedem dievčat malo ukončené dve a ďalšie tri dokonca až štyri triedy vyššej dievčenskej školy.²³

Z konfesionálneho hľadiska bolo ich zloženie tiež zaujímavé, keď k rímskokatolíckemu vierovyznaniu sa hlásilo devätnásť, evanjelickému aug. vyznania dvanásť, reformovanému sedem a k židovskému dve dievčatá. O ich náboženskú výchovu a výučbu náboženstva sa starali Ján Stehlo, senior evanjelickej aug. vyznania cirkvi, Ján Rojkovič, miestny gréckokatolícky farár, Ladislav Neuwirt, rímskokatolícky kňaz, a riaditeľ židovskej školy v Prešove Móric Fleischmann. Za prvého riaditeľa Prešovského uhorského kráľovského ústavu pre výchovu detských opatrovateliek bol menovaný Michal Lang a miesto odbornej učiteľky získala Ilona Dúzsová.

Založenie takejto školy si vyžadovalo značné náklady. Aj keď mesto poskytlo potrebné budovy do bezplatného prenájmu, len na nákup vnútorného vybavenia ústavu sa vynaložilo viac ako 6 500 zlatých. Z toho sa najviac investovalo do zariadenia školy a internátu vhodným nábytkom. Takmer 900 zlatých si vyžiadal nákup hrncov, tanierov, obrusov, príborov a ďalších, na prvý pohľad možno menej významných, no pre každodennú prevádzku ústavu nevyhnutných vecí. Za príbory, obrusy a vôbec výbavu kuchyne a jedálne vedenie ústavu zaplatilo 888 zlatých a 93 grajciarov. Okrem toho kúpili, ako nevyhnutnú výbavu, napríklad dvanásť obrusov, štyri veľké rodinné obrusy, dva viacvrstvové obrusy, dvanásť modrých obrusov určených na podávanie kávy, dve súpravy obrúskov na podávanie kávy, šesť farebných obrúskov na stôl, tri tucty plátových obrúskov k podávaniu jedál, tucet utierok, dvanásť kusov obyčajných plachiet, šesť flanelových plachiet na žehlenie, desať utierok na lampy, desať utierok na okná, desať utierok na prístroje, dva tucty uterákov pre pomocný personál, tucet pracovných šiat na žehlenie, tucet pracovných odevov určených na hľadanie bielizne, šesť pracovných šiat na utieranie podlahy, 24 kusov malých záclon na okná atď.²⁴ Na zabezpečenie prvých 160 kusov kníh a desiatich základných druhov odborných časopisov do školskej knižni-

21 LÁNG, Mihály: Az Eperjesi Állami Kisdédvónőképző – intézet története 1893 – től 1896 ig. In: *Sárosvármegye Népevelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Szárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 100.

22 Podmienky prijatia boli v tomto smere pomerne voľné, keď uchádzať o štúdium sa mohli kandidátky od 15 do 40 rokov. PODHÁJECKÁ, Mária: Sto rokov od založenia Ústavu pre výchovu detských opatrovateliek v Prešove. In: *Pedagogická revue*, roč. 45, 1994, č. 1-2, s. 87.

23 LÁNG, Mihály: Az Eperjesi Állami Kisdédvónőképző – intézet története 1893 – től 1896 ig. In: *Sárosvármegye Népevelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Szárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 100.

24 *Az eperjesi állami kisdédvónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről*. Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 23.

ce bolo použitých takmer 600 zlatých. Išlo pritom výlučne o tituly s náboženským alebo výchovným, odborným charakterom.²⁵

Popri značných výdavkoch sa postupne konsolidovali aj príjmy školy. Z vybraného školného pribudlo do pokladne ústavu 1 200 zlatých. Za študentky, ktoré si pre nemožnosť nemohli hradiť školné, platil poplatky štát. Vzhľadom na to, že ročné školné predstavovalo 100 zlatých na osobu, za 21 neplatiacich, alebo len čiastočne platiacich dievčat, štátna správa uhradila škole 1 600 zlatých. Tieto prostriedky samozrejme nepostačovali, rovnako ako príležitostné výpomoci. V rámci nich napríklad prešovský kníhkupec Samuel Révai daroval štyrom študentkám zadarmo knihy. Riaditeľ ústavu zasa venoval štvoro funkčných huslí.²⁶ Pre plynulý chod školského roku sa tak stalo veľmi dôležitým doplnkovým zdrojom príjmu, a to nielen v prvých rokoch, ale prakticky počas celej existencie školy, organizovanie rôznych spoločenských a zábavných podujatí, prípadne dobročinných zbierok, ktorých výnos spravidla smeroval na finančnú základinu materskej škôlky. Tie iba v prvom roku činnosti ústavu priniesli viac ako 400 zlatých.²⁷

V prvom ročníku, a neskôr aj v ďalších, sa učilo šesť dní v týždni. Počas nich budúce opatrovatelky povinne absolvovali spolu 33 vyučovacích hodín. Z toho až osem hodín týždenne tvorila priama praktická výučba v materskej škôlke. Po štyri hodiny týždenne sa študentky venovali hudbe, konkrétne spevu a hre na husliach, a prírodovedným disciplinám. Po tri hodiny boli vyhradené pre štúdium maďarčiny a matematiky. Zemepis, dejepis, didaktika, nemčina a ručné práce sa učili po dve hodiny a telesnej výchove venovali jednu hodinu týždenne.²⁸

Vcelku zaujímavo pôsobí hodnotenie vyučovania dejepisu v rámci ústavu pre vychovávateľky. Základnou učebnicou sa pre ne stala práca *A Magyar Nemzet Története* od Gyulu Sebestyéna. Ako vo vyjadrení uviedla vyučujúca, ktorou bola Mária Dúzsová: „...Predpísanú učebnú látku sa podarilo prebrať, aj keď s ťažkosťami, pretože učebnica nezodpovedá učebným plánom predpísaným pre ústavu na výchovu vychovávateľiek a učiteľiek materských škôl, keďže najmä časť venovaná obdobiu vlády Karola III. je v učebnici oveľa rozsiahlejšia, ako to predpisovali učebné plány ústavu.“²⁹ Učiteľka poverená vyučovaním dejepisu o tejto skutočnosti vedela už pri výbere spomínanej učebnice. Napriek tomu sa jej však učebnica zdala vhodná, kvôli svojim estetickým

25 Presne sa za ne vyplatilo 594 zlatých a 46 grajciarov. Z časopisov sa objednali Ex. Családi Lapok, Jézus Szentséges Szívek Hírnöke, Kisednevelés, Az Én Ujság, Kis Világ, Kis Lap, Magyar Lányok, Szűz Mária Virágos Kertje, Hivatalos Közlöny, Néptanítók Lapja, Magyar Bazar, Magyar Paedagogia, Nemzeti Iskola, Néptanoda, Népnvelők Lapja, Kisednevelés és Népoktatás Család és Iskola. In: *Az eperjesi állami kiseddónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről*. Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 20.

26 *Az eperjesi állami kiseddónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről*. Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 24.

27 *Az eperjesi állami kiseddónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről*. Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 25.

28 LANG, Mihaly: *Az eperjesi áll. Kiseddónőképző – intézet története*. In: *Sárosvármegye Népnvelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 129.

29 *Történelem*. In: *Sárosvármegye Népnvelése az ezredik évben*. Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 132.

a odborným kvalitám a v neposlednom rade aj pre podporu vlasteneckého, národného cítenia. Preto dostala prednosť pred inými učebnicami.

V rámci plánov vypracovaných na jej základe sa dozvedáme aj o náplni jednotlivých hodín. Napríklad v septembri sa na hodinách venovali témam: Pôvod Maďarov, ich pravlasť. Ich príchod do vlasti. Zahraničné výpravy. Kultúra pohanských Maďarov. Prijatie kresťanstva za sv. Štefana a jeho zosilnenie za sv. Ladislava a Kolomana. V októbri nasledovali témy: Zlatá bulla. Ondrej II. a Belo IV. Poslední Arpádovci. Prehľad vládcov z rodu Arpádovcov. Kultúra a reformy za Anjouovcov. Žigmund Luxemburský. Prvé strety s Turkami. Krajinský snem roku 1404. Boje Jána Hunyadyho s Turkami. V novembri boli preberané témy: Ladislav V. Cilskí a Hunyadyovci. Matej Korvín. Matej Korvín v boji a mieri. Jagellovci. Sedliacke povstanie. Bitka pri Moháči. Ferdinand a Zápoľský. Ohrozenie Budína. Oddelenie Sedmohradska. Turecká výprava roku 1522. Snahy o znovuzjednotenie krajiny. Samostatné sedmohradské vojvodstvo. Ján Žigmund. V nasledujúcich mesiacoch sa preberali v podobnom rozsahu ďalšie témy z dejín Uhorska, pričom v máji, resp. začiatkom júna, sa končilo témou venovanou rakúsko-uhorskému vyrovnaniu.³⁰

Do prvého ročníka v druhom školskom roku 1894/95 bolo celkovo prijatých už 42 študentiek, ktorých vek sa pohyboval od 16 do 30 rokov. Po ročnom pôsobení odišla učiteľka Ilona Duszová a nahradila ju menovkyňa Mária Dúzsová, kvalifikovaná učiteľka a neskoršia dlhoročná riaditeľka ústavu. Študentky druhého ročníka čakal ešte náročnejší rok, ako bol ten predošlý. Druhý ročník bol totiž plne orientovaný na získanie čo najväčšieho množstva praktických skúseností pri práci s deťmi. Vyučovalo sa podobne ako v prvom ročníku šesť dní v týždni, pričom z celkového počtu 40 hodín bolo až štrnásť venovaných cvičeniam priamo s deťmi v škôlke. Po štyri hodiny týždenne sa študentky venovali telesnej a hudobnej výchove. Tri hodiny boli vyhradené pre psychológiu a maďarskú literatúru. Predmety ako didaktika, komunikácia, nemčina, zdravotveda, kreslenie a náboženstvo sa dotovali dvoma hodinami týždenne.³¹

Do prešovskej materskej škôlky, ktorá sa stala priamou súčasťou ústavu, prihlasovali rodičia stále väčšie množstvo detí. V školskom roku 1894/95 počet žiadostí o prijatie výrazne presiahol dve stovky. Z kapacitných dôvodov však do škôlky mohli prijať iba 75 detí, pričom priemerná denná návštevnosť, líšiaca sa vcelku prirodzene od ročného obdobia, mierne presahovala počet 50 detí.³² Pri nástupe sa síce uvádzala národnosť, ku ktorej sa deti, resp. ich zákonní zástupcovia, hlásili, vzhľadom na počty detí sa však v tomto smere, najmä v prvých rokoch činnosti, neobjavovala väčšia diskriminácia nemaďarských národností. Napríklad v školskom roku 1906/07 do škôlky chodilo celkovo 73 detí, spomedzi ktorých najviac, až 39, sa hlásilo k maďarskej národnosti a po 17 detí k slovenskej a nemeckej. Z konfesijného hľadiska najviac detí uviedlo príslušnosť

30 Történelem. In: *Az eperjesi állami kiseddévónöképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről.* Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 44.

31 LANG, Mihály: *Az eperjesi áll. Kiseddévónöképző – intézet története.* In: *Sárosvármegye Népevelése az ezredik évben.* Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 129.

32 LANG, Mihály: *Az eperjesi áll. Kiseddévónöképző – intézet története.* In: *Sárosvármegye Népevelése az ezredik évben.* Szerkesztették Láng, M., Sinkó, E. Eperjes : Sárosvármegye Törvényhatósági Bizottságának kiadása, 1896, s. 158.

k rímskokatolíckemu vierovyznaniu, celkovo 41. Jedenásť detí sa prihlásilo k evanjelickému a devätnásť detí k židovskému vierovyznaniu.³³ V rámci toho je zaujímavá zmena v skladbe detí, ku ktorej dochádzalo postupne najmä v oblasti národnostnej v období pred a počas prvej svetovej vojny, čo dokumentuje priložená tabuľka.

Tabuľka 1 *Rozdelenie detí v škôlke v Prešove podľa vierovyznania a národnosti*

Rozdelenie detí podľa vierovyznania a národnosti	1906/07	1908/ 09	1914/15	1915/16	1916/17
Rímskokatolícke	41	42	19	12	13
Gréckokatolícke	2	1	1	-	3
Evanjelické aug. vyznania	10	12	6	8	13
Evanjelické reformované	1	-	2	-	1
Židovské	19	19	8	11	10
Maďarská národnosť	39	40	31	28	34
Nemecká národnosť	17	15	1	-	2
Slovenská národnosť	17	18	4	3	4 ³⁴
Spolu detí	73	74	36	31	40

(Zdroj: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője, Eperjesi Lapok*)

Stúpajúci počet študentiek, spolu s veľkým záujmom o materskú škôlku, si vyžadovali urýchlené riešenie narastajúcich priestorových problémov. Preto sa už v priebehu roku 1894 rozbehli prvé rokovania, ktorých výsledkom bolo rozhodnutie postaviť novú, modernú, všetkým požiadavkám doby zodpovedajúcu budovu. Tá by následne nielen že v plnej miere pokryla potreby školy aj do nasledujúcich rokov, ale umožnila by aj ďalší rozvoj ústavu. Vďaka tomu, že sa z viacerých zdrojov podarilo získať pomerne veľký objem finančných prostriedkov, bolo možné postaviť budovu, ktorá dodnes slúži školským potrebám. V rokoch 1895/96 ju, s celkovými nákladmi vo výške 65 003 zlatých a 37 grajciarov, realizoval budapeštiansky staviteľ Mark Gollwing podľa projektu Žigmunda Herczega, vedúceho stavebného odboru Ministerstva školstva a kultu v Budapešti.³⁵ Výstavba takéhoto vhodného dvojposchodového objektu, do ktorého sa pedagogický zbor a študentky nasťahovali v novembri roku 1896, plne korešpondovala so

33 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1906 – 1907 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1907, s. 26.

34 Hoci pod slovenskou národnosťou sú v tabuľke štyri deti, v skutočnosti jedno z nich malo národnosť taliansku. Bližšie: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1916 – 1917 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1917, s. 41.

35 Budova bola postavená pomerne rýchlo. Začalo sa s ňou začiatkom júna 1895 a ukončená mala byť 1. augusta 1896. Bližšie *Az eperjesi állami kiseddévónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről.* Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 71. V budove je v súčasnosti umiestnená Stredná odborná škola dopravná.

snahou vedenia školy, aby sa v budúcnosti ešte viac rozšírila tunajšia výučba, a tým aj stále veľmi obmedzené možnosti vzdelávania pre dievčatá.³⁶

Od školského roku 1896/97 sa tak podarilo vyriešiť najvážnejšie priestorové ťažkosti ústavu. Nová budova, spolu s pôvodnými priestormi materskej škôlky na dnešnej Slovenskej ulici,³⁷ vytvorila pomerne rozsiahly a do veľkej miery uzavretý komplex, do ktorého okrem študentiek, učiteľov a detí nesmel vstupovať nikto cudzí.

Ženský učiteľský ústav

Vzhľadom na zlepšené podmienky štúdia i podporu vedenia mesta a stoličných úradov sa vedenie školy usilovalo, okrem práva na dvojročné štúdium opatrovateliek a kvalifikovaných učiteliek materských škôl, získať predovšetkým povolenie na začatie štvorročného štúdia učiteliek základných, ľudových škôl. Toto elementárne školstvo malo nepochybne zohrávať významnú úlohu pri postupnom formovaní moderného národa, nielen čo sa týkalo všeobecnej gramotnosti, ale i pri presadzovaní národnej identity. Ako sa však ukázalo, pôvodné zámery reformátorov pri vytváraní jazykovo jednotného národa nakoniec zostali z veľkej časti iba na papieri. Napriek tomu pre otvorenie možností takéhoto typu stredoškolského vzdelávania pre ženy, zakončeného záverečnou skúškou, predstavoval progresívny posun. Gymnázia, umožňujúce následné štúdium na univerzite, však napriek tomu ešte stále pre ne zostávali zatvorené.³⁸ Ministerstvo školstva a kultu predloženú žiadosť, spolu s podrobnými osnovami, v pomerne krátkom čase schválilo. Vedenie školy tak mohlo od školského roku 1896/97 otvoriť pre študentky aj tretí ročník. V rámci neho dostali dovtedajšie študentky možnosť získať si vyššiu kvalifikáciu a zlepšiť tak svoje možnosti uplatnenia. Súčasne so schválením nového zamerania školy a predĺžením štúdia bola škola premenovaná na Uhorský kráľovský ženský učiteľský ústav.³⁹

V neskoršom období, s platnosťou od školského roku 1899/1900, umožňoval ústav svojim študentkám získať v prípade záujmu dokonca dva diplomy. Po úspešnom absolvovaní skúšok na konci druhého ročníka im skúšobná komisia mohla udeliť diplom kvalifikovanej učiteľky pre materské škôlky. Po ďalších skúškach, ktoré vykonali na konci štvrtého ročníka, dostali aj diplom oprávňujúci ich, ako kvalifikované učiteľky, učiť na základných, štvorročných školách. Tento nesporne veľmi výhodný postup umožňovalo nariadenie ministra č. 29542 z 13. júna 1899. S rozširovaním školy a nárastom počtu jej študentiek nevyhnutne pribúdali postupne aj ďalší pedagógovia. Prevažne ženský kolektív dostal, po odchode Michala Langa, od školského roku 1900/01 ako svoju novú riaditeľku jednu z dovtedajších učiteliek, keď bola do tejto funkcie oficiálne menovaná Mária Dúzsová.⁴⁰

36 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 3.

37 V tom čase sa nachádzala na ulici Lájosa Kossutha.

38 LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti.* Praha : Karolinum, 2010, s. 208.

39 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző – intézet.*

40 Podrobnejšie údaje o novej riaditeľke poskytoval zverejnený životopis, v ktorom okrem dátumu či miesta narodenia poskytli aj prehľad jej vzdelania a praxe. Életrajza. In: *Az eperjesi állami kisdédvónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről.* Írta Láng,

V školskom roku 1900/01, keď bol už ústav definitívne sformovaný a disponoval plným počtom tried, ministerstvo vymenovalo aj jeho prvú riaditeľskú radu. Jej členovia mali dozeráť na kvalitu vyučovacieho procesu, prevádzku školy i dodržiavanie všetkých úradných príkazov a nariadení. Členmi rady sa stali zástupcovia stoličných úradov, cirkevní hodnostári a školskí inšpektori. Výber jednotlivých osôb naznačuje vážnosť, aká bola tomuto orgánu pripisovaná. Na druhej strane odmena, ktorú za svoju prácu každoročne dostávali, predstavovala iba symbolickú sumu. Za predsedu prvej riaditeľskej rady bol zvolený Vojtech Matavovský, kráľovský stoličný inšpektor. Jeho zástupcom a podpredsedom sa stal kráľovský radca Imrich Ghillány. Ako členovia sa porad pravidelne zúčastňovali Edmund Horváth, kráľovský radca a dekan právnickej akadémie v Prešove, Kornel Kovalický, gréckokatolícky kanonik, Andrej Pletényi, rímskokatolícky opát a prešovský farár, Jozef Tahy, podžupan Šarišskej stolice, a Mária Dúzsová, ako riaditeľka ústavu.⁴¹

Počet študentiek školy nebol vždy rovnaký. Aj keď záujem o štúdium bol pomerne veľký, nie vždy uchádzačky dokázali podmienky pre prijatie. Od roku 1900 do začiatku prvej svetovej vojny tak ich počty kolísali od 113, čo bol najnižší počet zaznamenaný v školskom roku 1910/11, až do 182, čo bol zase najvyšší počet, ktorý zaznamenali v školskom roku 1901/02. Išlo pritom prevažne o dievčatá z učiteľských, úradníckych a kňazských rodín. V menšej miere ústav navštevovali dievčatá, ktorých otcovia boli obchodníci, podnikatelia, lekári alebo právnici. Konkrétne napríklad v školskom roku 1907/08, z celkového počtu študentiek, ktoré boli v tom čase v ústave, až 48 pochádzalo z rodín učiteľov a duchovných a 34 z úradníckych rodín. Naproti tomu len štyri dievčatá pochádzali z rodiny obchodníka, jediná z právnickej a desať z rodiny podnikateľa.⁴²

Celkovo možno konštatovať, že do ústavu, prakticky počas celej jeho existencie, vstupovali najmä dcéry z rodín patriacich z majetkového hľadiska do nižšej strednej alebo strednej vrstvy. Tým rodičia väčšinou nemohli zabezpečiť dostatočné veno, aby sa mohli vydať a starostlivosť by tak o ne mohol prevziať manžel. Rovnako pre ne bolo dôležité získať istú odbornosť tak, aby v prípade potreby, napríklad straty živiteľa alebo osamostatnenia sa, získali vzdelanie zabezpečujúce praktické možnosti na získanie zamestnania.

Postupne sa ustálili aj požiadavky kladené pri prijímacích pohovoroch jednak na už dosiahnuté vzdelanie, vek uchádzačiek, fyzickú zdatnosť, ale i pomery, v ktorých žili dovtedy. V prvých rokoch existencie ústavu mali študentky pri nástupe do prvého ročníka veľmi rôznorodú prípravu. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že kolísala od troch tried ľudovej školy až po ukončené štyri triedy vyššej dievčenskej školy. Postupne sa však vytvorili pevné kritériá na výber dievčat, ktoré vzhľadom na náročnosť štúdia boli naozaj veľmi prísne. Prvou vážnou prekážkou, ktorú museli uchádzačky prekonať, bolo spravidla už samotné zhromaždenie všetkých potrebných dokumentov, ktoré ve-

---

M. Eperjes 1896, s. 87. Bližšie o vymenovaní a nástupe novej riaditeľky aj *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 4.

41 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 9.

42 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1907 – 1908 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1908.

Tabuľka 2 Prehľad povolání rodičov študentiek v rokoch 1906 – 1917

Zamestnanie rodiča	1906/ 1907	1907/ 1908	1908/ 1909	1909/ 1910	1910/ 1911	1912/ 1913	1913/ 1914	1914/ 1915	1915/ 1916	1916/ 1917
Roľník	5	4	2	2	2	1	-	-	-	1
Priemyselník	7	10	11	12	8	6	4	5	15	10
Obchodník	4	4	3	3	4	6	3	1	-	2
Slobodné povolanie	3	6	2	2	2	4	4	5	14	5
Učiteľ, kňaz	49	48	51	50	51	45	50	55	55	59
Notár	5	5	3	7	10	12	10	9	8	9
Vyšší úradník	15	13	13	13	9	7	16	17	16	16
Nižší úradník	18	21	22	11	21	16	16	10	10	11
Súkromník	21	13	14	14	6	18	16	18	9	16
Lekár, právnik	1	2	-	1	-	1	1	1	2	4
Spolu	128	126	121	115	113	116	120	121	129	133

(Zdroj: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője, z rokov 1907 – 1917*).

denie ústavu požadovalo. V školskom roku 1902/03 bolo napríklad potrebné predložiť v prvom rade rodný list, z ktorého by bolo zrejmé, že uchádzačka dovŕšila štrnásť rok života. Okrem toho musela predložiť lekárske potvrdenie o zdravotnom stave a celkovej spôsobilosti na vykonávanie učiteľského povolania. Súčasťou prihlášky bolo tiež úradné potvrdenie o majetkových pomeroch rodičov, s osobitným dôrazom na vlastníctvo nehnuteľností, obchodov, priemyselných podnikov, prípadne na majetok patriaci výlučne samotnej študentke.⁴³

Ďalšie úradné potvrdenie, od hodnoverného úradu v mieste bydliska uchádzačky, malo poskytnúť prehľad o počte členov rodiny, z ktorej budúca študentka pochádza, ich veku, počte súrodencov nachádzajúcich sa v priamej starostlivosti rodičov, resp. o ich zárobkových možnostiach. Uchádzačky museli predložiť aj potvrdenie o absolvovaní a ukončení minimálne druhej triedy vyššej dievčenskej školy, navyše s dobrým prospechom. Rovnako dôležité bolo doloženie potvrdenia o mravnej bezúhonnosti. Priamo na prijímacom pohovore sa dievčatá museli podrobiť ďalšej zdravotnej prehliadke a tiež talentovým skúškam z hudobnej výchovy.⁴⁴

Množstvo požadovaných informácií bolo potrebné predložiť najmä z dvoch vážnych dôvodov. Ten prvý bol úplne prozaický, pre vedenie ústavu však veľmi dôležitý. Majetkové a rodinné pomery študentiek rozhodovali o tom, kto bude hrať náklady spojené s ich štúdiom. Prijatie dievčaťa, ktoré si dokázalo zaplatiť všetky náklady samo, bolo

43 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1902 – 1903 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1903, s. 7.

44 DERFIŇÁK, Patrik: Bez hudobného nástroja či spevu. In: *Učiteľské noviny*, roč. 52, 2002, č. 18. s. 4, rovnako ako napríklad *Sárosvármegyei Kalauz*. Szerkesztette Kósch, A. Eperjes 1910, s. 87.

samozrejme výhodnejšie ako tých uchádzačiek, ktoré pre chudobu sústavne žiadali rôzne finančné úľavy, podpory a za ktoré, navyše s istým oneskorením, iba časť nákladov uhradil štát. Aj ďalší dôvod bol pre bezproblémové fungovanie ústavu dôležitý. Študentky pochádzajúce z neusporiadaných pomerov, so zlými návykmi a povestou, by z morálnych dôvodov nemohli vychovávať zverené deti. Navyše by mohli narušiť prísny poriadok, ktorý bol stanovený nielen pre samotnú školu, ale i pre internát, kde väčšina študentiek bývala, a poškodiť tak prísne chránené dobré meno ústavu.

Hoci aj bezúhonnosti dievčat sa prikladala veľká vážnosť, bola to spravidla otázka školného, ktorá po splnení všetkých ostatných podmienok zohrávala dôležitú úlohu pri výbere dievčat. Navyše tu zohrávali stále väčšiu úlohu aj ďalšie náklady na štúdium, ktoré si dievčatá mali hradiť, okrem predpísaného školného. Aj samotné školné sa muselo, kvôli rastúcim nákladom na prevádzku školy, postupne zvyšovať. Zo 100 zlatých, alebo 200 korún, ktoré sa ako celoročné školné vyberali napríklad v školskom roku 1900/01, sa školné v období pred prvou svetovou vojnou, napríklad v roku 1913/14, vyšplhalo na 440 korún. Ani to však nestačilo. Preto štát vyplácal ústavu ešte ako štátnu podporu po 170 korún ročne na každú študentku. Táto dotácia sa využívala predovšetkým na zabezpečenie stravy pre dievčatá. V školskom roku 1913/14 tak bolo na internáte ubytovaných až 36 študentiek úplne oslobodených od platenia školného. Ďalších 39 dievčat platilo polovičné školné a iba deviatim majetkové pomery rodičov umožňovali platiť si štúdium v plnej výške. Okrem toho sa na internáte pravidelne stravovalo ďalších päť študentiek. Tie síce bývali u svojich rodín v Prešove, pre celkovú nemajetnosť im však riaditeľkou školy mohla byť poskytnutá táto výhoda.⁴⁵

Aj napriek tomu, že sa vedenie ústavu usilovalo vychádzať v ústrety študentkám pri riešení ich majetkových problémov, ich každodenný život bol organizovaný mimoriadne prísne a zameraný na účelné využitie každej voľnej chvíle. Hneď od svojho nástupu do ústavu sa museli podrobiť vnútornému poriadku a rozvrhom, ktoré štyri roky určovali prakticky celodennú náplň ich jednotlivých dní. V pondelok až piatok im najviac času zaberala bežná výuka, prebiehajúca od ôsmej do sedemnástej hodiny, prerušovaná iba pravidelnými krátkymi prestávkami na jedlo a osobnú hygienu. V sobotu vyučovanie prebiehalo od ôsmej do dvanástej hodiny.⁴⁶ Zvyšok času dievčatám vyplňala príprava na hodiny, ručné práce a činnosť vo viacerých krúžkoch a spolkoch, vždy však pod dohľadom niektorej z učiteľiek ústavu.

Ani nedele nemali študentky voľné. Pokiaľ to počasie dovolilo, po povinnej pravidelnej návšteve bohoslužieb sa spravidla organizovali rôzne výlety, prechádzky a exkurzie. Ich cieľom bolo nielen udržiavať čo najlepší zdravotný stav dievčat prostredníctvom pobytu v prírode, ale súčasne poskytovali pre študentky aj možnosť oboznámiť sa s kultúrnymi pamiatkami, pamätihodnosťami mesta a okolia. Pravidelne, prostredníctvom návštevy rôznych priemyselných podnikov a dielní, sa vedenie školy usilovalo dopriať dievčatám aj základné technické znalosti. Tie považovali za potrebné pre obdobie, keď ako učiteľky budú samostatne pôsobiť na dedinských školách, vzdialených od mestských centier.

45 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1913 – 1914 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1914, s. 26.

46 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1903 – 1904 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1904, s. 40-41.

Ich každodenný život počas štvorročného štúdia bol tak rozvrhnutý doslova na minúty a riadený prísnyimi a pevne stanovenými pravidlami. Najdôležitejšie činnosti dievčat určoval študijný poriadok a domáci poriadok platný na internáte.⁴⁷ Najmä život na internáte určite nebol pre ubytované študentky jednoduchý. Toto konštatovanie je možné na základe oboznámenia sa s väčšinou bodov domáceho poriadku, ktorým sa museli riadiť tie z dievčat, ktoré boli ubytované na internáte. Z nich napríklad vieme, že študentky vstávali každý deň o pol šiestej. Na zvonenie zvonca museli okamžite vstať, obliecť sa, umyť, upraviť, ustlať si posteľ, upratať a urobiť všetky ostatné domáce práce. O pol siedmej sa všetky zhromaždili a pod dozorom učiteľky, za hlasitého odriekania modlitby, odišli raňajkovať. Raňajky boli spoločné pre učiteľov i študentky a trvali presne do siedmej hodiny. Dôsledne sa dodržiavalo pravidlo, že pred raňajkami, obedom a večerou sa konala spoločná modlitba. Do jedálne sa vchádzalo vždy po dvojiciach, usporiadane a v tichosti.⁴⁸

Ticho a pohyb po dvojiciach, vždy pod dozorom učiteľov, predstavovali jednu zo základných zásad každodenného života študentiek. Na chodbách sa nesmeli nahlas rozprávať, behať ani búchať dverami. V samotných triedach bolo prísne zakázané dokonca aj nahlas sa rozprávať, rovnako ako posielanie lístočkov a odkazov. Mlčanie alebo čo najtichší rozhovor vo vyhradenom čase boli pritom o to ťažšie, že dievčatá spoločne trávil celú mesiac. Spoločne sa učili, spoločne jedli i pracovali. Školu a internát nesmeli bez dozoru opustiť. Z budovy vychádzali každý deň, ak nepršalo alebo nefúkal silný vietor, iba na spoločnú prechádzku. Tá vo všedné dni trvala od pol piatej do trištvrte na šesť. Počas nej sa nesmeli s nikým cudzím rozprávať, kráčali v tichosti po dvojiciach, pod dohľadom službukonajúcej učiteľky. V slávnostné dni a v čase, keď bol v Prešove trh, opäť pod dohľadom učiteľky, povinne odchádzali do kostola na slávnostnú bohoslužbu. Vo výnimočných prípadoch, ako bola návšteva divadla alebo iného vhodného predstavenia, vychádzali z budovy aj v inom čase, vždy však pod neustálym dozorom poverených učiteľiek.⁴⁹

Dievčatá boli v rámci školy dokonale izolované. Domov odchádzali iba na Vianoce a Veľkú noc. Obmedzené boli aj ich možnosti prijímať návštevy príbuzných. Tie mohli prichádzať, po vydaní súhlasu riaditeľkou školy, vždy iba v nedeľu, od 14. do 16. hodiny. S dievčatami sa mohli rodičia stretnúť len vo vyhradenej miestnosti, pod dozorom učiteľiek. Na osobitnú žiadosť rodičov, ak na to boli vážne dôvody, mohla riaditeľka povoliť krátkodobé opustenie internátu a školy. Po dievčatá si však museli prísť osobne rodičia alebo poručníci. Riaditeľka však žiadosť o opustenie školy, návštevu alebo kontakt študentky s rodinou mohla kedykoľvek a bez udania dôvodu zamietnuť.⁵⁰

47 Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 26-28.

48 § 1 – 6 Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 26.

49 § 11, 16, 21 a n. Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 26-27.

50 § 22. Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 27.

Rovnako obmedzená bola aj možnosť zasielania správ a najmä písania listov. Tie mohli dievčatá písať iba v nedeľu alebo počas sviatkov. Po dopísaní ich museli povinne odovzdať službukonajúcej učiteľke, vždy v nedeľu o siedmej hodine večer. Ak by niektorá zo študentiek neodovzdala svoj list, prípadne ho chcela poslať po niekom inom, hrozila jej v lepšom prípade strata ubytovania na internáte, v horšom prípade vylúčenie zo školy. Akékoľvek sťažnosti prezentované v listoch, ani pri osobných stretnutiach s rodičmi, sa nepovoľovali. Dievčatá boli povinné: „...vidieť vo svojej učiteľke tú, ktorá im chce dobre. Nech by mali akúkoľvek sťažnosť, tú sú povinné ako úprimne a čestné deti oznámiť iba svojej dozorujúcej učiteľke.“⁵¹

Viacere ustanovenia tohto poriadku mali za cieľ naučiť dievčatá zodpovednosti a poriadku. Napríklad tie z nich, ktoré mali týždennú službu v jedálni, nielen že obsluhovali ostatné, ale zodpovedali za prestieranie, presný počet príborov a tanierov. Tie prevzali od svojich predchodkýň a v rovnakom počte ich museli odovzdať svojim nástupkyňiam. Svoju výbavu, používanú v škole a internáte, do ktorej patrili šaty, bielizeň či školské pomôcky, si každá z dievčat musela zaevidovať do osobitného zošita, ktorý sa odovzdával učiteľkám. Za ne potom boli zodpovedné, pričom nielen že sa nesmeli nič stratit', ale veci si museli udržiavať čisté a nepoškodiť ich. Prísne zakázané a netolerované pritom boli akékoľvek šperky, ozdoby a maľovanie.⁵²

Aj za najmenšie porušenie domáceho poriadku hrozil dievčatám trest. Tých bola celá škála, od učiteľského a riaditeľského pokarhania, cez pozastavenie či odobratie rôznych podpôr pri štúdiu až po vylúčenie z ústavu, či dokonca vylúčenie zo všetkých učiteľských ústavov v Uhorsku.⁵³ Pre väčšinu študentiek však už samotné pozastavenie či odobratie podpory, ktorú dostávali pri svojom štúdiu, znamenalo koniec nádejí na dosiahnutie vytúženého vzdelania. Preto sa rozhodujúca väčšina dievčat spravidla bez odporu podriadila tvrdému režimu. Každoročne však viaceré dievčatá zanechávali štúdium. Ak sa vôbec niekedy uvádzal dôvod ich odchodu, tak najčastejšie zdravotný. O značných požiadavkách, ktoré na ne boli kladené, svedčia najlepšie osudy tých, ktoré predčasne opustili školu. Medzi nimi nachádzame aj niektoré, najmä v rámci Šariša známe a zaujímavé osobnosti, ako bola napríklad Jolana Cirbusová. V nej nezanechalo krátke pôsobenie na prešovskom ústave dobré spomienky. Nastúpila tu na nátlak rodičov, ktorí sa ju takýmto spôsobom usilovali zabezpečiť do ďalších rokov, keďže vydaj odmietla. Ona však nemala záujem stať sa učiteľkou, keďže toto povolanie nepovažovala „za šťastie“, iba za nepriaznivú a pokorujúcu nutnosť chudobného dievčaťa.⁵⁴ Samotná atmosféra, ktorá na škole panovala, jej nadšenie pre učiteľské povolanie nezvýšila, skôr naopak. Ako uvádza jedna z autoriek venujúcich sa jej životným osudom: „... študuje tu bez nadania a záujmu o hudbu, s hlbokým odporom k netaktnému a hrubému učiteľovi

51 § 32 Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 27.

52 § 9, 15, 27 Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 26-27.

53 § 33 Intézet házi rendszabály. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 27-28.

54 MAUKŠOVÁ, Felicitas: K ľudskému a umeleckému profilu Jolany Cirbusovej. In: *Nové obzory 14*. Zomp. red. Štefan Pažúr. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 152.

hudby, ktorý uráža je cit a vkus. ... Z ústavu po roku odchádza, neskôr síce priznáva, že to bol predčasný odchod, no už sa nevracia.⁵⁵

Hoci niektoré z dievčat v priebehu štúdia predčasne odchádzali, iné po splnení viacerých požadovaných podmienok naopak na školu postupne nastupovali. Najčastejšou podmienkou pritom bolo úspešné zvládnutie prestupových skúšok všestranne preverujúcich znalosti uchádzačiek o štúdium. Vedenie školy pritom najčastejšie riešilo prípady, keď si žiadosti o zápis do tretieho ročníka podávali absolventky šiestej triedy vyšších dievčenských škôl, usilujúce sa získať konkrétnu kvalifikáciu. Prestupové skúšky boli pomerne náročné a pozostávali z troch častí. Prvou z nich bola písomná skúška, ktorej náplň spravidla predstavovali otázky zamerané na psychológiu a pedagogiku. Druhá časť prestupových skúšok pozostávala z ústneho preskúšania. Okruhy, ktorých sa týkali jednotlivé otázky, komisia vyberala z oblasti psychológie, maďarského jazyka, geografie, matematiky, telesnej výchovy a náuky o telesnej stavbe a zdraví človeka. Posledná časť skúšok bola praktická. Dievčatá na nej museli predviesť svoje schopnosti v oblastiach ako spev, hra na hudobných nástrojoch, krasopis, kreslenie a ručné práce. Pritom praktickým skúškam sa museli podrobiť aj tie z uchádzačiek o štúdium, ktoré boli na vyšších dievčenských školách oslobodené od telesnej výchovy či kreslenia.⁵⁶

V prípade záujemkýň z iných stredných škôl, predovšetkým spomedzi absolventiek škôl pre vychovateľky, sa skúšky rozširovali aj o ďalšie predmety, napríklad dejepis. Pri ich ústnej previerke sa preverovali znalosti z viacerých tém, zoradených chronologicky. Začínalo sa obdobím predhistorickým, krátkym historickým prehľadom národov a krajín Východu, s hlavným dôrazom na ich vzdelanosť a pamiatky. Pokračovalo sa prehľadmi z dejín starovekého Grécka a starovekého Ríma, obdobím sťahovania národov. Osobitné témy na skúšky ďalej predstavovali vznik pápežstva, stredovekého rímskeho cisárstva, rozpad ríše Karola Veľkého a vznik moderných štátov. Príchod Maďarov do strednej Európy a ich zahraničné vojenské výpravy. Nemecké kráľovstvo, byzantské cisárstvo počas vlády saských a franských panovníkov. Mocenské snahy pápežstva, boj o investitúru, Uhorské kráľovstvo, budovanie a zosilňovanie kresťanstva v rámci neho, križiacke výpravy atď.⁵⁷ Poslednou témou, na ktorú sa dievčatá museli pripraviť, boli národné a sociálne hnutia 19. storočia v Uhorsku i zahraničí.

Pomerne prísne prestupové skúšky mali za cieľ udržať solidnú úroveň absolventiek školy a vylúčiť tak uchádzačky, pre ktoré by sa prestup stal spôsobom, ako riešiť svoje slabé študijné výsledky na pôvodnej strednej škole. K akejsi nepísanej, no s maximálnym úsilím udržiavanej tradícii totiž patrila skutočnosť, že škola si dlhodobo udržiavala vysokú úspešnosť pri záverečných skúškach absolventiek. O tom, že ani zďaleka neboli formalitou, svedčí napríklad ukážka záverečných písomných previerok, ktoré sa uskutočnili v dňoch 1. – 3. júna 1909. Hneď na úvod museli dievčatá zvládnuť napísanie

55 Jej mladšia sestra tiež neskôr študovala na tomto ústave. Úspešne ho aj absolvovala a v roku 1910 nastúpila ako učiteľka vo Vyšnom Svidníku, kde pôsobila niekoľko rokov. Bližšie MAUKŠOVÁ, Felicitas: K ľudskému a umeleckému profilu Jolany Cirbusovej. In: *Nové obzory 14*. Zodp. red. Štefan Pažúr. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 153.

56 Vizsgálat. In: *Az eperjesi M. Király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1905 – 1906 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1906, s. 47.

57 Egyetemes történet. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1905 – 1906 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1906, s. 55.

písomnej úlohy z výchovných predmetov. V tomto konkrétnom prípade odovzdávali prácu na tému Dôležitosť spôsobov vyučovania maďarského jazyka vo vidieckych národnostných školách. Na túto prácu, ktorú odovzdávali v maďarčine, nadväzovala ďalšia písomná úloha, tentokrát v nemčine. Téma: Die Morgen sa nezdá byť komplikovanou, v konkrétnom prípade však išlo o správny zápis v nemčine diktovaného textu a jeho následný preklad do maďarského jazyka.

Po jazykových úlohách nasledoval test z matematiky, pozostávajúci zo štyroch úloh. V danom roku ako najľahšia bola hodnotená úloha č. 4: „*Kol'ko štvorcových metrov papiera treba na zabalenie 100 kusov cukrových homolí, keď priemer základne cukrovej homole je 18, 4 cm a výška homole je 5, 8 dm?*“ Medzi praktické časti skúšky, hodnotené však rovnako prísne ako skúšky písomné, patrilo kreslenie. Študentky pri ňom boli rozdelené do dvoch rovnako veľkých skupín. Podľa losovania jedna skupina kreslila obraz veterného mlyna a druhá obraz – zátišie, ktorého centrom mala byť studňa s nainštalovanou pumpou. Do skupiny praktických skúšok sa zaraďoval aj krasopis. Skúška z neho pozostávala z odovzdania po jednej strane krasopisu, podľa vzorov napísaného textu v maďarčine, nemčine a ozdobným okrúhlym písmom.⁵⁸

Na celkové hodnotenie študentiek malo značný vplyv aj ich správanie počas celého štúdia. Neposlušnosť, prípadne porušovanie školského či domáceho poriadku, sa pritom trestala aj priebežne. V konečnom dôsledku však na výraznejšie narušenie určených pravidiel študentkami vlastne ani nebol čas. Okrem štúdia sa najmä spolková a krúžková činnosť na ústave organizovala veľmi dôsledne. Charakterizovala ju predovšetkým snaha nielen pomôcť dievčatám pri samotnom štúdiu, ale aj umožniť im získať čo najviac praktických skúseností pri ich nasledujúcom pedagogickom pôsobení. Rovnako intenzívne bola takáto spolková činnosť, zameraná najmä na literárne a kultúrne aktivity, podporovaná aj budapeštianskou vládou, pričom bola chápaná ako účinný prostriedok na posilnenie vlasteneckého sebavedomia. V rámci prešovského ženského učiteľského ústavu tak pôsobili viaceré študentské spolky, zamerané na podpornú, vzdelávaciu a kultúrnu činnosť, pričom okrem možností pre aktívnu činnosť jednotlivých študentiek a vyplnenia ich voľného času zabezpečovali svojou činnosťou aj vítanú propagáciu ústavu voči verejnosti. Tesne pred začiatkom prvej svetovej vojny, v roku 1914, v rámci Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu pôsobili celkovo tri takéto študentské organizácie.

Spomedzi nich sa spravidla najväčšiemu záujmu tešil v školskom roku 1904/05 založený tzv. Ifjúsági Segélyözögyesület – Mládežnícky pomocný spolok.⁵⁹ Cieľom spolku bolo pomáhať svojim riadnym členkám, ktoré sa nie vlastnou vinou dostali do zlej materiálnej situácie. Pri posudzovaní ich žiadostí sa však skúmalo, či si vzhľadom na svoje správanie a prospech pomoc zaslúžili. Predtým škola nemala osobitnú pomocnú základinu, fond či organizáciu, ktorá by sa starala o chudobné študentky. Jednotlivé aktivity na ich podporu sa so súhlasom vedenia školy vykonávali skôr príležitostne. Jednou z takýchto aktivít bolo napríklad rozdávanie použitých učebníc alebo rozdelenie výnosov z rôznych dobročinných zábavných podujatí. Rovnako príležitostne bola tým,

58 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értésítője az 1908 – 1909 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1909, s. 27.

59 Plný názov spolku znel *Az eperjesi m. Kir. Állami elemi tanítónőképzőintézet ifjúságának Segélyözö Egyesülete.* Bližšie In: *Az eperjesi M. Király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értésítője az 1904 – 1905 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1905, s. 41.

ktoré to najviac potrebovali, prideloaná aj finančná pomoc od rôznych príležitostných darcov, najčastejšie Prešovskej sporiteľne. Nepravideľný, aj keď pomerne výdatný zdroj príspevkov, predstavoval dar členov správnej rady. Tí totiž, v niektorých rokoch, časť svojej odmeny venovali v prospech chudobných dievčat študujúcich na škole.

Rovnako príležitostný charakter mala aj pomoc niektorých miestnych podnikateľov. V školskom roku 1900/01 napríklad majitelia miestnych tlačiarň a obchodov s papierom a knihami Arpád Kósch, Samuel Révai a Szilárd Zavatzky poskytli študentkám ústavu na nákup pomôcok a učebníc výrazné zľavy.⁶⁰ Ďalšie podpory bolo možné získať prostredníctvom rôznych odporých nadácií. Výlučne pre študentky gréckokatolíckeho vierovyznania bolo možné drobné finančné podpory získať napríklad zo základiny, ktorú vytvoril niekdajší kanonik Michal Kotradov. Menšie sumy, po splnení príslušných podmienok, ako bol napríklad dobrý prospech, správanie, potvrdenie o chudobe a pod., mohli žiadať aj z ďalších dobročinných základín, konkrétne Eötvösovej, Banyaszovej alebo Besánovej.⁶¹ O tom, že pre väčšinu dievčat bola akákoľvek finančná pomoc vítaná, svedčí aj nasledujúci prehľad o poskytnutej pomoci v tabuľke 3.

Tabuľka 3 *Prehľad poskytnutej pomoci v školskom roku 1900/01*

Forma poskytnutej pomoci	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník
Ubytovanie a strava na internáte zadarmo	8/8 ⁶²	15/15	17/16	20/20
Ubytovanie a strava na internáte za polovicu	11/11	8/8	9/8	8/8
Ubytovanie na internáte zdarma, strava plne platená	12/11	9/9	-/-	1/1
Študentky, ktorým nebola poskytnutá pomoc	15/15	10/8	10/10	7/6
Spolu	46/45	42/40	36/34	36/35

(Zdroj: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 29.)

Dovtedy nepravidelná, príležitostná pomoc sa založením vlastnej organizácie stala v prvom rade pravidelnejšou. Podpora prideloaná v rámci vytvoreného Mládežníckeho pomocného spolku mohla pozostávať z drobných finančných dotácií alebo inej pomoci. Spolok mal vypracované riadne stanovy, z ktorých vyplýva, že riadnymi členkami spolku sa mohli stať iba samotné študentky školy, pokiaľ zaplatili ročný poplatok vo výške jednej koruny. Zakladajúcim alebo podporujúcim členom spolku sa mohli stať aj iné osoby, ak splnili stanovené podmienky. Vzhľadom na to, že predsedom spolku bol vždy niektorý z členov učiteľského zboru, pedagógovia pôsobiaci na škole si vybrali z dvoch možných foriem členstva. Buď sa po jednorazovom zaplatení tridsiatich korún stávali za-

60 DERFIŇÁK, Patrik: Samuel Révai – kníhkupec z Prešova. In: *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK, 2009, s. 96-109. O ďalších ich aktivitách aj *Az eperjesi állami kiseddévónőképző – intézet értesítője az 1893 – 94 és 1894 – 95. iskolai évekről*. Írta Láng, M. Eperjes 1896, s. 24.

61 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1900 – 1901 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1901, s. 28.

62 Prvý údaj predstavuje stav v prvom polroku, druhý predstavuje situáciu v druhom polroku. Úbytok študentiek, ktorý je v priebehu roku 1900/01 evidentný, sa opakovane prakticky každý rok.

kladajúcimi, alebo po zaplatení dvoch korún ročne podporujúcimi členmi spolku. Aj keď funkciu predsedu obsadil na základe rozhodnutia vedenia školy vždy niektorý z učiteľov, ďalšie miesta v riadiacom výbore sa stávali predmetom volieb študentiek. Tie si každoročne spomedzi seba vyberali študentskú predsedníčku, tajomníčku a pokladníčku.⁶³

Hoci spolok spočiatku nedisponoval väčším vlastným majetkom, jeho členky mali viacero možností, ako ho postupne zvyšovať. Okrem každoročných príspevkov od jednotlivých dievčat, rôznych darov a úrokov poskytovali priestor na dodatočné príjmy najmä rôzne koncerty, divadelné predstavenia a vystúpenia organizované v prospech spolku. Do jeho pokladne, na následné rozdelenie pre tých, ktorí to najviac potrebovali, smerovalo 50 % čistého výnosu z týchto akcií.⁶⁴ Istou nepísanou, no prísne dodržiavanou zásadou pritom bolo, že spolok každoročne hospodáril, hoci niekedy s veľmi malým, ale predsa len prebytkom. Ten bol, vždy po skončení školského roku, ukladaný na vkladnú knižku. Úroky z tohto základného vkladu sa postupne mali stať dôležitou súčasťou príjmov spolku a zabezpečiť tak jeho celkovú finančnú stabilitu.

V školskom roku 1913/14, ktorý predstavoval najväčší rozmach spolku, ešte predtým, ako vypukla prvá svetová vojna a v mnohom ovplyvnila jeho pôvodnú činnosť, mal spolok 121 riadnych členiek, výhradne z radov študentiek. Svoju činnosť začal hneď 6. septembra 1913, prípravou slávnostného zasadnutia. V rámci neho bol nielen slávnostne otvorený nový školský rok, ale aj pripravené voľby do jednotlivých funkcií vyhradených študentkám a dvojiciam zastupujúcim jednotlivé ročníky. Vedenie školy v tomto roku ako predsedu určilo riadneho učiteľa Michala Slajchó. Za študentskú predsedníčku zvolili Júliu Kállayovú (IV. ročník), za pokladníčku Margitu Slávikovú (III. ročník) a tajomníčku Bertu Hudobovú (II. ročník). Ako volené členky výboru za jednotlivé ročníky boli zvolené: štvrtáčky Vilma Beérová, Aranka Dobayová, tretiačky Lenke Jászayová a Wilma Westphalová, druháčky Irena Henterová a Barbora Törösová a za prváčky Irena Onczayová a Melánia Slajchóová.

Významnou podporou pre činnosť spolku boli v roku 1913/14 okrem členských príspevkov (121 K) aj úroky zo základín a vkladov. Ich výška, 60 korún a 90 halierov, dosahovala už úroveň viac ako 20 % všetkých príjmov. Stále dôležité postavenie si však v rámci rozpočtu udržiavali aj rôzne dary a jednorazové podpory. V tomto roku napríklad Prešovská sporiteľňa darovala spolku na jeho činnosť 50 korún zo svojho čistého zisku.⁶⁵ Podobne ako niekoľkokrát aj v predošlých rokoch prispeli menšími sumami aj rôzne kníhkupectvá a vydavateľstvá, napríklad knižné vydavateľstvo Franklin – Hampel (39,75 K), vydavateľ Karol Rosnai (8,30 K) a ďalší darcovia.⁶⁶ Celkovo predstavovali príjmy spolku 303 korún a 23 halierov. Z nich na podporu vybraných členiek sa rozdelilo 273 korún a 93 halierov. Na rôzne drobné výdaje použili 1,51 korún. Prebytok vo výške 27 korún a 79 halierov bol pripojený k základine spolku a uložený na vkladnú knižku.

63 Alapszabálya. § 8. – 9. In: *Az eperjesi M. Király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1904 – 1905 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1905, s. 41.

64 Alapszabálya. § 15 a – b. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1904 – 1905 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1905, s. 42.

65 Bližšie DERFIŇÁK, Patrik: Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In: *Annales historici Prešovieneses* 6/2006. Ed. Martin Pekár, Patrik Derfiňák. Prešov : Universum, 2006, s. 184.

66 Ifjúsági Segélyzőegyesület. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1913 – 1914 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1914, s. 39.

Majetok spolku tak dosiahol k 16. máju 1914, keď sa konalo záverečné, školský rok končiace, slávnostné zhromaždenie, 1541 korún a 50 halierov. Z nich za 1 000 korún bol kúpený 4 % úročený štátny dlhopis, 325 korún predstavovali základiny vedené na osobitnom účte a 216 korún a päťdesiat halierov tvoril vklad na vkladnej knižke.⁶⁷

Ďalší zo spolkov pôsobiacich na Uhorskom kráľovskom ženskom učiteľskom ústave v Prešove bol „Az Eperjesi Leányegyesület“ – Prešovský dievčenský spolok. Založili ho v roku 1906 s cieľom prehlbovať u mládeže v školskom veku nielen vlastenecké cítenie, ale aj budovanie morálnych hodnôt. Zameraný bol na vzdelávanie, učenie dievčat z chudobných rodín nielen čistote a slušnosti, ale aj základom dobrých spôsobov. Okrem tejto výchovnej činnosti spolok prostredníctvom svojich členiek pravidelne organizoval prednášky, verejné čítania, postupne budoval mládežnícku knižnicu, zabezpečoval činnosť spevokolu a organizoval dobročinné zábavné večierky. Z akcií a zasadnutí spolku však boli súčasne veľmi prísne vylúčené všetky politické otázky, rovnako ako propagácia akéhokoľvek konkrétneho náboženstva.⁶⁸

Členkou spolku sa mohlo stať každé dievča, ktoré malo aspoň pätnásť rokov, vedelo čítať, písať a podalo si písomnú žiadosť o prijatie. Tú preskúmala a s konečnou platnosťou o nej rozhodla riaditeľka školy Mária Dúzsová, ktorá takýmto spôsobom viedla spolok počas celej jeho existencie. Riadne členstvo dievčat sa automaticky skončilo, pokiaľ dovŕšili vek 21 rokov, alebo pokiaľ sa vydali. Keďže členkami spolku sa stali aj viaceré študentky, ktoré už prekračovali stanovenú vekovú hranicu, tie mali možnosť až do ukončenia svojho štúdia v ňom pracovať nie ako riadne, ale ako tzv. podporujúce členky.

Na čele spolku stála v prvom roku samotná riaditeľka. V nasledujúcich rokoch touto funkciou poverovala vždy niektorého z učiteľov ústavu. Okrem vedúceho spolku z radov pedagógov boli členkami každoročne volené spomedzi študentiek ďalšie funkcionárky, predovšetkým predsedníčka, podpredsedníčka, tajomníčka, pokladníčka a knihovníčka. Už v nasledujúcom školskom roku 1906/07 stúpol počet členiek z pôvodných deväť na dvanásť. Svoju činnosť otvorili slávnostným zhromaždením, kde zvolili funkcionárky spolku. Predsedníčkou sa stala Anna Kardossová, podpredsedníčkou Anna Lukácsová. Za pokladníčku vybrali Ilonku Hajdúovú a knihovníčku Marišku Ravaszovú. Zastupovaním riaditeľky pri výkone funkcie bola v tomto roku poverená učiteľka ústavu Etelka Dúzsová. Počas roka sa členkám, napriek ich pomerne malému počtu, podarilo úspešne realizovať celkovo dvadsaťdeväť spoločných stretnutí. Uskutočňovali sa spravidla v neďelu, s výnimkou Vianoc, Veľkej noci a ďalších cirkevných sviatkov.

Už na jednom zo svojich prvých stretnutí mohli študentky prezentovať výsledky svojej činnosti. S koncertným programom vystúpil spevokol školy nielen pred vedením ústavu a vlastnými spolužiačkami, ale aj pred verejnosťou.⁶⁹ Hlavnú časť ich programu tvorili ľudové piesne a kurucké balady vybrané vedúcimi. Aj ďalšie predstavenia, uskutočnené

67 Ifjúsági Segélyözegyesület. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1913 – 1914 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1914, s. 39.

68 „Az Eperjesi Leányegyesület“ – apalszabályai. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1905 – 1906 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1906, s. 43. Stanovy spolku boli prostredníctvom stoličného školského inšpektorátu zaslané do Budapešti, kde došlo k ich riadnemu schváleniu ministerstvom dňa 18. júna 1906, pod č. 50 342.

69 Az egyesület működése. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1906 – 1907 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1907, s. 35.

v priebehu septembra a októbra, boli venované významným udalostiam z dejín Uhorska. Po nich nasledovali prednášky o Vysokých Tatrách aj s rozsiahlou obrazovou prezentáciou. Väčšiu pozornosť vzbudila prednáška venovaná histórii a súčasnosti divadelníctva, doplnená aj konkrétnymi ukážkami a vysvetlením jednotlivých umeleckých postupov.

Členky spolku pripravili aj niekoľko odborných prednášok a vystúpení. Napríklad učiteľ Michal Slajchó počas svojho vystúpenia analyzoval proces horenia a viaceré horľaviny. Ďalší z pedagógov pôsobiacich na škole, Mikuláš Moyzes, zasa pripravil prednášky o vývine hudby na území Uhorska, ktoré boli sprevádzané aj ukážkami spevu a hry na rôzne hudobné nástroje. Najväčší priestor sa však už tradične vyhradil literárnym stretnutiam, čítaniu a analýze rôznych odborných i umeleckých prác.

Už v druhom roku existencie spolku sa jeho členky pokúsili pripraviť aj niekoľko verejných vystúpení. Jedno z nich sa napríklad uskutočnilo 28. apríla 1907. Začalo sa spoločným vystúpením všetkých členiek v pásme nazvanom „Príchod jari“. Pokračovalo prednesom úryvku „Petike“ z Vörösmártyho a veselohrou v jednom dejstve, pod názvom „Predstavenie milovníkov umenia“. Aj ďalšie vystúpenia, celkovo ich bolo osem, boli hudobnými, recitačnými a krátkymi divadelnými jednoaktovkami. Pri ich realizácii si museli dievčatá niekoľkokrát vypomáhať aj hosťami, najmä z radov študentov iných prešovských stredných škôl. Večer bol hodnotený ako veľmi úspešný, keďže okrem búrlivého potlesku členkám spolku iste spôsobilo radosť aj 65 korún a 40 halierov, ktoré predstavovali čistý výnos z predstavenia.⁷⁰

Z dvoch verejných dobročinných predstavení, ktoré sa v priebehu školského roku 1906/1907 podarilo usporiadať, sa vyzbieralo celkovo 105 korún a 74 halierov. Táto suma, spolu so zakladateľským vkladom samotnej riaditeľky školy vo výške dvadsať korún, predstavovala celý finančný majetok spolku v prvom roku jeho reálnej činnosti. Z týchto peňazí sa postupne použilo 97 korún a 92 halierov na nákup prvých kníh do spolkovej knižnice. Zostávajúcich 27 korún a 82 halierov bolo uložených na výhodne úročený účet v miestnom peňažnom ústave.⁷¹ Knižnica Prešovského dievčenského spolku, ktorá takto začala svoju činnosť v závere roku 1906, poskytovala publikácie iba členkám spolku. Nebola súčasťou školskej knižnice, ktorá sa postupne vytvárala od založenia ústavu. Aj vďaka tomu mala, vzhľadom na miestne pomery, dosť atypické zloženie. Napriek tomu, že hneď na začiatku roka 1907 bol objednaný v tom čase veľmi populárny týždenník Vasárnapi Ujság, zvyšok titulov, ktoré sa postupne nakupovali, rovnako ako knižné dary venované riaditeľkou Máriou Dúzsovou a učiteľkou Szerénou Miklerovou, bol v prvom rade orientovaný na zábavnú a krásnu literatúru. Čestné miesto vo vznikajúcej spolkovej knižnici tak zaujali predovšetkým diela Móra Jókaiho, Gézu Gárdonyho či Kálmana Mikszátha. Iba v malej miere tu bola zastúpená literatúra, ktorú možno zaradiť k populárno-náučnej alebo odbornej literatúre, prípadne ju bolo možné využiť ako pomôcku pri samotnom vyučovaní. V tomto smere išlo najmä o tituly, ako napríklad Török históriák. Na konci mája roku 1907 sa v knižnici spolku nachádzalo spolu 38 titulov.⁷²

70 Az egyesület működése. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1906 – 1907 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1907, s. 37.

71 Az egyesület vagyona. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1906 – 1907 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1907, s. 37.

72 Az egyesület könyvtára. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1906 – 1907 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1907, s. 38.

Ďalšou zo študentských organizácií, ktorá pôsobila na území školy, bol Mládežnícky samovzdelávací krúžok – Ifjusági Önképzőkör. Išlo o najstarší zo spolkov vytvorených študentkami, pričom jeho správa bola veľmi podobná ako v prípade jeho už spomenutých dvoch mladších nasledovníkov. Na čele stála každoročne volená študentská predsedníčka, ktorá sa pri svojich rozhodnutiach mohla oprieť o širší výbor, zložený z podpredsedníčky, tajomníčky, pokladníčky, kontrolórky, knihovníčky a zapisovateľky. Okrem toho sa na závažnejších rozhodnutiach podieľali aj po dve zástupkyne z každého ročníka.

Snahou vedenia spolku bola nielen podpora ďalšieho rozširovania vedomostí vlastných členiek, ale aj ich cieľavedomá výchova k vlastenectvu, príprava rôznych kultúrnych akcií k významným výročiam uhorských dejín a v neposlednom rade tiež podpora a prezentácia vlastnej umeleckej, najmä literárnej tvorby. Na tento účel si dievčatá, z postupne získavaných finančných prostriedkov, vytvárali vlastnú menšiu knižnicu. V nej si okrem viacerých v tom čase populárnych a pre výchovu dievčat určených časopisov našla svoje miesto nielen beletria, ale predovšetkým poézia. Vedenie spolku viedlo na jednej strane veľmi bohatú kultúrnu činnosť s množstvom akcií, na druhej strane však so získanými prostriedkami hospodárilu mimoriadne opatrne. Každoročne dosahovalo prebytok, ktorý následne ukladali na výhodne úročenú vkladnú knižku. Z pomerne malých súm sa im po čase podarilo vytvoriť zaujímavý spolkový majetok, ktorý napríklad v júni 1906 predstavoval iba na samotnom bankovom vklade 974 korún a 33 halierov.⁷³

Cieľom početných aktivít realizovaných v priebehu školského roka na ženskom učiteľskom ústave bolo okrem poskytnutia kultúrneho a podpory vlastenectva predovšetkým vyplnenie voľného času študentiek. Nemali ho síce mnoho, prísny študijný a ubytovací poriadok im nedával priestor na samostatnú aktivitu. Aj ten, ktorý podľa denného rozvrhu mali, trávili pod dohľadom učiteľov.

V podobnom, veľmi prísne organizovanom duchu sa neniesla iba práca s dievčatami, ktoré sa mali stať učiteľkami, ale aj s učiteľmi, ktorí si v rámci pravidelne organizovaného dozvedávania museli zvyšovať svoju kvalifikáciu. Pedagógovia pracujúci na Uhorskom kráľovskom ženskom učiteľskom ústave sa usilovali zapojiť do tohto budapeštianskym Ministerstvom školstva a kultu riadeného procesu. Okrem výrazného zlepšenia postavenia školy a prezentácie jej kvality v odborných kruhoch pritom nepochybne zohrávala úlohu aj možnosť pre jej učiteľov vylepšiť počas prázdnin svoje príjmy. Na základe rozhodnutia ministerstva, z marca roku 1912, získal Uhorský kráľovský ženský učiteľský ústav v Prešove právo počas letných prázdnin, konkrétne od 1. do 21. júla, tento program realizovať.⁷⁴ Pre školu to bola pocta, na ktorú sa dobre pripravili, čo dokumentuje pripravený a ministerstvom schválený program.

Vzdelávací proces, schválený ministerstvom, bol rozdelený do viacerých väčších prednáškových blokov a doplnený viac hodinovými praktickými cvičeniami. V rámci programu boli podrobne vypracované aj jednotlivé témy, v niektorých prípadoch aj s odporúčanou literatúrou. Jeden z najrozsiahlejších blokov, v rozsahu až desať vyučovacích hodín, bol napríklad venovaný otázkam sociálnej pedagogiky a jej najnovším prúdom a školám doma i v zahraničí. Prostredníctvom jednotlivých prednášok sa mali účast-

73 Ifjusági Önképzőkör. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értésítője az 1905 – 1906 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1906, s. 16.

74 Rozhodnutím budapeštianskeho Ministerstva školstva a kultu evidovaného pod číslom 33771, zo dňa 9. marca 1912.

níci oboznámiť s naozaj širokým okruhom otázok. Už prvá prezentácia, ktorú mala riaditeľka školy Mária Dúzsová, bola venovaná socialistickému svetonázoru, sociológii a socializmu, pričom aspoň v skratke sa venovala aj dielam Saint Simona, Comta, Herberta Spencera, Marxa, Engelsa a Lassalla. V druhej prednáške sa venovala napríklad témam: Ako vplyva rozvoj sociologického myslenia na pedagogické myslenie? Hranice pedagogického pôsobenia pri výchove mladých a ich všeobecné vzdelávanie. Rochow, Pestalozzi a Herbart a (sociálno-pedagogické) idey v ich dielach.⁷⁵

Ďalšia z prednášok bola venovaná domácim inštitúciám venujúcim sa vzdelávaniu dospelých, výsledkom pécského kongresu o slobodnom vzdelávaní, tzv. slobodnom lýceu, Alžbetinej ľudovej a Robotníckej akadémii,⁷⁶ Uránii, robotníckych gymnáziách, o tzv. robotníckom kasíne,⁷⁷ ľudových, robotníckych⁷⁸ a putovných knižniciach. Osobitnú pozornosť prednášajúca venovala Ľudovej akadémii pri Prešovskom Széchényiho kruhu⁷⁹ a unikátnej knižnici prešovského evanjelického kolégia. Vo viacerých častiach tohto prednáškového bloku reagovala riaditeľka Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove aj na praktické problémy, s ktorými sa nielen dedinskí učitelia, ale aj pedagógovia pôsobiaci v mestách často stretávali vo svojej praxi. Týkalo sa to napríklad otázok zakladania a prevádzkovania ľudových kuchýň, útulkov pre chudobných, organizovania rozdávania chleba chudobným a ich deťom, boja proti alkoholizmu, budovania nemocníc a liečební pre nevyliciteľne chorých či realizácie ďalších aktivít, ktoré sa rôznymi spôsobmi usilovali pomôcť nielen samotným žiakom, ale aj ich rodičom.⁸⁰

Ďalšie bloky prednášok niesli názvy: Kreslenie a ručné práce v službách názornosti (4 hodiny), Vyučovanie maďarčiny v národnostne nemaďarských ľudových školách (10 hodín), Vyučovanie prírodopisných predmetov a matematiky a precvičovanie ich uplatnenia v sociálnych vzťahoch (5 hodín), Spôsoby vyučovania spevu na ľudových

75 Tájékoztatás a szociális pedagógia. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 44.

76 Robotnícka akadémia bol vzdelávací spolok organizovaný v duchu sociálnodemokratických myšlienok. Od roku 1896 vznikali v rámci neho školy, kurzy, pobočky a knižnice po celom území rakúsko-uhorskej monarchie, najmä však v jej západnej časti. Na území východného Slovenska sa objavovali aktivity s ním spojené iba v minimálnej miere. Bližšie *Encyklopédia Slovenska* V. Red. Jozef Vladár. Bratislava : VEDA, 1981, s. 104.

77 Vo všeobecnosti to boli robotnícke vzdelávacie organizácie, ktoré sa rozšírili od druhej polovice 19. storočia po celom území Uhorska. Spravidla pracovali pod vplyvom sociálnodemokratických názorov a pokrývali širokú oblasť aktivít od vzdelávacej, cez kultúrnu až po sociálnu. Bližšie napríklad *Pedagogická encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti pedagogiky, výchovy, školstva a osvetu na Slovensku 2*. Zost. Ondrej Pavlík. Bratislava : VEDA, 1985, s. 188-189.

78 Začiatky robotníckych knižníc siahajú do druhej polovice 19. storočia. Silný rozmach zaznamenali na prelome 19. a 20. storočia, keď vznikali na viacerých miestach, najmä v mestských aglomeráciách okolo tamojších tlačiarň, okrem iného aj v samotnom Prešove.

79 FIRCÁKOVÁ, Kamila: Ročenka Széchényiho kruhu ako artefakt i prameň k dejinám knižnej kultúry v Prešove. In: *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK, 2009, s. 96-109.

80 Tájékoztatás a szociális pedagógia .... In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 44.

školách (5 hodín) spojené s praktickými cvičeniami zo spevu (2 hodiny), Vyučovanie kreslenia a ručných prác na ľudových školách (3 hodiny). V tom čase populárnej téme spolkovej činnosti sa venoval prednášajúci v pomerne rozsiahlom bloku s názvom: Družstevníctvo a učiteľ na ľudovej škole (6 hodín).⁸¹

Pomerne veľký priestor bol venovaný rôznym všeobecnejšie i konkrétne stanovovým praktickým cvičeniam. Celkovo im bolo vyhradených desať vyučovacích hodín. Ich náplň okrem iného tvorila, pod odbor matematiku zaradená, prednáška o dôležitosti poistenia proti požiaru a krupobitiu, porovnávanie a vyčísľovanie spôsobených škôd a precvičenie výpočtov v tomto pomere relatívne nízkych nákladov na poistenie. Dôležitou súčasťou hodiny bolo vypočítanie jednotlivých druhov poistiek na určených vzorových príkladoch. Iné, v tom čase rozšírené praktické cvičenie predstavovalo rozvíjanie zručností detí v spojení s výučbou maďarského jazyka. To spočívalo vo výrobe a konštruovaní rôznych pracovných pomôcok. V tomto konkrétnom prípade išlo o výrobu rebríka s najmenej štyrmi stupňami a drevených hrablí. Účastníci dovozdelávania sa podľa odprednášaného postupu, ktorý neskôr mali uplatniť pri svojich žiakoch, mali naučiť vyrábať nielen jednotlivé súčasti týchto nástrojov, ale aj ich pomenovať v maďarskom jazyku. Výsledkom praktického cvičenia malo byť zhotovenie funkčných drevených hrablí a dreveného rebríka.⁸²

Do skupiny najmä na praktické precvičovanie zameraných predmetov patrila aj blok nazvaný Najjednoduchšie spôsoby hospodárskych výpočtov. Hoci mu vyčlenili iba dve vyučovacie hodiny, dával učiteľom dobrý návod, ako učiť nielen deti, ale aj ich rodičov, základným znalostiam vedenia účtov, vytvárania majetkových zoznamov a to s osobitným dôrazom na nové dôchodkové dane. Jednoduchými postupmi tak umožňoval urobiť si prehľad o výnosnosti resp. stratovosti jednotlivých oblastí vlastného hospodárenia. Značný priestor venoval prednášajúci aj predstaveniu zvyčajných účtovných postupov pri spoločnom, najmä družstevnom hospodárení. Veľkou výhodou sa ukázalo, že o týchto pomerne náročných témach prednášal odborník priamo z praxe, konkrétne dr. Schandl, tajomník Uhorského hospodárskeho družstva.⁸³

Ten nebol ani zďaleka jediným externým učiteľom, ktorého služby vedenie Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v tomto prípade využilo. V rámci dovozdelávania učiteľov v júli roku 1912 mali svoje samostatné prednáškové bloky napríklad ministerský tajomník dr. Jozef Czettel, dr. Bernolák z košickej právnickej akadémie, budapeštiansky stredoškolský profesor Anton Urhegyi či profesor z Učiteľského ústavu

81 Svojpomoc a spoločné družstevné podnikanie aj v regiónoch, ktoré nepatrili k priemyselne vyspelým, sa na konci 19. a začiatku 20. storočia ukazovali ako účinná, pritom kapitálovo pomerne nenáročná forma podnikania. Na jeho rozvoj mali veľký vplyv na celom území Uhorska práve učители na dedinských ľudových školách. Tí boli v mnohých prípadoch nielen spoluzakladateľmi, ale aj účtovníkmi a konateľmi úverných, obchodných či spracovateľských družstiev. Aj preto bola tomuto podnikaniu venovaná pri vzdelávaní učiteľov stále väčšia pozornosť. Bližšie *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912 s. 46-47.

82 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 48.

83 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 49.

pri evanjelickom kolégiu v Prešove Ladislav Reményik. Z domácich učiteľov, okrem samotnej riaditeľky M. Dúzsovej, sa ako prednášatelia do kurzu zapojili učitelia Mikuláš Moyzes, Paula Ludmannová a Michal Slajchó.

O tom, že absolvovanie takéhoto dozvedávania nebolo iba formálnou, ale naopak veľmi vážnou záležitosťou, svedčí nielen dôkladne prepracovaný program prednášok, osobitne schválený Ubytovací poriadok, ale aj viaceré záverečné ustanovenia. Podľa nich si všetky potrebné pomôcky a materiál na jednotlivé cvičenia museli so sebou doniesť samotní účastníci. Tí si tiež hradili aj všetky náklady spojené s účasťou na množstve exkurzií. Bezplatne dostávali iba ubytovanie a stravu na školskom internáte. Nevyhnutnou podmienkou udelenia záverečného osvedčenia o absolvovaní vzdelávacieho kurzu bola účasť na všetkých prednáškach, cvičeniach a exkurziách, presne podľa schváleného „Pracovného a časového rozvrhu“, rovnako ako odovzdanie všetkých stanovených zadaní. Osvedčenia sa vydávali zásadne počas posledného dňa, spolu s dokladmi na prípadné preplatenie aspoň časti vynaložených nákladov.⁸⁴

Aj napriek tomu, že väčšinou išlo o dlhoročných učiteľov, ktorí sa vzdelávacieho kurzu zúčastňovali dobrovoľne, v čase svojho voľna a na vlastné náklady, platili pre nich, hoci v mierne zmenenej podobe, prísne pravidlá ubytovacieho a stravovacieho poriadku. Každý z jeho účastníkov mal nárok na posteľ a uzatvárateľnú skriňu v spoločnej spálni. Aj v jedálni mali všetci presne vyhradené vlastné stoly a stoličky. Každý z nich si však musel doniesť vlastnú posteľnú bielizeň a uteráky. Na všetko, čo im bolo poskytnuté v rámci internátu alebo jednotlivých učební, boli účastníci vzdelávania povinní dohliadať, prípadné škody mali ihneď hlásiť prednášajúcemu. To isté platilo aj v rámci dodržiavania čistoty. Škody, ktoré sa nenahlásili, mali byť rovnomerne zosobnené všetkým účastníkom vzdelávania.

Do istej miery bol obmedzený aj ich voľný pohyb. Jednak množstvom aktivít, a jednak tým, že z internátu síce mohli vychádzať na prechádzky, ale iba hlavnou bránou, kde sa zapisovali. Brána sa však zamykala večer o desiatej hodine. Vstup bol síce možný aj neskôr, ale s pokutou po desať halierov za vstup každého oneskorencu. Presne bol stanovený aj výdaj stravy, podľa vopred zverejneného jedálneho lístka. Nikto z účastníkov pritom nesmel mať, zo zdravotných dôvodov, žiadne vlastné jedlo. Z dnešného pohľadu ako istú kuriozitu možno hodnotiť rozhodnutie, že po ôsmej hodine večer sa v čase vyhradenom na osobnú hygienu v kúpeľni internátu mohli umývať, vzhľadom na obmedzené množstvo ohriatej vody, denne najviac štyri osoby.⁸⁵

O tom, že v prípade takéhoto školenia išlo o záležitosť aj fyzicky pomerne náročnú, svedčí okrem iného aj program povinných exkurzií a výletov. V priebehu dvadsiatich dní, pričom mali iba dve voľné popoludnia, navštívili účastníci dozvedávacieho kurzu Kachľovú továreň a Učiteľský dom v Prešove, Borkút,⁸⁶ Divaldov umelecký ateliér, sirotinec v Prešove, tlačiareň Arpáda Kóscha, prešovskú elektráreň,⁸⁷ podnik na výrobu

84 Házirend. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 51.

85 Házirend. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 51.

86 Išlo o prameň minerálnej vody umiestnený mimo Prešova v prírodnom prostredí. Bolo to jedno z obľúbených výletných miest obyvateľov mesta.

87 V tom čase Villámvilágítási és Erőátviteli Részvénytársaság.

a predaj ľadu a Buchnerovu továreň v Prešove, Bardejov, Zborov a Bardejovské Kúpele, hrad a parný mlyn vo Veľkom Šariši, kúpele na Cemjate, Solivar a priestory na varenie a skladovanie soli, domovy žien vyrábajúcich soľnobanskú paličkovánú čipku, Prešovskú rafinériu liehu, Kalváriu, ošetrovňu pre pľúcne choroby. Okrem toho absolvovali exkurziu po meste, pričom prešli jeho historické centrum, navštívili Rákocziho dom, jednotlivé kostoly a oboznámili sa s unikátnym vodným systémom mesta. Uskutočnili aj celodenný výlet do Vysokých Tatier. Zúčastnili sa návštev v jednotlivých prešovských knižniciach, navštívili hrad v Kapušanoch, mesto Sabinov a jeho známu hospodársku školu. Uskutočnili aj ďalší celodenný výlet do Košíc, kde najviac času venovali návšteve zariadení pre deti, škôlke, sirotincu a polepšovni. V oddychových dňoch absolvovali aspoň odborné prednášky, napríklad výklad dr. Szalkayho o škodlivých účinkoch alkoholu.⁸⁸

Podobný model exkurzií, samozrejme rozložený na štyri roky, museli absolvovať aj študentky ústavu. Tie okrem toho v pravidelných intervaloch podnikali aj väčšie, niekoľko dní trvajúce výpravy. Ich hlavným cieľom bolo, aby takto získané skúsenosti mohli dievčatá neskôr, už ako učiteľky, využiť pri svojej práci. V tomto smere by si viacero z výprav zaslúžilo osobitnú pozornosť. Medzi najdramatickejšie sa však zaradila niekoľkodňová exkurzia, ktorú v polovici mája roku 1910 uskutočnilo osemnásť študentiek pod vedením Mikuláša Moyzesa a Margity Horvátovej. Jej cieľom bolo spoznávanie prírodných krás a pamiatok Gemera. Ako príjemný, predovšetkým z hľadiska počasia, možno podľa dochovaných správ označiť iba samotný začiatok exkurzie, keď sa celá skupina presunula najprv do Popradu a odtiaľ sa vozmi ťahanými koňmi presúvala do Dobšinskej ľadovej jaskyne. Už vo Vernári ich však prvýkrát zastihla prudká búrka spojená s krupobitím. Ďalšia ich zastihla priamo na Muránskom hrade, kde museli prenocovať v miestnej horárni. Aj napriek nepriazni počasia, s minimálnou výbavou a viackrát premočené sa dievčatá po trase Rožňava, Krásna Hôrka, Smolník a Gelnica vrátili po niekoľkých dňoch domov. O ich fyzickej odolnosti a otužilosti svedčí aj skutočnosť, že v súvislosti s exkurziou nebolo hlásené žiadne vážnejšie ochorenie.⁸⁹

Na to, aby nielen účastníci krátkodobých školení, ale predovšetkým niekoľko rokov na ústave študujúce dievčatá toto naozaj náročné tempo práce a pevne stanovený režim vydržali, bolo dôležité zabezpečiť im kvalitné a pravidelné stravovanie. O to sa starala jedáleň, ktorá bola súčasťou školy a internátu. Celoročná plná strava stála napríklad v školskom roku 1913/14 celkovo 440 korún. Bola to suma pomerne vysoká, napriek tomu nepostačovala na pokrytie nákladov. Aj preto sa na stravovanie presúvala časť zo štátnej dotácie, ktorú vo výške 170 korún ročne poskytoval štát na každú zo študentiek. Vedenie školy sa svojim študentkám usilovalo zabezpečiť v dostatočnom množstve najmä zdravú stravu. Okrem obeda a večere, ktoré boli považované za hlavné jedlá a poskytovali sa podľa osobitného režimu, celodenná strava pozostávala aj z raňajok, desiaty a olovrantu. Raňajky a olovrant boli pomerne stereotypné, pravidelne sa podávala kaša s rožkom. Na desiatu chovankyne dostávali mlieko a kus chleba, striedavo s maslom

88 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1912, s. 52.

89 MOYZES, Miklós: Intézeti kirándulások. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1909 – 1910 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1910, s. 32-36.

alebo medom. Okrem toho, v závislosti od ročného obdobia, každá dostávala vajce na tvrdo alebo ovocie.

V rámci obeda mala každá zo študentiek nárok na tri taniere jedla, na večeru na jeden tanier. Jedálny lístok zostavovala vždy niektorá z učiteliek ústavu. Dôležité bolo rešpektovanie zásady, že jedálny lístok sa delil na letný a zimný. V uvedenom školskom roku bola vedením jedálne poverená učiteľka Etelka Udvarhelyiová, spolu s gazdinou ústavu Klárou Péterfyovou. Vzhľadom na nízky rozpočet nebolo jednoduché zaistiť primerané stravovanie. Preto nesporne zaujímavý môže byť konkrétny príklad týždenného jedálneho lístka z tej doby. Konkrétne zimný jedálny lístok ponúkal, bez uvedenia presného množstva, tieto jedlá: V pondelok na obed mäsovú polievku s cestovinou, varené mäso so zemiakmi, vajíčkom a šťavou. Ako dezert nákyt z rožkov. Na večeru pečeňovo-krvavú jaternicu s dusenou kapustou. V utorok obed tvorila rascová polievka so žemľou a karfiolom, pečené teľacie s uhorkami a zavárané čerešne, večeru zasa vajíčkom plnená hovädzia pečienka s oblohou a uhorkami. V stredu na obed jedáleň ponúkala fazuľovú polievku so slaninou, pečené hovädzie mäso so zemiakmi, uhorkový šalát a ako dezert rezance so šunkou. Na večeru hovädzí perkelt s cestovinou a tvarohové knedle. Štvrtok sa na obed pravidelne podávala zemiaková polievka, plnená kapusta s údenou slaninou a ako dezert vtáčie mlieko s cukrovou penou. Na večeru pečená teľacina s ryžou a uhorkou. Piatok na obed býval mäsový vývar s pečeňovými knedličkami, pečené mäso s oblohou a paradajkovou omáčkou, ako dezert zasa makové rezance, na večeru sa podávala slanina, čaj s citrónom a pečené gaštany. V sobotu na obed bývala kapustová polievka s údenou klobásou, zapekané zemiaky s vajcom, ako dezert zaváranina. Na večeru restované mäso so zemiakmi a uhorkami. V nedeľu mali dievčatá na obed paradajkovú polievku s opraženou žemľou, husaciu pečeň so zemiakmi, paprikový šalát a ako dezert gaštanové pyré s mliečnou penou. Na večeru dostávali huspeninu z prasacej hlavy, čaj s citrónom a jablko.⁹⁰ Letný jedálny lístok bol zostavený v podobnom štýle, s tým rozdielom, že sa podávalo viac sezónneho ovocia a zeleniny.

V období pred prvou svetovou vojnou ústav pracoval pod zvýšeným dozorom verejnosti, ktorej značná časť stále ešte s nedôverou hľadela na vzdelávanie žien. Navyše v meste, kde počestnosť študentiek mohli svojím nevhodným správaním ohroziť študenti početných stredných a vyšších škôl, rovnako ako dôstojníci z veľmi početnej miestnej vojenskej posádky. Preto vedenie školy v pravidelných intervaloch informovalo o priebehu školského roku, významnejších udalostiach, priemernom veku či konfesionalnej štruktúre dievčat. Využívalo na to jednak v tom čase populárnu formu pravidelne vydávaných ročeniek, jednak priestor poskytovaný miestnou tlačou. Ročenky, ktoré spravidla na desiatkach strán poskytovali veľké množstvo informácií, však boli prístupné iba úzkemu okruhu odborníkov, stoličných úradníkov, predstaviteľom cirkví a členom riaditeľskej rady. Aj preto sa oveľa väčšej pozornosti verejnosti tešili bežne dostupné informácie o živote školy prezentované na stránkach miestnej tlače.

Napríklad o školskom roku 1906/07 vyšiel pomerne obsiahly článok, hodnotiaci celoročnú činnosť školy. Jeho autor sa pokúsil priblížiť najdôležitejšie udalosti zo života školy v uplynulom roku. Z väčšej časti pritom čerpal informácie z ročenky, ktorú škola

---

90 Téli étlap. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1908 - 1909 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1909, s. 36-37.

vydala. Čo je zaujímavé, doplnil ich však aj niekoľkými vlastnými postrehmi. Takže ak na jednej strane informuje o počte študentiek, ich konfesionálnom zložení či prospechu, na druhej strane uvádza potrebu zníženia nadmerného počtu vyučovacích hodín a nutnosť väčšieho množstva pohybu dievčat „na čerstvom vzduchu“. Keďže ústav nemal vlastnú vhodnú záhradu, ponúka autor príspevku možnosť zamyslieť sa nad väčším zapojením dievčat do športových aktivít mimo priestorov školy.⁹¹

Z ďalších zaujímavostí sa okrem mien rôznymi cenami ohodnotených najlepších študentiek dozvedáme aj skutočnosť, že napríklad v školskom roku 1906/07 na škole neštudovalo ani jedno dievča, ktorého materským jazykom by bola slovenčina. Spomedzi 134 dievčat za svoj materský jazyk 121 označilo maďarčinu, päť nemčinu a po jednej taliančinu a češtinu. Ako istým spôsobom zaujímavosť a podľa autora príspevku „... jav, ktorý sa naozaj na našich stredných školách iba výnimočne objavuje...“, možno hodnotiť skutočnosť, že žiadna zo študentiek neprepadla.⁹² Dokonca aj hodnotenie dostatočný sa objavilo iba 56-krát. Naopak, výborná sa v záverečných známkach vyskytla 869, chválitebná 590 a dobrá 315-krát. Dobrý prospech dosahovali deti aj v cvičnej škole, ktorá bola súčasťou ústavu a ktorú v sledovanom školskom roku navštevovalo šesťnásť chlapcov a 35 dievčat. Hoci na jednej strane sú vyzdvihnuté nezvyčajne dobré študijné výsledky dievčat, na druhej strane sa objavila jemná výhrada voči pedagógom. V porovnaní s inými strednými školami sa totiž v ročenke neobjavil počet hodín, ktoré jednotliví pedagógovia odučili, a ani presný rozvrh. Preto nebolo možné určiť, čím sa títo učitelia v pracovných dňoch zaoberali a koľko majú hodín v konkrétnych triedach.⁹³

Učiteľský ústav v období prvej svetovej vojny

Vcelku pokojnú existenciu školy výraznejšie narušil až začiatok prvej svetovej vojny. Začiatok bojov a neskorší prienik ruských vojsk na územie východného Slovenska v rokoch 1914 a 1915 si vyžiadali viaceré mimoriadne opatrenia. Vypuknutie vojny vyburcovalo vedenie školy a celý profesorský zbor k zvýšenej aktivite. Ich činnosť bola hneď od počiatku cielená a pomerne dobre organizovaná. Nemalou mierou k tomu prispela aj skutočnosť, že všetci učitelia pracujúci na Uhorskom kráľovskom ženskom učiteľskom ústave, boli už predtým dobrovoľnými členmi prešovskej pobočky Krajinského Červeného kríža.⁹⁴ Aj preto sa všetci už po niekoľkých dňoch prihlásili k dobrovoľníckej práci.⁹⁵

Vážny zlom nastal, keď príslušné vojenské veliteľstvo, so súhlasom ministerstva a stoličných úradov, rozhodlo s platnosťou od 1. septembra 1915 o zabratí školy a internátu. V ich priestoroch bola umiestnená nemocnica Červeného kríža. To ešte zvýšilo dobrovoľnícku aktivitu učiteľov. Tá spočívala napríklad v triedení a evidencii rôznych materiálnych darov, ktoré prichádzali na adresu pobočky Červeného kríža vo vytvorenej vojenskej nemocnici. Súčasne učiteľky, neskôr aj s pomocou niektorých študentiek,

91 Állami tanítónöképző. In: *Eperjesi Lapok*. 32, 1907, č. 31, s. 2.

92 Állami tanítónöképző. In: *Eperjesi Lapok*. 32, 1907, č. 31, s. 2.

93 Tento nedostatok bol v nasledujúcich rokoch odstránený tým, že sa v ročenkách uverejňoval rozvrh vyučovacích hodín aj s predmetmi a menami pedagógov.

94 Tá v meste pôsobila od roku 1882. V rovnakom čase vznikla aj celoštátna pobočka. Bližšie *Sárosvármegyei Kalauz*. Szerkesztette Kósch, A. Eperjes 1910, s. 131.

95 Az iskolai év története. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónöképző - intézet értésítője az 1914 – 1915 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 3.

začali s opravami a prešivaním darovaných šiat, prípadne využívaním vhodných druhotných surovín, ktoré sa im podarilo takto získať. Vedúcou provizórnej krajčírkej dielne, ktorá tak v škole vznikla, sa stala učiteľka Mária Mangésius. Práve vďaka úsiliu pedagogického zboru i väčšiny študentiek sa rýchlo podarilo vytvoriť základné materiálne predpoklady pre vybudovanie vojenskej nemocnice s 200 lôžkami, nachádzajúcej sa v správe prešovskej pobočky Krajinského Červeného kríža. Aj prípravu stravy pre pacientov a personál nemocnice zabezpečovala kuchyňa školy.

Učiteľia ústavu, okrem aktívnej práce pri zriaďovaní nemocnice, venovali na podporu čo najrýchlejšieho ukončenia vojny aj časť svojich príjmov. Pravidelne, každý mesiac, medzi sebou vyzbierali 30 korún, ktoré spočiatku zasielali na fond podporujúci rodiny odvedencov zo Šariša. Neskôr začali túto sumu zasielať na osobitný fond, zameraný na vyplácanie podpôr pre vdovy a siroty po učiteľoch, ktorí padli vo vojne. Okrem toho jednotliví členovia pedagogického zboru, podľa svojich možností, upísali rôzne sumy v prospech postupne vydávaných uhorských vojnových pôžičiek. Už v prvej polovici roku 1915 dosiahla celková suma nimi zakúpených dlhopisov výšku 9 700 korún.⁹⁶

Výučba študentiek však ani za týchto komplikovaných okolností nemala byť prerušená. Preto musela byť pomerne rýchlo presunutá do náhradných, provizórnych priestorov, ktoré ženskému učiteľskému ústavu poskytlo vo svojej budove na druhom poschodí kolegiálne evanjelické aug. vyznania gymnázium. Miestnosti vyhradené pre ženský učiteľský ústav, presne podľa želania riaditeľstva, od ostatných priestorov oddelili. Študentky mali vyhradený osobitný vchod a iba v minimálnej miere prichádzali do styku s ostatnými študentmi. Okrem štyroch učební mohli vo vyhradených hodinách využívať aj kresliareň a učebňu hudobnej výchovy. Navyše pre učiteľov uvoľnilo vedenie gymnázia jednu osobitnú miestnosť ako zborovňu. Rozdeliť sa museli aj dievčatá ubytované na internáte. Menšia časť, celkovo 32 dievčat, našla prechodné ubytovanie v priestoroch patriacich Ústavu anglických panien v Prešove, vďaka pochopeniu predstavenej kláštora Mater Pittler Rózy. Väčšina, takmer 60 slečien, však musela byť postupne ubytovaná u dôkladne vybraných, „lepších“ prešovských rodín.⁹⁷

Rodičia študentiek si s týmito rodinami individuálne dohodli aj úhradu nákladov na ubytovanie a stravu. Väčšine dievčat, ktoré pochádzali najmä z radov chudobných učiteľských či úradníckych rodín, však týmto spôsobom výrazne vzrástli náklady na školné. Platenie 80 – 100 korún mesačne za ubytovanie, stravu a školné dievčat bolo spravidla vysoko nad možnosti ich rodičov. Pred reálnou hrozbou odchodu značnej časti študentiek, čo by nutne viedlo k prechodnému zatvoreniu školy, začalo vedenie ústavu hľadať riešenia zložitej situácie. O pomoc požiadalo viaceré prešovské dobročinné spolky a podarilo sa zabezpečiť aj pridelenie aspoň minimálneho príspevku od štátu. Aj od platenia školného oslobodeným, nemajetným študentkám bol priznaný štátny príspevok desať korún mesačne, z polovice oslobodeným dievčatám úrady prispievali piatimi korunami.⁹⁸

96 Az iskolai év története. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1914 – 1915 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 4.

97 DERFIŇÁK, Patrik: Bez hudobného nástroja či spevu. In: *Učiteľské noviny*, roč. 52, 2002, č. 18, s. 4.

98 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1911 – 1912 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1916, s. 4.

Pri slávnostnom otvorení školského roku sa vedenie ústavu, vyjadrujúc názor všetkých jeho učiteľov, postavilo jednoznačne na stranu vládnucej dynastie. Pripomenulo najmä študentkám, že napriek vojne, ktorá zachvátila takmer celý svet, je vlasteneckou povinnosťou všetkých pokračovať v práci a dosahovať čo najlepšie výsledky.⁹⁹ O tie sa mali dievčatá usilovať nielen v učebniach. Kvôli vojne bola dočasne prerušená činnosť cvičnej školy, ktorá bola súčasťou ústavu, rovnako ako Prešovského dievčenského spolku. O to väčšia pozornosť sa preto venovala ďalším aktivitám, zameraným najmä na podporu armády, hospodárskeho a politického života. Odrazilo sa to, okrem iného, napríklad aj v zmenenej náplni hodín ručných prác. V rámci nich, spočiatku na základe vlastnej iniciatívy a neskôr na základe ministerského nariadenia, sa študentky zaoberali šitím vojenských rovnošiat a pletením rôznych doplnkov vojenského výstroja, najmä šálov, čiapok a rukavic. Materiál potrebný predovšetkým na menšie práce si väčšinou zaobstarávali samotné študentky, najčastejšie prostredníctvom halierových zbierok. Väčšími i menšími finančnými podporami, prípadne materiálom, podporovali ich úsilie aj učitelia ústavu.

Okrem toho sa, v prípade potreby, spracovával aj materiál, ktorý im poskytovali rôzne organizácie. Napríklad v októbri roku 1914 škole prideliла šarišská pobočka Krajinského Červeného kríža na spracovanie päť kilogramov bavlnenej priadze. Z nej v priebehu niekoľkých dní vyrobili študentky zimné čiapky, ktoré odoslala späť pobočke. Hneď po začatí vyučovania, už v priebehu desiatich dní, si ústav splnil aj ďalšiu povinnosť voči armáde. Napriek daždivému počasiu, ktoré umožnilo iba počas jedného dňa zbierať morušové a černicové listy, sa podarilo ako požadovanú podporu armáde odovzdať v sušenom stave tri kilogramy tejto suroviny.¹⁰⁰

Voľný čas študentiek, ktorý sa aj v predošlých rokoch usilovalo vedenie školy čo najviac vyplniť, sa i v prvých týždňoch vojny usilovali organizovať najmä manželky učiteľov Mikuláša Moyzesa a Michala Slajchóa. Tie, spolu s viacerými už penzionovanými učiteľkami a gazdinou ústavu, organizovali napríklad aspoň raz týždenne dopoludnia venované šitiu a pleteniu. Vďaka tomu, už v priebehu mesiacov október a november 1914, mohli odoslať Úradu pre vojenskú pomoc celkovo 83 kusov zimných čapíc, osem párov ohrievačov kĺbov, štyri páry chráničov kolien, štyri páry gamaší, 27 kusov bielizne, 22 kusov teplých spodných nohavíc a osemnásť nábrušníkov.¹⁰¹

Vojnové udalosti mali značný vplyv nielen na kvalitu výučby a priestorové zmeny v rámci ústavu, ale aj na jeho celkovú materiálnu situáciu. Rastúce výdavky spôsobené infláciou a zväčšujúcimi sa zásobovacími problémami, nedokázali vykompenzovať stagnujúce príjmy ani s pomocou rôznych podpôr a drahotných príplatkov. Preto bolo potrebné siahnuť k úsporným opatreniam. Určitú úsporu sa podarilo dosiahnuť napríklad núteným skrátením školského roku. Ten, kvôli zabratiu školy a následnému hľadaniu vhodných náhradných priestorov, už začal neskôr. K dlhšiemu nútenému preruše-

99 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1914 – 1915 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 5.

100 Išlo o osobitné nariadenie ministerského predsedu vydané pod číslom 4456 – 1914. Bližšie: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1914 – 1915 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 6.

101 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1914 – 1915 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 6.

niu vyučovacieho procesu došlo aj v decembri 1914. V tom čase, prechodne do konca roka, museli uzavrieť budovu kolégia pre objavenie sa viacerých prípadov kiahní. Ešte vážnejším dôvodom na prerušenie výučby bolo hroziace nebezpečenstvo vyplývajúce z blížiaceho sa frontu. To, vzhľadom na postupujúce ruské jednotky, následne viedlo dokonca k čiastočnej evakuácii Prešova. V rámci nej sa nielen že načas muselo prerušiť vyučovanie, ale učitelia a študentky dokonca museli opustiť mesto. Už 23. novembra boli odsunuté do bezpečia aj dokumenty školy a všetky hodnotnejšie predmety.¹⁰² Krízový stav trval až do 18. januára 1915, keď sa opäť začala výučba, a to nielen v rámci ženského učiteľského ústavu, ale aj v cvičnej jednotriednej ľudovej škole a mestskej škôlke. Školský rok nakoniec musel byť podľa nariadenia ministerstva ukončený už najneskôr 3. júna 1915.¹⁰³

Aj z týchto dôvodov bolo potrebné uzavrieť všetky záverečné skúšky už do 16. mája, tak aby následne študentky mohli odísť domov. To sa nakoniec ukázalo ako veľmi užitočné, pretože tesne po ich odchode, už 5. júna 1915, vypukla v Prešove a jeho okolí epidémia šarlachu. Rýchlo sa šíriaca nákaza prinútila aj vedenie ostatných prešovských škôl predčasne skončiť vyučovanie a zavrieť školy.

Hoci sa začalo opäť vyučovať už v polovici januára 1915, situácia v meste ani škole nebola najlepšia. Odstránenie priameho vojenského nebezpečenstva, po vytlačení ruských oddielov z priestoru východného Slovenska, neuľahčilo situáciu prešovskému obyvateľstvu ani študentom. Prešov sa stal, a dlho aj zostal, strategicky dôležitým vojenským centrom, čo znamenalo zvýšený prílev vojakov, a najmä dôstojníkov. Tých bolo nevyhnutné vhodne ubytovať, rovnako ako vytvoriť podmienky pre prácu rôznych štábov a úradov. Mesto samotné už od konca 19. storočia trpelo kritickým nedostatkom bytov a ubytovacích zariadení. Nútené zaberanie tých existujúcich pre potreby armády celú situáciu ešte viac zhoršovalo. Dotklo sa to vo veľkej miere aj študentiek ženského učiteľského ústavu, ktorých internát bol obsadený nemocnicou a možnosti ubytovania na súkromí u prešovských rodín sa výrazne obmedzili. Aj preto bolo možné dievčatá iba s najväčším úsilím umiestniť u niektorých prešovských rodín, pričom ale stále väčšie ťažkosti spôsobovali rýchlo rastúce ceny za prenájom akýchkoľvek priestorov. Niekoľko ďalších dievčat, chudobných a s výnimočne dobrým prospechom, ešte našlo útočisko v prešovskom ústave Anglických panien. Ich počet v tomto zariadení tak stúpol na 40. Zostávajúcich 52 dievčat, rovnako ako niekoľko desiatok dochádzajúcich z pomerne blízkeho okolia, sa podarilo, aj to za cenu vysokého nájomného, ubytovať iba sčasti. Preto sa vedenie školy pokúsilo už v závere roku 1914, ako sa vzápätí ukázalo, úspešne, získať ministerskú výnimku.¹⁰⁴ Tá spočívala v tom, že po preskúmaní podmienok riaditeľstvom príslušnej školy mohli vybrané študentky pokračovať vo svojom štúdiu v osobitnom režime. Pováčšine to znamenalo, že sa mohli pripravovať doma, presne podľa plánu stanoveného učiteľmi. Tí ich po ich návrate do školy preskúšali a v prípade potreby dopĺňali individuálne naučené témy.

Prvýkrát sa tento systém uplatnil už pri nútenej evakuácii Prešova, keď na spoločnom stretnutí 9. novembra 1914 sa určil objem učiva, ktoré študentky jednotlivých

102 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1914 – 1915 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 7.

103 Ministerské nariadenie vydané pod číslom 53200/1916.

104 Rozhodnutie o jej udelení bolo vydané pod číslom 169307 – VI. b./1914.

ročníkov majú prebrať do Vianoc. Kritériá boli stanovené presne a pomerne náročne. Tak, aby sa po Vianociach mohlo bez väčších ťažkostí začať s riadnym vyučovaním. Vzhľadom na už spomínanú katastrofálnu situáciu v súvislosti s ubytovaním sa podobný postup musel uplatniť aj v druhom polroku. Študentky, ktoré nemali ubytovanie a nemohli si ho ani s pomocou rôznych podpôr financovať, dostali možnosť pripravovať sa doma, pričom v polovici januára im bolo presne stanovené množstvo učiva, ktoré boli povinné naštudovať do konca apríla. Zvládnutie tohto množstva bolo nevyhnutnou podmienkou na úspešné vykonanie záverečných skúšok. Osobitne pritom bola zdôraznená jednak vlastenecká povinnosť dievčat pri štúdiu, a jednak nekompromisnosť skúšobnej komisie, na čele ktorej stál niekto z inej, najčastejšie bratislavskej alebo budapeštianskej školy. Tam vyučovanie nebolo priamo poznamenané vojenským vpádom ani s tým spojenými komplikáciami štúdia, preto zástupcovia týchto škôl nemali dôvod na zvýšenú zhovievavosť.¹⁰⁵

Učiteľky a študentky sa do vlastnej budovy mohli opäť vrátiť až v októbri roku 1916. Rozhodnutie príslušného ministerstva o odsune nemocnice z priestorov Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu pritom bolo vydané už začiatkom júna 1916. Nemocnicu a jej zariadenie však nakoniec z objektu odsunuli až v priebehu augusta. Nevyhnutne potrebná pomerne rozsiahla rekonštrukcia priestorov učebni aj internátu si nakoniec vyžiadala viac ako dva mesiace práce a náklady vo výške viac ako 35 000 korún. Napriek úsiliu najatých remeselníkov i vedenia školy sa vyučovanie mohlo začať až 12. októbra 1916. Bez prestávky potom pokračovalo až do mája roku 1917, keď sa konali záverečné skúšky. Na ich priebeh dozeral, ako poverený predseda komisie dr. Antal Hodinka z Bratislavy, člen Uhorskej akadémie vied.

Návrat do vlastných priestorov a obnovenie vyučovania umožnili opäť začať s pravidelnejšou spolupracou s rôznymi dobročinnými a v prospech armády pracujúcimi organizáciami. Kým ešte počas jarných mesiacov študentky v rámci vyučovania i spoločných stretnutí vo voľnom čase uplietli z osemdesiatich kilogramov pridelenej vlny spolu 224 párov ponožiek a 84 párov ochranných návlekov. V ďalších mesiacoch sa ich činnosť ešte zintenzívnila.¹⁰⁶ Vyrábali napríklad z materiálu dodaného Šarišskou pobočkou Krajinského Červeného kríža šály a ponožky, pre potreby nemocníc zasa plstené papuče a tampóny. Pokračovali však, aj keď s postupne klesajúcim nadšením, v ďalších finančných zbierkach. Pre invalidných vojakov vybrali 120 korún, na sviatky pre vojakov 107, 90 korún, každá zo študentiek si zakúpila päťdesiatihalierovú pamätnú známku na dobročinné účely. Pre obec a vlasť sa vyzbieralo 63 korún, pre vojenských slepcov 12 korún a dvadsať halierov, a na pamätník pre padlých hrdinov budovaný v Prešove takmer trinásť korún.¹⁰⁷

Vojnové roky a s nimi spojené stále väčšie zásobovacie ťažkosti, viedli vedenie školy k tomu, aby ešte intenzívnejšie ako kedykoľvek predtým sledovalo zdravotný stav dievčat. Lekárom školy bol dlhodobo dr. Augustín Csátary, ktorý vzhľadom na celkovú

105 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1914 – 1915 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1915, s. 7.

106 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1915 – 1916 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1916, s. 27.

107 *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1915 – 1916 tanévről.* Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1916, s. 27.

náročnosť štúdia musel prísne hodnotiť zdravotný stav dievčat už pri ich nástupe do školy. Mnohým z nich doslova znemožnil návštevu školy práve jeho zamietavý posudok. Často však aj počas školského roka, okrem bežných chorôb, musel riešiť neľahké prípady rôznych infekčných a zápalových ochorení, hroziacich prerásť aj do nebezpečných epidémií. Ich počet počas vojnových rokov začal postupne narastať. Väčšej epidémii hroziacej v závere roku 1914 sa vďaka evakuácii a prerušeniu výučby podarilo vyhnúť, napriek tomu si existujúci stav vyžadoval neustálu pozornosť dr. Augustína Csatáryho. Hoci v školskom roku 1915/16 bolo možné, aj vďaka jeho starostlivosti, hodnotiť celkový stav študentiek ako primeraný, musel izolovať a postupne liečiť po jednom prípade šarlachu a týfusu. Ako konštatoval, stále vo väčšej miere sa začali objavovať choroby vyplývajúce z chudokrvnosti študentiek. Stále častejšie musel liečiť aj rôzne katary slizníc a bolesti zubov, ktorých podstatu videl v zhoršujúcich sa stravovacích návykoch.¹⁰⁸

Ešte viac sa zhoršila situácia v nasledujúcich rokoch, keď sa vojnou spôsobený nedostatok stále viac začal prejavovať vo výžive a na celkovom zdravotnom stave dievčat. V priebehu školského roku 1916/17 už ich celkový zdravotný stav musel ošetrojúci lekár hodnotiť ako „nie najlepši“. Najmä z chudokrvnosti, celkovej podvýživy a telesnej slabosti vyplývajúce problémy, rovnako ako žalúdočné ťažkosti a nachladenia, počas roka neustále naplňali internátnu izbu vyhradenú pre chorých. Už v priebehu decembra sa objavilo viacero prípadov pľúcnych katarov. Vo februári 1917 sa zasa na škole objavila väčšia epidémia mumpsu, ktorá si napriek rýchlemu izolovaniu jednotlivých prípadov vyžiadala nakoniec viac ako dvadsať chorých študentiek. Situácia sa ešte viac skomplikovala, keď kvôli dlhodobej chorobe musel dr. Augustína Csatáryho zastupovať dr. Mark Ferbstein, zastávajúci súčasne aj miesto hlavného lekára celej Šarišskej stolice. Napriek množstvu povinností vedenie školy ocenilo jeho takmer každodenné návštevy, iba vďaka ktorým v tomto školskom roku nezaznamenali úmrtie žiadnej zo študentiek.¹⁰⁹

Koniec prvej svetovej vojny a vznik Československej republiky znamenal pre školstvo na Slovensku zásadnú zmenu. Predovšetkým sa začala zjednocovať školská sústava v rámci nového štátu. Súčasne sa začalo s odstraňovaním následkov dlhoročného maďarizačného procesu. Jednou z prvých zmien, ktorú realizovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe, bolo zavedenie jednotného označenia pre typy škôl pripravujúcich budúcich učiteľov, do ktorého spadal aj prešovský ústav, a ktoré sa začali označovať ako učiteľský ústav.¹¹⁰ Pre samotný Uhorský kráľovský ženský učiteľský ústav v Prešove však nastala rozhodujúca zmena až v priebehu marca roku 1919. V tom čase pricestoval 3. marca 1919 z Bratislavy do Prešova dr. Anton Štefánek. Ten ako vládny komisár prevzal 17. marca 1919 od riaditeľky Márie Dúzsovej vedenie školy. Tá od tohto dátumu zmenila názov na Štátny československý ženský učiteľský ústav, pričom dočasne bol jeho vedením poverený profesor hudobnej výchovy Mikuláš Moyzes. Ten, hoci sa konštatovalo, že je prevzatý z maďarského režimu, bol pôvodom Slovák. Súčasne

108 Egészségügy. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1915 – 1916 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1916, s. 59.

109 Egészségügy. In: *Az eperjesi m. király állami elemi népiskolai tanítónőképző - intézet értesítője az 1916 – 1917 tanévről*. Szerkesztette Dúzs, M. Eperjes 1917, s. 42.

110 Zjednotenie sa uskutočnilo na základe ministerského nariadenia č. 18509/1919. Bližšie napríklad *Školstvo na Slovensku. Školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19 – 1947/48*. Bratislava : Slovenský plánovací úrad, 1949, s. 26.

došlo k významnej reorganizácii aj v rámci zostávajúceho pedagogického zboru, keď väčšinu pôvodných učiteľov nahradili noví, z väčšej časti českí pedagógovia. Aj vďaka ich príchodu v závere marca bolo možné, od 1. apríla 1919, opäť obnoviť pravidelné vyučovanie.¹¹¹

Napriek tomu udalosti súvisiace s prienikom Maďarskej Červenej armády v priebehu júna 1919 na východné Slovensko i do samotného Prešova, spolu s prechodnou zmenou politickej situácie, priniesli okrem všeobecnej neistoty pre ženský učiteľský ústav návrat pôvodného vedenia, najmä prostredníctvom opätovne dosadenej predošlej riaditeľky Márie Dúzsovej. Vzhľadom na to, že väčšina dievčat opustila školu a internát, v škole sa neuskutočňovala žiadna výučba. Ako sa však ukázalo, išlo iba o krátkodobú, prechodnú záležitosť, pretože Slovenská republika rád, ktorá bola vyhlásená v Prešove, trvala sotva niekoľko týždňov. Zanikla, hneď po odchode Maďarskej Červenej armády, ktorá pred postupujúcimi československými jednotkami postupne vyprázdnila celé východné Slovensko.

S opätovným nastolením poriadku a obnovením činnosti jednotlivých úradov došlo aj k stabilizácii situácie na ženskom učiteľskom ústave. Už 11. júla 1919 štátne orgány opäť prevzali kontrolu nad školou, riaditeľka Mária Dúzsová bola s definitívnou platnosťou odvolaná a už v dňoch 25. – 27. júla 1919 sa za účasti ministerského radcu dr. Jaroslava Vlčka mohli uskutočniť prvé záverečné skúšky v jazyku československom.¹¹² Zúčastnil sa ich pomerne malý počet študentiek, keďže v štvrtom ročníku bolo v školskom roku 1918/19 evidovaných iba dvanásť študentiek. Celkovo v tom čase na škole študovalo 92 dievčat, pričom v prvom ročníku ich bolo 37, v druhom 28 a v treťom pätnásť. Na internáte ich bolo ubytovaných celkovo šesťdesiat štyri.

Okrem študentiek, budovy školy a internátu bolo postupne prevzaté aj vnútorné vybavenie, vrátane inventárov učebni a knižníc. V rámci pomôcok nebolo potrebné uskutočňovať väčšie zmeny, vyradovanie a celková reštrukturalizácia sa najviac dotkli školskej knižnice. Z nej boli vyradené predovšetkým staršie maďarské učebnice, ktoré sa v nasledujúcich rokoch postupne nahrádzali učebnými textami v jazyku československom.¹¹³

Záverečné roky existencie ústavu

Aj vďaka postupnému upokojovaniu politickej situácie došlo aspoň k čiastočnej, hoci, ako sa rýchlo ukázalo, iba prechodnej stabilizácii pedagogického zboru. Okrem iných v ňom začali pôsobiť František Ryant, triedny prvého ročníka, či Milada Preiningerová, triedna štvrtého ročníka a učiteľka dejepisu a zemepisu. Vyučovaniu administratívy, ručných prác a slovenského jazyka sa venovala Mária Uličná. Učiteľka francúzskeho jazyka Oldřiška Chlumecká bola súčasne aj triednou druhej triedy. Ján Buniata učil

111 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1918/1919.*

112 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945.* Prešov : Privatpress, 2002, s. 117.

113 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Katalóg zbierok prírodopisných, telocvičný inventár, inventár knižnice, chemický a fyzikálny kabinet.*

matematiku a kreslenie. Kreslenie a slovenský jazyk vyučovala aj Irena Chrapová, ktorá súčasne zastávala funkciu vedúcej vychovateľky a triednej tretieho ročníka. Matematiku učila aj Irena Launerová, ktorá okrem toho mala na starosti aj správu internátu.

V jednotriednej cvičnej ľudovej škole, ktorá kvôli potrebám praxe, najmä pre študentky tretieho a štvrtého ročníka, pri škole pôsobila, do nasledujúceho školského roku 1919/20 nastúpilo 21 študentiek. V uvedenom školskom roku stúpa aj počet riadnych študentiek Štátneho československého ženského učiteľského ústavu, ktorý už navštevovalo 134 poslucháčok, z toho 66 ich bývalo na internáte. Aj preto vcelku uspokojivo mohol vyhodnotiť úroveň tunajšieho vzdelávacieho procesu pri svojej návšteve školský inšpektor Tomáš Glos, ktorý školu navštívil v apríli 1920. Nepochybne to napomohlo tomu, že už v decembri 1920 bola pri škole zriadená skúšobná komisia pre skúšky spôsobilosti pre ľudové a meštianske školy. Súčasne boli prvé skúšky spôsobilosti aj úspešne realizované, hoci sa museli prekonávať viaceré nečakané prekážky. Jednou z nich bolo napríklad prerušenie vyučovania v čase od 15. decembra do 3. februára 1920, ktoré spôsobil nedostatok palivového dreva. Školu počas tohto obdobia viedol ako dočasný správca Mikuláš Moyzes. Snáď najvážnejší problém, s ktorým sa musel počas svojho správcovstva snažiť vyrovať, bola mimoriadna fluktuácia v radoch profesorského zboru. Pritom rozhodujúca časť nových pedagógov prichádzala za výhodných podmienok z českej časti nového spoločného štátu. Okrem správcu tak spomedzi bývalých zamestnancov Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove zostali iba školník Eduard Bañas a výpomocný školník Ján Zlatohavý.¹¹⁴

Ústav sa pomerne úspešne rozvíjal aj v nasledujúcich rokoch. Od 1. septembra 1920 sa riaditeľom stal Ján Vrabc, pôvodne profesor štátneho gymnázia v Prahe, ktorému možno pričítať za zásluhy to, že Cvičná škola, ktorá sa pri ústave nachádzala, sa z jednotriednej premenila na trojtriednu. Ako cviční učitelia na nej vyučovali František Lehký, Irena Chrapová a Irena Launerová. Posledne menovaná sa starala aj o správu internátu, kde v tom čase bývalo 73 študentiek.¹¹⁵ Rovnako sa usiloval obnoviť kedysi veľmi čulý kultúrny a spoločenský život v rámci Štátneho československého ženského učiteľského ústavu. Okrem prednášok K. Kálala sa uskutočnili napríklad slávnosti venované Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, Tomašovi Garrigue Masarykovi či Janovi Amosovi Komenskému. Už v apríli roku 1921 sa uskutočnila jedna z prvých verejných dobročinných hudobných akadémií, ktorá priniesla čistý zisk vo výške 929 Kč. Tieto peniaze boli následne použité na výstavbu javiska na internáte, na nákup kníh do žiackej knižnice a zvyšok ako dar pre miestnu pobočku Červeného kríža.¹¹⁶

Už v nasledujúcom roku sa ako najväčšia slabina ukázalo nedostatočné personálne zabezpečenie ústavu. Napriek jeho oficiálnemu otvoreniu školského roka začiatkom

114 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1919/1920.*

115 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1920/21.*

116 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1921/22.*

septembra 1921 vyučovanie nebolo možné začať. Škola v tom čase mala k dispozícii iba troch stálych pedagógov a dlho sa nedarilo získať ani dostatočný počet externistov. S vyučovaním sa nakoniec mohlo začať až od 17. októbra. Časť pedagógov, vrátane samotného riaditeľa ústavu, bola na dlhodobých zdravotných dovolenkách, časť zasa odišla na iné, lukratívnejšie pôsobiská. Ďalší, ako napríklad Július Augustiny, hoci dostal riadny menovací dekrét, do prešovskej školy vôbec nenastúpil a vzápätí prešiel do Štátneho reálneho gymnázia v Trenčíne. Istý úspech bol dosiahnutý aspoň v oblasti zlepšenia priestorového usporiadania školy. V lete roku 1921 bol z riaditeľského bytu so štyrmi miestnosťami vystaňovaný Mikuláš Moyzes. Následne došlo k prestavaniu jednotlivých miestností nachádzajúcich sa v južnom krídle budovy. Škola tak získala novú zborovňu, riaditeľňu, prijímaciu izbu pre návštevy dievčat ubytovaných na internáte a úradnú inšpekčnú miestnosť.¹¹⁷

Výrazný impulz pre rozvoj školy znamenal príchod novej riaditeľky Milady Preiningerovej od 1. septembra 1922. V rovnakom čase bol na Štátnom československom ženskom učiteľskom ústave otvorený nový, dvojročný vzdelávací program, tzv. Ústav pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk. V rámci tohto ústavu mal byť otváraný prvý ročník iba každý druhý rok a jeho cieľom bola výchova dievčat, ktoré by v budúcnosti na ľudových školách mohli vyučovať predmet domácej náuky, konkrétne ručné práce, varenie a vedenie domácnosti.¹¹⁸ Učiteľkou sa stala Zdenka Limanovská, pričom v prvom ročníku študovalo spolu 29 dievčat.¹¹⁹

Napriek tomu, že sa počítalo s ďalším rozvojom ústavu, jednak personálne ťažkosti, keď sa nedarilo získať stále dostatok kvalifikovaných pedagógov, jednak klesajúci počet žiakov v cvičnej škole a celková politika štátu, viedli nakoniec v rokoch 1924 – 1925 k postupnému zlúčeniu Evanjelického mužského učiteľského ústavu v Prešove a Štátneho československého ženského učiteľského ústavu.¹²⁰ Na čele spojených ústavov, však od roku 1925 pracujúcich pod názvom Štátny koedukačný učiteľský ústav v Prešove, zostala síce Milada Preiningerová, v konečnom dôsledku to však znamenalo koniec samostatnej existencie pozoruhodnej, výlučne ženskej strednej školy.¹²¹

Zameraním sa nielen na štatistické a samotné oficiálne dejiny ústavu, ale aj na niektoré aspekty každodennej existencie školy a život jeho študentiek možno konštatovať, že ústav, ktorému bola v predchádzajúcom texte venovaná pozornosť, znamenal jednu z prvých významnejších možností na vzdelávanie žien nielen v samotnom Prešove, ale v podstatne širšom meradle. Navštevovali ho totiž dievčatá z priestoru celého východného Slovenska a v menšej miere aj iných oblastí niekdajšieho Uhorska. V tomto smere má

---

117 ŠA Prešov, fond: Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1921/22.*

118 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945.* Prešov : Privatpress, 2002, s. 117.

119 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1922/23.*

120 *Dejiny Prešova 2.* Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 195.

121 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1925/26.*

nezastupiteľné miesto v dejinách ženského vzdelávania na Slovensku i samotného prešovského školstva. Na druhej strane však predstavoval zariadenie, ktoré svojím usporiadaním, vzdelávacími metódami a prísnyimi pravidlami každodenného poznačilo, a treba konštatovať, že nie vždy pozitívne, veľkú časť jeho absolventiek aj pre nasledujúce roky ich života.¹²² Pre mnohých sa táto škola stala aj akýmsi symbolickým miestom, ktoré sa prostredníctvom svojich absolventiek výraznou mierou podieľalo na presadzovaní maďarizačných snáh na ľudových školách od konca 19. storočia do roku 1918.

Predchádzajúci text nepredstavuje ucelené dejiny jednej z prešovských stredných škôl. Prezентuje iba niektoré momenty z jej viac ako dvadsaťročnej existencie, naznačujúce, ako asi vyzeral každodenný život tunajších študentiek a učiteľov. Napriek istým výhradám, ktoré sa u časti historickej obce objavujú voči takejto atomizácii historickej vedy, a tým pádom často aj voči akejsi banalizácii, ľubovoľnej úprave výpovedí a relativizácii hodnôt, možno na druhej strane namietat, že detailnejšie zistenia o niektorých oblastiach všedného, každodenného života, nesú v sebe skutočný odraz doby. Navyše v súčasnosti, v čase výrazného poklesu historického povedomia a istej opotrebovanosti veľkých dejinných udalostí u značnej časti populácie, sa naopak zvyšuje záujem o dejiny každodennosti. Stále väčší počet autorov sa postupne prestáva usilovať o zachytenie detailov vcelku, ale naopak, skôr sa snaží popísať jednotlivé detaily celku. Hlavným zámerom sa pritom stáva na malých jednotkách, životnom priestore konkrétnych ľudí alebo skupín, odkryť súvislosti, ktoré sú makroanalýzou nezachytiteľné.¹²³ V tomto duchu sme sa usilovali postupovať aj pri popisovaní činnosti prešovského ženského učiteľského ústavu.

Recenzent: *PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.*

*(Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;
Karin Fábrová – nemecký jazyk)*

---

122 ŠA Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. Štátna slovenská učiteľská akadémia. *Kronika ústavu 1918 – 1938. Školní rok 1925/26.*

123 LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti.* Praha : Karolinum, 2010. s. 410. Osobitne zaujímavý postup v tomto smere ponúka aj DÜLMENN, Richard: *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly.* Praha : Dokořán, 2002, s. 44-45.

*Prešovské korzo v medzivojnovom období.
Foto archív vydavateľstva Universum*

LUDIA A DOBA

*Busta Juraja Tranovského v poľskom Tešíne.
Foto Peter Švorc*

OSOBNOST VUKA STEFANOVIĆA KARADŽIĆA (1787 – 1864) V KONTEXTE JEHO JAZYKOVEDNEJ ČINNOSTI – VYTVORENIE MODERNÉHO SRBSKÉHO JAZYKA

Maroš MELICHÁREK

„Piši kao što govoriš a čitaj kao što je napisano.”¹
Vuk S. Karadžić (1787 – 1864)

Abstract

Personality of Vuk Stefanović Karadžić (1787 – 1864) and his linguistic activities – creation of new modern serbian language. Vuk Stefanović Karadžić is often tagged as „the father of modern Serbian literature“, or as one of the most prominent Serbs in the history of this nation. Evaluating certain circumstance he could be possibly compared to Slovak national leader Ľudovít Štúr. During his rich life, but accompanied by health problems and paradoxically poverty, he was linguist, historian, writer and ethnographer. He was the one, who presented new form of national identity for Serbs. His work presented new vision of Serbian identity not based on religion. This was the crucial point of his conflict with Matica Srpska. He created new concept of nation a nationality in view of newly created criterions. He could be assigned as the founder of language based nationalism in the Serbian conditions, because he joined nation with štokavian dialect. As a basis for new Serbian language he took east-hercegovinian štokavian dialect, which was in his view considered as the purest Serbian. This essay shows mainly Vuk Karadžić as the reformer of Serbian language, which was adopted according to needs of ordinary Serbian people. From printing his Rječnik in 1818 to passing the law by Serbian government about accepting Vuk's language as official many other reforms and problems took place. During his life he cooperated and became friend with many European prominent personalities as Dositej Obradović, Jernej Kopitar, Ľudovít Štúr, Pavol Jozef Šafárik, Josef Dobrovský, Leopold von Ranke, Jacob Grimm, František Jozef I., Miloš Obrenović, Petar II. Njegoš or Ljudevit Gaj.

Key words

Vuk Karadžić. Language. Nation. Matica Srpska. Serbian orthodox church. Dialect. Nationalism.

---

1 V cyrilike: „Пиши као што говориш и читај како је написано.“ Tento výrok zrejme najviac preslávil Vuka Karadžića, no on je autorom iba jeho druhej časti: „čitaj kao što je napisano“, keďže prvú časť výroku prebral od nemeckého filológa Johanna Christopha Adelunga. MILISAVAC, Živan: *Matica Srpska i Vukova Reforma*. Novi Sad : Matica Srpska, 1987, s. 17-18. ISBN 86-363-0025.

Zusammenfassung

Persönlichkeit Vuk Stefanović Karadžić (1787 – 1864) im Rahmen ihrer sprachlichen Tätigkeit – die Schaffung der modernen serbischen Sprache. Vuk Stefanovic Karadžić ist in der Literatur oft auch als “Vater der serbischen Literatur” bzw. als einer der bedeutendsten Serben in der Geschichte dieser Nation bezeichnet. Unter bestimmten Umständen wäre es möglich, ihn in unserer Umgebung z. B. mit Ludovít Štúr, mit denen er in Kontakte war, zu vergleichen. Karadžić im Laufe seines Lebens wirkte, trotz seiner Behinderung und finanziellen Schwierigkeiten, als Linguist, Historiker, Ethnograph und Schriftsteller. Es war gerade er, der im seinem Werk für die Serben eine neue Dimension in die Wahrnehmung der Identität eröffnete. Sein Werk präsentierte eine säkulare Vision der serbischen Nation, die nicht aus der religiösen Überzeugung entstand wurde. Aus diesem Grund kam er in Konflikt mit dem serbisch-orthodoxen Kirche. Karadzic stelle die Kriterien für die serbische nationale Identität, das Konzept der Nation und Nationalität dar. Karadžić wird als Schöpfer von Nationalismus auf die sprachliche Grundlage genannt wurde, weil er die serbische nationale Identität mit dem so genannten štokávsky Dialekt verband. Als Grundlage für die serbische Schriftsprache wählte er den aus östlichen Herzegowina štokávsky Dialekt, der er als “die reinste Sorbisch betrachtete. Dieser Beitrag stellt Vuk Karadžić vor allem als Reformier der serbischen Sprache dar, die für die Bedürfnisse der Bevölkerung zur Verfügung stellte. Seit der Edition seines Wörterbuches (Srpski Riječnik) im Jahr 1818 kam es zu vielen Veränderungen in der serbischen Sprache, bis sie, so wie heute bekannt ist, stabilisiert wurde. Im Laufe seines Lebens arbeitete er mit zahlreichen Persönlichkeiten seiner Zeit z. B. Dositej Obradovic, Jernej Kopitar, Ludovít Štúr, Pavol Jozef Šafárik, Josef Dobrovského, Leopold von Ranke, Jakob Grimm, Franz Joseph I., Miloš Obrenović, Petar II. Njegoš oder Ljudevit Gaj zusammen.

Schlüsselwörter

Vuk Karadžić Sprache. Nation. Matica Srpska. Die serbisch-orthodoxen Kirche. Dialekt. Nationalismus.

Vuk Stefanović Karadžić

Meno Vuka Karadžića pozná zrejme každý človek narodený v bývalej Juhoslávii, no i každý uvedomelý príslušník hociktorého slovanského národa, Slovákov a Čechov nevynímajúc. Ideový a myšlienkový odkaz tohto srbského literáta, historika, jazykovedca a etnografa je tak enormný, že je priam nemožné zhrnúť ho do niekoľkých viet. O jeho dôležitosti a výnimočnosti svedčí i fakt, že na srbskom území by sme pravdepodobne nenašli mesto, mestečko alebo dedinu, v ktorých by sa nenachádzal pamätník alebo ulica nesúca jeho meno (jeden z jeho najväčších a najznámejších pamätníkov sa nachádza v Belehrade, na križovatke ulíc Bulevar kralja Alexandra a Ruzveltovej). Na

našom území pripomína Vuka Karadžića názov ulice v centre hlavného mesta, a to známa „Karadžićova“. Jeho životné dielo okrem veľkého množstva monografických prác, príspevkov v časopisoch a novinách zachytáva i šesťnásťdielny televízny seriál z dielne juhoslovanskej televízie s názvom „Vuk Karadžić“ z rokov 1987 – 1988.² Bez pochyb je možné tvrdiť, že Vuk Karadžić bol najvýznamnejším predstaviteľom srbského národného obrodzenia a jeho úloha pri vytváraní modernej národnej identity Srbov je nevyhovedateľná. O udržiavanie tradície výnimočnosti tohto jazykovedca sa stará tzv. *Vukova Zaduzbina* (v preklade Vukova nadácia), ktorá vznikla pri dvestom výročí Vukovho narodenia roku 1987 ako nevládna organizácia venujúca sa všetkým odvetviam srbského národného života v duchu diela Vuka Karadžića (jej sídlo sa nachádza v Belehrade na ulici Kralja Milana – pozri obrázok 1).³ Vytváranie moderného srbského národa prebiehalo v dobe, ktorá bola nazývaná i jarou národov, dobou, kedy si i mnoho iných európskych národov postupne začalo uvedomovať svoju existenciu. V európskej historiografii existuje viacero teórií vzniku moderného národa. Za všeobecne uznávané možno považovať primordialistickú, kvantitatívne – evolučnú, kultúrno-konstruktivistickú a sociálne-kultúrnu.⁴ Všetky vychádzajú zo základného pozorovania, že na prahu modernej doby sa na vývoji národov niečo podstatného zmenilo, líšia sa však v názoroch na mnoho otázok, či teda zmena nastala v dlhodobom vývoji národa alebo v jeho utváraní ako úplne nového fenoménu, aká zásadná a prelomová táto zmena bola a do akej miery sa týkala kategórií označiteľných ako objektívne. Primordialistická teória vychádza z presvedčenia o objektívnej a v zásade odvekej existencii národa v celej jeho minulosti. Súčasný národ je rovnakým organizmom ako národ stredoveký, novoveký alebo ten, ktorý sa vynoril v dobe sťahovania národov.⁵

Počiatky srbského národného obrodzenia sa odvolávajú práve na túto teóriu. Existencia stredovekého srbského štátu sa pretavila i do národného povedomia Srbov. Svoje národné požiadavky obhajovali už spomínanou existenciou vlastnej, no stratenej štátnosti.

-
- 2 Rok vzniku tohto seriálu nie je vôbec náhodný, keďže v tomto období sa už juhoslovanská spoločnosť dostáva do krízy ideálov „bratstva i jedinstva“ (v cyrilike Братство и единство), na ktorých stála juhoslovanská spoločnosť, a do popredia sa začínajú dostávať srbské národné témy, čo vyústilo do nakrúcania filmov s národnou tematikou, ako je napríklad seriál „Vuk Karadžić“, v cyrilike Вук Караџић, alebo ešte známejší film „Boj na Kosovu“, v cyrilike Бож на Косову, z roku 1989, kde je už srbský nacionalizmus prezentovaný veľmi evidentne, film predstavuje Srbov ako jediných možných ochrancov Európy a v pomerne nelichotivom svetle predstavuje ostatné balkánske národy. Pozri bližšie: *Vuk Karadzic on IMBD (1987)*. Copyright © 1990-2010 IMDb.com, Inc. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.imdb.com/title/tt0092478/>>, alebo ukážka z dielu č. 12 *Dobri Hodi Crnoj Gori* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.youtube.com/watch?v=dZR5qagM6ZI>>, spomínaný film možno zhladiť – *Boj na Kosovu (1989)* [online]. Dostupné na internete: <<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001127/01/133.pdf>>, podľa tejto práce vznikol scenár k filmu – SIMOVIĆ, Ljubomir: *Boj na Kosovu (druga verzija)*. Beograd : Stubovi Kulture, 2003. 151 s. ISBN 9788679790613.
  - 3 *O Vukovoj zaduzbini (O Vukovej Nadaciji)*. Вукова задужбина, Београд 2009 [online]. [cit.2010-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.vukova-zaduzbina.rs/ozaduzbini1.htm>>.
  - 4 ŘEZNÍK, Miloš: *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha : Triton, 2003, s. 38.
  - 5 ŘEZNÍK, Miloš: *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha : Triton, 2003, s. 38.

Jednou z osobností, ktoré túto teóriu podporovali, bol napríklad knez⁶ Miloš Obrenović. Novú dimenziu vo vnímaní vlastnej identity otvoril pre Srbov Vuk Stefanović Karadžić. Jeho práca prezentovala sekulárnu víziu srbského národa, nezaloženú na náboženskom presvedčení. Z tohto dôvodu sa dostal do konfliktu so srbskou pravoslávnu cirkvou. Karadžić predstavil kritériá určujúce srbskú národnú identitu, samotný koncept národa a národnosti. Do roku 1836 boli Srbi z národného hľadiska vnímaní ako balkánska komunita pravoslávnej viery, používajúca cyriliku a zachovávajúca národnú legendu kosovskej tragédie z roku 1389 a legend o nej.⁷ Karadžić je označovaný za tvorca tzv. nacionalizmu na jazykovom základe, resp. jazykovo ponímaného nacionalizmu, keďže srbskú národnú identitu spojil s tzv. štokávskym nárečím.⁸ Za základ spisovného srbského jazyka si vybral východo-hercegovinské štokávské nárečie, ktoré pokladal za „najčistejšiu srbčinu“.⁹ Vo svojej zrejme najdiskutovanejšej práci s názvom *Srbi Svi i Svuda (Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona)*,¹⁰ v preklade Srbi všetci a všade, s podtitulom Pokladnica (niekde sa uvádza aj preklad truhlica alebo kufrík) dejín, jazyka a zvykov Srbov všetkých troch vyznaní, podľa príslušnosti k štokávskemu nárečiu priradil i veľký počet Chorvátov a slovanských moslimov v Osmanskej ríši, ktorých považoval za „Srbov moslimskej viery“. Toto rozdelenie, ak by bolo upravené v štátoprávnej forme a bol by podobný štátny celok vytvorený, zahŕňal by v podstate územie celej bývalej Juhoslávie okrem Macedónska. Je jasné, že takéto usporiadanie nemohlo uspokojiť Chorvátov a Bosniakov, a tak proti tejto teórii ostro vystupovali a vystupujú,¹¹ taktiež je jednoznačne považovaná za „veľkosrbskú.“ Okrem odmietnutia tohto rozdelenia viacerí odmietli i jeho jazykovú reformu a Vuk Karadžić je v odborných kruhoch dodnes považovaný za srbského nacionalistu.¹² Okrem spomínaného diela sa Vuk Karadžić preslávil

6 Knez (v cyrilike knez) znamená v slovenskom preklade vojvoda resp. knieža, princ. Srbi boli organizovaní v širokých rodinných jednotkách tzv. zadruga, skupina rodín volila svojho zástupcu do kneževiny, ktorá volila kneza. Knez spolupracoval s vlastníkmí pôdy a osmanskou administratívou. SINGLETON, Fred: *A Short History of the Yugoslav Peoples*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985, s. 78., GLENNY, Mischa: *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Londýn : Granta Books, s. 7.

7 SOTIROVIĆ, Vladislav: *Balcanica, Serbica, Yugoslavica*. Vilnius : Vilnius University Press, 2007, s. 48. [online]. [cit.2010-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.freewebs.com/oplenac/Sotirovic%20Balcanica%20Serbica%20Yugoslavica%20printed%20version%20as%20a%20book.pdf>>.

8 V pôvodnom srbochorvátskom jazyku boli obsiahnuté tri nárečia, pomenované podľa zvrätneho zámena čo. Kajkávské nárečie (kaj) – v danom historickom období sa ním hovorilo prevažne v severozápadnej časti Chorvátska a v okolí Záhrebu, Čakávské (ča) bolo používané na severe jadranského pobrežia a na ostrovoch v Jadranskom mori a Štokávské (što), ktoré je typické pre oblasť Srbska, Čiernej Hory, Bosny a Hercegoviny a časti východného územia dnešného Chorvátska.

9 HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno : Masarykova univerzita; Mezinárodní politologický ústav, 2006, s. 63.

10 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Manastira, 1849. 154 s. COBISS SR ID 13167623 [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0470>>.

11 Pozri napríklad: BANAC, Ivo: *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. New York : Cornell University Press, 1984, s. 81-83.

12 TRBOVIĆ, S. Ana: Nation building under the Austro-Hungarian Spectre. Croato-Serb Antagonism and Cooperation. In: *Balcanica*, roč. XXXVII, č. 1, Belehrad : Balkanološki institut;

i ako reformátor srbského jazyka, keď ho upravil pre potreby bežného obyvateľstva, no od vydania jeho slovníka (*Srpski Riječnik*) v roku 1818¹³ však ešte prebehlo v srbskom jazyku mnoho zmien, kým sa ustálil po formu, akú poznáme dnes.

Mimoriadne dôležitú úlohu zohral Karadžić aj pri zbieraní a zaznamenávaní jednotlivých hrdinských piesní (tzv. *junačke pesme*) srbského národa a s tým veľmi úzko súvisel proces uvedomovania svojej vlastnej minulosti a taktiež pri formovaní jeho národnej identity. Tieto národné piesne boli prezentované potulnými spevákmi, v srbcine nazývanými i *guslari*, ktorí používali jednoduchý jedno alebo dvojstrunný hudobný nástroj nazývaný *gusle* (tradičný pohľad na srbského *guslara* – obrázok 2).¹⁴ Zbierku národných piesní Vuka Karadžića možno rozdeliť do niekoľkých okruhov, a to: Piesne „pred dejinami“, ako napríklad *Bratia a ich sestra, alebo Svadba žiariaceho mesiaca*; Piesne spreď bitky na Kosovom poli, ako napríklad *Svadba princa Lazara, Stavba v Škodre*; Bitka na Kosovom poli – ide tu napríklad o piesne, ako *Pád srbskej ríše, Kosovské dievča*; piesne o Markovi Kraljevičovi – *Marko a vila*, či *Smrť Marka Kraljeviča*; ďalšiu časť predstavujú piesne s názvom Pod Turkami, ako napríklad *Žena Hasana Agu*,¹⁵ či *Janko Jurišić*; Zbojnícke piesne a piesne o Srbskom povstaní predstavujú posledné okruhy národných piesní.¹⁶ Práve kolekcia srbských ľudových piesní vyvolala medzi spisovateľmi západnej Európy veľký záujem, a to napríklad u J. W. Goetheho, Jakoba Grimma alebo Angličana Johna Lockharta.¹⁷

Srpska akademija nauka i umetnosti, 2006, s. 200.

- 13 Prvé vydanie srbského slovníka (v reedícii bol vydaný aj roku 1852) – KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Srpski riječnik: istolkovan njemačkim i latinskim riječima*. Viedeň : P. P. Armeniern, 1818. 914 s. COBISS SR ID 26228999 [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0458>>.
- 14 Nástroj typický pre Balkán, používal sa okrem Srbska i v Bulharsku, Albánsku, Čiernej Hore a Osmanskej ríši. Obrázok tradičného *guslara* v čiernohorskom kroji (v srbských národných farbách) – pozri obrázok 2 na stránke <<http://www.njegos.org/heritage/gusle.htm>> a audiovizuálna ukážka predstavenia novodobého srbského *guslara* Miloša Segrta pozri: <<http://www.youtube.com/watch?v=liuPklxGrRg>>.
- 15 Táto sentimentálna balada, ktorá vznikla v rokoch 1646 – 1649 na území Bosny, je jednou z najznámejších a najprekladanejších ľudových juhoslovanských balád. Prvýkrát sa objavila v tlačenej forme v práci Alberta Fortisa pod názvom *Hasanaginica* v roku 1774. Bola preložená do mnohých európskych jazykov – napríklad do nemčiny Goethem, do angličtiny Walterom Scottom, do ruštiny Puškinom atď. Vuk si nebol istý, kam zaradiť tento príbeh, keďže to nebola klasická hrdinská pieseň, a tak ju nezahrnul do tzv. „lipskej“ edície, no až neskôr ju umiestnil medzi balady. Význam tejto balady sa prejavil aj na fakte, že sa dvakrát dočkala televízneho spracovania juhoslovanskej televízie, a to roku 1976 a 1983. Pozri bližšie: BUTLER, Thomas: *On Hasanaginica*. In: *The Spirit of Bosnia*, roč. 2, Springfield : Wittenberg University, 2007, č. 3, s. 1 [online]. [cit.2010-04-15]. Dostupné na internete: <<http://www.spiritofbosnia.org/index.php/duhbosne/article/view/105/103>>, resp. WOLFF, Larry: *Venice and the Slavs*. Stanford : Stanford University Press, 2001, s. 191-192.
- 16 HOLTON, Milne – MIHAILOVIĆ, Vasa: *Songs of the Serbian People from the Collections of Vuk Karadžić*. Pittsburgh : Pittsburgh University Press, 1997, s. 13-298.
- 17 TOMIĆ, Yves: *The ideology of a Greater Serbia in the nineteenth and twentieth centuries/expert report*. Paríž : International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, 2008, s. 7 [online]. [cit.2010-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.helsinki.org.rs/doc/expert%20report%20-%20yves%20tomic.pdf>>.

Vuk Stefanović Karadžić (v cyrilike Вук Стефановић Караџић) na obrázku 3 (resp. fotografii Anastasa Jovanovića z rokov 1850 – 1855) sa narodil v dedinke Tršić,¹⁸ neďaleko Loznice na území vtedajšej Osmanskej ríše 6. novembra v roku 1787.¹⁹ Miesto jeho narodenia je v kontexte srbského národného obrodzenia pomerne vzácné, keďže bol jedným z mála významných srbských národovcov, ktorí sa nenarodili na území Vojvodiny alebo Banátu. Od narodenia bol veľmi chorľavý, a tak mu rodičia dali meno Vuk, čo je v preklade vlk, aby sa mu všetky zlé sily vyhýbali, no veľmi mu toto meno nebolo nápomocné, keďže už v mladom veku prišiel o nohu.²⁰ Aj napriek jeho hendikepovanej dolnej končatine sa zapojil do Karadžordžeho povstania pod velením Juraja Čurčija. Základné vzdelanie získal doma v Loznici, potom pokračoval v štúdiu v kláštore Tronoši, neskôr na gymnáziu v Sriemskych Karlovciach a tzv. Veľkej škole v Belehrade. Po krátkom pobyte v Zemune odišiel do Viedne, kde začal svoju tvorivú dráhu a taktiež spoznal svoju budúcu manželku Annu Krausovú a Jerneja Kopitara (slovinského austroslavistu a jazykovedca, o ktorom však bude reč v nasledujúcej podkapitole). Po celý svoj život sa potýkal s finančnými problémami, ktoré brzdili jeho vedecký a literárny rozlet. Po mnohých finančných problémoch mu bola prisúdená penzia, no i v tomto prípade došlo k zastaveniu vyplácania: „*Ako vidno z priložených srbských (belehradských) novín č. 22 z roku 1842, ja som od predchádzajúceho srbského vedenia za moje literárne zásluhy pre náš národ dostával 400 toliarov za rok, ktorú mi „dočasné pravlenie Srbského Kniežactva“ od 16. septembra minulého roku zrušilo. Teraz, keď Pán Boh dal a nepokoje v našej domovine skončili, dovoľujem si Vašu Jasnosť prepokorne prosiť, aby ste milostivo zariadili, aby sa mi spomínaná penzia začala znova vyplácať...*“²¹ No ani tento nedostatok mu nezabránil venovať sa vedeckej činnosti v mnohých odvetviach a taktiež cestovať, spoznávať jazyk a kultúru obyvateľov krajín bývalej Juhoslávie. Za jeho životné dielo sa mu dostalo ocenenia od mnohých vedeckých spoločností a taktiež sa stal i členom viacerých z nich – napríklad Kráľovskej akadémie v Lipsku,²² no rovnako jeho prácu ocenili i panovníci – ruský cár, pruský cisár a rakúsky cisár František Jozef I.²³

18 Dnes sa v tejto dedine, ktorá bola zničená počas prvého srbského povstania, nachádza etnografické múzeum obsahujúce i kópiu rodného domu Vuka Karadžića a kostol sv. archanjela Michala. Múzeum patrí medzi monumenty s významnou dôležitosťou (v srbčine *Spomenici kulture od izuzetnog značaja*) od roku 1979. Pozri bližšie (avšak len v srbskej cyrilike): *Vukov Tršić*. 2007 [online]. [cit.2010-04-19]. Dostupné na internete: <<http://www.trsic.org/pocetna.php>>.

19 Gavrilović udáva 26. október 1787 podľa starého kalendára. GAVRILOVIĆ, Andra: *Znameniti Srbi 19. veka 1800 -1900 God I*. Záhreb: Naklada i štampa Srpske štamparije, s. 16 [online]. [cit.2010-04-19]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=A-387-I>>

20 HOLTON, Milne – MIHAILOVIĆ, Vasa: *Songs of the Serbian People from the Collections of Vuk Karadžić*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 1997, s. 1.

21 Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 8431/1. *Vuk Karadžić – Alexandru Karadžordževiću, 16. september 1843*.

22 V liste z 18. júla z roku 1851 ďakoval spomínanej inštitúcii za prijatie do funkcie korešpondenčného člena a ako symbol vďaky zaslal niekoľko výtlačkov svojich diel – Tri zväzky srbských piesní, preklad nového testamentu do srbčiny a taktiež Pokladnicu dejín, jazyka a zvykov Srbov všetkých troch vyznaní. Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 8470, krabica 161. *Vuk Karadžić – Kraljevskoj Akademiji Nauka, Viedeň 18. 7. 1851*.

23 V liste adresovanom panovníkovi z roku 1851 ďakoval Vuk jeho veličenstvu za prijatie a ocenenie rytierskeho kríža a ako výraz svojej vďaky mu zaslal diela: Tri zväzky srbských piesní, preklad

Počas svojho života sa stretol, priatelil a spolupracoval s nespočetným množstvom osobností svojej doby, ako ukážku možno spomenúť Dositeja Obradovića, Jerneja Kopitara, Ľudovíta Štúra (na ktorého urobil tak veľký dojem, že ho nazval „literárnym patriarchom Srbska“),²⁴ Pavla Jozefa Šafárika, Josefa Dobrovského,²⁵ Leopolda von Rankeho, Jakoba Grimma, Františka Jozefa I., Miloša Obrenovića, Petara II. Njegoša či Ľjudevita Gaja. Vuk Karadžić zomrel 26. januára roku 1864 vo Viedni,²⁶ kde bol i pochovaný, no jeho telesné pozostatky boli 30. septembra roku 1897 s veľkou poctou prenesené do Belehradu.²⁷ Na prenose telesných pozostatkov sa priamo podieľal aj vtedajší srbský panovník Alexander I., keďže k prenosu došlo i na základe jeho dekrétu z 2. mája 1897 (dokument sa nachádza na obrázku 4). Dnes sa jeho hrob nachádza pred vstupom do tzv. Sabornej cirkevnej, vedľa Dositeja Obradovića, na ktorého podľa viacerých historikov vo svojej práci nadviazal, no táto teória je do značnej miery diskutabilná.

Moderný srbský (resp. srbochorvátsky) jazyk bol po prvýkrát kodifikovaný až v roku 1850, uzavretím tzv. literárnej dohody medzi poprednými srbskými a chorváckymi predstaviteľmi národného hnutia vo Viedni (v srbčine *Bečki književni dogovor*),²⁸ neskôr bol prijatý vládou Srbského kráľovstva v roku 1868 a chorváckym saborom v roku 1892 a posledným pokusom o finálne zjednotenie srbského a chorváckeho jazyka bolo podpísanie tzv. Novosadskej dohody z roku 1957, kedy „titovská“ ideológia dosahovala svoj vrchol. Myšlienka „jedného jazyka v dvoch variantoch“ je však v dnešnej dobe i napriek viacerým pokusom o jej udomácnenie už iba minulosťou, srbský a chorvácky jazyk sa od 90. rokov 20. storočia definitívne uberajú svojou cestou.²⁹ Práca Vuka Karadžića na

---

nového testamentu do srbčiny a taktiež Pokladnicu dejín, jazyka a zvykov Srbov všetkých troch vyznaní. Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 8469/1, krabica 297. *Vuk Karadžić – Francu Jozefu, Viedeň 18. 7. 1851.*

- 24 Označil ho takto v liste z 22. júla 1842: „*Nezabudnuteľný je pre mňa okamih, keď som mal tú česť, rozprávať sa s Vami, literárnym patriarchom Srbska.*“ Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 8469/1, krabica 297. *Ľjudevit Štur - Vuku Karadžiću, Zay Ugrócz 22. júla 1842.* Štúr sa o Karadžićovi vyjadril obdivne i v liste Ctiborovi Zochovi z 26. decembra 1837: „*Bol u nás vavrátivši sa Mušicki, vnuk slávneho spisovateľa, a slávny Vuk Stefanović – znamenité a zapálené duše slovanské.*“ AMBRUŠ, Jozef (zost.): *Ľudovít Štúr – Hlas k rodákovi.* Bratislava : Tatran, 1971, s. 8-9.
- 25 Vplyv Vuka Karadžića na české literárne prostredie mapuje štúdia – ČERNA, Milada: Vukovo delo u češkoj književnosti njegovog doba. In: *Vukov Zbornik.* Ed. Viktor Novak. Belehrad : Naučno Delo, 1966, s. 339-355.
- 26 GAVRILOVIĆ, Andra: *Znameniti Srbi 19. veka 1800 -1900 God I.* Záhreb: Naklada i štampa Srpske štamparije, s. 16 [online]. [cit.2010-04-19]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=A-387-I>>
- 27 GAVRILOVIĆ, Andra: *Spomenica o prenosu praha Vuka Stefanovica Karadzica iz Beca u Beograd 1897. godine.* Belehrad : Državna štamparija kraljevine Srbije, 1898, s. 4.
- 28 THEISSOVÁ, Anna-Mária: *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století.* Praha : CDK, 2007, s. 72.
- 29 V súčasnosti panuje medzi národmi bývalej Juhoslávie práve opačná ideológia ako tá, ktorá ich spájala, a to i v oblasti jazykovej. Jazykovedci zámerne hľadajú rozdiely medzi jednotlivými jazykmi. Taktiež sa viac dbá na *jekavskú* a *ekavskú* formu výslovnosti (napríklad reka – rijeka, hleb – hljeb), ktorá do istej miery predstavuje rozdiel medzi Srbmi a Chorvátmi, keďže ekavská forma je bližšia Srbom a jekavská Chorvátom (no napríklad i Srbi z Republiky Srbskej používajú „jekavicu“, takže nie je typická iba výlučne pre Chorvátov).

vytvorení moderného srbského jazyka však začala omnoho skôr, ako došlo k prvej kodifikácii. Treba však hneď v úvode povedať, že i napríklad spoluprácou s Ljudevitom Gajom³⁰ a ilýrskym hnutím³¹ sa Karadžić do značnej miery vymanil z chorvátsko-srbského jazykového antagonizmu prezentovaného v dnešnej dobe. Práve počas jeho života bola spolupráca Chorvátov úprimná a nápomocná, nebola to iba spolupráca z donútenia ako počas 20. storočia, či už v kráľovskej alebo Titovej Juhoslávii.

Ako už bolo spomínané, Vuk sa zapojil i do prvého srbského povstania aj napriek svojmu hendikepu,³² no po znovudobyťi Belehradu Turkami v roku 1813 odišiel do Viedne, kde sa zapojil do života juhoslovanskej komunity a tu sa na základe jeho článku v Srbských novinách stretol s Jernejom Kopitarom³³ (v českom prostredí je nazývaný Bartolomejom). Kopitar, ktorý pracoval na dvore baróna Žigu Zoisa baróna Edelstein (1747 – 1819), patróna slovinského literárneho obrodenia a jedného z najvýznamnejších

---

30 Ljudevit Gaj (1814 – 1872) bol chorvátskym politikom, historikom, literátom a významným predstaviteľom národného hnutia. Jeho myšlienky mali ďalekosiahly vplyv na chorvátsky a juhoslovanský nacionalizmus. Množstvo zo svojich myšlienok prebral od iných vplyvných ľudí a taktiež nebol spisovateľom vysokej kvality, no jeho energia, ktorou slúžil národnému hnutiu, tieto nedostatky nahradila. Narodil sa v multikultúrnom prostredí a jeho otcom bol Slovák. V rokoch 1826 – 1831 študoval vo Viedni, kde sa venoval hlavne chorvátskej histórii a tu sa stretol s Jánom Kollárom, od ktorého prebral delenie Slovanov, ktoré vyšlo v Danici Ilýrskej v roku 1835. V roku 1831 napísal slávnú báseň *Još Hrvatska nije propala*, ktorá hoci do istej miery pripomína poľskú hymnu *Jeszcze Polska nie zginęła*, no i napriek tomu sa stala symbolom národného obrodzenia. Zapojil sa aj do revolúcie 1848/49, no paradoxne jeho politická kariéra sa práve v tomto období skončila. Podieľal sa na zatknutí Miloša Obrenovića v Záhrebe, ktorý ho však podplatil a on ho nechal odísť, po prepuknutí škandálu sa nikdy nevrátil do spoločenského života. TANNER, Marcus: *Croatia – A Nation Forged in War*. Londýn : Yale University Press, 1997, s. 67-81; KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954. 226 s. pre Zlatý fond denníka SME 2008, s. 16-18 [online]. [cit.2010-05-10]. Dostupné na internete: <file:///C:/DOCUME~1/Maros/LOCALS~1/Temp/kollar-jan_o-literarnej-vzajomnosti_txt.html>; ORTNER, Stjepan: *Dr. Ljudevit Gaj – Prvi hrvatski bibliofil*. Záhreb : Tisak F. Bogovića, 1902. 29 s.

31 Pozri: NOVAK, Viktor: *Vuk i Hrvati*. Beograd : Srbska akademija nauka i umetnosti, 1967, s. 155-203.

32 Vuk Karadžić od detstva trpel istým druhom reumy, ktorá mu spôsobovala ťažké bolesti a i napriek viacerým kúpeľným liečbam sa jeho stav nezlepšil, a preto mu ľavú nohu amputovali (nosil drevenú protézu). Možno to vidieť aj na viacerých historických portrétoch, ako napríklad počas Slovanského zjazdu v Prahe. Pozri bližšie: litografia osobností slovanského zjazdu z roku 1848 (Zľava: Štúr, Lubomirski, Zap, Daničić, Karadžić, Presl, Palacký, Dvořáček, Šafárik). Dostupné na internete: *Sekcia Portréty Ludovíta Štúra* [online]. <<http://www.stur.sk/>>.

33 Jernej Kopitar (1780 – 1844) bol známym slovinským slavistom, jazykovedcom a filológom. V svojich politických koncepciách bol predstaviteľom austroslavizmu. Najvýznamnejším Kopitarovým dielom je práca *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Karnten und Steyemark* z roku 1808. Jeho vplyv na Karadžića bol veľmi silný a taktiež možno tvrdiť, že Kopitar sa stal jeho patrónom, hoci bol starší iba o sedem rokov. Je možné predpokladať, že ho v jeho jazykovednej práci ovplyvnil omnoho viac ako Dositej Obradović. Kopitar udržiaval i čulé styky so slovenskými národovcami, ako napríklad s Martinom Hamuljakom či Ludovítom Štúrom. K dielu Jerneja Kopitara pozri bližšie: MERCHERS, Ingrid: *Cultural nationalism in the South Slav Habsburg lands in the early nineteenth century: the scholarly network of Jernej Kopitar (1780–1844)*. Mníchov : Sagner, 2007. 378 s. ISBN 978-3-87690-985-1.

slovinských intelektuálov prelomu 18. a 19. storočia,³⁴ bol taktiež významným rakúskym cenzorom kníh v slovanských jazykoch a gréčtine.³⁵ S Vukom ich okrem priateľstva spájalo aj viacero podobných názorov, ako napríklad fakt, že snahou oboch bolo vytvorenie spisovného jazyka na základe každodennej reči bežných ľudí. Vuk Karadžić sa začal zaoberať myšlienkou srbského slovníka prevažne v rokoch 1815 – 1818, kedy slovník vyšiel, no ešte predtým vypracoval srbskú gramatiku s názvom *Pismenica Serbskoga jezika* a podtitulom *Po govoru prostoga naroda*, preto je táto gramatika často označovaná aj za prvú gramatiku pre tzv. „bežný srbský ľud“, čo boli v podstate nižšie vrstvy srbskej spoločnosti. Potvrdzujú to i Vukove slová z predhovoru práce, kde poznamenal: „A čo sa týka skloňovania podstatných mien a časovania sloviess, ja som sa v oboch prípadoch držal hovorovej reči Srbov, ktorí obývajú dediny vzdialené od miest a uznať to musí každý Srb, ktorý vie, ako národ srbský rozpráva.“³⁶ Treba však poznamenať, že táto práca do značnej miery nadväzuje na „slavenoserbsku“ gramatiku Avrama Mrazovića z roku 1794. Kopitar ako hlavný Karadžićov podporovateľ však prekvapivo v recenzii na *Pismenicu* vyjadril svoju nespokojnosť, a to bolo i dôvodom, prečo odkúpil iba 22 – 30 kópií *Pismenice*.³⁷ Po istom čase však v jednej z kritik napísal, že hoci bola jeho reakcia negatívna, je šťastný, že tým Vuka neznechutil v jeho práci. *Pismenica* nezaberá v hierarchii prác Vuka Karadžića popredné miesto, čo si aj sám Vuk uvedomoval, no jej význam spočíva v orientácii na ľudový jazyk, čo bolo Vukovým celoživotným zámerom. Jeho ďalším veľkým zámerom bolo spracovanie srbského slovníka, v ktorom ho podporoval aj Kopitar. Vuk túto počiatočnú fázu neskôr opísal slovami: „Kopitar mi poradil, aby som sa začal zaoberať zbierkou ľudových slov, no nič z toho vtedy nevychádzalo. Neskôr za mnou prišiel a doniesol mi kopec papierov nastrihaných na prúžky. Kopitar mi povedal, napíš na každý kúsok papiera slovo, ktoré vieš, že sa používa medzi ľuďom a takto kúsok po kúsku budeš mať hotový slovník. Aby som to mal jednoduchšie, Kopitar mi požičal niekoľko slovníkov ako inšpiráciu, no väčšinu slov som mal z vlastnej hlavy. Nikdy som nepoužil žiadne zo slov, ktoré boli v slovníkoch a sám som si nebol istý, či ich používa ľud. Keď som sa v roku 1816 vrátil do Viedne, mal som fúru papierikov so srbskými slovami.“³⁸ Túto počiatočnú fázu prípravy dokončil Vuk v roku 1816

34 Archívne záznamy s prepismi v nemčine alebo slovinčine z korešpondencie medzi Zoisom a Kopitarom medzi rokmi 1812 a 1813 možno študovať vo vysokej kvalite na stránke tzv. „elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva“. Pozri: *Korespondenca Žige Zoisa (prepis)*. Ed. Luka Vidmar. Ljubljana : Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2007. ISBN 961-6500-65-1. [online]. Dostupné na internete: <<http://nl.ijs.si/e-zrc/zois/>>.

35 SINGLETON, Fred: *A Short History of the Yugoslav Peoples*. Cammbridge : Cambridge University Press, 1985, s. 88, 53-54.

36 KARADŽIĆ, Vuk Stepanović: *Pismenica Serbskoga jezika*. Viedeň : Pečatnija Joanna Šnirera, s. 11 [online]. [cit.2010-04-19]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-I-0197>>.

37 Vyjadril sa tak v liste Karadžićovi z 21. marca 1815. GRČEVIĆ, Mario: Jernej Kopitar kao strateg karadžićeve književnojezične reforme. In: *Filologija*, Záhreb : Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, december 2009, č. 53, s. 7 [online]. [cit.2010-04-19]. Dostupné na internete: <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=3646>.

38 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 114.

a v marci požiadal Frušiča, aby do Srbských novín³⁹ vložil oznámenie o vydaní slovníka a taktiež požiadal Kopitara o zapojenie predplatiteľov. V tomto období už zozbieral okolo 20 000 slov. Jeho ďalším krokom bola návšteva Belehradu v apríli toho istého roku, no táto cesta mohla mať prípadne i politický podtón, keďže Karadžić bol od roku 1815 v kontakte s Jakobom Nenadovićom, od ktorého získaval informácie o povstaní z roku 1804. Týmto kontaktom s exulantmi, ktorí plánovali dokončiť oslobodenie Srbska, do istej miery vzbudzoval podozrenie Viedne a musel sa za neho zaručiť samotný Kopitar (taktiež bol úradmi považovaný za ruského špióna).⁴⁰ Počas cesty sa Karadžić stretol aj so svojim priateľom Lukijanom Mušickim (1777 – 1837), v srbskej cyrilike Лукијан Мушички, ktorý bol taktiež spisovateľom, knihovníkom metropolitovej knižnice, básnikom pôsobiacim v kláštore Šišatovac, kde bol dosadený Stratimirovičom ako archimandrita.⁴¹ V tom období vydal metropolita Stratimirovič prísny zákaz ubytovania laikov v kláštoroch a Mušicki v liste Vukovi z roku 1817 opísal, ako ho metropolita pokarhal: „Ako si mohol nechať tohto bohorúhača medzi svojimi kňazmi, povodiť ho po kláštoroch a zabezpečiť pre neho miesto?“ a v jednom z iných listov mu napísal, ako musel ukryť jeho obraz medzi iné, aby unikol zraku metropolitovho emisára: „Ak by ho uvidel, okamžite by ma pokarhal a prišla by hrôza spojená s vykázaním, zapudením a vyhodením preč“.⁴² Z týchto dvoch ukážok korešpondencie medzi Vukom Karadžićom a Lukijanom Mušickim je možné vytvoriť si obraz, ako bol Vuk vnímaný najvyššou srbskou cirkevnou hierarchiou prezentovanou napríklad metropolitom Stratimirovičom. Srbská pravoslávna cirkev ho vnímala negatívne, ako už bolo viackrát v práci uvedené, a to hlavne kvôli jeho antiklerikálnym názorom a slová ako „bohorúhač“ to len dokazujú. Tento fakt bol istou prekážkou aj pri dokončovaní jeho slovníka, ktorý bol v podstate hotový už v apríli 1817, no jeho vydanie blokoval i Stratimirovič, ktorému sa nepozdával Vukov pravopis a taktiež chcel udržať dominantné postavenie pravoslávnej cirkvi nad vydávaním kníh (monopol držala srbská tlačiareň v Bude). Kopitar sa tento problém snažil riešiť s Davidovićom ako vydavateľom srbských novín, ktorý sa pokúsil získať na slovník licenciu, a taktiež so Schnüerom, vlastníkom tlačiarne vo Viedni.⁴³ Argumentovali tým, že slovník je srbský iba z jednej tretiny a zvyšok tvoria latinské a nemecké názvy. Kopitar však presvedčil arménskych mehtaristov⁴⁴ (na slovníku sa nachádza pod

39 Čísla novín, ktoré vychádzali v rokoch 1813 – 1819, sú k dispozícii na stránke Digitálnej národnej knižnice Srbska vo vysokej kvalite, avšak iba v pôvodnom jazyku, teda srbskej cyrilike. *Novine serbske - iz carstvujušćeg grada Viene Новине сербске - из царствујушег града Виене* (1813 – 1819) [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/sc/browse.php?collection=no-novine-serbske>>.

40 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 115.

41 MILISAVAC, Živan: *Matica Srpska i Vukova Reforma*. Novi Sad : Matica Srpska, 1987, s. 14-16.

42 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 117.

43 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 118.

44 Arménskych mníchov katolíckeho vyznania rádu založeného v 17. storočí.

miestom vydania nápis „gedruclt bei den P. P. Armeniern“), aby začali slovník tlačiť.⁴⁵ Zaujímavým faktom je, že hoci možno Jerneja Kopitara považovať za spoluautora slovníka, časť chorvátskych jazykovedcov a historikov ho v klasickej antisrbskej propagande považuje za samotného autora slovníka a takýmto spôsobom negujú Karadžičove zásluhy na slovníku, treba však povedať, že viaceré písomnosti tento fakt nepotvrdzujú. Kopitarovo meno sa však na slovníku nenachádza, čo bol zrejme jeho prezieravý a šikovný ťah, aby sa vyhol prípadným negatívnym reakciám, či už zo strany srbských pravoslávnych kruhov a rovnako nechcel ohroziť svoju dobrú povesť u rakúskych úradov, ktorých bol de facto sám predstaviteľom.⁴⁶ Jedným z ďalších problémov pri vydávaní slovníka a zrejme najťažším boli financie potrebné na vytlačenie slovníka. Tu dochádza k prvému kontaktu medzi Vukom Karadžičom a Milošom Obrenovičom, keďže Miloš poslal Davidovičovi 100 dukátov na podporu vydávania srbských novín vo Viedni, čo zrejme primälo Karadžiča k tomu, aby v roku 1816 požiadal Obrenoviča o finančné prostriedky. Vuk v liste z októbra 1816 požiadal Miloša, aby si slovník predplatil a na oplátku mu ponúkol, že spomínaný slovník bude venovaný, resp. zasvätený jemu: „Udeľte týmto veľkú slávu a výhodu celému srbskému ľudu, a zvlášť v Srbsku (pozn. narážal iba na územie srbského kniežactva, nie na iné oblasti obývané Srbmi) a pre túto slávu ste nešetrili ani krvou ani svojím životom. Dáte mi pomoc a podporu, ktorá je akurátna, keďže som jediným pravým autorom zo Srbska a mám i podporu a poslanie za všetkých Srbov. Venujem túto knihu Vášmu slávnemu menu, a toto nech je korunou pre Vaše slávne skutky. Nech svet vidí, že okrem statočných a preslávených činov sa venujete i osvieteniu srbského ľudu a za to Vám budú vďačné všetky slovanské národy od Petrohradu po Dubrovník. Srdce každého Srba od Jadranu po Timok...zaplesá, ak uvidí srbský slovník napísaný Srbom, vytlačeným za výdavky prvého muža a hlavy všetkých Srbov...“⁴⁷ Britský historik Duncan Wilson⁴⁸ však pochyboval o reálnom záujme Miloša Obrenoviča na tzv. „ušľachtilých“ záležitostiach a podľa Wilsona bol najviac na slovník ochotný venovať 50 dukátov.⁴⁹ Tu však treba poznamenať, že Karadžič v neskoršom liste, a to z 12. novembra 1851 Obrenovičovi napísal: „*Spomínajúc si na Vaše slová, ako*

45 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Srpski riječnik: istolkovan njemačkim i latinskim riječima*. Viedeň : P. P. Armeniern, 1818. 914 s. COBISS SR ID 26228999 [online]. [cit.2010-04-21]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0458>>.

46 GRČEVIĆ, Mario: Jernej Kopitar kao strateg karadžičeve književnojezične reforme. In: *Filologija*, Záhreb : Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, december 2009, č. 53, s. 16 [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <http://hrcaak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=3646>.

47 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 119.

48 Sir Duncan Wilson (1911 – 1983) bol britským diplomatom a historikom, špecializujúcim sa v otázkach Juhoslávie a východnej Európy. Absolvoval veľmi slávnú a uznávanú Corpus Christi College v Cambridgi. V rokoch 1964 – 1968 pôsobil ako veľvyslanec v bývalej Juhoslávii. Jeho ďalšou významnou publikáciou v tejto oblasti je práca WILSON, Duncan: *Tito's Yugoslavia*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 269 s. ISBN 0521226544.

49 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 119.

ste mi v roku 1818, keď som slovník Srbský prvý raz tlačil, poslali po Milošovi Uroševićovi 1500 forintov v šajne a on ich prejedol...“⁵⁰ Podľa tejto písomnosti bol Miloš Obrenović ochotný Karadžićovi na slovník prispieť vyššou sumou ako 50 dukátov, no kvôli Uroševićovi k nemu však spomenutá suma nedorazila. Vzťah Miloša Obrenovića a Vuka Karadžića nebol úplne ideálny a do istej miery ho možno nazvať i komplikovaným. Vuk sa síce o Milošovi vyjadroval pozitívne s úctou a vďakou, ako napríklad v prológu Národných piesní: „Sláva je osvietenému a cnostnému knezovi Srbska pánovi Milošovi Obrenovićovi. Mnoho ľudí pred mojimi očami hovorilo, že je zbieranie piesní iba fraška a výsmech, no on nie len spevákov odmenil, ale i mňa bohato obdaril. Keď Srbi svoje národné piesne lepšie poznajú, bude to jeho zásluha...“⁵¹ Zlom nastal v roku 1832.⁵² O finančnú podporu žiadal Karadžić aj mnohých ďalších ľudí, ako napríklad Davidovića, grófa Jelovkina (resp. Golovkina), grófa Razumovského, Todara Tirkua či samotného pruského cisára (Friedricha Wilhelma III., hoci Vuk hovorí iba o „nemeckom cisárovi“ a oslovuje ho titulom „kaiser“), ktorý už predtým pomohol pri vydaní gramatiky františkána Joakima Štuliho.⁵³

Ohlas na srbský slovník nebol hneď od začiatku iba pozitívny, napríklad český národovec a slavista Jozef Dobrovský predpokladal, že nie je potrebné vytvoriť úplne nový slovník a postačí iba dodatok k predchádzajúcim slovansko-srbským slovníkom, no Vuk z predchádzajúcich slovníkov prebral iba tie výrazy, ktorých používanie si v praxi medzi ľuďom preveril. Popri mnohých inováciách však Vuk Karadžić nebol iba lexikografom či gramatikom, keďže jeho snahou bolo popri slovníku priniesť do povedomia i život, zvyky a taktiež históriu srbského ľudu. Príklady dokazujúce túto snahu možno nájsť aj v samotnom slovníku, kde sa nachádzajú citáty hádaniek, príbehov či opisy zvykov – napríklad slovo *bečar*: 1. v nemeckom preklade *junggefelle*, resp. v srbskom opise *čovjek neoženjen* a 2. vysvetlenie hovorí o konkrétnom čase používania, keď tzv. *bečarov* opisuje ako vojakov z iných krajín nebojujúcich za domovy alebo plat počas Karadžordžovho povstania: „U Srbiji za Karadžordževa vremena znali su se bečari

50 Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 2393, krabica, *Vuk Karadžić – Milošu Obrenoviću, Viedeň 12. 11. 1851.*

51 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Narodne srpske pjesme. Knjiga I: u kojoj su različne ženske pjesme.* Lipsko : Breitkopf i Ertl, 1824, s. LXII [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0459a>>.

52 V tomto roku mu Vuk napísal list, v ktorom kritizoval jeho režim a nabádal ho k zavedeniu ústavy, no to Miloša nazlostilo na smrť, a tak poslal do Zemunu, kde sa vtedy Vuk nachádzal, poslov, ktorí ho urážali slovami, ako napríklad „*chromý škriatok z pekla*“. Aj napriek tomu ho však Miloš v budúcnosti podporoval. A taktiež Vuk na Obrenovića úplne nezanevrel. SINGLETON, Fred: *A Short History of the Yugoslav Peoples.* Cammbridge : Cambridge University Press, 1985, s. 89.

53 Joakim Štuli, 1729/30 – 1813/17, (častejšie sa však stretávame s priezviskom Stulli či Stulić) bol chorvátskym jazykovedcom a autorom srbo-chorvátskeho slovníka. Narodil sa v Dubrovniku, kde získal i vzdelanie na jezuitskom lýceu a františkánskom kláštore, no neskôr sa presťahoval do Ríma, kde študoval v kláštore Arcoeli. Hoci považoval „ilýrsky“ jazyk za spoločný pre všetkých južných Slovanov, jeho práca je najhodnotnejšia pre chorvátsku jazykovedu, keďže vychádzal z jazyka severozápadnej časti dnešného Chorvátska. Jeho ilýrsko-latinsko-taliansky slovník sa skladal z troch častí: *Lexicon latino-italico-illyricum* (1801), *Rječoslozje iliričko-italijansko-latinsko* (1806) a *Vocabolario italiano-illyrico-latino* (1810). Pozri bližšie: KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: *Bibliografija Hrvata (dio I).* Záhreb : Brzotisak D. Albrechta, 1860, s. 155.

vojníci koji su onamo bili došli iz drugijeh zemalja i tako nijesu vojevali za svoje kuće, nego za platu“⁵⁴, alebo pri definícii slova *vila* použil Karadžić riekanku „*ovo vilo ono se svilo*“, čo vo voľnom preklade znamená „*vila ako hodváb*“.⁵⁵ Svojou prácou Karadžić dokázal, že srbčina je bohatým a pestrým jazykom. Vo svojom prvom vydaní zaradil do slovníka mnoho výrazov, ktoré neboli známe vo vznešených kruhoch, a taktiež viacero príbehov príliš odvážnych pre hodnostárov pravoslávnej cirkvi (napríklad pri slove prijímanie, v srbčine *pričeščalo*).⁵⁶ Otázkou, ktorá taktiež rozdeľovala Kopitara a Karadžića od Stratimirovića ako predstaviteľa pravoslávnej cirkvi, bol pravopis a abeceda, v ktorej bol slovník napísaný. Čo sa týka nových písmen, ktoré Karadžić zaradil do svojej pozmenenej abecedy, bol v konfrontácii s cirkevnou autoritou pomerne prísny, aspoň čo sa týka súkromia, dokazuje to časť listu Pavlovi Solarićovi, v ktorom žiadal Kopitara: „*Napiš biskupovi do Záhrebu (o predplatných). O svojich vlastných ľuďoch pochybujem, keďže považujú za posvätné bojovať proti srbskému jazyku... Mal by som písať pekne „j“ a písať v rodnom jazyku tak ako v ňom hovoria milióny ľudí. Nie, nechajme cyrilické hlásky kňazom a mníchom, ktorí aj tak chcú mať všetko odlišné od zvyšku ľudí, a oni ich môžu uzavrieť do modlitebných kníh a misálov spoločne s umelým slovanským cirkevným jazykom dneška.*“⁵⁷ V konečnej verzii slovníka predstavil Karadžić novú srbskú abecedu Alphabeti Serborum,⁵⁸ ktorá bola neskôr znovu publikovaná v Prvom Srpskom Bukvari z roku 1827⁵⁹ a taktiež v Slovníku vydanom v roku 1852 v reedícii⁶⁰ (obrázok 5), ktorú Srbi používajú dodnes a jej význam je tak veľký, že pred rokom 1818 možno hovoriť o tzv. „pred-karadžićovskej srbčine“ a po tomto roku o „karadžićovskej srbčine“. Srbský jazyk pred jeho reformou obsahoval množstvo prvkov ruštiny, tzv. slovanského cirkevného jazyka či staroslovienčiny a taktiež jeho ortografická forma bola nejednotná v používaní znakov⁶¹ (samozrejme nemožno uvažovať, že sa písmo a jednotlivé znaky zjednotili hneď po vydaní slovníka, ale trvalo to dlhý čas), o čom svedčia aj dobové do-

54 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Srpski riječnik: istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Manastira, 1852, s. 23 [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0473>>.

55 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Srpski riječnik: istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Manastira, 1852, s. 61 [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0473>>.

56 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 124.

57 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 125-126.

58 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Srpski riječnik: istolkovan njemačkim i latinskim riječima*. Viedeň : P. P. Armeniern, 1818, s. 69 [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0458>>.

59 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Prvi Srpski Bukvar*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Manastira, 1827, s. 1 [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <<http://www.scribd.com/doc/27576081/Vuk-Karad%C5%BEi%C4%87-Prvi-srpski-bukvar>>.

60 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Srpski riječnik: istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Manastira, 1852, s. 2 [online]. [cit.2010-05-03]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0473>>.

61 Každý autor píšuci v srbskom jazyku používal vlastný systém znakov, čo spôsobovalo veľkú nejednotnosť, proti ktorej chcel Karadžić zakročiť.

kumenty, kde sa používalo napríklad klasické latinské „i“ miesto srbského „u“ a mnoho ďalších iných prvkov (pozri obrázok 6).⁶² Vukova reforma bola v podstate založená na tom, že zo staroslovienskej azbuky ponechal 24 znakov – **А а** (a) **Б б** (b) **В в** (v) **Г г** (g) **Д д** (d) **Е е** (e) **Ж ж** (ž) **З з** (z) **И и** (i) **К к** (k) **Л л** (l) **М м** (m) **Н н** (n) **О о** (o) **П п** (p) **Р р** (r) **С с** (s) **Т т** (t) **У у** (u) **Ф ф** (f) **Х х** (h) **Ц ц** (c) **Ч ч** (č) **Ш ш** (š), pridal k nim Jj z latinskej abecedy (čo bolo zrejme v očiach pravoslávnej cirkvi najhorším prečinom, bol obvinený z iniciatívy priviesť Srbov ku katolíckej viere a rovnako bol považovaný za rakúskeho špióna) a taktiež päť nových **Љ љ** (Lj) **Њ њ** (Nj) **Ђ ѓ** (Ć) **Ђ ѓ** (đ) **Џ џ** (Dž). Srbskú abecedu zbavil znakov **Ј ј** (je) **Ѣ ѣ** (jat) **І і** (и) **Ы ы** (и) **Ѧ ѧ** (y) **Ѣ ѣ** (o) **А а** (ен) **Я я** (ja) **Ю ю** (jy) **Ѡ ѡ** (от) **Ѣ ѣ** (jyc) **Ѧ ѧ** (т) **Ѕ ѕ** (дз) **Щ щ** (шч) **Ѣ ѣ** (кц) **Ѧ ѧ** (пс) **Ђ ѓ** (tvrdá polosamohláska/polovokál), **Б б** (mäkká polosamohláska/polovokál). Pravdou však je, že Vuk pri svojej jazykovej reforme a princípoch vychádzal z poznatkov a prác viacerých iných jazykovedcov. Zrejme najvýznamnejšie ho ovplyvnil nemecký jazykovedec Johann Christoph Adelung,⁶³ od ktorého v podstate prebral zásadu svojho fonetického pravopisu, a to „*Piši kao što govoriš i čitaj kako je napisano*“, v preklade „*píš ako hovoríš a čitaj ako je napísané*“, často sa tento výrok prisudzuje Karadžićovi, no nie je to pravda.⁶⁴ Princíp jedna hláska – jeden znak, ktorý znamená, že každá hláska by mala byť vyjadrená jedným písmenom a každá osobitá hláska hovoreného jazyka by mala mať písmeno súhlasné iba s ňou, zaviedol do praxe Sava Mrkalj, už pred Vukom Karadžićom, a to v roku 1810.⁶⁵ Vuk Karadžić musel za nový srbský jazyk a jeho zavedenie do praxe pretrpieť mnoho príkorí, aby jeho boj mohol byť úspešný. Výsledkom však bolo, ako i sám hovoril, to, že jeho beztak podlomené zdravie si do budúcnosti odnieslo veľkú daň.⁶⁶ No jeho boj neprebíhal len na poli súkromnom, ale srbský jazyk musel hájiť v mnohých polemikách, ako napríklad už v roku 1815, keď v srbských novinách vyšla Karadžićova kritika románu *Usamljeni junosa* od Milovana Vidakovića, kde

62 Úryvok dokumentu pochádza z listu Miloša Obrenovića občanom užickej náhije. Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 9803, krabica 50287, *Miloš Obrenović – Váženým pánom Kniežatám Magistrátu a Náhije Užickej*, bez datovania, no Obrenović je podpísaný ako Knez Serbie, resp. knieža Srbska, bude to zrejme až po roku 1835.

63 Johann Christoph Adelung (1732 – 1806) bol nemeckým jazykovedcom a filológom. Pôsobil v Erfurte, Lipsku a Drážďanoch. Medzi jeho najvýznamnejšie diela patrí nemecký slovník *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart* či jazykovedné práce *Directorium diplomaticum*, *Deutsche Sprachlehre für Schulen* a periodikum *Magazin für die deutsche Sprache*. Pozri bližšie: SCHERER, Wilhelm: Adelung, Johann Christoph. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 1, Leipzig 1884, s. 80-84.

64 RONELLE, Alexander: *Bosnian, Croatian, Serbian – a Grammar with Sociolinguistic commentary*. Madison : University of Wisconsin Press, 2006, s. 382 [online]. [2010-05-04]. Dostupné na internete: <<http://books.google.sk/books?id=uPxtwiVi6YsC&printsec=frontcover&dq=Bosnian,+Croatian,+Serbian,+a+grammar&cd=1#v=onepage&q&f=false>>.

65 RONELLE, Alexander: *Bosnian, Croatian, Serbian – a Grammar with Sociolinguistic commentary*. Madison : University of Wisconsin Press, 2006, s. 383 [online]. [2010-05-04]. Dostupné na internete: <<http://books.google.sk/books?id=uPxtwiVi6YsC&printsec=frontcover&dq=Bosnian,+Croatian,+Serbian,+a+grammar&cd=1#v=onepage&q&f=false>>.

66 Ako napísal v liste rakúskemu ministerstvu spravodlivosti: „*z menšej miery to súvisí s mojím podlomeným zdravím...*“ Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Belehrad, inv. č. 8552/157, krabica, *Vuk Karadžić – Austrijskom Ministarstvu Pravde, Viedeň 21. júla 1849*.

ho Vuk kritizoval za používanie mnohých cirkevnoslovanských a maďarských foriem, no taktiež upozorňuje i na používanie nemeckých výrazov v srbsčine „...o njemačkom eziku koj spisatelja srbskii svajačipropijenej govora svog naroda, onaj griješni...“ a ďalšie chyby vo Vidakovičovom románe: „...evo Vidaković u tomjat pogriješni...“.⁶⁷ Vuk taktiež kritizoval Vidakovičov román *Ljubomir u Jelisijumu* za množstvo historických nepresností (pitie kávy v Srbsku v 13. storočí) a absurdností.⁶⁸ Výsledkom viacerých kontroverzií nemal Vuk voči sebe veľmi pozitívne naklonenú mienku osobností v oblasti národného života a literatúry (okrem Vidakoviča to boli napríklad Joakim Vujić, Pavle Berić, Gliša Geršić a Jovan Hadžić⁶⁹), no medzi mladšou generáciou začal byť známy ako učenec, energický a silný človek s pokrokovými názormi o potrebe reformy abecedy a jazyka. Svoj postoj voči kritike z vlastných radov opísal aj v liste kniežaťu Mihailovi Obrenovičovi: „*Ak chcete vedieť, ako sa mám ja, ja sa mám tak, ako často odpovedal nebohý Hadži-Aco z Nikolje: Od Boha dobre, ale od kmotrov a od priateľov zle. Ten, ktorý sa chválil, ešte kým ste tu boli, že písal Petronijevićovi a Nenadovičovi proti mne a mojej Novej Zmluve, písal potom nielen im dvom do Belehradu, ale aj Matici prostredníctvom Stojakoviča. Vy viete, ako mu v Belehrade veria a proti mne mu všetko berú ako pravdu. List, ktorý písal Stojakovičovi, v ktorom porekadlom vyzýva Maticu, aby povstala proti mne ako proti kacirovi, ktorý kazí zákon a znesväcuje svätýňu [!], bolo vytlačené v Národných novinách. Petronijević vytlačil v Podunavci kritiku pre môj preklad, v ktorej dokazuje, že akridi (čo Sv. Ján jedol v púšti) nie sú kobyľky, ale nejaká tráva, a že som ja tak preložil podľa Lutera a podľa Rimokatolíkov; okrem tej chyby ešte hovorí, že mi Mehitaristi zadarmo tlačili tento preklad. Ja som na to poslal do Belehradu odpoveď, ale nielen že mi nedovolili ju vytlačiť, ale ešte V. Lazić aby vyhovel Petronijevićovi a Mitropolitovi Petrovi Jovanovičovi,⁶ a možno aj na ich pokyn, znovu vytlačil kritiku a nadávku na mňa a na môj preklad ako na najväčšieho nepriateľa nášho zákona a nášho národa...“ , „...Preto sa ponížene prosím Vašu Jasnosť, aby ste si toto všimli a aby ste ma v súvislosti s týmto s niečím potešili. Vy teraz máte veľa priateľov, prostredníctvom ktorých môžete pre mňa urobiť mnoho.“⁷⁰ Aj z tohto listu je zreteľné, že Karadžić musel pri presadzovaní nového slovníka čeliť neprijemnej a tvrdej kritike, ktorá ho donútila požiadať o pomoc samotného panovníka. Treba však povedať, že jeho úsilie aj napriek mnohým prekážkam bolo neoblomné a možno i preto dokázal postupne na svoju stranu získať viacerých prívržencov.*

67 Digitalna Narodna Biblioteka Srbije, Beograd, Cobiss SR ID 58658311, kolekcia novín a časopisov, Smjesice Knjižestvenne. In: *Novine serbske - iz carstvjušćeg grada Viene*, roč. 3, 17. 9. 1815, č. 205, s. 819-820 [online]. [cit.2010-05-04]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=P-0061-1865>>.

68 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 126-127.

69 Jovan Hadžić bol jedným zo zakladateľov Matice Srbskej. Treba však povedať, že spočiatku bol i Vukovým priateľom a obdivovateľom, no neskôr ho pohltili vlastné ambície. Podľa Stojanoviča sa v boji proti Vukovi Karadžićovi uchýlil k spôsobom vlastným Stratimirovičovi: „...intrigy, ohováranie a ústna kritika.“ MILISAVAC, Živan: *Matica Srpska i Vukova Reforma*. Novi Sad : Matica Srpska, 1987, s. 106.

70 Archív Srbskej Akadémie Vied a Umení (Архив САНУ) Beograd, inv. č. 2386 a 4758, *Vuk Karadžić – Mihailu Obrenoviču, Viedeň, 16. marca 1848*.

Samotné vytvorenie srbského slovníka a unifikácia písma nemala výrazný vplyv na nárast srbského nacionalizmu v období na začiatku 19. storočia, keďže srbský štát ako taký sa len konštituoval a taktiež nebolo možné, aby sa nové poznatky dostali ihneď do povedomia všetkých vrstiev obyvateľstva. Nepochybne však vytvorenie národného slovníka založeného na reči nižších vrstiev spoločnosti, ako napríklad roľníkov, remeselníkov a príslušníkov srbského národa žijúceho na vidieku, avšak nie len v samotnom Srbsku, no i napríklad v Hercegovine, Srijeme na území dnešnej Vojvodiny prispelo k pozdvihnutiu národného povedomia a k rozvoju literárnej vedy. Za nacionalistický pohľad možno považovať do istej miery slová Jerneja Kopitara (pozor, nie Karadžića), ktorý v rakúskych novinách zverejnil inzerát na slovník: „*Na juh od Rakúska žije vetva slovanského ľudu, ktorého nádherný jazyk možno nazvať ilýrskym, niekedy slovanským alebo niekedy srbským. Toto je jazyk štyroch až piatich miliónov ľudí.*“⁷¹ Tu však vyvstáva otázka výkladu tohto tvrdenia, možno teda za Srbov považovať všetkých päť miliónov Juhoslovanov, keďže samotné srbské územie v tomto období malo okolo 250 tisíc obyvateľov? Spomenutý fakt súvisí so štokávskym nárečím, no tento problém je analyzovaný v nasledujúcej podkapitole. Historici z chorvátskej strany samozrejme môžu namietat', že tým myslel na Juhoslovanov ako na spoločný národ, nie len na Srbov. Výklad tohto citátu môže byť do značnej miery divergentný, no podľa nášho predpokladu Kopitar zahrnul viaceré pojmy nie z nacionalistických dôvodov, čo by z jeho strany nemalo význam, keďže bol Slovincom, no z hľadiska plne nevyhranených národných hnutí. Taktiež treba povedať, že podobné názory na jazyk a národ boli v tejto dobe prezentované Pavlom Jozefom Šafárikom, s ktorým Kopitar spolupracoval. V tomto bode je nutné poznamenať a upozorniť na fakt, že nový srbský jazyk nebol vždy z chorvátskej strany vnímaný iba negatívne, keďže napríklad Ivan Kukuljević Sakcinski (1816 – 1889),⁷² významný chorvátsky historik, politik a spisovateľ o Vukovi Karadžićovi napísal: „*Vuk nám Srbom a Chorvátom vytvoril jeden literárny jazyk a dal nám prvý smer vedúci k dosiahnutiu spoločnej literatúry. Vuk si pre nás želal spoločnú budúcnosť, tak ako máme jeden jazyk, jednu krv, rovnaké zvyky a piesne, taktiež jednu zem na ktorej žijeme.*“⁷³ Pozitívne sa ku Karadžićovej reforme postavil aj ďalší Chorvát – jazykovedec a slavista Vatroslav Jagić (1838 – 1923), ktorý vo svojej práci venovanej Karadžićovi napísal: „*...putoval rôznymi krajinami nášho chorvátskeho a srbského národa a zhromažďoval ľudovú slovesnosť, ktorou ohromoval celú Európu, napísal i prvý slovník tohto jazyka, dielo, ktoré bude dlho slúžiť ako príklad a vzor nie iba pre nás Chorvátov a Srbov, ale i pre celé Slovanstvo.*“⁷⁴ Hlavne formulácia „*nás Chorvátov a Srbov*“ naznačuje istú jednotu, a to nie iba na poli jazykovom. Víťazstvo Vukovej jazykovej reformy a čiastočné ukončenie rozporov predstavuje rok 1847, kedy vychádzajú štyri zlomové diela v srbskom národnom jazyku, a to preklad Nového

71 WILSON, Duncan: *The Life and Time Of Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864; Literacy, Literature and National Independence in Serbia*. Londýn : Oxford University Press, 1970, s. 126-127.

72 Medzi jeho najvýznamnejšie diela patria práce, ako napríklad: *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova, uran i Sofija ili Turci kod Siska : junačka igra u trih činih, Borba Hrvatah: S Mongoli i Tatari : Povjestno-Kritična Razprava, Monumenta historica Slavorum meridionalium*.

73 NOVAK, Viktor: *Vuk i Hrvati*. Belehrad : Srbska akademija nauka i umetnosti, 1967, s. 522-523.

74 JAGIĆ, Vatroslav: *Zasluge Vuka Štefanovića Karadžića za naš narodni jezik*. Záhreb : Knjigotiskarna D. Albrechta, 1864, s. 14.

zákona od samotného Karadžića „*Novi Zavjet*“ (odstavec VII. Predhovoru)⁷⁵, „*Rat za srpski jezik i pravopis*“, resp. v slovenskom preklade „Boj za srbský jazyk a pravopis“ od Đura Daničića,⁷⁶ „*Pesme*“ alebo *Piesne* od Branka Radičevića⁷⁷ a „*Gorski vijenac*“⁷⁸ od Petara Petrovića Njegoša II. Tretím významným medzníkom vo vývoji srbského jazyka po Vukovej reforme predstavuje rok 1868, kedy dochádza k prijatiu nového srbského jazyka vládou Srbského kniežatstva.⁷⁹ Ani používanie Vukovho pravopisu srbskými spisovateľmi ešte nezmiernilo antagonistický postoj predstaviteľov Matice Srpskej,⁸⁰ ktorí ešte v roku 1857 používali v časopise *Letopis Matice srpske* starú, tzv. slaveno-serbsku formu písma.⁸¹ Reforma Vuka Karadžića postavila základy pre moderný srbský jazyk, ktorým dodnes hovoria a píšu obyvatelia Srbska, Čiernej Hory, Chorvátska, Bosny a Hercegoviny, Grécka a všetkých ostatných štátov, kde žije srbská menšina.

Recenzent: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

(Preklady resumé Maroš Melichárek – anglický jazyk;

Karin Fábrová – nemecký jazyk)

75 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović: *Novi Zavjet*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Monastira, 1847, s. 5-6 [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0469>>.

76 Pozri bližšie: DANIČIĆ, Đuro: *Rat za srpski jezik i pravopis*. Budin : U štampariji Peštanskog universiteta, 1847. 63 s. Zaujímavosťou je, že Daničić bol v rokoch 1842 – 1844 žiakom Ľudovíta Štúra na evanjelickom lýceu v Bratislave. HORÁK, Emil: Srbský a chorvátsky spisovný jazyk (vzťahy a súvislosti). In: *Slavica Slovaca*, roč. 34, Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, 1999, č. 1, s. 5 [online]. [2010-05-06]. Dostupné na internete: <<http://www.ceeol.com>>.

77 RADIČEVIĆ, Branko: *Pesme I*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Monastira, 1847. 162 s. [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-1085a>>.

78 NJEGOŠ, P. Petar: *Gorski vijenac – istoričesko sobitije pri svrčetu 17. vijeka*. Viedeň : Mehitarista, 1847, 116 s. COBISS.SR-ID 62963975 [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-II-0953>>.

79 RONELLE, Alexander: *Bosnian, Croatian, Serbian – a Grammar with Sociolinguistic commentary*. Madison : University of Wisconsin Press, 2006, s. 382 [online]. [2010-05-06]. Dostupné na internete: <<http://books.google.sk/books?id=uPxTwiVi6YsC&printsec=frontcover&dq=Bosnian,+Croatian,+Serbian,+a+grammar&cd=1#v=onepage&q&f=false>>.

80 Matica Srpska je kultúrnou, literárnou a vedeckou inštitúciou, ktorá bola založená v roku 1826. Dnes sídli v „*Aténach Srbska*“, v Novom Sade. Jej vznik ovplyvnil vznik viacerých kultúrnych inštitúcií v Európe a medzi nimi aj vznik Matice Slovenskej v roku 1863. V súčasnosti sa podieľa na vydávaní časopisov, ako napríklad *Letopis Matice Srpske* (Летопис Матице српске) a *Glasnik Matice Srpske* (Гласник Матице Српске), no taktiež na publikovaní mnohých vedeckých prác, monografií či zborníkov (napr. ZBORNIK MATICE SRPSKE ZA ISTORIJU). Dostupné na internete: <<http://www.maticasrpska.org.yu/>>.

81 Pozri: *Poznanstvo Gramatike*. In: *Letopis Matice srpske*, roč. XXXI., knj. 95, 1857, s. 30-65 [online]. [2010-05-06]. Dostupné na internete: <<http://www.archive.org/stream/letopismaticesr-00serbgoog#page/n10/mode/lup>>

ŽIVOT A DÍLO STEPANA LVOVYČE RUDNYCKÉHO

Mikuláš MUŠINKA

Abstrakt

Life and work of Stepan Lvovyč Rudnyckyj. Year 2007 was declared as year of Stepan Lvovyč Rudnyckyj (1887 – 1937) in Ukraine. He was the founder of Ukrainian scientific geography. Significant events were held this year and M. Mušinka – initiator of rehabilitation of Stepan Rudnyckyj and also the author of the first scientific work about him participated on each of them. Events followed in this particular order: 1. Memorial table dedicated to S. Rudnyckyj was exposed in Ternopol. 2. Ceremonial academy and conference devoted to his life and work was held. 3. Cruise following footsteps of Rudnyckyj's family in the area of Ternopol. 4. Jubilee stamp and envelope was created. 5. Presentation of six books dedicated to life and work of S. Rudnyckyj. In the second part the author portrays his biography from his birth, carrying on with his studies in Lvov, Vienna, consequential working there, and also in Prague and Kharkhov, ending with his execution in GULAG in Siberia and post-mortal rehabilitation.

Key words

Ukraine. Stepan Lvovyč Rudnyckyj. Work. Life. Ukrainian scientific geography. The year of Stepan Rudnyckyj.

Zusammenfassung

Das Leben und Schaffen von Stepan Lvovyč Rudnyckyj. Das Jahr 2007 wurde in der Ukraine als das Jahr von Stepan Rudnyckyj (1887 – 1937) – Gründers der ukrainischen wissenschaftlichen Geographie erklärt. In diesem Jahr wurden dort bedeutende Veranstaltungen stattgefunden; an den meisten von ihnen nahm M. Mušinka teil- Initiator der Rehabilitierung von Stepan Rudnyckyj und Autor des ersten Buchs von ihm. Es waren folgende Veranstaltungen: 1. Enthüllung der Stepan Rudnyckyj – Gedenktafel in Ternopol'. 2. Feierliche Akademie und wissenschaftliche Konferenz gewidmet seinem Leben und Schaffen. 3. Exkursion nach den Spuren der Familie Rudnyckyj in der Region von Ternopol'. 4. Abquälen der Jubiläumsbriefmarke und die Wolken. 5. Präsentationen der sechs Bücher gewidmet Stepan Rudnyckyj und seinem Schaffen. Im zweiten Teil bringt der Autor die Biographie von Stepan Rudnyckyj von seiner Geburt, Studium in Lemberg, Wien, Wirken an den Universitäten dieser Städte und auch in Prag und Charkow, Hinrichtung im Gulag in Sibirien und Rehabilitierung nach dem Tode.

Schlüsselwörter

Ukraine. Stepan Lvovyč Rudnyckyj. Das Leben. Das Schaffen. Ukrainische wissenschaftliche Geographie. Das Stepan Rudnyckyj- Jahr.

Nejvýznamnější ukrajinský geograf 20. století Stepan Lvovyč Rudnyckyj, jehož část životní dráhy byla spojená s Prahou, narodil se 3. prosince 1877 v Przemyslu (Polsko) v učitelské rodině. Dětství prožil v Ternopoli (1879 – 1890) a maturoval na gymnáziu ve Lvově (1895). V mladosti ztratil oba rodiče. Vysokoškolské vzdělání získal na Lvovské

Stepan Rudnyckyj

universitě (1895 – 1901), kde na filozofické fakultě studoval dějiny (profesoři M. Hruševskij, I. Šaranevyč, B. Dembinski, L. Finkel') zeměpis (A. Reman), geologii a paleontologii (R. Zuber, J. Semiradskij), ukrajinskou literaturou (O. Kolessa) a germanistikou (Verner).

Již v době studií napsal několik solidních prací z ukrajinské historie, ale jeho vedoucí M. Hruševskij (vynikající stratég ukrajinské vědy) ho usměrnil na výzkum geografie („*historiků Ukrajina má několik, geografa – žádného*“). Doktorskou disertaci (*Skvrny na Slunci*) S. Rudnyckyj r. 1900 obhájil z astronomie, považovanou tehdy za součást geografie.

Ihned po absolvování vysoké školy se oženil s Rakušankou Sybillou Schenkerovou (1881 – 1918). Působil jako středoškolský profesor v Ternopoli a Lvově a paralelně uskutečňoval terénní zeměpisné výzkumy, především geomorfologie řeky Dnister.

Výsledky svých bádání publikoval v místním vědeckém tisku, především ve vydáních Ševčenkovy vědecké společnosti ve Lvově, jejím řádným členem byl od roku 1901. Stal se spoluzakladatelem Matematicko-přírodopisně-lékařské sekce Ševčenkovy vědecké společnosti a spoluredaktorem její *Zbirnyka*.

R. 1903 – 1904 v rámci pracovní dovolené absolvoval praxe v Ústavě geologie a geografie na Vídeňské universitě (u prof. A. Pencka a V. Ulrycha), kde začal pracovat nad syntetickou monografií *Geografie Ukrajiny* (ukončená byla v r. 1909).

V r. 1908 se na Lvovské universitě habilitoval a jako první geograf začal přednášet v ukrajinštině *Úvod do fyzické geografie* a další zeměpisné disciplíny. Učebnice navazující na tyto disciplíny – *Stručná fyzická geografie Ukrajiny* vydal v Kyjevě r. 1910 a *Stručná antropogeografie Ukrajiny* – ve Lvově r. 1914. Téhož roku byl jmenován ředitelem Přírodovědného muzea ve Lvově.

V době první světové války S. Rudnyckyj přednášel geografii Ukrajiny a východní Evropy ve Vídeňském antropologickém institutu a externě pracoval v kartografickém oddělení generálního štábu Rakouské armády (jako civilista). Těsně spolupracoval se společností Osteuropa a Svazem osvobození Ukrajiny. Byl jedním ze zakladatelů Institutu Východu a Orientu ve Vídni (Forschungsinstitut für Osten und Orient, 1915). Ve Vídni, Berlíně, Mnichově a Stockholmu vydal celou sérii zeměpisných prací, hlavně z politické a vojenské geografie Ukrajiny. Jeho monografie *Ukraina und die Ukrainer*¹ byla opakovaně vydaná v Berlíně, a v překladu do italštiny vyšla v Římě (1914), maďarsky – v Budapešti a Bukurešti (1914), anglicky – v New Yorku (1915). V několika vydavatelstvích vyšla i jeho geopolitická monografie *Proč chceme samostatnou Ukrajinu?*² Tyto publikace sehrály obrovskou úlohu v propagaci myšlenky samostatné Ukrajiny ve světě.

Nejvýznamnější práci S. Rudnyckého je 416-stránková monografie *Ukrajina. Země a lidé*,³ která již v prvním roce měla tři vydání. Vyšla též anglicky (New York 1918)

1 RUDNYCKYJ, Stepan: *Ukraina und die Ukrainer*. Wien 1914.

2 RUDNYCKYJ, Stepan: *Proč chceme samostatnou Ukrajinu?* Vídeň; Lvov; Berlín; Stockholm 1915.

3 RUDNYCKYJ, Stepan: *Ukrajina. Land und Volk*. Wien 1916.

a francouzsky (Bern 1919; anonymně). Podle ní, jakož i podle Rudnyckého map, byly vytyčované hranice Ukrajiny při uzavírání Brest-Litevské mírové smlouvy mezi Ukrajinou a Německem, Rakousko-Uherskem, Tureckem a Bulharskem ze strany druhé 27. ledna 1918.⁴

R. 1917 S. Rudnyckyj se vrátil do Lvova, kde pokračoval v pedagogické práci na universitě a v gymnáziu. Ve Lvově vydal populární učebnici *Ukrajina – náš ridnyj kraj*. R. 1918 po těžké nemoci zemřela jeho manželka. Zůstal sám s třemi nezletilými dětmi. O pozitivním vplyvu jeho pedagogické činnosti na Lvovské universitě svědčí skutečnost, že řada jeho žáků (M. Dolnyckyj, V. Gerynovyč, J. Poľanskyj, J. Forostyna, S. Špytkovskyj, V. Čeredarčuk, V. Kozak, S. Paštevyč aj.) později stali se známými profesionálními geografy.

R. 1919 z politických důvodů byl uvolněn z práce na Lvovské univerzitě a polské teroristické komando mu prý v nepřítomnosti vyneslo ortel smrti. Upozorněn na nebezpečí jedním ze svých studentů, 25. července napsal testament (*Má poslední vůle*), ponechal děti u sestry Sofie a jejího manžela Stanislava Dnistrianského a tajně utekl ze Lvova do Vídně. Tam vyučoval ekonomickou geografii v Akademii exportu a světového obchodu a v Institutu Východu a Orientu. Současně byl jmenován expertem exilové vlády Západoukrajinské lidové republiky a poradcem jejího prezidenta E. Petruševyče pro ekonomické a geopolitické otázky (1919 – 1921). Napsal několik dalších prací z geografie Ukrajiny (*Die Länder Östeuropa*, 1918; *Problémy geografie Ukrajiny*, 1919; *Základní geografie pro lidové školy*, 1919; *K základům ukrajinského nacionalizmu*, 1920; *Halič a nové státy Evropy*, 1921; *Dokumenty ukrajinského mučednictví v Polsku*, 1921 a i.), které sloužily jako podklad pro mezinárodní jednání ukrajinské exilové vlády.

Stepan Rudnyckyj v Praze

Po porážce ukrajinského osvobozenického hnutí, r. 1921 S. Rudnyckyj se stal spoluzakladatelem Ukrajinské volné university ve Vídni a prvním děkanem její Filozofické fakulty. Ve Vídni napsal i svůj první článek na českou politicko-geografickou tematiku *Polsko-české sblížení a haličská otázka* (Ukrajinskyj prapor, 1921, č. 36; bez podpisu). Na podzim roku 1921 UVU byla přestěhovaná z Vídně do Prahy a S. Rudnyckyj byl jmenován jejím profesorem. Zároveň do r. 1926 přednášel geografii východní Evropy na Německé a České universitě Karlově, geografii Ukrajiny – na Ukrajinské hospodářské akademii v Poděbradech a na Ukrajinském vysokém pedagogickém institutě v Praze.

V r. 1923 S. Rudnyckyj vydal v Praze *Základy zeměpisu Ukrajiny* (Osnovy zemleznannya Ukrajiny) ve dvou svazcích. Tato kniha vyšla v několika reedicích a dlouho byla jedinou vysokoškolskou učebnicí geografie Ukrajiny.

V Praze, jako předtím ve Lvově a Vídni, se mu podařilo soustředit kolem sebe skupinu nadšených studentů (Babjak, Drahomockyj, Fedir, Bucjura, Ohonovskij, Bilaňuk a j.), kterým na celý život vštěpil lásku k zeměpisu. Téměř každoročně jezdil se studenty na letní vědecko-výzkumné expedice, především na Podkarpatskou Rus a východní Slo-

4 BOBAK, O. I. – DANYLENKO, B. M. – PLEKAN, Ju. V.: *Praha – Charkiv – Solovky. Archivno-slidča sprava akademika Stepana Rudnyckoho*. Kyjev : Instytut ukrajinskoji archeolohiji ta dže-reloznavstva im. M. S. Hruševskoho NAN Ukrajiny a Centralnyj archiv hromadskych objednaň Ukrajiny, 2007, s. 169.

vensko. Správy o těchto expedicích zveřejňovali v českém odborném tisku.⁵ Vlastivědnému Muzeu Podkarpatské Rusi při Společnosti Prosvita v Užhorodě věnoval vzácnou sbírku minerálů, shromážděných během těchto expedicí.

V r. 1924 se aktivně zapojil do příprav Prvního mezinárodního sjezdu slovanských etnografů a geografů v Praze (předchůdce současných Mezinárodních sjezdů slavistů), na kterém přednesl dva referáty: *Přírodní regiony Ukrajiny* a *Problémy geologie a morfologie Podkarpatské Rusi (Zakarpatska)*. Oba byly uveřejněny ve sborníku materiálů sjezdu (Praha 1926). Podkarpatské Rusi, která od r. 1919 byla integrální částí Československé republiky, věnoval i řádu jiných vědeckých studií. Nejvýznamnější z nich je monografická práce *Základy morfologie a geografie Podkarpatské Rusi a Zakarpatska vůbec*.⁶ Poslední expedici do toho kraje, tentokrát do jeho nejvýchodnějšího cípu – Račivského okresu – uskutečnil v létě r. 1926.

V roce 1925 byl spoluzakladatelem Muzea osvobozenického boje Ukrajiny, do kterého před odjezdem na Ukrajinu věnoval značnou část svého osobního archívu.

Práce S. Rudnyckého nacházely pozitivní odezvu i v českém a německém tisku. Za ně byl zvolen za člena Československé společnosti zeměpisně. Byly mu nabídnuty zeměpisné katedry na Karlově universitě a na universitách Vídně a Berlína. On ale tyto nabídky odmítl z vlasteneckých pohnutek.

Pozorně sledoval národnostní politiku, vědecký a společenský vývoj na Sovětské Ukrajině, který v 20. letech zaznamenal výrazné pokroky. Heslo „bolševická ukrajini-zace Ukrajiny“ stalo se tam reálnou skutečností. Byla založená Ukrajinská akademie věd, několik ukrajinských vysokých škol, ukrajinština se stala povinným úředním jazykem administrace na všech stupních řízení. Obrovský rozmach zaznamenala ukrajinská věda, literatura, umění a kultura vůbec.

V porovnání s dorevoluční carskou vládou, která neuznávala Ukrajince za samostatný národ a považovala je za jižní větev ruského národa a jeho řeč za nářečí ruského jazyka, byl to nesmírný pokrok, který přilákal do Sovětské Ukrajiny hodně významných ukrajinských vědců, politiků a jiných představitelů inteligence z emigrace. Sovětská vláda všem zaručila beztrestnost za jejich minulé politické a vojenské činy. Na Ukrajinu se vrátil z emigrace dokonce nejvyšší představitel antibolševického bloku Mychajlo Hruševskij – bývalý prezident bolševiky poražené Ukrajinské lidové republiky (učitel S. Rudnyckého na Lvovské universitě).

Jelikož Československo nemělo diplomatické styky se Sovětským svazem, několik stovek ukrajinských, ruských a běloruských emigrantů v Československu se spojilo se sovětským obchodním zastupitelstvím v Praze, při kterém bylo zřízeno speciální oddělení pro návrat emigrantů „do vlasti“ (vedoucí N. Kaľužnyj a A. Prychod'ko), které organizovalo „*celé transporty emigrantů na Sovětskou Ukrajinu*“ (Praha – Charkiv – Solovky, s. 115). Obchodní zastupitelství se nejvíc zaměřovalo na získání špičkových vědců z různých odborů. S. Rudnyckij pořádal pro zájemce o návrat na Ukrajinu zvláštní kurzy.

5 *Sborník Československé společnosti zeměpisné*. Praha 1924; *Věstník Státního geologického ústavu ČSR*. Praha 1925 aj.

6 RUDNYCKYJ, Stepan: *Základy morfologie a geografie Podkarpatské Rusi a Zakarpatska vůbec*. In: *Naukovyj zbirnyk Tovarystva „Prosvita“ v Užhorodě za rok 1925 a za rok 1927*.

V r. 1926 pozvání od ukrajinské sovětské vlády (Lidového komisariátu osvěty USSR v Charkově) prostřednictvím Ukrajinské obchodní misie v Praze dostal i Stepan Rudnyckyj. Ohotně je přijal. Před odjezdem Karlova universita a Československá společnost zeměpisná uspořádaly velkolepou rozlučku se svým profesorem v Representačním domě.

Odjezd S. Rudnyckého z Prahy do Charkova

S. Rudnyckyj odjel z Prahy do hlavního města Ukrajiny Charkova 13. října 1926. Tam jej ihned jmenovali vedoucím sekce geografie Katedry antropogeografie a geografie Institutu geodézie. V institutu přednášel všeobecnou geografii a geografii Ukrajiny. Zároveň byl pověřen úlohou založit v Charkově Ukrajinsky vědecko-výzkumný institut geografie a kartografie. Dne 1. října 1927 zmíněný institut pod vedením S. Rudnyckého zahájil svou činnost. Při něm založil časopis *Zapysky Ukrajinskoho naukovo-doslidnoho institutu heohrafiji ta kartohrafiji* a stal se jeho hlavním redaktorem. Zorganizoval vědecké expedice na Doneckou pahorkatinu a dolní tok Dněpra. Stal se též členem předsednictví Charkovské geografické společnosti, při které založil nový vědecký časopis *Visnyk pryrodoznavstva* (spolu s. M. Bilousivom a O. Janotou). Na stránkách těchto časopisů, jakož i v jiných ukrajinských periodikách, uveřejnil několik závažných vědeckých studií, především o stavu a perspektivách rozvoje geografie Ukrajiny.

V r. 1928 přitáhl do Charkova z Prahy i své děti Irynu a Lva, jakož i čtyři své bývalé studenty z Prahy a Lvova (V. Bucuru, M. Ivanyčuka, V. Babjaka a V. Gerynovyče). V roce 1928 reprezentoval Sovětskou Ukrajinu na mezinárodní vědecké konferenci v Berlíně, uspořádané při příležitosti 100. výročí založení Německé geografické společnosti. Na konferenci, jejímž hlavním organizátorem byl jeho bývalý profesor na Berlínské universitě a osobní přítel A. Penck, přednesl referát o svých dosavadních výsledcích terénních výzkumů, na základě kterého byl zvolen dopisujícím členem této významné evropské Společnosti.

Na zpáteční cestě z Berlína se zastavil na dva dny u své dcery Emilie ve Lvově. Byl pln optimismu. Tvrdil, že při současném tempu ukrajinizace Ukrajina za několik let se stane samostatným suverénním státem. Přátele agitoval k následování svého příkladu a k výjezdu na Ukrajinu.

V prvních dopisech sestře Sofii a švagrovi Stanislavovi Dnistrianskému líčil situaci v Ukrajině v těch nejrůzovějších barvách a připravoval pro oba místa v Kyjevě, kam se i sám chtěl z Charkova přestěhovat. Postupně tento optimismus z něj vyprchával. Několikrát mu bylo nabídnuto členství v komunistické straně, které on striktně odmítl. Chtěl i nadále zůstat vědcem nezávislým od politiky.

Dne 29. června 1929 Valné shromáždění Všeukrajinské akademie věd v Kyjevě (UVAN) ho jednohlasně zvolilo za řádného člena této nejvýznamnější vědecké instituce. Bylo to nejvyšším oceněním jeho vědecké kvalifikace. V návrhu na jeho členství v UVAN mezi jiným čteme: „*Prof. Rudnyckyj v současnosti je jediným aktivním vědeckým pracovníkem v oboru geografie na všech ukrajinských územích (východní Ukrajina, Halič, Bukovina a Zakarpatsko – M. M.). Základné rysy jeho vědeckých práci jsou: neobyčejná pracovitost, stalá kontinuita s nejnovejšími úspěchy evropské geografické vědy a organizační schopnosti.*“⁷

7 *Materialy do obranňa novych akademikiv VUAN. Kyjev 1929.*

V Akademii v Kyjevě S. Rudnyckyj byl pověřen funkcemi vedoucího Katedry geografie, předsedy Vlastivědné komise, ředitele Muzea antropologie a etnografie F. Vovka a zodpovědného redaktora odboru geografie Ukrajinské sovětské encyklopedie (URE). Jelikož Ukrajina neměla základního terminologického slovníku z oboru geografie, pustil se i do vytvoření takového slovníku. Jeho snaha založit filiálku Ukrajinského vědecko-výzkumního ústavu geografie a antropologie v Kyjevě skončila neúspěchem.

Pracovní vypětí S. Rudnyckého po příjezdu do Charkova bylo mimořádně velké. Během krátké doby (1927 – 1931) uveřejnil téměř dvě desítky zásadních zeměpisných prací, mezi nimi: *Úlohy geografické vědy v ukrajinských zemích* (Červonyj šlah, 1927, č. 3), *Zeměpis jako samostatná přírodní věda* (Visnyk pryrodoznavstva, 1927, č. 1), *O postavení historické geografie v systéme současného zeměpisu* (Zapysky IFV VUAN, 1927, sv. 13 – 14), *Perspektivy Ukrajinského geografického institutu* (Kul'tura i pobut, 1927, č. 34), *Vyhaslé vulkány Ukrajinského Zakarpatí* (Visnyk pryrodoznavstva, 1928, č. 1, 2), *Zeměpisná poloha Západní Ukrajiny* (Komunist, 1928, č. 62), *Úlohy Ukrajinského geografického institutu a jeho vydavatelství* (Zapysky UNDIGK 1927 – 28, sv. 1), *Povodně na Zakarpatí* (Zachidna Ukrajina, 1930, č. 10), *Publikace z morfologie Pridniprovska* (Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1931, H. 5 – 6) a j.

Kromě toho vydal několik důležitých map: *Nástěnná fyzická mapa U.S.S.R. a sousedních zemí*. Měř.: 1:1 500 000 (S mapovými přílohami v měř. 1:7 500 000: tektonickou-morfologickou, geologickou, půdní, klimatickou, a rostlino-klimatickou; Moskva 1929), *Politická mapa U.S.S.R. a sousedních zemí*. Měř.: 1:5 000 000 (Heografičnyj atlas, Charkiv 1929), *Fyzická mapa USSR*. Měř.: 1:1 000 000 (Kyjev 1932). Další mapy vyšly již bez jména Rudnyckého.

Bez ohledu na obrovské pracovní zatížení v Kyjevě, S. Rudnyckyj nadále zůstával ředitelem Ukrajinského vědecko-výzkumního ústavu geografie a kartografie v Charkově.

Současně s jeho zvolením za akademika na Ukrajině probíhalo masové zatýkání ukrajinské elity (od května 1929 do ledna 1930), které vyústilo do vykonstruovaného charkovského procesu se 47 členy tzv. *Svazu osvobození Ukrajiny* (mezi kterými byli dva akademici, universitní profesoři, spisovatele, právníci, duchovní osoby atd.).

Ještě před započítáním procesu byla spuštěná obrovská kampaň odsuzující každého ze zatčených v spáchání těch nejhorších zločinů a požadující pro ně nejvyšších trestů. Na inscenovaném soudním procesu, který v Charkově trval od 9. března do 19. dubna 1930 a byl široce presentován v tisku a rozhlase, téměř všichni obvinění pod vplyvem fyzického mučení a psychického nátlaku přiznali svou „vinu“ a byli odsouzeni na různé tresty. 13 z nich, kteří prožili hrůzy stalinských koncentračních táborů, byli v r. 1937 – 1938 popravení zastřelením.

Charkovský proces vyvolal davovou psychózu hledání „ukrajinských buržoazních nacionalistů“, „špiónů“, „záškodníků“ a jiných „nepřátel lidu“ na každém pracovišti. V rámci této hysterie, podporované vládou, bylo zatčeno několik tisíc jakoby „řadových členů“ a „sympatizantů“ SVU, téměř výlučně z řadů ukrajinské inteligence. Za charkovským monstr-procesem následovaly další (teď již neveřejné) procesy se smyšlenými „kontrarevolučními“ organizacemi: Ukrajinské lidové centrum (1931), Svaz Kubáně a Ukrajiny (1929 – 1932), Všeukrajinské eserovské centrum aj. Tyto procesy znamenaly též konec „ukrajinizace“ a nastolení tvrdé politiky „bolševického porušování“ všech odvětví společenského života na Ukrajině pod rouškou „internacionalizmu“. Oběťmi politického teroru na Ukrajině v 30. letech 20. století se stalo několik milionů lidí.

Bylo jasné, že „politické čistky“ neobejdou ani S. Rudnyckého. Jeho zdravotní stav na začátku 30. let se rapidně zhoršil a podmínky v Ukrajinském vědecko-výzkumném institutu geografie a kartografie se staly pro něj nesnesitelné. Protože vyžadoval tvrdou pracovní disciplínu (na jakou byl zvyklý v západní Evropě), osazenstvo institutu se postavilo proti němu a dokonce i jeho někdejší studenti z Prahy a Lvova, kteří mu zazlívali, že je vytáhl do takových nepříznivých podmínek a ve vedoucích funkcích upřednostňoval místní lidi, kteří zdaleka nedosahovali jejich odborných kvalit. On své počínání zdůvodňoval tím, že v daných politických podmínkách nechce být podezříván z protekcionismu – upřednostňování „svých“ lidí. Kromě toho, i jako nestraníček ve vedoucí funkci, musel respektovat rozhodnutí stranických orgánů, a ty preferovaly své kádry.

S. Rudnyckyj se vzdal funkce ředitele Muzea antropologie a etnografie a vedoucího katedry geografie Všeukrajinské akademie věd v Kyjevě. Jeho rezignace z funkce ředitele Ukrajinského vědecko-výzkumného institutu geografie v Charkově byla několikrát zamítnuta. Naopak, stranickými orgány byl mu přidělen zástupce I. Lando, který fakticky řídil celý ústav a v komunistickém tisku uveřejňoval ostré články proti „ukrajinskému nacionalismu na geografické frontě“, nepřímě útočící na svého nadřízeného ředitele.

Na podzim r. 1930 se S. Rudnyckému přece jen podařilo rozvázat pracovní poměr s Institutem geografie a kartografie. Nastoupil na uvolněné místo profesora a vedoucího Katedry geografie Charkovského institutu lidové osvěty. Tam se setkal s nemenšími problémy. Studenti jej ignorovali, byrokratická administrace jeho práci všemožně ztěžovala. Jeho choroba se zhoršovala.

V r. 1932 téměř úplně ztratil hlas, takže lékař mu zakázal přednášet a doporučil léčbu v sanatoriu. Na tu neměl finančních prostředků, tím více, že jeho dcera onemocněla na tuberkulózu a její léčení v sanatoriu bylo nevyhnutelné. Zaměstnavatel mu poskytl šestitýdenní dovolenou na zotavení s doporučením, aby odjel z Charkova na venkov. S. Rudnyckyj poslechl. Na vesnici (20 km od Charkova) pronajal maličkou jizbičku a na celých šest týdnů vypadl z města.

Před odjezdem na venkov napsal své sestře Sofii do Prahy: *„Moje zdraví není růžové, ale mám naději, že když zanechám profesování, zlepší se. Hlavní má vada spočívá v tom, že nemohu hlasitě a dlouho mluvit. Pravě jsem skončil I. svazek svého 14-dílného Systému geografických vědomostí, a začínám druhý díl. Zdali skončím všech 14? Sotva! Budu se snažit, ale i zdraví více šetřit.“*

Na venkově byl svědkem obrovského hladu způsobeného násilnou kolektivizací zemědělství. Již v srpnu r. 1930 S. Rudnyckyj na otázku svého berlínského přítele (ještě ze studentských let) Norberta Krebse – jaká je perspektiva zemědělství na Ukrajině, odpověděl: *„Hladu prozatím není, ale brzy bude a to hrozný. Produkce obilí a zeleniny za poslední dva roky prudce klesá. Koně hynou. Zemědělci, vstupující do kolchozů, řezou dobytek na maso. O kolchoze rolníci složili průpovědku: „V kolchoze se dobře žije, jeden dělá a pět leží...“ (V originále: „U kolchozi dobre žyt', odyn robyť, pjať ležyt', a jak sonce prypeče, i toj odyn uteče“ – M. M.). Nikdo nechce být tím jedním, proto obilí se ničí na kořeni neb v kopách. Sovchozy by mohli hodně pomoci, ale nemají odborné vedení a panuje v nich byrokracie a nepořádek.“*⁸

8 BOBAK, O. I. – DANYLENKO, B. M. – PLEKAN, Ju. V.: *Praha – Charkiv – Solovky. Archivno-slidča sprava akademika Stepana Rudnyckoho*. Kyjev : Instytut ukrajinskojji archeolohiji ta dže-

Jeho předpověď se do punktu naplnila již za dva roky. V r. 1932 – 1933 na Ukrajině zemřelo hladem 4 až 5 milionů lidí, z toho polovina v Charkovské oblasti. S. Rudnyckyj jako vědec již hodně před tím upozorňoval na to příslušné orgány, ale jeho upozornění byly hlasem volajícím na poušti. Naopak, byl považován za člověka nechápajícího „strategickou linii komunistické strany“.

Jeho žádost o schválení cesty na geografický kongres do Lvova v r. 1932 byla striktně zamítnutá, co nevěštilo nic dobrého.

Po návratu z šestitýdenní „dovolenky“ do Charkova vzdal se funkce profesora a vedoucího Katedry geografie v Institutu lidové osvěty a odešel pracovat do Ukrajinského státního kartografického ústavu (*Ukrderžkartohrafija*) za daleko nevýhodnějších platových podmínek. Pohroužen do práce, byl téměř úplně izolován od vnějšího světa.

GPU (Hlavní politická správa) v čase nepřítomnosti S. Rudnyckého v Charkově a po jeho návratu do práce v Kartografickém ústavu shromáždila na něj hodně „kompromitujících“ materiálů od jeho spolupracovníků, známých a nadřizených (vesměs nepravdivých aneb zfalšovaných) – o jeho politické činnosti v čase první světové války (v rakouské armádě) v ukrajinském národně-osvobozeneckém hnutí ve Vídni (1915 – 1920), v čase pobytu v Praze (1921 – 1926), při služební cestě do Berlína (1928) atd.

Uvěznění, odsouzení a formální rehabilitace S. Rudnyckého

Dne 21. března 1933 příslušníci GPU udělali v bytě S. Rudnyckého a na jeho pracovišti důkladnou prohlídku, zabavili důležité písemnosti, osobní dokumenty, fotografie, několik sešitů denníků, které si S. Rudnyckyj vedl od mládí, a veškerou korespondenci. V noci jej odvezli do charkovské věznice. Jeho Institut geografie a kartografie byl vzápětí zrušen a většina pracovníků stíhaná. Na podzim r. 1933 S. Rudnyckyj byl vyloučen z Všeukrajinské akademie věd v Kyjevě. Od té doby ani příbuzní, ani spolupracovníci S. Rudnyckého nic nevěděli o jeho osudu.

Jeho děti Iryna a Lev byly propuštěny z vysokých škol a vzápětí jako „členové rodiny nepřítelů lidu“ („*členy semji vraga naroda*“) byly vyhoštěny z Charkova do Voroněže, kde se po nich po roce 1937 ztratila jakákoliv stopa.

Starší, již provdaná dcera Emilie žila ve Lvově, po válce – ve Vejprtech v západních Čechách. Právě tam jsem se s ní v roce 1976 náhodně seznámil a získal cenné informace a materiály o jejím otci do jeho uvěznění v r. 1933. O dalším osudu svého otce ani ona nic nevěděla.

Na základě těchto materiálů jsem napsal o S. Rudnyckém několik článků, které byly uveřejněny v zahraničí, protože doma a na Ukrajině jsem měl přísný zákaz publikační činnosti. 43 dopisů S. Rudnyckého odeslaných z Charkova setře Sofii a švagrovi Stanislavovi Dnistrianským do Prahy v čase od roku 1926 do roku 1932 s obsírnou studií o životě a díle zakladatele ukrajinské vědecké geografie a svými poznámkami ke každému dopisu, jsem připravil do tisku a na jar roku 1987 odeslal do Lvova a Kyjeva. Jelikož tam nebyl zájem o jejich zveřejnění, v témž roce jsem je nabídl Kanadskému institutu ukrajinských studií při Albertské univerzitě v Edmontonu, který je díky iniciativě jeho ředitele Bohdana Kravčenka vydal v samostatné knize.

---

reloznavstva im. M. S. Hruševskoho NAN Ukrajiny a Central'nyj archiv hromadskych objednaň Ukrajiny, 2007, s. 56.

Na konci roku 1987 jsem jménem Emilie Holubovské prostřednictvím Velvyslanectví ZSSR v Praze zaslal dopis rehabilitační komisi ÚV KSSS v Moskvě, zřízené na pokyn generálního tajemníka ÚV KSSS Michaila Gorbačova. Ten v slavnostním projevu z příležitosti 70. výročí Říjnové revoluce prohlásil, že v Sovětském svazu všechny oběti stalinského teroru 30. – 50. let budou rehabilitovány. Dcera S. Rudnyckého, mezi jiným, psala: „*Je mi 85 let. Mé dny jsou sečteny. Nežádám nijakou materiální kompensaci za smrt milovaného otce, ale dřív než umru, chtěla bych slyšet od kompetentních sovětských orgánů, že můj otec byl nevinný.*“

Jelikož odpověď dlouho nepřicházela, obrátil jsem se soukromně na jednu z „kompetentních“ osob v Sovětském svazu, která by mohla něco vědět o osudu S. Rudnyckého po jeho zatčení r. 1933. Z její odpovědi vybírám: „*Celé neštěstí spočívá v tom, že my nevíme, kdo je dcera S. Rudnyckého, jaký byl její osud, kde bydlí a pod. Pochopte mne správně. Pro nás je to věc č. 1. Bez těchto údajů nemůže být ani řeči o nějaké spolupráci, pomoci při pátrání a podobně. U nás platí určité zákony, a my musíme je dodržovat, ať se nám to líbí nebo ne.*“

Napsal jsem dotyčnému, že paní Emilie Holubovská, narozená r. 1903, není buržoazní nacionalistkou ani nepřítelkyní Sovětského svazu. Nikdy se politicky neangažovala. Navštěvovala Výtvarnou školu O. Novakivského ve Lvově, provdala se za dirigenta a skladatele Ivana Ochrymovyče, s kterým měla syna Olega. Manžel zemřel r. 1942 ve Lvově. Po druhé se provdala za lékaře Andreje Holubovského a spolu s ním byla okupačními orgány Lvova poslána na práci do Rakouska. Tam její druhý manžel zahynul při bombardování, a ona v šestém měsíci těhotenství se přestěhovala k jeho rodičům Ivanovi a Jadvize Holubovským do německého města Karl-Marx-Stadt (předtím Chemnitz), kde zažila další bombardování, při kterém porodila dceru Ivannu. Ihned po válce se s rodiči manžela a svými dětmi přestěhovala do městečka Vejprty v západních Čechách. Tam žije dodnes, donedávna v neustálém strachu, aby se bezpečnostní orgány nedověděly, že je dcerou „nepřítele lidu“ a neposlali ji na Sibiř jako tatínka, sestru a bratra.

Odpovědi jsem se nedočkal. Obrátil jsem se i na Lvovskou pobočku Geografické společnosti USSR a na vedoucího katedry geografie Lvovské univerzity doc. Mykolu Demeďuka, od nějž jsem koncem června 1988 dostal překvapivou odpověď: „*Považuji za nevyhnutné co možná nejdřív oznámit Vám, a především Emilii Stěpanovně, že akademik Stepan Rudnyckij byl rehabilitován ještě v r. 1965. Geografové Lvovské univerzity z iniciativy prof. K. J. Herenčuka (již zemřel) udělali dotaz na Kyjevský vojenský tribunál a obdrželi pozitivní úřední odpověď.*“

Vzápětí na to – v polovině srpna 1988 – dcera S. Rudnyckého Emilie Holubovská obdržela od předsedy prezidia Lvovské oddělení Geografické společnosti USSR H. Klymovyče fotokopie dvou úředních dokumentů o rehabilitaci jejího otce 11. května 1965 – od Prokuratury Charkovské oblasti a Rektorátu Lvovské univerzity. V žádném z nich nebylo ani zmínky o způsobu zatčení, soudu, výšce a výkonu trestu a především o osudu obviněného.

Konečně 13. ledna 1989 (po 14 měsících) Velvyslanectví SSSR v Praze zaslalo Emilii Holubovské odpověď na její (ve skutečnosti můj) dopis adresovaný rehabilitační komisi ÚV KSSS v Moskvě. V dopise se uvádí, že Prokuratura SSSR na pokyn rehabilitační komise Politbyra ÚV KSSS prověřila „kriminální případ“ (*ugolovnoje delo*) Rudnyckého S. L. a dospěla k následujícím závěrům: Jmenovaný byl zatčen 21. března 1933 orgány GPU USSR a obviněn z členství v kontrarevoluční organizaci, sabotáže a špionáže. Vinu nepřiznal. Soudní trojka Kolegia GPU USSR ho 23. září 1933 odsoudila na pět let

odněti svobody. Dále se v listě sovětského velvyslanectví uvádí: „V čase odpykávání trestu, rozsudkem trojky UNKVD Leningradské oblasti z 9. října 1937 Rudnyckyj S. L. opětovně byl volán ke kriminální zodpovědnosti. Zemřel v říjnu 1937.“⁹

O tom, kde byl S. Rudnyckyj vězněn, proč byl opětovně odsouzen, na jakou nemoc zemřel, v dopise velvyslanectví není nejmenší zmínky. Je tam ale zajímavý dodatek: „V roce 1965 v procese prověrky spisu Rudnyckého S. L. bylo zjištěno, že byl volán ke kriminální zodpovědnosti nezákonně. 11. května 1965 Vojenský tribunál Kyjevského vojenského okruhu zrušil rozsudek soudní trojky Kolegia GPU USSR a UNKVD Leningradské oblasti proti Rudnyckému, protože jmenovaný nespáchal trestný čin. Rudnyckyj S. L. je plně rehabilitován.“¹⁰

Vzniká otázka: Jak je možné, že za 23 let plné rehabilitace nejvýznamnějšího ukrajinského geografa 20. století v sovětském tisku nebyla o něm uveřejněna nejmenší zmínka, jeho jméno bylo i nadále tabuizované. Nedostalo se do žádné učebnice, do žádné encyklopedie, nebylo obnoveno jeho členství v AV USSR atd.

Odpověď na tyto otázky dal pozdější vývoj Sovětského svazu. Jak je známo, rehabilitaci obětí stalinského teroru v Sovětském svazu započal Nikita Chruščov svým projevem na XX. sjezdu KSSS r. 1956. Rozsah těchto obětí (podle nejnovějších a nejspolehlivějších údajů od r. 1929 do r. 1953 přes sovětské tábory a kolonie přešlo 18 milionů lidí) překvapil především členy Politbyra ÚV KSSS, které r. 1964 odstranilo Chruščova od moci. Jeho nástupce Leonid Brežněv zastavil proces rehabilitace s odůvodněním, že to poškozují prestiž Komunistické strany Sovětského svazu ve světě. Na informace o již rehabilitovaných lidech bylo postavené přísné embargo, které postihlo tisíce již rehabilitovaných lidí, mezi nimi i jméno Stepana Rudnyckého. Jelikož nejvíc trestů smrti bylo vyneseno v letech 1937 – 1938 (především nad elitou ukrajinské inteligence), u obětí, jejichž jména již pronikla na veřejnost, pravdivá příčina smrti „byl popraven zastřelením“ (*rasstrel'an*) byla zaměněno slovesem „zemřel“ a čas jejich smrti zpravidla byl posunut na válečné roky, což vzbuzovalo dojem, že osoba zemřela přirozenou smrtí následkem těžkostí v zásobování táborů potravinami způsobených válkou (hladem umíralo i civilní obyvatelstvo ve vnitrozemí). Tuto praxi a embargo zrušily až politické reformy Michaila Gorbačova. Jeho politika „glasnosti“ a „perestrojky“ přivedla k rozpadu Sovětského svazu, vzniku nových suverénních států a odtajení přísně utajovaných (*soveršenko sekretnych*) fondů z archívů KGB.

Skutečná rehabilitace S. Rudnyckého a zpřístupnění jeho soudního spisu

V r. 1991 Kanadský institut ukrajinských studií v Edmontonu vydal moji 110-stránkovou velkoformátovou práci *Dopisy Stepana Rudnyckého Sofii a Stanislavovi Dnistrianským*, obsahující 43 listů S. Rudnyckého odeslaných z Charkova setře a švagrovi do Vídně a Prahy v čase od 19. října 1926 do 6. července 1932.¹¹ Kniha je opatřena poznámkami, úvodní studie o životě a díle zakladatele ukrajinské moderní geografie (nejdůkladnější,

9 MUŠINKA, Mykola: *Lysty S. Rudnyckeho...* Edmonton 1991, s. 109. Originál dopisu u autora.

10 MUŠINKA, Mykola: *Lysty S. Rudnyckeho...* Edmonton 1991, s. 109.

11 První list, ve kterém pisatel informoval své nejbližší příbuzné o obdržení úředního pozvání na Ukrajinu od Národního komisariátu osvěty v Charkově byl odeslán 9. července 1926 z Bohdana na Podkarpatské Rusi, kde S. Rudnyckyj právě prováděl geografickou expedici se svými studenty.

kteřá do toho času byla publikovaná; s. 5 – 39) a fotografickou přílohou (s. 95 – 109). Publikace, vydaná téměř současně s vyhlášením samostatnosti Ukrajiny, vzbudila značnou pozornost tak na Ukrajině (byla to jedna z prvních publikací neprocházejících moskevskou cenzurou poštovních zásilek ze zahraničí), tak i mezi ukrajinskou emigrací.

Osobnost Stepana Rudnyckého zaujala především mého kolegu z Ukrajinské svobodné university v Mnichově prof. Oleha Šablje, který vydal o něm vynikající monografii – *Akademik Stepan Rudnyckyj – fundátor ukrajinské geografie* (Lvov; München 1993. 224 s.).

O. Šabljovi se povedlo to, co doposud nikomu. V archívu KGB objevil soudní spis S. Rudnyckého č. 737, pozůstávající z 316 stran protokolů výslechů, přímých konfrontací, výpovědí svědků, doplňujících vysvětlení obžalovaného atd. Tyto materiály vrhají světlo na celoživotní cestu vědce. Bezpečnostní orgány sbíraly na něj „kompromitující materiály“ (*kompromaty*) od jeho příjezdu do Sovětského svazu, zvláště v poslední době, kdy byly přesvědčeny o jeho trestní kontrarevoluční činnosti.

Po „úspěšném“ procesu s členy smyšleného Svazu osvobození Ukrajiny, sovětské bezpečnostní orgány připravovaly další proces s členy neexistující Ukrajinské vojenské organizací (*Ukrajinska vijskova orhanyzacija – UVO*).

V rámci této smyšlené organizace bylo zajištěno několik tisíc lidí – bývalých účastníků antibolševického odporu z období ukrajinského osvobozenického boje let 1918 – 1920 a občanské války, odpůrců kolektivizace, ukrajinsky orientovaných vyšších důstojníků, vědců, umělců, spisovatelů a především Ukrajinců vrátivších se do vlasti ze zahraničí, bez ohledu na jejich politickou příslušnost (včetně komunistů; ti byli zatčeni v první várce jako „špioni“ cizích mocností, proniklé do komunistické strany a řídicích orgánů).

Stepan Rudnyckyj byl ideálním kandidátem na zatčení. Za války pracoval v generálním štábu Rakouské armády jako kartograf, spolupracoval se skutečným Svazem osvobození Ukrajiny (založeném r. 1914 ve Lvově emigranty z východní Ukrajiny, a do r. 1918 působící ve Vídni) a s Institutem Osteuropa. Byl poradcem prezidenta Západoukrajinské lidové republiky Jevhena Petruševyče. Těsné styky do poslední chvíle udržoval s významnými rakouskými, německými a jinými geografy. Do Sovětského svazu prý byl poslán Ukrajinskou vojenskou organizací (UVO), pro kterou měl vypracovat podrobné vojenské mapy. Beztretnost za minulé „zločiny“ mu slibovali ukrajinští politici – čelní představitelé UVO, nyní usvědčení z velezrady a zatčení (Skrypnyk, Badan, Javorskyj, Ersteňuk, Konar a jiní). Ke své „trestní činnosti“ pod tíhou faktů se sami přiznali. S. Rudnyckému byly přečteny jejich protokoly a s některými učiněny přímé konfrontace. O tom všem jsou v jeho trestním spise přesné záznamy. Vyšetřovatele přesvědčili dezorientovaného S. Rudnyckého, že UVO skutečně existovala. Za více než šest měsíců vyšetřovací vazby byl zpracován natolik, že se ke všemu přiznal a žádal pro sebe ten nejvyšší trest. Pak všechno popřel.

Soudní trojka jeho popření předešlých výpovědí nevzala do úvahy a odsoudila S. Rudnyckého na pět let ztráty svobody (co byla poměrně nízká sazba za inkriminované „zločiny“). Při chabém zdravotním stavu bylo téměř nemožné prožít pět let v drsných podmínkách stalinských koncentračních táborů.

O. Šablj na základě archívních dokumentů sleduje strastiplnou cestu S. Rudnyckého koncentračními tábory. Po vynesení rozsudku umístili jej v „Svirlagu“, později „Bělo-mořsko-baltickém táboře“, kde pravděpodobně pracoval při splavování dřeva a dokonce byl táborovým lékařem. Zde určitě zavážil jeho doktorský diplom z Vídenské univerzi-

ty, zabavený při domovní prohlídce. Na jař r. 1936 byl přeložen do jednoho z nejtěžších koncentračních táborů na Soloveckých ostrovech v Bílém moři – SLON (*Soloveckij lager osoboho naznačenija* – Solovecký tábor zvláštního určení), kde byl uznán plným invalidou a zařazen do kategorie „dochoďaků“, t. j. vězňů s poloviční dávkou i tak skromné vězeňské stravy, určených na pomalou smrt následkem podvýživy.

„*Ale S. Rudnyckij zůstal vědcem, nehledě na celou tragiku jeho osudu* – píše O. Šablíj. – *Ještě v čase vyšetřovací vazby (před soudem) napsal 342-stránkovou monografii Geonomie* (nauka o vztahu zemědělských plodin k půdním a klimatickým podmínkám – M. M.) *a ve Svirlaze* – obsáhlou knihu *Endogenní dynamika zemské kůry* – 1200 stran (Endogeneze – dělení buněk při kterém mladé buňky zůstávají zavřené v těle staré buňky – M. M.). *Jak Rudnyckij píše ve své žádosti vedení tábora, tyto práce byly mu odebrány a nevraceny (kromě polovice textu druhé z nich). Jejich osud není nikomu znám*“ (s. 146).

9. října 1937, kdy S. Rudnyckému do vypršení pětiletého trestu vězení zůstalo pouze 163 dnů zvláštní trojka NKVD Leningradské oblasti v nepřítomnosti S. Rudnyckého vynesla nad nim nový rozsudek: **trest smrti zastřelením**. Jenom za ten jediný den, jak píše O. Šablíj, táto trojka vynesla 256 rozsudků smrti! Rozsudek nad S. Rudnyckým byl vykonán 3. listopadu 1937 v údolí Sanderloch v Karelii, kde jeho tělo bylo hozeno do masového hrobu, vlastně – do hluboké rokle, kterou po naplnění lidskými těly zasypali zeminou. Přesně za měsíc by se S. Rudnyckij dožil 60 let. Spolu s ním byli zastřeleni jeho žáci V. Babjak, M. Ivančuk a výkvět ukrajinské inteligence – 1111 lidí, mezi nimi divadelník Les Kurbas, spisovatel Mykola Kuliš, literární vědec Mykola Zerov, celá rodina historika Antona Krušefnyckého a mnoho jiných.

V doslovu své práce O. Šablíj píše: „*Pro to, aby byla setřena bílá skvrna se jména S. Rudnyckého hodně udělal vědec-etnolog, doktor Mykola Mušinka z Prešova (Slovensko). Napsal a zveřejnil koncem 80. a začátkem 90. let články o vědci v ukrajinských periodikách Polska, Ukrajiny, Ameriky; našel v Česko-Slovensku a uveřejnil v Kanadě dopisy S. Rudnyckého sestře Sofii a švagrovi Stanislavovi Dnistrianským z období let 1926–1932, prozkoumal epistolární pozůstalost – dopisy jeho učitelů, ale občas i oponentu akademikovi M. Hruševském*“ (s. 164).

Monografie O. Šablíje *Akademik Stepan Rudnyckij – fundátor ukrajinské geografie* stala se pohnutkou pro reedici pěti nejdůležitějších prací samotného S. Rudnyckého, shrnutých do sborníku *Proč chceme samostatnou Ukrajinu?*¹²

Roku 1994 na Ukrajinské svobodné universitě v Mnichově Jaroslav Nečas pod vedením autora těchto řádků obhájil doktorskou disertaci o německo- jazyčných pracích S. Rudnyckého (*Die grenzübereitenden wissenschaftlichen Tätigkeiten des ukrainischen Geographen Stepan Rudnyckij im 20. : Dissertation*. München, 1994. 232 s.).

V roce 2001 se kapitola o S. Rudnyckém dostala do vysokoškolské učebnice O. Šablíje *Sociální geografie*¹³. V roce 2001 Ústav dějin Ukrajiny AV Ukrajiny v Kyjevě vydal sborník o pronásledovaných vlastivědných pracovnících *Pronásledovaná vlastivěda* (Represované krajeznavstvo) v němž je kapitola o S. Rudnyckém (s. 121 – 129). Podobná kapitola je i v sborníku *Axiomy pro potomky*¹⁴.

12 *Čomu my chočemo samostatnoji Ukrajinu?* Ed. O. Šablíj. Lvov 1994. 416 s.

13 ŠABLIJ, O.: *Suspil'na heohrafija*. Lvov 2001, s. 405-446; třetí vydání: Lvov 2007, s. 65-150.

14 *Aksiomy dla naščadkiv*. Lvov 1992.

V roce 1997 Ševčenkova vědecká společnost ve Lvově vydala další monografii o životě a díle S. Rudnyckého, navazující na monografii O. Šablíje, ale značně rozšiřující její obsahový záběr. Je to kniha P. Štojka *Stepan Rudnyckyj. Bio-bibliografický náčrt*¹⁵.

P. Štojko osvětlil život a dílo S. Rudnyckého na pozadí celkové politické situace na Ukrajině a v jiných evropských krajinách. I on v hojné míře se opírá o archívni prameny, především o již vzpomínaný soudní spis S. Rudnyckého. Samostatnou kapitolu autor věnoval jeho pražskému pobytu. Vyjmenoval v ní všechny jeho přednášky, semináře a praktická cvičení na Ukrajinské volné universitě a na Ukrajinském vysokém pedagogickém institutu v Praze. Jeho nejbližším spolupracovníkem v Praze (i osobním přítelem) byl docent zeměpisu slovanských zemí na přírodovědecké fakultě University Karlovy Jiří Král.

Autor zdůrazňuje, že S. Rudnyckyj v čase pobytu v Praze uveřejňoval své studie v časopisech *Slavia*, *Časopis Národního muzea*, *Slavische Rundschau*, *The Slavonic Review*, *Zeitschrift für osteurop. Geschichte*, *Le Monde*, ale i v pražském denníku *Tri-buna*. V Praze připravil do tisku knihu *Přehled národního území Ukrajiny*¹⁶ a *Základy zeměpisu Ukrajiny*¹⁷ ve dvou dílech.

Ovšem i v této knize je hlavní pozornost věnovaná jeho pobytu a práci v Charkově. Kniha je doplněná nejplnější bibliografií prací S. Rudnyckého (214 pozic), seznamem jeho map (28 pozic) a jeho materiálů v archívech Ukrajiny (21 pozic).

V r. 2004 již vzpomínaný Ústav dějin Ukrajiny v Kyjevě vydal důkladnou monografii O. Rubľova *Západoukrajinská inteligence v celonárodních politických a kulturních procesech 1914 – 1939 let*,¹⁸ v níž osoba S. Rudnyckého je vyzdvížena na jedno z prvních míst.

Vyvrcholením zájmu ukrajinské veřejnosti o život a dílo S. Rudnyckého byl rok 2007, vyhlášený na Ukrajině za Rok Stepana Rudnyckého.

Všechno toto je jenom začátkem výzkumu vědeckého odkazu nejvýznamnějšího ukrajinského geografa všech dob, celkem oprávněně označovaného za fundátora ukrajinské moderní geografie, vědce, jehož značný segment života byl spojen s Prahou, geograf, který na oltář vlasti položil to nejcennější – vlastní život.

Přehled knižních publikací vydaných v rámci Roku S. Rudnyckého na Ukrajině

V rámci Roku S. Rudnyckého v ukrajinských sdělovacích prostředcích bylo publikováno několik set příspěvků. Poukážu na knižní publikace, vydané během Roku, které se mi dostaly do rukou:

1. Bobak O. I., Danylenko B. M., Plekan Ju. V. *Praha – Charkiv – Solovky. Archivno-slidča sprava akademika Stepana Rudnyckoho*. Kyjev : Vyd. Instytut ukrajinskoji archeolohiji ta dzereloznavstva im. M. S. Hruševskoho NAN Ukrajiny a Centralnyj archiv hromadskych objednaň Ukrajiny, 2007. 260 s.

15 ŠTOJKO, P.: Stepan Rudnyckyj. Bio-bibliografický náčrt. In: *Žyttěpysno-bibliohrafičnyj narys. Vyznačni dijači NTŠ*, č. 2, 184 s.

16 RUDNYCKYJ, Stepan: *Ohlad nacional'noji terytoriji Ukrajiny*. Berlín 1923.

17 RUDNYCKYJ, Stepan: *Osnovy zemleznanňa Ukrajiny*. Tom 1. Lvov 1924; Tom 2. Užhorod 1926.

18 RUBĚOV, O.: *Zachidnoukrajinska intelihencija v zahal'nonacional'nych polityčnych ta kulturnych procesach – 1914 – 1939*. Kyjiv 2004.

Sbírka přesného znění 18 dokumentů ze soudního spisu S. Rudnyckého (1933-65). Jsou to otřesné dokumenty o dábelské mašinérii sovětských bezpečnostních orgánů, které již v prvních týdnech vyšetřovací vazby přesvědčily S. Rudnyckého o existenci *Ukrajinské vojenské organizace* (UVO) na Ukrajině s cílem svržení sovětské vlády. Organizace pod tímto názvem skutečně existovala v 20. letech 20. století v emigraci. GPU (předchůdce NKVD a KGB) ji uměle „stvořila“ též na Sovětské Ukrajině a „zapojila“ do ní téměř celou národně uvědomělou ukrajinskou inteligenci („nacionalistů“). Přesvědčila i S. Rudnyckého, že i on je členem UVO aniž by o tom věděl. Ve svých vlastnoručně psaných výpovědích Rudnyckýj v podstatě pravdivě vypovídal o svých stycích s lidmi, které GPU prý „usvědčila“ z členství v UVO. Seznam těchto lidí byl mu dán i s otázkami na které měl odpovědět. Byly mu přečteny i výpovědi jiných údajných „členů UVO“. S některými dokonce byla provedena konfrontace.

Vyšetřovatele zajímaly především styky S. Rudnyckého s cizinci v čase jeho působení ve Vídni, Praze a při jeho cestě do Berlína r. 1928. Bylo mu neustále zdůrazňováno, že „přiznání viny“ bude pro něj polehčující okolnost a zachrání jeho děti před represáliemi. Byl natolik deprimován zdravotně a psychicky zničen, že v jedné výpovědi sám žádal pro sebe „nejvyšší trest“. Vzápětí všechno popřel. V prohlášení z 9. září 1933 adresovaném Kolegiu GU USSR S. Rudnyckýj konstatoval, že všechny jeho výpovědi tykající se vlastní osoby jsou nepravdivé a byly vyvolány *1. fyzickým a psychickým nátlakem, 2. celkovým úpadkem zdraví a bezperspektivnosti jeho zlepšení, 3. strachem že, jeho děti budou taky uvězněny, když se nepřizná k inkriminovaným zločinům, 4. nepřemožitelným přáním co nejdřív ukončit svůj život, typický život „smolaře“* (s. 182).

O tom všem se dozvídáme z uveřejněných dokumentů. Z druhé strany jsou to mimořádně cenné životopisné materiály, především o jeho působení ve Vídni, Praze, ale i v Charkově po roce 1929, kdy mu místní byrokracie znemožňovala jakoukoli práci. Z těchto materiálů vyplývá obraz vlastence, jemuž nade vše byla svobodná suverénní a nezávislá Ukrajina. Své názory neskrýval ani před vyšetřovateli, za co zaplatil nejvyšší cenou – svým životem.

Mezi 18 dokumenty je i čtyřřádkový protokol o vykonání trestu smrti nad S. Rudnyckým (s. 194) i rozhodnutí Vojenského prokurátora Tupolova z 31. března 1965 o jeho plné rehabilitaci (s. 195). V závěru knihy (s. 201 – 249) jsou základní údaje téměř o každém jméně, vyskytujícím se v dokumentech. A je těch jmen 360.

2. *Akademik Stepan Rudnyckýj*. Za redakceju prof. Oleha Šablíja. Lviv : Vyd. Lvovskij nacionalnyj universytet im. I. Franka; Heohrafična komisija Naukovoho tovarystva im. Ševčenka; Lvivskij viddil Ukrajinskoho heohrafičného tovarystva. Edice Postati ukrajinskoho zemleznanňa, 2007, 408 s. Náklad 300 výtisků.

Sborník 11 nejvýznamnějších prací S. Rudnyckého, rozdělených do třech kapitol: 1. *Teorie a metodologie geografické vědy* (s. 59 – 168), 2. *Geografická ukrajinstika* (s. 169 – 280), 3. *Politická geografie a geopolitika Ukrajiny* (s. 281 – 379). V úvodní studii (s. 5 – 58) O. Šablíj podal podrobný životopis S. Rudnyckého a odborně zhodnotil jeho dílo na základě nejnovějších archivních pramenů a literatury o něm (uvedených na konci knihy; s. 393 – 403; 104 pozice).

Knih je doplněná 37 fotografiemi na křídovém papíře a pěti reprodukcemi prací S. Rudnyckého a knih o něm. Je to nejrozsáhlejší reedice vědeckých prací ukrajinského geografa, vydaných po jeho rehabilitaci.

3. *Heohraf-akademik Stepan Rudnyckyj*. Uporjadnyk I. Ditčuk. Vyd. Ternopil'skyj nacional'nyj pedahohičnyj universytet im. V. Hnat'uka a Ternopil'skyj viddil Ukrajin-skoho heohrafičného tovarystva. Edice Vydatni postati Ternopil'sčyny. Ternopil' : Navčaľna knyha – Bohdan, 2007. 192 s.

Vědecko-populární kniha určená pro školy hlavně v Ternopil'ské oblasti. Jej obsah je rozdělen do čtyř kapitol: 1. *Stepan Rudnyckyj jako ukrajinský vědec, státník a pedagog* (s. 8-40). Jsou to samostatné kapitoly třech badatelů (O. Šablíje, O. Vistaka a O. Zastavecke), hodnotící přínos S. Rudnyckého k třem odvětvím ukrajinské vědy a kultury. 2. *Životní cesta a tvůrčí pozůstalost S. Rudnyckého* (s. 41 – 100). Zde sestavovatel sborníků I. Ditčuk podal stručný náčrt životopisu vědce, bibliografii jeho práci a zajímavé citáty z nich. 3. *Výzkum života a činnosti S. Rudnyckého a uctění jeho památky*. Je to v podstatě zhodnocení Roku S. Rudnyckého na Ternopilsku. Studie I. Ditčuka je doplněná jeho bibliografií práci o S. Rudnyckém a citáty z nich. Základem této kapitoly jsou dvě studie I. Ditčuka: *Ternopilsko v životě Stepana Rudnyckého* (s. 48 – 60) a *Návrat jména, výzkum pozůstalosti a uctění si památky S. Rudnyckého na Ternopilsku* (s. 130 – 152). Knihu uzavírá kapitola *Vyučování S. Rudnyckého v škole*, (s. 158 – 190), v níž čtyři učitelky se podělily svými zkušenostmi z vyučování látky o S. Rudnyckém a daly metodické pokyny jak je možné takové hodiny úspěšně provést v 7. a 8. třídě základní školy.

4. *Lystuvanňa Stepana Rudnyckoho*. Uporjadkuvanňa, vstupna statťta, prymitky P. Štojko. Eviv : Vyd.: Naukove tovarystvo im. Ševčenka. Ukrajinoznavča biblioteka NTŠ. Čyso 19, 2006. 434 s. Náklad 305 výtisků.

Je to sbírka korespondence, obsahující 117 dopisů S. Rudnyckého významným geografům, kartografům, historikům, právníkům a představitelům kultury, 28 dopisů kulturním a společenským organizacím, jakož i 113 zpátečních dopisů (celkem 258 dopisů). Každý dopis je opatřen podrobnými komentáři. Kniha je doplněná úvodní studií (s. 5 – 42), slovníkem zastaralých a cizích slov (s. 400 – 402), jmenným registrem, registrem dopisů a 24-stránkovou fotografickou přílohou na křídovém papíře, obsahující 56 snímků a reprodukci dokumentů. Cizojazyčné dopisy (32 v němčině, 4 v polštině, 1 v ruštině) jsou podány v originále a v překladu do ukrajinštiny.

Nejvíce dopisů S. Rudnyckého (38) je adresováno manželům Dnistrianským. Všechny jsou převzaty z mé knihy „*Lysty Stepana Rudnyckoho do Sofiji ta Stanislava Dnistrjanskych*“ (Edmonton, 1991). Na dalších místech jsou dopisy M. Hruševskému (27), I. Krypiakevyčovi (11), V. Ohonovskému (9) a S. Tomašivskému (7). Ze zahraničních korespondentů zajímavými jsou dopisy Kartografického vydavatelství G. Freytag und Berndt ve Vídni (27), A. Jensea ze Stockholmu (4), N. Krebse z Würzburgu (3), A. Marze (2), A. Pencka (1).

O každém korespondentovi, dokonce téměř o každé vzpomínané osobě P. Štojko podal stručnou informaci v *Anotovaném seznamu adresátů* (66 jmen).

Korespondence S. Rudnyckého je jednou z nejdokonaleji zpracovaných epistolárních pozůstalostí ukrajinského vědce.

5. *Istorija ukrajinskoji heohrafiji ta kartohrafiji*. Častyňa perša. *Zbirnyk materialiv Treťoji mižnarodnoji naukovoji konferenciji, prysvjačenoji 130-litňomu juvileju akademika Stepana Rudnyckoho*. Ternopil' 6. – 7. 12. 2007. Vidpovidal'nyj redaktor O. V. Zastavecka. Ternopil' : Vyd. Naukove tovarystvo imeni Ševčenka, Ukrajin-ske

heohrafične tovarystvo a Ternopil'skyj nacional'nyj pedahohičnyj universytet imeni V. Hnaťuka, 2007. 232 s.

Sborník (formátu A4) obsahuje 72 referátů z první části materiálů závěrečné vědecké konference Roku S. Rudnyckého v Ternopoli. Příspěvky jsou řazeny do 7 tematických skupin: o životě a díle S. Rudnyckého (8), o jiných známých a neznámých geografech (5), o geografických školách a střediscích (6), o dějinách naturgeografických a geoekologických výzkumů (16), dějinách antropogeografických výzkumů v Ukrajině a sousedních krajinách (22), o kartografické vědě a praxi (6) a o geografickém vzdělávání (9).

Hodnotící charakter má úvodní studie J. Ivacha ze Lvovské univerzity *Ukazovatele cesty do budoucna akademika S. Rudnyckého*. Jeho kolega V. Hrycevyč analyzoval život a dílo S. Rudnyckého z geoprostorového aspektu – nanogeografie. M. Vlach z téže univerzity osvětlil přínos S. Rudnyckého do vytvoření geografické terminologie a P. Suchyj z Černivecké univerzity prozkoumal názory S. Rudnyckého na výzkum procesů a jevů aktuálních i v současných podmínkách, aplikující je na zemědělství v Černivecké oblasti. Na jeho studii navazuje příspěvek L. Zubové a O. Sadovnyka z Ternopole o úloze antropografie S. Rudnyckého při tvorbě geografie obyvatelstva v Ukrajině jako samostatné vědní disciplíny.

Další příspěvky navazují na pionýrské koncepce S. Rudnyckého a rozvíjejí je dál. Každý referát je opatřen stručnou anotací v ukrajinštině a angličtině. Na konci je abecední seznam všech autorů (i těch, jejichž referáty jsou zveřejněny v druhé části) s uvedením vědecké hodnosti a pracoviště každého z nich.

6. *Istorija ukrajinskoji heohrafiji*. Vypusk 16. *Prysvjačeno 130-litňomu juvileju fundatora novitňoji ukrajinskoji heohrafiji, akademika, dijsnoho člena NTŠ, profesora Stepana Rudnyckoho (1877 – 1937)*. Šef-redaktor Šablija O. I. Redaktor Zastavecka O. V. Ternopil' : Vyd. Ukrajinske heohrafične tovarystvo, Ternopil'skyj nacional'nyj universytet imeni V. Hnaťuka, Heohrafična komisija NTŠ, 2007. 156 s.

Je to samostatné číslo ročenky Ukrajinské geografické společnosti, věnované Roku S. Rudnyckého. Obsahuje druhou část materiálů závěrečné konference, uskutečněné v Ternopoli v prosinci roku 2007. Sborník zahrnuje 21 referátů, především o životě a různých odvětvích jeho činnosti zakladatele moderní ukrajinské geografie a několik jiných materiálů (bibliografii prací S. Rudnyckého a materiálů o něm, hodnotící správu o Roku Rudnyckého na Ukrajině (I. Ditčuka), vzácnou práci S. Rudnyckého *Problémy geografie Ukrajiny* z r. 1919 a j.).

Knihu zahajuje studie jeho hlavního redaktora O. Šablije o třech zásadních zlomech v životě S. Rudnyckého (porušení farářské rodové tradice, přechod od dějin k geografii již na vysoké škole, výměna evropského prostředí za sovětské) a třech jeho prvenství ve vědě (zdůvodnění vědeckých základů geografie, zdůvodnění vědecko-metodických základů kartografie a vytvoření učebnice geografie Ukrajiny). V dalším příspěvku M. Mušinka osvětlil genealogii rodu S. Rudnyckého: dědo Denys a strýc Ivan – faráři, otec Lev – středoškolský učitel, matka Emilie (dcera faráře) – charitativní pracovnice, sourozenci: Lev – soudce, Jurij – spisovatel (pseudonym Julian Opil'skyj), Sofie – koncertní pianistka a hudební pedagožka, její manžel Stanislav Dnistrianskyj – právník a universitní profesor, starší dcera Emilie – výtvarnice, mladší dcera Iryna a syn Lev – oběti stalinského teroru (osud neznámý), dceřin tchán Ivan Holubovskij – právník

a spisovatel, její tchyně Jadviga – učitelka, pravnuček Oleh Ochrymovyč – laborant, vnučka Inna – učitelka, pravnucci – Jan, Daniel a Michal bydlí v Čechách. Všichni mají děti – právnoučata S. Rudnyckého.

O rodisku S. Rudnyckého, měste Przemyslu informuje čtenáře studie J. Svyňka z Ternopole. J. Kandyba z Charkova osvětlil charkovské období vědecké činnosti S. Rudnyckého. I. Stebel'skyj z Windorské university v Kanadě aplikoval koncepci S. Rudnyckého o vlasti na poválečnou vlnu ukrajinské emigrace. I. Kaveckyj z polského Štětína proanalyzoval ukrajinsko-polské vztahy v kontextu geopolitických idejí S. Rudnyckého. J. Kyseľov z Luhanska aplikoval metodologické zásady geografických studií S. Rudnyckého na současnost. Zaujímavými a podnětnými jsou studie O. Rudakevyčové z Ternopola a S. Rudnyckém jako ideologovi ukrajinského nacionalizmu a O. Topčijevojové a Z. Titenkové z Oděsy o geopolitické a geoekonomické identitě Ukrajiny v Balticko-Černo-mořsko-Kaspickém prostoru z hlediska výzkumů S. Rudnyckého.

Příspěvky A. Rozsochy z Perejaslav-Chmelnyckého, Ol'hy a Tarasa Zastaveckých z Ternopola, jakož i S. Kukurudzy ze Lvova jsou věnované geografickému školství v koncepci S. Rudnyckého.

V závěrečné kapitole sborníku *Kronika – Fakta – Projekty* jsou podány informace o akcích v rámci Roka S. Rudnyckého ve Lvově (O. Šablíj), Luhansku (J. Kyseľov), Charkově (L. Němcova – J. Kandyba) a Ternopoli (O. Zastavecká – I. Ditčuk).

Téměř v každé z výše uvedených knižních publikací je zdůrazněna priorita M. Mušinky v ne formální, ale skutečné rehabilitaci S. Rudnyckého a uctění jeho památky na Ukrajině. Například, v úvodě ke knize *Praha – Charkov – Solovky* čteme: „*Podnětem k hlubšímu výzkumu života a vědeckého odkazu významného ukrajinského geografa stali se početné publikace M. Mušinky v ukrajinských a zahraničních vydáních*“ (s. 8).

Za tyto zásluhy M. Mušinka na X. sjezdu Ukrajinské geografické společnosti v Kyjevě dne 29. března 2008 byl jednomyslně zvolen za Čestného člena této nejvyšší zeměpisné organizace na Ukrajině. Stal se tak prvním „negeografem“ – členem UGS.

Recenzent: *doc. PhDr. Lubica Harbuľová, CSc.*
(*Preklady resumé Maroš Melichárek – anglický jazyk;*
Pavol Zubal – nemecký jazyk)

BELO KLEIN-TESNOSKALSKÝ A KULTÚRNY ŽIVOT MESTA PREŠOV (V kontexte zlomových udalostí roka 1918)¹

Libuša FRANKOVÁ

Abstract

***Belo Klein-Tesnorskalský and cultural life of the city of Prešov (From the viewpoint of the crucial developments in 1918).** In the core events of the year 1918, associated with the creation of ČSR – mainly from 1920s cultural life in Prešov was intervened by member of older literary generation Belo Klein-Tesnorskalský. Complicated socio-political circumstances in Slovakia mainly in eastern parts, were reflected in Slovak national development from Austro-Hungarian Compromise in 1867 until 1918. Nation conscious Slovaks were in pre-war era strictly directed and controlled by Austro-Hungarian offices, that resulted in alienation from ordinary Slovaks. They lived solitary lives. The same happened to Kleina-Tesnorskalského (1853 – 1941), from region of Liptov. He found his place of work in Prešov from 1897 until his last days. He worked as Head of land register (1925 – 1933) and as retired he was librarian in public city library and chronicler of Prešov. In Prešov he became a spectator of one of the most important events in the life of the Slovak nation – foundation of ČSR. In pre-war era he helped to develop cultural attempts in the fields of history, literature, Enlightenment in Prešov. He wrote for national and regional periodicals mainly against Hungarian irredentism and also historical, literal and educational essays. End of his literary work is connected with publishing of books concerned with religion history of Prešov, history of Šariš, city of Prešov crucial moments in year 1918 in Prešov and Šariš. He played also a role in cultural and educational life in Prešov particularly as a member of the Slovak Matica, Casino Association, Secretary of the chess fellowship.*

Key words

Eastern Slovakia. Prešov. National development. Key events of the 1918. Post-war conditions. Culture. Literature. Enlightenment.

Zusammenfassung

***Belo Klein Tesnorskalský und Kulturleben der Stadt Prešov (Im Kontext der Umbruchereignisse des Jahres 1918).** In den Umbruchereignissen des Jahres 1918, die mit der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik verbunden sind, und besonders seit der 20-er Jahren des 20. Jahrhunderts griff in das Kulturleben der Stadt Prešov der Repräsentant einer älteren literarischen Generation Belo-Klein-Tesnorskalský ein. Die komplizierten gesellschafts-politischen Verhältnisse in der Slowakei und*

¹ Príspevok vyšiel v rámci riešenia grantového projektu VEGA MŠ SR č. 1/0092/09 *Multikultúrny a multietnický charakter východoslovenských miest a jeho vplyv na zlomové udalosti v ich dejinách 19. a 20. storočia (Šarišská župa).*

besonders in ihrer östlichen Region spiegeln in dieser Zeit die Besonderheiten der slowakischen nationalen Entwicklung seit dem österreichisch-ungarischen Ausgleich im Jahre 1867 bis zum Jahre 1918 wider. Die national bewussten Slowaken waren in der Zeit vor dem Krieg von den ungarischen Behörden verfolgt und kontrolliert, was nicht nur ihre Entfremdung, sondern auch die Trennung von der slowakischen Nation verursachte. Sie lebten mehr oder weniger einzelgängerisch. Ein ähnliches Schicksal hatte auch Klein-Tesnoskalský (1853 – 1941), der aus Liptov stammte. Er fand in Prešov seit dem Jahre 1897 bis zu seinem Lebensende Dauerwirkungsstätte. Bis zur Rente im Jahre 1922 wirkte er als Leiter des Grundbuchs und in der Rente in den Jahren 1925 – 1933 als Bibliothekar der städtischen öffentlichen Bibliothek und Chronist der Stadt Prešov. Er erlebte in der Stadt auch eines der bedeutendsten Ereignisse im Leben der slowakischen Nation- Entstehung der Tschecho-slowakischen Republik. Er trug in der Nachkriegszeit zur Entwicklung der kulturellen Bestrebungen im Bereich der Geschichte, Literatur und Aufklärung in Prešov bei. Er veröffentlichte in Prešover und slowakischen Zeitungen, Zeitschriften und Kalendern polemische Beiträge gegen die ungarische Iredenta in der Zeit nach dem Umbruch, sowie auch geschichtliche, literaturhistorische und volkerzieherische-und Bildungsbeiträge. Den Gipfel seiner Tätigkeit in dieser Richtung stellen seine Herausgaben der Werke aus dem Bereich der Kirchengeschichte in Prešov, aus der Scharischer Geschichte, der Geschichte der Stadt Prešov, der Umbruchereignisse des Jahres 1918 in Prešov und Scharisch und aus dem Bereich der Buchkultur dar. Er gliederte sich n das Kulturleben in Prešov auch als Mitglied der örtlichen Filiale der Organisation Matica slovenská, des Vereins Kasino, Sekretär des Schachszirkels usw. ein.

Schlüsselwörter

Ostslowakei. Prešov. Nationalentwicklung. Umbruchereignisse 1918. Nachkriegsverhältnisse. Kultur. Literatur. Aufklärung.

V zlomových udalostiach roka 1918, spojených so vznikom Československej republiky a najmä od 20. rokov 20. storočia zasiahli do kultúrneho života Prešova predstavitelia staršej literárnej generácie Belo Klein-Tesnoskalský a Mária Kočanová či literárne činní študenti na prešovských stredných školách a o niečo neskôr kultúrni dejatelia Andrej Kostolný, Alexander Križka a iní. Zložitú spoločenskopolitickú pomery na Slovensku a na jeho východnom území zvlášť, odrážali v tom čase špecifiká slovenského národného vývoja od rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867. Podmienené boli maďarizačnými tlakmi na národný život Slovákov v Uhorsku, ktoré na jednej strane znemožňovali rozvíjať slovenské národné aktivity na masovejšom základe a na strane druhej spôsobili, že väčšina slovenskej inteligencie bola do prvej svetovej vojny odnárodnená a pomadžarčená. Slovanmi Ivana Dérera „inteligencia, vychodivšia z maďarských škôl, považovala Maďarstvo za niečo sociálne a spoločensky vyššieho, kultúrnejšieho, naproti tomu slovenskosť za niečo inferiornejšieho, zaostalejšieho, a východisko z toho videla jedine v tom, aby menej cenný slovenský národ – ako ho všeobecne nazývali, národ kočišov, břešov a sedliakov – sa zmaďarizoval, a tým vyšvihol sa na vyššiu sociálnu a kultúrnu úroveň“. Počet národne uvedomelých Slovákov v predvojnovom období odhadoval na 750 až 1000, konštatujúc, že boli štátnymi úradmi prísne sledovaní a kontrolovaní, čo spôsobilo nielen ich odcudzovanie, ale aj separovanie sa od slovenského národa, žijúc

viac-menej samotársky.² Podobný osud zasiahol v predvojnovom období aj Bela Kleina-Tesnoskalského,³ štátneho úradníka, rodáka z Liptova, ktorý v Prešove našiel od roku 1897 až do konca života trvalé pôsobisko. K národnému vývinu Slovákov v Uhorsku po roku 1849 uviedol, že „v porevolučnej dobe“, ktorá bola „v národnom ohľade jalová, neplodná“ Bachov systém „neprial Slovákom, Srbom vykrojil „Vojvodinu“ z južných stolíc Uhorska, Slováci sa nemohli ničoho domôcť. Sľubovaná a plánovaná „Slovenská krajina“ zostala len nedostížiteľným fantomom“.⁴

Nižšie triedy ľudovej školy navštevoval Belo Klein-Tesnoskalský v rodisku Hybe, vyššie – v „deutsche Hauptschule“ v Liptovskom Hrádku. Gymnaziálne štúdium absolvoval v prvých dvoch triedach slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej v rokoch 1864 – 1866, kde na neho výrazne vplývali svojím prístupom k žiakom a schopnosťou ich profesionálne zaujať profesori Gustáv Schmidt, Samuel Ormis, Rudolf Homola a najmä August Horislav Škultéty na hodinách dejepisu. Už v tom čase pod otcovým vedením „bol tuhým Slovákom“, čítal „Viliama Paulinyho Sokola a Černokňazníka, oduševňoval sa na Sládkovičovej Svätomartiniáde“. Hybe boli slovenské, so slovensky cítiacou inteligenciou aj mládežou, ktorá cez prázdniny oduševnene spievala „všetky piesne z Chrástekovho Venca národných spevov: Kto si rodom Slováč, Všetci sme Slovania, Slovenčina moja, Hej pod Kriváňom, Hej Slováci“ a hrávala divadlo, napríklad Palárikovho Drotára či Inkognito. Ako sám uviedol v životopise pre Maticu slovenskú, „v Hybiach hrávali sme študenti cez prázdniny divadlo každoročne, prvý môj výstup bol v Drotárovi ako Ernest“.⁵

Kvôli zvládnutiu maďarčiny v období silnejúcich maďarizačných tlakov ho otec⁶ preložil v roku 1866 do tretej triedy gymnázia v Spišskej Novej Vsi, kde zmaturoval v roku

- 2 Ivan Dérer (1884 – 1973), politik a štátnik Československej republiky, publicista a právnik. Uviedol, že v predvojnovom období sa národne aktivizovali len hlasisti. Bližšie Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. D1 SD 572. DÉRER, Ivan: *Slovensko v prevrate a po ňom*. Bratislava : Grafické, knihařské a nakladateľské družstvo v Praze, 1924, s. 2-3.
- 3 Belo Jozef Emil Klein (17. marec 1853 Hybe, okres Liptovský Mikuláš – 23. december 1941 Prešov). SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoskalský (Rukopisný životopis)*. Biografické oddelenie Matice slovenskej v Martine, príř. č. 67/104/85. *Životopisné údaje: MsNV – Prešov 1985*.
- 4 Belo Klein-Tesnoskalský, prešovský spisovateľ, 80 ročný. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 12, s. 1.
- 5 K ochotníckemu divadlu sa vrátil na pôde maďarského divadla Kosuth počas banskobystričského pôsobenia v štátnej službe. SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoskalský (Rukopisný životopis)*; Belo Jozef Emil Klein-Tesnoskalský 80-ročný. In: *Národné noviny*, roč. 64, 1933, s. 32.
- 6 Kleinov otec Ľudovít (1816 – 1873) vstúpil po revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849 do štátnej služby ako riaditeľ hybskej c. k. občianskej expozitúry, neskôr ako podslužný v Ružomberku, kde Belo prežil detstvo. Po páde neoabsolutizmu bol daný v roku 1860 do disponibility a rodina sa vrátila do Hýb. Známy sa stal ako čitateľ *Žiadostí slovenského národa v stolici Liptovskej* 28. marca 1848 na ľudovom zhromaždení v Liptovskom Sv. Mikuláši a aktívny účastník memorandumového zhromaždenia 6. – 7. júna 1861 a prvého valného zhromaždenia Matice slovenskej 4. augusta 1863 v Martine. Matka Karolína, rod. Lániová pochádzala z Východnej. Manželka Eva, rod. Lavothová. Bližšie Biografické oddelenie Matice slovenskej Martin, príř. č. 67/104/85. *Biografický dopyt; Encyklopédia slovenských spisovateľov*. Zost. Karol Rosembaum. Bratislava : Obzor, 1984, s. 293; KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4,

1872. Na pôde študentského maďarského samovzdelávacieho krúžku písal básne po maďarsky, ale doma v Hybiach cez prázdniny vždy hovoril len po slovensky. Štúdium práva v Pešti, kde sa v rokoch 1872 – 1874 zapájal do národných snáh tu žijúcich Slovákov a verejne literárne účinkoval, nedokončil. V pešťbudínskome prostredí ho zastihli zlomové udalosti v národnom živote Slovákov, spojené so zrušením slovenských gymnázií v Revúcej, Martine, Kláštore pod Znievom a Matice slovenskej. Slovami Kleina-Tesnorskalského „*Čo šesťdesiate roky nabudovali, to sedemdesiate zrúcali. Nastali zlé časy pre národ slovenský, doba úpadku, doba poroby. Bol to začiatok konca, ktorému sa nedalo vyhnúť. Pocítil som to na mojej úradníckej púti... obišiel som, počas môjho 46 ročného úradovania, celé Slovensko do vôkol*“.⁷

Od roku 1876 pôsobil kvôli finančným rodinným problémom po otcovej smrti v štátnej službe v Liptovskom Sv. Mikuláši, najprv ešte v mikulášskej sédrii a po jej zrušení ako úradník pozemkovej knihy v oblasti pozemkového knižného práva na okresnom súde, ktorý viedol Gustáv Paluďai (Palugyay), naklonený Slovákom. V Mikuláši býval u hybského rodáka a významného národovca Janka Ružiaka a zúčastňoval sa slovenských kultúrnych podujatí. Na podnet Palugyaya sa stal členom maďarského Kasína, kde sa stretával s poslancom Adolfom Sentivánim (Szentiványim) a Gustávom Andreánskym. V rokoch 1878 – 1880 pôsobil ako „kancelista“ na okresnom súde v Dolnom Kubíne, kde už okresný sudca Juraj Buka, pôvodom Slovákom, podľahol silnejúcim maďarizačným tlakom v meste. Oporou mu však ešte stále boli národne pôsobiaci podsudca Pavol Országh a advokáti Anton Nádaši, Ignác Radlinský a Jozef Országh. Do roku 1889 pôsobil najskôr v Ružomberku a potom ako zástupca vedúceho pozemkovej knihy v Trenčíne. V čase zosilnenej maďarizácie absentoval v meste slovenský život, napriek individuálnym snahám národovcov, napríklad evanjelického farára Karla Ludomila Černa a advokátov Jána P. Porubského aj Ľudovíta Dohnányho (Dohnányiho). V rokoch 1889 – 1897 pôsobil na základe ministerského vymenovania ako vedúci pozemkovej knihy v Banskej Bystrici, kde už naplno bol prítomný duch maďarizátora vo Zvolenskej stolici Belu Grünwalda, známeho aktivitami proti slovenským gymnáziám a Matici slovenskej. Oporou v národnom duchu mu už bol len priateľ z čias peštianskych štúdií advokát Andrej Hanzlík, u ktorého si mohol prečítať aj martinské Národné noviny.⁸

V rokoch 1897 – 1922 pôsobil ako vedúci pozemkovej knihy v meste Prešov. V čase jeho príchodu bol Prešov, ako sám uviedol, „*už bez slovenského života*“ a bol „*skrz na skrz rečove i citove pomadžarčený*“. Väčšina slovenskej inteligencie v tom čase pôsobila v štátnej službe a v existujúcich dobových pomeroch „*plávala s prúdom.... a národ bez inteligencie nemohol existovať... Kruh národne prebudených inteligentov sa stále užil... ved' nebolo slovenských stredných škôl, nemohlo byť inteligentného dorastu... národ slovenský bol na vymretie odsúdený*“. Podobne tomu bolo na území celého Slovenska a „*len dáky zázrak mohol tomu odpomôcť*“. Slovami Bela Kleina-Tesnorskalského, prišiel v novovzniknutom československom štáte, ale štátna zmena našla jeho samého, ako aj obyvateľov východného Slovenska nepripravených, keďže predchádzajúci „*osud národa* (maďarizácia – pozn. L. F.) *zrkadlil sa*“ na ich živote. V tej miere, ako sa ma-

1933, č. 14, s. 2; Belo Jozef Emil Klein-Tesnorskalský 80-ročný. In: *Národné noviny*, roč. 64, 1933, s. 32.

7 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 14, s. 2.

8 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 14, s. 3.

d'arizácia prehlbovala na slovenskom území, jej do istej miery podľahol on sám nielen v úradnom ale aj súkromnom živote. Láska k slovenskému národu bola však u neho „do záhybov duše hlboko zakorenená, tá odtiaľ nikdy nevymizla“ a keď „slovenskému národu svitlo“, „svitlo“ aj jemu a „s radostným citom“ sa hlásil „ku práci na národa roli dedičnej“.⁹ V Kronike mesta Prešov tiež uviedol, že „nové storočie našlo slovenský národ v krušnom položení a naprosto v zúboženom, beznádejnom stave... spupná výpoveď Kolomana Tiszu „niet slovenského národa“ stávala sa čím ďalej, tým pravdivejšou. Maďarská štátna idea zaľahla na slovenský ľud ako mura“. Na východnom Slovensku, aj v samotnom Šariši bol národný život oveľa viac decimovaný než na západnom Slovensku. Poukázal na skutočnosť, že „slovenského živlu“ v Šariši nebolo menej ako na ostatnom území Slovenska, keďže sčítanie ľudu z roku 1910 „vykazovalo zo 174 000 obyvateľov 115 000 Slovákov a 33 000 Rusínov, mal teda Šariš – dlá maďarského sčítania ľudu – 85% percentnú slovenskú väčšinu“. Príčiny národnej letargie videl popri maďarizačných tlakoch vo všetkých oblastiach národného života najmä v hospodárskej zaostalosti a absencii slovenského meštianstva.¹⁰

V Prešove prežil Belo Klein-Tesnorskalský jednu z najvýznamnejších udalostí v živote slovenského národa – vznik Česko-slovenskej republiky 28. októbra 1918. Slovensko však jeho slovami „bolo ešte vždy Felső-Magyarországom, všetky národy väzeli v maďarských rukách, impérium nového štátu šírilo sa len postupne po vidiekoch všade tam, kde našlo podmienky jestvovania. Štátna zmena došla na slovenský východ len o dva mesiace s príchodom československého vojska a vymenovaných županov“.¹¹ Kým v Čechách sa 28. októbrom 1918 završoval národnooslobodzovací zápas, na Slovensku 28. – 30. októbrom zlomové zmeny ešte len začínali a priniesli do života slovenskej spoločnosti: nadšenie pre vznik republiky; rozpad uhorskej štátnej moci, sprevádzaný chaosom, anarchiou a krvavými udalosťami spôsobenými maďarskými brannými silami; príchod dočasnej slovenskej vlády do Skalice 6. novembra a utvorenie Slovenského klubu pri Národnom zhromaždení v Prahe 14. novembra 1918, zákonodarnej inštitúcie s organizačnou a konsolidačnou prácou; vytvorenie Ministerstva pre správu Slovenska s plnou mocou so sídlom v Žiline 12. decembra 1918 na čele s Vavrom Šrobárom; zabezpečenie novej politickej moci na Slovensku príchodom československej armády a légii na prelome rokov 1918 – 1919; rozpustenie Slovenskej národnej rady 23. januára 1919; maďarské pokusy dezorganizovať Slovensko všeobecným štrajkom poštových a železničných zamestnancov na celom Slovensku (zároveň aj v Sedmohradsku a Vojvodine); ofenzívu maďarskej Červenej armády od konca mája do začiatku júla 1919 na slovenskom území; dotváranie politickej organizácie Slovenska; prijatie Ústavnej listiny Československej republiky 29. februára a voľby do Národného zhromaždenia

9 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 14, s. 3.

10 Štátny archív (ŠA) Prešov, pobočka Prešov. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Kronika mesta Prešov (Rukopis)*, s. 30-31. V roku 1930 žilo na základe úradného sčítania v Prešove 17 577 obyvateľov, z toho 12 126 československej národnosti, 1948 maďarskej, 1893 židovskej, 328 ruskej, 929 inej národnosti a 353 cudzincov. ŠA Prešov, pobočka Prešov, fond Mestský úrad v Prešove 1923 – 1954, inv. č. 126, šk. 9. *Výkaz o počte obyvateľstva. 1930.*

11 Prešov obsadilo československé vojsko 28. decembra 1919 a sídlom utvorenej Slovenskej národnej rady pod predsedníctvom Mikuláša Moyzesa sa stala Tatra banka. ŠA Prešov, pobočka Prešov. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Kronika mesta Prešov (Rukopis)*, s. 71-72.

(okrem Podkarpatskej Rusi) v apríli 1920; tiež postupné nahrádzanie myšlienky česko-slovenskej jednoty vo vedomí širokých vrstiev spoločnosti sociálnymi otázkami, ktoré sa naplno začali prejavovať v okolitom svete a boli sprevádzané socialistickým hnutím.¹²

V kontexte uvedených štátnopolitických zmien na území Čiech, Moravy a Slovenska boli na východnom Slovensku špecifické pomery. Ladislav Tajták¹³ pri analýze postavenia východného Slovenska v zlomových udalostiach roka 1918 poukázal na ich súvislosť s prihlásením sa Slovenskej národnej rady Deklaráciou slovenského národa z 30. októbra k Česko-slovenskej republike, pričom budapeštianska Károlyiho vláda mala v tom čase ešte stále na území Slovenska vo svojich rukách politické prostriedky moci – vojsko, žandárstvo, administratívu, dopravu a telekomunikácie. Súviseli tiež so záujmami maďarských vládnucich sil zachovať integritu Uhorska, ktoré na tomto území siahli aj k možnosti jeho odtrhnutia sa od ostatného územia Slovenska. Politickú situáciu na východnom Slovensku komplikovala tiež skutočnosť, že popri maďarskej administratíve a orgánoch začali od jesene 1918 pôsobiť na tomto území Východoslovenská národná rada, Ruská národná rada a Nemecká národná rada. Východoslovenská národná rada vystupovala ako predstaviteľka východných Slovákov pod vedením Viktora Dvortšáka (Dvortsáka).¹⁴ Východných Slovákov vyhlásila „za osobitný národ, ktorý na rozdiel od západných Slovákov chce zotrvať v rámci maďarského štátu“. O niečo neskôr, začiatkom decembra požadovala nezávislú Slovenskú ľudovú republiku.¹⁵

V roku 1922 bol Belo Klein-Tesnorskalský penzionovaný, ale v rokoch 1925 – 1933 pôsobil na dôchodku ako knihovník mestskej verejnej knižnice a kronikár mesta Prešov.¹⁶ Po odchode Jozefa Tomášika z Prešova na štúdium do Prahy v roku 1921 a Antona

12 Bližšie SNK – ALU Martin, sign. D1 SD 572. DÉRER, Ivan: *Slovensko v prevrate a po ňom*. Bratislava : Grafické, knihařské a nakladateľské družstvo v Praze, 1924, s. 2-3. Keď sa 28. júna 1919 dozvedel Belo Klein-Tesnorskalský o odchode maďarskej Červenej armády zo slovenského územia od Aladára Böhma, právneho zástupcu Tatra banky v Prešove, uviedol: „*To bolo pre mňa hudbou sfér... Tieseň, čo ma po tieto dlhé dni morila rozpřchla sa razom, akoby dlaňou pláslul, duševná rovnováha vrátila sa znovu*“. ŠA Prešov, pobočka Prešov. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Kronika mesta Prešov. (Rukopis)*, s. 84.

13 Bližšie TAJTÁK, Ladislav: *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1992. 32 s.

14 Bližšie ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica. Medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzi-vojnovom období (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 60-62.

15 Predstavitelia slovenského politického života v Šariši, Zemplíne a Above na zhromaždení v Solivare pri Prešove 15. decembra reagovali požiadavkou slovenskej samosprávy a slobody na východnom Slovensku v rámci Československa. Československá vláda od začiatku odmietala ponechanie administratívy na slovenskom území maďarskej vláde a so súhlasom predstaviteľov dohodových mocností pristúpila k vojenskému obsadzovaniu Slovenska. Koncom decembra 1918 a začiatkom januára 1919 bola aj na východnom Slovensku nastolená česko-slovenská politická moc a administratíva. TAJTÁK, Ladislav: *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1992, s. 6-11, 18, 27-29.

16 Mestská rada Prešova ho vymenovala za knihovníka na základe odporúčania Knižničnej rady mesta Prešov dňa 6. októbra 1925. ŠA Prešov, pobočka Prešov, fond Mestský úrad Prešov, inv. č. 3, šk. 34. *Zápisnice mestského zastupiteľstva. Výťah zo zápisnice z 12. decembra 1925*; KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 14, s. 2-3.

Prídavka za učiteľa do Košíc v roku 1922 prispel spolu s Máriou Kočanovou k rozvíjaniu kultúrnych snáh v oblasti histórie, literatúry a osvety.¹⁷

V slovenskom literárnom živote patril k príslušníkom Hviezdoslavovej generácie, aktivizujúci sa v kultúrnej, literárnej a historickej oblasti ako spisovateľ, historik a kultúrny dejateľ. Poéziu začal písať už v druhej triede gymnázia v Liptovskom Hrádku, kde vydával s Jankom Ďalakom literárny časopis *Kriváň*. Naplno sa jej venoval najmä počas spišskonovoveského študentského obdobia v študentskom samovzdelávacom spolku. Poéziu písal v nemčine, maďarčine a v spisovnej slovenčine, podpisujúc sa Tesnoskalský. V roku 1872 redigoval na škole stenograficky písaný beletristický časopis *Hélios*. Prvú báseň *Ludovít XVI.* uverejnil v časopise *Orol* (1870) a druhú *Povesť* v almanachu *Tábor* (1870).¹⁸ Začiatky svojej literárnej činnosti spájal s rodinným prostredím, v ktorom od útleho detstva spoznával slovenskú literatúru: „*môj chlapecký vek padol do slovenskej renesancie šesťdesiatych rokov*“. Otec Ľudovít predplácal Sokola a Černokňažníka a zväčša kvôli Belovi kupoval aj slovenské knihy. Počas študentských rokov v Pešti sa aktívne zapájal do literárnej, národnej a kultúrno-spoločenskej práce slovenských študentov združených v spomínanom *Slovenskom spolku*, ktorý pracoval pod predsedníctvom Františka Strakoviča a ktorého bol Belo Klein zapisovateľom aj dušou jeho činnosti. Spolok usporadúval večierky s prednáškami a založil Spevokol. Klein nadviazal kontakty s peštianskou *Českou besedou* a srbskou *Prechodnicou*. V Pešti sa zúčastňoval cirkevného života slovenských evanjelikov, napríklad pri voľbe slovenského evanjelického kaplána Daniela Bacháta v Pešti v roku 1873. Po rozprúdení aktívneho spolkového života podnikol kroky na založenie literárneho mesačníka pre mladých literátov. S finančnou podporou slovenského advokáta Františka Jozefa Strakoviča, ktorý bol aj jeho zamestnávateľom, a za podpory Daniela Bacháta-Dumného založil a redigoval od roku 1873 mesačník *Dunaj*, do ktorého prispieval spolu s mladými nastupujúcimi literátmi Kolomanom Banšelom, Pavlom Országhom, Danielom Zábojom Laučekom, Jozefom Podhradským, Jozefom Škultétym, Ľudovítom Riznerom, Svetozárom Hurbanom-Vajanským, Samom Bohdanom Hroboňom a ďalšími. Časopis, v ktorom publikoval básne

17 BILÝ, Marián: Biografický profil Antona Prídavku. In: *Nové obzory* 24. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, s. 198. Mária Kočanová, rod. Martončíková, rodáčka z východného Slovenska, z Kostolian nad Hornádom (dnes Družstevná nad Hornádom), v rokoch 1916 – 1939 učiteľka v Solivare pri Prešove, ktorá ešte aj v 20. rokoch literárne tvorila v maďarskom jazyku a šarištine, postupne prijala koncepciu literárnej tvorby Štefana Kréméryho, redaktora Slovenských pohľadov, vedúcej osobnosti literárneho života na Slovensku v medzivojnovom období. Bližšie JAROŠČÁKOVÁ, Mária: Príspevok k životu a dielu Márie Kočanovej. In: *Nové obzory* 18. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1976, s. 267-281.

18 Prímenie si zvolil podľa názvu priehlbiny s potokom Hybica na ceste od Hýb do Kráľovej Lehoty – Tesnie skaly. Prvé literárne práce Kleina-Tenoskalského poslal vtedajší pribylinský evanjelický farár Daniel Bachát Jánovi Kalinčiakovi, redaktorovi časopisu *Orol*, a Andrejovi Trúchlemu-Sytnianskemu, redaktorovi almanachu *Tábor*. Bližšie Belo Klein-Tenoskalský o svojej celoživotnej tvorbe. (Rozhovor s 80 ročným jubilantom.) In: *Slovenský východ*, roč. 15, 1933, č. 78, s. 5; LAZAR, Ervín: Belo Klein-Tenoskalský. In: *Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť. Slovenský jazyk a literatúra*. Zodp. red. Štefan Tóvik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 53-54; SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tenoskalský (Rukopisný životopis)*.

Pomsta, Deň malheurov, Švihrová, Zďial'ky, Nudenie, Hymna, Eržika a fejtóny Deň, Vo fašiangy, Obete lásky, Pekný párik, Smutný čas nynejší atď., zanikol šiestym číslom. V čase silnejúcich maďarizačných tlakov na národný život Slovákov však časopis Dunaj priniesol nové duchovné hodnoty do slovenskej literatúry. Básne, fejtóny a preklady uverejňoval Belo Klein-Tesnoscalský v časopise *Orol* (1870, 1872, 1874), v almanachu *Tábor* (1870), básne v Lojkovom zábavníku *Tatran* (1872), v časopise *Živena* (1872), v *Národných novinách* (1870 – 1872) a jedenásť básní v časopise *Dunaj* (1874). Od romantickej poézie, cez vlasteneckú tvorbu postupne prešiel k pokusom o subjektívnu lyriku. Historické a baladické motívy spracoval v *Pomste* a *Povesti*.¹⁹

Od roku 1876 do roku 1919, po vstupe do štátnej služby v Liptovskom Sv. Mikuláši, Dolnom Kubíne, Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove pre nepriaznivú kritiku, napríklad od Jaroslava Vlčka v diele *Literatúra na Slovensku*, ale aj kvôli vlastnej sebakritike zanechal písanie slovenskej poézie. V zmenených dobových pomeroch, keď mu „*nadišla chvíľa nadchnutia veršoval maďarsky*“, publikujúc poéziu (v slovenskom duchu) v miestnych maďarských novinách a časopisoch *Közárdek* (1892), *Felvidék* (1897), v periodiku *Felvidéki Szemle* (1898), v novinách *Eperjesi Lapok* (1899, 1917, 1918) a preklady Hviezdoslava do maďarčiny v *Árvamegyei Almanach* (1912). Ako sám uviedol, po roku 1873 „*nasledovalo 45 ročné intermezzo v národnom žití Slovákov, najsmutnejšia doba, doba konečného úpadku, doba agónie. Školy systematicky odnárodňovali mládež, čoskoro by nebolo bývalo slovenskej inteligencie. Kruh národovcov sa zmenšoval z roka na rok. Najhoršie sme boli na tom my, čo sme jedli ten: „magyar kenyér“. Treba bolo naše najvrejšie city zatajiť, ak sme nechceli v šanc stavať existenciu svojej čeliadky*“. V roku 1897, pred odchodom do Prešova, vydal v Banskej Bystrici pod pseudonymom veršovaný román v maďarčine *Lidércfény* (*Svetlonos*), ako prvú časť nezrealizovanej trilógie a preložil do maďarčiny Hviezdoslavove *Sonety* (1912) a *Vajanského Básne* (1917).²⁰

Aj keď sa v Prešove aktivizoval v *Sečénihó kruhu* (Szechény kör) a uverejňoval básne najmä v prešovských *Eperjesi Lapok* pod pseudonymom Mikrosz Béla, nepodľahol úplne maďarizačným tendenciám a nezapojil sa ani do protislovenských, maďarizačných či separatistických alebo iredentistických úsilí, ktorých bol očitým svedkom. Sám uviedol, že jeho maďarská básnická tvorba vyvrcholila v roku 1918 a zdôvodnil ju tým, že „*nemohol ísť, ako mnohí ďalší Slováci s hlavou do múru*“ a že „*a spoločensky založený človek, ak nechcel žiť ako dáky troglodit, nemohol sa separovať, keďže prišiel*

19 SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoscalský (Rukopisný životopis)*; Belo Klein-Tesnoscalský, prešovský spisovateľ, 80 ročný. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 12, s. 1-2; KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: Slovenské veršové pamiatky Šariša. In: *Slovenské pohľady*, roč. 47, 1931, č. 2, s. 120-125, č. 3, s. 189-196, K dejinám slovenského života v Prešove. In: *Prúdy*, roč. 11, 1927, č. 3, s. 296 a K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 14, s. 2; SEDLÁK, Imrich: *V čierťážiach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 37, 94, 99, 356-357; LAZAR, Ervín: Belo Klein-Tesnoscalský. In: *Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť. Slovenský jazyk a literatúra*. Zodp. red. Štefan Tóvik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 54-56.

20 Belo Klein-Tesnoscalský o svojej celoživotnej tvorbe. (Rozhovor s 80 ročným jubilantom.) In: *Slovenský východ*, roč. 15, 1933, č. 78, s. 5; SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoscalský (Rukopisný životopis)*.

medzi vrany musel kvávať ako ony.^{21 22} Štefan Krčméry v príspevku *Slovenská literatúra po vojne*²³ poukázal na spoločenskopolitické a národnostné podmienky pre tvorbu slovenských spisovateľov v predvojnovom období, konštatujúc, že „v nepriaznivých predvojnových národnostných pomeroch nemohli naplno tvoriť“, bolo ich niekoľko „a medzi nimi i spisovateľ veľkého významu... V 1870-tych rokoch značnú rolu začal hrať v slovenskom literárnom živote Belo Klein-Tesnoskalský, redaktor časopisu *Dunaj*, spolupracujúci s Pavlom Országhom-Hviezdoslavom, Svetozárom Hurbanom Vajanským a Jozefom Škultétyom“, ktorý však pod maďarizačnými tlakmi „umĺkol“ (v tvorbe slovenskej literatúry – pozn. L. F.) a „mlčanie trvalo 45 rokov“. Maďarskú literárnu tvorbu Kleina-Tesnoskalského charakterizoval Štefan Krčméry slovami: „temer polstoročia písal... hovoril, ba aj myslel maďarsky“.²⁴

Z objektívneho hľadiska, najmä z existenčného, bolo však vo vtedajších uhorských pomeroch nemysliteľné, aby štátny úradník pôsobiaci v zmaďarizovanom meste písal po slovensky. Jozef Gregor-Tajovský v spomienkovej práci *Keď som ja bol v Prešove* (1933) a podobne v príspevku *Spomienky na Prešov* uviedol, že „slušnosťou bolo navštíviť tamojších Slovákov“. Vedel, že vedúcim pozemkovej knihy je „baťko Belo Klein-Tesnoskalský“, predtým i teraz dobre známy spisovateľ“. Uvedomoval si, že jemu (Gregorovi-Tajovskému – pozn. L. F.), pôsobiacemu v „privátnej službe“ bolo z hľadiska národnostných postojov veľmi ľahko pri stretnutí podať „baťkovi Kleinovi ruku“, ale nie jemu samému, ktorý mu mohol podať len „ruku a nič viac“. V prítomnosti mnohých úradníkov nemohol Jozef Gregor-Tajovský „ako Slovák kompromitovať baťka v úrade“, a tak ho počas dva a polročného pôsobenia v Prešove ani „nevyrušoval“, aby ho „nena-močil a nepomohol aspoň do predčasnej penzie“.²⁵

Po vzniku Česko-slovenskej republiky v roku 1918, slovami Kleina-Tesnoskalského „po štátnej zmene“, ktorá priniesla „víťazstvo slovenskej myšlienky“, sa vrátil „k prvej svojej láske“, k slovenskej literatúre – próze, publikujúc spočiatku pod pseudonymom Tatránsky, neskôr Tesnoskalský, ale aj pod vlastným menom. Zároveň skonštatoval, že, „mužný vek, vek produktívnej práce, pominul mlčaním“ a „vo vysokom veku je to už len zbieranie klasov na strnisku... štátna služba rozčesla moju spisovateľskú dráhu na

21 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K mojej osemdesiatke. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 14, s. 2-3.

22 Bližšie SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoskalský (Rukopisný životopis)*; SED-LÁK, Imrich: *V čierťažiach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 356-358.

23 Uverejnený v zborníku *Slovenská prítomnosť literárna a umelecká*, za redakcie Jána Smreka. Bližšie Belo Klein-Tesnoskalský, nestor prešovských literátov, o svojej celožitovnej tvorbe. In: *Šariš*, roč. 3, 1932, č. 3, s. 1-2.

24 KRČMÉRY, Štefan: *Spomienky*. Za Belom Kleinom-Tesnoskalským. In: *Slovenské pohľady*, roč. 58, 1942, č. 2, s. 118.

25 V roku 1810 začal Gregor-Tajovský pôsobiť v Prešove ako účtovník novo založenej filiálky Tatra banky. Stretol sa tu so staršími národovcami – Ľudovítom Thomkom, pokladníkom banky a Jánom Strakom z Košíc, ktorý filiálku v Prešove založil. GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef: *Spomienky na Prešov*. In: *Šariš*, roč. 5, 1934, č. 42, s. 2; LAZAR, Ervín: *Belo Klein-Tesnoskalský*. In: *Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť. Slovenský jazyk a literatúra*. Zodp. red. Štefan Tóvik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 51-52; SED-LÁK, Imrich: *V čierťažiach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 358-359.

dvoje, zostalo z nej len beznárodné – torzo“.²⁶ Venoval sa histórii, najmä slovenskej literárnej, konkrétne literárnym otázkam 70. rokov 19. storočia – tvorbe Hviezdoslava a tiež literárnemu a historickému vývinu nielen v Šariši, najmä v Prešove, ale aj v rodných Hybiach. Pri spracovaní historických a literárnohistorických tém využíval populárnu metódu. V príspevku *K dejinám života slovenského v Prešove* v roku 1927 uviedol, že je „už dávny obyvateľom tohto mesta“, v ktorom sa „už aklimatizoval“ a aj keď ho ani len nenapadlo ašpirovať na miesto „budúceho historika slovenského Prešova“, predsa len mal záujem venovať sa jeho minulosti, s poukázaním na skutočnosť, že jeho „slovenskosť nebola vždy takou „Popelkou“, akou sa stala pod nátlakom maďarizácie“ a že na rozdiel od maďarských historikov „maďarská kultúra v nemecko-slovenskom Prešove nemala dávnych koreňov, bola len rastlinou zo skleníka“ a že v povojnovom období nemala „pražiadnej existencnej oprávnenosti“.²⁷

V medzivojnovom období uverejňoval v prešovských aj celoslovenských novinách, časopisoch a kalendároch polemické publicistické príspevky proti poprevratovej maďarskej iredente a tiež historické, literárnohistorické aj ľudovýchovno-vzdelávacie práce. Význam jeho publikačnej činnosti v slovenskej tlači v zložitom pozlomovom období dokumentuje napríklad list Štefana Krčméryho, redaktora Národných novín v Turčianskom Sv. Martine Belovi Kleinovi z roku 1919, v ktorom mu ďakoval za príspevok do Slovenského kalendára a požiadal ho o príspevky aj do Národných novín: „Vzácné nám budú i Vaše príspevky pre Národné Noviny. Rád by som mal vo Vás stáleho dopisovateľa z Východu“.²⁸ Podobne riaditeľ Tatra banky v Prešove Ján Melička písomne poďakoval Belovi Kleinovi, riaditeľovi pozemkovej knihy, za príspevok do kalendára banky na rok 1926, predovšetkým za jeho „vzácnu ochotu... napísať tak obsažný, úroveň tohto povznášajúci článok“, dúfajúc, že svoju priazeň zachová kalendáru aj v budúcnosti.²⁹ V prešovskom regionálnom týždenníku pre hospodárske a kultúrne povznesenie Šarišskej župy *Šarišské hlasy*, vychádzajúcim v rokoch 1919 – 1920, uverejnil pod pseudonymom Tatranský príspevky *Škola pre ľud šarišský, Po našom, Spisovná reč slovenská, Bratia Česi, Minulosť Slovákov, Matica slovenská, Štefan Moyzes, K pamiatke A. Sládkoviča* atď. Príspevky s národnouvedomovacím charakterom uverejňoval v rokoch 1921 a 1922 v prešovskom obrázkovom literárnom týždenníku *Slovenský svet* (1921, 1922), ktorý sa hlásil k tradíciám almanachu *Napred* z roku 1871 a ktorého bol spoluredaktorom. Venoval sa v nich knižnici slovenskej študujúcej mládeže na prešovskom kolégiu – *Bibliotheca Slavica Prevratu na slovenskom východe Adolfovi Ivanovičovi Dobrianskemu, Jánovi Ružiakovi, Slovenskosti Šariša, Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi a jeho družine v Prešove* atď.

26 Belo Klein-Tesnoscalský o svojej celoživotnej tvorbe. (Rozhovor s 80 ročným jubilantom.) In: *Slovenský východ*, roč. 15, 1933, č. 78, s. 5.

27 Bližšie SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoscalský (Rukopisný životopis)*; KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: K dejinám slovenského života v Prešove. In: *Prúdy*, roč. 11, 1927, č. 3, s. 298.

28 SNK – ALU Martin, sign. 172 B 15. *List redakcie Národných novín B. Kleinovi-Tesnoscalskému zo dňa 13. 9. 1919.*

29 SNK – ALU Martin, sign. 172 B 22. *List Tatra banky v Prešove Belovi Kleinovi zo dňa 14. 2. 1926.*

V Slovenskom obrázkovom kalendári publikoval príspevok *Znovuzrodenie* (1920), *Hymna. (Nová osnova.)* (1923), *Z rozpomienok starého národovca B. K. Tatránskeho* (1925), *Báje a povesti považských hradov a kaštieľov* (1926), v *Kalendári Tatra banky práce Tatra banka, filiálka v Prešove (Životopisný nákres)* (1926), *Slovenská okresná knižnica mesta Prešova* (1933), v *Slovenskom gazdovskom kalendári na rok 1922* príspevok *Oravské rozpomienky. (Hviezdoslav a jeho krajanania.)*, v *Cirkevných listoch* príspevok *Otázka teologickej výchovy* (1926), v časopise *Prúdy* príspevok *K dejinám slovenského života v Prešove* (1927) a *Proti Trianonu* (1931) atď.³⁰

Od roku 1932 pravidelne uverejňoval práce memoárového charakteru v *Slovenských pohľadoch*. Už v roku 1923 v nich publikoval štúdiu *Pred polstolím. Rozpomienky na slovenskú kolóniu v Pešťbudíne 1873 – 1874*, významný zdroj poznania života Slovákov v Pešti v 70. rokoch 19. storočia, a štúdiu *Šeťdesiatročie narodenia Matice slovenskej*. V *Pohľadoch* vyšli jeho príspevky *Za Podtatranským. (Nekrológ za Rehorom Uramom, 1924)* a *Zemianstvo Liptova a jeho slovenskosť. (Historický prehľad)* (1924), v ktorej dokazoval, že väčšina zemanov, aspoň v Liptove bola do roku 1848 čisto slovenského pôvodu, veriac, podobne ako Svetozár Hurban-Vajanský a Jozef Škultéty, že sa zemianstvo na slovenskom území navráti k slovenskému národu. Tiež polemiku s Pavlom Bujnákom o vplyve Jána Mráza na slovenskú literatúru pod názvom *Ján Arany v literatúre slovenskej* a príspevky *Za Jánom Rumanom a Móric Jókai* (1925). Nasledovali príspevky *Jonáš Záborský* (1927), *Výsadná listina balkánskych Slovanov* (1927), *Po stopách Hviezdoslavových* (1928), *Prvé politické ohlasy Slovákov* (1928), *Stará veršová pamiatka* (1929), *Bela nie je Vojtech* (1929), *Poceta Maďarov Hviezdoslavovi* (1930), *Rozpomienky. (Na Hviezdoslava)* (1931), *Slovenské veršové pamiatky Šariša* (1931), *O Siládím a Hadmázim* (1932), *Literárne spory sedemdesiatych rokov* (1933) atď. Najviac pozornosti v literárnej tvorbe venoval Šarišu. Spomienkové a príležitostné články a nekrológy uverejňoval v rokoch 1919 a 1920 v spomínanom prešovskom regionálnom týždenníku *Šarišské hlasy*, v 20. a 30. rokoch v košickom *Slovenskom východe*, s literárnou prílohou *Nedeľné čítanie*, neskôr *Naše Besedy* a *Nedeľa Slovenského východu* (1919 – 1937) a v prešovskom týždenníku, politickom, hospodárskom a spoločenskom časopise *Východný Slovák* (1922 – 1935). V regionálnom nepolitickom týždenníku pre spoločenský, kultúrny a hospodársky život *Šariš* uverejnil v roku 1930 príspevky *Vývoj a dôležitosť knižníc, Prešov ako biskupské sídlo evanjelikov, Slovenská obecná knižnica mesta Prešov, v roku 1833 príspevok Príchod prvého slovenského župana do Prešova, K mojej osemdesiatke* atď.³¹

30 LAZAR, Ervín: Belo Klein-Tesnorskalský. In: *Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť. Slovenský jazyk a literatúra*. Zodp. red. Štefan Tóvik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 61-65; SEDLÁK, Imrich: *Svitanie na východe. Národno-politické, kultúrno-spoločenské a literárne integračné procesy na východnom Slovensku 1918 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 47-48, 283, 309; BILÝ, Marián: Podiel východoslovenských literárnych periodík medzivojnového obdobia na formovaní literárneho vedomia. In: *Nové obzory* 32. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, s. 99.

31 Bližšie SNK – ALU Martin, sign. 172 F 26. Belo Klein-Tesnorskalský (*Rukopisný životopis*); LAZAR, Ervín: Belo Klein-Tesnorskalský. In: *Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy peda-*

V príspevku o prvom slovenskom županovi v Prešove išlo o úryvky z jeho rukopisej práce *Pamäti veľkej doby. Šarišská kronika rokov 1914 – 1919*. V úvode uviedol, že za županov mohli byť menovaní len Slováci, ale spôsobilých slovenských inteligentov, hlavne s právnickým vzdelaním nebolo na výber. Skonštatoval, že „*minister Šrobár mal šťastnú ruku, keď vymenoval dr. Pavla Fábryho za župana Šariša*“. Fábry³² pricestoval do Prešova koncom roka 1918, ešte pred príchodom česko-slovenského vojska. Prišiel inkognito, ubytoval sa v hoteli Čierny orol, oboznámil sa s mestom, s jeho funkcionármi a s Ludovítom Tomkom a Jánom Meličkom rokoval o pomeroch v Prešove. Do funkcie župana nastúpil 2. januára 1919 a župnému úradníctvu oznámil, že Šarišská župa je s celým slovenským územím súčasťou Česko-slovenskej republiky. Úradníkov vyzval, aby „*predbežne ďalej pracovali vo svojom obore*“ a tí, ktorí sa odhodlajú „*v úrade zotrvať, budú nútení slovenskú reč dostatočne si osvojiť. Definitívu obdržia však len po zložení sľubu republiky*“. Pre väčšinu štátnych úradníkov v tomto regióne bola otázka zostať alebo rezignovať veľmi ťažká a existenčná. Práve na východnom Slovensku niektorí z nich neverili prebiehajúcim zmenám, báli sa pracovať v službách republiky z obavy pred návratom starého režimu aj s patričnými represáliami. Boli však aj takí, ktorí sa ľahšie prispôbili zmeneným pomeroch. Fábry bol slávnostne inštalovaný 11. januára za prítomnosti Vavra Šrobára a vo svojom vystúpení okrem iného uviedol, že „*v jeho účinkovaní bude viesť liberalizmus, bude sa však pridržať reči ľudu a zadováži jej platnosť na celej čiare. Zasadou jeho bude: Melior pax tuta, quam Victoria incerta*“. Príchod Fábryho do Prešova „*ako exponenta nového štátneho útvaru*“ zapríčinil Kleinovými slovami „*v meste rozruch... väčší než príchod vojenských oddielov*“ a samotný Fábry v Prešove bol v tom čase pred dilemou „*zostať alebo rezignovať*“. Klein sa s Fábrym stretol na základe jeho predvolania 6. januára na župný úrad, kde mu Fábry tlmočil pozdrav od oravského župana Vladimíra Pivku a ďalších Slovákov, odporúčajúcich Kleina do pozornosti Fábryho „*ako národovca umlčaného štátnou službou*“. Dostal ponuku pracovať v župnej administratíve, ktorú odmietol s konštatovaním: „*už len radšej ostanem pri svojich pozemkových knihách, kde som zapracovaný*“. Tu mohol využiť svoju dlhoročnú prax a odborné znalosti zo štátnej správy a byť aj odborne literárne a kultúrno-osvetovo činný.³³

V zborníku na počesť Jozefa Škultétyho, vydanom Maticou slovenskou v roku 1933, publikoval príspevok *Literárne spory sedemdesiatych rokov*. Vo viacerých literárno-

---

gogickej v Prešove. 2. časť. Slovenský jazyk a literatúra. Zodp. red. Štefan Tóvik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 61-65.

32 Pavel Fábry pochádzal z národne uvedomelej rodiny v Turčianskom Sv. Martine. Vavro Šrobár sa s ním zoznámil ešte v roku 1917 v Pešti. Bližšie KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: Príchod prvého slovenského župana do Prešova. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 12, s. 2.

33 Vystúpenie Vavra Šrobára v Prešove pri inaugurácii Fábryho za župana charakterizoval Belo Klein-Tesnorskalský nasledovne: „*Pozdravil šarišský ľud, líčiac mu význam slobody z Československej republiky. Vyslovil svoju radosť nad tým, že východných Slovákov videl v jednom tábore s ostatným Slovenskom, bratskou láskou a vernosťou spútaných. Reč ministrova vzbudila oduševnenie, akého Prešov ešte nikdy nevidel.*“ Šrobára sprevádzali v Prešove vládni referenti Ivan Hálek, Ivan Dérer, Kornel Stodola, Vladimír Makovický, Milan Ivánka, Anton Štefánek a ďalší. Bližšie ŠA Prešov, pobočka Prešov. KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Kronika mesta Prešov. (Rukopis)*, s. 72-76; KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: Príchod prvého slovenského župana do Prešova. In: *Šariš*, roč. 4, 1933, č. 12, s. 3.

historických štúdiách, uverejnených najmä v *Slovenských pohľadoch*, priniesol nový fotografický materiál, ktorý dokresľoval literárne dianie na východnom Slovensku a odzrkadľoval aj slovensko-maďarské literárne vzťahy. Zavŕšením jeho publikačnej činnosti boli knižné vydania prác *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov* (Liptovský Sv. Mikuláš 1933), *Slovenská obecná knižnica mesta Prešova* (Prešov 1933), *Obrazy z doby prešovského krvavého tribunálu a Oppidum Hybbe* (Liptovský Sv. Mikuláš 1942). V rukopisnej podobe zanechal práce *Pamäti veľkej vojny, Šarišská kronika vojny a prvé štátne zmeny (1914 – 1919), Nástin dejín Šariša, Kronika mesta Prešov* atď.³⁴

Do kultúrno-osvetového života mesta Prešov v povojnovom období sa Belo Klein-Tesnoskalský zapojil ako člen spolku *Kasíno, Miestneho odboru Matice slovenskej* (od roku 1921), tajomník *šachového krúžku* atď. V roku 1935 obdržal od Miestneho odboru Matice slovenskej v Prešove ďakovný list za zásluhy, ktoré získal „*svojou aktívnou účasťou v kultúrnych a národných snahách*“ matičného odboru, ako aj za činnosť „*na poli slovenskej vedy*“. Po príchode Antona Prídavka do Prešova aj s rozhlasovým technickým zariadením, po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938 a po pripojení Košíc k horthyovskému Maďarsku, externe s ním ako s riaditeľom pobočky *Slovenského rozhlasu v Prešove* spolupracoval spolu s Máriou Kočanovou, Júliusom Lenkom, Antonom Bolekom, Jozefom Koreňom, Andrejom Kostolným, Jánom Borodáčom, Andrejom Chmelkom, Fratiškom Rellom a inými. Prídavok bol s prácou prešovského rozhlasu spokojný a ako sám uviedol, mal v Prešove „*dobrých interných i externých spolupracovníkov,*“ s ktorými robil „*programy s láskou a čo sa robí s láskou, musí byť dobré, lebo je v tom srdce*“. Rozhlas v Prešove bol v tom čase kultúrnym a literárnym strediskom východoslovenského regiónu.³⁵

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

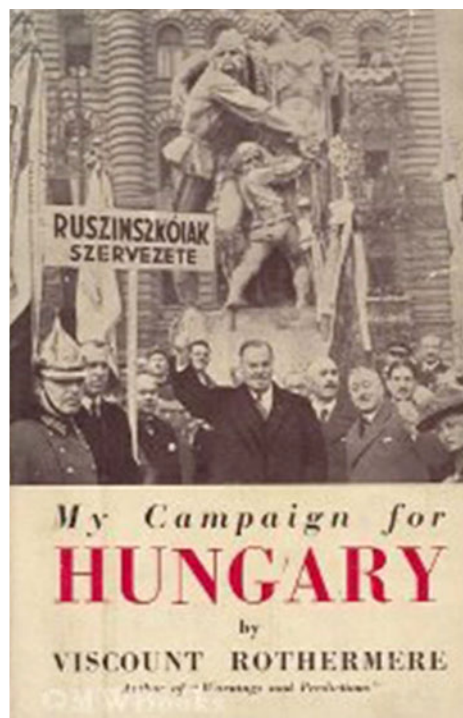
(*Preklady resumé Maroš Melichárek – anglický jazyk;*

Pavol Zubal – nemecký jazyk)

34 LAZAR, Ervín: Belo Klein-Tesnoskalský. In: *Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť. Slovenský jazyk a literatúra*. Zodp. red. Štefan Tóvik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 61-65; BILÝ, Marián: Podiel východoslovenských literárnych periodík medzivojnového obdobia na formovaní literárneho vedomia. In: *Nové obzory 32*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, s. 99.

35 V jednej miestnosti v dnešnej staršej budove Divadla Jonáša Záborského zriadil Prídavok rozhlasovú kanceláriu, v ktorej sa realizovali rozhlasové skúšky aj vysielania. Neskôr založil v budove na dnešnej Hlavnej ulici č. 45 rozhlasovú stanicu, primeranú dobovým potrebám. Do literárnych a kultúrnych aktivít v meste a v jeho okolí zapojil viaceré kultúrne aktívne osobnosti, napríklad prechodných hlásateľov Jána Kostru, Imra Jenča a interných spolupracovníkov Andreja Kostolného, Jána Kalinu, Samuela Šubu a ďalších kultúrnych pracovníkov. BOLEK, Anton: Rozpomienky na Antona Prídavku. (Príspevok k štúdiu jeho života, činnosti a tvorby). In: *Nové obzory 9*. Zodp. red. Štefan Pažur. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 259; Bližšie SNK – ALU Martin, sign. 172 B 13. *List Miestneho odboru Matice slovenskej v Prešove B. Kleinovi-Tesnoskalskému zo dňa 1. 11. 1921 a zo dňa 3. 2. 1935*, sign. 39 D 47. *Anton Bolek: Rozhovor s Antonom Prídavkom. (Naši spisovatelia zblízka)* a sign. 172 F 26. *Belo Klein-Tesnoskalský. (Rukopisný životopis)*.

MATERIÁL

*Kniha lorda Rothermerea
Moja kampaň pre Maďarsko*

HISTORICKÁ ARGUMENTÁCIA ŠTEFANA MARKA DAXNERA V PRÁCI *HLAS ZO SLOVENSKA, RESP. SLOVENSKÁ OTÁZKA OD KONCA 18. STOLETIA* (TEXTOVÁ ANALÝZA)*

Karol HOLLÝ

V dejinách historického myslenia politickej reprezentácie slovenskej národoveckej society v druhej polovici 19. storočia ako aj na začiatku 20. storočia má nezastupiteľné miesto dielo Štefana Marka Daxnera (1822 – 1892).¹ Tento tvorca koncepcie národnej politiky v 60. rokoch² predstavil svoje ponímanie slovenskej otázky v kompaktnej forme v brožúre *Hlas zo Slovenska* (1861). Toto dielo je významné z hľadiska genézy prirodzenoprávných dejinných koncepcií, ale aj kvôli tomu, že po polstoročí od jeho prvého vydania martinskí predstavitelia Slovenskej národnej strany (ďalej SNS) deklarovali aktuálnosť tohto politického traktátu. Roku 1912 bol tento Daxnerov text publikovaný na pokračovanie v *Národných novinách* a v rámci edície určenej pre široké vrstvy čitateľstva (Pospolité čítanie) vyšiel v druhom vydaní pod názvom *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*.³ V tomto kontexte treba povedať, že z môjho širšie koncipovaného

---

* Tento text vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0208/10 *Slováci a formovanie moderných národov v strednej, východnej (juhovýchodnej) Európe: Identita, konfesionalita, mýtus*. Autor je vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV v Bratislave.

- 1 Daxnerovo historické myslenie sa, na rozdiel od mnohých ďalších relevantných národovcov, dočkalo niekoľkých spracovaní. Ide predovšetkým o štúdiu Milana Podrimavského: PODRIMAVSKÝ, Milan: Slovenské dejiny v diele Š. M. Daxnera. In: *Historický časopis*, roč. 29, 1981, č. 4, s. 506-519. Okrem citovanej práce pozri o slovenských dejinách v myslení Š. M. Daxnera: MESÁROŠ, Július: Štefan Marko Daxner a Memorandum slovenského národa. In: *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Ed. Michal Eliáš. Martin : Matica slovenská 1988, s. 42-46; MESÁROŠ, Július: K otázke hodnotenia historického zástoja Š. M. Daxnera a historických a prirodzenoprávných základov jeho národného programu. In: MESÁROŠ, Július: *Zložitie hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : Veda 2004 [pôvodne *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 23, 1992, č. 4, s. 152-155], s. 320-326. Analýzu prirodzenoprávných východísk Daxnerovho myslenia pozri: HAJKO, Dalimír: *Filozofické návraty a vízie*. Bratislava : PhDr. Milan Štefanko — IRIS, 2001, s. 12-36. Pozri tiež výber z dokumentov o živote a diele Š. M. Daxnera: *Štefan Marko Daxner. Život a dielo v dokumentoch*. Ed. Edmund Hleba. Martin : Osveta, n. p., 1976, 184 s.
- 2 Tu treba zdôrazniť predovšetkým kľúčový vplyv Daxnera na vznik a charakter Memoranda národa slovenského z roku 1861. Tejto problematike som sa venoval podrobnejšie na inom mieste, pozri: HOLLÝ, Karol: Historická narácia ako politický program. Analýza obrazov minulosti v programových textoch slovenského národného hnutia z rokov 1848 a 1861. In: *Forum Historiae*, roč. 3, 2009, č. 2, s. 1-15, najmä s. 4-15. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2009/texty_2_2009/holly.pdf>
- 3 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Knižtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 1-39.

výskumu⁴ vyplýva, že zmena názvu Daxnerovho spisu v rámci jeho druhého vydania nebola náhodná, ale naopak, vyjadrovala dôraz národnej ideológie tzv. martinského centra SNS na kategóriu národného povedomia a nie teritoriálny ideový koncept („Slovensko“), ktorý bol v danom období systematicky budovaný predovšetkým v rámci ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Na tento problém nateraz len upozorňujem, jeho podrobnejšia analýza by si totiž vyžadovala samostatnú štúdiu. V nasledovnom texte sa tak zameriam výlučne na textovú analýzu spomenutého spisu Š. M. Daxnera.⁵ Ešte pred tým však považujem za potrebné upozorniť na obsah ústredných pojmov nasledovnej analýzy, ktorými sú pomenovania národných spoločností, t. j. napr. Slováci, Slaviani, Maďari, Uhri, Rumuni či Rusíni. Tieto pomenovania chápem ako centrálné pojmy v rámci – v tomto texte predovšetkým Daxnerovej – národnej ideológie, resp. v rámci dobových politických projektov a vízií, a nie ako pomenovania širokých vrstiev obyvateľstva v Hornom Uhorsku. Sémantické pole týchto pojmov teda treba hľadať výlučne v rámci dejín ideí a národných ideológií.⁶

Politické dôvody vzniku diela

Východiskom Daxnerovho spisu je aktuálna politická situácia v habsburskej monarchii na začiatku 60. rokov 19. storočia. Po obnovení ústavných pomerov sa rysovali možnosti pre riešenie aj tzv. slovenskej otázky, teda uznania Slovákov za národnú individualitu s garanciou príslušných práv. V centrálnej ríšskej rade zazneli hlasy, podľa ktorých sa Rakúsko „v záujme svojej dejinnej úlohy“ malo zreformovať do takej podoby, aby „v ňom každý národ, každý kmen, nech by to bol ktorýkoľvek, najde svoje bezpečné rukojemstvo a pospolité svoje sriadenie; potom že v Uhorsku nielen Maďari bydlia ale i Slováci a Rumuni, ktorým v štátnom usporiadaní ich oprávnenosť povolená byť

---

4 HOLLÝ, Karol: *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia : Dizertačná práca*. Školiteľ: Dušan Kováč. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2008. 512 s. Táto štúdia je prepracovanou časťou citovanej dizertačnej práce.

5 Vychádzajúc pri tom z jeho druhého vydania z roku 1912, pozri: DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 1-39. Na tomto mieste iba spomeniem, že vydanie Daxnerovho diela úzko súviselo s oslavami 50. výročia Memoranda a bolo jasnou deklaráciou vernosti tomuto programu z roku 1861. Jozef Škultéty v poznámke na konci Daxnerovho textu písal: „V ňom je pozoruhodne vysvetlená slovenská otázka od konca 18. storočia. Ale spis vyšiel pravdepodobne v málo výtiskoch a i bez mena pôvodcovho: preto, aby sa zachránil pred zapomenutím a učil nás poznávať jadro slovenskej otázky, uznali sme za potrebné odtlačiť ho v *Národných Novinách* (1912. čís. 110-119). *A iste nebude zbytočné ani toto vydanie, v „Pospolitom Čítaní.“ Časového, čo po roku 1861 ztratilo značenie, je tu vlastne málo – nebude mýliť dnešného čitateľa.*“ Pozri: J. Š. [ŠKULTÉTY, Jozef]. [bez názvu] In: DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 40.

6 Porovnaj a pozri podrobnejšie: HOLLÝ, Karol: Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881 – 1897). In: *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 2, s. 245-246.

musí.“⁷ Citovaná pasáž bola reakciou na reč maďarského zástupcu v ríšskej rade, ktorý presadzoval koncepciu Uhorska ako monoetnického celku s maďarčinou ako výlučným úradným jazykom. V tejto veci stotožňoval pojmy uhorská a maďarská reč ako aj všeobecne Uhrov a Maďarov.⁸

Daxner po zdôraznení emocionálnej roviny tohto problému (maďarský hlas naplnil Slovákov smútkom a reakcia naň zas radosťou) prechádza k predstaveniu slovenského stanoviska. Dôležité je, že Daxner používa prvú osobu plurálu, čo znamená, že svoje postoje vníma ako postoj celej kolektívnej individuality – „severo-uhorských Slavianov“ ako takých (ďalej aj podľa dnešnej spisovnej normy – hornouhorskí Slovania – K. H.).

K identite „nás Slovákov“, resp. „nás severo-uhorských Slavianov“, vzťah k Maďarom Daxner nepochybuje o tom, že títo hornouhorskí Slovania sú zároveň aj Uhri. Argument pre túto tézu má výsostne historický charakter – „*ved' sme my najstarší prabyvatelia vlasti tejto.*“ Pokiaľ slovenská identita nie je kontradiktória voči identite uhorskej, stotožnenie Slovákov a Maďarov je jednoznačne neprípustné. Argumentuje objektívnou skutočnosťou ako aj subjektívnou vôľou: „*Ale nie sme my, a byť nechceme, Maďari [...]*“ Aplikovanie slova „*nechceme*“ nepriamo pripúšťa možnosť spoločnej slovenskej a maďarskej identity. Táto možnosť bola zo strany maďarských vládnucich kruhov prezentovaná ako skutočnosť. Fakt, že „*spoločný majetok*“ – centrálné uhorské inštitúcie „*vystavené a udržované i s pomocou slovenských mozolov*“, ako napr. divadlo, akadémia či múzeum, boli ponímané ako maďarské, súvisel so stotožňovaním pojmov vlasť („*ország, országos*“) a národ („*nemzet, nemzet*“). Daxner toto stotožnenie pomenúva emocionálne nabitým výrazom „*bezohľadné*“.

Z týchto myšlienok však Daxner nevyvodzuje nepriateľský vzťah Slovákov k Maďarom. Naopak: „*My ctíme a milujeme našich susedov Maďarov; s nimi nás viažu mnohé hmotné i duchovné záujmy.*“ Maďari a Slováci sú teda dobrí „*susedia*“, teda ide o dobrý vzťah dvoch samostatných subjektov. Avšak tieto dobré a úctivé vzťahy nie sú nepodmienené. Daxner jasne formuluje ich determinovanosť: „*Tieto vzťahy úcty a lásky medzitým len zatiaľ trvať môžu, pokiaľ sa Maďari ohľadom na národnosť a reč svoju v zákonitých medziach držia; čo by prestať muselo, jestliže by oni etnografické hranice svoje prekročili a proti právam Bohom nám daným vystúpili ako potlačovatelia národného nášho života.*“ Treba zdôrazniť, že ako legitimizujúci faktor pre podmieňovanie dobrých slovensko-maďarských vzťahov bola aplikovaná najvyššia kategória – Boh ako pôvodca slovenských práv.⁹

7 Daxner cituje nemenovaného člena ríšskej rady. Pozri: DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 3-4.

8 Porovnaj: DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 3.

9 Porovnaj: DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 4.

Opis Slovákov, resp. severo-uhorských Slavianov

Po načrtnutí týchto východísk Daxner prechádza ku konkrétnemu opisu Slovákov. Venuje sa ich teritóriu, početnosti, zamestnaniu, ako aj ich vlastnostiam. Teritórium Slovákov („My severo-uhorskí Slaviani“)¹⁰ vymedzuje „vrchovatými hornými krajmi Uhorska od Bratislavy (Prešporka) a moravských hraníc počnúc, až po východnú stranu Haliče a Bukoviny“. Takto vymedzené územie je nimi súvisle osídlené. Tento monoetnický celok je „pretrhnutý iba asi 40 000 spišskými Nemcami“.¹¹ Avšak „od živlu maďarského“ je oddelený „národopisnou čiarou“.¹² Daxner poukazuje aj na nedôveryhodnosť oficiálnych štatistických údajov a uvádza osem stolíc, v ktorých napriek štatistickým údajom niet nijakých Maďarov (Horná Nitrianska, Trenčianska, Oravská, Turčianska, Liptovská, Zvolenská, Spiš a Šariš).¹³ Oficiálnej štatistike Daxner nepripisuje žiadnu výpovednú hodnotu vo vzťahu k Slovákom: „So stanoviska práva je temer jedno, či je v popisných listoch ich [Slovákov – K. H.] počet o niekoľko stokrát tisíc menší, či väčší vyložený; v skutočnosti jednako zostáva počet slovenského ľudu nezmenšený.“¹⁴

Prechádza ďalej k spôsobu života Slovákov a pri jednotlivých témach robí aj krátke exkurzy do histórie. Tak napr. „Slovensko“ (tiež ako „horné naše strany“) považuje za územie, ktoré z celého Uhorska najviac „horelo a trpelo [...] počnúc od samého vpádu Hunov a ich súplemenníkov aziatských, prez tatársko mongolské víchrice a po vojny turecké [...]“ Dojem trpiaceho Slovenska však neguje už nasledujúcou vetou: „Pevnosti a zámky, mestá vyššie školy a literatúra, až do nedávna temer výhradne v Podtatránsku mali svoju otčinu.“ Zaujímavé, že Slovákov pokladá za takmer stopercentne gramotných: „Medzi obyvateľstvom slovenským nielen celé obce, ale práve celé ochodze môžu sa preukázať, v ktorých sotva by sa kto našiel, ktorý by aspoň čítať, písať a rátať v svojej materinskej reči nevedel.“¹⁵ Slováci nad Maďarmi vynikali aj svojou mravnosťou: „Že

10 Je pravdepodobné, že Daxner tu mal na mysli tiež Rusínov. Ďakujem za upozornenie v tejto veci Milanovi Podrimavskému.

11 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 4.

12 Tento celok bol aj vnútorne rozdelený na dve časti na základe nárečí, a to na „východné alebo ruské“ a „západné alebo slovenské“. Hranicu medzi nimi lokalizuje do Zemplínskej stolice, konkrétne do doliny „topliansko-ondavsko ľuborečskej“. Obe nárečia však postupne „pomaly jedno do druhého splyva“. Rusi, ktorých počet je približne 500 000, sa ako gréckokatolíci odlišujú od Slovákov aj konfesiónálne. Samotní Slováci sú nábožensky rozdelení na väčšinových katolíkov (tri pätiny) a evanjelikov a. v. (dve pätiny). Pozri: DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 5.

13 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 4.

14 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 6.

15 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 8.

mravnosť Slovákov, ktorých národný ráz najmä vlastenectvom a milovnosťou pokoja sa vyznačuje, o moc lepšie stojí, ako u Maďarov, to je zo štatistických výkazov trestných jasne patrné, ale aj ináčse všeobecne známo.“ Slováci boli aj udatnými obrancami vlasti spoločnej s Maďarmi: „*K obrane vlasti a mocnárstva Slováci dávali vždy svoj kontingent práve tak, ako i Maďari;*“ Daxner tento problém sumarizuje, pričom poukazuje na slovenskú vernosť nielen vlasti (Uhorsku), ale aj trónu: „*Slováci nielen v pokoji, ale i na poliach bitky svojej povinnosti k trónu a vlasti vždy slávne dostali.*“¹⁶

Daxnerova koncepcia dejín Slovákov

Po tomto etnograficko-historickom úvode prechádza k samotným dejinám. Tu však treba pripomenúť, že zásadný argument z dejín bol použitý už v úvodnej časti spisu (Slováci ako „praobyvatelia“). Štruktúra založená na schéme: zásadný argument z dejín – vymedzenie súčasného stavu dejinného subjektu (s poukazaním na nedôveryhodnosť oficiálnych štatistík) – samotné dejiny, je prítomná aj napr. v *Krátkej histórii Slovákov*, teda v pravom slova zmysle politickej historickej narácii.¹⁷

Treba upozorniť na skutočnosť, že Daxner pri opise minulosti prechádza z prvej do tretej osoby plurálu, teda nehovorí už o „nás“ ale o „nich“. S tým súvisí aj strácanie sa spomenutej terminologickej plurality – Daxner už (spravidla) píše o minulosti Slovákov a nie severo-uhorských Slavianov. Svoj výklad dejín Slovákov teda začína zopakovaním ich starobylosti a začlenením do dejín Slovanov: „*Historická minulosť Slovákov siaha do najstarších dôb Slavianstva...*“ Konkrétne teda do obdobia sťahovania národov, keď „*slavianske bojovné kmene*“ nachádzajúce sa medzi Jadranským a Baltským morom „*vstúpili do konfederácie, pod vodcovstvom slávneho velvojevodu Sama, proti Frankom s jednej a Avarom s druhej strany, ktorá však konfederácia po smrti Sama a porážke Avarov prestala.*“ Pokračovanie však predpokladá istú kontinuitu politickej organizácie Slovanov – namiesto konfederácie však Daxner používa termín „*spolčenie*“. Toto „*spolčenie slavianskych kmenov*“ v období panovania „*slovenského kráľa Svätopluka*“ malo dostať „*na základoch ríše Veľko moravskej [Veľkomoravskej – K. H.] pevnejšiu štátnu podobu*“. Po jeho smrti sa tieto „*sväzky*“ slovanských kmeňov rozpadli pre nesvornosť troch synov Svätopluka.

V tejto dobe boli Slováci „*v terajšej oŕčine svojej, ako národ s orbou sa zapodievajúci stále usadení*“.¹⁸ Žili v mestách a pevnostiach, z ktorých sa ako príklad spomínajú Devín, Bratislava, Trenčín, Nitra, Novohrad, Vyšehrad, Zvolen a Gemer a predpokladajú sa aj ďalšie. Slováci boli kresťanského vyznania. Toto náboženstvo bolo k nim „*donešené [...] z Grécka skrze dvoch bratov, Cyrilla a Methoda, ktorých podnes ako svätých apoštolov zvelebujú*“. Method bol prvým biskupom Slovákov a sídlil v Nitre. Táto doba

16 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoloetia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarcky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 9.

17 Porovnaj: BOTTO, Julius: *Krátka historia Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Vydanie Slovenskej národnej strany, 1914, 96 s., najmä s. 1-5.

18 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoloetia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarcky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 10.

je dodnes prítomná v smutnej piesni „*Nitra, milá Nitra*“,¹⁹ ktorá ju pripomína „ako by sláva veku toho ešte len včera bola zapadla.“²⁰

Ďalej Daxner spomína „*kočovných Maďarov*“, ktorí sa usadili na rovinách pri Dunaji a Tise. Keďže sa stali „*bezprostrednými susedmi [...] kresťanských Slovanov*“, s ktorými zdieľali „*jedno spoločenstvo*“, postupne sa pripravili k prijatiu kresťanstva. Vďaka tomu sa uchránili od osudu Hunov a Avarov, silnejších od Maďarov. Maďarské knieža Gejza mal v tom čase za manželku poľskú kňažnú.²¹ Gejzov syn Štefan, prvý kráľ Uhorska, je spomínaný primárne s jeho odporúčaniami pre syna Imricha. Daxner však na prvom mieste nespomína štandardný motív polyglotného Uhorska, ale uprednostňuje motív civilizačnej nadradenosti Slovákov, ktorej si bol Štefan vedomý. „*Svojmu Imrovi*“ teda radil (v origináli cituje aj latinské znenie a následne podáva slovenský preklad – K. H.): „*Starostovia, čiže páni [latinsky: seniores seu domini – K. H.], nech sú ti radcami, mladší nech sa cvičia v zbroji.*“; Daxner následne podáva interpretáciu: „*A známo je, že u Slovákov a vôbec všetkých Slavianov, za starodávna starci mali povolanie vo veciach verejných radou prispievať a rozhodovať [...] Názov „starý“ a „pán“ obsahuje slovenský výraz starešinstvo [kurzíva v origináli – K. H.]. Seniores alebo domini v smysle kráľa Štefana neboli nič inšieho, ako starešinstvá Slovanov, z ktorých v Uhorsku prední radcovia trónu a hodnostári krajiny povstali.*“ Okrem toho Slováci a ďalší Slovania zanechali svoj vplyv aj na maďarskom jazyku.²² Daxner sumarizuje svoj výklad vzniku Uhorska v tom zmysle, že „*Dokázali Slováci ušľachetnosťou svojou rozhodujúcu účasť*

19 Je zaujímavé, že význam tejto piesne bol v neskoršom období zdôrazňovaný tak v textoch reprezentujúcich ideológiu samostatného slovenského národa, ako aj v textoch, ktoré podporovali ideológiu národnej jednoty Čechov a Slovákov. Jaroslav Vlček ju v *Dejinách literatúry slovenskej* spomína ako živú pieseň, ktorá je však „plodom mladšieho datum“, teda vznikla až v uhorskom období, pozri: VLČEK, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turč. Sv. Martin : vlastným nákladom, 1890, s. 2. Jozef Škultéty použil túto pieseň v rámci svojej historickej argumentácie v prospech prítomnosti Slovákov v rámci vojenských akcií Svätopluka proti Nemcom, pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. Či Maďari svojim príchodom ku strednému Dunaju zahatili postupovanie Nemcov dolu Dunajom? Palacký a či Lamanskij má pravdu? In *Slovenské pohľady*, 1911, roč. 31, č. 11-12, s. 734. K. Kálal ju spomínal napr. v kontexte s opisom a interpretáciou F. Palackého, pozri: KÁLAL, Karel. *Češi na Slovensku. Historické obrazy*. Praha : Nakladateľ B. Kočí, 1922 [II. vydanie], s. 163-164. Dejiny interpretácií tejto piesne teda predstavujú potenciálne prínosný predmet výskumu.

20 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 10-11.

21 Daxner mal na mysli zrejme Adelajdu, postavu z *Uhorsko-poľskej kroniky*. Tento prameň z 13. storočia poskytoval alternatívny príbeh o vzniku Uhorska vo vzťahu k Anonymovej kronike či Kronike Šimona z Kézy. Hojne ju využíval aj Franko Vítázoslav Sasinek. O kľúčových udalostiach v rozprávaní kroniky a prehľad základnej literatúry o tomto diele, pozri: HOLLÝ, Karol: Historická interpretácia Uhorsko-poľskej kroniky. In: *Sociálne vedy a humanistika očami mladých. Zborník zo stretnutia v Třešti 14.-16. 3. 2005*. Ed. Tatiana Sedová. Bratislava : Veda, 2006, s. 32-37. Z novej literatúry pozri predovšetkým: HOMZA, Martin: *Uhorsko-poľská kronika : nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava : Post Scriptum, 2009. 229 s.

22 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 11.

na štátno utvorenie Uhorska v duchovnom, spoločenskom a občianskom ohľade. Stali sa tým hlavnými zakladateľmi vlasti tejto, ale nie – ako by sa to niektorým maďarským spisovateľom skrivo dlive udávať páčilo – podmanencami a otrokmi Maďarov.“²³

Až teraz prechádza k známemu „*regnum unius linguae imbecille est*“. V Daxnerovom podaní to znamenalo, že Štefan „uctenie všetkých národností nástupcom svojim v poslednej vôli za povinnosť položil, [...]“, čo dopĺňa zásadnou ideou: „[...] deje Slovákov zahrnuly sa v spoločnom dejepise Uhorska.“ Následne píše, že všetky susediace „plemáňa“ ako jeden celok vytvorili „krajinu Uhorskú“. Napriek vzájomnému „premiešaniu plemien“ každé z nich si zachovalo svoju reč „ako výtvor osobitnej duchovnej povahy a svedectva národnej rozličnosti“. To sa zrejme týkalo aj „plemáňa maďarského“, o ktorom však usudzuje, že „pôvodný svoj ráz trátilo a prechádzalo vždy viac do tvárnosti indo-slavianskych plemien“.²⁴

Uhorsko bolo teda spoločnou vlasťou Slovákov, ďalších Slovanov a Maďarov, založenou na princípoch rovnoprávnosti. Konzekventne s tým hodnotí separatistické tendencie Matúša Čáka a Jiskru negatívne. Jiskrovi prisudzuje aj ich úspešnú realizáciu, avšak vďaka Matejovi Korvínovi, ktorý sa riadil slovanskými zásadami, sa jednota Uhorska obnovila: „Za časov Matúša Trenčianskeho, veľmoža toho, ktorý sa na peniazoch pod vladárstvom svojím kutých „*Dominus Vagi & Tatrae*“, t. j. Pán Váhu a Tatier hrdo menovať dal, málo chybelo, že sa neuskutočnila myšlienka učiniť horné Uhorsko neodvislým a samostatným; náčelník husitov Jiskra, ku ktorému sa znamenitá čiastka slovenského ľudu a zemianstva bola pripojila, horné stolice od ostatného Uhorska skutočne odtrhol, a len Matejovi Korvínovi, slovanskou vzdelanosťou odchovanému, podarilo sa, a to viac priateľským vyjednávaním, ako mocou zbroje, rozpadlé strany znovu k jednému celku prinavrátiť.“ Daxner vysvetľuje, že jednota Uhorska bola v záujme všetkých „plemien“, a to tak v ohľade hmotnom, ako aj duchovnom. Rozličnosť reči a rodu nebola totiž príčinou rozbrojov. Nasleduje zásadná téza o latinčine ako reči západného kresťanstva, ktorá zaručovala tieto harmonické vzťahy: „Reč latinská, ktorou vo vlasti našej ne jeden rimanský charakter vychovaný bol, ako reč západného kresťanstva slúžila všetkým národom za spoločný nástroj usrozmeneia a viazala ich vedno citom bratstva a vlastenectva.“²⁵

Tento pocit vzájomnej spolupatričnosti, jednotu všetkých subjektov tvoriacich Uhorsko, umocnil spoločný nepriateľ – Turci.²⁶ „Pod tými istými vojvodci, pod tými istými

23 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 11-12.

24 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 12.

25 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 13.

26 Je to termín Daxnera, v dobovom diskurze bežne používaný. V súčasnom diskurze slovenskej historickej spisby ide taktiež o štandardný výraz. Chceme však poukázať na evidentnú analógiu medzi toľko diskutovanou problematikou sémantického poľa pojmov Uhor a Maďar pri súčasnom bezproblémovom používaní pojmu Turek či Turci v kontexte obyvateľov Osmanskej ríše. Tá totiž, podobne ako Uhorsko, nebola monoetnickým štátom a čo viac, ani štátom výhradne

zástavami v miešaných radoch bojovali nielen Slováci a Maďari, ale i Juhoslovania v bratskej svornosti jeden popri druhom proti spoločnému vrahovi kresťanstva. [...] hrdinovia vybojovaných bitiek náležia všetkým. [...] Všetky tieto národy mali, pri všetkej jazykovej a národnej rozdielnosti, jednu a tú svetohistorickú úlohu, brániť kresťanskú vzdelanosť proti nákaze Islama,²⁷ ktorú úlohu dobre pochopily, tak v bratskom spojení svojich síl i možno najlepšie vykonaly.“²⁸

Po úspešnom boji proti Turkom sa však jednota uhorských národov začala rozpadáť. Okrem vplyvov „novej doby“ (t. j. „hmotného a duchovného vyvinutia“) to bolo zapríčinené najmä absenciou spoločného nepriateľa: „Spoločný nepriateľ bol zahnatý, spoločné nebezpečenstvo, ktoré všetky národy v bratskom sväzku sjednocovalo, už prestalo; myšlienka pod zástavou kresťanstva proti polmesiacu bojovať ztratila pomaly čarovný účinok na mysle a namiesto ustupujúcemu spoločnému záujmu nastúpila sebecká ziskuchtivosť jednotlivých národov.“²⁹

Ďalej sa venuje nahradeniu latinčiny nemčinou Jozefom II., čo v kombinácii s národnostnou ideou, ktorá sa šírila z Francúzska, zapríčinilo odpor jednotlivých národov. Následne podrobne rozoberá nespravodlivosť jednotlivých maďarizačných zákonov, počnúc od chýrneho snemu 1791/1792, ako aj iné súvislosti vývoja od konca 18. storočia.³⁰ Z nich pripomeniem už len jeden motív, ktorý bude rozvíjaný ďalšími tvorcami historickej ideológie a nie výlučne zo strany martinského centra. Daxner vyznačuje jeden z prelomových momentov v dejinách: „Myšlienka národnosti rástla medzitým v každom ohľade. Šľachta slovenská nemohla ďalej v národnom boji dvoch plemien zostávať obojetnou [kurzíva v origináli] [...]“. Slovenskí zástupcovia privilegovaných vrstiev stáli teda pred kľúčovým rozhodnutím – buď sa pridať „k ľudu svojmu“, alebo k maďarskému zemanstvu. Slovenská šľachta dala prednosť stavovským výsadám. Použité vý-

---

moslimským. Porovnaj a pozri podrobnejšie napr.: JELAVICH, Barbara: *Historia Balkanów. Tom pierwszy wiek XVIII i XIX*. Trans. Jędrzej Polak – Krzysztof Salawa. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005, s. 38-59. Preto považujem za korektné používať pojem Osman, resp. Osmani. Aplikácia pojmov „Turek“ či „turecký“ v mojom texte teda súvisí s ich prítomnosťou v analyzovanom texte Daxnera.

- 27 Obraz tureckého moslima ako nepriateľa kresťanských Slovanov, t. j. zlého Turka a dobrého Slovana, bol charakteristický aj v neskoršom období. Tento motív sa objavoval napr. v Sasinkových kázňach. Pozri: KRASNOVSKÝ, Branislav: *Obraz historického povedomia slovenského katolíckeho kléru v kazateľskej tvorbe druhej polovice 19. storočia*. In: *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia*. Eds. Juraj Hladký, Elena Krasnovská. Trnava : Spolok Svätého Vojtecha; Trnavská univerzita v Trnave; Pedagogická fakulta; Katedra slovenského jazyka a literatúry, s. 310. Počas prvej balkánskej vojny sa v tlačovom diskurze tento obraz viditeľne zintenzívnil. Pozri napr.: *Za slobodu*. In: *Zornička*, roč. 5, 1912, č. 2, s. 15-16. Porovnaj tiež komentár v poznámke 26.
- 28 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 13-14.
- 29 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 15
- 30 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 15-34.

razové prostriedky nenechávajú na pochybách o Daxnerovom negatívnom hodnotení tejto identifikácie slovenskej šľachty s maďarstvom. („*zloduch kastový zvíťazil*“; šľachta „*zaprela svoju krv a stala sa maďarskou*“).³¹

Zhrnutie textovej analýzy *Hlasu zo Slovenska*, resp. *Slovenskej otázky od konca 18. stoletia*

a) Konceptné východiská príbehu Slovákov v analyzovanom diele

Daxner v úvodných častiach diela, kde opisuje základné východiská, zasadzujú predmet svojho záujmu – „*Slovákov*“ či „*severo-uhorských Slavianov*“ a čiastočne aj pod rôznymi názvami vystupujúce Horné Uhorsko – do uhorského kontextu, a to tak v teritoriálnom a historickom zmysle, ako aj vo všeobecnejšej diskurzívnej rovine (napr. problém „*Uhor – Maďar*“). V tejto všeobecnej časti používa zväčša prvú osobu plurálu („*My*“, „*nás*“ atď.). Naopak v časti, v ktorej sa koncentruje na opis dejín, aplikuje zväčša tretiu osobu plurálu. Rozdiel je aj v pomenovaní predmetu svojho záujmu – v prvej časti sú prítomné popri sebe dve označenia – „*Slováci*“ a „*severo-uhorskí Slaviani*“, v historickej časti už opisuje dejiny „*Slovákov*“. Slováci, resp. hornouhorskí Slovania, sú v Daxnerovom texte súčasne aj Uhri. Ďalej treba v tomto kontexte poukázať na to, že stotožnenie pojmov národ a vlasť Daxner považuje za „*bezohľadné*“.

Podľa Daxnera Slovákov a Maďarov spájajú spoločné „*hmotné i duchovné záujmy*“, navzájom sa majú radi. Medzi Slovákami a Maďarmi Daxner predpokladá existenciu jasnej etnografickej hranice a v prípade jej prekročenia Maďarmi s cieľom kultúrnej expanzie mali byť narušené Božie pravidlá, čoho dôsledkom by mala byť strata spomenutej lásky a úcty Slovákov a Maďarov. V úvodnej časti Daxner prízvukuje vyššiu mravnosť Slovákov vo vzťahu k Maďarom.

Daxner v prvej časti textu píše aj o dejinách „*Slovenska*“, ktoré nazýva aj „*horné naše strany*“ či „*Podtatransko*“. Tomuto teritóriu prisudzuje schopnosť trpieť – trpelo spravidla kvôli nájazdom Neslovanov z východu a z juhu. Slováci sú v Daxnerovom texte charakterizovaní ako lojálni „*k trónu a vlasti*“, teda k cisárovi a k Uhorsku. Okrem toho sa vyznačovali takmer úplnou gramotnosťou a mierumilovnosťou. Mierumilovnosti však bola nadradená povinnosť voči vlasti. V dejinách mali svoj kontingent, ktorý vždy ochotne poskytli.

b) Zásadné uzlové body dejinného príbehu Slovákov v analyzovanom diele

Slováci majú podľa Daxnera svoj počiatok totožný s počiatkom všetkých Slovanov. Daxner nepriamo predpokladá príchod Slovanov do strednej Európy – prvé politické zoskupenie Slovanov datuje do obdobia sťahovania národov. Tento útvar pod vedením Sama³² sa rozprestieral na širokom priestore medzi Baltom a Jadranom a mal charakter

31 DAXNER, Štefan, M[arko]: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvé: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 19.

32 Nadväzovanie na Sama určite nebolo typickým znakom historických koncepcií martinského centra SNS na začiatku 20. storočia. Z pozície ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov ho, naopak, využíval napr. Karel Kálal, pozri: KÁLAL, Karel: *Slovensko v české škole* (»Holubova učiteľského rádce« č. 54). Praha : Alois Holub, učitel v Lysé nad Labem, 1914 [Dotisknuto v roce 1918 po prohlášení Republiky Československé!], s. 91.

konfederácie. Čiastky federácie teda zrejme tvorili jednotlivé slovanské „*kmene*“, ktoré sú charakterizované ako bojovné. Samovú konfederáciu ohrozovali Frankovia a Avari. Zanikla bez bližšie uvedených príčin po smrti Sama. Následníkom tohto slovanského útvaru bola Veľkomoravská ríša, ktorá mala podľa Daxnera charakter spolku slovanských kmeňov a neskôr zrejme aj status kráľovstva – Svätopluk vystupuje ako kráľ s prívlastkom slovenský. Z toho možno usúdiť, že na čele tohto slovanského spolku stála jeho slovenská čiastka. Tomu by zodpovedala – podľa Daxnera – vysoká úroveň civilizačného rozvoja Slovákov. Predpokladá totiž, že na svojom území boli stabilne usadení, primárne boli roľníkmi; existovala tu však tiež sieť miest a pevností. Naznačovalo by to klasický motív hradnej štruktúry, ktorý v iných naráciách plnil funkciu argumentu pre Uhorsko ako esenciálne slovanský/slovenský štátny útvar. Daxner však tento moment nerozvíja a pre potvrdenie slovanského a najmä slovenského rázu Uhorska použije argument vplyvu jednotlivcov na panovníka.

Kristianizácia Slovákov je opísaná výlučne prostredníctvom cyrilo-metodskej misie. Kresťanstvo teda prijali z Grécka, Daxner však ďalej v texte nerieši problém stretu latinského a východného rítu. Najskôr píše len všeobecne o kresťanstve, neskôr sa k nemu pridá prívlastok latinské. Metod bol podľa Daxnera prvým biskupom Slovákom a Nitra prvým slovenským biskupským sídlom. V tomto kontexte Daxner zdôrazňuje význam piesne „*Nitra, milá Nitra*“.

Vznik Uhorska je podľa Daxnera pozitívnym medzníkom v dejinách Slovákov. Zaujímavá je absencia klasického motívu – zániku Veľkej Moravy. Maďari vďaka zdieľaniu jedného spoločenstva so Slovanmi prijímajú kresťanstvo. To malo podľa Daxnera tak ďalekosiahly vplyv, že ich to napokon zachránilo pred zánikom. Maďari v Daxnerovej interpretácii existujú len vďaka Slovanom. Daxner tu neaplikuje pojem Slováci, ale Slovania. Tí sú charakterizovaní primárne ako kresťania. Latinčina sa stáva diplomatickou rečou v Uhorsku. Daxner ju definuje ako jazyk západného kresťanstva. Daxner nevyšvetľuje priebeh procesu prechodu od gréckeho kresťanstva (ktoré rozvíjal napr. Metod) k orientácii na Rím. Slovanský vplyv na Maďarov sa prejavil najmä v charaktere nového štátneho útvaru – Uhorska.

Štátne zriadenie sa totiž opieralo o tradičný slovanský systém vlády a deľby moci. Štefan prevzal tento systém, v ktorom mali rozhodujúci vplyv *starešiovina*. Inými slovami, boli to Slovania (vrátane Slovákov, ktorých tu Daxner explicitne spomína), „*ktorí mali povolanie vo veciach verejných radou prispievať a rozhodovať*“. Tu teda treba hľadať genézu príslušníkov kráľovského dvora („*predných radcov trónu a hodnostárov krajiny*“). Slovanský a slovenský vplyv sa podľa Daxnera prejavil aj v podobe zušľachtenia maďarského jazyka. Maďari sa jednoducho v spoločenstve Slovanov a Slovákov skultúrnil. Pokiaľ pri opise spomenutých všeobecných vplyvov Daxner píše o Slovákoch popri Slovanoch, v zásadnom závere vyjadril nepochybný slovenský vplyv. Nepochybuje totiž, že Slováci mali rozhodujúcu účasť na štátnom utvorení Uhorska „*v duchovnom, spoločenskom a občianskom ohľade*“.

Až potom prechádza Daxner ku klasickému motívu zo Štefanových Poučení – „*regnum unius linguae imbecille est*“. Odkaz tejto Štefanovej myšlienky Daxner chápe ako imperatív „*uctievania všetkých národností*“, teda čiastok, z ktorých sa skladala „*krajina Uhorská*“. Národnosti si v Uhorsku zachovali svoju reč a teda aj individualitu. Daxner tu však zrejme myslel primárne len na Slovanov, pretože Maďari podliehali slavizácii na úkor ich pôvodného rázu. Štefan mal manželku Slovanku, čo podporu-

je klasifikáciu Daxnerovho textu ako verzie pohostinnej, či zmluvnej teórie zaujatia vlasti.³³

Latinčina je tu interpretovaná ako dorozumievací prostriedok medzi jednotlivými národnosťami. Zaručovala rovnoprávnosť medzi národnosťami, ako aj jednotu Uhorska. Latinizmus je v Daxnerovom podaní nepochybne pozitívnym fenoménom.³⁴ Daxner jednoznačne zastáva Uhorsko ako celok, každú tendenciu k secesii odsudzuje. „*Bohatý veľmož*“ Matúš Čák tak vystupuje v negatívnom svetle.³⁵ Fakt, že „*pán Váhu a Tatier*“ takmer získal samostatnosť pre ním ovládané územie, Daxner vníma ako hrozbu, našťastie neuskutočnenú. J. Jiskra, ktorý podľa Daxnera získal významnú časť slovenského ľudu a zemiaľstva, skutočne osamostatnil hornouhorské stolice. Túto udalosť interpretuje v tom zmysle, že našťastie nemala dlhodobé dôsledky a Matej Korvín – aj vďaka slovanským kultúrnym vplyvom na jeho osobnosť – prinavrátil jednotu Uhorska späť. Jiskra, náčelník husitov, mal teda veľkú moc a vplyv na Slovákov. Jeho činnosť, keďže smerovala k rozbitiu Uhorska, je u Daxnera hodnotená negatívne.

Funkciu nepriateľa v Daxnerovej narácii plnia „*Turci*“³⁶, moslimovia. Paradoxne, práve vďaka nim sa ešte posilnili vzájomné vzťahy medzi jednotlivými subjektmi, z ktorých pozostávala uhorská štátnosť. Potreba spoločnej obrany pred nepriateľom pôsobila integračne. V tomto boji totiž nešlo podľa Daxnera o práva jednotlivých subjektov, ale o civilizačný boj medzi kresťanstvom a islamom. Jedným z dôsledkov absencie spoločného nepriateľa bol obrat od koordinovaného boja za vyššiu ideu k sebeckému presadzovaniu vlastných záujmov. Vznik národnostnej idey v tomto kontexte teda nevyzníeva ako pozitívny prelom.

Slovenské zemiaľstvo sa podľa Daxnera v zmenených podmienkach nepridalo k „*svojmu ľudu*“. Chcejúc si zachovať šľachtické privilégia, zvolilo orientáciu na maďarskú šľachtu, ktorá promptne reagovala na zmenené pomery koncom 18. storočia.

33 Sobáše Arpádových Maďarov s domácimi slovanskými ženami boli ústredným elementom pohostinnej či zmluvnej teórie zaujatia vlasti. V súvislosti so spomenutou *Uhorsko-poľskou kronikou* pozri: HOLLÝ, Karol: Znovuobjavovaná Uhorsko-poľská kronika. Stredoveký variant zmluvnej teórie zaujatia vlasti. In: *História*, roč. 5, 2005, č. 5, s. 4-6.

34 V ideológii samostatného slovenského národa v rámci tzv. martinského centra SNS je latinský charakter stredovekého Uhorska chápaný ako dôvod pre neexistenciu národnostnej otázky. Z toho vyplýva irelevantnosť uhorských dejín z hľadiska národných dejín chápaných v zmysle dejín národného povedomia. Porovnaj napr.: BOTTO, Julius: *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Sväzok I.* Turčiansky Sv. Martin : Nákladom knihtačiarkeho účastinárskeho spolku, [Druhé, nezmenené vydanie. Prvé vydanie: 1906], 1923, s. 6-7 a 18-20; ŠKULTÉTY, Jozef: *Slovenské Memorandum roku 1861. Na 50-ročnú rozpomienku. S prílohou memorandumu.* Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Knihtačiarkeho účastinárskeho spolku, 1911, s. 3-4.

35 V rámci historického myslenia predstaviteľov tzv. martinského centra SNS na začiatku 20. storočia spravidla taktiež nebol Matúš Čák zdôrazňovaný ako „slovenský národný hrdina“. Porovnaj napr.: BOTTO, Július: Matúš Čák Trenčiansky a jeho doba. In: *Slovenské pohľady*, roč. 21, 1901, č. 3, s. 116-125. Naopak, v rámci historických koncepcií ideológov národnej jednoty Čechov a Slovákov bol kladený dôraz na hľadanie politickej samostatnosti „Slovenska“ v dejinách, a teda Matúš Čák bol hodnotený pozitívne. Porovnaj napr.: JIRÁSEK, Alois: Matouš Čák Trenčiansky. In: [BÍLÝ, Fr.]. *Slovenská čítanka. Oddíl I. Část obecná.* Praha : Moravsko-slezská Beseda v Praze; Nakladatelství EMIL ŠOLC, společnost s r. o., Praha-Karlín, bez vročenia [1910], s. 85-87.

36 Porovnaj komentár v poznámke 26.

Rozhodnutie reprezentantov slovenských privilegovaných vrstiev Daxner hodnotí negatívne. V opise obdobia po roku 1791 je implicitne potvrdená absencia národnostného útlaku v skoršom období. Hranicou v Daxnerovej narácii, určujúcou počiatky maďarizácie a teda „*utrpenia Slovákov*“, sa stáva rok 1791, kedy začal rokovať snem, na ktorom boli schválené prvé maďarizačné zákony.³⁷

Tieto tézy vyplynuli z textovej analýzy Daxnerovho *Hlasu zo Slovenska*, resp. *Slovenskej otázky od konca 18. storočia*. Zmysel tejto štúdie sa naplní, pokiaľ zhrnuté tézy budú tvoriť základ pre komparáciu s neskoršími historickými koncepciami.³⁸ Ako potenciálne prínosný považujem najmä komparatívny výskum zameraný na historické koncepcie tzv. martinského centra SNS v období, keď jeho vedúci predstavitelia deklarovali aktuálnosť Daxnerovho myslenia prostredníctvom druhého vydania vyššie analyzovaného diela. Predpokladám totiž, že z takejto komparácie by vyplynuli viaceré významové kontradikcie a programové nadviazanie na Daxnerovo myslenie by bolo treba hodnotiť primárne v rovine ideologickej inštrumentalizácie jeho odkazu.³⁹ Tento predpoklad možno ilustrovať napr. prostredníctvom interpretácií dejín Uhorska. Jedným z dôležitých záverov tejto štúdie je napr. Daxnerova pozitívna interpretácia dejín Uhorska. V ideológii martinského centra SNS sa, naopak, stretávame s obchádzaním dejín Uhorska, keďže boli interpretované ako „*nenárodné*“, a teda z hľadiska slovenských dejín ako dejín národného povedomia irelevantné.⁴⁰

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

---

37 Prirodzene, Daxner nebol prvým stúpencom tejto koncepcie. Je charakteristické, že Štefan Moyses už roku 1851 písal o „*šesťdesiatročných krvavých skúškach a nehodách*“. Pozri: [MOYSES, Štefan]. *Pastiersky list Štefana Moysesova z roku 1851*. In: BARANOVIČ, Štefan: *Štefan Moyses*. (Na sté výročie úmrtia). Bratislava : Osvetový ústav, 1969, s. 26.

38 Z časti som sa o to pokúsil už v tomto texte. Porovnaj komentáre v ref. 32, 34 a 35. Samozrejme, Daxnerov text poskytuje omnoho viac materiálu pre spomenutý komparatívny výskum.

39 Porovnaj: HOLLÝ, Karol: *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia : Dizertačná práca*. Školiteľ: Dušan Kováč. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2008, s. 461-462.

40 Porovnaj: HOLLÝ, Karol: *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia : Dizertačná práca*. Školiteľ: Dušan Kováč. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2008, s. 462 a inde.

SÚHRNNÁ SPRÁVA O PRIEBEHU KAMPANE PROTI ROTHERMEROVEJ AKCII V ROKU 1927¹

Miroslav MICHELA

*Harold Sidney Harmsworth,
lord Rothermere*

Kampaň anglického tlačového magnáta lorda Rothermera v prospech mierovej revízie trianonských hraníc predstavuje jednu z významných kapitol dejín maďarského revizionistického hnutia.² Napriek tomu, že zo zahranično-politického hľadiska táto kampaň nepriniesla výraznejšie úspechy, jej obrovský mediálny ohlas zabezpečil širšiu propagáciu idey revízie Trianonskej mierovej zmluvy a v Maďarsku pôsobil ako významný katalyzátor. Súvisí s ňou aj vznik Maďarskej revíznej ligy, ktorá sa následne stala najvýznamnejšou revizionistickou organizáciou v krajine v období rokov 1928 – 1944.³

Harold Sidney Harmsworth, prvý vikomt Rothermere (1868 – 1940), patril medzi najbohatších Angličanov, keďže zdedil rozsiahle tlačové impérium po svojom bratovi Alfredovi lordovi Northcliffovi. Súčasťou jeho impéria bolo aj niekoľko bulvárnych periodík vychádzajúcich v pomerne vysokom náklade. Lordov vplyv na mediálnom trhu však nebol totožný s jeho postavením politika. Už v tom čase boli známe jeho silné antibolševistické postoje, obdiv k fašizmu a neskôr aj k nacizmu, ale aj to, že jeho názory neodrážali mienku vtedajších vládných elít.

Lordove aktivity v prospech riešenia maďarskej otázky sa začali článkom nazvanom *Hungary's place in the Sun* (Miesto Maďarska pod slnkom), ktorý 21. júna 1927 uverejnil vo vlastnom denníku *Daily Mail*. Upozornil v ňom na neblahé dôsledky rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a na existenciu početných maďarských menšín v nástupníckych štátoch. Uviedol, že Československo anektovalo viac ako 1 000 000 Maďarov, a že takýto stav nezabezpečí trvalý mier v Európe. Vyzval k nenásilnej revízii trianonských hraníc, ktorá by sa stala základom pre vzájomne dobré vzťahy Maďarska s ČSR, Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov a Rumunskom. Požadoval pripojenie území, na ktorých žila početná a homogénna maďarská menšina. Rothermere tiež vyzval západné finančné kruhy, aby neposkytovali pôžičky štátom Malej dohody, ktoré boli podľa jeho

Lordove aktivity v prospech riešenia maďarskej otázky sa začali článkom nazvanom *Hungary's place in the Sun* (Miesto Maďarska pod slnkom), ktorý 21. júna 1927 uverejnil vo vlastnom denníku *Daily Mail*. Upozornil v ňom na neblahé dôsledky rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a na existenciu početných maďarských menšín v nástupníckych štátoch. Uviedol, že Československo anektovalo viac ako 1 000 000 Maďarov, a že takýto stav nezabezpečí trvalý mier v Európe. Vyzval k nenásilnej revízii trianonských hraníc, ktorá by sa stala základom pre vzájomne dobré vzťahy Maďarska s ČSR, Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov a Rumunskom. Požadoval pripojenie území, na ktorých žila početná a homogénna maďarská menšina. Rothermere tiež vyzval západné finančné kruhy, aby neposkytovali pôžičky štátom Malej dohody, ktoré boli podľa jeho

1 Text vznikol ako súčasť projektu VEGA 2/0181/10 *Slovensko v Európe, Európa na Slovensku: vybrané témy z dejín 20. storočia*. Za pomoc s prepisovaním dokumentu chcem poďakovať Márii Michelovej.

2 K tejto problematike komplexne: ZEIDLER, Miklós: *Revíziós gondolat*. Budapest : Osiris, 2001.

3 ZEIDLER, Miklós: A Magyar Revíziós liga. Trianontól Rothermereig. In: *Századok*, 1997, č. 2, s. 303-352.

mienky hospodársky závislé od zahraničných úverov. Vyzdvihol Maďarsko, jeho historický význam a hospodársku konsolidáciu, ktorú dosiahol za krátky čas.⁴

Tento článok a následne aj ďalšie lordove aktivity mali v strednej Európe obrovskú odozvu. Najmä v Maďarsku boli tieto pokusy prijímané s nadšením a s vierou v skorú zmenu status quo. Rothermerova mediálna kampaň si získala dôveru a podporu časti maďarskej verejnej mienky a jeho polemické články vzbudzovali v krajine veľmi emotívne, aj keď politicky nepodložené nádeje. To v konečnom dôsledku vzbudilo obavy aj u maďarskej vlády, ktorá sa od celej akcie oficiálne dištancovala. Napriek tomu, že podobnú kampaň v Budapešti vrelo uvítali, keďže prebrala ich propagandistickú rétoriku, v danej situácii si jej úplne otvorenú podporu nemohli dovoliť. V ostatných európskych krajinách s výnimkou Talianska Rothermerovmu vystúpeniu neprikladali veľký význam.

Onedlho po prvom článku sa ostrie kampane zameralo predovšetkým na Československo. Rothermere ho označil za „neživotaschopný zlepenec“ a „pracháreň Európy“. Jeho ostré útoky vyvolali pomerne promptnú reakciu na Slovensku. Do protiakcie sa aktívne sa do nej zapojili mnohí politici, vzdelanci ale aj rôzni dobrovoľníci.⁵

O motívoch Rothermerovho angažovania sa v prospech maďarskej revizionistickej myšlienky sa ešte aj v súčasnosti vedú diskusie. Od vzniku kampane a jej ohlase vzniklo viacero dobových, popularizačných ale aj vedeckých publikácií.⁶ Predložený dokument

-
- 4 Znenie článku pozri: ROTHERMERE, Harold Sidney Harmsworth: *My Campaign for Hungary*. London, Eyre and Spottiswoode, 1939, s. 60-68; *Slovensko proti revízii Trianonskej smluvy*. Ed. Anton Granatier. Bratislava : Slovenská odbočka československej národnej rady, 1929, s. 28-34.
  - 5 Podrobnejšie pozri: MICHELA, Miroslav: Reakcie slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu 1927 – 1928. In: *Historický časopis*, roč. 52, 2004, č. 3, s. 503-522.
  - 6 Najznámejšia je: *Slovensko proti revízii Trianonskej smluvy*. Ed. Anton Granatier. Bratislava : Slovenská odbočka československej národnej rady, 1929. 234 s.; *Kto s nami, kto proti nám*. Ed. Anton Granatier. Bratislava 1927. Okrem toho je významný zhrňujúci článok: História protirothermereovej akcii. In: *Zlatá kniha Slovenska*. Bratislava 1929, s. 411-415. Oveľa väčšiu publicitu získal Rothermere v Maďarsku, kde bolo jeho kampani venovaných viacero publikácií. Zo začiatku najmä propagačného charakteru: Pozri: *Újmagyarország felé. Rothermere lord béke-revizíós mozgalmának hiteles története és okmányai*. 1927 június-július. Budapest : Budapesti Hírlap, 1927. 32 s.; SZEGEDY, László: *Magyar gyermekek hálaalbuma Lord Rothermerehez*. Budapest 1927. 256 s.; SRÉTER, István: *Nem, nem, soha! Tanulmány a lord Rothermere sajtó actió alátámasztására*. Budapest : Viktória-Nyomda, 1927. 48 s.; LÉDERER, Lajos: *Egy év a revíziós küzdelemben*. Budapest : Pesti Hírlap, 1928. 128 s.; RÁKOSI, Jenő: *Trianontól Rothermereig*. Budapest : Horizont, bez roku vydania. 204 s., ktorá je informačne najbohatšia a pomerne veľa priestoru venuje aj reakciám v Československu a otázke Slovenska. Z vedeckých prác napríklad: REČKOVÁ, Eva: Anglický lord a maďarská kráľovská koruna. In: *Slovanský prehľad*, 1969, č. 5, s. 400-402; ZEMKO, Milan: Reflektovanie medzinárodného postavenia Československa v slovenskej tlači za Rothermereovej revizionistickej akcie v roku 1927. In: *Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie v Střední Evropě*. 1. diel, Ed. Jan Valenta, Emil Voráček, Jozef Harna. Praha : Historický ústav Akademie věd České republiky, 1991, s. 216-222; FABIÁN, Juraj: Z aktivít maďarskej iredenty na prelome 20. a 30. rokov (Rothermerovská akcia). In: *Slovensko v politickom systéme Československa. Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. 11. 1992*. Ed. Valerián Bystrický. Bratislava : HÚ SAV-NR SR, 1992, s. 170-173. V maďarskej historiografii toho vzniklo oveľa viac. Pozri napríklad: VÁSÁRHELYI, Miklós: *A lord és a korona*. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1977. 146 s.; ZEIDLER, Miklós: *A Magyar Revíziós liga. Trianontól Rothermereig*. In: *Századok*, 1997, č. 2, s. 303-352; BENCSIK, Gábor: *Igazságot Magyarországra*

predstavuje súhrnné hlásenie o aktivitách na Slovensku, ktoré smerovali proti Rothermerovej kampani. Ilustruje rozsah a výsledky kampane a poukazuje na obrovský mobilizačný potenciál témy spojenej s rozdielnymi interpretáciami slovensko-maďarských vzťahov.

Súhrnné hlásenie ponechávam v pôvodnom znení. Neprešlo jazykovou úpravou. Do textu som urobil len minimálne zásahy.

Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, fond III. sekcie, kartón 636

OPIS

Oddelenie ministerstva vnútra v Bratislave.

Č. 5477/28 Prez. Bratislava, dňa 24. februára 1928.

Akcia Rothermerova,
Protesty Slovenska.

K č. 136202 zo dňa 14. októbra 1927.

9 príloh.

Ministerstvu zahraničných vecí
/: II. sekcia :/
v P R A H E .

Na známy článok lorda Rothermerea, uverejnený v anglickom časopise „Daily Mail“ o nutnosti revízie trianonskej zmluvy, reagovalo Slovensko. Najsamprv články v slovenskej tlači, neskoršie prejavy: význačnejších slovenských politických osôb, slovenských strán, autonómnych korporácií a ďalej prejavy širokej československej verejnosti na Slovensku.

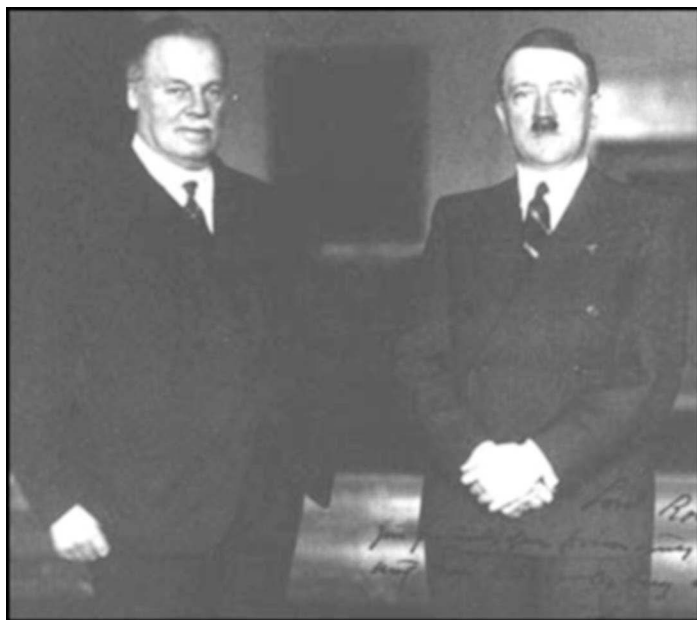
I. Prejavy tlačou.

V ostatnom týždni mesiaca júla 1927 prináša slovenská, nemecká a maďarská tlač len informatívne články o prejavy lorda Rothermera a o jeho osobe.

V tom čase neberie sa akcia Rothermerova tak vážne, už aj z tej príčiny, že prejavy za revíziu trianonskej zmluvy v Maďarsku sú konané pri každej príležitosti. Prejav lorda Rothermera bol v Maďarsku širokej verejnosti popudom k prevedeniu veľkej akcie proti trianonskej mierovej zmluve. Ohlas tejto akcie mal účinok aj na istú čiastku maďarskej menšiny na Slovensku. Vedúci činitelia maďarských opozičných strán na Slovensku vzbudzujú medzi svojimi prívržencami také oduševnenie, že títo boli presvedčení, že dôjde čím skôr k revízii trianonskej zmluvy. V dôsledku toho chovanie Maďarov na Slovensku je sebavedomejšie a pripadne aj vyzývavejšie. Maďarčina počína opäť sa šíriť vo zvýšenej miere na Slovensku, osobitne vo verejnosti/: v zábavných miestnostiach, na uliciach, vo vlakoch atď.:/ a to aj medzi obyvateľstvom, ktoré svojim pôvodom neni maďarskej národnosti.

---

nak : lord Rothermere és a magyar revízió. Budapest : Magyar Mercurius, 2002. 254 s.; ROM-SICS, Ignác: „Magyarország helye a nap alatt” Lord Rothermere és magyar revízió. In: *A múltról a jövőnek.* Budapest : Osiris, 2004, s. 249-263.

Rothermere a Hitler

Toto všetko upútalo v mesiaci júli pozornosť slovenskej verejnosti a tlače, a prinútilo ich ku sústavnej protiakcii, ktorá vyvrcholila v mesiaci augustu. Všetkie slovenské časopisy bez výnimky zaoberajú sa akciou a reagujú na články rišskomadžarskej tlače.

Ráz protiakcie vo slovenskej tlači je veľmi bojovný a vyvrcholíuje v článkoch „Národného Denníka“ v Bratislave, vo ktorých sa poukazuje na maďarskú propagandu v pohraničiu a na tajnú mobilizáciu v Ma-

ďarsku. Celá slovenská tlač pôsobí tak na slovenskú verejnosť v duchu štátnom a je badať, že politické boje, ktoré československý pomer zachmurovali, ustupujú z časti do pozadia. Len časopis⁷ „Slovák“ nemôže si odpustiť, aby neupozorňoval, že centralistické snahy české sú tiež jednou z príčin Rothermeriady.

V tejto dobe prichádzajú slovenskí politikovia so svojimi prejavy vo slovenskej tlači i slovenská odbočka Národnej Rady Československej zahajuje podpisovú akciu, ktorou osvedčiť chce pánu ministerskému predsedovi československej vlády Antonínovi

Š v e h l o v i lojalitu a vernosť všetkých občanov na Slovensku. Táto podpisová akcia mala tiež za účel zistiť tých, ktorí s Rothermerovou akciou súhlasia.⁸

V slovenských časopisoch uverejňujú sa potom mená tých, ktorí podpisové hárkny nepodpisali a reaguje sa na články maďarských a nemeckých časopisov, ktoré sústavne písali proti podpisovej akcii, nazývajúce ju „politickým terorom“. Tlač ďalej publikuje prejavy a výzvy politických strán, rôznych spolkov a korporácii na Slovensku.

Koncom roku 1927 prinášajú slovenské časopisy len správy z času na čas a to, keď niektorý zahraničný časopis prinesie nový článok proti trianonskemu mieru, alebo prejav niektorého významného politika v zahraničiu.

Maďarské časopisy na Slovensku a časopis „Prágai Magyar Hirlap“⁹ v Prahe počas celej akcie sympatizujú s akciou Rothermereovou. Jediný maďarský časopis „A Reggel“ donáša články smerujúce silne proti akcii Rothermereovej. Nemecké časopisy „Grenzboten“ a „Pressburger Zeitung“ vyslovili sa hlavne proti usporiadanej podpisovej akcie slovenskej odbočky Národnej Rady Československej.

7 Správne – denník.

8 K tomu podrobne: MICHELA, Miroslav: Reakcie slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu 1927 – 1928. In: *Historický časopis*, roč. 52, 2004, č. 3, s. 503-522.

9 Správne – *Prágai Magyar Hirlap*.

S revizionistickými snahami visconta¹⁰ Rothermera tieto časopisy nesympatizujú tak verejne ako časopisy maďarské, ale tiež proti nim nevystupujú. Zaznamenávajú „z novinárskej povinnosti“ svedomité ohlasy ríšsko-maďarských časopisov za Rothermera a niektoré tunajšie články proti nemu.

II. Prejavy slovenských politický osob.

Poslanec Ondrej H l i n k a¹¹ dňa 23. júla 1927 na zjazde „Ústredia slovenského katolíckeho študentstva“ v Košiciach o Rothermerovej akcii vo svojej reči uvádza toto:

„Nenachodíme dost' ostrých a príkrych slov na odsúdenie tejto nesvedomitej propagandy z Pešti platenej a širenej. Tu je povolená mládež dupnúť nohou a rozohnať kuvičie hniezda nepriateľov slovenskej zeme a národa. Slováci si vydobyli vlast' a z nej ani štipky nikomu nedajú. Nedajú nepriateľom od východu, ale ani nepriateľom od západu. Slovensko musí byť slovenské a na Slovensku musia zahynúť všetci, ktorí jedli z mastných hrncov maďarských Faraónov“.

Posl. Dr. V. Š r o b á r v rozhovore s redaktorom „Slov.[enskej] Politiky“ dňa 10. augusta 1927 povedal: „Sme dnes na čistom, čo Maďari chcú a k čomu sa chystajú. I najprostejší človek vie, že žiadny národ a žiadny štát dobrovoľne nevydá ani piad' zeme zo svojej vlasti a jestli chcú Maďari jednako len zobrať polovicu Slovenska, iste vedia, že to bez krvavej války nepôjde. To značí, že rušiteľom mieru v strednej Európe nie je nik iný, ako maďarské panstvo, ktoré i poslednú svetovú vojnu v prvom rade zapríčinilo. My Slováci odkazujeme Maďarom do Pešti: To, čo je naše dnes, nikdy viac nikomu nevydáme a zo slobody, v ktorej dnes žijeme, nikdy viac do otrockého jarma šiju neskloníme. Maďari v Pešti nech nezabúdajú, že z úbohých Slovákov za 10 rokov stal sa sebedomý národ, ktorý neznesie panstva žiadneho národa nad sebou“.

Časopis „Robotnícke Noviny“ v čísle zo dňa 14. augusta uverejnil prejav poslanca Dra Ivana D é r e r a, ktorý vyvracal tvrdenie, že Maďarsko je baštou proti bolševizmu a že by korektúra hraníc v prospech Maďarska posilnila stanovisko protibolševické. Ďalej Dr. Dérer dokazoval, že požiadavky Maďarov o opravu hraníc sú neoprávnené a poukázal na macošské zaobchádzanie Maďarov so slovenskou menšinou v Maďarsku. Potom sa ozýva na ochranu pozemkovej reformy a ohradzuje sa proti vymyslenine, že Maďari v Československu sú politicky utláčaní. A na otázku, čo treba podniknúť dáva túto odpoveď: „Predovšetkým intenzívnejšie oboznamovať anglickú a vôbec európsku verejnosť s našimi pomerami. My sa ničoho stydiť a báť nemusíme a nemáme čo zakrývať. Maďarská oligarchia sústavne otravuje a klame zahraničnú verejnosť. K tomu sa nemôžeme prizerať nevinne. Ďalej bude potrebné, aby sme odhalili svetu brutálne potláčanie slovenskej menšiny v Maďarsku. Túto vec treba priniesť pred internacionálne fórum. Nie menšinové pomery v nástupníckych štátoch, ale aziatské utláčanie, ktoré prevádza maďarská oligarchia vo vlastnom štáte, znepokojujú Europu. My Slováci budeme musieť zahájiť akciu, aby sme sa v týchto veciach dorozumeli so sedmohradskými Rumunmi, s benátskymi Srbmi, s Horvatmi a s burgenlandskými Nemcami, lebo sa nám jedná o spoločnú vec. Naši odvekí utlačovatelia ohrožujú našu národnú slobodu, svetovou vojnou krvavo vykúpenú“.

---

10 Správne – viscounta (vikomta).

11 Andrej Hlinka.

Celý rad slovenských poslancov a senátorov a iných aktívnych politikov odsúdil Rothermereovú akciu čo najrozhodnejšie pri rôznych príležitostiach, tak ako posl. K.

S t o d o l a pri zahájení Dunajského veľtrhu v rozhovore s red.[aktorom] „A Regge-lu“ dňa 3. augusta 1927. Významní zástupcovia slovenského hospodárskeho života tiež odsúdili protitrianonskú akciu.

Vedúce osobnosti slovenské urobili pokusy nadviazať priamy styk s lordom Rothermerom, aby i s československej strany získal potrebné informácie. Za týmto cieľom viac dopisov poslal lordovi Rothermerovi nebohý poslanec a evanjelicky biskup Dr. S. Z O C H. Odpovede, ktoré lord na tieto listy poslal, boli poburujúce svojimi tvrdeniami, vzniklými z falošných dát a v širších vrstvách ľudu, ktorý boj o revíziu trianonského mieru sledoval s najhorúcejším záujmom, účinkovali jako olej na oheň. Poslanec Z o c h

pozval lorda Rothermera aj k návšteve Slovenska, ale toto pozvanie bolo príkre odmietnuté. Začiatkom septembra r.[oku] 1927 poslal lordovi Rothermerovi telegram poslanec Dr. Martin Mičura, prezident súdnej tabule v Košiciach. Poslanec Dr. M i č u r a upozornil lorda Rothermera, že jeho postup pri obviňovaní Československa je so stanoviska ujatého právneho poriadku celkom nesprávny.

Proti lordovi Rothermerovi sa vyslovil vo svojej tvorbe aj rad slovenských umelcov.

Je známo, že aj v debatách v Národnom Zhromaždení bola Rothermeriáda dotčená.

Vo zvýšenej miere sa tak dialo menovite, keď politická verejnosť na Slovensku bola vzrušená „státofilosofickou“ novoročnou úvahou poslanca Dra. Vojtecha Tuky a *vacuum iuris*.¹² Tu menovite poslanci Dr. Dérer a Hrušovský neprestajne v časopisoch /„Robotnícké Noviny“,¹³ „Právo Lidu“, „České Slovo“/ aj na rečníckej tribúne poslaneckej snemovne poukazovali na škody, ktoré týmto článkom utrpela idea jednoty republiky a na súvislosť medzi revizionistickými snahami Rothermereovými a dedukciami Tukovými.

III. Prejavy slovenských politických strán.

Slovenské politické strany rad radom zaujali stanovisko proti Rothermerovej akcii.

Klub poslancov a senátorov slovenskej ľudovej strany na svojej porade v Ružomberku dňa 17. augusta 1927 za prítomnosti ministrov Dra G a ž í k a a Dra T i s u uzniesol sa na prejavy, v ktorom sa mimo iné uvádza: „Klub akciu, namierenú priamo proti celistvosti Slovenska, rodnej zeme našej, národa slovenského odsudzuje a zamietá. Klub trvá na trianonských hraniciach Slovenska, ich neporušenosti a jednotnosti, ktorú jednotnosť je národ slovenský odhodlaný chrániť a hájiť neohrozene kedykoľvek a proti komukoľvek. Slovensko je naša dedovizeň, naše telo, naša krv, naša budúcnosť“.

Republikánska strana, slovenská ľudová strana, národne demokratická strana i československá ľudová strana usporiadali na Slovensku množstvo verejných protestných zhromaždení.

Zvlášť nutno vyzdvihnúť manifestačnú schôdzu, ktorú usporiadal 15. septembra 1927 politický klub národno-demokratickej strany v Prahe. Tu za veľkého oduševnenia

12 Správne *vacuum iuris*. Autor odkazuje na novoročný článok V. Tuku pod názvom *V desiatom roku Martinskej deklarácie*, ktorý uverejnil *Slovák* v roku 1928. Autor v ňom vyslovil názor, že ak do 31. októbra 1928 nedôjde v republike k štátoprávnym úpravám, v zmysle tzv. tajného dodatku k Martinskej deklarácii, prestane na Slovensku platiť ústava, zákony i právomoc úradov.

13 Správne – *Robotnícké noviny*.

obecenstva rečnili: poslanec H l i n k a, Martin R á z u s, poslanec Dr. S. Z o c h, poslanec Dr. R e h á k, Dr. H a j n a generálny tajomník národno-demokratickej strany Dr. H l a v á č e k.

Národno-demokratická strana usporiadala tiež manifestáciu proti Rothermerovej akcii v Brne dňa 8. septembra 1927, na ktorej rečnili: Dr. Milan I v a n k a, senátor prof. Dr. B a x a a poslanec J e ž e k.

O ďalších prejavoch viď súb[or] IV. a V. a VI..

IV. Verejné prejavy korporácií a spolkov.

Verejné prejavy proti akcii Rothermerovej konali sa na Slovensku hlavne na popud slovenskej odbočky Národnej Rady Československej a na popud miestnych odbočiek Slovenskej Ligy. Mimo toho usporiadali prejavy okresné „Osvetové zbory“, odbory „Matice Slovenskej“, miestne organizácie „Družiny Československých válečných poškodencov“, „Jednoty čs. [československej] obce legionárskej“ a „Roľníckej Besedy“. Veľa toho jednotlivé politické štátotvorné strany slovenské na svojich verejných prejavoch, schôdzach aj táboroch ľudu, aj keď program týchto prejavoch neznal výslovne proti Rothermerovi, zabývali sa jeho akciou a jednotliví rečníci hovorili proti nej. V rámci týchto prejavoch v rezolúciách na nich uznášaných bola výslovne revizionistická snaha Rothermerova rozhodne odmietaná.

Protesty proti akcii Rothermerovej vydali tiež aj tieto spolky: „Ústredie katolíckeho študentstva“ v Košiciach, dňa 23. júla „Spolok profesorov Slovákov“ v Ružomberku dňa 27. augusta a „Spolok Sv. Vojtecha“ dňa 30. augusta v Trnave.

Dňa 30. augusta 1927 zaslala protestný telegram lordu Rothermerovi „Obchodná a priemyselná komora“ v Bratislave a vydala tiež verejný prejav. Podobný telegram zaslala dňa 31. augusta 1927 „Bratislavská Burza“ a dňa 2. septembra 1927 „Tatra-banka“. Ďalej protestoval dňa 7. septembra proti Rothermerovej akcii konvent západoslovenského distriktu evanjelickej cirkvi, dňa 13. septembra 1927 „Ústredie združeného slovenského priemyslu“. Dňa 22. septembra 1927 obdržala „Československá obec sokolská“ protest Sokolov zo Slovenska. Dňa 27. septembra protestovalo proti akcii „Ukrajinské združenie pre Zväz Národov“ v Prahe.

Nemalú horlivosť v boji proti Rothermerovej akcii vyvinulo tiež učiteľstvo, ktoré usporiadalo niekoľko prejavov. Významnejšie sú prejavy: učiteľov inšpektorátu trebišovského dňa 16. septembra v Trebišove, učiteľov okresu Spiš. Novoveského dňa 27. októbra 1927 v Spišskej Novej Vsi, učiteľov inšpektorátu medzilaboreckého dňa 18. októbra v Medzilaborciach, učiteľov inšpektorátu modrokamenského v Modrom Kameni a „Spolku učiteľov hluchonemých“ dňa 20. novembra 1927 v Kremnici.

Dňa 10. septembra 1927 protestoval tiež notársky zbor obecných a okolných notárov v Senici.

V. Verejné prejavy politických strán.

Manifestačné a protestné zhromaždenia usporiadali politické strany na Slovensku a to:

- 1./ republikánska strana 33 zhromaždení,
- 2./ slovenská ľudová strana 24 - „ - a
- 3./ socialistické strany spolu 4 zhromaždenia.

Povaha týchto zhromaždení bola viac náteru politického už aj preto, že sa blížili obecné voľby. Obmedzovali sa hlavne na miesta, kde šlo o posilnenie slovenského voľičstva, resp. o odvrátenie váhajúcich voličov pred hlasovaním pre maďarské politické strany.

Z týchto zhromaždení politického náteru vzbudilo najväčšiu pozornosť maďarskej tlače zhromaždenie slovenskej ľudovej strany v Levoči a v Prešove, kde rečnil poslanec Ondrej Hlinka.

VI. Prehľad protestných akcií podľa žúp.

a./ Župa Bratislava.

V deň oslavy sviatku sv. Štefana dňa 20. augusta 1927 konala sa v Bratislave manifestačná schôdza všetkých slovenských politických strán proti akcii lorda Rothermera. Slovenská ľudová strana sa tejto manifestácie nezúčastnila z obavy, že zástupcovia socialistických strán použijú vraj tejto príležitosti k obviňovaniu slovenskej ľudovej strany z nelojálnosti voči Československej republike. Schôdza konala sa za účasti 7000 osôb s veľkým oduševnením. Na tejto schôdzi bol daný popud k podpisovej akcii nielen v Bratislave, ale aj na celom Slovensku.

Podpisovú akciu riadila slovenská odbočka Národnej Rady Československej v Bratislave a po jej skončení vydala brožúru o priebehu podpisovej akcie. V tejto brožúre je uvedený zoznam osôb, ktoré svoje podpisy odoprely. Sbíraním podpisov poverení boli členovia slovenskej odbočky Národnej Rady Československej v Bratislave a iné osoby, ktoré sa dobrovoľne k tejto akcii prihlásily. Medzi týmito osobami bola prevážna väčšina štátnych zamestnancov, čo využili niektoré časopisy nemecké a maďarské a ukazovali, že táto akcia je vedená štátnymi úradmi.

Dňa 22. októbra 1927 donáša „Pragai Magyar Hirlap“ zpravu, v ktorej podpisovú akciu kvalifikuje ako teror „Slovenskej Politiky“. Za týmto časopisom celý rad maďarských a nemeckých časopisov ozýva sa proti prevádzaniu podpisovej akcie. Odpor proti tejto akcii vyvrcholíva interpeláciou poslanca kresťansko-sociálnej strany Dra Jána Jablonického¹⁴, ktorú podal v N.[árodnom] S.[hromážení] pre údajne prepustenie niekoľko maďarských robotníkov nepodpisavších protest a ktorou sa obrátil na vládu a na ministerstvo pošt a telegrafov, kde sa sťažuje na utlačanie menšín a pod. a pýta sa, či pp. ministri sú ochotní podpisovú akciu zastaviť a či ministerstvo pošt a telegrafov je ochotné prepustených robotníkov prijať späť.

Pri podpisovej akcii bolo v Bratislave sossbierané 26.817 podpisov.

Okres Bratislava:

Podpisová akcia bola prevedená v 15 obciach bratislavského okresu a tejto súčasťnily sa všetky vrstvy obyvateľstva bez rozdielu národnosti. V Stupave zúčastnili sa tejto akcie zamestnanci veľkostatku Ľudevíta Karolyi-ho¹⁵ v čele s hlavným inžinierom, prednostom hospodárskej správy tohoto veľkostatku.

Okres Dunajská Streda:

---

14 János Jabloniczky.

15 Gróf Lajos Karolyi.

V Dunajskej Strede bolo dňa 28. októbra 1927 u príležitosti oslav štátneho sviatku prehovorené na shromaždeniu, ktorého sa zúčastnilo asi 1000 osôb, o Rothermerovej akcii a prijatá bola jednomyselne rezolúcia. Účastníci tejto schôdze boli prevážne maďarskej a židovskej národnosti. V maďarskej obci Nemesabonyi¹⁶ bola obecným zastupiteľstvom prijatá rezolúcia proti Rothermere-ovej akcii.

Okres Galanta:

V Galante, v Seredi, v Senci a Kráľovej pri Senci boli usporiadané Slovenskou Ligou protestné tábory širokej verejnosti, z ktorej bolo značné percento Maďarov a Židov. Tiež v mnohých obciach galantského okresu boli usporiadané protestné schôdze obecných zastupiteľstiev.

Okres Hlohovec:

V Hlohovci konalo sa manifestačné shromaždenie za účasti 5000 ľudí s veľkým oduševnením. Pri tejto príležitosti bol založený nový sbor Slovenskej Ligy. Podpisovú akciu podpísalo v okrese 14.000 osôb.

Okres Komárno:

V Komárne bol Slovenskou Ligou usporiadaný dňa 23. X. 1927 manifestačný tábor ľudu za účasti 2000 osôb, z ktorých bolo $\frac{3}{4}$ Maďarov. V deň štátneho sviatku usnieslo sa na protestu pri slávnostnej schôdzi obecné zastupiteľstvo maďarskej obce Simö¹⁷. Rezolúciu vynieslo tiež obecné zastupiteľstvo obce Hodžovo¹⁸.

Okres Modra:

V okrese modranskom usporiadaná podpisová akcia sa plne zdarila.

Okres Myjava:

Na Myjave bolo usporiadané protestné zhromaždenia dňa 18. IX. 1927 stranou republikánskou a dňa 9. X. 1927 Slovenskou národnou stranou. Obecné zastupiteľstva všetkých obcí tohoto okresu uzniesli sa na protestných rezolúciách.

Okres Nové Mesto n.[ad] V.[áhom]:

V Novom Meste n. V. usporiadané bolo protestné zhromaždenie slovenskou odbočkou Národnej Rady Československej za účasti 13.000 osôb. Židia sa väčšinou osvedčili ako lojálni občania. Obecné zastupiteľstvá 35 obcí vyniesli protestné rezolúcie a bolo zozbierané celkom 12.485 podpisov.

Okres Šala n.[ad] Váhom:

V Šale n. V. usporiadala Slovenská Liga dňa 18. IX. 1927 protestné shromaždenie za účasti 4000 ľudí, z ktorých bolo 500 Maďarov z okolných maďarských obcí.

Okres Šamorín:

V Šamorýne a vo všetkých obciach, kde sú založené odbočky Slovenskej Ligy boli poriadané protestné schôdze. V Biskupiciach¹⁹ sa schôdze zúčastnilo aj obyvateľstvo maďarskej národnosti.

16 Dnes Veľké Blahovo.

17 Správne – Szimő (Zemné).

18 Išlo o kolóniu. V súčasnosti sa obec nazýva Lipové.

19 Podunajské Biskupice.

Okres Trnava:

V Trnave bolo usporiadané veľké protestné shromaždenie všetkými obcami okresu trnavského a politickými stranami dňa 11.IX. 1927 za účasti 8000 ľudí.

b./ župa Nitra.

V župe nitrianskej boli protestné shromaždenia konané v sídle župy a v sídelných mestách všetkých okresom.

Župné zastupiteľstvo, okresné výbory a temer všetky obecné zastupiteľstva sa ohradili vo svojich zasadnutiach verejne proti útokom lorda Rothermerea. Miestne kultúrne spolky previedli s úspechom podpisovú akciu. Niet ani jednej obce, kde by obyvateľstvo podpisové hárky nepodpisalo. Maďarské aj nemecké obyvateľstvo v župe zúčastnilo sa tejto akcie v značnej miere. Akcia bola spontánná, organizovná a vedená bola miestnymi osvetovými organizáciami bez zasahovania štátnych úradov. Podpisová akcia bola prevedená so zďarom a nik nebol pri nej k podpisu nutený.

c/ Župa Turč.[iansky] Sv.[ätý] Martin.

Obecenstvo celej župy povážskej spontanne a svorne, bez akéhokoľvek nátlaku alebo len pokynu úradov, protestovalo na veľmi čestných shromaždeniach. Týchto shromaždení zúčastnilo sa obyvateľstvo celej župy bez rozdielu náboženstva a politickej príslušnosti, menovite aj obyvateľstvo nemeckej národnosti v obvode okresov T. Sv. Martina a Kremnica.

Všetké obecné zastupiteľstvá a okresné výbory v župe povážskej i župné zastupiteľstvo vyniesli protestné rezolúcie, v ktorých čo najrozhodnejšie protestovali proti Rothermereovej akcii.

Obecné zastupiteľstvá nemeckých obcí vyniesli rezolúcie v jazyku nemeckom a zdôrazňovali, že príslušníci nemeckej menšiny používajú v republike Československej všetkých práv a že sú im všetky podmienky k zdarnému rozvoju zabezpečené. Maďarské menšiny v župe povážskej nejestujú.

Okres Čadca:

V Čadci bolo konané dňa 2. októbra 1927 verejné protestné shromaždenie za účasti 3500 ľudí. Na tomto shromaždení prehovoril aj v mene židovského obyvateľstva Dr. Moritz W I X. Židia sa tejto akcie v plnej miere zúčastnili a tiež podpísali protestné hárky proti akcii Rothermereovej.

Dolný Kubín:

V okrese Dolno-Kubínskom sa konali protestné shromaždenia vo všetkých obciach a zúčastnilo sa ich obyvateľstvo bez rozdielu politickej príslušnosti a náboženstva. Židovská menšina sa tiež zúčastnila a na shromaždeniach prehovorili aj jej zástupcovia.

Okres Ilava:

Dňa 25. septembra 1927 konalo sa v Ilave manifestačné shromaždenie, ktorého sa zúčastnilo obyvateľstvo celého okresu. Všetké obce okresu ilavského zaslali protestné rezolúcie.

Židia boli v tejto akcii s ostatným obyvateľstvom jednotní a svorní.

Okres Kremnica:

V Kremnici bol usporiadaný zástupcami všetkých politických strán /okrem strany kresťansko-sociálnej/ a kultúrnych spolkov spoločný tábor ľudu za účasti 2000 ľudí, z ktorých bola viac ako polovica Nemcov z okolných dedín. Starostovia obcí Piarg a Kopernice urobili prejavy na tomto shromaždení v tom smysle, že nemecké obyvateľstvo sa bezvýhradne pripojuje k protestu a bude hájiť celistvosť štátu do ostatnej kvapky krvi. K protestu pripojili sa menom svojich strán aj zástupcovia strany komunistickej a židovskej.

Všetké obecné zastupiteľstvá v okrese vyniesli protestné rezolúcie rátajúc v to aj obce nemecké. V rezolúciach nemeckých obcí menovite bolo zdôraznené, že menšiny v Československu požívajú všetkých práv a majú zabezpečené potrebné podmienky k zdárnemu rozvoju. Podpisová akcia v okrese kremnickom bola prevedená bez akéhokoľvek nátlaku a podpísalo protestné hácky aj obyvateľstvo nemeckých obcí.

Okres Kys.[ucké] Nové Mesto:

Protestné shromaždenie v Kys. Nov. Meste bolo spontánnym prejavom všetkého obyvateľstva bez ohľadu na politickú príslušnosť. Na tomto shromaždení bralo účasť 75 % mužov z okolných vesníc. Podpisovej akcie súčasťnily sa všetké osoby, ktoré v deň podpisovania boli doma prítomné.

Okres Námestovo:

Dňa 2. októbra 1927 usporiadal miestny odbor Slovenskej Matice v Námestove protestné shromaždenie, ktorého sa zúčastnilo 2000 osôb z celého okresu. Obecné zastupiteľstvá a okresný výbor usniesli sa na protestných rezolúciach. Menšiny v tomto okrese nejestvujú.

Okres Povážská Bystrica:

Dňa 2. októbra 1927 bol usporiadaný tábor ľudu, ktorého sa zúčastnilo asi 2000 ľudí. Tohoto prejavu zúčastnilo sa aj obyvateľstvo zo súseďných dedín, ktoré došlo na ozdobených vozov a tiež hasičský spolok. V ten deň byly domy ozdobené zástavami.

Obecné zastupiteľstvá všetkých obcí bez výnimky a okresný výbor zdržaly mimoriadne zasadnutia a prijaly na týchto rezolúcie proti Rothereme-ovej akcii. Taktiež podpisová akcia skončila sa v okrese s veľkým úspechom. Všetkých akcií zúčastnili sa v plnej miere aj židia.

Okres Púchov:

Dňa 25. septembra 1927 konalo sa v Púchove slávnostne protestné shromaždenie, ktorého sa zúčastnilo 4000 ľudí. Shromaždenie bolo veľmi oduševnené a stalo sa významným dňom celého okresu. V prijatej rezolúcii prítomní prehlasujú, že Slováci chcú žiť vo spoločnom štáte s Čechmi a sú preto odhodlaní tento náš demokratický štát, vybudovaný našou spoločnou prácou, brániť aj s nasadením životov.

Ďalej konalo sa shromaždenie proti akcii Rothermere-ovej u príležitosti posviacky hasičského práporu v Červenom Kameni dňa 11. septembra 1927. Tejto slávnosti zúčastnilo sa asi 2600 ľudí.

Zastupiteľské sbory obcí celého okresu vyniesli protestné rezolúcie. Protestná podpisová akcia skončila sa s naprostým úspechom.

Okres Trenčín:

Dňa 25. septembra 1927 usporiadaly politické strany a miestne kulturné spolky manifestačnú schôdzu v Trenčíne, ktorej sa zúčastnilo 14.000 ľudí. Pred schôdzou bol usporiadaný sprievod s hudbami a 200 ovenčenými vozmi za účasti 9200 ľudí. Na schôdze bola prijatá rezolúcia, ktorej odpis bol zaslaný aj priateľovi Čsl. [československého] Národa Scotusovi Viatorovi. Tejto manifestácie sa zúčastnili aj židia. Všetkými obecnými zastupiteľstvami v okrese /:počtom 54:/ bola prijatá protestná rezolúcia.

Odbočka Slovenskej Matice v Trenčíne usporiadala v trenčianskom okrese podpisovú akciu, ktorej sa zúčastnilo všetké obyvateľstvo bez akéhokoľvek nútenia.

Lud manifestoval dôstojne z vlastnej iniciatívy.

Okres Trstená:

V Trstennej usporiadal 65. sbor Slovenskej Ligy protestné shromaždenie, ktorého sa zúčastnilo 4000 ľudí.

Obecnosť i židovská menšina podpísala v plnom počte protestné hárky bez akéhokoľvek nátlaku.

Okres Trstená:

V Trstennej usporiadal 65. sbor Slovenskej Ligy protestné shromaždenie, ktorého sa zúčastnilo 4000 ľudí.

Obecnosť i židovská menšina podpísala v plnom počte protestné hárky bez akéhokoľvek nátlaku.

Okres T.[určiansky] Sv.[ätý] Martin:

V okrese konalo sa celkom 11 verejných prejavov proti Rothermereovej akcii. Najväčší prejav bol usporiadaný dňa 11. septembra 1927 v T. Sv. Martine a to za účasti

10.000 ľudí. Tohoto shromaždenia zúčastnila sa nemecká menšina a vyslala na toto shromaždenie aj svojho rečníka.

Protestné rezolúcie boli jednohlasne prijaté obecnými zástupiteľstvami v 91 obciach, medzi nimi aj v 6 nemeckých obciach.

Podpisová akcia konala sa vo všetkých 91 obciach a protestné hárky podpísalo 30.000 obyvateľov spolu s obyvateľmi nemeckej národnosti.

Okres Veľká Bytča:

Vo Veľkej Bytči usporiadala strana soc.[iálne] dem.[okratická] spolu s ostatnými politickými stranami skvelý protestný tábor, z ktorého boli poslané aj pozdravné telegramy pánu prezidentovi Čsl.[československej] republiky, pánu ministerskému predsedovi Dr. Antoninovi Švehlovi a Scotusovi Viatorovi. Okresný výbor ako aj obecné zastupiteľstvá vydali protestné rezolúcie.

Okres Žilina:

Dňa 2. októbra 1927 konalo sa v Žiline veľké manifestačné shromaždenie, ktoré sa zúčastnilo občianstvo celého okresu v počtu asi 10.000 ľudí. Shromaždenie bolo usporiadané politickými stranami spolu s kulturnými spolkami. Zo shromaždenia boli zaslané pozdravné telegramy pánu prezidentovi republiky a Scotusovi Viatorovi.

Obecné zastupiteľstvá usniesly sa na protestných rezolúciach.

d./ Župa Lipt.[ovský] Sv.[ätý] Mikuláš.

Okres Lipt. Sv. Mikuláš:

Dňa 4. IX. 1927 bol usporiadaný v Lipt. Sv. Mikuláši okresnou „Jednotou slovenského roľníckeho dorastu“ u príležitosti okresnej dožinkovej slávnosti protestný prejav proti akcie Rothermere-ovej. Prejav tento bol impozantný a konal sa za účasti 10.000 ľudí z celého okresu aj z okresu hrádeckého. Na proteste brali účasť v značnom počte aj príslušníci maďarskej a židovskej menšiny.

Okres Hrádok²⁰:

Obyvatelia okresu hrádockého zúčastnili sa prejavu v Lipt. Sv. Mikuláši, ináč v tomto okrese sa protestné akcie nekonaly.

Okres Ružomberok:

Protestný prejav proti akcie Rothermereovej konal sa v Ružomberku v rámci oslav 28. októbra 1927. Tohoto prejavu sa zúčastnilo aj obyvateľstvo židovskej národnosti.

Okres Poprad:

V okrese Popradskom usporiadala protestný prejav Republikánska strana zemeľského a maloroľníckeho ľudu, vo Velkej²¹. Tohoto prejavu zúčastnili sa len Slováci, nemecká menšina sa nezúčastnila.

Okres Kežmarok:

V Kežmarku prehovoril proti akcii Rothermere-ovej poslanec Ondrej Hlinka na predvolebnej verejnej schôdzi slovenskej ľudovej strany v mesiaci októbri. Schôdze zúčastnilo sa 500 ľudí slovenskej a nemeckej národnosti.

Z okresu kežmarského zúčastnili sa obyvatelia v značnom počte prejavov v Spišskej Novej Vsi a Levoči. Bárs sa vlastné protestné akcie v okrese kežmarskom neporiadaly, nenašla akcia Rothermere-ová v širších vrstvách ľudu ani u nemeckej menšiny žiadnej ozveny, ba naopak bola vesmes odsudzovaná.

Okres Stará Ľubovňa:

Dňa 13. X. 1927 v Starej Ľubovni pri verejnom shromaždení republikánskej strany bol z vlastnej iniciatívy poslucháčov vynesenej protest proti Rothermere-ovej akcii.

Okres Spiš. Nová Ves:

V Spišskej Novej Vsi bolo poriadané dňa 25. zária 1927 manifestačné shromaždenie sruženými čl.[československými] politickými stranami, okrem Slovenskej ľudovej strany. Na shromážení demonstrovalo 5000 ľudí, príslušníkov všetkých politických strán. V primeranom počte zastupené boli tiež národnostné menšiny, maďarská, nemecká a židovská.

Okrem toho bola vo všetkých obciach okresu prevedená podpisová akcia.

Okres Levoča:

Slovenskou ľudovou stranou boli poriadané dve protestné schôdze proti akcii Rothermere-ovej a to 28. srpňa 1928 v Spišskom Podhradí a dňa 4. zária 1927 v Levoči, na

20 Liptovský Hrádok.

21 V súčasnosti už súčasť mesta Poprad.

ktorých prehovoril poslanec Hlinka. Na schôdzach bolo prítomné obecnstvo z celého okolia a príslušníci maďarskej, nemeckej a židovskej menšiny.

Okres Velká Revúca:

Okresný výbor okresu revúckeho protestoval proti akcii Rothermere-ovej dňa 26. októbra 1927 na výborovom zasadnutí. Republikánska strana protestovala všade proti Akcii v „Rolníckých Besedách“. Taktiež okresný učiteľský sväz protestoval na svojom shromaždení v Jelšave.

V ostatných okresoch (:Rožňava, Tornaľa, Spiš.[ská] Stará Ves:/ neboli usporiadané verejné prejavy, avšak bola akcia Rothermere-ova odsudzovaná pri všetkých predvolebných schôdzach čsl. politických strán, aj strany komunistickej.

e./ Župa Zvolen:

Okres Baňská Bystrica

V Baňskej Bystrici konalo sa protestné shromaždenie dňa 18. septembra 1927 za účasti 6000 osôb a bolo zvolané čsl.[československými] politickými stranami. Židovská náboženská obec sa pripojila k prejavu a protestovala ústy svojho predsedu Ignáca Frieda.

Okres Baňská Štiavnica:

Dňa 2. októbra 1927 konalo sa protestné shromaždenie v Baňskej Štiavnici na podnet zástupcov všetkých československých politických strán. Manifestačného sprievodu zúčastnili sa aj komunisti.

Zástupiteľstvo mesta Baňskej Štiavnice a Belej protestovalo v zasadnutí dňa 5. novembra 1927 jednohlasne prijatými rezolúciami. Za prijatie rezolúcie hlasoval aj zástupca kresť.[ansko] soc.[iálnej] strany.

Okres Brezno:

V Brezne konalo sa protestné shromaždenie dňa 9. októbra 1927 za účasti 4000 ľudí. Tohoto shromáždění zúčastnili sa všetky politické strany. Taktiež podpisová akcia v okrese skončila sa s úplným zdarom.

Okres Sv.[ätý] Kríž:

V okrese konala sa podpisová akcia a protestné shromáždění v Leviciach dňa 1. októbra 1927.

Okres Krupina:

Na podnet Slovenskej Ligy zvolané bolo protestné shromaždenie v Šahách dňa 18. septembra 1927. Na shromáždění bolo prítomných výše 5000 ľudí, z toho asi 500 Maďarov.

Okres Levice:

V Leviciach konalo sa protestné shromáždění, ktorého sa zúčastnili obyvatelia celého okresu a z okresov susedných. Počet prítomných bol 12.000 ľudí. Tejto manifestácie zúčastnili sa aj príslušníci maďarskej republikánskej strany.

Okres Lučenec:

V okrese Lučeneckom bolo na vidieku poriadané 26 protestných shromáždení, ktorých sa zúčastnilo spolu 15.000 ľudí, z toho asi 3000 Maďarov. Tieto protestné schôdze poriadané boli československými politickými stranami, aj stranou komunistickou.

V okresnom meste Lučenci svolala protestné shromaždenie republikánska strana dňa 25. IX. 1927 a zúčastnili sa ho 8000 ľudí. Obyvateľstvo maďarských obcí maďarskej národnosti bolo zastúpené počtom 1000 osôb a hlučným súhlasom pri reči pána ministra Dra Hodži manifestovalo pre celistvosť ČSR. Židovské obyvateľstvo zúčastnilo sa v počte 300 osôb.

Okres Modrý Kameň:

Státotvorné strany usporiadaly v okrese 10 protestných shromáždení za početnej účasti aj maďarských obyvateľov.

Okresný výbor modrokamenský jednohlasne aj hlasmi zástupcov maďarskej menšiny prijal rezolúciu proti akcii Rothermere-ovej.

Okres Nová Baňa:

V Novej Bani a osmých obciach okresu novobaňského usporiadané boli protestné tábory za účasti asi 13.000 obyvateľov.

Obecné zastupiteľstvá 21 obcí prijali protestnú rezolúciu. Medzi týmito je obec Píla a Veľké Pole, ktoré sú čisto nemecké.

Okres Rimavská Sobota:

V Rimavskej Sobote usporiadaný bol manifestačný tábor dňa 2. októbra 1927 a bol poriadaný zástupcami československých politických strán za spolupôsobenia osvetových korporácií. Táboru zúčastnilo sa obyvateľstvo aj z okolných okresov, medzi ktorými bolo mnoho Maďarov, ktorí nadšene prizvukovali k maďarskej reči senátora Volaja²². Účasť bola vyše 6000 osôb, čo je v tomto pohraničnom okrese veľmi značným úspechom. Ďalej boli konané verejné shromaždenia v obci Tisovci, Poltáre a v Rimavskej Kokave za účasti vyše 4000 osôb. Okresný výbor jednomyselne prijal rezolúciu na zasadnutiu dňa 29. septembra 1927.

Okres Veledín²³:

V okrese veledínskom nebolo konané protestné shromaždenie, ale obyvateľstvo maďarskej národnosti zúčastnilo sa v hojnom počtu protestného shromáždienia dňa 2. októbra 1927 v Rimavskej Sobote.

Okres Zvolen:

Vo Zvolení konalo sa protestné shromáždenie dňa 18. septembra 1927 za účasti 4000 osôb, príslušníkov československých politických strán a židov.

Vo Veľkej Slatine konalo sa protestné shromáždenie za účasti 500 osôb.

Okres Želiezovce:

---

22 Správne – Elemír Vollaý, senátor maďarskej národnosti za agrárnu stranu.

23 Veladín /Feledince/Feled, v súčasnosti Jesenské.

V okrese železovskom nekonaly sa samostatné protestné akcie, lebo loyálni občania maďarskej národnosti nechceli sa prejavov zúčastniť, obávajúc sa msty neloyálnych občanov.

f./ župa Košice.

Okres Prešov:

V Prešove usporiadala protestné shromaždenie slovenská ľudová strana, na ktorej prehovorili poslanci ľudovej strany Ondrej Hlinka a Onderčo. Účasť bola 2600 osôb z Prešova a okolia. Druhý prejav usporiadal miestny odbor Slovenskej Matice za spolupôsobenia kultúrnych spolkov v Prešove dňa 18. septembra 1927. Shromáždzenia zúčastnilo sa 5000 ľudí z Prešova a okolia. Obyvatelia z okolných dedín došli na ozdobných vozoch a so štátnymi zástavami. Zastúpená bola menšina rusínska a židovská. V deň prejavu boli ozdobené štátne a niektoré súkromné budovy štátnymi zástavami.

Ďalej protestovalo proti akcii Rothermere-ovej dňa 30. septembra 1927 výše 300 učiteľov na pedagogickej porade učiteľstva bývalej župy šárišskej. Z tejto porady bol zaslaný telegram pánu ministrovi školstva a národnej osvety.

Obecné zastupiteľstvá všetkých obcí okresu, okrem obce Nem.[?] Soliváru²⁴, usniesly sa na protestných rezolúciach.

Okres Michalovce:

V Michalovciach bol Slovenskou Ligou usporiadaný dňa 9. októbra 1927 prejav za účasti 10.000 ľudí.

Obecné zastupiteľstvá všetkých obcí v okrese usniesly sa na protestných rezolúciach a tiež podpisová akcia sa s úspechom skončila.

Okres Veľké Kapušany:

V okrese kapušanskom, ktorý je 90 % obývaný Maďarmi konalo sa protestné shromaždenie v Pavlovciah²⁵ dňa 18. septembra 1927, na ktorom bolo prítomné asi 700 Maďarov, 200 Slovákov a 50 Židov.

Mimo tejto protestnej schôdze všetké obecné zastupiteľstvá bez rozdielu na národnosť ich členov vo svojich zasadnutiach prijaly rezolúcie, ktorými odmietajú propagandu namierenú proti celistvosti a jednotnosti nášho štátu. Podobne učinil aj okresný výbor vo svojom zasadnutí, vydržiavanom dňa 3. októbra 1927.

Výsledok podpisovej akcie nebude priaznivý, lebo proti nej tajne pracuje kresťansko-sociálna strana.

Okres Sobrance:

V Sobranciach usporiadala republikánska strana protestné shromaždenie za účasti 450 ľudí. Ďalej byly usporiadané protestné prejavy v Tibave za účasti 600 ľudí, v Bežovciach za účasti 400 ľudí, v Záhore za účasti 350 ľudí, v Jenkovciach za účasti 350 ľudí a v Úbreži za účasti 50 ľudí. Shromáždění zúčastnilo sa aj židovské obyvateľstvo.

---

24 Dnes Solivar, mestská časť Prešova.

25 Pavlovce nad Uhom.

Protestné rezolúcie vyniesly obecné zastupiteľstvá v 20 obciach. Podpisová akcia nebude mať v okrese očakávaného výsledku, lebo tajne proti tejto agitujú príslušníci kresťansko- sociálnej strany a strany komunistickej.

Okres Gelnica:

Verejné shromáždenie bolo konané len v Krompachoch za účasti 5000 obyvateľov. V 18 obciach bola vynesená obecnými zástupiteľstvami protestná rezolúcia. V ostatných obciach rezolúcia vynesená nebola a nebola tiež ani státo tvorne smýšľajúcimi členy navrhovaná z obavy, že jej prijatie bolo by zamietnuté hlasmi kresťansko-sociálnymi a komunistickými.

Podpisovej akcie zúčastnili sa aj občania nemeckej národnosti a židia.

Okres Vranov:

V okrese vranovskom bolo usporiadané manifestačné shromáždenie len vo Vranove. Z vlastnej iniciatívy občanov bola podaná v každej obci rezolúcia, v ktorej obecensťvo sa ohradzuje proti rozvratným snahám akcie Rotheremere-ovej.

Tiež Maďari a Židia boli na týchto prejavoch zúčastnení.

Okres Sečovce:

V Sečovciach konalo sa protestné shromáždenie za účasti 1000 ľudí. V Trebišove konalo sa protestné shromáždenie za účasti 7000 ľudí. Obyvatelia z okolí došli na vozoch a s národnými zástavami. Pred shromáždením konal sa sprievod mestom s banderiumom a s alegorickými vozmi. Prítomní boli aj Maďari z pohraničných obcí, ktorých zástupca učiteľ Kiss z Malej Bári²⁶ ocenil význam demokracie proti vláde oligarchie v Maďarsku. Shromáždenie konalo sa vo znamení najväčšej oduševnosti za celistvosť štátu.

V obecných zastupiteľstvách všetkých obcí boli vynesené protestné rezolúcie.

Okres Giraltovce:

V Giraltovciach bolo dňa 11. septembra 1927 zvolané republikánskou stranou verejné shromáždenie, ktorého sa zúčastnili príslušníci všetkých strán, najmä strany ľudovej a židovskej. Všetké obecné zastupiteľstvá okresu prijali protestné rezolúcie.

Okres Košice:

V Košiciach konal sa protestný tábor dňa 28. VIII. 1927 za účasti 5000 osôb z celého okresu.

Obecné zastupiteľstvá 77 obcí vyniesly protestné rezolúcie. Taktiež konala sa v okrese podpisová akcia. Protestných akcií zúčastnilo sa 86 % obyvateľov.

Okres Král.[ovský] Chlumec:

V okrese chlumeckom protestné shromáždenia sa nekonali, lebo široké massy prostého ľudu maďarskej národnosti o akcií Rotheremere-ovej ani nevedely a neodporúčalo sa protestnými schôdzami na túto akciu upozorňovať.

Okres tento je obývaný z 94 % Maďarmi.

Okres Bardiov:

---

26 Správne Malá Bara, dnes už len Bara.

Všetké obecné zastupiteľstvá ako aj okresný výbor vyniesly protestnú rezolúciu a politické strany poriadaly manifestačný prejav v Bardiove, ktorého sa zúčastnili aj príslušníci menšiny.

Okrem toho vyniesli notári a učiteľstvo na svojich schôdzach samostatné rezolúcie.

Okres Stropkov:

Slovenská Liga v dohode s ostatnými miestnymi spolkami a politickými stranami usporiadala manifestačné shromaždenie dňa 9. októbra 1927 vo Stropkove. Manifestovalo asi 6000 ľudí. Shromaždenia zúčastnila sa židovská menšina, ktorej zástupca Herman Weisberger, predseda židovskej cirkevnej obce, verejne vo svojej reči odsúdil Rothermere-ovú akciu a vyhlásil, že židia stoja neochvejne za čsl.[československou] republikou. Podpisová akcia v okrese skončila s úspechom.

Okres Sabinov:

V okrese sabinovskom dalo iniciatívu k verejnému prejavu samo obyvateľstvo, ktorého deputácia dostavila sa k okresnému náčelníkovi a žiadala usporiadanie verejného prejavu.

Prejav pre celý okres bol usporiadaný dňa 25. septembra 1927 v Sabinove za účasti 3500 ľudí. Shromáždenia zúčastnili sa obce celého okresu deputáciami.

Obecné zastupiteľstvá ako aj okresný výbor vyniesly protestné rezolúcie. Židia tejto akcie až na malé výnimky sa zúčastnili v plnom počtu.

Okres Humenné:

V obci Humennom bol usporiadaný veľký tábor ľudu proti akcii Rothermere-ovej, na ktorom bola schválená rezolúcia zaslaná samému lordovi Rothermere-ovi. Taktiež bola s úspechom usporiadaná podpisová akcia.

Okres Snina:

V obci Snina bol usporiadaný čs.[československými] politickými stranami a národnými spolkami protestný tábor. V obciach sninského okresu vydržovali zástupiteľské sbory protestné schôdze, na ktorých boli vynesené protestné rezolúcie. Taktiež podpisová akcia bola vykonaná s dobrým výsledkom.

Okres Medzilaborce:

Dňa 21. augusta 1927 konala sa v Medzilaborciach protestná schôdza za účasti 200 osôb.

Druhý prejav konal sa dňa 21. septembra 1927 v Medzilaborciach za účasti 950 osôb. V oboch prípadoch bola prítomná židovská menšina, ktorá činila 30 % prítomných.

Obce usniesly sa na protestných rezolúciach. Podpisová akcia bola tiež usporiadaná.

Okres Moldava:

Obyvateľstvo okresu vo všeobecnosti chovalo sa k celej akcii nevšímave. Cez agitáciu predákov maďarských opozičných strán prijalo 11 obcí protestné rezolúcie. Mnoho obcí odmietlo v obecných zastupiteľstvách jednať o akcii Rothermere-ovej, lebo túto akciu kvalifikovali ako politikum.

VII. Vydané a chystané publikácie:

Počas protirothermereovskej akcie bola vydaná tajomníkom slovenskej odbočky Národnej Rady Československej A. Granatierom brožúra pod názvom „Slováci v Maďarsku“, vo ktorej sa poukazuje na smutný osud slovenskej menšiny v Maďarsku.

Výsledok podpisovej akcie v Bratislave bol uverejnený Národnou Radou Československou v brožúre. „Kto s námi – kto proti nám“, ktorú napísal rovněž tajomník N.[árodnej] R.[ady] Čs.[Československej] A. Granatier.

Slovenská Liga vydala dve publikácie a to: Ústredie Slovenskej Ligy vydalo brožúru Dr. J. W A G N E R A „Štvú proti nám“ a 100. sbor Slovenskej Ligy v Košiciach vydal brožúru Borisa T r u b e c k é h o „Proti akcii lorda Rothermerea“. Okrem toho vydala Slovenská Liga plakáty „Svoj k svojmu“ a seriu pohľadníc so slovným doprovodom poslanca Jurigu v 70.000 výtiskoch.

Slovenská odbočka Národnej Rady Československej pracuje na vydaní pamiatníku, ktorý má obsahovať priebeh celej protirothermereovskej akcie.²⁷

VIII.Výsledky protiakcie:

Protirothermereovská akcia na Slovensku vyznela ako mohutný prejav širokej masy československého ľudu proti útokom na celistvosť Československého štátu. V tejto dobe ustúpily boje politických strán z čiasti do ústrania a nadšenie národne uvedomelých mas dostúpilo poprevratovej výšky.

Veľká čiast' maďarskej, nemeckej a židovskej menšiny zúčastnila sa všetkých proti akcií a tým dala na javo, že je v Československom štáte spokojená a že používa všetkých práv v plnej miere.

Protiakcie konali sa z iniciatívy príslušníkov národných spolkov, vodcov politických strán a národne uvedomelých jednotlivcov bez akéhokoľvek zasahovania štátnych úradov.

Oddelenie ministerstva vnútra pripojuje 9 stejnopisov tejto správy.

Za ministra vnútra:

Dr. Sekáč v. r.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

---

27 K tomu aj neskôr došlo. Pozri *Slovensko proti revízii Trianonskej smluvy*. Ed. Anton Granatier. Bratislava : Slovenská odbočka československej národnej rady, 1929.

PROTOKOL 2. SCHÔDZE ODBOČKY ČESKOSLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY V AMERIKE, KONANEJ DŇA 31. MÁJA 1918 V MOOSE TEMPLE, PITTSBURGH, PA

Štefan KUCÍK

Československá národná rada v Amerike sa sformovala na začiatku roku 1918 ako pobočka Československej národnej rady v Paríži, ústredného orgánu česko-slovenského zahraničného odboja v prvej svetovej vojne. Aj keď sa rokovania o jej založení viedli medzi americkými Slovákmi a Čechmi ešte pred januárom 1918, jej založenie urýchlil Ján Janček, slovenský legionár a člen Československej národnej rady v Rusku, ktorý bol vyslaný Tomášom G. Masarykom do USA, aby konsolidoval spoluprácu amerických Čechov a Slovákov a zjednotil ich v česko-slovenskom tábore.¹ V roku 1918 sa totiž dovŕšilo rozdelenie amerických Slovákov, keď jedna skupina podporovala Tomáša G. Masaryka a jeho koncepciu nového štátu Čechov a Slovákov, kým druhá zostávala nedôverčivá voči Tomášovi G. Masarykovi a podozrievavá voči pripravovanému novému štátu.² Tomáš G. Masaryk si pritom začiatkom roku 1918 jasne uvedomil, že ak sa má česko-slovenské oslobodzovacie hnutie úspešne zavŕšiť podľa jeho predstáv, musí dosiahnuť, aby sa české a slovenské krajské hnutie v USA organizačne zjednotilo.³

Ján Janček pricestoval do Ameriky v januári 1918. V dňoch 9. – 12. februára 1918 sa na jeho podnet stretli zástupcovia Slovenskej ligy v Amerike a Českého národného združenia v Chicagu, IL, kde odsúhlasili založenie Československej národnej rady v Amerike.⁴ Hoci Slováci trvali na tom, aby v duchu Clevelandskej dohody v nej bolo zastúpenie Čechov a Slovákov rovnaké a Česi s touto požiadavkou súhlasili, pod vplyvom Jána Jančeka bola Československá národná rada v Amerike podriadená Československej národnej rade v Paríži, čím sa jej význam oslabil.⁵

Založenie Československej národnej rady v Amerike schválil XI. kongres Slovenskej ligy v Amerike, ktorý sa konal 22. a 23. februára v New Yorku. Na ňom boli zvolení aj slovenskí členovia rady: Albert P. Mamatey, Ján Janček, Gejza H. Mika, Ján Kubašek, Jozef Murgaš, Andrej Šustek, Ján Pankuch a Milan Getting.⁶ Od svojho založenia

1 GETTING, Milan: *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914 – 1918*. B. m. : Slovenská telocvičná jednota Sokol v Amerike, 1933, s. 145-146; STOLÁRIK, M. Mark: *The Role of American Slovaks in the Creation of Czecho-Slovakia, 1914 – 1918*. In: *Slovak Studies*, roč. 8, 1968, s. 42-43.

2 STOLÁRIK, M. Mark: *The Role of American Slovaks in the Creation of Czecho-Slovakia, 1914 – 1918*. In: *Slovak Studies*, roč. 8, 1968, s. 42.

3 *Dejiny Slovenska IV : (od konca 19. stor. do roku 1918)*. Bratislava : Veda, 1986, s. 463.

4 STOLÁRIK, M. Mark: *The Role of American Slovaks in the Creation of Czecho-Slovakia, 1914 – 1918*. In: *Slovak Studies*, roč. 8, 1968, s. 43.

5 STOLÁRIK, M. Mark: *Immigration and Urbanization : The Slovak Experience, 1870 – 1918*. New York : AMS Press, Inc., 1989, s. 226.

6 *Zápisnice z XI. Kongressu Slovenskej Lígy v Amerike odbývaného dňov 22. a 23. februára 1918 v Českej Národnej Sieni, New York, N. Y.* B. m. : b. v., b. r., s. 50-52.

prešiel názov organizácie niekoľkými zmenami, až sa v októbri 1918 ustálil na názve Americký česko-slovenský výbor (American Czechoslovak Board).⁷

Predkladaný protokol zachytáva podrobnosti 2. zasadnutia Československej národnej rady v Amerike. Okrem toho, že obsahuje relevantné informácie k činnosti česko-slovenského zahraničného odboja počas prvej svetovej vojny, pre slovenskú historiografiu je významný aj preto, lebo prináša nové svetlo na okolnosti vzniku Pittsburskej dohody a obsahuje aj jej prvé známe znenie.

O okolnostiach vzniku Pittsburskej dohody sa zachovalo niekoľko správ.⁸ Napriek niektorým odchýlkam sa všetky v podstatných veciach zhodujú. Otvorenou otázkou dlho ostával dátum vzniku Pittsburskej dohody. Aj keď kaligrafické vyhotovenie Pittsburskej dohody nesie dátum 30. máj 1918, predkladaný protokol naznačuje, že dohoda bola uzavretá 31. mája 1918. Z protokolu vyplýva, že Pittsburská dohoda bola uzavretá mimo hlavného pojednávania schôdze, keďže priebeh jej uzavretia nie je v protokole detailne zachytený. Zaznačené je však v závere protokolu znenie Pittsburskej dohody. Je pritom zaujímavé, že pri mnohých dohadoch historikov o dátume vzniku Pittsburskej dohody ani jeden z nich necitoval predkladaný protokol. Prekvapujúce je to najmä preto, lebo uvedený dokument bol zrejme privezený na Slovensko spolu s materiálom získaným delegáciou Matice slovenskej počas jej cesty v USA v rokoch 1935 – 1936, ktorej členom bol aj Konštantín Čulen. Aj keď sa tento autor okolnosťami vzniku Pittsburskej dohody detailne zaoberal, daný protokol vo svojich dielach necitoval.⁹

V slovenskej historiografii bolo dosiaľ za prvé známe znenie Pittsburskej dohody považované to, ktoré publikoval predseda Slovenskej ligy v Amerike Albert P. Mamatey

7 Archív Matice slovenskej, fond Slováci v USA, sign. 51-56/23/1917 – 1918/10/3. 2. *Porada Československé Americké Rady v Chicagu, Ill : Zápisník ze schůze konané dne 26. října 1918 v místnostech Čes. Nár. Sdružení; Zpráva předsedu Slovenské Ligy v Americe, podaná na XII. Kongresse Slov. Ligy v Scranton, Pa., dňa 29. mája 1919.* Pittsburgh, PA : b. v., b. r., s. 5 – 6; *Zápisnica XII. Kongressu Slov. Ligy v Am. vydrživaného v Casino Halle v meste Scranton, Pa., dňa 29. mája, 1919.* Pittsburgh, PA : b. v., b. r., s. 46; SIDOR, Karol: *Slováci v zahraničnom odboji.* Bratislava : b. v., 1929, s. 133.

8 *Náš vodca Masaryk v Pittsburghu.* In: *Jednota*, roč. 25, 5. 6. 1918, č. 1388, s. 6; MAMATEY, Albert: *Česko-slovenská dohoda.* In: *Nové Slovensko*, roč. 1, 24. 6. 1918, č. 1, s. 5; *Prehľad vážnejších udalostí v histórii I. Kat. Slovenskej Jednoty.* In: *Jednota : Katolícky kalendár na obyčajný rok 1931*, roč. 34, 1931, s. 29-87, HUŠEK, Jozef: *Pittsburghská Dohoda.* In: *Jednota : Katolícky kalendár na priestupný rok 1933*, roč. 36, 1933, s. 109-113; GETTING, Milan. *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914 – 1918*, s. 160; GESSAY, Ignác: *Rozpomienka na uzavretie Československej dohody*, s. 12-13; BIELEK, Ivan: *Autonomia neoslabí, ale posilní.* In: *Kalendár Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na rok 1938.* Bratislava : Generálny sekretariát Hlinkovej slov. ľudovej strany, b. r., s. 68-71; PANKUCH, Ján: *Ján Pankuch spomína.* In: *Kalendár Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na rok 1938.* Bratislava : Generálny sekretariát Hlinkovej slov. ľudovej strany, b. r., s. 72-74.

9 Pozri najmä ČULEN, Konštantín: *Pittsburghská dohoda.* Bratislava : b. v., 1937, s. 177-190. Autorovi sa doteraz podarilo zistiť, že na daný dokument sa odvoláva len Martin Votruba na webovej stránke Univerzity v Pittsburghu (University of Pittsburgh). *Pittsburgh Agreement* [online]. Dostupné na internete: <http://www.pitt.edu/~votruba/qsonhist/pittsburghagreement.html>. Martin Votruba však autorovi uviedol, že pri zverejnených informáciách o Pittsburskej dohode sa opieral o sekundárne zdroje, pričom nevedel uviesť, ktoré zdroje to presne boli. E-mail autorovi z 19. 3. 2010.

v prvom čísle *Nového Slovenska*, tlačového orgánu Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1918 – 1922.¹⁰ Predkladaný protokol obsahuje, aj keď v českom jazyku, prvé známe znenie Pittsburskej dohody vôbec.

Kópia predkladaného protokolu je uložená v Archíve Matice slovenskej, fond Slováci v USA, sign. 51-56/23/1917 – 1918/10/3 pod názvom Protokol 2. schůze Odbočky ČSNR v Americe, konané dne 31. května 1918, v Moose Temple, Pittsburgh, Pa. Miesto uloženia originálu nám nie je známe.

Dokument je publikovaný v pôvodnej naskenovanej forme bez vonkajších zásahov.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

---

10 MAMATEY, Albert: Česko-slovenská dohoda. In: *Nové Slovensko*, roč. 1, 24. 6. 1918, č. 1, s. 5.

PROTOKOL

2. schůze Odbočky ČSNR v Americe, konané dne 31. května 1918, v Moose Temple, Pittsburgh, Pa.

Začátek jednání o 10.30 dopoledne.

Přítomni: prof. Masaryk, předseda ČSNR;

Členové Odbočky: M. Dostál, M. Getting, J. Janček, rev. A. Koukol, rev. J. Kubáček, A. Mamatej, G. Mika, pí. L. Motáková, rev. I. Murgaš, J. Paakuch, K. Pergler, A. Schus-tek, J. Straka, F. Simek, rev. O. Zlámal;

zapisovatelé: I. Cassay, F. Písecký;

za Vojenskou knacelář: F. Kopecký;

hosté (se souhlasem členů Odbočky ČSNR): pp. Císař, J. Martinek, Matlocha, Sochář, J. Tvrzický, E. Voska.

Pan A. Mamatej zahajuje schůzi. Omlouvá dra. Fišera a žádá prof. Masaryka, aby se ujal předsednictví.

Prof. Masaryk zaujímá předsednické místo, ale upozorňuje, že nemá přítomných. Proto se po malé chvíli předsednictví vzdává.

Dle stanov má předsedati schůzím Odbočky střídavě předseda Sdružení a Ligy. Předseda Sdružení není přítomen a předseda Ligy, pan Mamatej, prohlásil, že se nemůže účastnit celého jednání, navrhuje za předsedu prof. B. Símka, jenž zvolen jed- nohlasně.

Po krátké debatě dovoleno, aby přítomní hosté mohli být přítomni jednání.

Předseda B. Simek vyzývá zapisníka, F. Píseckého, aby přečetl protokol první schůze Odbočky ČSNR.

F. Písecký: Někteří členové Odbočky prohlašovali o mně, že jsem se do Odbočky vetřel a že jsem se za zapisovatele vnutil, což jest nepravda, neboť sám jsem upozornil po svém zvolení, že nejsem členem Odbočky a že moje volba může vzbudit námitky.

B. Simek prohlašuje, že pan Písecký byl řádně zvolen.

F. Písecký, spokojen tímto prohlášením, čte obšírný, podrobný protokol první schůze.

E. Voska po jeho přečtení: V protokolu se praví, že jsem kabeľoval z Ruska o milion dolarů od Ligy a od Sdružení, jakož i o 40 tisíc svetrů, čímž prý vůdcové hnutí jsou nesprávně informováni. Mimo to činí se zmínka o mírovém návrhu a p. Koukol mi řekl, že jsem byl přímo jmenován já. Je to pravda?

F. Písecký: Pamatuji se, že jméno pana Vosky bylo uvedeno v souvislosti s touto věcí.

E. Voska: Prohlašuji, že žádný mírový návrh ve Washingtoně není, protože jsem nikdy nepodal ani soukromého ani oficiálního memoranda mírového v žádném departmentu ani žádné osobě ve Washingtoně. Žádám za protokolování. Z Ruska pak kabeľováno jen o 40 tisíc svetrů pro armádu. Neposílal jsem z Ruska žádných telegramů bez vědomí odboru ČSNR v Rusku.

B. Simek: Nejde nyní o to, je-li pravda to, co v zápiskách je, ale o to, bylo-li jednání správně zapsáno. Odpovídají-li zápisky skutečnému jednání, prosím za schválení.

Znění protokolu schváleno všemi hlasy.

K. Pergler: Pan Voska praví, že mírové memorandum není ve Washingtoně. Řečíká však, bylo-li vůbec nějaké. Dr. Štefánik zde byl, sdělil důvěrně a to napřed prof. Píseckému a potom i mně, že přišel ve Washingtoně na to, že někdo z našich lidí

podal memorandum o zachování Rakouska, v němž se mluví o autonomii a na Slováky se zapomíná. Já jsem hádal na jiné. Sám pan Voska mi řekl, že od něho žádali Angličané návrh míru aktivní pro Habsburky a vyhovující nám. Slo o separátní mír s Rakouskem. Angličané si prý chtěli vyžádati podobný návrh i od Masaryka a od jiného našeho člověka v Americe. Jeden o druhém neměl vědět. Pan Voska mi řekl, že mi kopii onoho memoranda dá, ale nestalo se tak. Odmítl jsem rozhodně jeho poznámku, že věc byla zcela soukromého rázu. V takových věcech není soukromosti. Angličané by nežádali takového návrhu od člověka, o němž by nepředpokládali, že mluví za nás všechny. At' pp. Písecký a Kopecký, s nímž jsem též o věci mluvil, řeknou své mínění. Ostatně jsem chtěl jen ukázat na to, jak je nebezpečné, pracuje-li jednotlivec na vlastní pěst.

F. Písecký: Dr. Štefánik mi onu věc sdělil a jen náhodou jsem se později s přítelem Perglerem dozvěděl, že i on o tom ví. Pamatuji se, že i pan Voska brzy po mém příchodu z Ruska do New Yorku mi sdělil, že nějaký návrh mírový podal. Obsah jeho mi neřekl.

E. Voska: Byl učiněn na mne soukromý dotaz písemný. Dopis je k dispozici. Každý jej může odpoledne vidět. Chtěl jsem zodpovídati určité otázky. Nemáje nikoho v N. Y., s nímž bych se radil, promluvil jsem o tom jen s p. Koukolem a Kopeckým. Pan Kopecký celou věc viděl a neshledal v ní nic závadného. V odpovědi své doslova pravím, aby to bylo považováno za soukromou věc a že nemohu mluvit za organizaci, která by se s kompromisním řešením nespokojila. Kopii návrhu jsem poslal do Londýna, kde jistě je v archivu prof. Masaryka. Po setkání s drem Štefánikem jsem mu hned o všem referoval.

F. Kopecký: Když pan Voska říká, že poslal kopii do Londýna, pak je o tom zbytečná debata, neboť pak to není nic závadného.

E. Voska: Upozornil jsem též tazatele, aby se dotázali prof. Masaryka.

F. Kopecký: Já jsem prosil pana Vosku, aby byl návrh podán prof. Masarykovi. Než to napsal, ptal jsem se, zda prof. Masaryk souhlasí. Pan Voska řekl, že o tom Masaryk nemá vědět. Spojenci prý požádali prof. Masaryka i nás a tak vyslechnou obě názory. Já jsem to vyslechl a mlčel jsem.

K. Pergler přerušuje: Kopie poslána do Londýna, když už se nedalo nic napravit.

F. Kopecký: Kopie návrhu je

B. Šimek: Záležitost snad je odročena?

J. Pankuch: V té době už existovala Slovenská Liga, ale nevěděla o věci ničeho.

I. Gessay: Nebyla tam učiněna zmínka o Slovácích?

B. Šimek: Národní sdružení také ničeho nevědělo.

Voska: Slováci nebyli opomenuti. Memorandum mám a může je každý vidět.

Rev. Koukol ohlašuje faráře Louu a faráře Molnára, kteří žádají za připuštění jako hosté.

A. Masatej žádá totéž jménem rev. Daniele z Detroit. Po krátké debatě všichni jmenovaní pánevé připuštění.

Prof. Šimek prohlašuje, že ve starověkých bude nutno upra-

vítí odstavec o tom, kdo má právo býti přítomen schůzím Odbočky a pověřuje revizí stanov zvláštní výbor: rev. Zlámala (předsa. výboru) a pány Jančeka, Miku, Perglera.

Prof. Šimek: Jakým bude další pořad jednání?

J. Janček: At' se podají zprávy referentů jednotlivých odborů.

A. Mamatej navrhuje, aby byla schůze přerušena o 12 hod.; pokračováno bude o 1 a půl hod. odpoledne. Úprava stanov odkládá se na konec schůze.

B. Šimek: Zapisovatel Písecký necht' vyhledá přes poledne v protokolu první schůze vše, co bylo sice odhlasováno, ale nebylo vykonáno.

Ve schůzi pokračováno o 1.55 odpoledne.

Přítomni: Členové Odbočky: H. Dostál, M. Getting, J. Janček, A. Koukol, Z. Mika, L. Motáková, I. Pankuch, K. Pergler, A. Schustek, I. Straka, B. Šimek, O. Zlámal; o 2.05 dostavili se: J. Kubášek, A. Mamatej, J. Murgaš;

zapisovatelé: I. Gessay, F. Písecký;

hosté: Císař, rev. Daniel, Gazdík, Martinek, rev. Novoměstský, Stas, Tvrzický; o 2.20 přišel p. E- Voska.

B. Šimek zahajuje schůzi a za souhlasu všech ustanovuje, aby jednotliví řečníci nemluvili déle než 5 minut, mimo referentů odborů, jimž ponechána pro referát neobmezená doba. Žádá aby se nikdo neuchyloval od věci.

K. Perler podává zprávu odboru Politicko Diplomatického: Nelze mi podati zprávu podrobnou ani uspořádanou, protože jsem neměl kdy, prováděje prof. Masaryka. Je také mnoho věcí důvěrných, o nichž ani zde nebudu mluvit. Když za života senátora Stona postavil se senát za známých 14 mírových bodů presidenta Wilsona, mezi nimiž byla i naše autonomie, byla situace pro nás velmi obtížná, neboť jsme nemohli jíti proti presidentovi. Dle mé úmluvy předložil Stone můj oficiální dopis v zasedání exekutivy senátu. V dopise tom mimo jiné zvláště vysvětlena s hlediska amerického zahraniční politika Ražousko Uherska, řízená Němci a Mad'ary, která vtáhla i Ameriku do války. Tím připravena půda pro zákon o naturalizaci našich vojáků v americké armádě. Tato předloha podána p. Sabatem po poradě se mnou a po dlouhé zákonodárné cestě prošla senátem a podepsána Wilsonem. Vydána dodatečná zpráva ve zprávách kongresního výboru o věci československé. Bylo by chybou naléhati hned na formální uznání našeho hnutí. Napřed musíme přesvědčiti o správnosti našeho stanoviska a vyčkati vhodné doby pro další kroky. Zákon o naturalizaci našich hochů v americké armádě nebyl by prošel, kdyby nebylo práce kanceláře Nár. Rady a důkladné přípravy v řadách senátorů a kongresníků. Byl jsem povolán telegraficky do Washingtonu, kde na mne čekal kap. Fierlinger. Šel jsem náhodou k Sabatovi a a viděl jsem u něho předlohu o vojácích v americkospojeneckých armádách, kteří nebyli občany a nemohli by se vrátit do Spoj. Států v případě zmražení. Šel jsem k předsedovi imigrační komise a řekl jsem mu, že je nutno učiniti zmínku o Čechoslovácích a Polácích. Burnet pozval mne do schůze imi-

gračního výboru, která se právě konala příštího dne. Bylo mi odraziti apoustu námitek, často naivních. Jeden z kongresníků se mne ptal dvakrát: "Přejete si, aby se předloha týkala také tět, kdož vstoupili do rakousko uherské armády?" Řekl jsem, že takových Čechoslováků není a že si toho naprosto nepřejeme. Obtíže byly i s kalifornskými kongresníky, kteří se dívají na přistěhovalce žlutými brýlemi, vidouce v každém přistěhovalci Čiňana. Předloha padla. Proti ní byl i kongresník Siegel z N. Yorku, kde státním ústavům připadá na obtíž mnoho přistěhovalců, zůstávajících v N. Yorku. Bylo nutno, aby předlohu podal jiný kongresník, neboť na Sabata hledí jako na Čecha. Získán Slayden, ale předloha padla zase pro formální vadu. Podána znovu se vsunutým odstavcem, že vrátí-li se zmrazený voják neobčan, patřící k přátelským národnostem, připadne-li na starost veřejné dobročinnosti, bude se oň starati spolková pokladna. Tím získán Slayden i Siegel a dům zástupců přijal tuto předlohu, kde se mluví o nezávislé československé a polské armádě, čímž vlastně uznán i náš příští stát. Tak docíleno uznání naší armády *Via facti*. Naši lidé místy pracují velmi dobře. Prof. Křížek z Texasu získal mi spojení se senátorem Shepperdem, od něhož již mám dopis, zvoucí mne na schůzi. Kongresníci nemají přímého vlivu, ale nutno vytvořiti pomocí jich přípravnou atmosféru ve Washingtoně. Toho jsme dosáhli, ale nesmíme ochabovati ani nyní po prohlášení Lansingově, za níž asi co nejdříve následovati bude prohlášení jiné, ještě jasnější. Stone z Nebrasky a Mansfield z Texasu promluví o naší věci a v řeči tohoto bude vsunut i můj dopis. Politika je věda, život. Řada problémů a otázek se naskytuje a ty nutno uspokojivě zodpověděti. Tak stále a stále se nadhazuje otázka moře a německých minorit. První otázka zodpovědi se lehko poukázáním na kvetoucí Švýcarsko; na druhou námitku jsem odpověděl: "Nikdo se nestaral, když německá menšina utlačovala českou většinu, ale každý se stará, že většina, stále ještě utlačovaná, bude utlačovati menšinu." Nutno však dokázati fakty, že nejsme utlačovateli; statistické cifry o školství německém v českých obcích a j. Nutno studovati. Jen po průpravném studiu lze odpověděti otázku Ligy Národů. To žádá mnoho energie a času. Někteří vyslovují formuli: Zabezpečiti mezinárodní mír, pak řešiti otázky národnostní. Řekl jsem, že by to mohlo znamenati status quo, t. j. zachování Rakousko Uherska i celého zločinného systému. Jsou i jiné věci. Pan Císař překládá nyní básně Březinovy do angličtiny. Na první pohled zdá se, že je to dílo naprosto bezvýznamné v politickém smyslu. Ale Březina má být navržen pro Nobelovu cenu. Co by to znamenalo, kdyby ji dostal, netřeba říkati. Císařův překlad Herbenových článků v Nár. Listech o Rakousku a Češích je nesmírně důležitý a vliv v departmentech byl veliký. S tím souvisí i prohlášení Lansingovo. Před dvěma nedělemi dostal Lansing memorandum o československé věci o 267 stranách. To také nebylo bezvýznamu. Takové věci ovšem nelze sdělovati s veřejností. Proto je nutno sháněti fakta a posílati je do kanceláře Nár. Rady, jak Maerzyk žádal. Zvláště Slováci by to měli dělati. Články a interviewy v anglických novinách a nečetné rozmluvy s vynikajícími lidmi jsou též velmi důležité. Washington Post je za námi. Scrips McRay's Company přinesla serií článků ode mne, z nichž bude pořizena knížka. Články ty

letěly celou Amerikou. Tam věnována i kapitola Mad'arům. Dnes lidé chodí sami k nám. Situace ani nemůže býti lepší. Oficiální Amerika nám podává ruku. Zítra prof. Masaryk má dostaveníčko s gen. Glenem v New Yorku. Jsme na vrcholu vlny. Je to trochu moda. Nesmíme dopustiti, abychom byli zapomenuti. Za žádnou cenu nepřistoupíme na kompromis jakýkoli. Jen plných 100% je přijatelné pro nás. Jakmile slevíme, dáváme tím sami argument proti sobě na mírové konferenci. Články pana Huška v Jednotě jistě už Mad'ari přeložili a budou s nimi operovat.

H. Dostál (hlásí se k poznámce): Musíme udělati pořádek ve vlastním táboře. V časopisech větších i menších. I nejmenší může býti nebezpečný. Nutno učiniti projev tohto tělesa s Masarykem v čele. Nutno ukázati na ty neblahé zjevy nejen u Slováků, ale také u nás. Lid, mající obětovati peníze i ži, voty, chytá se všeho a tomu nutno učiniti přítrž.

K. Pergler: To je správná poznámka. Přímoú linií musíme udržeti. Cíl je jediný: Samostatnost československého národa a k tomu cíli musíme jíti přímoú, poctivou politikou, ne oklikami a malicherným politikářstvím. (Potlesk).

Zpráva Politicko Diplomatického odboru schválena.

O 2.40 odp. dostavil se prof. Masark, jehož přítomní zdraví povstáním.

Předseda B. Šimek žádá, aby byla přednešena zpráva Vojenského odboru, dokud prof. Masaryk bude přítomen, neboť musí o půl 6 odejíti. (Souhlas).

F. Kopecký: Na chicagské konferenci bylo usneseno, aby celá Amerika československá podporovala nábor, o nějž se budou staťti v první řadě předáci. Dnes však opět činí se zodpovědnou za neúspěch vojenské akce Vojenská Kancelář. Zodpovědný jsou však v skutku jen místní vojenské výbory. Neboť Voj. Kancelář přebírá dobrovolníky, dává podněty k agitaci, je spojkou mezi francouzskou vládou a naší veřejností i americkými úřady. Zřízení důvěrníků se na podzim neosvědčilo. Místní odbory mimo přednášky nepracovaly. Tak jsme žádali od Krajského výboru CNS v N. Yorku, aby byl zvolen vojenský výbor pro N. York, ale místo toho byl zvolen vyšetřující výbor, který vyšetřoval, kam se podělo 20 tisíc dolarů, které jsme nedostali. Kap. Fierlinger jel do Francie, aby přivezl vojáky agitátory a pokusíme se ještě jednou o získání dobrovolníků. Nutno jíti mezi lid. Na mnohých místech se ještě nic neví o naší akci. Vojenská akce by se měla státi otázkou cti československé Ameriky. Bojujeme též s finančními obtížemi. Dle usnesení pittsburgské konference usneseno, že Liga a Nár. Sdružení budou dávat každý měsíc po \$1000. Nedělo se tak a byli jsme celých 6 neděl bezpeněz. Podali jsme rozpočet finančnímu odboru, ale nedostali jsme odpovědi. Psali jsme Sdružení, opet bez výsledku. Psal jsem soukromě dru. Fišerovi asi před třemi nedělemi, ale odpověď nepřišla.

J. Straka: Neposlali jsme \$2900?

R. Schustek: Ano.

F. Kopecký: Jen \$2000.

A. Mamatej: Liga dala \$2500.

F. Kopecký: Od ligy jsme dostali loni na podzim \$2000 a od Odbočky ČSNR \$2000. Nutno učiniti nápravu. Z Francie jsme žádali Kinemat. obrazy a asi 5 vojáků. Kabelogram oznamoval jejich příchod, ale dosud nepřišel nikdo. Nutno počkati, až kapitán Fierlinger přijde.

Prof. Masaryk: Dovolte mi několik poznámek. Mám zkušenosti z Ruska. Mám dojem, že se tato vojenská organizace bude muset změnit. V Rusku pracovalo 200 lidí. Nutno poslati agitátory, kteří musí býti placeni, musí zůstatí déle na místě a přesvědčovati lid. Využití tuto věc i pro organizaci. Tak by se dostali dva zajíci jednou ranou. Bude-li někdo vyslán získávat vojáky, bude mítí také úkol zorganizovati všechny lidi. Ostatně je otázka, do které míry je nutna vojenská akce v Americe, dostane-li se naše armáda z Ruska do Francie. Měli bychom pak na sto tisíc vojáků. Kolik dobrovolníků možno získat v Americe a jak? Prakticky si představuji, že musíme vyčkati Fierlingera a vojáků agitátorů. Čekám také vojáky z Ruska, kteří budou moci pracovati. Odpustte, že mluvím o osobních plánech. Zdá se, že budu muset zůstat v Americe déle -- dva až tři měsíce. Snad se mi podaří, až poznám lidi, provésti vše tichými poradami pracovníků. Situace zeměpisná je podobná jako v Rusku. Na Rusi byl také spor mezi Chicagem a New Yorkem. — Kyjevem a Petrohradem. Lidé se nemohou sejíti pro vzdálenost, výlohy, ztrátu času. Co to stojí peněz, taková schůzka dvacti, třiceti lidí. Nemělo by se to zjednodušiti? Při rozkladu Ruska jsme viděli, že musí nastati decentralizace v naší organizaci. Tady se už nyní vlaky škrtají a za čas bude velmi obtížné dostati se z New Yorku na západ. Nutno zjednodušiti, zdecentralizovati akci. Začátek je dobrý. Udělalo se dost. Nemohlo to býti jinak. Musím se omluviti nebo vyložiti proč nemohu se účastniti celého jednání, jak bych si přál. Můj hlavní úkol agitovati mezi Američany. Co nejvíce Američanů získati. Byl jsem právě nyní u lidí, kteří mají ohromný vliv i na presidenta. Omlouvám se proto, nebot' ještě dnes musím jíti do New Yorku. (Dýcháží.)

Prof. Šimek: Měl jsem příležitost pozorovati ochablost ve vojenské akci i u nás na západě. Zdá se mi, že vojenské výbory očekávaly pokyny od Vojenské kanceláře a důvěrníci se spoléhali na vojenské výbory. Jeden čekal na druhého.

Kopecký: To je nedorozumění. Amerika byla rozdělena na 4 okresy s referenty: Gettingem, Košíkem, Čermákem, Strakou. Vydány instrukce, které jsou platny dosud. Posílány oběžníky s informacemi, psány články.

B. Šimek: Neviděl jsem instrukcí nikdy.

Kopecký: Do Chicaga jsme jich poslali množství.

Getting: Já jsem jeden z oněch čtyř generálů, ale jsem už půl roku z toho. Súčtoval jsem řádně s vojenskou kanceláří a osvědčil jsem na kongresu Ligy, že s vojenskou akcí nemám nic společného. Celá agitace mezi Slováky chybně začata. Máme své staré organizace a z těch měla vyjítí celá akce. Já jako Národní Sokol, nemohu jíti do katolických osad. Není spravedlivosti v celé akci, nebot' Národní Sokol dal polovičku dobrovolníků, kdežto druhé organizace, početně mnohem silnější, daly mnohem méně. Vhodný způsob práce měla najítí vojenská kancelář. Mám mnoho resolucí, žalob

a dopisů. Buď je musím uveřejnit, nebo na mne bude útočeno.

Rev. Kubáček: (poznámka): Máme důležitou věc, týkající se nás Slováků nejvíce. Nezapomínejme, že prof. Masaryk odejde brzy.

Kopecký: Každý dopis z Francie nás nesmí lekat.

Dostál: Vojenské věci nutno věnovati více péče i peně. Nutno vyslati agitátory a dáti více peněz na agitaci.

Janček: Připomínám opět ruské poměry. Nebude-li pracovníků, nezaložíme-li celou věc obchodně, nehneme se. Vrchní vedení je zodpovědné. Nutno stále pracovati, psáti, mluvit. Rozeslal jsem 75 dopisů, na něž mi nebylo odpověděno. Psal jsme znovu ostřeji a ozvali se. Počkejme až přijde Fierlinger, ale připravujme už teď půdu.

Tvrzický: Je nutno užití autority prof. Masaryka ku zvýšení náboru. Naši lidé musí viděti uniformy. Práce musí býti rozdělena. Vůdce, kteří se zapsali, musí jíti všichni k odvodu. Kraj. Výbor v Clevelandě poslal Mār. Radě dopis, v němž žádá, aby byl prof. Písecký ponechán v Clevelandě, že je ho tam třeba. Nutno odpověděti zamítavě a to velmi rozhodně na tento dopis.

Písecký: Konstatuji, že na onom dopise clevelandských nemám nejmenšího podílu. Prohlásil jsem kolikrát a prohlašuji to opět, že stojím úplně ve službách organizace a že půjdu tam, kam mne organizace postaví. Na vojnu mne nikdo posílat nemusí, poněvač vojákem jsem a to dříve, než se mnohým o vojenskou akci zdálo.

Pankuch souhlasí s p. Gettingem, že organizace vojenské akce u Slováků musí býti jiná než u Čechů a musí býti spojena s dosavadními starými organizacemi.

Písecký: Myslím, že nezdár vojenské akce zavínil jednak nedostatek způsobilých lidí. Také vedení Sokola nepostavilo se dosti rozhodně za akci. Agitátoři musí býti placení lidé a schopní. Jejich práce ovšem nesmí býti blokována, jak se stalo mně. V Clevelandě se pracuje stále a stále jdou dobrovolníci. Dostali jsme od místních odvodních kanceláří (local boards) seznamy všech, kdo byli zařaděni do 5 třídy odvodní, vybrali z nich naše lidi, dopsali jsme jim a nyní budou navštíveni osobně.

Koukol. Budiž utvořen komitét vojenský: prof. Masaryk, zástupce Vojenské kanceláře a dva jiní.

Kopecký: Nyní neměme ničeho. Počkejme až Fierlinger přijde.

Koukol: Nevíme, kdy přijde. Práci je nutno aspoň připraviti.

Zlámal: Očekávám od Masaryka veliké věci. Jeho jednání věroejší a dnešní mne přesvědčuje o tom. Jen jemu se může podařiti vyléčiti naše vnitřní bolesti no požárem, ale taktickým osobním zasahnutím. Nechme jej jednatí a on jistě vše urovná a napraví.

Dostál: Nutno aspoň odhlasovati, aby peníze potřebné byly Vojenské kanceláři dodány.

Kopecký: Vojenská kancelář v N. Yorku nepotřebuje peněz. Potřebujeme jich pro placení místních výborů.

Pankuch: Chceme znáti plán budoucí činnosti, abychom

viděli nač platíme. At' tam jde z naší strany voják -- a at' se pracuje dále.

Janček: Jdeme falešnou cestou. Odhlasováno v Clevelandě 20 tisíc dolarů. Povinností Výkonného výboru bylo užítí těch peněz. Výkonný výbor se však ani nesešel, ani se nepostaral o to, aby peníze dostal.

Pergler: Výkonný výbor se nesešel napřed proto, že mi p. Mamatej ani dr. Fišer nedali definitivní odpovědi na můj dotaz o době schůze a když jsem volal výbor sám, telegrafoval mi p. Mamatej, že nemůže přijít, máje schůzi v Minneapolis a že schůze musí být odvolána.

Koukol: Zdá se mi, že jde o sabotáž. Pí. Motáková psala p. Perglerovi a dru. Fišerovi a nedostala odpovědi.

Pergler: Odpověděl jsem na každý dopis. Pí. Motáková mi to jasně v N. Yorku potvrdila.

Getting: Referenti měli zříditi kanceláře a říci dnes, co udělali.

Pí. Motáková: At' se konají schůze Výkonného výboru, který by se měl sejíti nejméně jednou za měsíc a ještě lépe za 14 dní. Psala jsem o peníze panu Schustekovi a dru. Fišerovi, ale nedostala jsem odpovědi. Nevadí, nemůže-li se jeden dostavit, mohou-li ostatní.

Pergler: Odmítám co nejrozhodněji výtku, že Výkonný výbor nebyl svolán. Byl svolán. Mluví-li se o sabotáži, přál bych si vysvětlení, v jakém smyslu. To se vztahuje na mne, poněvač mne se týká, že jsem nesvolal výbor.

Koukol: Jak jinak lze si vysvětliti fakt, že po tři měsíce Výkonný výbor nebyl svolán? Je to buď lehkomyšlnost nebo vědomé brzdění práce.

Pergler: Dopustil-li jsem se sabotáže, nejsem na svém místě.

Šimek: Pánové, nejde o osoby, jde o věc. Mějme více dobré vůle. Nejedu kraj světa proto, abych zde viděl takové věci. Chyba se stala. Není nic hotového. Něco určitého jsme mohli mít. Nepodezříváme však jeden druhého, ale napravme, v čem se stala chyba.

Pí. Motáková: Já zprávu mám. Pan Pergler řekl, že dostal z Chicaga telegram, aby se odvolala schůze. Kdo má to právo? Jak to půjde takhle dále?

Pergler: Já jsem řekl, proč se výbor nesešel. Byl jsem měsíc na cestách s prof. Masarykem a tu také nebylo možno dělati jiného. Tady padlo slovo sabotáž. Já mám řadu dopisů, které ukazují stanovisko našich institucí oproti Odbočce. Poněvač sabotáž je zločin, poněvač se mi nedostalo zadržování, vzdávám se práce. Ponechám si jen místopředsednictví Nár. sdružení.

Šimek: To slovo nemělo padnout.

Koukol: Lituji, jest-li p. Pergler se cítil velmi uražen. Ale on v Clevelandě souhlasil s názorem, že instituce Nár. Rady byla vyterorizována. Beru na vědomí jeho vyjádření, uznávám, že u něho nebylo zlé vůle a odvolávám svůj výrok, jímž se cítil dotčen.

Pergler: Řekl jsem si, že jakmile dojde k osobním útokům na mne, vzdám se práce. Činím to zvláště po tak polo-

vičatém vyjádření. Musil jsem odložit schůzi výboru, poněvadž se na mne apelovalo jménem Slováků, abych odvolal schůzi.

Schuattek: Jisto je, že tělesa ústřední nemají dosti důvěry v tuto organizaci. Jinak by byla složila peníze a ty by se dle rozpočtů rozdělily odborům. Dostali jsme od Sv. Č. Kat. \$3000, z nichž \$2000 jsme poslali hned p. Pierlingeevi. \$100 zůstalo v pokladně. Nyní jsem dostal povolených \$10,000 od Ligy. Dopisy p. Kotákové jsem dal na patričné místo: do Nár. Sdružení a p. taj. Ligy jsem to řekl. Udělejte něco, aby toto těleso bylo kompetentní.

Gettling: Nemí možno dopouštět, aby se výbor nescházel, protože jeden z pánu nemá čas. Jsme zodpovědní za celou práci. Bude-li se stále čekati na plenární schůze, nedělá se nic.

Rev- Kubáček: Ustanovme schůzi Výkon. výboru a tam si vše řekneme.

B. Šimek: Jsou rozpočty pohotov? Má Vojenský výbor rozpočet?

Kopecký: Mám. Pro Newyorský místní výbor \$200, Pittsburgh \$250-, Cleveland \$300-, Chicago \$200-, San Francisco \$50-, Omaha \$200-, Rosenberg \$50-, vojenská kancelář v N. Y. \$300 měsíčně. Celkem \$1,500 na tento měsíc.

Mika: Navrhuj, aby dle rozpočtu bylo vojenské kanceláři poukázáno na každý měsíc \$1,500 do příští schůze.

Straka: Dle usnesení clevelandské konference každý referent měl podati rozpočet, jako každá řádná správa jakéhokoli podniku. Výkoný výbor se měl setkatí nejméně jednou za měsíc a přijmouti i potvrditi všechny účty, jež však musí býti detailní.

Jandek: Výkoný výbor dostává rozpočty referentů a vyřídí je. Na to je povoleno \$20,000. Až se spotřebují, bude se žádat nová suma.

Písecký: Snad by bylo nejlépe ustanoviti určitý den v měsíci k pravidelným schůzím výkoného výboru.

Gettling: At' se výkoný výbor sejde nejdéle do 14 dnů a dá vše do pořádku.

Voška: Všechno zlo pochází odtud, že na clev. konferenci povolena suma peněz, ale nebyla poslána do Washingtonu. Kancelář washingtonská neměla peněz ani na telegram. Jedu za dvě až tři nedele pryč. Je čas, aby zmizel všechny osobní antagonismus. Dejte Nár. Radě těch \$20,000 a ta at' udělá ostatní.

Pergler: Jsme bez peněz. Nedostal jsem plat po celou řadu týdnů. Za 14 dní na schůzi nemohu. Musím provázeti Masaryka. Mluví-li se však o osobním antagonismu, pak pravím, že je jedna věc, na niž si nedám sáhnutí a to je osobní čest. Ta zde dnes byla napadena a proto si budete voliti nového ředitele kanceláře.

Koukol: Neměl jsem peněti o všem tom, co jsme zde slyšeli o nevyplacení peněz našimi organizacemi. Kdo nese vinu toho?

Straka: Nár. Sdružení odepřelo vyplatit peníze, poněvadž pokladník nemohl opatřit záruky. P. Stöpina řekl, že to bude stát při výši \$25,000 za osobu (pokladník a dozorce) \$500

Proto vše visí.

Pergler: Je řada dopisů, které ukazují na stanovisko starých institucí proti Odbočce. To jsou následky nepřipravených poměrů. Staré organizace si nedají bráti svou pravomoc.

Getting: My tu mluvíme a nikdo nám neřekl, že Nár. Sdružení zastavilo peníze. Proč to nikdo neřekl?

Pankuch: Slovenskou Ligu je Nár. Rada uznávána. Liga svých \$10,000 vyplatila.

Pergler: V druhém odstavci dopisu se přímo praví, že v zájmu organizace se protestuje proti vydávání orgánu Odbočky atd.

Šimek: Co je s tou inkorporací?

Písecký: Dle zápisů z první schůze Odbočky, řekl p. Schustek, že nová inkorporace není nutná, neboť i Sdružení i Liga jsou prý v Illinois inkorporovány.

Pergler: Ukazuje předsedovi a několika členům Odbočky právě došlý telegram CNS.) (Vzrušení.)

Koukol: O všech těch věcech jsem nevěděl. Já jsem nechtěl vinit p. Perglera.

Šimek: Nechme toho. Bud' opravme nebo jděme s hanbou domů. Jest-li úředník tělesa se vzpírá práci uložené sjezdem tělesa, pak to není správné. Mohlo se to udělati jinak. Ne svolávat lidi z daleka a hatiti jejich práci.

Dostál: Račte dáti otázku, míníme-li pracovati nebo ne. V Evropě lidé krvácejí a umírají a my se tu hádáme. Bud' pracujme nebo pojd' me domů.

Šimek: Nemůžeme to zde rozhodnouti. To může udělati jen Liga a Sdružení. Lituji, že zde nejsou pánové, jichž se to týče. Jde o budoucnost Čechů a Slováků. Jest-li tato budoucnost má býti ohrožena, protože někdo nechce pustit z ruky trochu moci, pak to bude zločin. Rozhodnutí se stalo úředně a žádný úředník není oprávněn rušiti usnesení. Budu protestovati ve Sdružení.

A. Mamatej: Jsem též jeden z těch, kdo z počátku byli proti Odbočce Nár. Rady. Když se však tato instituce zorganizovala, když jsme to oznámili veřejnosti, bylo by hříchem vše rozbíjet. My bychom nemohli s tím před slovanský lid. Prosím pp. bratry Čechy, aby organizaci zachovali. Nikdo nemá práva změnit usnesení Nár. Rady, která byla přijata na konferencích v Chicagu i na sjezdu Ligy v New Yorku.

Pankuch: My Slováci máme úplnou důvěru k p. Perglerovi a navrhuji, aby mu byly vysloveny díky.

Pergler: Tomu, co se děje nyní, předcházela celá řada věcí. Jsem přesvědčen, že Odbočka nemůže fungovati. Je to kampaň, neříkám, že úmyslná, která se vede od počátku. Již před rokem se přišlo s návrhem na Odbočku. Nár. Rady, když prof. Masaryk telegrafoval: Utvořte N. R., je-li to žádoucí, s Perglerem a Fišerem v čele. Pan Voska byl pro to, aby se to nedělalo. Stejně já a dr. Fišer. Pan Voska se vrátil z Ruska a obnovil tento návrh, ale já jsem řekl, že by předsedou musel býti předseda Ligy a Sdružení. Věřím, že Odbočka je umělé těleso. Věřím-li to i nyní, není to sabotáž.

Dnes se v New Yorku chodí a říká se, že kanclář Nár. Rady nic nedělá. Řekl to p. Voska, když tu byl čtyry dny po ná-

vratu z Ruska. Nejde mi o osoby, jde mi o věc. Půjdu do armády. Mne urazilo z duše ne to slovo, ale způsob, jak nevyspěle se mezi námi jedná. Pan Koukol se přiznal, že neznal věci tak, jak je zde slyšel a přece, aniž by se ptal napřed, urazil mne. Oznamuji svou resignaci jako člen Nár. Rady a ředitel kanceláře, ponechávaje si místo-předsednictví sdružení.

Voska: Já jsem v New Yorku mluvil, když ještě kancelář ve Washingtoně nebyla a mluvil jsem proto, aby tam byla. Pan Pergler nemůže resignovati. Lidé ve hnutí se nestaví ani nekácejí sami. Pan Pergler neznal mého návrhu a řekl, že nemluví v něm o Slováčích a že nemluví o autpnomii. Já mluvím o Slováčích a o československém státě. Tady je kopie, kdo chce, může ji viděti. To bylo v době, kdy spojenci byli přitlačeni ke zdi. To všechno mne však nevyhání ze hnutí. Ani p. Pergler nemá povolit. Jest-li ústředna v Chicagu nejdna ukázněně a v souhlase s usneseními chicagské konference, porušila důvěru československého lidu a hodila ji do bláta. Hlas konvence chicagské je hlasem všech. Toto těleso musí zůstat, ale musí býti lepší než je. Toto těleso si nemá dáti líbiti takové věci, pane předsedo, a tu je nutno, aby předseda pomohl.

A. Mamatej. Nerozčilujme se. Nutno vše urovnati. Prosím pana Koukolu, aby věc odvolal.

Koukol: Já nabízím panu Perglerovi satisfakci, jakou si přeje.

Mamatej: Kdyby tato Odbočka Nár. Rady nic jiného neprovedla než sblížení Čechů a Slováků, pak vykonala mnoho a nutno se jí zastati.

Písecký: Apeluji na p. Perglera, aby se nevzdával, neboť by poškodil hnutí. Je to moje osoba, která působí zlou krev a kterou možno odstraniti pro dobro věci bez škody pro hnutí. Je to moje osoba, proti níž se ozvaly hlasy i ve středu Odbočky i v New Yorku i v Chicagu. Proto pravím s rozvahou: Vzdávám se tajemnictví Odbočky Nár. Rady a redaktorství orgánu Odbočky. To snad pomůže.

O. Zlámal: Nikdo nemá práva resignovati. Jen prof. Masaryk může přijmout resignaci.

B. Šimek: Nikdo se nesmí vzdávati práce, ani p. Pergler, ani p. Písecký, aby nevznikly otázky a pobouření ve veřejnosti. Anž o ústředně at' se nemluví veřejně. My, členové ústředny sami uděláme pořádek. Také bych měl chut' praštit vším, ale neudělám to. Nejde o osoby, ale o následky, jaké by to mělo. Přes obavy a nedůvěru k novému útvaru přece jsme dosáhli aspoň sblížení Čechů a Slováků. Tvrdohlavce přesvědčíme po dobrém, nebo je přehlasujeme. Kromě spojení se Slováky dosáhli jsme v Odbočce i spojení všech našich stran. Přítel Pergler jistě najde možnost nésti dále toto břemeno. Neměl jsem ponětí, že se peníze nevyplácejí. Toto těleso má velký význam. Neodcházejme z této síně s myšlenkou, že jsme jen střepy bývalé nádoby. Neházejme klacky v cestu akci, nepřekážejme, kde je třeba pomoci. Mějme na paměti cíl. Bud' me chladní. Dohodněme se na něčem. A neutěčme jeden od druhého.

Pergler: Vyčkám rozvoje debaty.

Manatej: Myslím, že všechno nedorozumění vzniklo z toho, že nebylo peněz. Spolehli jsme se, že Nár. Sdružení peníze vyplatilo, proto jsme sami tak nespěchali. Nemůžeme rozbiti Národní Radu, která je nutná pro nás i pro vás.

Getting: Jaký odpor má Nár. Sdružení proti Odbočce Národní Rady?

Šimek: Nevím. Poprvé to slyším. Jsem však přesvědčen, že to úředně nemá práva činit.

Straka: Jedna z příčin je, že nebylo záruky. Záruka 25 tisíc je veliká. Nutno snížit záruku pro pokladníka a dozorce a pak si záruky opatříme i já i p. Schustek.

Zlámal: Příčinou sabotáže Nár. Sdružení je muž, jehož si vážím jinak -- p. Vojta Beneš. Byl uražen, že nebyl zvolen do Národní Rady. Bolelo ho to. Zašel příliš daleko. Já ho ctím, ale to, co dělá, je slabost; řekl jsem prof. Masarykovi, že je žárlivost mezi Píseckým a Benešem.

Písecký (přerušuje): Ne s mé strany.

Zlámal: Masaryk řekl: Jsou to dva kantoři. To musí být vyrovnáno mezi oběma. Ať se Písecký vzdá redaktorství neexistujícího orgánu Odbočky a myslím, že to Beneše upokojí.

Mika podal zprávu, která je připojena na konci, protože nebyla dodána v čas.

Až potom zapisoval F. Písecký.

Od 5.30 do 6.45 důvěrná schůze, z níž se vzdálili na pokyn předsednictva oba dosavadní tajemníci i ostatní nečlenové Odbočky.

Po delší důvěrné poradě bylo dosaženo následujících usnesení, která byla formulována a přečtena prof. Šimkem.

1). Poněvač po telegrafickém protestu pp. Beneše a Fíšra vysloveny byly jisté pochybnosti o správnosti volby zapisovatelů vně členstva Odbočky ČSNR, usneseno přijetí rezignace pana Píseckého, načež i p. Gessay prohlásil, že se vzdává svého úřadu jako zapisovatel. Rezignace jeho byla též přijata a přikročeno k volbě nového zapisovatele. Navrhnut byl pan Dostál, který však jmenování nepřijal. Na to zvolen p. A. B. Koukol.

2). Usněženo dále, že všechna jednání Odbočky jsou důvěrná. Hosté ani členové kanceláří nemají k nim přístupu.

Rev. A. Zlámal navrhuje přenést kancelář Tiskovou a Propagační do New Yorku.

Pankuch vyslovuje s tím svůj nesouhlas, vidí v tom nebezpečí pro Slováky, poněvač odejitím ředitele Tiskové kanceláře, pana Miky, byli by zbaveni Slováci oficiálního zastoupení v řízení našich záležitostí ve Washingtoně.

Pergler uvádí, že pro přestěhování kanceláře za nynějších poměrů z Washingtonu jsou mnohé věcné důvody, nemožnost najmout byty pro pracovníky, drahota, atd.

Koukol potvrzuje tyto důvody, uvádí co viděl za své poslední návštěvy ve Washingtoně.

Dostál myslí, že by v té věci si měli rozhodnout Slováci sami.

Kubášek podává dodatek k návrhu Zlámalovu, toho smyslu, aby do washingtonské kanceláře přidělen byl slovenský pracovník.

Návrh tak upravený přijat.

Slováci žádají, aby se mohli na několik minut vzdálit ku poradě.

Pí. Motáková mezitím podává zprávu, že slečna Ethel Cablikova byla přidělena Slovenskou Ligou jako zástupkyně Slováků v Pomocném výboru a žádá, aby bylo definováno její postavení. Na návrh Zlámalu rozhodnuto, aby sl. Cablikova měla titul tajemnice.

Straka navrhuje, aby zapisovatel uvědomoval členy o schůzích Odbočky. Přijato.

Pergler podává rozpočet. Poukazuje napřed, že poměry ve Washingtoně vyžadují zvýšení platů pracovního personálu. Nové místnosti, do kterých se Odbočka přestěhuje v měsíci srpenci, budou stát \$75 měsíčně.

Platy: Tvrzický \$40 týdně, Matocha \$40 týdně, Císař, nezbytný, poněvač zná naše věci, politiku, \$40, stenografka \$25 týdně, druhá stenografka \$20 týdně. Pergler sám se považuje za člena Evropské organizace a rozhodnutí o jeho platu budiž ponecháno prof. Masarykovi. Rozpočet schválen.

P. Mamatel oznamuje, že rev. Murgaš musí odcestovat a než odejde, žádá o příležitost, předložit zápisu o dohodě zástupců Slováků s prof. Masarykem. "Vydání tohoto zápisu bylo považováno za nutné z toho důvodu, že mnozí Slováci využívali nynější situace proti bratrům Čechům i žádali jsme proto prof. Masaryka, aby vydal podobné prohlášení." Text dohody čten i schválen, i usnešeno, aby byl zanesen do protokolu:

"Představitelé Slovenských a českých organizací ve Spoj. Státech, Slovenské Ligy a Bohemian National Alliance porokovali za přítomnosti předsedy Nár. Rady o československé otázce a o posavadních programových projevech a usnesli se:

Schvalujeme politický program, usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státě utvořeném z českých zemí a Slovenska.

Slovensko bude mít svou vlastní státní administrativu, svůj sněm, slovenčina bude úředním jazykem ve škole, v úřadě a veřejném životě vůbec.

Československý stát bude republikou, jeho konstituce bude demokratická. Podrobná ustanovení o zařízení československého státu ponechávají se cvebozeným Čechům a Slovákům a jich právoplatným představitelům.

Organizace spolupráce Čechů a Slováků ve Spoj. Státech bude podle potřeby a měnící se situace při společném dorozumění prohloubena a upravena."

Mika podává rozpočet:

Pergler se hlásí ke slovu a navrhuje, aby plat Mikovi byl určen na \$50.

"Rozpočet Informačno-Propagačního odboru:

Platy: Mika \$50, 2 pomocníci \$70, stenografka \$18, chlapec \$10, rent \$20, pošta \$40, papír \$15; společně \$223.
223 13 2899.

Staré dluhy: Constables & Co. \$63, Am. Med.^{Book} Co. na účet knih a časopisů ze Švédska \$600, prekladanie z Mad'ar-

činy \$160, kancelaria: Nábytok a stahovanie z Washingtonu \$288; spoločne od June 1. -- Sept. 1. \$4,000.

G. Mika."

Celkom \$4,000 za 3 mesiace. Prijato.

Pergler predkladá návrh dra. Aleše Hrdličky na zřízení statistické kanceláře. Návrh ten předpokládá založení nové organizace, neboť provedení toho, co dr. Hrdlička má v myslí, vyžadovalo by značného nákladu a práci několika let. Odporuji, aby dána byla dru. Hrdličkovi naše kancelář k dispozici.

Mika souhlasí s vývody Perglerovými a dodává, že Carnegieho Foundation sbírá už podobnou statistiku, jakou má na mysli dr. Hrdlička. Vydání na práci podobnou by jistě přesahovalo rozpočet dra. Hrdličky a rozhodně by bylo větší, než jaké si můžeme vzít na sebe.

Dostal se přimlouvá za sbírání statistiky. Konečně přijat návrh Perglerův, aby dru. Hrdličkovi bylo oznámeno, že naše organizace mu stojí k dispozici v jeho práci.

Mika: Čtvrtý červenec prohlášen byl presidentem jako den loyality a má být tak oslavován obzvláště v místech, kde je usazeno přistěhovalé obyvatelstvo. Ve Washingtoně obzvláště připravuje se důležitá slavnost pod řízením Public Information Committee. Byli jsme požádáni, abychom se účastnili této oslavy co nejokázalejším způsobem. Jedná se předně o slavnostní pochod, jehož se účastní různí národové společenství a mezi nimi i Čechoslováci. Poněvač ve Washingtoně není Čechů ani Slováků, bude třeba dovést je z Baltimore, New Yorku a jiných míst. Vydání s tím spojené bude vyžadovat aspoň \$1,000. Dávám návrh, aby Nár. Rada povolila tento obnos.

Getting odporučuje účastnění se slavnosti, provedení však by mělo být svěřeno Bohem. Natl. All. a Slov. Lige.

Schustek poukazuje na to, že už je pozdě.

Mika: Ano, už máme jenom měsíc času, ale budeme-li jednat hnedka, dá se věc ještě pořídit. Náš výbor musí pracovat ve spojení s výborem ve Washingtoně, který řídí celou slavnost a pak by to bylo nepraktické, předávat řízení této věci na starost Slovenské Ligy a ČNS. Rozumí se samo sebou, že bez jejich součinnosti se neobejdeme a za tím účelem požádáme krajský výbor ČNS a okresní sbor SL v New Yorku o pomoc. Řízení věci však musí soustředěno být ve Washingtoně. Vláda svým Public Information Committee stojí za touto slavností a hledí na ni jako na jistý druh politické demonstrace. Proto je nutno abychom za každou cenu se jí účastnili. Gettingův návrh propadá.

Straka navrhuje, aby řízení slavnosti svěřeno bylo panu Perglerovi a Mikovi a žádaný obnos \$1,000 aby byl povolen. Prijato.

Kopecký -- Vojenská kancelář-- podává rozpočet.

--- -- -- --

Stanovy budútež upraveny ve smyslu návrhů přijatých. Od vydávání orgánu se prezatím upouští.

Příští schůze:

Straka navrhuje, aby příští schůze ČSNR konala se v Clevelandě, v Národní síni, ve čtvrtek, 5. září a v pátek, 6. září; aby byla společná porada se zástupci kraj. výborů ČNS, Sv. C. Kat. a okresních sborů Slovanské Ligy; a tajemníkům budiž uloženo závčas upovědomit všechny. Přijato

Písecký vysvětluje Voskovo memorandum.

Císař oznamuje, že Public Committee ve Information Committee ve Washingtoně v porozumění a pod dozorem ČSNR rozhodlo se vydat serií protirakouských kartonů. Dále dodává, že kancelář NR se chystá vydávat serií informačních brožur o československé otázce v umělecké úpravě, kterou na se ochotně vzal p. Růžička. Je důležité, aby se nám do toho nikdo neplet vydáváním podobných publikací na svoji pěst. ČSNR by měla požádat SL a BNA, aby zatím se zdrželi vydávání podobných věcí bez předchozího dohodnutí se s úřadovnou ČSNR.

Mika protestuje proti tomu, poněvač podle jeho názoru, spadá věc tato pod činnost kanceláře propagační.

Politický odbor pověřen přípravami a zasiláním pozdravných telegramů do Evropy i na jiná místa, uzná-li to za vhodné.

Pí. Motáková podává zprávu Pomocného výboru:

Československé armádě posláno do Francie posláno.

5 beden pletených předmětů, muselin, tužky, dýmky, mýdlo za \$5,800.00; 6 beden, z nichž 5 obsahovalo vlněné předměty, 1 tabák, prádlo, šaty, atd. za 4, \$4,184.00; 23 bedny tabáku za \$781.00; 2 bedny cigaret za \$246.25; 3 bedny a 4 balíky tabáku za \$262.58; 16 beden pletených předmětů, šatů, knih, tabáku, mýdla a individuálních balíčků za \$5,375.00; 16 beden tabáku, cigaret, mýdla a individuálních balíčků za \$2,099.00 sud ~~118, 227.25~~ tabáku za \$400.00; celkem 76 kusů za \$18,927.83.

Všichni dobrovolníci, odcházející do Francie opatření byli všim potřebným pletených předmětů, jako svetrem, helmou, párem ponožek a nátepníček, dále kabelkou naplněnou potřebami psacími, hřebem, jehlami, nitmi, knoflíky, nůžkami, nožem, kartáčkem a pastou na zuby, trochou tabáku, dýmku, kapesníkem, žinkou, mýdlem a ručníkem.

Do kampu ve Stamfordě posláno:

3 bedny a několik balíků, obsahujících 130 svetřů, 100 párů spodního prádla, 351 kapesník, 106 ručníků, 74 párů pajama, 90 párů onucí, 62 naplněné kabelky, 144 plechovky tabáku, 2 tucty paklíků "Velblouda". Dále knihy, kabáty, boty, spodní prádlo a j., jak jsme byly o ně žádány.

Pomocným výborům posláno na vzor: 26 kusů spodního prádla ponožky, naplněné kabelky a svetry.

Od 10. dubna do dnes posláno 398 psaní a 47 lístků.

Přijaty 123 zásilky (některé o několika bednách) od Pomocných výborů a to: pletených předmětů, spodního prádla atd pro dobrovolníky a zajatce od jednotlivých dárců balíky tabáku atd.

Přijato \$395.25 pro 22 dobrovolníky a zajatce ve Francii. Posláno prostřednictvím Vojenské kanceláře.

Oběžníky rozeslány: psaní Červeného Kříže všem vojenským důvěrníkům a Pomocným výborům, překlady (30) kanceláři

Červeného Kříže ve Washingtoně, psaní Pomocným výborům ohledně organizace, poučení Pomocným výborům, všechny oběžníky různým novinám.

Od 20. do 27. května konaly jsme s veškerým úsilím práci pro Red Cross Drive v ~~BNA~~ BNA a SL.

Výkaz vydání Pomocného výboru ČSNR za dobu od 20. února do 29. května, 1918.

Příjmy: od Vojenské kanceláře v N. Y. \$200.00; od kraj. v. výboru ČNS v N. Y. \$500.00; dary fondu tabákovému \$1,234.10; dary fondu čokoládovému \$15.00; dary pro dobrovolníky ve Francii \$295.25; celkem přijato \$2,244.35.

Vydání: Koupení a posláni tabáku armádě do Francie \$816.50; dary dobrovolníkům poslané prostřednictvím Vojenské kanceláře v N. Y. \$395.25; koupení a posláni čokolády do Francie \$15; za War Saving Stamps \$100; celkem \$1,226.75.

Vydání administrativní: Nábytek a zařízení \$205.35; služné \$272.05; express \$63.38; kancelářské potřeby \$22.71; nájemné poštovní, atd. \$108.15; celkem \$671.64.

Všechno vydání \$1,898.39.

Celkové příjmy	\$2,244.35	Hotově v rukách	\$ 10.19
vydání	\$1,898.39	Zbytek v bance	\$355.77
		Zbytek	\$345.96

Zbytek \$ 345.96

New York, 29. května, 1918.

Libuše S. Motáková.

Záležitost platu pí. Motákové jako referentky vzata v úvahu.

Straka žádá si vysvětlení ohledně času, který pí. Motáková věnuje své práci. Vysvětleno mu, že je v úřadovně od 10 hod. ráno do 6 večer a mimo to několikrát v týdnu večer až do 10 hod. i dále. Na to navrhnul p. Straka, aby pí. Motákové byl ustanoven plat \$30 týdně a té od toho dne, kdy začala pracovat. Ostatní vydání Pomocné kanceláře rozpočtena následovně: sl. Cablkova \$25, stenografka \$20, nájemné asi \$25 měsíčně. Celkem asi \$2,100 na 6 měsíců.

Kopecký vysvětluje potřeby Vojenského výboru: Vojenská kancelář je udržována vojenskou správou -- je pouze potřeba peněz na vydání rekrutních výborů. Povoleno \$3,000 na 3 měsíce, kterážto apropriace bude po případě zvýšena. Usnešeno také, aby referent Vojenské kanceláře byl zároveň referentem Nár. Radě pro vojenské záležitosti a jako takovému, aby mu bylo dáno právo, účastniti se zasedání tohoto tělesa.

Kubáček dává návrh, aby protokoly jednání z první a druhé schůze ČSNR zaslány byly všem členům. Přijato.

Schustek navrhuje: Boh. N. All. a Slov. Liga bud'tež požádány povolit dodatečně po \$5,000 na příští 6 měsíce, jakož aby vyplítily částky povolené v minulých schůzích (\$10,000 na každé těleso). Přijato.

Mamatej dává návrh, aby vydání a cestovné členů ČSNR bylo na příště placeno z pokladny ČSNR. Přijato.

Schůze ukončena v 8 hodin 45 minut večer.

Trenčiansky hrad. Foto Peter Švorc

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

Olomouc. Foto Peter Švorc

VYUČOVACIA HODINA DEJEPISU A JEJ ŠTRUKTÚRA

Darina VASILOVÁ

Vyučovacia hodina je organizačná forma, pri ktorej učiteľ pracuje v presne vymedzenom čase so stálou skupinou žiakov v učebni, ktorá je pre túto triedu vyhradená. Pracuje podľa stabilného rozvrhu hodín, pričom využíva vhodné metódy a prostriedky, aby dosiahol stanovené vzdelávanie a výchovné ciele pri rešpektovaní didaktických princípov.¹ Uvedené vymedzenie jednej zo základných pedagogických kategórií, pochádzajúce zo 60. rokov 20. storočia, je stále aktuálne aj na začiatku 21. storočia. Vyučovacia jednotka je uzavretým útvarom organizácie učebnej práce učiteľa a žiaka. Vo vzťahu k edukačnému procesu je článkom v komplexe vyučovacích hodín. Zároveň je to zložito štruktúrovaný, vnútorne spätý a komplexný didaktický útvar. Má presne vymedzený čas, priestor, cieľ, obsah, prostriedky, metódy, druh, formu, typ a štruktúru.

Vyučovacia hodina dejepisu

S teoretickým rozpracovaním problematiky vyučovacej hodiny z hľadiska dejepisného vyučovania sa stretávame v prácach významných predstaviteľov odborej metodiky a didaktiky dejepisu ako Václav Mejstřík, Ondrej Stojka, Vasil' Franko a Július Alberty, ktorí venovali problematike vyučovacej hodiny vo svojich monografických prácach pozornosť. Václav Mejstřík ponímal vyučovaciu hodinu ako „základnú vyučovaciu jednotku, v nej sa žiaci zoznamujú pod vedením učiteľa s novými poznatkami, ktoré si osvojujú a precvičovaním i opakovaním upevňujú“.² Podľa ďalšieho metodika a nestora slovenskej metodiky Ondreja Stojku je vyučovacia hodina „základnou organizačnou formou výchovno-vyučovacej práce, v ktorej si žiaci pod vedením učiteľa a za pomoci vyučovacích prostriedkov osvojujú nové historické poznatky, precvičovaním a opakovaním ich prehľbujú a upevňujú“.³ Vasil' Franko charakterizoval vyučovaciu hodinu dejepisu ako „základnú vyučovaciu jednotku, v ktorej sa realizuje cieľ a obsah dejepisu“.⁴ Aj Július Alberty zaradil vyučovaciu hodinu k organizačným formám vyučovania dejepisu ako „normatívne, časové a priestorové stanovené podmienky“.⁵

V triedno-hodinovom systéme počas vyučovacej hodiny si žiaci vedení a riadení učiteľom dejepisu prostredníctvom hromadnej, skupinovej alebo individuálnej formy

-
- 1 VELIKANIČ, Ján: *Organizačné formy vyučovania*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1967, s. 110.
  - 2 MEJSTRÍK, Václav: *Stati z metodiky vyučování dějepisu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 105.
  - 3 STOJKA, Ondrej: *Metodika vyučovania dejepisu*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1961, s. 187.
  - 4 FRANKO, Vasil': *Organizačné formy dejepisného vyučovania*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1973, s. 34.
  - 5 ALBERTY, Július: *Didaktika dejepisu*. Banská Bystrica : Univerzita M. Bela v Banskej Bystrici; Fakulta humanitných a prírodných vied, 1992, s. 114.

práce osvojujú sústavu historických poznatkov, opakovaním si ich upevňujú, systematizujú a zovšeobecňujú. Nadobúdajú tak potrebné vedomosti, zručnosti a návyky, rozvíjajú svoje poznávacie a tvorivé schopnosti. Z hľadiska koncepcnosti a prehľadnosti vymedzila Darina Vasiľová vo svojej *Typológii vyučovacích hodín dejepisu* nasledovné charakteristické znaky vyučovacej hodiny dejepisu:

- začlenenie medzi základné organizačné formy vyučovacieho procesu,
- prezentácia časovo a priestorovo uzavretého celku,
- realizácia za prítomnosti triedneho kolektívu žiakov, vedeného učiteľom,
- uskutočnenie podľa časovo-tematického plánu a rozvrhu hodín,
- aplikácia a realizácia (v rámci vyučovacej hodiny) výchovných a vzdelávacích cieľov, úloh a obsahu dejepisu ako vyučovacieho predmetu,
- súčasť sústavy predchádzajúcich a nasledujúcich hodín dejepisu,
- je miestom, kde si žiaci osvojujú určitú sústavu poznatkov – vedomostí, zručností a návykov.⁶

Štruktúra vyučovacej hodiny dejepisu je podmienená didaktickými cieľmi (vzdelávacie/kognitívne, výchovné/afektívne a psychomotorické) sprístupňovaného učiva a obsahom učiva. Po ich analýze pristupuje učiteľ dejepisu k výberu vyučovacích metód (motivačných, expozičných, fixačných i diagnostických) a vyučovacích prostriedkov (od živého slova učiteľa cez zápis na tabuľu i do zošita až k učebným textovým a názorným pomôckam, resp. využitiu didaktickej techniky) pri rešpektovaní didaktických zásad vedeckosti, názornosti, vekuprimeranosti i sústavnosti.

Ciele vyučovacej hodiny dejepisu

K významným faktorom ovplyvňujúcim stanovenie štruktúry vyučovacej hodiny, t. j. jej charakter i samotný priebeh, patria vzdelávacie a výchovné ciele vyučovacej hodiny, vyplývajúce z obsahu samotnej edukačnej jednotky. Cieľom dejepisného vyučovania je v najvšeobecnejšej rovine oboznámiť žiakov s vývojom ľudskej spoločnosti a naučiť ich metóde samostatného získavania poznatkov o historických javoch, vrátane spôsobu hodnotenia týchto javov. V zmysle nového Štátneho vzdelávacieho programu je cieľom dejepisného vyučovania na základných školách tvorba „*študijných predmetových, medzipredmetových kompetencií – spôsobilostí, schopností využívať kvalitu získaných znalostí v rôznych poznávacích i praktických situáciách, ktoré umožnia žiakom, aby nepristupovali k histórii len ako k uzavretej minulosti, ale aj k rozvíjaniu celej škály kompetencií (spôsobilostí) klásť si v aktívnej činnosti kognitívne rôznorodé otázky, pomocou ktorých sa cez prizmu prítomnosti pýtajú na minulosť a vytvárajú si tak postupne vlastný názor.*“⁷ Podobne aj na strednej škole je hlavným cieľom dejepisného vyučovania „*tvorba študijných predmetových kompetencií – spôsobilostí, schopností využívať kvalitu získaných znalostí v rôznych poznávacích i praktických situáciách,*

6 VASIĽOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 5-6.

7 *Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 2. 2. upravená verzia*. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2 [online]. [cit. 2010-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%202.pdf>.

ktoré umožnia žiakom: poznávať históriu, ktorá nepredstavuje uzavretú minulosť so vždy konečnými a jednostrannými interpretáciami; ktorá je výsledkom mnohostranného a protirečivého procesu; poznávať históriu na základe kritickej analýzy primeraných multiperspektívnych (mnohostranných) školských historických prameňov, ktoré považujeme za základný prostriedok nadobúdania spôsobilosti rozumieť dejinám, preto aj za integrálnu súčasť didaktického systému výučby dejepisu i učebníc dejepisu; rozvíjať komplex kompetencií – spôsobilostí, schopností klásť si v aktívnej činnosti kognitívne rôznorodé otázky, prostredníctvom ktorých žiaci riešia uvedené úlohy a problémy; rozvíjať a kultivovať kultúrny dialóg a otvorenú diskusiu ako základný princíp fungovania histórie i školského dejepisu v demokratickej spoločnosti; závažným predpokladom rozvíjania a uplatňovania uvedených cieľových kategórií je prekonávať transmisívnu výučbu dejepisu, ktorej podstatou je odovzdávanie poznatkov v hotovej podobe prevažne explikačnými (vysvetľujúcimi) metódami a prostredníctvom frontálnej výučby, a v širšej miere aplikovať prístupy, ktoré kladú dôraz na aktívne učenie, na proces hľadania, objavovania a konštruovania (vytvárania) poznatkov na základe vlastnej činnosti a skúsenosti v interakcii s učiteľom a spolužiakmi v kooperatívnom učení. “⁸ Uvedené ciele je možné dosiahnuť postupným sprístupňovaním a zovšeobecňovaním konkrétnych faktov z jednotlivých období vývoja ľudskej spoločnosti, chápaním zákonitostí historického vývoja, vyvedením poučenia, ktoré dejiny prinášajú pre súčasnosť a pre konanie v budúcnosti na základe poznania konkrétnych historických faktov a pochopenia zákonitostí historického vývoja, osvojovaním si metód získavania nových poznatkov o historickom vývoji ľudstva⁹ inovatívnymi metódami, metódami aktívneho učenia, samostatnou prácou – rekonštrukčnou a reprodukčnou – naučiť sa pracovať s týmito poznatkami a využívať ich. Významné miesto v realizácii uvedených cieľov patrí využívaniu samostatnej práce žiakov,¹⁰ informatizácii dejepisného vyučovania¹¹ a moderným koncepciam výučby – kooperatívneho vyučovaniu a projektovému vyučovaniu.

8 *Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia.* Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2 [online]. [cit. 2010-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

9 Cieľové zameranie výučby dejepisu na rôznych typoch škôl pred prijatím Štátneho vzdelávacieho programu v roku 2008 pozri VASIĽOVÁ, Darina: Poňatie, význam, ciele a úlohy dejepisného vyučovania na základnej škole, strednej škole (gymnázium, stredná odborná škola), strednom odbornom učilíšti. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 1, 2006, č. 1. 47 s. ISSN 1337-0707 [online]. Zodp. red. Darina Vasiľová. [cit. 2006-12-11]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/2006-1/12.htm>>.

10 Samostatnú činnosť žiakov v dejepisnom vyučovaní a jej druhy pozri bližšie VASIĽOVÁ, Darina: Aktívne osvojovanie si poznatkov v dejepisnom vyučovaní – fenomén samostatnej práce žiakov/Active acquisition of knowledge in the teaching of history – the phenomenon of independent work of students. In: *XXVIII mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu : Sborník elektronických verzí recenzovaných příspěvků na CD-ROMu./XXVIII International Colloquium on the Management of Educational Process : Proceedings of electronic version of reviewed contributions on CD-ROM.* Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2010, s. 1-10. ISBN 978-80-7231-722-6

11 Informatizáciu a jej využitie vo výučbe dejepisu pozri bližšie VASIĽOVÁ, Darina: Informatizácia a dejepisné vyučovanie/Informatization and teaching of history. In: *Infotech 2007. Moderní informační a komunikační technologie ve vzdělávání.* Díl 2. Ed. Jiří Dostál. Olomouc : Votobia

Výchovné a vzdelávacie ciele dejepisného vyučovania sa realizujú v troch vzájomne sa prelínajúcich a vzájomne sa doplňujúcich oblastiach:

- poznávacía oblasť,
- hodnotová oblasť,
- praktická oblasť.

Do *poznávacej oblasti* patria základné poznatky z národných a svetových dejín s využitím regionálnych dejín, poznatky z dejín kultúry, umenia, vedy a techniky, schopnosť orientácie v priestore a čase (rozumová výchova, výchova k hodnotám poznania).

Rozvíjanie *hodnotovej oblasti* znamená viesť žiaka k tomu, aby si vážil historický odkaz predkov, formovať jeho historické vedomie, pestovať v ňom hrdosť na národnú históriu, úctu k iným národom a hodnotám kultúry iných národov a národností, upriamiť pozornosť na tie vývinové obdobia ľudstva, v ktorých dominuje snaha národov o demokraciu, pokrok, humánnosť (mravná a etická výchova, výchova k všeludským hodnotám, vlastenecká výchova...).

Praktická oblasť je zameraná na osvojenie si zručností a návykov práce s vyučovacími prostriedkami, metódami práce historika, využívanie medzipredmetových vzťahov (pracovná výchova...).

Z hľadiska miery konkretizácie obsahu výchovné a vzdelávacie ciele v procese vyučovania tvoria trojstupňovú hierarchiu:

1. **Všeobecné výchovné a vzdelávacie ciele**, ktoré majú najširšiu platnosť (dejepis ako vyučovací predmet na danom type školy – D. V.) a týkajú sa hlavne schopností a vlastností človeka, ale aj systému takých vedomostí a zručností, ktoré mu umožňujú orientovať sa vo svete, ďalej sa vzdelávať, výchovne pôsobiť na seba, ale aj na iných.
2. **Špeciálne výchovné a vzdelávacie ciele** odvodené od všeobecného cieľa a vzťahujúce sa k určitému obsahu (dejepis v tom-ktorom ročníku na danom type školy – D. V.). Sú konkretizované v základných pedagogických dokumentoch.
3. **Konkrétne výchovné a vzdelávacie ciele** sú stanovené pre určitú vyučovaciu hodinu. Sú formulované pomocou aktívnych slovies a aj ako úlohy, ktoré majú byť v príslušnej pedagogickej jednotke splnené. Vyznačujú sa jasnosťou, ucelenosťou a konkrétnosťou, ktorá umožňuje lepšiu kontrolovateľnosť. Je možné overiť si nielen mieru splnenia daného cieľa, ale aj to, akými prostriedkami a za akých podmienok bol výsledok dosiahnutý. Konkrétne ciele vyučovacej hodiny formuluje učiteľ na základe poznania všeobecného cieľa i špeciálnych výchovných a vzdelávacích cieľov s ohľadom na špecifické podmienky triedy. Presné a konkrétne vymedzenie cieľa vyučovacej hodiny umožňuje ľahšie a optimálnejšie zvoliť si zodpovedajúce metódy i prostriedky k danému obsahovému zameraniu učiva.

V štruktúre dejepisných cieľov vystupujú ako prvé tie, ktoré súvisia s intelektuálnymi schopnosťami žiakov. Môžeme ich označiť ako **vzdialené, perspektívne všeobecné ciele** vychádzajúce z taxonómie kognitívnych funkcií. Od začiatku 90. rokov 20. storo-

---

Olomouc, 2007, s. 869-872. ISBN 978-80-7220-301-7 [online]. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <http://infotech.upol.cz/sbornik_INFOTECH07_dil_1.pdf>.

čia ich v edukačnom procese i v dejepisnom vyučovaní konkretizuje najmä Bloomova taxonómia kognitívnych oblastí¹² s vypracovanými otázkami, ktoré rozvíjajú jednotlivé úrovne a dajú sa aplikovať vo výučbe dejpisu:

1. *Vedomosti*: povedz – vymenuj – kto – kedy – ktorý – definuj – nájdi – uved', čo vieš.
2. *Pochopenie*: povedz vlastnými slovami – opíš, ako sa ťa to týka – daj do vzťahu – interpretuj – porovnaj – daj do kontrastu.
3. *Aplikácia*: demonštruj – použi na riešenie – kde /kam/ to vedie – ako a kde to môžeš využiť.
4. *Analýza*: odôvodni prečo – prečo sú príčiny, aké sú – aké sú dôsledky – ako by si začal – aké sú kroky postupu – špecifikuj podmienky – vymenuj problémy.
5. *Syntéza*: vytvor – vymysli – navrhni hypotézu, čo by sa stalo keby..., – zlož – rozvíjaj – vytvor niečo nové.
6. *Hodnotenie*: vytvor normu – ktoré sú dobré a zlé – ktoré sa ti páči, posúď – odstupňuj od dobrého po zlé, zväž, zhodnot' výsledok – posúď dôkaz – zhodnot' podľa toho, ako to cítiš – rozhodni.¹³

Ako druhé v štruktúre vyučovacích cieľov vystupujú **vlastné, konkrétne ciele učiteľa**, súvisiace so stratégiou vyučovacích postupov, najčastejšie sa realizujú v rovine výchovných cieľov. Ich podstatu vyjadruje najmä Gloeckelova taxonómia cieľov:

- *Estetické ciele* – dejepis má byť zaujímavý.
- *Teoretické ciele* – dejepis má poskytnúť prehľad.
- *Etické ciele* – dejepis má učiť premýšľať o dobrom a zlom.
- *Monumentálne ciele* – dejepis má inšpirovať.
- *Antikvárne ciele* – dejepis má udržovať živé tradície.
- *Kritické ciele* – dejepis má viesť k vytváraniu kritického stanoviska.
- *Ciele politického utvárania, uvedomovania* – dejepis má politicky utvárať.
- *Antropologické ciele* – dejepis má viesť k poznaniu seba samého.
- *Filozofické ciele* – dejepis má viesť k úvahám.¹⁴

Ako tretie vstupujú do štruktúry cieľov **vlastné konkrétne komunikatívne ciele** súvisiace so psychologickými aspektmi dejepisného vyučovania. Môžeme ich označiť ako **kognitívne** alebo **afektívne ciele**:

1. Ciele vedúce k eliminácii pocitu hrozby, atmosféry napätia.
2. Ciele vedúce k voľbe, výberu.
3. Ciele vedúce k tréningu spolupráce, komunikácie so žiakmi.
4. Ciele vedúce k obohateniu prostredia, v ktorom sa vyučuje.¹⁵

12 Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.

13 Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8.

14 GLOECKEL, H.: Geschichtsunterricht. In: *Dejepis, doškoloňovací kurz pre vyučujúcich*. Prešov; Amsterdam : Copyright Allgemeine Hogeschol, 1991, s. 9-13.

15 Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: Učiteľské noviny, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.

Výchovné využitie učiva je veľmi dôležitým faktorom najmä pri spoločenskovedných predmetoch. Výchovné ciele môžeme v dejepisnom vyučovaní aplikovať najmä prostredníctvom hodnôt výchovy. Výchova má v živote a vývoji ľudskej spoločnosti mimoriadne dôležitú úlohu. Umožňuje, aby sa kultúrne dedičstvo, ktoré vytvorili predchádzajúce generácie, uchovalo a ďalej znásobovalo. Svoje poslanie môže plniť iba za predpokladu jasne stanovených cieľov. Globálne problémy sveta, kríza ľudskej spoločnosti, zasahujúca aj sféru školstva, najmä v oblasti výchovy, stavajú do popredia presadzovanie nových modelov a prístupov v edukácii. Jedným z nich je aj realizácia jednotlivých prvkov koncepcie globálnej výchovy presadzujúcej demokratický model edukácie, cieľom ktorého je viesť žiaka k osvojeniu si vlastností potrebných pre život v demokratickej spoločnosti.¹⁶ V tejto súvislosti vystupuje do popredia aj nová úloha učiteľa – učiteľa podporujúceho rozvoj osobnosti žiakov, ich samostatnosť, tvorivosť, aktivitu a schopnosť prezentovať vlastné názory.

Konkrétne ciele sú stanovené pre určitú vyučovaciu hodinu. Vyznačujú sa jasnosťou, ucelenosťou a konkrétnosťou, ktorá umožňuje lepšiu kontrolovateľnosť, pričom je možné overiť si mieru splnenia daného cieľa a prostriedky i podmienky k dosiahnutiu výsledku. Formuluje ich učiteľ na základe poznania všeobecného cieľa i špeciálnych výchovno-vzdelávacích cieľov s ohľadom na špecifické podmienky triedy. Presné a konkrétne vymedzenie cieľa vyučovacej hodiny umožňuje ľahšie a optimálnejšie zvoliť si zodpovedajúce vyučovacie metódy, formy i prostriedky k danému obsahovému zameraniu učiva.

Špeciálne výchovné a vzdelávacie ciele sú najčastejšie vyjadrované v súvislosti s jednotlivými hodnotami (zložkami) výchovy, v ktorých dominuje *rozumová výchova a výchova k hodnotám poznania, mravná výchova spätá s etickou hodnotou výchovy a výchovou k prosociálnosti, estetická hodnota výchovy, pracovná hodnota výchovy, svetonázorová výchova a výchova k náboženským hodnotám, vlastenecká výchova a výchova k národnej kultúre, branná hodnota výchovy a výchova k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku, výchova k všeludským hodnotám*. Uvedené hodnoty výchovy ako podsystémy globálnej výchovy majú svoje nezastupiteľné miesto aj v koncepcii dejepisného vyučovania.

Rozumová výchova je základnou zložkou výchovy človeka. Je to výchovná činnosť zameraná na rozvíjanie intelektu, poznávacích procesov, hlavne myslenia, reči a schopností racionálne a produktívne sa učiť, na osvojovanie základov vied a spoločenských skúseností v sústave vedomostí, zručností a návykov. Je zameraná na poznávaciu činnosť človeka, konkretizovaná v poznávacej oblasti teórie štruktúr cieľov edukácie v dejepisnom vyučovaní. Jej obsahové zameranie je veľmi blízke, až totožné s *výchovou k hodnotám poznania*, v ktorých dominuje vnímanie, pamäť, myslenie, reč. Znamená osvojenie

---

16 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 1-10.

si základných vedomostí z dejín slovenského národa a všeobecných dejín od počiatkov po súčasnosť s uplatnením tvorivosti pri riešení základných historických problémov a s využitím regionálnej histórie, ako aj osvojením si základných poznatkov z dejín kultúry, umenia, vedy a techniky. Nechýba schopnosť pohotovej orientácie v priestore a čase, schopnosť porovnávať, systematizovať, zovšeobecňovať i aktualizovať historické javy. Cieľom rozumovej výchovy v dejepisnom vyučovaní je konkretizovať obsah témy vyučovacej hodiny a viesť žiakov k osvojeniu si určitej sumy historických poznatkov. Úlohou rozumovej hodnoty výchovy je prenikať do zákonitostí prírody a spoločnosti a na základe poznania ich meniť a pretvárať. Výsledkom pôsobenia tejto hodnoty globálnej výchovy je určitá úroveň všeobecného a odborného vzdelania. V procese edukácie sa rozumová výchova využíva v súčinnosti s inými výchovnými hodnotami.¹⁷

Zámerné formovanie mravných kvalít, vlastností ľudí podľa celkových pomerov a potrieb obsahovým zameraním napĺňa *mravná hodnota výchovy*. Jej cieľom je prostredníctvom dejepisu postihnúť hlavné rysy morálky v rôznych epochách ľudskej spoločnosti, naučiť žiakov chápať kladné a záporné spoločenské hodnoty, ako aj neustále vznikajúce a vyvíjajúce sa morálne normy, názory, princípy. Je veľmi úzko spätá s etikou, ktorá je teóriou morálky. V ľudskej spoločnosti je vytvorená určitá sústava etických požiadaviek a pravidiel, ktoré sa v historickom vývoji menia.¹⁸ *Etická výchova* sa v dejepisnom vyučovaní zameriava na skúmanie dobra, zla, spravodlivosti, morálnych zákonov, noriem a hodnôt, ako aj predpokladov a následkov morálneho konania. Rozhodujúcim faktorom pozitívneho morálneho charakteru je prosociálne správanie.¹⁹ Pre aplikáciu morálnych a etických hodnôt je dominantná hodnotová oblasť, podľa ktorej majú byť dejiny pre žiaka zaujímavé, poskytovať prehľad, učiť premýšľať o dobre a zle, inšpirovať, udržiavať živé tradície, viesť k vytváraniu kritického stanoviska, politicky utvárať, uvedomovať, viesť k poznaniu seba samého, viesť k úvahám. Etické kategórie a etické princípy vyjadrujú požiadavky vypracované v morálnom vedomí spoločnosti. Týkajú sa mravnej podstaty človeka, jeho poslania, zmyslu života a charakteru vzájomných vzťahov medzi ľuďmi.²⁰ Etická hodnota výchovy, okrem výchovy

17 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROM./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 3.

18 VASILEOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 6.

19 Bližšie VASILEOVÁ, Darina: Výchova k etickým hodnotám v dejepisnom vyučovaní. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy : Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára „Aktuálne trendy v teórii výchovy“*. 2. časť. Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 175-182.

20 Pozri aj VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elek-*

k prosociálnosti, rozvoja vedomia vlastnej hodnoty a dôstojnosti, vytvárania pozitívnych postojov k svojim spolužiakom, pozitívnej atmosféry v triede medzi žiakmi a učiteľom, pozitívneho vzťahu k druhým ľuďom, zahŕňa aj širší globálny rámec mravnej výchovy. Patrí tu aj výchova k demokratickému občianstvu, realizovaná osvojovaním si programu výchovy k prosociálnosti, etických princípov a etických kategórií aj na hodinách dejepisu.

V morálnej praxi dnešného človeka sú dôležité etické princípy správania, najmä humanizmu, spravodlivosti a rovnosti, svedomitosti, čestnosti.²¹ Etické kategórie v prvej rovine vyjadrujú to, čo je považované za morálne správanie. Vyplývajú zo samej podstaty morálky, vyjadrujú jej štruktúru. Patrí tu dobro, blaho, spravodlivosť, česť, svedomie, zodpovednosť, povinnosť, dôstojnosť, šťastie. V druhej rovine sa etické kategórie (sa) vzťahujú na úlohu a poslanie človeka, formovanie mravných vzťahov. Patrí tu mravné vedomie, mravná prax, mravné hodnoty, mravné hodnotenie, mravné vzťahy, mravný ideál, mravný cieľ, mravné konflikty, verejná mienka, mravné cítenie, mravná sloboda, zmysel života, morálny životný štýl, morálny čin, morálna činnosť, morálna aktivita, morálne konanie, morálne sebauvedomenie, morálne sebavedomie, morálne sebaovládanie, sebaobetavosť a morálna túžba.²²

Výchova k prosociálnosti rozvíja faktory podporujúce pozitívny vývoj osobnosti cez sebaoceňovanie, pozitívne hodnotenie druhých, vyjadrenie postoja, vzťahu, citov, ochotu spolupracovať, zážitkové učenie ovplyvňujúce postoje a správanie, rozvíjanie prosociálnosti predpokladajúcej úctu k sebe, iným, schopnosť rozhodovať. Realizuje sa pomocou desiatich krokov: *otvorená komunikácia – sebaopoznanie a úcta – pozitívne hodnotenie druhých – tvorivosť a iniciatíva – vyjadrenie postojov a pocitov – empatia – asertivita (byť sám sebou) – pozitívne vzory – prosociálne správanie – prosociálnosť voči spoločnosti*.²³ V dejepisnom vyučovaní je možné aplikovať viaceré kroky programu. Žiaci poznávajú a hodnotia morálny aspekt konania historických osobností, dejov a javov a ich vplyv na spoločenské dianie; počas sprístupňovania historických udalostí sa stretávajú s množstvom pozitívnych i negatívnych vzorov z radov historických osobností. Učiteľ môže konkrétnym učivom formovať osobnosť žiaka nenásilným spôsobom cez rôzne stupne výchovy k prosociálnosti. Jednotlivé kroky je možné realizovať cez hodnotenie významných historických osobností prostredníctvom ich prínosu či negatívneho dopadu v konkrétnom dejinnom období. Dôležité je nevytvárať schematický obraz človeka, ale hodnotiť ho komplexne s jeho kladmi a nedostatkami (výboje Alexandra Macedónskeho, reformy Márie Terézie, reformy Jozefa II., vláda Petra Veľkého, vnú-

---

tronických verzí príspevků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 3-4.

21 Pozri VAJDA, Ján: *Etika*. Nitra : Enigma, 1995. 203 s. ISBN. 80-85471-23-X.

22 Bližšie KLIMEKOVÁ, Anna: *Etika a etická výchova*. Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach; Pedagogická fakulta v Prešove, 1995.

23 Bližšie VASILOVÁ, Darina: *Výchova k etickým hodnotám v dejepisnom vyučovaní*. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy : Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára „Aktuálne trendy v teórii výchovy“*. 2. časť. Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 175-182.

torná a zahraničná politika Napoleona Bonaparte...)). Prosociálnosť sa môže rozvíjať na každej hodine dejepisu rôznymi spôsobmi: dejepisný album plný výstrižkov, kresby, tabuľky, samostatné písomné práce, doplnková literatúra, výstavy, kvízy, projekty, vytvorenie priestoru pre vyjadrenie postojov a pocitov. Žiaci môžu vyhľadať prosociálne vzory na základe prosociálnych hodnôt a vytvoriť rebríček historických osobností podľa stupňa ich prosociálneho správania.

Výchovnému pôsobeniu zameranému na prácu s estetickými hodnotami pri sprístupňovaní učiva najmä z dejín kultúry a dejín umenia napomáha *estetická hodnota výchovy*. Aktívna stránka estetickej výchovy vytvára estetické hodnoty, vedie žiakov k vlastnej tvorivej a reprodukčnej činnosti, pasívna orientácia učí žiakov poznávať a vnímať umelecké diela, analyzovať ich a hodnotiť, približuje žiakom tvorcov umeleckých diel a dobu, v ktorej tvorili, rozvíja estetický vkus ako schopnosť estetického vnímania a hodnotenia umeleckého diela a vkusovú toleranciu vo vzťahu k iným estetickým hodnotám. Obsahom estetickej výchovy je tvorivé estetické vnímanie a hodnotenie umenia, ktoré žiaka esteticky formuje a kultivuje s dôrazom na najvýraznejšiu estetickú hodnotu – krásu v jej rôznorodosti a dobovej podmienenosti, sprevádzanú hĺbkou intenzity vnímania a prežívania krásy umeleckého diela samotným žiakom.²⁴

Estetická hodnota výchovy sa v dejepisnom vyučovaní realizuje a umocňuje pri vnímaní a prežívaní najmä jednotlivých druhov výtvarného umenia, t. j. architektúry, maliarstva, sochárstva či úžitkového umenia. Žiaci sa učia chápať výtvarné umenie ako špecifickú, ničím nenahraditeľnú formu odrazu skutočnosti vo vedomí človeka. Integrované vnímanie jednotlivých druhov umenia od pravekých umeleckých prejavov lovcov mamutov cez umenie staroveku, románske umenie a gotiku stredoveku, renesanciu a barok novoveku, výtvarné umenie 19. a 20. storočia až po umenie 21. storočia rozvíja u žiakov ich umelecký a estetický vkus, výtvarné cítenie a hodnotenie umeleckej skutočnosti. Priblížením a prežívaním jednotlivých druhov umenia počas dejepisného vyučovania, návštevou výstav umeleckých diel, galérií, múzeí alebo prostredníctvom exkurzií s výtvarno-výchovným zameraním sa kultivuje ich estetická citlivosť, rozvíja sa tvorivosť, fantázia, ale aj citová, vôľová a intelektuálna stránka. Špecifiká obsahu dejepisného vyučovania ponúkajú učiteľovi dejepisu v edukačnom prostredí v oblasti sprístupňovania poznatkov z umenia možnosť rozvíjať u žiakov estetické vnímanie a prežívanie umeleckých diel primerane ich veku a vyspelosti; viesť ich k poznávaniu jednotlivých druhov umenia a umeleckých smerov; vytvárať v nich základné návyky aktívnych konzumentov umenia; učiť ich spoznávať a prijímať hodnoty umenia; rozvíjať ich umeleckú tvorivosť a samostatnosť; učiť ich umelecky vyjadriť vlastné poznávanie a chápanie umeleckej skutočnosti. Estetická hodnota globálnej výchovy prispieva k utváraniu nových estetických, kultúrnych a spoločenských hodnôt. Orientácia žiaka

---

24 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojecího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 5.

v mnohotvárnej oblasti výtvarného umenia a výtvarnej kultúry formuje a harmonizuje žiaka, prispieva k výchove jeho charakterových vlastností a súbežne vytvára vhodné predpoklady pre aktívne zapojenie sa do umeleckého či kultúrneho diania.

Pracovná zložka výchovy v dejepise znamená schopnosť naučiť žiakov spracovávať historické poznatky, a tým ich učiť metódam duševnej práce. Žiaci sa učia zhromažďovať, triediť, analyzovať, zovšeobecňovať a hodnotiť historické materiály, učia sa rozlišovať príčiny a dôsledky významných historických udalostí, chápať procesy a vzťahy. Významné postavenie nadobúda pri osvojení si zručností práce s kartografickými učebnými pomôckami a literárnymi textovými pomôckami, taktiež pri zdokonaľovaní zručností uvedomelého čítania, spracovania poznámkového aparátu, schopnosti verbálneho vyjadrenia získaných informácií, hovoreného i písaného formovania myšlienok. Z hľadiska cieľových zámerov sa táto hodnota globálnej výchovy aplikuje v praktickej oblasti. Prispieva k formovaniu morálno-vôľových vlastností žiakov, kolektívnych vzťahov, k samostatnosti a tvorivosti. Z aspektu pracovnej hodnoty výchovy si počas výučby dejepisu v edukačnom prostredí žiak osvojuje schopnosť kompetencií:

- orientovať sa v priestore a čase v historickom kontexte,
- analyzovať, systematizovať, porovnávať, vyvádzať závery, aktualizovať historické udalosti a fakty,
- vytvárať, vysvetľovať a osvojovať si súbor poznatkov,
- nadobudnúť schopnosť verbálnej komunikácie,
- porovnávať historický materiál prostredníctvom práce s vyučovacími prostriedkami: živé slovo učiteľa; zápis na tabuľu, do zošita (poznámky, časová priamka, graf, tabuľky); učebné pomôcky (textové: historický prameň, učebnica, čítanka, súbor prameňov, odborná literatúra, populárno-vedecká literatúra, literatúra faktu, umelecká literatúra; názorné: modely, dejepisná mapa, školský atlas); didaktická technika (video, počítač, magnetofón...),²⁵
- pochopiť príčiny a dôsledky historického diania,
- vážiť si odkaz minulosti pre súčasnosť a budúcnosť,
- formovať historické vedomie a myslenie, hlbšie spoznávať dejiny vlastného národa, regiónu, mesta,
- zaraďovať historické javy a procesy chronologicky a synchrónne, uvedomovať si nerovnomernosť historického vývoja,
- využívať medzipredmetové a vnútropredmetové vzťahy.

Obsah *svetonázorovej výchovy* netvorí iba postoje k hlavným filozofickým otázkam. Jeho súčasťou je aj celkový vzťah k svetu, životu, prírode, mravnosti, k iným ľuďom, teda celkový systém politických, mravných, estetických a iných sociálnych hodnôt. V minulosti sa svetonázorová hodnota výchovy zamieňala s ateistickou výchovou. Orientovala sa na vyvracanie rôznych dogiem alebo náboženských mravných požiadaviek pôsobením na rozum, city, mravné hodnotenie a konanie. Dejepis ako spoločenskovedný vyučovací predmet má nezastupiteľné miesto pri formovaní svetového názoru žiaka a jeho presvedčenia. Kultivuje city úcty a tolerancie k iným národom, prezentáciou názorov na

25 VASÍLOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 2000, s. 21-22.

vznik a vývoj človeka a sveta formuje u žiaka chápanie podstaty spoločenských javov, hľadá argumentáciu pre svetonázorovú orientáciu žiaka vo svetovom dianí, objasňuje poslanie a úlohu rôznych cirkví a náboženstiev v spoločnosti, vyvoláva záujem žiakov o nové vedecké a technické poznatky, vytvára priestor pre vyjadrenie vlastného názoru, stanoviska, presvedčenia.

Poznávaciu funkciu cirkevných dejín umožňuje plniť náboženská výchova i dejepis ako vyučovacie predmety. *Výchova k náboženským hodnotám* sa realizuje prostredníctvom poznávacej a hodnotovej roviny cieľov dejepisného vyučovania, ktoré vyplývajú z problematiky cirkevných dejín.²⁶ Presvedčivé usmerňovanie žiakov sa opiera o možnosť získavať a upevňovať si názory a postoje prostredníctvom priblíženia kľúčových momentov z cirkevných dejín (pochopiť ciele, zámery a zmysel cirkvi v dejinách, kresťanstvo, jeho šírenie, postavenie v starovekom Ríme, v stredoveku, úlohu pápeža, schizmu, boj o investitúru, husitské hnutie, reformáciu, náboženské tradície, poukázať na správanie sa ľudstva v duchu náboženských požiadaviek tej-ktorej doby a pod.), osobnostne pozitívnych a negatívnych príkladov z cirkevných dejín. V tomto smere je potrebné rešpektovať aj náboženské cítenie a presvedčenie samotných žiakov, zvýrazniť fenomén náboženstva ako nositeľa duchovných a kultúrnych hodnôt. Výchovné aspekty náboženskej výchovy sú prepojené s morálkou a etickými prvkami ako sebaoceňovanie, pozitívne hodnotenie druhých, empatia, medziľudské vzťahy, úcta, dôstojnosť, prosociálnosť.

Vlastenecká výchova je cieľavedomá činnosť, zameraná na formovanie a upevňovanie pozitívneho vzťahu človeka k vlasti, národu, rodnej krajine, regiónu, kultúrnemu dedičstvu, národným zvykom a tradíciám. Obsah tejto hodnoty výchovy sa v dejepismom vyučovaní realizuje v oblasti hodnotovej, cieľom ktorej je podnietiť u žiaka záujem o dejepis, formovať jeho historické vedomie, hlbším poznávaním dejín vlastného národa pestovať hrdosť na národné a regionálne dejiny od praveku po súčasnosť, tradície, významné osobnosti našich dejín. Vlastenecká výchova je spätá s *výchovou k hodnotám národnej kultúry*²⁷. Obe posilňujú u žiaka hrdosť na krásu, kultúrne bohatstvo a národné dejiny s dôrazom na ochranu kultúrno-historického potenciálu krajiny (výtvarné umenie – architektúra, maliarstvo, sochárstvo, umelecké remeslá...) a jej národného dedičstva vrátane ochrany pred poškodzovaním a svojvoľným ničením. Poznávať a mať v úcte bo-

26 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepismom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 6.

27 Pozri VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepismom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 7.

hatstvo hodnôt národnej kultúry znamená nachádzať cestu k spoznávaniu, pochopeniu a tolerovaniu hodnôt kultúry iných národov a národností.

Dejepis napĺňa *telovýchovnú hodnotu* výchovy len v malej miere, viac v teoretickej ako praktickej oblasti. Môžeme tu zahrnúť telovýchovné prvky pri dejepisných vychádzkach, dejepisných exkurziách, resp. turistických pochodoch na historické a pamätné miesta našich dejín v triedno-hodinovej i mimovyučovacej organizačnej forme. V poznávacej rovine je telovýchovná hodnota výchovy prepojená s *brannou hodnotou výchovy*. Približuje žiakom poznatky z telesnej kultúry, žiaci sa oboznamujú s tradíciami telesnej výchovy a športu na Slovensku i vo svete, s cieľmi svetového športu v boji za mier a zblížovanie národov. Prvky uvedenej hodnoty výchovy je počas dejepisného vyučovania vhodné využiť pri výučbe gréckej kultúry a umenia, ako napr. pri osvojení správnych historických predstáv o olympijských hrách a ich poslaní v starovekom Grécku, pri gréckom sochárstve, pri snahe po duševnej a telesnej dokonalosti – gréckej kalokagatii, rytierskej výchove, dejinách vojen. Úlohou dejepisu z aspektu brannej hodnoty výchovy je na konkrétnych príkladoch ukázať tak na celonárodné, ako aj regionálne tradície, spravodlivý boj nášho národa a národov ostatných krajín za sociálne a národné oslobodenie a právo na sebaurčenie.²⁸ Jedným z cieľov dejepisného vyučovania je vytvárať a formovať kritické historické vedomie žiakov, na základe ktorého by boli žiaci schopní pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny, v ktorej žijú, situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej postavenie v Európe a zároveň si uvedomovať potrebu mierového spolunažívania všetkých národov. Zložka brannej hodnoty výchovného pôsobenia na žiakov dominuje pri vysvetľovaní charakteru, príčin a dôsledkov vojnových konfliktov, opise zbraní (jadrové zbrane), vojenského života (Sparta, husiti, bratrci), pestovaním úcty k pokrokovým národným tradíciám (aktualizácia výročí, osobností).

Poznatky o procesoch historického vývinu, vyvedené z konkrétneho konania historických osobností, majú obrovský význam pri formovaní životných postojov žiakov a pre ich spoločenské jednanie v súčasnosti. Na hodinách dejepisu majú žiaci možnosť poznať, koľko ľudského úsilia bolo potrebné vydať, kým spoločnosť dospela na dnešný vývinový stupeň poznania. Problémy mravnosti, morálky a etiky sú dnes spojené s celou škálou problémov nášho života. Upriamením pozornosti žiakov na tie obdobia dejinného vývinu, ktoré akcentujú snahu jednotlivých národov o demokraciu, slobodu, humannosť, pokrok, vzájomné porozumenie a rešpektovanie sa v duchu intelektuálnej výchovy a morálky, rozvíjame v dejepisnom vyučovaní aj také *hodnoty výchovy, ako výchova k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku, výchova k všeľudským hodnotám*.²⁹ V tomto smere je

---

28 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 7.

29 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním*

dominantný jeden z najdôležitejších princípov etickej výchovy – princíp humanizmu, ktorý predstavuje lásku človeka k človeku, k ľudstvu, národu, vlasti, k iným národom či etnikám. Do čela hodnotovej pyramídy sa dostáva hodnota človeka a jeho života. V centre záujmu je človek, jeho schopnosti a tvorivá činnosť. Človek vychovávaný v duchu humanizmu a demokracie dokáže chápať a osvojiť si vzťah k hodnotám, ktoré ľudstvo stáročiami vytvorilo. Aplikácia výchovy k všeľudským hodnotám znamená pre učiteľa dejepisu viesť žiakov prostredníctvom príkladov z dejín k humánnym postojom, poukázanim na stratu ľudskosti a dôstojnosti vo vojnách, zbytočné zabíjanie, naučiť žiakov rešpektovať človeka a jeho dôstojnosť, byť citlivým na sociálnu nespravodlivosť, vyjadriť názor a vlastný postoj na dejinný vývin, udalosti doma, vo svete, ale aj rešpektovať spolužiakov a vytvárať tvorivú a pracovnú atmosféru počas hodín dejepisu.

Z hľadiska edukačných špeciálnych cieľov významné postavenie nadobúdajú *regionálne dejiny* ako dôležitý didaktický prostriedok pri plnení pedagogických úloh a cieľov pri výučbe národných dejín. Z hľadiska štruktúry cieľov dejepisného vyučovania v procese edukácie dominuje v poznávacej, hodnotovej i praktickej oblasti. Vhodne zvolená a didakticky správne spracovaná regionálna problematika v plnej miere prispieva k prehlbovaniu jednotlivých výchovných hodnôt globálnej výchovy v procese edukácie. Má vysokú motivačnú a aktualizáciu účinnosť. Pozitívum aplikácie regionálnych prvkov sa vo výučbe prejavuje možnosťou emotívneho pôsobenia na žiakov.³⁰ Vyplýva z ich priamej zviazanosti s prostredím, v ktorom žijú, posilnením ich pocitu zaradenosti a vlastnej identity. Výchovná tendencia vlastného regiónu je pomerne silná a pevná, regionálny materiál ponúka cenné prostriedky pre vlasteneckú hodnotu výchovy pestovaním úcty a lásky k domovu – obci, mestu, kraju. Regionálne dejiny sa tak stávajú nástrojom vlasteneckej výchovy. Existencia citového vzťahu k rodnému miestu či kraju umožňuje miestne dejiny viac prežívať, čím sa prostredníctvom regionálnych prvkov rozvíja citový vzťah aj k vlastnému národu a jeho kultúre a histórii. Regionálny historický materiál motivovaný citovou zainteresovanosťou žiakov nesporne napomáha pri formovaní historických predstáv, ktoré zohrávajú dominantnú úlohu pri osvojovaní si historických pojmov. Súbežne s národnými tradíciami vznikali aj regionálne tradície, ktoré sú žiakovi citovo blízke a vníma ich ako kultúrne dedičstvo predkov. Umocnený motivačný účinok a efektívnosť práce s regionálnym materiálom v dejepisnom vyučovaní sú dané jeho výchovnými a vzdelávacími hodnotami a možnosťami využitia pri rozvíjaní samostatnosti, tvorivosti a aktivity žiakov, ich schopnosti pracovať s týmto materiálom a spracovať ho.³¹ Regionál-

---

problémum vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sbornik abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 8.

30 Pozri VASILEOVÁ, Darina: Regionálna história a jej miesto v dejepisnom vyučovaní. In: *Učiteľ a škola. II. Pedagogická Levoča : Zborník z vedeckej konferencie.* Ed. Viera Žemberová, Edmund Hleba. Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove; Metodické centrum, 1994, s. 92-95. ISBN 80-85410-80-X.

31 O význame motivačného účinku v dejepisnom vyučovaní pozri bližšie VASILEOVÁ, Darina: Motivačný proces a dejepisné vyučovanie. In: *Teoreticko-metodologické problémy výučby dejín (zborník).* Prešov : ManaCon, 1995, s. 42-52. ISBN 80-85668-15-7.

ne dejiny umožňujú žiakom lepšie a objektívnejšie pochopiť hospodárske, spoločenské, politické, sociálne a kultúrne dejiny v kontinuite spoločenského vývoja, poznávať ľudské hodnoty, morálku, etické a estetické princípy, problém regionálneho a globálneho charakteru a ich súvislosti, rozvíjať historické vedomie, národné povedomie a pocit vlastenectva i národnej spolupatričnosti.³²

Uvedená štruktúra výchovných hodnôt nie je normatívna, je len podnetom pre zostavenie konkretizovanej štruktúry výchovných cieľov, ktorú si môže zostaviť učiteľ podľa vlastnej koncepcie dejepisného vyučovania. Hierarchizácia cieľov má význam pre vymedzenie úloh dejepisného vyučovania i plánovaciú činnosť učiteľa. Učiteľ spracováva na začiatku školského roka celoročný tematický výchovný a vzdelávací plán výučby, z ktorého vychádza pri projektovaní vyučovacej hodiny, kde špecifikuje ciele, úlohy a určitý obsah učiva, pričom nezabúda ani na výchovné ciele, t. j. pôsobenie na žiaka prostredníctvom zodpovedajúcich výchovných hodnôt vyplývajúcich z obsahového zamerania témy vyučovacej hodiny prostredníctvom obsahového a výkonového štandardu. Posledný článok plánovacej činnosti učiteľa predstavuje príprava na konkrétnu vyučovaciu hodinu, v ktorej sa formulujú konkrétne a situačné výchovné a vzdelávacie ciele a úlohy danej vyučovacej hodiny dejepisu, spresňuje obsah výučby, vyučovacie metódy a prostriedky s využitím jednotlivých zložiek výchovného pôsobenia na formovanie osobnosti žiaka.

Prezentovaná štruktúra cieľov nie je normatívna, je len podnetom pre zostavenie konkretizovanej štruktúry cieľov, ktorú si môže zostaviť učiteľ podľa vlastnej koncepcie dejepisného vyučovania.

Hierarchizácia cieľov má význam pre vymedzenie úloh dejepisného vyučovania i plánovaciú činnosť učiteľa. Učiteľ spracováva na začiatku školského roka od školského roku 2008/09 v zmysle nového Štátneho vzdelávacieho programu³³ tematický výchovný a vzdelávací plán, v ktorom špecifikuje obsahový štandard – tematický celok, tému vyučovacej hodiny, pojmy k danej téme; stanovuje vzdelávacie (napr. podľa Bloomo-

32 Miesto regionálnych dejín v dejepisnom vyučovaní pozri bližšie aj v častiach príspevkov: VASILEOVÁ, Darina: Možnosti využitia regionálnych dejín v dejepisnom vyučovaní/Possibilities of the Use of Regional History in Teaching of History. In: *XXIV. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XIV. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2006, s. 1-10. ISBN 80-7231-139-5; VASILEOVÁ, Darina: Miesto a úloha osobnosti v regionálnych dejinách a vo výučbe dejepisu/The Task and Position of a Personality in a Regional History and in a History Instruction (Personalities of the Prešov Education) In: *XXV. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu : Sborník elektronických verzí recenzovaných příspěvků na CD-ROMu./XXV. International Colloquium on the Management of Educational Process : Proceedings of electronic version of reviewed contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2007, s. 1-10. ISBN 80-7231-228-3.

33 Pozri bližšie *Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 2. 2. upravená verzia*. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 13 s. [online]. [cit. 2010-09-13]. Dostupné na internete:

vej taxonómie cieľov v šiestich rovinách osvojovania si poznatkov – D. V.) a výchovné ciele (napr. podľa Gloeckelovej taxonómie cieľov a hodnôt globálnej výchovy – D. V.); špecifikuje výkonový štandard vo vymedzenom časovom rozsahu. Posledný článok plánovacej činnosti učiteľa predstavuje príprava/projekt na konkrétnu vyučovaciu hodinu, v ktorej sa formulujú konkrétne a situačné vzdelávacie a výchovné ciele a úlohy danej vyučovacej hodiny dejepisu, spresňuje sa obsah výučby, vyberajú sa vhodné a efektívne vyučovacie metódy a vyučovacie prostriedky, priradujú sa optimálne formy vyučovania a druhy vyučovania.

Úlohy a obsah vyučovacej hodiny

Z charakteristických znakov vyučovacej hodiny a jednotlivých rovín vzdelávacích a výchovných cieľov vyplývajú *úlohy vyučovacej hodiny* a jej *obsahové zameranie*.

Dejepis ako vyučovací predmet je cieleň na plnenie dvoch **základných úloh** vyučovacej hodiny:

1. Potreba riešiť a vyriešiť istý čiastkový historický problém na každej vyučovacej hodine ako časovo uzavretom celku.
2. Dosiahnuť, aby každá vyučovacia hodina ako súčasť sústavy vyučovacích hodín prispela k riešeniu konkrétnych historických problémov, ktoré sa môžu vyriešiť len na viacerých hodinách preberaním celého tematického celku alebo počas vyučovania dejepisu v priebehu jedného polroka, resp. celého školského roka.

Uvedené dve úlohy je možné realizovať za predpokladu, že vyučovacie hodiny dejepisu majú vysokú odbornú úroveň a spĺňajú základné didaktické požiadavky. Aby bola obojstranná rovina zabezpečená, je potrebné dosiahnuť:

- jasne sformulovaný cieľ, jednotu jeho výchovnej a vzdelávacej stránky,
- konkrétne stanovený obsah, jeho odbornú a metodickú realizáciu,
- vedúcu organizačnú činnosť učiteľa, tvorivosť, aktivitu i samostatnú myšlienkovú činnosť žiakov,
- produktívne využitie času určeného na vyučovaciu hodinu,
- efektívnosť výberu prostriedkov, metód, foriem, druhov a typov vyučovacích hodín,
- zásadu vekuprimeranosti a názornosti,
- metodicky premyslenú organizačnú štruktúru vyučovacej hodiny,
- začlenenie každej vyučovacej hodiny do sústavy vyučovacích hodín.³⁴

Obsah vyučovacej hodiny predstavoval didaktický systém učiva normatívne stanovený učebnými osnovami. Žiaci si ho mali osvojiť vo vyučovacom procese, aby dosiahli určitý stupeň alebo druh vzdelania. Vyplýval z úloh vyučovania dejepisu. Po prijatí Štátneho

---

<https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%202.pdf>; *Štátny vzdelávaci program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia*. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 15 s. [online]. [cit. 2010-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

34 VASILOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 2000, s. 6.

vzdelávacieho programu v roku 2008,³⁵ v jeho prílohe zameranej na dejepis, sú v obsahovom štandarde vymedzené tematické celky (4 – 6) a kľúčové témy (cca 11 – 12).³⁶ Učiteľ dejepisu na rôznych typoch škôl sa stáva aktívnym tvorcom školského vzdelávacieho programu návrhom a dopracovaním ďalších tém vyučovacích hodín v rámci prijatého rozsahu vyučovacích hodín dejepisu pre daný ročník. Pre začlenené témy vyučovacích hodín musí spracovať aj obsah vyučovacej hodiny a metodicky ho pripraviť.

Teoretickým východiskom konkretizácie obsahového zamerania výučby sú dve základné zložky cieľov dejepisného vyučovania:

- *výchovno-vzdelávacia*, cieľom ktorej je oboznámiť žiakov s výkladom historického vývoja ľudskej spoločnosti,
- *metodologická*, zámerom ktorej je naučiť žiakov metóde samostatného získavania poznatkov o historických javoch a ich hodnotení. Samozrejme za predpokladu rešpektovania vekuprimeranosti žiakov.

K stanoveniu obsahu dejepisného vyučovania sa preto berú do úvahy tri hľadiská:

- *výchovno-vzdelávacie* – z tohto aspektu do obsahu dejepisu patria konkrétne historické fakty, udalosti a vzťahy, ktoré učia žiakov chápať zákonitosti historického vývoja a poskytujú poučenie z dejín pre súčasnosť, vplyvajú na presvedčenie žiakov.
- *metodologické* – znamená do obsahu dejepisného vyučovania zaradenie oboznámenia sa s metódami osvojovania historických poznatkov a spôsobov hodnotenia historických javov prostredníctvom objasňovania pracovných postupov historika.
- *vekuprimeranosť* – z hľadiska uvedenej zásady je dôležité, aby obsah vyučovacej hodiny dejepisu zodpovedal mentálnym schopnostiam žiakov jednotlivých vekových skupín.³⁷

Obsahom predmetu dejepis a jeho jednotlivých vyučovacích hodín sú dejiny spoločnosti od najstarších čias po súčasnosť, spracované do didaktického systému tak, že slovenské národné dejiny tvoria základný poznatkový okruh dejepisu v rámci stručného prehľadu svetových, najmä európskych dejín, špecifikované pre jednotlivé ročníky základnej školy, gymnázia, strednej odbornej školy a stredného odborného učilišťa.

---

35 Obsahové zameranie výučby dejepisu na rôznych typoch škôl pred prijatím Štátneho vzdelávacieho programu v roku 2008 pozri VASILOVÁ, Darina: Poňatie, význam, ciele a úlohy dejepisného vyučovania na základnej škole, strednej škole (gymnázium, stredná odborná škola), strednom odbornom učilišti. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 1, 2006, č. 1. 47 s. ISSN 1337-0707 [online]. Zodp. red. Darina Vasilová. [cit. 2006-12-11]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/2006-1/12.htm>>.

36 Bližšie prílohy dejepis ISCED 2 a ISCED 3 – *Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 2*. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 13 s. [online]. [cit. 2010-09-13]. Dostupné na internete:

<https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyučovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%202.pdf>; *Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3*. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 15 s. [online]. [cit. 2010-09-13]. Dostupné na internete:

<https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyučovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

37 JANOVSKEJ, Julius et al.: *Základy didaktiky dějepisu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 65-66.

Štruktúra vyučovacej hodiny

Vyučovacia hodina v triedno-hodinovom systéme obsahuje pracovné aktivity a činnosť zo strany učiteľa i žiaka. Skladá sa z niekoľkých ohnísk (častí, fáz) usporiadaných v rôznom poradí. Každé z nich má svoju špecifickú funkciu a spolu tvoria relatívne uzavretý celok. Niektoré fázy vyučovacej jednotky tvoria jadro hodiny, kým iné sú len doplňujúcimi alebo prehlbujúcimi článkami. Súhrn jednotlivých, vzájomne nadväzujúcich aktivít na vyučovacej hodine usporiadaných do logického celku tvorí **štruktúru vyučovacej hodiny**.³⁸

Konkrétna podoba štruktúry vyučovacej hodiny závisí od niekoľkých činiteľov. Najdôležitejší je cieľ a obsah daného učiva, významnú úlohu zohráva aktivita, tvorivosť, samostatnosť a výkonnosť žiakov i celková úroveň triedy, používané vyučovacie prostriedky a didaktická technika, aplikované vyučovacie metódy a metodické postupy a didaktické majstrovstvo samotného učiteľa.

Vo vnútornej stavbe vyučovacej hodiny podmieňujúcej sústavu organizačných podmienok vyčleňujeme tri základné štrukturálne prvky:

- *úvod,*
- *hlavná časť,*
- *záver.*

Každá z uvedených fáz vyučovacej hodiny je jedinečná a svojská. Jednotlivé časti vyučovacej hodiny sa navzájom odlišujú svojím poslaním, obsahom a rozsahom.

Začiatok vyučovacej hodiny (úvod) má veľký význam. Je kľúčom k riešeniu problému, ktorý je cieľom hodiny. Zároveň je potrebné celú triedu pripraviť na pracovnú činnosť. Prípravná fáza sa môže realizovať viacerými spôsobmi:

- oznámením cieľa vyučovacej hodiny, ako hlavnej myšlienky, ku ktorej učiteľ dospeje po didaktickej a metodickej analýze dejepisného učiva, alebo oznámením cieľa prostredníctvom predloženého problému (chronológia udalosti, príčinné vzťahy, charakteristika osobnosti, komparácia historických javov a pod.), problému, ktorý je konkrétny, jasný a zrozumiteľný,
- opakovaním prebratého učiva na predchádzajúcej hodine alebo učiva, ktoré na danú tému bezprostredne nadväzuje (prvá rovina aktualizácie), s cieľom zistiť mieru osvojenia si učiva a jeho upevnenia,
- písomným alebo ústnym skúšaním formou hromadnou (frontálnou), skupinovú alebo individuálnou,
- úvodnou motiváciou aplikovaním metódy motivačného rozprávania, motivačného rozhovoru, motivačnej demonštrácie, motivačnej výzvy,
- aktualizáciou historického javu (obsahu) na súčasné dianie, uvádzaním príkladov z praxe, ilustráciou, porovnávaním minulosti a súčasnosti (druhá rovina aktualizácie).³⁹

38 Návrh projektu vyučovacej hodiny dejepisu v ucelenej podobe so štruktúrou vyučovacej hodiny publikovala Darina Vasilová vo svojej práci *Typológia vyučovacích hodín dejepisu* (Prešov 1999, Prešov 2000) pre potreby učiteľov dejepisu a študentov učiteľstva všeobecno-vzdelávacích predmetov v špecializácii dejepis v kombinácii na metodické spracovanie prípravy na vyučovacie hodiny počas pedagogickej praxe – D. V.

39 VASILOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 2000, s. 11.

V hlavnej časti vyučovacej hodiny sú dominantnými a určujúcimi znakmi ciele a obsah hodiny dejepisu. V tejto fáze sa realizuje prezentácia – sprístupňovanie a osvojovanie nového učiva, jeho fixácia – upevňovanie a priebežné preverovanie – alebo sa utvárajú a osvojujú zručnosti a návyky v aplikácii získaných vedomostí. Za začiatok hlavnej fázy môžeme považovať moment, keď učiteľ oznámil žiakom cieľ vyučovacej hodiny, sformuloval problém a zmotivoval žiakov pre ďalšiu činnosť. Je to pre nich silný motivačný prvok, ktorý prispieva k rozvíjaniu záujmov žiakov a k aktivite ich myšlienkovej činnosti. V tejto časti vyučovacej hodiny je rozhodujúca učiteľova znalosť metodiky – hlavne ovládanie (teoretické i praktické) problematiky jednotlivých vyučovacích metód (motivačných, expozičných, demonštračných) a metodických postupov, ich správne využitie, striedanie a dopĺňanie podľa charakteru učiva pri akceptovaní zásady názornosti a vekových osobitostí žiakov. Dôležité miesto pri sprístupňovaní nového učiva, pri získavaní zručností a návykov, pri utváraní historických predstáv, pri osvojovaní dejepisných pojmov majú vyučovacie prostriedky, ku ktorým zaradíme živé slovo učiteľa, zápis na tabuľu, zápis do zošita, ako aj samotné učebné pomôcky – textové a názorné, či už bezprostredné alebo sprostredkujúce, ako aj didaktickú techniku.

V záverečnej časti vyučovacej hodiny sa výchovný a vzdelávací proces uzatvára. Cieľom tejto etapy je prebraté učivo zopakovať, upevniť, systematicky spracovať a zhrnúť prostredníctvom osnovy učiva predstavujúcej podstatu (základné charakteristické rysy, základné učivo) daného učiva. Posledné minúty záverečnej časti vyučovacej hodiny patria zadaniu a vysvetleniu domácej úlohy, ktorá by sa mala podľa možnosti odlišovať od opakovania v škole. Na žiadnej vyučovacej hodine by nemalo absentovať jej zhodnotenie, ako aj zhodnotenie práce triedy, resp. jednotlivcov.

Analýzou jednotlivých odborných prác zameraných v teoretickej rovine na vymedzenie štruktúry vyučovacej hodiny a metodických postupov na hodinách dejepisu,⁴⁰ vychádzajúc z požiadaviek pedagogickej praxe, vlastných postrehov a skúseností získaných počas tejto praxe je možné navrhnúť nasledovnú štruktúru vyučovacej hodiny ako základnej štrukturálnej jednotky organizačnej formy triedno-hodinového systému:

1. **Organizačná časť** – pozdrav, zápis do triednej knihy, kontrola prítomných žiakov v triede (2 – 3 min.).
2. **Oznámenie cieľa vyučovacej hodiny** (2 – 3 min.).
3. **Motivácia žiakov a aktualizácia učiva** (5 – 7 min.).
4. **Preverovanie vedomostí** (poznatkov) **nadobudnutých na predchádzajúcich hodinách** dejepisu (ak nesúvisia s aktualizáciou), kontrola domácej úlohy, resp. domácej prípravy (5 – 10 min.).
5. **Prezentácia** (sprístupňovanie) nového učiva (15 – 20 min.).
6. **Fixácia** (upevnenie) **nového učiva** (5 – 7 min.).
7. **Zhrnutie učiva** (1 – 2 min.).
8. **Zadanie a vysvetlenie domácej úlohy** (1 – 2 min.).
9. **Zhodnotenie vyučovacej hodiny a jej záver** (2 – 3 min.).

---

40 Štruktúru jednotlivých vyučovacích hodín pozri bližšie aj FRANKO, Vasil': *Organizačné formy dejepisného vyučovania*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1973, s. 133-138, resp. ČAPEK, Vratislav et al.: *Didaktika dejepisu 2*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 361-366.

Jednotlivé fázy vyučovacej hodiny je možné presúvať a modifikovať časovo i priestorovo v závislosti od vybraného druhu vyučovania (výkladovo-reproduktívny, problémový, programový, algoritimizovaný) i formy vyučovania (hromadná, skupinová, párová, individuálna), ako aj samotnej typológie vyučovacích hodín (hodiny výkladu a osvojovania nových vedomostí (prvotné sprístupňovanie nového učiva), hodiny utvárania a osvojovania zručností a návykov, hodiny opakovania, systematizácie a zovšeobecňovania vedomostí, zručností a návykov, hodiny kontroly, hodnotenia a klasifikácie vedomostí, zručností a návykov). Časové vymedzenie jednotlivých etáp v štruktúre vyučovacej hodiny je iba doplňujúce, závisí od pripravenej metodiky samotného učiteľa. Pri zostavení samotnej štruktúry vyučovacej hodiny a časového rozpätia jednotlivých fáz vyučovacej jednotky je vždy určujúci cieľ a obsah sprístupňovaného učiva i očakávaný výkonový štandard.

Na *začiatku vyučovacej hodiny* je potrebné pripraviť žiakov, aby sa sústredili na vyučovanie dejepisu a pripravili si potrebné vyučovacie prostriedky (učebnicu, poznámkový zošit, dejepisný atlas, doplnkovú literatúru, resp. názorný doplnkový materiál). Zároveň si uvedomia, čo preberali na predchádzajúcich hodinách dejepisu a ako sú pripravení na otázky, ktorých riešenie im bolo uložené na domácu úlohu. Aj trojminútová príprava na začiatku hodiny je hygienicko-psychologickým predpokladom jej dobrého priebehu.

Správne a jasne *stanovený a oznámený výchovný a vzdelávací cieľ* má motivačný význam. Stimuluje žiakov k učeniu, k prekonávaniu prekážok, naznačuje konkrétne metodické spôsoby, ako dosiahnuť to, čo je potrebné. Súčasne vyvoláva záujem o nové učivo, čím sa zvýši efektívnosť práce žiakov.

Najcennejším *motivačným podnetom* býva zaujímavo nastolený problém, resp. jeho praktický význam v živote. Učiteľ motivuje žiakov prostredníctvom motivačných metód nielen na začiatku vyučovacej jednotky, ale aj v jej priebehu a v závere. V nižších ročníkoch motivujeme emotívne a názorne, vo vyšších racionálne.

Pri opakovaní učiva prebraného na minulej hodine alebo na niekoľkých predchádzajúcich, ktoré si žiaci upevnili domácim štúdiom, učiteľ pomocou pripravených otázok zisťuje, do akej miery žiaci pochopili a osvojili si základné učivo, aké sú ich vedomosti o prebraných historických problémoch, aké sú ich zručnosti pri vytváraní správnych historických úsudkov a záverov. Najefektívnejšia kontrola vedomostí môže prebiehať formou frontálneho opakovania. Učiteľ kladie otázku celej triede a všetci žiaci si v myslí pripravujú odpoveď. Na základe odpovedí žiakov učiteľ posúdi prípravu celej triedy ako kolektívnu i individuálnu pripravenosť. Po skončení opakovania alebo na konci vyučovacej hodiny zhodnotí, ako bola trieda pripravená. Prípadne môže pochváliť alebo klasifikovať žiakov, ktorých príprava bola veľmi dobrá. Často si učiteľ overuje vedomosti žiakov prostredníctvom individuálneho skúšania. Pri tejto forme skúšania je však potrebné zadanie konkrétnych úloh pre ostatných žiakov, čo znemožní ich pasivitu v tejto časti vyučovacej hodiny.

Užitočným pomocníkom pre učiteľa pri *sprístupňovaní nových poznatkov* je dobre spracovaná osnova nového učiva a správne i racionálne zvolený metodický postup. Učiteľ po výbere efektívnych vyučovacích expozičných metód – klasických a inovačných – organizuje a riadi činnosť žiakov tak, aby vyučovanie i samotné učenie malo tvorivý charakter a smerovalo k optimálnemu a efektívnemu splneniu cieľa hodiny a výkonový štandard bol verifikovateľný.

Pri nasledujúcom *upevnení a zhrnutí učiva*, ktoré sa často spája so zápisom na tabuľu a do poznámkových zošitov, učiteľ spravidla postupuje tak, že žiakom formuluje otázky zamerané na problémy svojho výkladu, aby poznal mieru porozumenia a osvojenia nového učiva a prípadne mohol nejasnosti ešte objasniť.

Posledné minúty vyučovacej jednotky patria *zadaniu a vysvetleniu domácej úlohy*, obsahom ktorých je opakovanie, upevňovanie, rozširovanie a prehľbovanie učiva, ktoré sa na vyučovacej hodine prebralo, a zároveň aj vypracovanie doplnujúcich úloh, ktoré sa k tomuto učivu vzťahujú.

Po zadaní úloh nasleduje často absentujúce *ukončenie a záverečné zhodnotenie vyučovacej hodiny učiteľom*.

Členenie vyučovacej hodiny je svojou formou veľmi rozmanité. Členenie vyučovacej jednotky je v značnej miere ovplyvnené samotným typom vyučovacej hodiny v závislosti od vytýčeného cieľa, úloh a sprístupňovaného obsahu učiva. Význam nadobúdajú aj nové prvky, ktoré sa zavádzajú do pedagogického procesu s cieľom jeho zefektívnenia, zmodernizovania, väčšieho využitia aktivity a samostatnej činnosti žiakov. K uplatneniu aktivizácie je vhodné využitie odbornej učebne, múzea, archívu, výstavy, modernej didaktickej techniky, ktoré sú náročné na prípravu učiteľa, ako aj finančné i časové možnosti našej školy.

Návrh štruktúry projektu vyučovacej hodiny dejepisu⁴¹ so štruktúrou vyučovacej hodiny dejepisu pre metodické spracovanie stanovených vzdelávacích a výchovných cieľov, obsahový a výkonový štandard s vymedzením základných didaktických kategórií (vyučovacie metódy, formy vyučovania, druhy vyučovania, vyučovacie prostriedky, typ vyučovacej hodiny a pod.) vo vzťahu k vyučovacej hodine v triedno-hodinovom systéme:

Projekt vyučovacej hodiny dejepisu

ŠKOLA:

ROČNÍK:

DÁTUM:

OBSAHOVÝ ŠTANDARD:

- a) **Tematický celok:**
- b) **Téma vyučovacej hodiny:**
- c) **Pojmy**

VZDELÁVACIE/AFEKTÍVNE CIELE:

VÝCHOVNÉ/KOGNITÍVNE CIELE:

PSYCHOMOTORICKÉ CIELE:

---

41 Projekt vyučovacej hodiny dejepisu je navrhovaný pre študentov učiteľstva akademických predmetov v špecializácii dejepis v kombinácii pre potreby písomnej prípravy počas pedagogickej praxe – D. V.

- VÝKONOVÝ ŠTANDARD:**
- DRUH VYUČOVACEJ HODINY:**
- TYP VYUČOVACEJ HODINY:**
- FORMA VYUČOVACEJ HODINY:**
- VYUČOVACIE METÓDY:**
- VYUČOVACIE PROSTRIEDKY:**

OSNOVA NOVÉHO UČIVA:**ŠTRUKTÚRA VYUČOVACEJ HODINY:**

1. Organizačná časť:
2. Oznámenie cieľa vyučovacej hodiny:
3. Motivácia a aktualizácia učiva:
4. Preverovanie predchádzajúcich vedomostí:
5. Prezentácia nového učiva:
6. Fixácia nového učiva:
7. Zhrnutie nového učiva:
8. Zadanie a vysvetlenie domácej úlohy:
9. Zhodnotenie vyučovacej hodiny a záver:

Tematický celok je potrebné uviesť zo školského vzdelávacieho programu pri akceptovaní prezentovaných tematických celkov v štátnom vzdelávacom programe. Tému vyučovacej hodiny v projekte uvádzame tiež zo školského vzdelávacieho programu. Do obsahového štandardu projektu je vhodné vypísať nové historické pojmy, vyplývajúce z obsahu sprístupňovaného učiva.

Úvodné vzdelávacie ciele si stanovuje učiteľ – najlepšie šiestimi úrovňami Bloomovej taxonómie cieľov – od najnižšej – vedomosti po najvyššiu – hodnotenie. Učiteľ nájde základné vzdelávacie/kognitívne ciele a úlohy z dejepisu aj vo vzdelávacích štandardoch s exemplifikačnými úlohami pre základné školy a pre gymnáziá.⁴² Kognitívne ciele sú obsahovo zamerané na vedomosti žiakov, na ich intelektuálne zručnosti. Ide o vedomosti, ktoré má žiak zvládnuť na základe vzdelávacieho štandardu (aktívne slovesá – vysvetliť, vymenovať, opísať, napísať, doplniť, analyzovať, charakterizovať, pomenovať, určiť, priradiť, zhodnotiť, porovnať, zdôvodniť a pod.). Pri formulácii výchovných/afektívnych cieľov, zameraných na hodnotovú rovinu a citovú oblasť, postoje a názory žiaka, je možné využiť spomínanú Gloeckelovu taxonómiu cieľov a koncepciu hodnôt výchovy v dejepisnom vyučovaní, spracovanú Darinou Vasil'ovou (*rozvíjať* filozofické ciele, antropologické ciele, monumentálne ciele..., estetickú hodnotu výchovy, etickú hodnotu výchovy, pracovnú hodnotu výchovy, náboženskú hodnotu výchovy prostredníctvom..., ale aj uvedomenie si, ochota, spolupráca, pozitívny postoj, rešpektovanie...).

---

42 Bližšie *Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre 2. stupeň základnej školy*. Bratislava : ŠPÚ, 2002. 31 s.; *Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu pre gymnázium*. Bratislava : ŠPÚ, 2001. 18 s.

Psychomotorické ciele sú zamerané na osvojovanie si zručnosti práce najmä s učebnými pomôckami – názornými a textovými, rozvoj motorických zručností, praktické aktivity žiakov najmä počas samostatnej a tvorivej práce. Výkonový štandard znamená, čo *by mal/má žiak vedieť, byť/je schopný* na záver vyučovacej hodiny. Učiteľ si vyberie z naplánovaných cieľov a pri formulácii výkonového štandardu využije aktívne slovesá.

V zmysle stanovených cieľov vyučovacej hodiny a prezentovaného obsahu(,) vyberie učiteľ metodický postup pre sprístupňovanie poznatkov a vyučovaciu hodinu začlení do druhu a typu vyučovacej hodiny, vyberie vhodné formy vyučovania, vyučovacie metódy a vyučovacie prostriedky (konkrétne didaktické kategórie boli vyššie prezentované – D. V.). Zároveň spracuje poznámky pre žiakov, ktoré majú svoje miesto na tabuli, budú prezentované prostredníctvom dataprojektora a zapíše ich do osnovy nového učiva. V prípade, že žiaci spracovávajú poznámky samostatne, napíše iba osnovu.

Samotná štruktúra vyučovacej hodiny je spracovaná metodicky: vybraná metóda + konkretizácia metodického postupu. Doplňujúce textové a názorné učebné pomôcky je vhodné začleniť do metodického postupu.

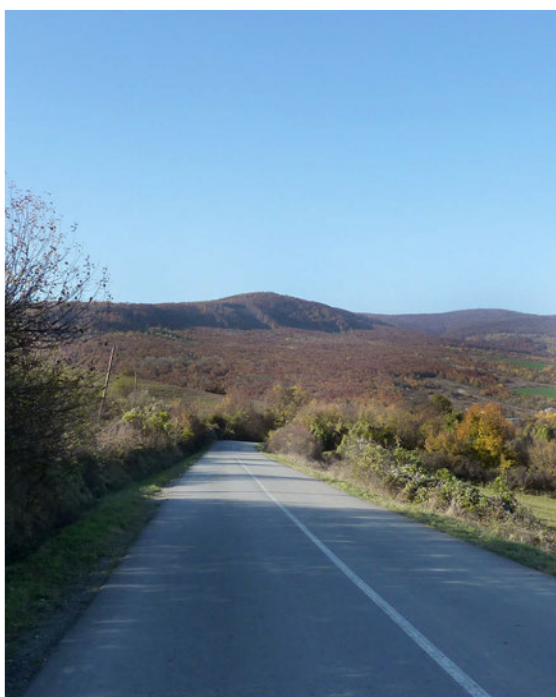
Písomné metodické spracovanie projektu vyučovacej hodiny pomáha študentom učiteľstva pri príprave na vyučovaciu hodinu počas pedagogickej praxe najmä v čase vysokoškolského štúdia a zefektívni proces prípravy osvojovania si základov odbornej didaktiky v jej teoretickej i praktickej rovine.

Recenzent: *Mgr. Juraj Kredátus, PhD.*

Kraj pod Vihorlatom. Foto Branislav Švorc

ROZHOVORY

Kraj pod Vihorlatom. Foto Branislav Švorc

50 ROKOV INŠTITÚTU HISTÓRIE NA FILOZOFICKEJ FAKULTE PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE

V tejto rubrike chce redakcia časopisu predstaviť členov bývalej Katedry dejín (dnes Inštitútu histórie) Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (predtým Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach), ktorí kládli základy inštitucionalizovanému historickému výskumu v Prešove. V novembri 2010 oslávi Dr. h. c. prof. PhDr. Michal Danilák, CSc. 77 rokov, a tak ho redakcia požiadala o rozhovor, s cieľom sprostredkovania a priblíženia minulosti katedry dejín (inštitútu histórie) prostredníctvom priameho svedectva, ako aj s cieľom spomienkového obhliadnutia sa za doterajšími osobnými i profesijnými skúsenosťami historika. Súčasťou portréту nášho host'a je aj jeho výberová personálna bibliografia.

Rozhovor s historikom – Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Michalom Danilákom, CSc.

Michal Danilák sa narodil 9. novembra 1933 v dedine Vojnatina, okres Sobrance. Detstvo prežil v rodnej Vojnatine, kde vychodil aj ľudovú školu. Meštiansku školu navštevoval v rokoch 1944 – 1948 v Sobranciach. Gymnázium v Sobranciach absolvoval v roku 1952 s vyznamenaním. V roku 1952 začal v Prahe študovať históriu na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity. Počas štúdia sa začal zameriavať na svetové dejiny so zreteľom na dejiny východných Slovanov a na dejiny Ruska. Jeho záujem vyústil do obhájenia diplomovej práce: *Sedliacka vojna v Rusku pod vedením Stepana Razina*.

Po ukončení vysokoškolského štúdia sa v roku 1957 vrátil na východné Slovensko, kde v Sobranciach pôsobil ako stredoškolský učiteľ a v školskom roku 1959/60 zároveň aj ako zástupca riaditeľa na Jedenásťročnej strednej škole v Sobranciach.

V roku 1960 bol preložený na Pedagogický inštitút v Prešove, z ktorého sa v roku 1964 stala Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Michal Danilák na nej pôsobil ako odborný asistent a docent, neskôr od roku 1967 do roku 1978 ako vedúci katedry histórie a po zlúčení s Katedrou dejín Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach sa na pôde tejto fakulty stal jej vedúcim do roku 1981 a v rokoch 1987 – 1990. Vedúcim katedry bol Michal Danilák ešte raz, a to v rokoch 1998 – 2001, na novozriadenej Katedre všeobecných dejín Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

V roku 1968 ako externý aspirant na Filozofickej fakulte Univerzity J. E. Purkyně (Masarykova univerzita) v Brne obhájil kandidátsku prácu s názvom: *Haličskí, bukovinskí a zakarpatskí Ukrajinci v revolúcii 1848 – 1849*. V nasledujúcom roku mu bol priznaný titul kandidáta historických vied (CSc.) V roku 1972 sa na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity pavla Jozefa Šafárika v Košiciach habilitoval a hodnosť docent mu bola priznaná v roku 1973. V roku 1979 bol menovaný do funkcie univerzitného profesora a v roku 2000 mu Užhorodská národná univerzita udelila za prínos vo výskume ukrajinských dejín a podiel na spolupráci Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a Štátnej univerzity v Užhorode čestné ocenenie *doctor honoris causa* (Dr. h. c.).

Nezanedbateľným rozmerom pôsobenia Michala Daniláka na prešovských vysokých školách bola aj jeho pedagogická činnosť. Prednášal novoveké a najnovšie všeobecné dejiny, viedol výberové prednášky a semináre, bol vedúcim množstva ročníkových a diplomových prác, pôsobil tiež ako predseda skúšobnej komisie štátnych záverečných skúšok a rigorózných skúšok a ako školiteľ aspirantov, neskôr doktorandov. V roku 1971 a 1973 prednášal aj na Historickej fakulte Štátnej univerzity v Užhorode.

V rokoch 1971 – 1973 zastával funkciu prodekana pre pedagogickú činnosť Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a v rokoch 1973 – 1990 prorektora Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (UPJŠ) pre pedagogickú činnosť a člena Vedeckej rady UPJŠ. V rokoch 1973 – 1990 bol členom Vedeckej rady Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove a od roku 1978 členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty UPJŠ, dnes Prešovskej univerzity.

V rokoch 1975 – 1990 pôsobil tiež ako člen Ústavnej rady Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach a v rokoch 1985 – 1990 bol členom Kolégia historických vied SAV v Bratislave a členom Komisie pre udeľovanie hodnosti kandidáta vied na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Historickom ústave SAV v Bratislave. Michal Danilák bol tiež členom celoštátnej komisie pre doktorandské štúdium v odbore všeobecné dejiny, ako aj garantom habilitačného a inauguračného pokračovania na domácej Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, rovnako aj oponentom a recenzentom odborných, vedeckých, habilitačných prác a inauguračného konania. Do odchodu na dôchodok (2004) bol predsedom slovenskej časti Slovensko-ukrajinskej komisie historikov pri SAV v Bratislave. Dve funkčné obdobia pracoval ako člen grantovej komisie SAV a MŠ SR.

Michal Danilák za celé doterajšie obdobie samostatne či v spoluautorstve vydal niekoľko knižných prác, množstvo vedeckých štúdií v rôznych zborníkoch doma i v zahraničí, odborných článkov a recenzií, rozhlasových príspevkov a scenárov. Vystupoval na desiatkach domácich a medzinárodných konferencií, zúčastnil sa troch svetových kongresov historických vied (Moskva 1970; Bukurešť 1980; Stuttgart 1985) a dvoch Slavistických kongresov (Praha 1968, Varšava 1983).

Vedecko-výskumne sa zameriava na výskum medzislovanských vzťahov v 19. storočí a začiatkom 20. storočia, špecificky sa sústreďuje na dejiny Rusínov-Ukrajincov 19. a 20. storočia, ale aj na vzťahy medzi Slovanmi v období konania Slovanského zjazdu v Prahe, účasť Ukrajincov na ňom, na osobnosť P. J. Šafárika a jeho vzťah k východným Slovanom, predovšetkým k Ukrajincom. Okruh jeho vedeckých záujmov tvorí problematika vývoja Podkarpatskej Rusi a jej vzťahov so Slovenskom.

Za svoju bohatú činnosť dostal viacero vyznamenaní a ocenení. Štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu (1984), rezortné Vzorový učiteľ (1983), univerzitné Zlatú medai-

lu UPJŠ a ďalšie medaily UPJŠ, PdF, FF, Cenu mesta Prešov (1973), Medailu za zásluhy o rozvoj Východoslovenského kraja a celý rad ďalších ocenení.

Martin Ďurišin: Pán profesor, narodili ste sa v malej dedinke Vojnatina v sobranskom okrese. Aký vzťah máte k tomuto kraju?

Michal Danilák: Môj vzťah k rodnému kraju je totožný s tým, čo sa spieva v piesni Rodný môj kraj zo všetkých najkrajší, si môjmu srdcu najmilší. Pre mňa to nie je fráza, ale hlboké stotožnenie sa s uvedeným obsahom. Vojnatina leží na rozhraní hôr a roviny, pri špičkách Popričného, ktorý je súčasťou vihorlatského pohoria. Pozriete sa na sever a vidíte na úpätí vinice a za nimi lesy a hory, a ak sa pozriete na juh, vidíte začiatok Východoslovenskej nížiny, široširú rovinu. Môj vzťah k rodnému kraju nie je determinovaný len prekrásnou prírodou a tým, že sa tu urodí všetko, od obilnín, zeleniny a ovocia až po kvalitné hrozno, z ktorého sa získava kvalitné víno (pod značkou Tibavské), ale aj zážitkami z detstva i dospelosti, rodinnými väzbami a srdečnými priateľskými vzťahmi s obyvateľmi Vojnatiny. Žiaľ, mnoho z mojich rovesníkov už nežije, a tak okruh mojich priateľov sa zužuje. Ten však nie je obmedzený len na Vojnatinu, ale zahrňuje takmer celý sobranský región. Vo Vojnatine som postavil dom, založil ovocný sad a vysadil vinicu. Až donedávna som tam chodil desať až dvanásťkrát za rok a trávil každoročne väčšiu časť prázdnin. Ubudlo však síl, možností, a tak sme usadlosť s rozsiahlym pozemkom museli predať. Tým sa frekvencia návštev podstatne obmedzila. Na cintoríne vo Vojnatine sú pochovaní moji rodičia i prarodičia, dvaja bratia a jedna sestra i ďalší príbuzní, takže tam pravidelne chodíme v Deň všetkých svätých (Všechsvätých) a aspoň dvakrát ročne v lete. Napriek obmedzenému počtu návštev zostáva Vojnatina a celý sobranský región mojou stálou srdečnou záležitosťou.

Martin Ďurišin: Azda každého človeka počas života postretne niekoľko významných momentov, ktoré dokážu zásadným spôsobom určiť jeho ďalšie smerovanie. Čo vo Vašom živote rozhodlo o tom, že sa budete venovať dejinám?

Michal Danilák: Rozhodnutie venovať sa dejinám padlo v dobe môjho štúdia na Gymnázium v Sobranciach. Tak, ako to vo väčšine prípadov býva, bolo ovplyvnené vyučujúcim. Bol to dr. Ľudovít Déme, v tej dobe jeden z málo plne kvalifikovaných profesorov. Vznikol medzi nami užší priateľský vzťah. Možno aj preto, že nemal deti. Moja povest' „dejepisára“ na škole bola umocnená aj tým, že som v prípade neprítomnosti dr. Démeho zastupoval ho v nižších ročníkoch na hodinách dejepisu. A v našej triede som ako jediný maturoval z dejepisu. Zmaturoval som s vyznamenaním a moja cesta viedla do Prahy.

Martin Ďurišin: V roku 1952 ste po absolvovaní Gymnázia v Sobranciach odišli študovať na Univerzitu Karlovu do Prahy. V tom čase postupne dochádzalo k snahám výrazného ideologického ovplyvňovania historickej vedy, spomeňme len prof. Oldřicha Říhu alebo prof. Václava Krála. Ako ste ako študent vnímali tieto snahy o nový výklad dejín? Priblížte nám, prosím, vtedajšiu atmosféru panujúcu počas Vášho štúdia na Karlovej univerzite ale i spôsob a podmienky štúdia či osobné spomienky na pedagógov a kolegov, ktorí zasiahli do Vášho študentského života.

Michal Danilák: Po úspešných prijímacích skúškach som bol prijatý na jednodbo-rové štúdium dejepisu. Štúdium na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity (taký bol vtedy jej oficiálny názov) v rokoch 1952 – 1957 bolo pochopiteľne ovplyvnené vo všetkých oblastiach atmosférou tej doby. V 1. ročníku sme bývali v internáte na Ul. Obloukova 7 vo Vršoviciach v malej izbe šiesti. Postele boli poschodové a priestor stiesnený. Do júna 1953 platil lístkový systém. To znamená, že všetko bolo na prídel. Potravinové lístky sme odovzdali do jedálne a dostávali sme raňajky, obed i večeru, ale kúpiť sme nemohli nič, ani chlieb, o ostatných potravinách ani nehovoriac. Zrejme existoval čierny trh, ale pre nás bol nedostupný. Bol som úplne odkázaný na štipendium, ktoré činilo 1750 Kčs (korún československých). Po menovej reforme roku 1953 lístkový systém bol zrušený a potraviny bolo možné kúpiť v obchodoch. Peniaze sa menili 5:1, ale len v obmedzenej sume na osobu. Moja finančná situácia sa čiastočne zlepšila, pretože okrem sociálneho štipendia 350 Kčs v novej mene som po 1. ročníku dostával aj prospechové štipendium, ktoré činilo 100 Kčs za priemer 1 a 40 Kčs za priemer do 1,5. Po 2. ročníku som robil pomocnú vedeckú silu a to bolo ďalších 200 Kčs mesačne. A tak som si za ušetrené peniaze mohol kúpiť prvé hodinky v živote. Boli to sovietske náramkové hodinky značky Pobeda a boli to na tú dobu vynikajúce hodinky. Mojou povinnosťou ako pomocnej vedeckej sily boli služby v Historickom seminári (študovňa s bohatou knižnicou, č. dverí 162) a povinnosť sledovať novinky v predajni Ruská kniha z oblasti ruských a ukrajinských dejín a objednávať knihy pre Historický seminár. So štúdiom som problémy nemal, ukončil som ho s vyznamenaním. Kým doma do maturity som štúdiu venoval len 1/2 svojho času a druhú poľnohospodárskym a domácim prácam, tu som všetok čas mal pre seba. Podmienky pre štúdium boli výborné. Okrem Historického seminára tu bola Univerzitná knižnica, Slovanská knižnica so študovňami a študovňa s knižnicou v Národním museu, kde som v posledných dvoch ročníkoch obzvlášť rád chodil, pretože v študovni pre vedeckých pracovníkov bolo možné celé týždne nechávať požičané i donesené knihy na „vlastnom“ stole a kedykoľvek prísť a pokračovať v štúdiu. Zlepšili sa aj podmienky v bývaní. Dva roky som býval v internáte na Opletálovej ulici, čo bolo prakticky v centre Prahy. Na fakultu i do knižníc to bolo veľmi blízko. Posledné dva roky som býval v Koleji 5. května na Vinohradoch. Tam boli podmienky najlepšie, aj keď to bolo od fakulty i centra mesta ďalej. V poslednom ročníku sme bývali na izbe už iba dvaja, takže sa dalo študovať aj na izbe.

Na fakulte vtedy študovali dve dosť rozdielne skupiny študentov – gymnazisti a prípravkári. Gymnazisti, ku ktorým som patril, boli absolventi gymnázií. Prípravkári boli absolventi jednoročných robotníckych prípravných kurzov, na základe ktorých získali maturitu. Išlo o chlapcov, ktorí pracovali predtým ako robotníci v závodoch a boli do kurzov vybraní ako robotnícke kádre. Rozdiely medzi nami, najmä v nižších ročníkoch boli evidentné vo viacerých smeroch. Gymnazisti boli na štúdium lepšie pripravení. Prípravkári boli aj vekovo o dva-tri roky starší a takmer všetci boli členmi Komunistickej strany Československa (KSČ), kým gymnazisti len ojedinele. Prejavilo sa to aj v špecializácii od 3. ročníka. Kým prípravkári sa orientovali na dejiny MRH (Medzinárodné robotnícke hnutie) a dejiny KSČ, gymnazisti sa väčšinou orientovali na československé a všeobecné dejiny. Treba však povedať, že niektorí prípravkári boli veľmi usilovní a húževnatí a vo vyšších ročníkoch dosahovali úroveň menej usilovných gymnazistov. V študijnej skupine, ktorej som bol vedúcim, boli gymnazisti aj prípravkári a mal som priateľov medzi jednými i druhými. Dievčatá, ktorých bolo menej ako chlapcov, patrili

ku gymnazistom. Ale toto delenie sa vo vzájomných vzťahoch neprejavovalo, aspoň ja som ho nepozoroval.

Medzi našimi učiteľmi bolo mnoho vynikajúcich odborníkov. Dejiny praveku prednášal prof. Ján Eisner, akademik Československej akadémie vied (ČSAV), zakladateľ modernej slovenskej archeológie, dejiny staroveku doc. Pavol Oliva, dejiny stredoveku doc. František Graus, ktorý neskôr emigroval, a doc. Josef Polišenský. Úvod do byzantológie prof. Milada Paulová. Dejiny novoveku prednášal spomínaný prof. Oldřich Říha, vedúci katedry všeobecných dejín, ktorý sa venoval najmä ohlasu Veľkej októbrovej revolúcie v Československu. Československé dejiny prednášali doc. František Kavka – stredovek, doc. František Kutnar – obdobie 1781 – 1918 a doc. Věra Olivová – obdobie po roku 1918. Vedúcim katedry československých dejín bol prof. Václav Husa. Výborným rečníkom bol doc. Josef Macek, špecialista na husitstvo, neskôr riaditeľ Historického ústavu Československej akadémie vied (ČSAV). Keď Historický ústav ČSAV v septembri 1968 vydal publikáciu *Sedm pražských dnů: 21. – 27. srpen 1968. Dokumentace. Studijní materiál-pouze pro vnitřní potřebu* – bol z funkcie odvolaný a perzekvovaný. Publikácia bola známa aj ako čierna kniha a bola zakázaná. Staršie ruské dejiny v rámci disciplíny Dejiny ZSSR prednášal prof. Anatolij Florovskij, ruský emigrant. Všetci uvedení docenti sa stali neskôr profesormi a väčšina získala aj titul DrSc. Vami spomínaný Václav Král vtedy na fakulte neprednášal. K ideologicky exponovaným učiteľom okrem Oldřicha Říhu a Václava Husu patrili učители prednášajúci medzinárodné robotnícke hnutie, dejiny Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, dejiny KSČ a dejiny ZSSR po roku 1917, ktoré prednášal sovietsky lektor doc. Klimov. Z veľkých diskusií, ktoré v tej dobe prebiehali v historickej obci s politickým podtónom, to bola diskusia o charakteve Veľkej Moravy, či bola alebo nebola ranofeudálnym štátom, a diskusia o marxistickej periodizácii československých dejín. Zo začiatku sme ideologické ovplyvňovanie historickej vedy nevnímali, prijímali sme nové poznatky tak, ako ich naši učители podávali. V nižších ročníkoch pri starších dejinách sa to ani výraznejšie neprejavovalo. Zlom nastal v 4. ročníku roku 1956. XX. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) a odhalenie kultu osobnosti otriasli zaužívanými schematickými poučkami. A nasledovné udalosti v Poľsku a Maďarsku rozvírili politickú hladinu. Do pohybu sa dalo aj pražské študentstvo. Pri hodnotení udalosti roku 1968 sa často zabúda na rok 1956, ktorý bol ich predohrou. Ale zakrátko politické pohyby boli u nás umŕtvené. Prebudilo sa však kritické nazeranie na prezentované poznatky z najnovších československých dejín i dejín ZSSR.

Na jednodborovom štúdiu už od 1. ročníka sme si zapisovali a absolvovali výberové prednášky, ktorých počet vo vyšších ročníkoch narastal. Ich výber do istej miery determinoval aj voľbu témy diplomovej práce a budúce zameranie. Ja som si volil v nižších ročníkoch výberovky u doc. Polišenského a vo vyšších ročníkoch u prof. Florovského. U prof. Florovského som počas štúdia v 4. a 5. ročníku absolvoval päť výberových prednášok, venovaných česko-ruským vzťahom, Petrovi I. a jeho dobe, problémom ruskej historiografie a pod. Na tieto výberové prednášky prof. Florovského sme chodili len traja študenti. Len ja jediný som u neho robil aj diplomovú prácu. Vytvoril sa medzi nami dôverný priateľský vzťah. Chodil som k nemu aj na byt do Dejví, na Ul. Jugoslávskych partizánů. Keďže nemal deti, rád sa so mnou rozprával aj o dôvernejších veciach, ako bolo jeho vyhostenie zo sovietskeho Ruska, o jeho životnej ceste v emigrácii či o aktuálnej medzinárodnej situácii. Napriek tomu, že bol ako docent univerzity v Odese vyhos-

tený a mohol si zobrat' len pár najnutnejších vecí, nikdy na Rusko nenadával. Diplomovú prácu na tému *Sedliacka vojna v Rusku pod vedením Stepana Razina* som obhájil na výbornú a celé štúdium som ukončil s vyznamenaním. V 4. ročníku vyvstala otázka budúceho zamestnania. Na odbore, označovanom aj za vedecký smer (neučiteľské štúdium), nás bolo pomerne veľa, viac, ako mohlo nájsť miesto vo vedeckých ústavoch alebo na vysokých školách. Preto sme dostali možnosť rozšíriť si prípravu pre osvetovú prácu, alebo pre učiteľskú aprobáciu. Väčšina si volila zameranie na osvetovú prácu, ja na učiteľskú aprobáciu. Tieto zamerania boli dobrovoľné. A tak v 4. a 5. ročníku som navyše absolvoval pedagogicko-psychologické disciplíny, didaktiku dejepisu a učiteľskú prax na Jedenásťročnej strednej škole na Londýnskej ulici v Prahe u dr. Dědinu, ktorý externe na fakulte prednášal didaktiku dejepisu. Tým som získal aj učiteľskú kvalifikáciu pre stredné školy. Po ukončení štúdia som sa zriekol umiestnenky do istej redakcie časopisu v Prahe a vrátil som sa aj kvôli rodičom domov. V auguste 1957 som nastúpil na Jedenásťročnú strednú školu v Sobranceiach. Tu som sa oženil.

Počas štúdia na Filozoficko-historickej fakulte v Prahe som mal veľa priateľov z radov spolužiakov. V tej dobe tam študovalo viacero Slovákov. Z nich som sa najviac kamarátil s Jánom Mlynárikom. Zo slovenských spolužiakov spomeniem aspoň niektorých. Andrej Lukáč bol potom dlhé roky riaditeľom Oblastného archívu v Prešove. Štefan Pažúr, ktorý chodil o rok nižšie, bol riaditeľom Múzea SRR v Prešove a potom riaditeľom Múzea Slovenského národného povstania (SNP) v Banskej Bystrici. Z toho istého ročníka Andrej Kokuľa učil na JSS v Bardejove a potom bol riaditeľom tamojšieho múzea. Jeden rok som býval s Milanom Gajdošom, ktorý potom pracoval v Múzeu SNP v Banskej Bystrici, a Osvaldom Záhradníkom, ktorý študoval filozofiu, neskôr známym spisovateľom a dramatikom. V historickej obci sú známi Viliam Plevza a Ján Jablonický. Z českých spolužiakov som sa priatelil s Josefom Frýbom, ktorý sa venoval bezmotorovému lietaniu, s ktorým som prvýkrát letel v lietadle, ktoré on pilotoval. Bolo to dvojmiestne lietadlo na rozťahovanie vetroňov. Ďalej to bol Antonín Dolejší, prípravkár, s ktorým som v nižších ročníkoch býval na izbe a ktorý potom bol riaditeľom Ústavu dejín európskych socialistických krajín ČSAV v Prahe. Ďalší spolubývajúci Miloš Geryk bol potom riaditeľom Múzea v Kutnej Hore, Jarda Hladík stredoškolským profesorom. Medzi mojich blízkych priateľov patrila Miloš Janda, ktorý sa venoval dejinám KSSZ. Chodili sme spolu na výberovky k prof. Florovskému. Stal sa potom riaditeľom Leninovho múzea v Prahe, po previerkach roku 1970 bol funkcie zbavený, vylúčený zo strany, robil závozníka a zakrátko zomrel. Na fakulte sa uchytili Josef Haubelt, Věra Habětinová, potom manželka Miroslava Hrocha, ktorá sa venovala byzantológii, a ďalší. Zo starších spolužiakov na fakulte dosiahli významné úspechy Miroslav Hroch a Róbert Kvaček, v Ostrave Milan Myška, v Brne Ján Janák. Viacerí z nich (Dolejší, Janda, Hrochová, Geryk, Janak, Lukáč, Pažúr, Kokuľa) už nežijú. Neúprosný čas riedi naše rady.

Martin Ďurišin: Pán profesor, svoju profesijnú dráhu ste začali ako stredoškolský profesor, v rodnom kraji, na Gymnázium v Sobranceiach, kde ste boli i zástupcom riaditeľa. Ako s odstupom času hodnotíte túto pedagogickú skúsenosť vo Vašom živote?

Michal Danilák: Na JSS v Sobranceiach som nastúpil v auguste 1957 nabitý vedomosťami, ale bez pedagogických skúseností. Tri roky pôsobenia na JSS sa pre mňa stali

dôležitou školou učiteľského povolania. Prišiel som do známeho prostredia. Riaditeľ Mikuláš Nebesník bol môj bývalý triedny profesor, zástupca riaditeľa Milan Dudík blízky príbuzný, niektorí ďalší učitelia vo vyšších ročníkoch (9. – 11.) moji bývalí učitelia. Jedenásťročná stredná škola bol nesúrodý kolos s ročníkmi 1 – 4, 5 – 8 a tretím stupňom 9 – 11, na ktorom som vyučoval dejepis. Na prácu školy negatívne pôsobili politické pomery. Prebiehala nevyberanými prostriedkami masová kolektivizácia v poľnohospodárstve – a tá sa dotýkala 95 % rodín našich žiakov. Učitelia boli odvolávaní na presvedčovacie akcie, žiaci v jesennom období posielaní na poľnohospodárske brigády. Veľký dôraz sa kládol na rôzne politické akcie (oslavy, mimovyučovaciu činnosť, politické školenia, krúžky a pod.). Napriek všetkému rád spomínam na pôsobenie na JSS v Sobranciach, kde som mal veľa dobrých priateľov, s ktorými som udržiaval styky aj po odchode do Prešova.

Martin Ďurišin: V roku 1960 ste začali pôsobiť na Pedagogickom inštitúte v Prešove, z ktorého sa v roku 1964 stala Pedagogická fakulta UPJŠ. Stáli ste teda pri zrode Katedry histórie Pedagogickej fakulty UPJŠ ako jej zakladajúci člen a už o tri roky neskôr ste ju viedli ako jej dlhoročný vedúci – vlastne až do jej zlúčenia s Katedrou dejín FF UPJŠ. Ako si spomínate na toto obdobie?

Michal Danilák: V auguste 1960 som bol preložený na Pedagogický inštitút v Prešove. Pedagogické inštitúty vznikli roku 1959. V Prešove existovala dovtedy Vyššia pedagogická škola, ktorá sa transformovala na Pedagogický inštitút, a Vysoká pedagogická škola, z ktorej vznikla Filozofická fakulta, ktorá spolu s Lekárskou fakultou sa stala súčasťou Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Na vyššie spomínaných dvoch pedagogických školách sa vyučoval aj dejepis. Samostatná katedra dejepisu tam nebola. Bolo len oddelenie, ktoré bolo súčasťou Ústavu spoločenských vied. Učitelia ústavu tvorili základ pre dejepisné pracoviská na novovzniknutých školách. Na Pedagogický inštitút prešli Michal Mindoš a Oľga Wiedermannová. Na FF Vasil' Grivna, Ladislav Tajták a Tamara Bajcurová. Kým na FF vznikla samostatná katedra dejepisu, na PI len oddelenie. Postupne boli obidve pracoviská doplňované novými učiteľmi. Keď som roku 1960 prišiel do Prešova, ani na jednom pracovisku nebol učiteľ dejepisu s titulom docent. Na PI pre odbor dejepis boli postupne prijatí Angelina Uramová a Vasil' Franko. Keď roku 1964 došlo k zlúčeniu PI v Košiciach a PI v Prešove, prešli z Košíc do Prešova Andrej Adam a Juraj Briškár. Bola vytvorená samostatná katedra dejepisu, vedúcim ktorej sa stal Andrej Adam. Ten roku 1967 odišiel na Ústav marxizmu-leninizmu Vysokej školy technickej v Košiciach. Za vedúceho katedry som bol ustanovený ja. Túto funkciu som zastával až do zlúčenia katedier PdF a FF k 1. septembru 1978, teda jedenásť rokov. Úlohou, ktoré bolo potrebné riešiť takpovediac za pochodu, bolo veľa. V prvom rade bolo potrebné zabezpečiť výučbu na základe jednotných celoštátnych učebných plánov a osnov. Veľa času bolo potrebné venovať aj mimovyučovacej činnosti (krúžky, brigády, súťaže, politické školenia a pod.). Všetci učitelia na katedre boli v kategórii odborných asistentov. Bolo preto potrebné, ba až akútne, zlepšiť kvalifikačnú štruktúru učiteľov katedry a zapájať sa do vedecko-výskumnej činnosti, ktorá bola takpovediac v plienkach. A tak som ako prvý z katedry nastúpil na externú vedeckú aspirantúru (dnes doktorandské štúdium) na Filozofickú fakultu Univerzity J. E. Purkyně (dnes Masarykova univerzita) v Brne. Mojm školiteľom sa stal vtedy najlepší odborník na slovanské dejiny

v Československu prof. Josef Macůrek, DrSc. Ten ma preorientoval z ruských dejín na ukrajinské dejiny. Na Katedre dejín strední, východní a juhovýchodní Evropy, ktorej bol prof. Macůrek vedúcim, som našiel prajné prostredie a zakrátko ma považovali za člena svojho kolektívu. Našiel som tam veľmi dobrých priateľov, s ktorými som spolupracoval počas celej svojej aktívnej činnosti a do istej miery až po súčasnosť. Všetci mali k Slovákom a Slovensku veľmi blízky vzťah. Na prvom mieste chcem uviesť prof. Františka Hejla, DrSc., ktorý bojoval v SNP, bol po prof. Macůrkovi najstarší a s ktorým sme sa priatelili aj na rodinnej úrovni. Ďalej to bol prof. PhDr. Josef Kolečka, DrSc., ktorý mal Slovenku manželku a tiež sme sa priatelili aj rodinne. Z ostatných chcem uviesť ešte aspoň dvoch, prof. PhDr. Ivana Dorovského, DrSc. a prof. PhDr. Richarda Pražaka, DrSc., po roku 1990 bol veľvyslancom ČSR v Maďarsku. Z mladšej generácie to bol doc. PhDr. Vladimír Goněc. Ale veľmi dobré vzťahy som mal aj s ostatnými členmi historických pracovísk v Brne. Počas aspirantúry pri zhromažďovaní materiálu pre kandidátsku prácu som roku 1965 absolvoval šesťmesačný študijný pobyt na Štátnej univerzite Ivana Franka v Lvove. Kandidátsku prácu na tému Haličskí, bukovinskí a zakarpatskí Ukrajinci v revolúcii 1848 – 1849 som obhájl roku 1969 a získal titul kandidáta historických vied (CSc.). Práca potom vyšla roku 1972 v ukrajinskom preklade. Roku 1969 som na FF Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (UJEP) v Brne vykonal aj rigorózne skúšky a získal titul PhDr. Roku 1972 som sa habilitoval a k 1. marcu 1973 som bol menovaný za docenta.

Po mne nastúpili na externú aspirantúru ďalší dvaja členovia katedry: Juraj Briškár a potom Vasil' Franko, získali hodnosť CSc. a neskôr sa stali docentmi. Katedra tým získavala na význame a vážnosti. Mala troch docentov, čo bolo na tú dobu slušné zastúpenie v kvalifikačnej štruktúre. Doc. PhDr. Juraj Briškár, CSc. potom odišiel za riaditeľa Spoločenskovedného ústavu Slovenskej akadémie vied (SAV) v Košiciach a na katedru prišla Magdaléna Schmidtová, ale tá tiež odišla do Košíc.

Roku 1973 bola katedra poverená budovaním odboru občianska výchova, ktorá sa začala vyučovať od školského roku 1973/74 za pomoci externistov. Postupne na oddelenie občianskej výchovy prichádzali Andrej Sičák, Milan Gaľa, Štefan Štefaňák a Anton Takáč. Katedra bola premenovaná na Katedru histórie a občianskej náuky. Budovanie nového odboru a zabezpečenie výučby vyžadovalo nemalo síl a úsilia.

V rokoch 1971 – 1973 som na Pedagogickej fakulte (PdF) zastával aj funkciu prodekana pre študijné veci. Veľmi dobre sa mi spolupracovalo s dekanom fakulty prof. RNDr. Jánom Dorkom, CSc., s ktorým sme boli aj veľmi dobrými priateľmi až do jeho smrti. Ďalej to bol prof. akad. maliar Štefan Hapák, ktorý bol prodekanom pre ukrajinské oddelenie, a celý rad ďalších učiteľov fakulty i jej pracovníkov. Na fakulte som bol pochopiteľne členom jej orgánov, Vedeckej rady fakulty od roku 1967 až do roku 1990, teda aj po prechode na FF a v rokoch 1971 – 1973 aj členom Kolégia dekana, predsedom pedagogickej komisie a pod.

Ako vedúci katedry som sa snažil o odborný a kvalifikačný rast všetkých členov katedry. Nie vždy sa mi to darilo podľa mojich predstáv. Katedra vďaka mojim osobným kontaktom i pričinením všetkých jej členov mala dobré renomé medzi katedrami dejín pedagogických i filozofických fakúlt v celom Československu. Ťažisko práce učiteľov katedry bolo v pedagogickej činnosti, slabšie sa rozvíjala vedecko-výskumná činnosť.

Roku 1968 som sa zúčastnil na Slavistickom kongrese v Prahe a roku 1970 na Svetovom kongrese historikov v Moskve. Roku 1971 a 1973 som prednášal na Historickej

fakulte Štátnej univerzity v Užhorode výberové prednášky na tému Slovensko-ukrajinské vzťahy do roku 1918. Ako prvý z prešovských historikov som nadviazal spoluprácu s Historickou fakultou Štátnej univerzity v Užhorode, ktorá sa potom úspešne rozvíjala a prehlbovala a pokračuje dodnes. Obdobne som už v tomto období nadviazal kontakty s historickými pracoviskami Vyššej školy pedagogickej (dnes univerzity) v Rzeszówe v Poľsku, ktorá pokračuje i v súčasnosti. Katedra histórie a občianskej náuky PdF tak mala v Československu i v zahraničí úspešne sa rozvíjajúcu spoluprácu s mnohými historickými pracoviskami.

Martin Ďurišin: Roku 1978 došlo k včleneniu Katedry histórie PdF UPJŠ do Katedry dejín FF UPJŠ. Prešli ste teda na filozofickú fakultu a stali ste sa vedúcim tejto katedry. Čo predchádzalo zlúčeniu spomenutých dvoch historických vedecko-pedagogických pracovísk UPJŠ, aké pohnútky k nemu viedli a či sa naplnili Vaše očakávania ohľadom tejto integrácie nielen ako vedúceho zlúčenej Katedry dejín FF UPJŠ, ale aj ako prorektora UPJŠ pre pedagogickú činnosť?

Michal Danilák: Roku 1978 nedošlo k včleneniu Katedry histórie PdF UPJŠ do Katedry dejín FF UPJŠ, ale k ich zlúčeniu. V priamej súvislosti s tým došlo k vytvoreniu Katedry občianskej náuky na PdF na základe zlúčenia oddelenia občianskej náuky, Katedry histórie a občianskej náuky PdF a učiteľov, ktorí zabezpečovali výučbu občianskej výchovy v rámci Katedry marxisticko-leninskej filozofie a vedeckého ateizmu FF. Na novovytvorenú katedru na PdF prešli z FF doc. PhDr. František Mihina, CSc., doc. Theodor Hudeček, CSc., PhDr. Anna Klimeková a PhDr. Gita Geremešová. Vedúcim katedry sa stal doc. PhDr. František Mihina. Integračný proces sa netýkal len týchto dvoch odborov. Medzi PdF a FF došlo k zlúčeniu katedier pedagogiky a psychológie a katedier cudzích jazykov. Zároveň prebiehala integrácia odborov a katedier medzi PdF a Prírodovedeckou fakultou UPJŠ. Tieto integračné procesy boli podmienené reformou československej výchovnovzdelávacej sústavy. Na základe dokumentu Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy sa zjednotila príprava učiteľov pre II. a III. stupeň základných a stredných škôl. Jednotná príprava pre učiteľov 5. – 12. ročníka znamenala koniec osobitnej prípravy učiteľov pre základné školy (ročník 5. – 9. ZDŠ), ktorú zabezpečovali pedagogické fakulty, a osobitnej prípravy učiteľov pre stredné školy, ktorú zabezpečovali filozofické a prírodovedecké fakulty. Duplicitná príprava učiteľov toho istého zamerania na dvoch fakultách tej istej univerzity stratila opodstatnenie. A to bola príčina integrácie katedier na UPJŠ. Prednedávnom sa situácia na Prešovskej univerzite, pokiaľ ide o zlučovanie historických vedecko-pedagogických pracovísk, zopakovala, keď došlo k zlúčeniu katedier dejín FF a FHPV a k vytvoreniu Inštitútu histórie FF.

Integrácia katedier dejín FF a PdF roku 1978 bola nesporne prínosom pre rozvíjanie odboru dejepis a skvalitnenie jeho výučby. Na integrovanej katedre bolo šesť docentov a päť odborných asistentov. Tým sa značne posilnila kvalifikačná štruktúra katedry a keď od 1. marca 1979 mala aj profesora, na UPJŠ i v celoslovenskom meradle. Integrácia umožnila učiteľom užšiu špecializáciu, a tým aj skvalitnenie výučby. Súčasne sa vytvorili lepšie podmienky pre vedecko-výskumnú, a tým aj publikačnú činnosť. Rozšírila sa aj spolupráca s historickými pracoviskami v Československu i v zahraničí.

Keď som sa k 1. marcu 1979 stal profesorom, podarilo sa mi dosiahnuť, aby sa katedra stala školiacim pracoviskom pre prípravu aspirantov. Medzi prvých aspirantov popri

iných patrili aj neskorší profesori Michal Otčenáš a Peter Švorc. Katedra tým, že mala profesora, získala aj právo habilitácií a inaugurácií. Habilitácie z odboru histórie na FF sa konali aj predtým pod gesciou prof. PhDr. Ivana Bajcuru, DrSc., ale inaugurácie nie.

Prehĺbila sa aj spolupráca so Slovenskou akadémiou vied. Od vzniku Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach som bol členom jeho Ústavnej rady a pomáhal som pri jeho konštituovaní. S jeho riaditeľom doc. PhDr. Jurajom Briškárom, CSc. sme boli blízkymi priateľmi a stretávali sme sa v Košiciach takmer každý týždeň a konzultovali aktuálne otázky. Niektorí naši študenti na základe tejto spolupráce sa stali pomocnými vedeckými silami na Spoločenskovednom ústave a absolventi jeho pracovníkmi. V rokoch 1985 – 1990, keď som bol členom Kolégia historických vied SAV v Bratislave, prehĺbila sa aj spolupráca s Historickým ústavom SAV. Ako člen komisie pre obhajobu kandidátskych prác na HÚ SAV a FF UK v Bratislave som sa pravidelne stretával s pracovníkmi týchto pracovísk. Ako oponent, alebo člen komisií som sa zúčastňoval na habilitáciách a inauguráciách nielen na FFUK, ale aj v Banskej Bystrici, Nitre a Trnave. Na našej fakulte som bol predsedom týchto komisií pri habilitácii viacerých docentov a pri inaugurácii profesorov Bajcurovej, Uličného, Švorca a oponentom u Otčenáša a Tajtáka.

Pokiaľ ide o integračný proces, na UPJŠ narážal tento na mnohé problémy osobného charakteru pracovníkov, najmä medzi Prešovom a Košicami, aj keď objektívna podmienenosť tohto procesu bola nesporná.

Martin Ďurišin: Na filozofickej fakulte ste vedecko-pedagogicky pôsobili vyše štvrtstoročie, pričom ste boli dvakrát vedúcim katedry – katedry dejín od 1978 do roku 1981 a od roku 1998 do roku 2001 katedry všeobecných dejín. Za posledných 30 rokov je z pôvodnej katedry dejín inštitút histórie s piatimi katedrami a počet členov sa strojnásobil. V prisudzovaní zásluh o rozvoj tohto pracoviska Vám nepochybne prislúcha čestné miesto. Ako vnímate vedeckú a pedagogickú činnosť tohto pracoviska v kontinuite času od jeho zrodu dodnes a ako jeho miesto medzi ostatnými historickými pracoviskami na Slovensku (vília budúcnosti)?

Michal Danilák: Vedecká a pedagogická činnosť sa rozvíjala ruka v ruke s kvalifikačným rastom členov oboch katedrií do roku 1978 a po tomto roku v rámci integrovanej katedry. Vedeckovýskumná činnosť bola determinovaná témami kandidátskych a habilitačných prác. Členovia katedry boli úspešnými riešiteľmi mnohých úloh a projektov. Úspešne sa rozrastala aj publikačná činnosť. Vychádzali monografie, vedecké štúdie v zborníkoch, odborné články a pod. Vyšli tri zväzky fakultných zborníkov – História. Učitelia sa zúčastňovali na mnohých vedeckých konferenciách doma i v zahraničí. Ja som mal možnosť zúčastniť sa roku 1983 Slavistického kongresu vo Varšave, roku 1980 Svetového kongresu historických vied v Bukurešti a ako jeden z mála slovenských historikov aj Svetového kongresu historických vied v Stuttgarte, kde som v rámci programu vystúpil aj s referátom. Katedra dejín FF s dvoma profesormi a neskôr dokonca so štyrmi profesormi a ďalšími docentmi bola nesporne kvalifikačne rovnocennou s katedrami FF UK v Bratislave. Na dosiahnuté úspechy staršej generácie učiteľov úspešne nadviazala mladšia generácia a v súčasnosti aj najmladšia generácia učiteľov a doktorandov. Inštitút histórie FF má nesporne potrebný potenciál, aby patrila medzi popredné historické pracoviská na Slovensku napriek istým turbulenciám, ktoré ho neobišli.

Martin Ďurišin: Takmer sedemnást' rokov ste boli prorektorom UPJŠ pre vzdelávanie, ako ste vnímali rozdelenie UPJŠ v roku 1997 a vytvorenie Prešovskej univerzity? Zmenilo sa s odstupom času niečo na Vašom vtedajšom postoji?

Michal Danilák: Každý rozchod, tak ako rozvod či rozdelenie, má svoje pozitívne i negatívne stránky. Rozdelenie UPJŠ roku 1997 som vnímal s obavami. Na jednej strane rozdelenie odstraňovalo napätie, ktoré v skrytej či otvorenej podobe už dlhý čas existovalo medzi košickými a prešovskými fakultami. Prešov síce vždy mal jedného alebo dvoch prorektorov, ale ani raz rektora, aj keď predpoklady na to mal. V istej miere sa uplatňovala aj zásada, že bližšia košeľa ako kabát. To skôr v tej materiálnej oblasti, pretože v oblasti pedagogickej a vedecko-výskumnej po integrácii, ale ani predtým, si košické a prešovské fakulty nekonkurovali. Isté zápasy sa odohrali okolo odbornej katedry psychológie, ktorá nejaký čas bola dislokovaná v Košiciach a objavovali sa snahy odčleniť ju z rámca filozofickej fakulty. Isté problémy prinášala aj dislokácia fakúlt univerzity v dvoch, aj keď nepríliš vzdialených mestách. To všetko rozdelenie UPJŠ odstraňovalo a poskytovalo priestor pre vedenie Prešovskej univerzity, aby využilo možnosti pre jej rýchly rozvoj. Na druhej strane sa strácalo logo UPJŠ, ktoré predstavovalo solídne renomé nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Ďalej bolo potrebné budovať rektorátne pracoviská. Začlenením bohosloveckých fakúlt a rozdelením pedagogickej fakulty na dve samostatné fakulty síce vzrástol počet fakúlt na päť, ale ďalšie fakulty sa vytvárali oneskorene. Tak v porovnaní s Banskou Bystricou a Nitrkou, kde na báze pedagogických fakúlt novoutvorené univerzity zaznamenali obrovský rozvoj, Prešov zaostal. Navyše vytvorením Filozofickej fakulty na UPJŠ sa objavil vážny konkurent pre FFPU. Rezíduá týchto negatívnych javov do istej miery determinujú problémy, ktoré Prešovská univerzita má pri nadobúdaní statusu univerzity podľa nového delenia vysokých škôl. Moje stanovisko k rozdeleniu UPJŠ sa nezmenilo. Rozdelenie bolo viac-menej nevyhnutné, ale obavy o problémy z toho plynúce sa potvrdili.

Martin Ďurišin: Pán profesor, ste všeobecne známy historik nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. A ste jedným z najvýznamnejších iniciátorov, podporovateľov a aktivistov mnohosmernej spolupráce slovenských a ukrajinských historikov, ktorej prínos a Váš osobný vklad ocenila v roku 2000 Užhorodská národná univerzita čestným titulom doctor honoris causa. Ako ste prijali a ako vnímate toto významné ocenenie?

Michal Danilák: Rozhodnutie Užhorodskej národnej univerzity o udelení čestného titulu doctor honoris causa som prijal s potešením. Chápem ho ako ocenenie mojej vyše tridsaťročnej úzkej spolupráce nielen s Historickou fakultou, ale celou Užhorodskou národnou univerzitou, i ako ocenenie môjho príspevku k výskumu ukrajinských dejín. Rozvíjať vzájomnú spoluprácu som mal možnosť nielen ako osoba, ale aj ako vedúci katedry a prorektor po dlhú dobu. Táto spolupráca mala rôzne podoby a zahrňovala oblasť pedagogickú (vzájomné prednáškové pobyty učiteľov, posudzovanie kandidátskych prác, posudky pre habilitačné a inauguračné konanie, výmena študijnej literatúry, študijné pobyty aspirantov a pod.), oblasť vedecko-výskumnú (vzájomná účasť na vedeckých konferenciách, spoločne organizované konferencie, uverejňovanie príspevkov v zborníkoch a pod.) a aj oblasť spoločenskú. Poznal som osobne všetkých učiteľov

Historickej fakulty, ale aj rektorov, prorektorov, dekanov a prodekanov ostatných fakúlt UNA i mnohých vedúcich katedier. Spolupráca bola spojená aj s mnohými osobnými priateľstvami. Z učiteľov Historickej fakulty by som chcel spomenúť aspoň niektorých. Z už nežijúcich to boli profesori I. Šulha, I. Hrančák, E. Balahuri, M. Trojan, V. Chudanič, zo žijúcich profesori V. Il'ko, I. Mandryk, V. Zadorožnyj a ďalší učители. Z prorektorov Lakýza, Čavarha, Apiari. Z terajších univerzitných funkcionárov to je M. Veheš, rektor. Vymenovať všetkých by bol veľmi dlhý zoznam.

Ocenenie doctor honoris causa, ktoré sa mi dostalo od Užhorodskej národnej univerzity, pokladám z mnohých ocenení, ktoré som obdržal, za najvýznamnejšie a nesmierne si ho vážim.

Martin Ďurišin: Ste čestným predsedom Slovensko-ukrajinskej komisie historikov pri SAV v Bratislave. Ako by ste charakterizovali spoluprácu slovenských a ukrajinských historikov?

Michal Danilák: Predsedom Slovensko-historickej komisie historikov pri Národnom komitáte historikov v Bratislave som bol od jej vzniku do roku 2004. Po odchode do dôchodku som sa funkcie vzdal a za predsedu som navrhol terajšieho jej predsedu doc. PhDr. Mariana Gajdoša, CSc., riaditeľa Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach. Spolupráca slovenských a ukrajinských historikov pokračuje ďalej. Nepodarilo sa mne ani môjmu nástupcovi širšie rozvinúť spoluprácu na inštitucionálnom základe.

Martin Ďurišin: Vedecko-výskumne sa zameriavate na dejiny Rusínov-Ukrajincov 19. a 20. storočia, ale aj na vzťahy medzi Slovanmi v období konania Slovanského zjazdu v Prahe, účasť Ukrajincov na ňom, na osobnosť P. J. Šafárika a jeho vzťah k východným Slovanom, predovšetkým k Ukrajincom, ale i celkovo (na slovanskú problematiku) v novovekých a najnovších dejinách. Čo zo svojej vedecko-výskumnej práce považujete za svoj najväčší úspech (prinos), kam momentálne smeruje Vaša zvedavosť historika, aké témy sa chystáte spracovať a na čo by ste upriamili pozornosť mladých historikov, ktorí by chceli nadviazať na Váš výskum?

Michal Danilák: Slovanský zjazd v Prahe ma vždy fascinoval. Venoval som mu prvú rozsiahlu vedeckú štúdiu, ktorá vyšla roku 1968 v Slovanských štúdiách X. Tá bola venovaná ukrajinskej otázke. Neskôr som ďalšie štúdie venoval úlohe P. J. Šafárika a Ľ. Štúra na Slovanskom zjazde. Roku 1998 som sa preto zúčastnil Všeslovanského zjazdu v Prahe, ktorý sa konal v dňoch 2. – 5. júna v hoteli Pyramída. Na zjazde sa zúčastnilo 464 osôb z jedenástich slovanských krajín. Zjazd mal byť dôstojnou oslavou 150. výročia prvého Slovanského zjazdu z roku 1848. Vyvolal ostrú polemiku medzi zástancami prozápadnej orientácie, najmä USA, a zástancami slovanskej vzájomnosti. Od zjazdu sa dištancovalo Ministerstvo zahraničných vecí ČR i prezident Václav Havel. Na druhej strane zjazdu pozhnal pápež Ján Pavol II. A pozdravil ho dopisom patriarcha moskovský a celej Rusi Alexij II. Na zjazde vystúpil aj doc. Jozef Mravík, CSc., predseda Združenia slovanskej vzájomnosti a vedúci slovenskej delegácie. Dopis Matice slovanskej tlmočil prof. PhDr. Imrich Sedlák, jej vedecký tajomník. V tomto našom rozhovore nie je priestor na podrobnejšie komentovanie Všeslovanského zjazdu z roku 1998. Obmedzím sa preto na konštatovanie, že v oblasti praktickej politiky slovanských

štátov zjazd z roku 1998, tak ako aj zjazd z roku 1848, nemal žiadny dosah. Dokumentoval len skutočnosť, že myšlienka slovanskej vzájomnosti ešte žije, či skôr živorí.

Za svoj najväčší prínos pokladám to, že v dobe, keď v historickej literatúre sa takmer výlučne pertraktovali sociálne a ekonomické otázky, hlavne problematika triednych bojov, vysunul som do popredia národnostnú otázku. Mám na mysli moju monografiu Haličskí, bukovinskí a zakarpatskí Ukrajinci v revolúcii 1848 – 1849, ktorá bola napísaná roku 1968 a vyšla v ukrajinskom preklade roku 1972.

Veľké plány do budúcnosti vzhľadom na svoj vek si nerobím. Chcel by som ešte spracovať jednu tému, ale o jej názve zatiaľ pomlčím. Bol by som veľmi rád, keby niekto z mladých historikov sa venoval ukrajinským dejinám širšie, nielen dejinám zakarpatských Ukrajincov-Rusínov.

Martin Ďurišin: Počas Vášho doterajšieho života ste prežili niekoľko veľmi významných historických momentov v slovenských i svetových dejinách, ktoré iste zasiahli aj do Vášho osobného či profesijného života. Dovoľte nám, prosím, nazrieť do Vášho súkromia a podeliť sa s nami o Vaše životné skúsenosti.

Michal Danilák: Zlomové historické udalosti ovplyvňujú tak či onak život všetkých ľudí. Nie inak to bolo aj v mojom prípade. Prvou z týchto udalostí bola násilná maďarská okupácia časti východného Slovenska v marci 1939. V dôsledku tzv. Malej vojny bola okupovaná aj naša obec. Pamätám si bojové operácie a príchod maďarských žandárov. Hranica medzi Maďarskom a Slovenskou republikou sa vytvorila pár kilometrov od našej dediny, za Nižnou Rybnicou pri Gajdoši. Ťažké časy maďarskej okupácie trvali až do októbra 1944, keď Vojnatina bola oslobodená Červenou armádou. Dôsledky okupácie pocítili nielen naši rodičia, ale aj my deti. Práve som začal chodiť do ľudovej školy. Slovenský učiteľ musel odísť a prišiel nový Rusín-maďarón z Podkarpatskej Rusi. Ten neovládal ani spisovnú slovenčinu, ani miestny dialekt. A tak vyučoval skomolenou rusínštinou a maďarčinou. My sme svoje „vlastenectvo“ prejavovali tým, že sme sa nechceli učiť maďarsky. No a to sa trestalo palicou. Veľa sme sa toho v ľudovej škole nenaučili. Keď som na jeseň roku 1944 začal chodiť do Meštianskej školy v Sobranciach, už sa približoval front. Frontová línia koncom októbra 1944 sa na mesiac ustálila medzi Tibavou a Sobrancami. V Tibave boli Červenoarmejsci, v Sobranciach Nemci. Frontová línia bola od nás len 2 km. Dedina bola pod nemeckou delostreleckou paľbou. Zdržiavali sme sa v pivniciach. Ženy a deti boli potom evakuované do dedín na východ, pretože hrozil nemecký protiútok. V dedine mohli zostať iba muži. Tento stav trval mesiac. Naš dom, ktorý bol na začiatku dediny, dostal dva delostrelecké zásahy. Koncom novembra začala ofenzíva Červenej armády a front sa posunul k Dargovu. Útrapy, ktoré priniesli bojové operácie, znášali všetci obyvatelia. Do školy sme začali opäť chodiť koncom februára 1945. Maďarčina prestala byť povinným predmetom a vyučovanie sa rozbiehalo s mnohými ťažkosťami, ale školský rok sa nám započítal. Všeobecný nedostatok základných životných potrieb bol regulovaný prídelovým lístkovým systémom. Situácia bola komplikovaná aj zmenou peňazí. V marci 1939 boli zavedené maďarské pengö, ktoré po oslobodení prestali platiť.

Roku 1948 som začal navštevovať Gymnázium v Michalovciach. Denná dochádzka bola veľmi namáhavá. Vzdialenosť 25 km. Do Tibavy pešo o 5. hodine a odtiaľ jedinou autobusovou linkou Vyšné Nemecké – Michalovce. A večer naspäť. Po vzniku Gymnázia

v Sobranciach som prešiel do Sobraniec, kde som dochádzal až do maturity, v zime pešo, v lete na bicykli. Až do maturity do našej dediny nechodil autobus, ani nebola zavedená elektrina. Situácia sa zmenila až po nástupe na FF KU v Prahe, ale o tom som už hovoril.

Pochopiteľne, že všetky prelomové udalosti našich novodobých dejín ovplyvňovali aj môj život. Zastavovať sa pri nich a popisovať ich spoločenský i súkromný dosah by bolo veľmi zdĺhavé. Moje životné skúsenosti potvrdzujú porekadlo o zlatej strednej ceste.

Keďže náš rozhovor sa týka histórie, chcel by som ho ukončiť myšlienkou Benjamina: „Politika nie je len neľútostným fyzickým bojom o vládu nad prítomnosťou a tým i nad budúcnosťou, ale aj intelektuálnou bitkou o to, kto ovládne záznam minulosti.“

Martin Ďurišin: V mene redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove - DEJINY Vám, pán profesor, úctivo ďakujem za rozhovor a prajem veľa zdravia, fyzických i psychických síl do ďalšej práce.

*S Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Michalom Danilákom, CSc.
sa zhováral PhDr. Martin Ďurišin.*

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PRÁČ Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Michala DANILÁKA, CSc. za roky 1966 – 2008

1966

- Specifika ekonomického rozvytku u XIX. st. In: *Družno vpered*, 1996, č. 3, č. 4.

1968

- Ukrajinci a Slovanský zjazd v Prahe. In: *Slovanské štúdie X., História*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 5-28.
- Styky haličských a zakarpatských Ukrajincov v druhej polovici XIX. storočia. In: *Október a ukrajinská kultúra. Zborník materiálov z medzinárodného sympózia*. Prešov 1968, s. 35-48.

1971

- Ivan Rakovský a haličskí Ukrajinci. In: *Otázka dějin střední a východní Evropy*. Brno : Vyd. Universita J. E. Purkyně, 1971, s. 233-244.

1972

- *Halyc'ki, bukovyns'ki, zakarpats'ki ukrajinci v revoluciji 1848 – 1849 rokiv*. Bratislava : SPN, 1972. 211 s. 43.
- Ukrajinské národné hnutie v Haliči za revolúcie rokov 1848 – 1918. In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach roč. IX., zväzok 2, Spoločenské vedy*. Bratislava : SPN, 1972, s. 3-44.

1973

- Roľnícka otázka v Haliči za revolúcie 1848 – 1849 a Hlavná ruská rada. In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, roč. X, zv. 2. Spoločenské vedy*, Bratislava 1973, s. 5-26.

1974

- Z minulosti a súčasnosti Prešova. In: *Prešov*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 5-10.
- (spoluautor) Rozvoj pedagogickej práce na Univerzite P. J. Šafárika. In: *15 rokov Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*. Košice 1974, s. 29-34.
- (spoluautor) VII. Mižnarodnyj konhres slavistiv. In: *Duklja*, 1974, č. 1, s. 64-69.

1975

- Z minulosti a súčasnosti Prešova. In: *Prešov*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979 (druhé doplnené a opravené vydanie), s. 5-11.
- Družobné styky vysokých škôl ako jedna z foriem spolupráce pri riešení problematiky komunistickej výchovy. In: *Vysokoškolský učiteľ a hlavné smery jeho pôsobenia v komunistickej výchove študentov*. Bratislava : SPN, 1975, s. 256-262.
- Zámery komplexnej socialistickej racionalizácie na úseku pedagogicko-výchovnej práce UPJŠ. In: *Problémy racionalizácie riadenia na UPJŠ. Zborník materiálov z Pedagogických dní UPJŠ konaných v dňoch 2. a 3. septembra 1975*, Košice 1975, s. 73-75.

1979

- (spoluautor) *Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. Prešov : Pedagogická fakulta UPJŠ, 1979. 139 s.
- Prestavba a modernizácia na UPJŠ. In: *20 rokov Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*. Košice 1979, s. 85-93.

1980

- Slovenská republika rád ako súčasť boja robotníckej triedy o moc v Európe po I. svetovej vojne. In: *Sborník Filosofické fakulty Brněnské university, Řada historická, C 27, roč. 1980*. Brno 1980, s. 195-199.
- Z minulosti a súčasnosti Prešova. In: *5. ZAM SSR (Akademické majstrovstvá Slovenskej socialistickej republiky. Zimná časť 21. – 24.1. 1980)*. Prešov 1980, s. 18-22.

1982

- „Bilja džeral súčasnosti“ Oleny Rudlovčak. In: *Duklja*, 1982, č. 3, s. 74-76.

1983

- (spoluautor) Juraj Dimitrov a jeho koncepcia ľudovej demokracie. In: *Jiří Dimitrov 1882 – 1942 – 1982*. Brno 1983, s. 187-190.

1984

- Revolúcia rokov 1848 – 1849 a Ukrajinci východného Slovenska. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zborník História*. Bratislava : SPN, 1984, s. 75-93.
- Rozvoj pedagogickej činnosti na UPJŠ. In: *25 rokov Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*. Košice 1984, s. 45-47.

1986

- (spoluautor) *Dejiny Slovenska 4. (Od konca 19. stor. do roku 1918.)*. Bratislava : Veda, 1986. 536 s.

1987

- Obsahová prestavba štúdia a ďalšie zefektívnenie výchovno-vyučovacieho procesu na UPJŠ. In: *Materiál z pedagogických dní UPJŠ. Zemlinska štrava 3. – 4. 9. 1987*, s. 5-14.

1988

- (spoluautor) *Mesto Prešov*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Mestský úrad v Prešove 1988. 72 s.
- Predpoklady a hlavné etapy rozvoja družobných stykov Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In: *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín - členov RVHP*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 1988, s. 25-28.

1991

- (spoluautor) *Mesto Prešov*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Mestský úrad v Prešove 1991. 72 s.

1992

- Slovácký zjazd u Prazi (1848) ta Ukrajinci. In: *Ju. I. Huca - Vendelin i slovan-s'kyj svit Materiály Mižnarodoji naukovoji konferenciji*. Užhorod 1992, s. 153-162.

1993

- Hospodárske a sociálne pomery na severovýchodnom Slovensku v 2. polovici 19. storočia. In: *MUDr. Ludovít Markušovský a jeho doba. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Zost. Peter Švorc. Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1993, s. 182-192.
- Pavol Jozef Šafárik a Slovácký zjazd v Prahe roku 1848. In: *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave*. Košice : Východoslov. vyd. pre Filozofickú fakultu P. J. Šafárika v Prešove, 1993, s. 273-282.

1994

- *Prešov*. Prešov : Dino, 1994. 88 s.
- Ukrajinci východného Slovenska na začiatku 20. storočia. In: *Acta Facultatis Philosophiae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zborník História III.* Prešov 1994, s. 97-110.
- Ukrajinci Schidnoji Slovaččyny na počatku XX. Stolit'ja. In: *Dukl'ja*, 1994, No 6, s. 31-42.

1995

- Národnostné a náboženské pomery na severovýchodnom Slovensku v 2. polovici 19. storočia. In: *Spiš v kontinuite času*. Zost. Peter Švorc. Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1995, s. 96-102.

1996

- Pavol Jozef Šafárik a Ukrajinci. In: *Pavol Jozef Šafárik a slavistika*. Prešov; Martin : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika; Filozofická Fakulta; Matica slovenská, 1996, s. 353-360.

1997

- Ľudovít Štúr a Slovanský zjazd v Prahe roku 1848. In: *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 84-102.
- *Ukrajinská historiografia po 2. svetovej vojne o dejinách Podkarpatskej Rusi*. Česko-slovenská historická ročenka 1997, s. 21-28.
- Vznik Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva a jeho úloha v národnom obrození Rusínov-Ukrajincov. In: *Užhorodskij uniji 350 rokov*. Užhorod 1997, s. 99-103.

1998

- Pokusy o spoluprácu Slovákov a Rusínov a Slovanský zjazd v Prahe roku 1848. In: *Slovanský zjazd roku 1848 a Slováci*. Br., T.R.I.MÉDIUM 1998, s. 77-84.
- Vznik Gymnázia v Sobranciach a jeho konštituovanie. In: *50 rokov Gymnázia v Sobranciach 1948 – 1998*. Sobrance 1998, s. 4-16.

1999

- Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. In: *Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999) : jubilejný zborník k 40. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove*. Zostavil a na vydanie pripravil: Michal Otčenáš. Prešov : Prešovská univerzita, 1999, s. 21-231.
- Národy strednej Európy na križovatkách novodobých dejín 1848/49 – 1918/19. In: *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1849*. Eds. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová. Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1999, s. 19-29.
- Problematika začlenenia Zakarpatska do ČSR v ukrajinskej historiografii. In: *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus (Sbornik z mezinárodní konference v Praze)*. Praha 1999, s. 104-111.
- Poľsko-ukrajinské/rusínske vzťahy v Haliči v roku 1848 a ich riešenie na Slovanskom zjazde v Prahe. In: *Galicja i jej dziedzictwo. Tom 12. Galicja w 1848 roku*. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej, 1999, s. 49-57.
- Slováci, Rusíni a Slovanský zjazd v Prahe roku 1848. In: *Ideji slovjans'koji jednosti ta suspiľna dumka na Zakarpatti v XIX-XX st.* Užhorod 1999, s. 24-30.

2000

- Problematika začlenenia Zakarpatska do ČSR v ukrajinskej historiografii. In: *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919 – 1939)*. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 3*. Prešov : Prešovská univerzita+ Filozofická fakulta, 2000, s. 31-37.
- Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945 – 1990. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 119-131.
- Ukrajinské dejiny v slovenskej historiografii. In: *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu stredných škôl a metodikov dejepisu základných škôl Košického a Prešovského kraja*. Prešov : Metodické centrum, 2000, s. 95-106.
- Ivan Hrančák. In: *Nove žyttja*, roč. 50, 2000, č. 5-6, s. 4.

2001

- Podkarpatská Rus v politike susedných štátov. Karpatorussland in der Politik der Nachbarstaaten in der Zwischenkriegszeit. In: *Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch. Kleine Regionen in der grossen Politik, grosse Politik*

in kleinen Regionen. Zost. Peter Švorc. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001, s. 32-36.

- Anatolij Kralyckij a Slováci. In: *Dar služby nauci. Náukovyj zbirnyk na pošanu doktora istoryčnych nauk, profesora Volodymyra Zadorožneho*. Užhorod : Patent, 2001, s. 424-430.
- Pripojenie Zakarpatskej Ukrajiny (Podkarpatskej Rusi) k ZSSR a Slovensko. In: *Vozzjednanňa. Materialy Mižnarodnoji naukoivoji konferenciji prysvjačenoji 55-riččju vozjednanňa Zakarpats'koji Ukrajiny i Ukrajinoju*. Užhorod : Vydavnyctvo Mystec'ka linija, 2001, s. 67-75.
- K otázke rozdelenia vysokoškolskej prípravy učiteľov pre druhý a tretí stupeň strednej školy. In: *Fórum pedagogiky 2001. Sekcia vysokých škôl. Budmerice 5. – 6. apríla 2001*. Bratislava : Metodické centrum v Bratislave, 2001, s. 23-25.

2002

- Dejiny Rusínov-Ukrajincov v slovenskej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 50, 2002, č. 1, s. 80-89.
- Ivan Rakovský a národné obrozenie Rusínov-Ukrajincov v Uhorsku. In: *Zrkadlo histórie*. Prešov : Prešovská univerzita, 2002, s. 32-51.
- Podkarpatská Rus v politike susedných štátov (1918 – 1938). In: *Veľká politika a malé regióny 1918-1939*. Zost. Peter Švorc, Michal Danilák, Harald Heppner. Prešov; Graz : Universum, 2002, s. 59-80.
- Slováci a zakarpatskí Ukrajinci v premenách storočí. (Príspevok k slovensko-ukrajinským stykom a vzťahom.) In: *Carpatica. Vypusk 17. Ukrajins'ko-slovac'ki vzajemny v haluzi istoriji. literatury ta movy*. Užhorod 2002, s. 130-154.
- Okupácia Zakarpatska horthyovským Maďarskom a Malá vojna. In: *Carpatica/Karpatyka. Vypusk 17. Ukrajinsko-slovac'ki vzajemny v haluzi istoriji, literatury ta movy*. Užhorod 2002.

2003

- Historické práce A. Duchnovyča. In: *Oleksandr Duchnovyč i naša sučasnist'. Tezy dopovidej. Dodatok do Hazety „Nove žyťta“*. Prjašiv 2003, s. 10-11.
- Národné obrozenie Slovákov a Ukrajincov (Rusínov) v Uhorsku: východiská, paralely, rozdiely In: *Naukovyj vistnyk Uihorodskoho universytetu. Serija: Istorija. Vypusk 8*. Užhorod : Vydavnyctvo V. Padaka, 2003, s. 39-43.
- *Slovenská historiografia a ukrajinské dejiny*. SlŠt 2003, č. 1-2, s. 55-65.
- Podkarpatská Rus v poľsko-maďarských vzťahoch (1918 – 1939). In: *Małe regiony w wielkiej polityce Polski, Słowacji i Ukrainy*. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. 243 s.
- Základné etapy vzájomných vzťahov Slovákov a zakarpatských Ukrajincov po r. 1918. In: *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatury, histórie a kultúry : zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 12.-13. septembra 2002 v Prešove* Zost. Ľubica Babotová, Jarmila Kredátusová. Prešov : Prešovská univerzita, 2003, s. 13-30.
- Slováci a Rusíni-Ukrajinci vo vzájomných vzťahoch v Československu v medzivojnovom období. In: *Cestou vzájomnosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy a súvislosti konanej v Banskej Bystrici 23. – 24. októbra 2003*. Banská Bystrica 2003, s. 31-42.

- Slovenská historiografia a ukrajinské dejiny. In: *Slovanské štúdie*, 2003, č. 1, s. 55-65.

2004

- Revolúcia rokov 1848 – 1849 v diele Jozefa Kolečky. In: *Historik Josef Kolečka*. Brno 2004, s. 35-39.

2005

- Historické práce A. Duchnoviča. In: *Naukový zbirník 23*, 2005, s. 67-72.
- Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 – 1918. In: *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848-1938*. Zost. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová, Karl Schwarz. Prešov : Universum, 2005, s. 15-24.

2006

- Národné obrozenie Rusínov v Uhorsku. In: *Rusíni – história, súčasnosť a perspektívy. Spoločenskovedný seminár, Prešov, 29. – 30. júna 2006*. Zost. Alexander Duleba, Ján Hlavinka, Stanislav Konečný, Ján Lipinský. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska 2006, s. 15-20.
- Vzájomné styky Ukrajincov v Haliči a v Uhorsku v 19. storočí. In: *Z dejín visegradskeho prostoru. Richardovi Pražákovi k päťasedmdesiatinám*. Eds. Vladimír Goněc, Radomír Vlček. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2006, s. 77-91.

2007

- Plenarne zasadania. Plenárne zasadnutie. Vzťahy Slovákov a Rusínov-Ukrajincov v zrkadle udalostí 19. a 20. storočia. In: *Naukový zbirník 24*, 2007, s. 21-39.
- Vzťahy Slovákov a Rusínov-Ukrajincov v zrkadle udalostí 19. a 20. storočia. In: *Naukový zbirník Muzeju ukrajins'koji kul'tury u Svydnyku. 24. Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. 24*. Bratislava : Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, 2007, s. 21-39.

2008

- Vplyv gréckokatolíckej cirkvi na formovanie národného vedomia Rusínov (Ukrajincov) v Uhorsku v 19. storočí a na začiatku 20. storočia. In: *Cirkvi a národy strednej Európy (1800 – 1950)*. Zost. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová, Karl Schwarz. Prešov : Universum, 2008, s. 134-146.
- *Dejiny Gymnázia v Sobrance*. Košice : Gymnázium Sobrance (publikácia vydaná pri príležitosti 60. výročia vzniku školy), 2008. 84 s.
- Rusíni (Ukrajinci) habsburskej monarchie v mocenskom zápase medzi Rakúsko-Uhorskom a Ruskom koncom 19. a začiatkom 20. storočia. In: *Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX. w*. Rzesów 2008, s. 81-96.

PREDSTAVUJEME...

*Svätý Juraj bojuje s drakom. Rotenburg, Nemecko.
Foto Peter Švorec*

ARCHÍV RÍMSKOKATOLÍCKEHO BISKUPSKÉHO ÚRADU V SPIŠSKEJ KAPITULE

Monika BIZOŇOVÁ

Prvá písomná zmienka o Spišskej Kapitule pochádza z roku 1209 a je ňou listina uhorského kráľa Ondreja II. z rodu Arpádovcov, v ktorej sa stretávame s funkciou spišského prepošta. Zároveň medzi najstaršie kapitulske inštitúcie patrila aj Spišská Kapitula, teda zbor kanonikov, poradný orgán spišského prepošta a od roku 1776 aj spišského biskupa. Okrem toho Spišská Kapitula v stredoveku zastávala funkciu tzv. hodnoverného

Biskupská knižnica. Foto Monika Bizoňová

miesta, teda stredovekého notárstva. Je teda logické, že z činnosti týchto jednotlivých inštitúcií vznikali písomnosti rôzneho charakteru, ktoré sa uchovávali najskôr v prepoštskom a neskôr v biskupskom archíve a ktoré sú dodnes spoločne aj s niekoľkými knižnicami súčasťou Archívu Rímskokatolíckeho biskupského úradu (ARKBÚ).

Archívy a knižnice Spišskej Kapitulky počas jednotlivých období postihli viaceré pohromy. Jednou z prvých bol tatár-

sky vpád v rokoch 1241 – 1242, keď sa stratili viaceré známe listiny, teda aj najstaršie dokumenty o založení Spišského prepoštstva. Z tohto dôvodu kráľ Belo IV. v roku 1249 daroval spišským prepoštom na veky miesto na Spišskom hrade, kde mali v nepokojných časoch uchovávať aj archív (tzv. Červená veža).

Ďalšou z pohrôm bolo plienenie Spišskej Kapitulky Kumánmi v marci 1288, keď boli z archívu v chráme vyhádzané mnohé listiny. Ani 15. storočie sa neobišlo bez problémov – v roku 1443 sa truhlica s archívom, umiestneným z bezpečnostných dôvodov na Spišskom hrade, zmocnil Ján Jiskra, a tak sa stratili ďalšie listiny. Počas Bočkaiovo povstania v roku 1604 bol archív a chrámový poklad znovu uchovávaný na Spišskom hrade, kde ho spišský župan Krištof Thurzo najprv prijal, no následne chrámový poklad predal povstalcom za pätnásťtisíc florénov a listiny nechal preštudovať svojim úradníkom.

Najbadateľnejšie sa na stave archívu a knižníc zapísalo 20. storočie. Týka sa to prvej a druhej svetovej vojny, no najhorším obdobím bol nástup komunizmu. V roku 1950 boli budovy seminára a učiteľského ústavu prevzaté armádou a začala tak likvidácia a pálenie rôznych pamiatok, kníh a bohužiaľ aj listín nevyčísliteľnej hodnoty. Úbytky

archívnych a knižných fondov sa objavili aj po týchto udalostiach, a to počas operatívnej správy archívu Spišskej Kapituly v Štátnom archíve v Levoči od 15. marca 1956.

Nová situácia nastala po roku 1989, keď Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu, podobne ako celá Spišská Kapitula, prešiel viacerými priaznivými zmenami. K najvýznamnejším činom, na ktorých mal najväčší podiel biskupský vikár + Mons. ThLic. Ján Zentko, patrila oprava dvoch miestností v interiéri biskupského paláca, v ktorých sa v minulosti nachádzali časti bývalej kompletnej zbierky archívov Spišskej Kapituly. Tam boli zhromaždené dve už takmer stratené a zabudnuté najväčšie zbierky: archívny fond Matrika (1788 – 2010) a archívny fond Kancelárie biskupského úradu (1900 – 1985). Momentálne sa v budove biskupského úradu nachádza len archívny fond Matrika (1788 – 2010). Archív momentálne zamestnáva dvoch archivárov.

Medzi najväčšie problémy, s ktorými sa ARKBÚ stretával, patrila problém s priestormi. Na kvalitné usporiadanie spomínaných archívnych fondov a knižnice totiž priestory, ktoré boli pôvodne pre archív vyhradené v budove biskupského paláca, už vôbec nepostačovali. V jednej z budov Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka boli pre archív vyhradené nové, rozsiahlejšie priestory, v ktorých boli pôvodné miestnosti upravené podľa predpisov o ochrane a úschove archívnych dokumentov. V ich blízkosti je študovňa a aj kancelária archívu.

V týchto nových priestoroch sú momentálne uschovávané nasledovné archívne fondy.

Prvým a azda najväzácnejším fondom je fond *Hodnoverné miesto Spišská Kapitula (HMSK)*, ktorý bol na základe depozitnej zmluvy v roku 1962 prevezený do Slovenského národného archívu v Bratislave. V roku 2002 bol vrátený naspäť do Spišskej Kapituly. Celkovo obsahuje 23,7 b. m. dokumentov, z toho 1636 kusov stredovekých listín a 45 autentických protokolov z obdobia rokov 1500 – 1850. Dejiny tohto fondu siahajú až do 13. storočia, pretože ako už bolo spomenuté, Spišská Kapitula vykonávala funkciu hodnoverného miesta (*Locus credibilis*). K hodnovernému miestu vždy patrila archív, v ktorom sa opatrovali kráľovské donácie, spisy palatinov, úradné listiny rodín, armálesy, prisahy svedkov atď. Podľa dokumentov z 13. – 15. storočia bol tento archív uložený v starej

Kanonická vizitácia spišského prepošta Jána Pálfalvaya z roku 1655 (stav pred a po reštaurovaní). Zdroj: Archív Rímskokatolíckeho Biskupského úradu v Spišskej kapitule. Foto Monika Bizoňová

sakristii kostola sv. Martina a od roku 1795 v tridsiatich štyroch vreciach, visiach na rahnách v dvoch miestnostiach na poschodí nad najstaršou sakristiou v spomínanom chráme.

Ďalším rozsiahlym fondom je archívny fond *Spišské biskupstvo (SpB)*. Jeho časový rozsah je ohraničený rokmi 1900 – 1980, obsahuje 67 b. m. dokumentov, čiastočne je inventarizovaný a prístupný verejnosti. Ako pomôcka pri práci s ním slúžia protokolárne knihy. Zahŕňa v sebe množstvo dokumentov k cirkevným aj regionálnym dejinám.

Najrozsiahlejším fondom je fond *Matrika*, uložený v priestoroch biskupského úradu. Obsahuje 70 b. m. dokumentov v časovom rozpätí rokov 1788 – 2010. Jedná sa o zbierku druhopisov cirkevných matrík Baptisatorum, Copulatorum, Defunctorum, Confirmatorum a aj matrík zmiešaných manželstiev Mixtae z územia Spiša, Liptova, Oravy a aj územia, ktoré pripadlo Poľsku. Matriky sú inventarizované, chronologicky usporiadané a verejnosti prístupné.

Okrem týchto rozsiahlych fondov sú v archíve uschovávané ďalšie mnohé fondy: fond *Osobné spisy (OS)* s časovým rozsahom od roku 1848 a s rozsahom 5 b. m., ktorý sa týka pozostalostí kňazov Spišského biskupstva (osobná korešpondencia, kázne atď.). Fond je inventarizovaný, usporiadaný abecedne podľa mien a čiastočne sprístupnený. Často využívaným fondom je fond *Kanonické vizitácie* Spišského prepoštvstva z rokov 1629 – 1712 (dve krabice), ktorý je bádateľom pre štúdium prístupný.

Zvlášť zaujímavým je archívny fond *Rímskokatolícky učiteľský ústav*, ktorý vznikol zberateľskou činnosťou organizátorov 180. výročia založenia Učiteľského ústavu v Spišskej Kapitule v roku 1999. Zbierku tvorí množstvo rôzneho písomného aj fotografického materiálu, hlavne z konca 19. a začiatku 20. storočia. Nie je prístupný na bádanie a nie je inventarizovaný, ani usporiadaný. Inventarizácia sa pripravuje. Jeho rozsah je približne 20 b. m.

Archívny fond *Cirkevné dokumenty* je rozdelený na niekoľko častí: a) Zbierka obežníkov Diecéznej kancelárie v Spišskej Kapitule (Acta Curiae Episcopalis Scepusiensis – ACES), ? – 1999, rozsah 6 b. m., b) Zbierka Schematizmov Spišskej diecézy a iných diecéz, 1811 – 1996, rozsah 12 b. m., c) Zbierka cirkevných štatistík, 1989 – 1999, 3 b. m., d) Zbierka direktórií, 1900 – 2000, 3 b. m., e) Zbierka obežníkov Svätej stolice (Acta Apostolicae Sedis – AAS), 1909 – 1912, 1960 – 1999, 5 b. m.

Ďalším je archív *Lesnej správy Spišského biskupstva v Spišskom Štiavniku* (5 b. m.), zatiaľ nespracovaný a neprístupný pre bádanie. Zhromažďuje písomnosti hospodárskeho charakteru z obdobia od polovice 19. storočia do roku 1948. *Archív učtárne Biskupského úradu v Spišskej Kapitule*, 1990 – 2000 je neinventarizovaný a usporiadaný chronologicko-numericke (rozsah 12 b. m.) a *Archív Spišskej katolíckej charity* je v ARKBÚ uložený v depozite. Nie je inventarizovaný a je usporiadaný chronologicky.

Okrem spomínaných fondov, ktoré sú priamo uchovávané na Spišskej Kapitule, má ARKBÚ aj ďalšie archívne fondy, ktoré sú ako depozity uložené v Štátnom archíve v Levoči. Prvým je *Súkromný archív Spišskej kapituly (SASK)*. Jedná sa o dokumenty, ktoré vyprodukovala Spišská kapitula – poradný zbor spišského prepošta a neskôr biskupa v rozpätí rokov 1198 – 1948 s rozsahom 36,6 b. m. dokumentov. Obsahuje aj 765 stredovekých listín a s povolením biskupského úradu v Spišskom Podhradí je prístupný na bádanie. Ďalším je archívny fond *Spišské prepoštvstvo (SpP)*, ktorý obsahuje 33 b. m. dokumentov. Najstaršia listina pochádza z roku 1248 a časové rozhranie siaha do roku 1812. Nachádza sa tu aj 479 stredovekých listín, čiastočne je inventarizovaný. Najväčším

Pečať ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmánya z roku 1629. Zdroj: Archív Rímskokatolíckeho Biskupského úradu v Spišskej kapitule. Foto Monika Bizoňová

archívny fondom v levočskom depozite je fond *Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule* (RKBÚSK), ktorý obsahuje až 140 b. m. novovekých dokumentov z obdobia 1538 – 1900. Zatiaľ nie je spracovaný, prístupné sú jeho jednotlivé časti, napr. oddelenie Kanonické vizitácie. Ďalšími sú archív *Ústrednej správy majetkov Spišského biskupstva*, ktorý zahŕňa hospodárske záležitosti cirkevných majetkov (21 b. m., 1887 – 1949) a archív *Lesnej správy Spišského biskupstva v Spišskej Teplici* (4,5 b. m., 1875 – 1948).

Súčasťou ARKBÚ je aj niekoľko vzácných knižníc. Najstaršou a najvzácnejšou je *kapitulská knižnica*, známa aj ako *knižnica kanonická*. Prvá zmienka o nej je z roku 1273. Dodnes je uložená nad starou sakristiou v Katedrále sv. Martina. Na starosti ju mal kanonik – kustód – a v súčasnosti je v jej fonde 6210 signatúr, spolu približne desaťtisíc zväzkov kníh z 15. – 20. storočia, z toho 26 inkunábul a rukopisov. Najstarším dielom je Spišský graduál prepošta Juraja z Kežmarku z roku 1429. Zameraná je hlavne na literatúru z oblasti teológie, histórie, práva, geografie, filozofie, obsahuje liturgické knihy, zbierky máp a atlasov a periodiká 19. storočia. Ďalšou knižnicou je *knižnica biskupského úradu*, ktorá obsahuje približne 20 000 zväzkov kníh z obdobia 18. – 20. storočia. Jedná sa hlavne o pozostalosti niektorých spišských biskupov, ktorí zomreli v Spišskej Kapitule. Nachádza sa tu literatúra k cirkevným dejinám, dejinám Spiša, právnická literatúra, zbierka antických autorov, encyklopedické diela, slovníky atď. Na inventarizácii oboch knižníc sa momentálne pracuje.

Kancelária a bádateľňa archívu sa momentálne nachádza v budove Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka. Adresa archívu: Biskupský archív, Biskupský úrad, Spišská Kapitula 9, P.O.Box 22, 053 04 Spišské Podhradie. Služby pre verejnosť poskytuje v dňoch pondelok až piatok v čase 8:00 – 14:45. V prípade štúdia je možné sa ohlásiť na tel. č. 053/ 419 41 33 alebo e-mailom na adresu archiv@kapitula.sk.

Literatúra

- HRADSZKY, Jozef: *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Spišské Podhradie 1904.
- HRADSZKY, Jozef: *Initia, progressus, ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Spišské Podhradie 1901.
- OLEJNÍK, Vladimír: *Písomné poklady Spišskej Kapituly*. In: *Acta Musaei Scepusiensis 2008*. Ed. Mária Novotná. Levoča : Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 9-34.

Rakúska národná knižnica vo Viedni / Österreichische nationalbibliothek Wien. Foto Peter Švorc

RECENZIE/ ANOTÁCIE

*Tešínska knižnica v poľskom Tešive / Książnica Cieszyńska v Cieszynie
Foto Peter Švorc*

Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. : Zborník elektronických verzí príspevkov na CD-ROM/Sammelband von elektronischen Versionen der Beiträge auf CD-ROM.
Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 163 s. ISBN 978-80-7165-722-4

Mesto Prešov, významné centrum vzdelávania na území dnešného Slovenska v posledných šiestich storočiach, prinieslo prostredníctvom svojich škôl a pedagógov tu pôsobiace množstvo významných osobností verejného, politického, cirkevného, spoločensko-kultúrneho významu, ktoré často pôsobili nielen na Slovensku, ale stali sa známymi aj celosvetovo.

Grantový vedecký projekt VEGA Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia (2007 – 2009) pod vedením koordinátorky projektu *PhDr. Dariny Vasil'ovej, PhD.* prezentuje životné osudy, vzdelávaciu činnosť, verejnú a spoločenskú i kultúrnu, resp. politickú prácu a vedecké aktivity najvýznamnejších osobností prešovského stredného, vyššieho a vysokého školstva z radov študentov regionálneho, celoslovenského a európskeho významu, osobností, ktoré sa do dejín školstva zapísali a zviditeľnili v rôznych sférach verejného, spoločenského, politického, kultúrneho, školského, cirkevného a vedeckého diania.

Autorský tím si už po tretíkrát zvolil modernú formu elektronickej publikácie na CD-ROM, isto aj z dôvodu lepšej dostupnosti príspevkov širšiemu publiku. Recenzovaný elektronický zborník príspevkov možno považovať za doplnenie a rozšírenie biografických hesiel dvojazyčného slovensko-nemeckého slovníka, ktorý v rovnakom čase pripravil a vydal grantový tím pod názvom *Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Slovník/Wörterbuch) III.* (Prešov 2009). Do elektronickej podoby zborník redakčne pripravili člen grantového tímu PaedDr. Július Alcnauer z Katedry kvantitatívnej matematiky a manažérskej informatiky Fakulty manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove a koordinátorka grantového vedeckého projektu *PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.*

Súbor štúdií je zameraný na priblíženie životných osudov, najmä na proces vzdelávania s dôrazom na málo známy a často nepublikovaný prešovský rozmer štúdií (na prešovských školách) i na ich verejnú spoločenskú činnosť a národné aktivity, spolkovú organizátorskú prácu, národnoosvetovú činnosť a vedecké i literárne aktivity vybraných 7 osobností, ktoré v premenách času – od 17. storočia do polovice 20. storočia – študovali na rôznych typoch škôl v Prešove.

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. z Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove je autorkou dvoch štúdií o osobnostiach slovenského národného života na východnom Slovensku v 19. storočí, ktoré študovali na prešovskom kolégiu a ktoré pôsobením v Pozdišovciach z nich vytvorili svojou záslužnou národnoosvetovou prácou slovenské kultúrne centrum Zemplína. V prvej štúdii *Osvetový a ľudovýchovný dejateľ na východnom Slovensku v 19. storočí Karol Samuel Benjamín Szereday* sa venovala Karolovi Samuelovi Benjamínovi Szeredayovi (s. 7 – 14), ktorý na seba upozornil svojimi všestrannými národnými, kultúrnymi a spoločenskými aktivitami, najmä na Zemplíne od 30. do 80. rokov 19. storočia. Národné aktivity rozvíjal predovšetkým v osvetovej a ľudovýchovej oblasti, a to ako pedagóg a zberateľ východoslovenských ľudových piesní, prevažne zo Zemplína, ale aj ako cirkevný historik. Známym sa stal ako autor cirkevno-historických a pedagogických príručiek. Skúsenosti z pedagogickej činnosti a názory na osvetovú a ľudovýchovnú prácu predstavil vo viacerých prácach, v ktorých poskytol hodnotný pramenný materiál. V druhej štúdii s názvom *Národnokultúrny a cirkevný dejateľ Jonáš Záborský* originálnym spôsobom priblížila portrét Jonáša Záborského (s. 17 – 44), ktorý sa stal známym nielen ako spisovateľ – autor básnických, prozaických a dramatických diel, literárnych kritik, polemík, publicistických príspevkov a historických prác, ako mysliteľ a filozof, ale aj ako osobitý zjav v slovenskom kultúrnom živote a jedna z jeho najproblematickejších osobností. Aj napriek tomu, že neprijal ideológiu a koncepciu štúrovského národného hnutia, ani štúrovskú jazykovú kodifikáciu a neaktivizoval sa v národnopolitických snahách štúrovcov ani pred, ani v období revolučných udalostí rokov 1848 – 1849, sa aktívne zúčastňoval na národnokultúrnom živote Slovákov.

Mgr. Ivana Škulecová, interná doktorandka Inštitútu histórie na Katedre novovekých a najnovších slovenských dejín, predstavila profily dvoch študentov prešovského kolégia a zapálených národovcov, spolutorcov Gäcelských žiadostí oravských, ktorí sa neskôr na Orave stali cirkevnými hodnostármi. Prvá štúdia s názvom *Ondrej Brózik – národný a cirkevný pracovník (Študentské aktivity Ondreja Bróziky, národno-osvetová a cirkevná činnosť vo Veličnej na Orave)* pojednáva o Ondrejovi Brózikovi (s. 52 – 65), evanjelickom kňazovi, oravskom konseniorovi, verejnom a osvetovom pracovníkovi, spoluzakladateľovi Matice slovenskej, podporovateľovi Štúrovej spisovnej slovenčiny a slovenských národných aktivít. Druhá štúdia *Samuel Novák a národno-kultúrny život na Orave v druhej polovici 19. storočia* je venovaná Samuelovi Novákovi (s. 71 – 83), evanjelickému kňazovi, oravskému seniorovi, národnému a kultúrnemu pracovníkovi, členovi Tatrína, spoluzakladateľovi Matice slovenskej, podporovateľovi slovenskej literatúry, kultúry a školstva.

Aj zostavovateľka zborníka PhDr. Darina Vasilová, PhD. z Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove je autorkou dvoch príspevkov, konkrétne o študentoch prešovskej kolegiálnej právnickej akadémie. Prvý príspevok nazvaný *Gustáv Maršall a obvinenia z panslavizmu na prešovskom evanjelickom kolégiu v roku 1882 (Príspevok k životu a dielu)* je venovaný Gustávovi Maršallovi (s. 90 – 103) – spisovateľovi, redaktorovi, krajanskému kultúrnoosvetovému pracovníkovi v USA, vydavateľovi periodík: Amerikánsko-slovenské noviny v Pittsburgu; Slovák v Amerike v New Yorku; Lutherán, Hlásnik v Clevelande a v Alleghene; Chicagský denník; ďalej aktivistovi v oblasti krajanskej spoločensko-kultúrnej práce v USA, spoluzakladateľovi a funkcionárovi Matice slo-

venskej v USA, spolku Slávia, celonárodnej organizácie Slovákov v Amerike – Slovenskej ligy v Clevelande. Druhá štúdia *Janko Jesenský a prešovská kolegiálna právnická akadémia v rokoch 1893 – 1896* je o Jankovi Jesenskom (s. 105 – 109) – právnikovi, verejnom činiteľovi a funkcionárovi, básnikovi, prozaikovi, prekladateľovi, prvom národnom umelcovi, významnom predstaviteľovi slovenskej modernej prózy.

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. z Katedry andragogiky Inštitútu edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove do zborníka prispel biografickým profilom jedného z bratov Prídavkovcov (štúrovcov východu), ktorí významnou mierou prispeli k rozvoju regionálneho a národného kultúrneho a politického života – Mariána Prídavka, významného pedagóga, redaktora, prekladateľa, tvorcu učebníc a vydavateľa.

Publikoval ho pod názvom *Marián Prídavok – významná osobnosť pedagogického, kultúrneho a osvetového pôsobenia* (s. 124 – 141).

PaedDr. Július Alcnauer z Katedry kvantitatívnej matematiky a manažérskej informatiky Fakulty manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove je autorom posledného, netradičného, ale za to veľmi pôsobivého príspevku v zborníku – zaujímavej samostatnej fotogalérie s názvom *Prešovské školy a Prešov v roku 2009* (s. 141 – 163), kde na 63 fotografiách podáva obraz Prešova s dôrazom na prezentáciu historických budov prešovských škôl s dlhoročnou tradíciou a je tak vhodným a dôstojným záverom trilógie elektronických zborníkov.

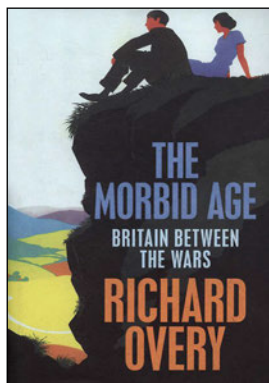
Pri vypracovaní hesiel – biografických profilov osobností z radov študentov prešovského školstva od 17. storočia do prvej polovice 20. storočia – autori vychádzali najmä z primárnych prameňov zo Štátneho archívu v Prešove, konkrétne fondu Evanjelické kolégium Prešov, ale aj z iných archívov (Štátny archív Bytča, pobočka Dolný Kubín; Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav a i.). Okrem toho autori využívali aj dobovú literatúru a boli použité aj skoršie práce autorov a internetové zdroje. Každý príspevok obsahuje slovenské a nemecké resumé. Autormi prekladu sú: člen grantového tímu z Inštitútu germanistiky FF PU v Prešove doc. PhDr. Pavol Zubal, PhD. a Július Alcnauer, st.

Garanciu vysokej kvality vedeckej odbornosti príspevkov v zborníku, okrem fundovanosti a precíznej práce autorov, dodávajú aj zvučné mená recenzentov prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. a doc. PhDr. Ľubice Harbuľovej, CSc.

Aj recenzovaný, v poradí tretí diel elektronického zborníka príspevkov na CD-ROM príjemne dopĺňa niektoré slovníkové heslá tretej časti slovensko-nemeckého slovníka, v ktorom pre charakter diela nebolo miesta pre podrobnejší výklad, ktorý by si niektoré významné osobnosti zaslúžili. Svojou formou a obsahovou náplňou tak zborník vypovedá slovníkom nedopovedané, posúva hranice nepoznaného a príjemne obohacuje poznanie biografických reálií mnohých významných osobností národného, kultúrneho a politického života svojej doby, ktoré študovali na prešovských školách v sledovanom období 17. až prvej polovice 20. storočia.

Martin Ďurišin

OVERY, Richard: *The Morbid Age*. London : Penguin Books, 2009. 521 s. ISBN 978-0-713-99563-3

V poslednom období sa v historických kruhoch čoraz častejšie objavuje snaha neodpovedať len na otázky čo, kde a kedy sa stalo, ale predovšetkým popísať situáciu, v akej sa nachádzali bežní ľudia, vykresliť ich pocity, snahy, túžby a tým vysvetliť príčiny ich konania. Táto snaha je dôležitá aj z hľadiska detailnejšieho popísania doby, v ktorej sa tie ktoré udalosti odohrali. Čitateľ si často nedokáže predstaviť, ako odlišný bol život v minulosti od toho dnešného, a preto mnohokrát nevie zasadiť udalosti do správneho historického kontextu. Práve pokusom o odpoveď na otázku „Ako sa cítili ľudia v medzivojnovoj Veľkej Británii“ je kniha britského historika Richarda Overyho¹ *The Morbid Age*.

Rovnako ako dnes existujú názory, že západná civilizácia je v kríze (aj keď sme nikdy neboli bohatší, bezpečnejší a vyzbrojenejší), pesimizmus existoval aj v medzivojnovom období. Overy sa vo svojej knihe snaží dokázať, že aj keď tento pesimizmus neodradil ľudí od bežných radovánok a nedonútil ich prestať myslieť na každodenné záležitosti, bol prítomný vo verejnej aj súkromnej debata a ovplyvnil vývoj udalostí. Predmetom jeho knihy je snaha dokázať, že existovalo len málo umeleckej, literárnej, vedeckej a filozofickej snahy, ktorá by nebola ovplyvnená prevažujúcou paradigmou hroziacej krízy. Overy sa nesnaží opakovať závery bohatej historickej spisby o tom, ako vojna ovplyvnila povojnový svet; chce vysvetliť príčiny krízy civilizácie, presnejšie dôvody viery, že takáto kríza existovala.

Nosnou témou hneď prvej kapitoly *The Morbid Age* je snaha ukázať na pesimizmus intelektuálnych kruhov a na spôsob, akým sa tento pesimizmus prenášal na masovú populáciu. Overy si pri tom vypomáha predovšetkým dielami nemeckého historika a filozofa Oswalda Spenglera a britského historika Arnolda J. Toynbeeho. Pochmúrne nazeranie na budúcnosť malo v medzivojnovom období pochopiteľne mnoho dôvodov. Prispel k nemu aj dojem, že nielen britská, ale aj svetová ekonomika stagnuje. Nebola schopná sa vrátiť k starej forme kapitalizmu, ale ani sa posunúť do ekonomicky zdravšieho prostredia. Ekonomovia nemali len vysvetliť príčiny krízy, ale aj načrtnúť možný vývoj a možnosti. Každý z popredných ekonómov (J. A. Hobson, G. D. H. Cole, M. Dobb či J. M. Keynes) mal vlastnú predstavu čo robiť, no nikto si nebol ničím istý a každý sa bál čokoľvek urobiť, aby neučinil situáciu ešte horšou. Ekonomické problémy starého kontinentu tak definitívne vyriešila až vojna. Populárnou teóriou bola po prvej svetovej vojne aj „biologická kríza“. Podobne ako v kontinentálnej Európe a predovšet-

1 Richard Overy (*1947) je univerzitným profesorom momentálne pôsobiacim na University of Exeter vo Veľkej Británii. Zaoberá sa predovšetkým dejinami druhej svetovej vojny a Tretej ríše. Koncom 80. rokov sa zúčastnil známej historickej debaty o príčinách nemeckej agresie koncom 30. rokov 20. storočia. Postavil sa proti tvrdeniam ďalšieho britského historika, Timothyho Masona, o tom, že Nemecko riešilo agresiou svoje ekonomické problémy. Namiesto toho prišiel s tézou, že začiatok vojny bol výsledkom politiky nacistickej vlády.

kým v Nemecku, aj v Británii mnoho ľudí verilo, že populácia ich krajiny zdegeneruje už o niekoľko dekád, pretože hlúpi a defektní ľudia majú viac detí, než normálna zdravá rodina. Hnutia za sterilizáciu, či extermináciu degenerovaných detí na seba nenechali dlho čakať. Príslušníkmi spoločností ako *Malthusian League* či *Eugenics society* boli predovšetkým vzdelaní ľudia a politická elita. Napriek niekoľkým pokusom o presadenie zákona o sterilizácii tieto spoločnosti našťastie neboli úspešné a vražedná biologická politika, ku ktorej sa dostala eugenika v Hitlerovskom Nemecku, sa v Británii nikdy nestala realitou. Ešte v júni 1938 však napríklad Leonard Darwin, syn Charlesa Darwina, písal o veľkom úspechu Nemcov v praktikovaní eugeniky, o tom, ako Británia stráca a varoval britských politikov, aby čo najskôr prijali zákony podobné tým nacistickým. Rovnako ako eugenici, aj psychoanalytici sľubovali záchranu civilizácie. Verili, že dokážu vysvetliť podstatu a funkciu podvedomia, a tým liečiť šialených, ale i agresivitu. Psychoanalýza bola v medzivojnovoj Británii i vo svete novinkou, no kvôli obavám o morálnu budúcnosť Británie si takmer okamžite získala veľa obdivovateľov. Mnoho psychoanalytikov bolo presvedčených, že čím bude spoločnosť civilizovanejšia, tým viac budú ľudia potláčať svoje prirodzené pudy a tým budú agresívnejší. Na rozdiel od mnohých optimisticky naladených psychoanalytikov, vedúca osobnosť a líder v psychoanalytickom výskume Sigmund Freud bol pesimista. Nevedel poskytnúť riešenie na civilizačné problémy, ani vysvetliť ich podstatu. Po Anschlusse Rakúska pomohol Freudovi utiecť z krajiny zakladateľ britskej psychoanalytiky Ernest Jones. Freudov pobyt v Spojenom kráľovstve však nebol dlhý a v septembri roku 1939 zomrel. Ani psychoanalytika nedokázala vyriešiť problémy Britov a zabrániť druhej svetovej vojne.

Nič neovplyvňovalo verejnú mienku vo Veľkej Británii viac, ako strach z vojny. Jedným z najväčších šíriteľov tohto strachu bol Stanley Baldwin. Jeho prejav „Bombardér vždy prejde“ (*The Bomber will always get through*) bol katastrofickým scenárom modernej vojny a konca civilizácie. Podľa Overeho sa názor o nasledujúcej vojne ako o poslednej stal v Británii na verejnosti bežným. Príčiny vojny videli rôzni britskí intelektuáli inak. Marxisti tvrdili, že vojnu spôsobuje kapitalizmus. Aj Neville Chamberlain sa k nim pridal tvrdením, že príčinou vojny je súčasný ekonomický systém. Ďalšími dôvodmi mali byť napr. darwinovský boj o prežitie, ľuďom vlastná agresivita, konflikt ľudských sexuálnych impulzov, či strach, monotónnosť modernej doby a nedostatok bezpečnosti. Sociológovia zas tvrdili, že vojna je sociálna inštitúcia a že masové násilie má sociálne príčiny. Veda nakoniec nedokázala odpovedať na otázku „Prečo vojna?“. Naopak, dala viac nových otázok než odpovedí. V 30. rokoch si po prečítaní niekoľkých vedeckých článkov nemožno byť človek ničím istý, okrem toho, že príde ďalšia vojna, a že bude oveľa krvavejšia než tá predchádzajúca. Jednou z najzaujímavejších kapitol knihy je kapitola o medzivojnových pacifistických a protivojnových hnutiach. V Británii boli v období po roku 1918 tieto hnutia veľmi populárne. Existoval ich nespočet (najvýznamnejšími boli *The Peace Pledge Union*, *No More War Movement*, *The League of Nations Union*, atď.) a väčšinou mali veľkú členskú základňu. K ich spoločnému cieľu sa však chceli dostať inými cestami a práve táto nezhoda v „ceste k mieru“ spôsobovala ich nejednotnosť a rôznorodosť od socialistov cez kresťanov až po pacifistov. Približne v roku 1936 sa hnutie definitívne rozdelilo na dva väčšie tábory, z ktorých jeden bol za úplné odzbrojenie a totálny pacifizmus a druhý za násilie, ak nie je možné dosiahnuť mier inak. Ich nejednotnosť spolu s obrovským vplyvom militaristických kruhov na vládu spôsobili ich neúspech – ktorý bol podľa Overeho jedným z najväčších sklamaní medzivojnovoj Británie.

Ďalšie alternatívne riešenie problémov Británie poskytovali nové politické režimy a utopistické politické teórie. Podľa Overyho prevládal v Británii pocit, že spoločnosť sa musí zmeniť a jedinou možnosťou bolo len ísť cestou fašizmu alebo komunizmu. Nemecký národný socializmus bol vo verejnej debate považovaný za barbarický a za priame ohrozenie tradičných britských hodnôt a politiky. Zrejme aj preto bola situácia britského fašizmu neutešená. Jediným hnutím, ktoré stojí za zmienku, bolo *British Union of Fascist* Oswalda Mosleyho, ktoré vzniklo v roku 1932. B.U.F. sa však nikdy nepodarilo získať ani jediné kreslo v parlamente a v podstate bolo len marginálnou zložkou britskej politickej scény. Na druhej strane sovietsky experiment bol napriek výhradám hodnotený vo všeobecnosti kladne, dokonca ako civilizácia budúcnosti. Bolo to najmä preto, že v porovnaní s Nemeckom, ktoré Briti poznali veľmi dobre a mali dostatok informácií o jeho vnútropolitickom vývoji, ZSSR bol veľkou neznámou a Stalinova propaganda plná štatistík, grafov, tabuliek a plánov vyzerala na papieri veľmi dobre. ZSSR si získal veľa obdivovateľov (z ktorých stojí za zmienku určite aspoň George Bernard Shaw) a v Spojenom kráľovstve vzniklo množstvo kultúrnych inštitúcií snažiacich sa rozvíjať spoluprácu medzi týmito dvoma krajinami. Napriek tomu ani Komunistická strana Veľkej Británie nikdy nezískala v parlamente jediné kreslo. Vo všeobecných voľbách v roku 1935 sa ukázalo, že v Británii majoritná spoločnosť stále podporuje tradičné demokratické hodnoty a nový ministerský predseda Stanley Baldwin sa tešil obrovskej podpore. Počas občianskej vojny v Španielsku začal ZSSR strácať na popularite a vo Veľkej Británii vznikla aj silná ľavicová opozícia voči Stalinovej politike (George Orwell). Samotná Španielska občianska vojna bola pre obyvateľov Veľkej Británie len dôkazom v 30. rokoch v širokej verejnosti rozšírenej mienky, že vojna je nevyhnutná a otázka nezná, či vojna bude, ale kedy bude vojna. Antifašistické nálady britskej spoločnosti sa prejavili aj počas tejto vojny, keď sa množstvo Britov dobrovoľne prihlásilo do republikánskej armády. Medzi týchto dobrovoľníkov sa pridalo aj množstvo prominentných osobností britského verejného života a intelektuálov (George Orwell, či Julian Bell, ktorý v Španielsku aj zahynul). Španielska občianska vojna výrazne ovplyvňovala britskú verejnú mienku a bola ostro sledovaná. Vývoj medzinárodnej politickej situácie a strach z fašizmu koncom 30. rokov sa prejavil aj v podpore republiky, keď v októbri 1938 ju podporovalo 57 % Britov (Franka 9 %), no o tri mesiace neskôr, v januári 1939 už mali prakticky porazení republikáni v Británii 72 % podporu (Franko stále 9 %) (s. 337). V záverečnej kapitole Overy zhŕňa dôvody, prečo aj napriek tomu, že takmer nič z toho, čoho sa britská spoločnosť obávala, sa nestalo, nazýva toto obdobie obdobím morbidným, pochmúrnym a pesimistickým.

Písanie prác tohto druhu so sebou prináša množstvo problémov aj pre tak skúseného, rešpektovaného a erudovaného historika, akým je Overy. Ako sám v závere knihy píše, britská spoločnosť v 20. a 30. rokoch nevstúpila do posledných dní civilizácie. Svoje tvrdenie však hneď dopĺňa tézou, že atmosféra v krajine budila dojem, že to tak je a že strach je oprávnený. Je však veľmi ťažké podchytiť a opísať „atmosféru“ toho-ktorého obdobia. Možno medzivojnové obdobie vo Veľkej Británii nebolo až tak morbidné a pesimistické. Pre majoritu britskej spoločnosti (ktorá nebola nezamestnaná) bolo obdobie medzi dvoma vojnami obdobím zvyšujúcej sa prosperity, blahobytu, životnej úrovne a nízkej kriminality a korupcie. Priemysel prinášal denne nové vynálezy do bežného života, stále viac a viac ľudí si mohlo dovoliť rádio, alebo dokonca auto, stále viac ľudí chodilo na rodinné dovolenky. Britské vlaky a lode boli čoraz rýchlejšie, luxusnejšie

a bezpečnejšie. Možno práve toto sú veci, ktoré vnímali bežní ľudia omnoho citlivejšie, než pesimistické debaty politikov a intelektuálov. Okrem toho, pri troche námahy by sme bezpochyby mohli nájsť vo Veľkej Británii aj intelektuálov, ktorí videli budúcnosť presne opačne ako tí, ktorých si vybral Overy. Výskumníci, ktorí žili v dobách najväčšej slávy prírodných vied, inžinierov a konštruktérov, ktorí nevideli limity pre vedu a nové vynálezy, priekupníkov nových vedeckých odborov, či spisovateľov nového literárneho žánra, ktorý získaval stále viac a viac na popularite – detektívok. Menovite napríklad otec nukleárnej fyziky Lord Ernest Rutherford, astrofyzik Arthur Eddington, fyzik Paul A. M. Dirac, známy škótsky biológ a objaviteľ penicilínu Alexander Flemming, literárny kritik a spisovateľ Cyril Connolly, populárny historik umenia Kenneth Clark, obľúbený komik George Formby, či spisovateľky ako Agatha Christie a Dorothy Sayers. Príkladov by bolo viac než dost.

Medzivojnové obdobie by sme mohli nazvať aj zlatým vekom viery vo vedecký progres. Sám Overy nám vo svojej knihe ukazuje, že ľudia verili, že problémy ich doby môžu byť a mali by byť vyriešené – a to pomocou vedy. Ekonomické problémy mohlo riešiť centrálne plánované hospodárstvo podľa vzoru Sovietskeho zväzu, zdravotné problémy programy „rasovej hygieny“ a eugenika, duševné problémy zas psychoterapia. Netreba zabúdať ani na fakt, že Britské impérium dosiahlo v medzivojnovom období najväčší územný rozsah a jeho správa sa v podstate zdala bezproblémová. V medzivojnovnej Británii demokracia, spoločnosť ani kapitalizmus neskolabovali. V knihe nájdeme len veľmi málo dôkazov o pesimizme nižších tried spoločnosti a pracujúcich a Overy sa takmer nevenuje masovej kultúre, ktorá najviac ovplyvňovala radových ľudí.

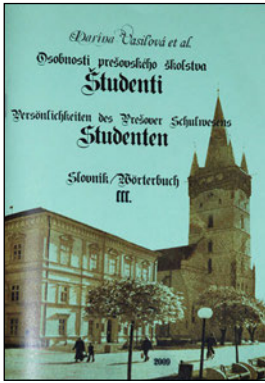
Overy venuje príliš veľa priestoru niekoľkým osobnostiam medzivojnovnej Británie, menovite ide napr. o Aldousa Huxleyho, Johna Maynarda Keynesa, Veru Brittain, Georga Bernarda Shawa či Virginiu Woolf. Samozrejme, tieto osobnosti patrili medzi mienkotvorné činitele, no hovoriť o celých dvoch dekádach 20. storočia v krajine s takmer 50 miliónmi obyvateľov na základe ich kníh, článkov, rozhovorov v médiách (predovšetkým v BBC), či dokonca korešpondencie je prinajmenšom sporné. Intelektuálny dosah tejto, aj keď významnej skupiny ľudí nebol tak obrovský, aby pokryl všetky elementy britskej spoločnosti v celom období od konca prvej do začiatku druhej svetovej vojny. Takéto pesimistické skupiny intelektuálov vždy existovali a zrejme aj vždy existovať budú, ich vplyv na majoritnú spoločnosť však netreba preceňovať. Navyše, nemohli by sme nájsť „intelektuálov-pesimistov“ v celej Európe v celom 20. storočí? Nejde o reprezentatívnu vzorku ľudí, o čom svedčí aj to, že veľa z pesimistických názorov sa len ťažko dostávalo z klubov a debatných krúžkov týchto intelektuálov. Pesimizmus nebol ani predmetom nových filmov či článkov v bežných masových novinách a časopisoch.

Overyho výskum, čas, ktorý venoval štúdiu v archívoch, jeho prehľad v dobovej tlači a hlboká znalosť problematiky sú obdivuhodné. Ostáva však otázne, či nemohol využiť všetku námahu, ktorú vložil do tejto knihy, lepšie a tiež, či tento údajný pesimizmus medzivojnovnej Veľkej Británie naozaj tak podstatne ovplyvnili vývoj udalostí a predovšetkým rozhodnutia britských politikov. Napriek všetkým výhradám je *The Morbid Age* knihou, ktorá rozhodne stojí za prečítanie a historik venujúci sa dejinám medzivojnovnej Británie sa bez nej len ťažko zaobíde.

Jakub Drábik

Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch III. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 75 s. ISBN 978-80-7165-751-4

Úspešnú a svojím prínosom veľmi hodnotnú sériu slovníkov o osobnostiach prešovského školstva z radov študentov, študujúcich na prešovských školách od 17. až do polovice 20. storočia, ktorú sa podarilo publikovať v rámci realizácie grantového projektu VEGA, uzatvára nemenej hodnotná tretia časť dvojjazyčného slovensko-nemeckého slovníka *Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch III.* (Zost. Darina Vasil'ová. Prešov 2009. 75 s.), ktorý obsahuje 20 hesiel osobností prešovského školstva z radov študentstva v sledovanom období.

Aj v tejto tretej časti biografického slovníka zostal autorský kolektív, pod vedením zostavovateľky PhDr. Dariny Vasil'ovej, PhD., takmer zhodný s kolektívom autorov predchádzajúcich dielov. Tím autorov, prevažne renomovaných historikov, ako aj zvučné mená recenzentov – prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. a doc. PaedDr. Martina Pekára, PhD. – dávajú vysokú záruku hodnotnosti publikácie ešte pred jej otvorením. Publikácia je, rovnako ako aj predošlé časti, veľmi pôsobivá už svojím vzhľadom a zapadá do konceptu celej série. Na obale je fotograficky zachytené centrum prešovského námestia v priestore od konkatedrálneho chrámu svätého Mikuláša až po evanjelické kolégium a pokrýva prednú i zadnú stranu obálky – od ostatných dvoch slovníkov sa líši len zelenkavým farebným prevedením (I. časť má séphiový odtieň, II. časť je modrastá). Nádyh historicosti dodáva publikáciám aj typ písma použitý na obale. Tvorcami obalu sú PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. (návrh), PaedDr. Július Alcnauer (foto) a Ing. Matúš Molčányi (dizajn).

Slovník prezentuje biografické profily dvadsiatich osobností prešovského študentstva, ktoré sa neskôr stali viac či menej známymi, no významnými kultúrnymi, vedeckými alebo verejnými činiteľmi. Za hlavný cieľ si autori, na čele so zostavovateľkou slovníka, stanovili slovensko-nemecké spracovanie hesiel osobností prešovského školstva z radov študentov z obdobia 17. až prvej polovice 20. storočia. Najväčší priestor pri stručnom spracovaní biografických hesiel bol venovaný prešovskému štúdiu, pracovnému pôsobeniu, (vedeckej a publikačnej činnosti). Slovník okrem uvedených cieľov podáva ucelenejší obraz študentského života, práce a snáh študentských spolkov. Tým, že je pozornosť venovaná aj rodinným príslušníkom, utvára prehľad o činnosti predkov, potomkov a celých rodín zapojených do slovenských národných aktivít. Zároveň je aspoň stručným obrazom toho, ako slovenskí národní činitelia študovali a s akými problémami a prekážkami sa počas svojich štúdií a práce stretávali.

Koordinátorka projektu a zostavovateľka aj tretej časti slovníka PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. v tejto časti slovníka spracovala sedem hesiel osobností študentov práva v Prešove. Na kolegiálnom právnickom náukobehu študovali: Anton Beskyd (s. 7 – 14), neskorší významný rusínsky verejný činiteľ a politik, v roku 1918 minister pre rusínske

záležitosti v Károlyho vláde, neskôr v roku 1923 guvernér Podkarpatskej Rusi; *Janko Jesenský* (s. 33 – 37), známy verejný funkcionár – podpredseda ruskej odbočky Československej národnej rady, gemersko-malohontský, neskôr nitriansky župan, 1931 – 1938 krajinský viceprezident, ale aj básnik, prozaik a prekladateľ a v roku 1945 prvý slovenský národný umelec; *Ján Ružiak* (s. 60 – 62), verejný činiteľ, signatár Martinskej deklarácie, člen Výkonného výboru SNR, poslanec, neskôr senátor Národného zhromaždenia Československej republiky, svetský funkcionár evanjelickej cirkvi. Na prešovskej kolegiálnej právnickej akadémii vyštudovali: *Michal Ivanovič Čabiňák* (s. 17 – 19), rusínsky spisovateľ a pedagóg; *Alexej Duchoň* (s. 19 – 21), verejný činiteľ – spoluzakladateľ Slovenskej národnej rady v Solivare, starosta Prešova 1935 – 1938 a významný slovenský astronóm a redaktor Slovenskej pravdy a Východného Slováka; *Gustáv Maršall-Petrovský* (s. 37 – 41), krajanský kultúrno-osvetový pracovník v USA, popredný slovenský redaktor v USA, spoluzakladateľ a predseda Matice slovenskej v USA, spisovateľ – autor historického románu *Jánošík, kapitán horských chlapcov*, podľa ktorého bol v roku 1921 nakrútený film *Jánošík*; *Ludovít Miloš Mičátek* (s. 41 – 45), politik, redaktor, vydavateľ (Dolnozemský Slováč), publicista a organizátor politického a kultúrneho života dolnozemskej Slovákov, predseda Československého zväzu v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov, predseda Slovenskej národnej strany v Juhoslávii.

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. spracovala profily piatich študentov prešovského evanjelického kolégia. Ide o: aktívneho účastníka slovenského národného života 19. storočia, štátneho úradníka, novinára, spisovateľa, publicistu *Mikuláša Štefana Ferienčíka* (s. 25 – 29); právnika a osvetového pracovníka *Pavla Galliho* (s. 29 – 30); národného dejateľa, spisovateľa, publicistu a evanjelického kňaza *Ludovíta Miloslava Hroboňa* (s. 30 – 33); aktívneho účastníka mladoslovenského študentského hnutia *Jána Slavolúba Volka* (s. 62 – 65) a významného predstaviteľa slovenského národného života na východnom Slovensku, spisovateľa, historika, novinára, mysliteľa a filozofa *Jonáša Záborského* (s. 69 – 73).

Autorkou hesla o cirkevnom hodnostárovi (pápežský komorník Benedikta XV. a Pia XII., kanonik – magister I., monsignor, košický katedrálny arcidiakon, pápežský prelát), fundovanom a náročnom pedagógovi *Vojtechovi Wickovi* (s. 65 – 69) je *PhDr. Naďa Jurčišinová, PhD.*

Pozoruhodné životné osudy študenta prešovského evanjelického kolégia, trenčianskeho šľachtica, účastníka povstania Imricha Thökölyho a Františka II. Rákocziho, vojenského vojvodu plukovníka, dvormajstra na kniežacom dvore Františka II. Rákocziho, predsedu hospodárskej rady Consilia Oeconomica Aulica, predsedu Dvorskej hospodárskej rady *Juraja Ottlyka* (s. 49 – 53) pripravila *Mgr. Annamária Konyová, PhD.*

Na biografických profiloch o *Mikulášovi Beskydovi* (s. 11 – 14) a *Mikulášovi Russnákovovi* (s. 57 – 60), študentoch prešovského kráľovského rímskokatolíckeho vyššieho gymnázia a gréckokatolíckych kňazoch, sa autorsky podieľal pár *Mgr. Jarmila Kredátusová, PhD.* a *Juraj Kredátus, PhD.*

Životné osudy študenta prešovského kráľovského rímskokatolíckeho gymnázia a Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia, redaktora, prekladateľa, kultúrneho pracovníka, spoluzakladateľa Slovenskej národnej rady v Paríži, predsedu Slovenskej národnej rady v Londýne a generálneho tajomníka Slovenskej národnej rady v zahraničí so sídlom v Ríme, vedúceho Slovenskej sekcie vysielania BBC, účastníka rokovaní II. Vatikánskeho koncilu, ako biografický profil – *Peter Prídavok* – (s. 53 – 56) spracoval *doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.*

Zaujímavá osobnosť *Teodor Duka* (s. 21 – 25), ktorý bol študentom prešovského evanjelického kolégia, účastníkom revolúcie rokov 1848/49, kapitánom národnej gardy, emigrantom, právnikom, lekárom, publicistom, plukovníkom britskej armády (vojenským lekárom), no najmä vedcom zaoberajúcim sa otázkami medicíny, histórie, etnografie, orientalistiky, geografie, jazykovedných a spoločenských vied, je do podoby biografického hesla spracovaná *doc. PhDr. Jánom Mojdisom, CSc.*

Nová členka projektového tímu *Mgr. Ivana Škulecová*, interná doktorandka inštitútu histórie, autorsky prispela do slovníka spracovaním biografických profilov dvoch osobností prešovského školstva z radov študentov evanjelického kolégia a neskorších cirkevných hodnostárov: *Ondreja Brózika* (s. 14 – 17), osvetového pracovníka a spoluzakladateľa Matice slovenskej, angažovaného národovca a cirkevného aktivistu, a *Samuela Nováka* (s. 45 – 49), kultúrneho pracovníka, mecéna a podporovateľa slovenskej literatúry, organizátora slovenských národných gárd v revolúcii 1848/49, signatára Memoranda národa slovenského, spoluzakladateľa Matice slovenskej a slovenských gymnázií.

Týmto tretím dielom sa zavřila snaha projektového tímu autorov o sprístupnenie životných osudov zaujímavých osobností z radov prešovského študentstva od 17. do polovice 20. storočia. Poznatky o niektorých študentoch sú publikované formou vedeckých štúdií s fotogalériou aj v troch častiach zborníka vedeckých príspevkov na CD-ROM (VASILOVÁ, Darina (zost.): *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III. /Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 163 s. ISBN 978-80-7165-722-4.)

Pri vypracovaní hesiel – biografických profilov osobností z radov študentov prešovského školstva od 17. storočia do prvej polovice 20. storočia autori vychádzali najmä z primárnych prameňov zo Štátneho archívu v Prešove, konkrétne – fond Evanjelické kolégium Prešov, ale aj z iných archívov (Štátny archív Bytča, pobočka Dolný Kubín; Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav a i.). Okrem toho autori využívali aj dobovú literatúru. Pri spracovaní biografických profilov do slovníkových hesiel boli použité aj skoršie práce autorov a internetové zdroje.

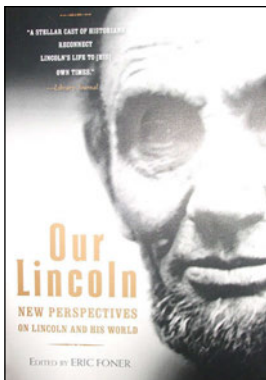
Za každým heslom nasleduje jeho plnotextový (úplný) preklad v nemeckom jazyku, ktorého autormi sú: člen grantového tímu z inštitútu germanistiky *doc. PhDr. Pavol Zupal, PhD.* a *Július Alcnauer, st.*

Zavřšením trilógie slovníkov sa podarilo naplniť ambície, teraz možno už naplno povedať – úspešného grantového vedeckého projektu VEGA pod vedením koordinátorky projektu *PhDr. Dariny Vasilovej, PhD.*, vypátrať, spracovať a publikovať často nepoznaný rozmer biografii mnohých známych i menej známych osobností verejného, politického, kultúrno-spoločenského života, ktorých pobyt a štúdiá v Prešove vedomostne a osobnostne obohatili natoľko, že možno konštatovať, že Prešov a jeho školstvo sa nemalou mierou podpísali pod ich celospoločenský prínos. Autori veľmi sympatickým spôsobom spracovali biografické profily osobností v slovníkové heslá v štruktúre význam – rodina – štúdium – práca – dielo – bibliografické zdroje – s dôrazom na prešovské štúdiá. Širokej laickej ale aj odbornej verejnosti sa tak do rúk dostáva záverečná časť slovníkovej trilógie, ktorá sprístupní život a dielo niektorých menej známych osobností a zaplní viaceré biele miesta v biografiách mnohých známych veľikánov. Absolútne uzavretie za projektom dáva

vydanie multimediálneho biografického slovníka *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Multimediálny slovník/Multimedia-Wörterbuch*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 406 s. ISBN 978-80-7165-771-2. Súčasťou DVD verzie slovníka je aj printová verzia sprievodcu multimediálnym slovníkom *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia : Sprievodca multimediálnym slovníkom*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. 24 s. ISBN 978-80-7165-771-2. Slovník, ako veríme, svojou lákavou elektronickou formou spopularizuje a zatraktívni výsledky grantového výskumu a rozšíri možnosti ich ďalšieho využitia.

Martin Ďurišin

***Our Lincoln: New perspectives on Lincoln and his world.* Ed. E. Foner. New York : W.W. Norton & Company, 2009. 336 s. ISBN 978-0-393-33705-1**

Abraham Lincoln patrí medzi najvýznamnejšie postavy amerických dejín. Jeho život a politické aktivity boli a neustále sú predmetom výskumu mnohých generácií historikov, ktorého výsledkom sú ale značne protikladné hodnotenia. Rok 2009 bol obzvlášť plodným a odborná verejnosť mala možnosť oboznámiť sa hneď s niekoľkými publikáciami venujúcimi sa tomuto 16. americkému prezidentovi. Súviselo to predovšetkým s jubilejným 200. výročím jeho narodenia. Vo výraznej miere k tomu prispel aj fakt, že v ostatných rokoch boli odborné historické kruhy konfrontované s množstvom primárnych materiálov, ktoré boli sprístupnené, napríklad zo zbierky Lincolnových materiálov uložených v Kongresovej knižnici či

Oficiálnych záznamov z obdobia občianskej vojny.

Jednou z odborných publikácií, ktoré vyšli v roku 2009, je aj *Our Lincoln: New perspectives on Lincoln and his world*. Publikácia je kolekciou štúdií historikov, ktorých predmetom je osobnosť Abrahama Lincolna. Zostavovateľ tejto knihy Eric Foner v úvode naznačil, že jej cieľom tejto publikácie je podať koherentnejší a ucelenejší pohľad na osobu Abrahama Lincolna, ako aj na dobu, v ktorej žil, vo svetle nových dôkazov a informácií (s. 12). Práve preto sa rozhodol osloviť nielen historikov, ktorých predmetom výskumu je už dlhé roky 16. americký prezident, ale aj tých, ktorí sa nevenujú priamo jemu, ale ich práce sú významným prínosom k štúdiu a pochopeniu Ameriky 19. storočia.

Samotná publikácia je rozdelená do štyroch hlavných častí. Prvá, najrozsiahlejšia časť nazvaná *Prezident* obsahuje štyri štúdie. Hneď prvá štúdia nazvaná *A. Lincoln, Commander in Chief*, ktorej autorom je James McPherson, sa venuje historikmi prehľadanému vzťahu A. Lincolna s veliteľmi armády Únie. Opierajúc sa predovšetkým o najnovšie sprístupnené materiály a vychádzajúc z výsledkov interdisciplinárneho výskumu McPherson

dospel k záveru, že Abraham Lincoln zohral oveľa aktívnejšiu úlohu pri utváraní vojenskej stratégie Únie ako sa mnohí domnievali. Z obsahovej analýzy Lincolnovej korešpondencie ďalej konštatuje, že sa prezident častejšie zasadzoval za razantnejší a aktívnejší postup armády Severu ako bol ten, ktorý presadzovali samotní velitelia.

Druhá štúdia je nazvaná *The constitution and civil liberties under Lincoln*. Vychádzajúc z konštatovania, že Abraham Lincoln počas občianskej vojny podnikol kroky, ktoré boli v rozpore so samotnou Ústavou, sa autor štúdie Mark E. Neely snaží analýzou troch dokumentov (Ex parte Merryman z roku 1861, list demokratovi Eratovi Corningovi z roku 1863 a list guvernérovi Thomasovi Fletcherovi z roku 1865) objasniť dôvody, ktoré viedli prezidenta k snahe rozšíriť svoje právomoci.

Je všeobecne známe, že Abraham Lincoln začal svoju politickú kariéru ako člen strany Whigov a neskôr posilnil rady Republikánskej strany. Aj napriek jasne definovanej politickej príslušnosti sa mnohé jeho názory a pohľady na rôzne kľúčové problémy 19. storočia odlišovali od názorov ostatných členov vyššie uvedených politických strán. Touto problematikou sa zaoberá tretia štúdia, *Abraham Lincoln and Jacksonian democracy*, ktorej autorom je historik Sean Wilentz.

Prvá časť publikácie uzatvára štúdia Harolda Holzera *Visualizing Lincoln: Abraham Lincoln as student, subject and patron of the visual arts*. Ako vyplýva zo samotného názvu, štúdia načrtáva históriu umeleckého stvárnenia osoby 16. amerického prezidenta v podobe fotografií či sôch.

Druhá časť nazvaná *Emancipator* pozostáva z troch štúdií venujúcich sa názorom Abrahama Lincoln na tzv. černošskú otázku. Autorom prvej štúdie s názvom *Natural rights, citizenship rights, states' rights and black rights: Another look at Lincoln and race* je James Oakes. Hneď v úvode autor konštatuje, že dôkazy o Lincolnových názoroch na rovnosť čiernej a bielej rasy sú značne protirečiacie. Na jednej strane ho portretujú ako rasistu, na druhej ako zástancu rovnosti týchto dvoch rás. Následne, pre lepšie ozrejenie skúmanej problematiky, rozdelil autor štúdiu do troch častí. Rozdelenie vychádza z názoru, že Lincoln veril, že rasové vzťahy sú regulované na troch úrovniach. V prvej časti analyzuje názory Lincoln na prirodzené práva, ktoré zaručuje ústava. Druhá časť sa zaoberá jeho názormi na občianske práva a tretia časť sa venuje názorom, ktoré súviseli s aspektmi rasových vzťahov, ktoré spadajú do kompetencie štátov.

V poradí druhou je štúdia Erica Fonera nazvaná *Lincoln and colonisation*. Aj napriek tomu, že väčšina historikov zastáva názor, že Abraham Lincoln sa nikdy seriózne nezaoberal myšlienkou kolonizácie oslobodených otrokov, Foner zaujíma odlišné stanovisko. Vo svojej štúdii prezentuje argumenty, ktoré podporujú jeho tvrdenie, že Lincoln skutočne veril v správnosť tohto riešenia černošskej otázky, a teda z jeho strany nešlo len o šikovný ťah politického pragmatizmu, ktorý mu mal umožniť nájsť cestu, ako odrážať rasistické útoky na Republikánsku stranu (137 s.).

Tretia štúdia je nazvaná *Allies for Emancipation?: Lincoln and Black abolitionists*. Autorka štúdie Manisha Sinha sa zaoberá otázkou, do akej miery sa odzrkadlil vplyv zástancov zrušenia otroctva na formovaní názorov Abrahama Lincoln na riešenie černošskej otázky. Autorka v tejto súvislosti upriamuje pozornosť predovšetkým na kontakt prezidenta s černoškými zástancami zrušenia otroctva, najmä s F. Douglassom.

Tretia časť, nazvaná *Man*, si kladie za cieľ priblížiť Abrahama Lincoln ako ľudskú bytosť. V prvej štúdii nazvanej *Lincoln's sacramental Language* sa Andrew Delbango venuje jazyku a štýlu, ktorý používal Abraham Lincoln vo svojich prejavoch. Analýzou

častí jeho prejavov poukazuje na významy, ktoré sa postupom času stratili, prípadne boli nesprávne priradené k Lincolnovým slovám.

Ďalšou v poradí je štúdia Richarda Carwardine nazvaná *Lincoln's religion*. Autor v štúdiu podáva obraz vzťahu Abrahama Lincolna a náboženstva v rovine osobnej, mapujúc jeho vnútornú premenu. Zároveň poukazuje na skutočnosť, ako Lincoln dokázal šikovne využiť vo svoj prospech fakt, že náboženstvo hralo v živote ľudí, ako aj v ich politickej motivácii významnú úlohu.

Aj napriek tomu, že výsledky doterajšieho výskumu venujúceho sa rodinnému životu neumožňujú vytvoriť ucelenejší obraz o rodinnom zázemí Abrahama Lincolna, predovšetkým o jeho rodičoch, Catrine Clinton sa o to pokúsila v štúdiu nazvanej *Abraham Lincoln: The family that made him, the family he made*. Opierajúc sa o interdisciplinárny výskum načrtáva obraz detstva, ako aj dospelosti Abrahama Lincolna a zároveň sa pokúša podať komplexný obraz o jeho charaktere.

Štvrtá časť obsahuje štúdiu s názvom *The theft of Lincoln in scholarship, politics and public memory*. Autor štúdie David W. Blight analyzuje postavenie, ktoré má Abraham Lincoln v modernej spoločnosti USA. V tejto súvislosti konštatuje, že aj 200 rokov od smrti Abrahama Lincolna fascinuje historikov svojimi rozhodnutiami a názormi a je najdiskutovanejšou osobnosťou amerických dejín. V ďalšej časti štúdie autor uvádza príklady, ako súčasná politická scéna používa, či využíva odkaz tohto 16. amerického prezidenta na dosiahnutie svojich cieľov.

Súčasťou publikácie sú aj informácie o jednotlivých autoroch príspevkov, rozsiahly poznámkový aparát k jednotlivým štúdiám a v neposlednom rade aj index pojmov.

Opierajúc sa o interdisciplinárny výskum a vychádzajúc z čoraz väčšieho množstva primárnych zdrojov, ktoré sú k dispozícii, ponúkajú autori štúdií prezentovaných v publikácii *Our Lincoln* ucelenejší a koherentnejší pohľad na osobnosť Abrahama Lincolna v kontexte doby, v ktorej žil. Daná publikácia výrazne prispeje k štúdiu A. Lincolna a je len škoda, že táto významná osobnosť amerických dejín, ktorou Abraham Lincoln nesporne bol, nie je slovenskej verejnosti prezentovaná v oveľa väčšej miere.

Lucia Marcinková

***Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag.* Eds. Marija Wakounig, Wolfgang Mueller, Michael Portmann. Wien; Münster : Lit Verlag. 2010. 702 S., gebunden**

Dem emeritierten Osteuropahistoriker und Generalsekretär der Österreichischen Akademie der Wissenschaften *Arnold Suppan* wurde anlässlich seines 65. Geburtstages von seinen Schülern eine umfangreiche Festschrift vorbereitet und im Rahmen einer Feierstunde im Institut für Osteuropäische Geschichte am Campus der Universität Wien präsentiert. Die Bedeutung dieses Festakts wurde auch dadurch unterstrichen, dass der Rektor der Universität und der Präsident der Österreichischen Akademie der Wissenschaften ihm beiwohnten und durch sehr persönliche Ansprachen bereicherten. Viele Freunde und Kollegen waren gekommen, darunter auch zahlreiche Beiträger zur Festschrift.

Der Präsentation der Festschrift durch die Herausgeber folgte ein spannender Rückblick des Jubilars auf seine Kindheit und Jugend in St. Veit/Glan in Kärnten und am Humanistischen Gymnasium in Klagenfurt, die Studienzeit (1963 – 1969) in Wien, die Assistententätigkeit bei *Professor Richard G. Plaszka* (1971 – 1984), die Habilitation 1984 für Osteuropäische Geschichte mit besonderer Berücksichtigung Ostmitteleuropas und zahlreiche Gastprofessuren in Klagenfurt, Leiden/Niederlande, Fribourg/Schweiz, Stanford-University/USA, an der Andrassy-Universität in Budapest und an der Diplomatischen Akademie in Wien. Seit 1988 Assistenzprofessor, 1994 außerordentlicher Universitätsprofessor, 2000 Universitätsprofessor, wirkte er nebenberuflich auch als Obmann bzw. Präsident des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts in Wien (1988 – 1996; 1997 – 2002). Seit 1998 Korrespondierendes Mitglied, seit 2003 Wirkliches Mitglied der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und Obmann der Historischen Kommission wurde er 2009 zum Generalsekretär der Akademie der Wissenschaften gewählt und hat nun die schwierige Aufgabe, in einer budgetpolitisch äußerst belasteten Phase der österreichischen Kulturpolitik die Geschicke der Akademie zwischen Scylla und Charybdis hindurchzulavieren und insbesondere die Fahne der Kultur- und Geisteswissenschaften hochzuhalten.

Der Titel der Festschrift trägt dem Arbeitsschwerpunkt des Jubilars Rechnung, dessen umfangreiches Schriftenverzeichnis (S. 679 – 698) zehn Monographien (darunter neben dem Schwerpunkt „Jugoslawien“ zwei Bände über die Geschichte der Nachbarschaftsbeziehungen zwischen Tschechien und Österreich), neun Editionen (Schwerpunkt: Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich), 27 Sammelbände (darunter einige zur nationalen Frage oder zur Außenpolitik der Tschechoslowakei, zur Historiographie im östlichen Europa und den Band „Die Habsburgermonarchie und die Slowakei 1849 – 1867“ [ed. mit *Dušan Kováč* und *Emilia Hrabovec*], Bratislava 2001) und mehr als 170 Aufsätze umfasst.

Der Titel der Festschrift trägt dem Arbeitsschwerpunkt des Jubilars Rechnung, dessen umfangreiches Schriftenverzeichnis (S. 679 – 698) zehn Monographien (darunter neben dem Schwerpunkt „Jugoslawien“ zwei Bände über die Geschichte der Nachbarschaftsbeziehungen zwischen Tschechien und Österreich), neun Editionen (Schwerpunkt: Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich), 27 Sammelbände (darunter einige zur nationalen Frage oder zur Außenpolitik der Tschechoslowakei, zur Historiographie im östlichen Europa und den Band „Die Habsburgermonarchie und die Slowakei 1849 – 1867“ [ed. mit *Dušan Kováč* und *Emilia Hrabovec*], Bratislava 2001) und mehr als 170 Aufsätze umfasst.

Die Festschrift ist in fünf Abschnitte gegliedert und umfasst insgesamt 38 Beiträge von Kolleginnen und Kollegen aus dem In- und Ausland. Nach Österreich mit 26 Beiträgen folgen die tschechisch-slowakische Historikerkunft (mit sechs Beiträgen), die USA (mit drei Beiträgen) und Ungarn, Polen und Frankreich mit jeweils einem Beitrag.

Es können die einzelnen Beiträge hier nicht in extenso besprochen werden, sie sollen aber wenigstens aufgelistet werden:

I. Geschichtsschreibung und Nation

Hans Peter **Hye**: Über die unbedingte Notwendigkeit der Geistes- und Geschichtswissenschaften – eine essayistische Annäherung (S. 17-32).

Michael **Portmann**: Die Nation als eine Form kollektiver Identität? Kritik und Konsequenzen für eine zeitgemäße Historiographie (S. 33-46).

Christoph **Augustynowicz**: Kaiser Maximilian II. als *electus Rex Poloniae* und der Reichstag von Regensburg 1576. Implikationen des Nationenbegriffs im 16. Jahrhundert (S. 47-68).

Marija **Wakounig**: Die *drei Kronen* Ostmitteleuropas [*coronae regni Hungariae, Bohemiae et Poloniae*] (S. 69-90).

Wolfgang **Mueller**: „Die alte Rus’ aber muss man *erahnen*.“ Nationalgeschichte und „erfindendes Erinnern“ in Russland zwischen Romantik und Historismus (S. 91-108).

Elisabeth **Vyslonzil**: Samobynost’ – Russlands nationales Selbstverständnis zwischen Vaterlandsliebe und nationalem Pragmatismus (S. 109-128).

Oliver **Rathkolb**: Kultur und Nationalitätenkonflikt in Österreich 1918: davor/danach (S. 129-146).

Andreas **Kappeler**: Das österreichische Galizien in heutigen ukrainischen Schulbüchern (S. 147-162).

Ferenc **Glatz**: Staat und Nation in Osteuropa [betr. ethnische Vielfalt in Osteuropa; Ethnisch-nationale Siedlungsgrenzen versus Verwaltungs- und Staatsgrenzen; Versuche zur Anpassung der Grenzen an die nationalen Siedlungs- und Staatsgebiete 1920 – 1992; die Identität der Bürger der EU, die mögliche Zukunft der europäischen, staatsbürgerlichen und nationalen Identitäten; Die Zukunft von Staat und Nation in Osteuropa] (S. 163-176).

II. Nationalitäten zwischen Koexistenz und Konflikt

Norman M. **Naimark**: The Killing Fields of the „East“: Three Hundred Years of Mass Killing in the Borderlands of Russia and Poland (S. 179-200).

Gary B. **Cohen**: Citizenship and Nationality in Late Imperial Austria (S. 201-224).

Catherine **Horel**: Wem gehört die Stadt? Multikulturalismus versus Magyarisierung am Beispiel dreier Städte Transleithaniens 1880 – 1914 (S. 225-248).

Dušan **Kováč**: Die karpatendeutsche Identität im Kräftefeld der mitteleuropäischen Politik 1918-1945 (S. 249-262).

Ernst **Bruckmüller**: Massenuniversität 1910? [Hochschulstatistik 1910 – Vergleich Österreich/Deutsches Reich] (S. 263-278).

Helmut **Rumpler**: Zwischen allen Fronten. Die Wiener Regierung und die nationalpolitischen Hoffnungen der Slowenen vor 1914 (S. 279-296).

Max Demeter **Peyfuss**: Balkanromanität: Perspektiven der Forschung (S. 297-306).

Alojz **Ivanišević**: Getrennt durch die „gemeinsame Sprache“. Sprache als Politikum in kroatisch-serbischen Beziehungen und Konflikten vor der Entstehung Jugoslawiens (S. 307-330).

Valeria **Heuberger**: Muslimische Gemeinschaften in Südosteuropa in der Gegenwart: Innere Entwicklungsprozesse und äußere Einflüsse im Überblick (S. 331-350).

III. Nationalismus und Krieg

Walter **Rauscher**: Der Aufstieg des Faschismus in Italien aus der Sicht der österreichischen Diplomatie (S. 353-368).

Richard **Lein**: „Sterb’ ich in Polen...“ Strategische und taktische Vorbedingungen der Kriegsführung an der österreichisch-ungarischen Nordostfront 1914 (S. 369-388).

Oliver Jens **Schmitt**: „Eine mächtige Bewegung auf den Dörfern“: Mechanismen der politischen Mobilisierung der rumänischen Legionärsbewegung im ländlichen Raum (1933 – 1937) – Vorskizze zu einer Sozialgeschichte der „Eisernen Garde“ (S. 389-418).

Klaus **Bachmann**: Kollaboration während des Zweiten Weltkrieges in Polen – ein nicht-normativer Ansatz (419-440).

Petar **Dragišić**: An der Schwelle zum Krieg: Die Krise in Bosnien-Herzegowina 1991/1992 (S. 441-450).

IV. Diplomatie und Außenbeziehungen

Alfred **Kohler**: „Wir nehmen dieses Land in Besitz.“ Anmerkungen zur Eroberungsideologie des „weißen Mannes“ [betrifft: Südamerika in der frühen Neuzeit] (S. 453-472).

Franz A.J. **Szabo**: The Center and the Periphery: Echoes of the Diplomatic Revolution in the Administration of the Habsburg Monarchy, 1753-1773 (S. 473-490).

Iskra **Szwarcz**: Unmittelbare Nachbarn. Die Bulgaren und die Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert (S. 491-504).

Klaus **Koch**: „Hinauswerfen aus Deutschland lassen wir uns nicht!“ [Felix Fürst Schwarzenberg, 4.2.1849]. Vom engeren Bund zum weiteren Bund. Österreich und die Deutsche Frage 1848/1849 (S. 505-516).

Aleš **Skřivan Sr.**: Österreich-Ungarn, die Großmächte und die Frage der Reformen in Makedonien Anfang des 20. Jahrhunderts (S. 517-532).

Horst **Haselsteiner**: Optionen Bulgariens im Ersten Weltkrieg: Zwischen Skylla und Charybdis (S. 533-538).

Emilia **Hrabovec**: Die Slowakei, der Heilige Stuhl und die Großmächte 1939 – 1945 (S. 539-562).

David **Schriff**: „Slowaken?“, „Österreicher?“, „Deutsche?“. Streiflichter zu gegenseitiger Wahrnehmung und zum Selbstbild in Österreich und der Slowakei im 20. Jahrhundert (S. 563-582).

V. Menschen

Dieter A. **Binder**: Charles Sealsfield (1793 – 1864) und die Freimaurerei. Von der deutschnationalen und katholischen Verschwörungstheorie zur virtuellen Realität (S. 585-592).

Jiří **Kořalka**: Das Wesen des österreichischen Vielvölkerstaates in der Korrespondenz von František Palacký und seinen Freunden [František Ladislav Rieger, František A. Zach, Adolf Maria Pinkas] im Frühjahr und Sommer 1849 (S. 593-600).

Emil **Brix**: Theodor Herzl. The Invention of Political Zionism in Vienna (S. 601-610).

Luboš **Velek**: Die Hochzeit des Herrn Kramář [mit der Russin Naděžda Nikolajevna Abrikosova am 28. 9. 1900] (S. 611-630).

Alena **Mišková**: Bilder aus Wien. Briefe Josef Pfitzners an Hans Hirsch und seine Frau Lili Pfitzner über seine Aufenthalte in Wien 1931 und 1935 (S. 631-640).

Karl W. **Schwarz**: Ein Osteuropäer aus „Profession“: Hans Koch. Anmerkungen zu Biographie und Wirken [aus Lemberg stammend, evangelischer Theologe und Historiker, wirkte an den Universitäten Königsberg, Breslau, Wien und München] (S. 641-658).

Georg **Kastner**: Von Mitteleuropa nach Hollywood und retour. Antifaschismus im Film während des Zweiten Weltkriegs [Marcus Loew, Karl Lämmle, Erich von Stroheim, Josef von Sternberg, Ernst Lubitsch, Louise Rainer, Billy Wilder, Hedwig Kiessler, Peter Lorre = László Löwenstein aus Rosenberg/Ružomberok/Rózsahegy] (S. 659-678).

Mit der Slowakei bzw. der slowakischen Geschichte im engeren Sinn befassen sich die Arbeiten von *Catherine Horel*, *Dušan Kováč*, *Emilia Hrabovec* und *David Schriff*; auf sie soll näher eingegangen werden. *Catherine Horel*, die an der Universität Paris lehrt, erörtert am Beispiel dreier „Vielvölkerstädte“ in Transleithanien (Bratislava/Pressburg/Pozsony; Mariatheresiopel/Szabadka/Subotica; Arad) den Prozess der Magyarisierung und stellt interessante Vergleiche über deren Multikulturalität an. Dabei gibt sie ein exaktes demographisches, ethnographisches, konfessionelles Bild der Stadt Bratislava, berücksichtigt die bemerkenswerten Migrationen, die Alphabetisierung der Gesellschaft, die Verbreitung der Sprachen, insbesondere der ungarischen Sprache als „alltägliches Kommunikationsmittel der Pressburger“. Weitere Vergleichspunkte waren neben dem zunehmend magyarischen Schulwesen der Bildungssektor im Allgemeinen, das Kulturwesen, die Presselandschaft und die Vereine (1882 Gründung des Vereins zur Magyarisierung der Familiennamen), schließlich ein knapper Blick auf die 1914/15 eröffnete Königin-Elisabeth-Universität. Zur Magyarisierung wurden mehrere Strategien entwickelt, Unterricht und Sprache, das Aussehen der Stadt, deren ungarische Elite eine „demonstrative Politik der Assimilation“ betrieb. „Die Stadt hatte zwar eine Leitkultur, die ungarische, aber diese konnte sich nicht vollkommen durchsetzen: Dies war in Pressburg am deutlichsten sichtbar ...“ (S. 248).

Dušan Kováč untersucht die Geschichte der Slowakeideutschen zwischen 1918 und 1945, die in drei Siedlungsgebieten in Pressburg und Umgebung, in dem mittelslowakischen Hauerland und in der Zips (Ober- und Unterzips) beheimatet waren. Er fragt nach deren nationalen und historischen Bewusstsein zum Zeitpunkt der Gründung der Tschechoslowakei und verweist darauf, dass diese Volksgruppe, die 1921 bei der Volkszählung mehr als 125 000 Angehörige zählte, sich weder als „Slowakei- noch als Karpatendeutsche“ verstand und auch kaum volkspolitische Aktivitäten gesetzt hatte, sondern erst im Laufe der Tschechoslowakischen Republik unter Beteiligung der Deutschen aus Böhmen und Mähren zu einem gemeinsamen deutschen Bewusstsein geführt wurden. Die geographische Zersplitterung, welche aus den unterschiedlichen Zeiträumen der Ansiedlung resultierte, ließ eine Kommunikation kaum zu. Die differenzierte konfessionelle Ausrichtung und die Zugehörigkeit zu unterschiedlichen gesellschaftlichen Schichten hemmten und verkomplizierten die Integration. In ihrer Distanz zum neuen tschechoslowakischen Staat lag ein brüchiger Konsens, ihr Patriotismus hing am untergegangenen Großungarn, sie orientierten sich an Budapest. Auch der Versuch einer unabhängigen Zipser Republik (*Republica Scepusiana*) erfolgte unter diesem proungarischen Vorzeichen, das die Zipserdeutsche Partei (*Gyula Andor Hefty*) bestimmte. Eine solche politische Positionierung der Zipser Sachsen war deshalb nie in der Lage gewesen, der Magyarisierung entgegen zu treten. Im Unterschied zur Zips gestaltete sich das „Parteienmosaik“ in Pressburg bunter und offener für unterschiedliche Kooperationen mit Deutschen in Westungarn. Im neuen Staat erfolgte die „Nationalisierung“ der Deutschen, denen paradoxerweise Schulen mit deutscher Unterrichtssprache zugesprochen wurden, die sie nur mit Vorbehalten akzeptierten, weil sie sich an magyarische Schulen gewohnt hatten. Diesem Prozess der Nationalisierung geht der Beitrag eingehend nach, er erhebt die Integration zum Slowakeideutschtum, das in der Folge eine Einheit mit den Deutschen in Böhmen und Mähren suchte und eine „gesamtdeutsche“ Identität entwickelte. Reichsdeutsche Organisationen (*Verein für das Deutschtum im Ausland*, *Deutsche Arbeitsstelle für die Slowakei*) wirkten mit und verhalfen zu einer Vernetzung

mit den „Sudetendeutschen“. Die Karpatendeutsche Partei trat 1928 auf die Bühne und reklamierte für sich den politischen Anspruch einer karpatendeutschen Sammlung, die zugleich auf eine Entsolidarisierung mit den Magyaren abzielte. Dagegen erhob sich Widerstand seitens der Zipserdeutschen Partei, der von Budapest genährt wurde. Das Jahr 1933 änderte die Situation grundlegend, denn in der Folge wurde die Deutsche Minderheit „für die aggressiven Ziele des Nationalsozialismus ausgenutzt“ (S. 259), gerieten die Slowakeideutschen in das Ränkespiel zwischen Berlin, der Sudetendeutschen Partei Konrad Henleins und Budapest. Die „Eroberung der Zips“ notiert der Beitrag als Folge des politischen Kampfes in Mitteleuropa, die Karpatendeutsche Partei bzw. Deutsche Partei übernahm die alleinige Vertretung der Deutschen in der Slowakei und markierte eine enge ideologische Instrumentalisierung durch die Nationalsozialisten. Er registriert aber auch eine gewisse Distanzierung in den letzten Jahren des Krieges, die bis zum Widerstand reichte.

Emilia Hrabovec, Professorin in Trnava und Wien, untersucht in ihrem Beitrag das Beziehungsgeflecht zwischen der Slowakei, dem Heiligen Stuhl und den Großmächten, insbesondere dem Deutschen Reich zwischen 1939 und 1945, den Jahren des souveränen Slowakischen Staates, der sich um die Aufnahme diplomatischer Beziehungen und eines Diplomatenaustausches mit dem Vatikan bemühte. Die fragile Lage des Staates, der zwar auf einem Schutzabkommen mit dem nationalsozialistischen Deutschland basierte, aber der ständigen Gefahr ausgesetzt war, in ein weiteres „Protektorat“ umgewandelt zu werden, von der geschürten Restauration eines Großungarn einmal abgesehen, erforderte eine diplomatische Anerkennung des slowakischen Staates. So wurde der auf Druck Deutschlands aus der ersten Reihe der slowakischen Politik in die Diplomatie entsorgte Karol Sidor mit der Vertretung im Vatikan und der ehemalige Nuntius in Prag Saverio Ritter mit der vatikanischen Vertretung in Pressburg betraut. Letzterer verließ indes aus persönlichen Gründen schon nach weniger als einer Woche seinen Posten und ließ ein diplomatisches Dilemma zurück, um dessen Sanierung zu erreichen, wiederholt, sogar von Präsident Jozef Tiso, im Vatikan interveniert wurde. Eine Nachbesetzung erfolgte nicht, sodass die Slowakei den deutschen Gesandten als Doyen des diplomatischen Corps anerkennen musste. Die Frage der Präsenz katholischer Priester im politischen Alltag, die in der Slowakei schon seit dem Beginn eines politischen Lebens eine Rolle spielte und mit der 1905 erfolgten Gründung der Slowakischen Volkspartei eine Verdichtung erfuhr, ja mit der Wahl Jozef Tisos zum Präsidenten eine „präzedenzlose Besonderheit“ (S. 548) darstellte, wurde von Rom zur Kenntnis genommen, auch wenn es nicht an Zweifel über die Opportunität einer solchen politischen Verantwortung mangelte. Der Beitrag orientiert weiters über die Aufgaben der Gesandtschaft, insbesondere im Zusammenhang mit einem Konkordatsentwurf, der vom Kanonisten der Pressburger Juristenfakultät Ľudovít Knappek ausgearbeitet wurde, aber auf deutscher Seite „ideologisch motivierte Bedenken“ hervorrief. 1943 konnten diese infolge des Kriegsverlaufs ausgeräumt werden, sodass Sidor am 11. Dezember 1943 diesen Entwurf im Vatikan offiziell übergeben konnte. Mehr als die Erhebung des Bischofs von Nitra zum Erzbischof ad personam wurde aber nicht erreicht. Ein heikles „neuralgisches“ Kapitel, nämlich die antijüdischen Maßnahmen der Slowakischen Republik und die Reaktionen des Heiligen Stuhls, werden anschließend dargestellt. Hrabovec geht davon aus, dass erst die Veränderung in der Regierung, der von Deutschland erzwungene Rücktritt von Ferdinand Ďurčanský und seine Ablösung durch Vojtech Tuka, die Übernahme der

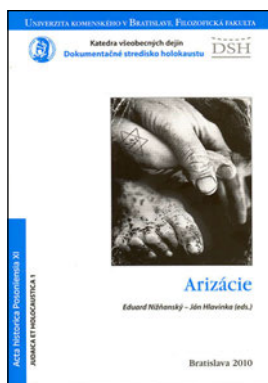
deutschen Rassepolitik („Judenkodex“) möglich machte. Die slowakischen Bischöfe reagierte mit einem an die Regierung gerichteten Protestmemorandum (7. 10. 1941) und einem gemeinsamen Hirtenbrief (März 1943), „die erste kollektive Wortmeldung katholischer Bischöfe dieser Art überhaupt, die offen jede Art von Rassendiskriminierung als mit der katholischen Moral unvereinbar anklagte“ (S. 555). Auch der Vatikan reagierte mit Protestnoten gegen die Judendeportationen (12. 11. 1941, 14. 3. 1942), zuletzt mit einem Telegramm an Präsidenten Tiso, er möge bedenken, dass „das Unrecht, welches unter seiner Regierung geschieht, dem guten Namen seiner Heimat schadet und von den Gegnern dazu missbraucht wird, um Klerus und Kirche in der ganzen Welt zu diskreditieren“ (zit. S. 556). „Die Suche nach politischen Alternativen“, lautet der abschließende Abschnitt, der die päpstlichen Überlegungen über die Nachkriegsentwicklung analysiert. Daran nahm Sidor Anteil, er verfasste ein diesbezügliches Memorandum über die Slowakei, das über den maßgeblichen amerikanischen Diplomaten in Rom Harold Tittmann in diplomatische Kreise gelangte. Mit dem Zusammenbruch des Slowakischen Staates (8. 5. 1945) verlor Sidor seinen Status als Gesandter am HI. Stuhl, jedoch wurde ihm bis zum Abgang in ein sicheres Drittland Asyl gewährt und seine von Prag geforderte Auslieferung abgelehnt.

Der Beitrag von *David Schriffl* thematisiert die gegenseitige Wahrnehmung der Slowaken und Österreicher nach 1945, er setzt bei der Vertreibung der „Volksdeutschen“ ein, bei der die handelnden Organe als „Tschechen“ identifiziert wurden, die involvierten Slowaken wurden hingegen „ausgeblendet“, ebenso wie dies bei den Slowaken im Marchfeld, im Gebiet um die Ortschaft Haringsee geschah. Der Beitrag blickt sodann zurück in die Kriegszeit und die davorliegende Geschichte, welche die Ausbildung von Stereotypen verursachte: die Wahrnehmung der Österreicher als Teil der deutschen Kriegsmaschinerie verhinderte nach 1945 eine Differenzierung von Deutschen und Österreichern. Der Rückgriff auf historische Bilder (Schlacht am Weißen Berg 1620) und rhetorische Figuren (der österreichische Adel) spielten eine Rolle. Historische Konnotationen (Großmährisches Reich) sind auch am Slawentag in Theben als Manifestation der mentalen Grenzen festzumachen. Diese im Gedenken an die Slawenapostel Kyrill und Method veranstalteten Slawentage auf der Burg von Theben dienten der Integration von Tschechen und Slowaken und artikulierten eine „antifaschistische Allianz“. Sie gerieten zu nationalen Wallfahrten mit bis zu 30.000 Teilnehmern. Die weitere Entwicklung, die Schriffl nachzeichnet, führt „vom Besiegten zum Vorbild“ (S. 573), wobei die Beurteilung Österreichs sehr unterschiedlich ausfiel, je nachdem, ob der kommunistische Parteiapparat und dessen Propaganda oder die zunehmend austrophile Bevölkerung befragt wurde. Er untersucht auch die gegenseitigen Typisierungen, die „Zuschreibungen eines bestimmten, Volkscharakters“ durch die Diplomaten („geduldige Charakter des slowakischen Volkes“ [zit. S. 576]), um zuletzt einige Anmerkungen zur Historiographie und zu den Minderheitsfeststellungen aus Gründen der Statistik zu machen, wobei hier die Korrekturwünsche der Slowaken gegenüber den „gefälschten“ ungarischen Statistiken vor 1918 besonders ins Gewicht fielen. Der Verfasser knüpft daran grundsätzliche Reflexionen über die ethnische Gruppenidentität und deren Verarbeitung in der jeweiligen Geschichtsschreibung, die er am Beispiel des Großmährischen Reiches exemplifiziert.

Karl W. Schwarz

Arizácie. Acta historica Posoniensia XI. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín; Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 212 s. ISBN 978-80-89236-85-5

Arizácie v regiónoch Slovenska. Acta historica Posoniensia XII. Eds. Eduard Nižňanský, Ján Hlavinka. Bratislava : Katedra všeobecných dejín; Dokumentačné stredisko holokaustu, 2010. 231 s. ISBN 978-80-89236-86-2

Problematika holokaustu je v slovenskej historiografii zastúpená prácami niekoľkých slovenských historikov, vo veľkej miere štúdiami, monografiami či zborníkovými prácami Eduarda Nižňanského a v poslednom období už aj publikáciami jeho bývalých študentov, doktorandov a ďalších spolupracovníkov. Vďaka Eduardovi Nižňanskému rozbehla Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave vydávanie edície *Judaica et holocaustica* v rámci širšie koncipovanej edície *Acta historica Posoniensia*. Jej cieľom je uverejňovať príspevky a dokumenty viažuce sa na smutné udalosti z obdobia slovenského štátu – na holokaust.

Ide o problematiku, ktorej sa u nás dostalo väčšej pozornosti až po roku 1989. V roku 2010 KVD FF UK v spolupráci s Dokumentačným strediskom holokaustu pripravila zborník, do ktorého prispelo osem autorov svojimi štúdiami a ďalší recenziami. Zostavili ho *Eduard Nižňanský* a *Ján Hlavinka*. Obaja zostavovatelia spolu s *Ludovítom Hallonom* uverejnili nosnú štúdiu *Pozícia Ústredného hospodárskeho úradu v politickom, hospodárskom a spoločenskom živote Slovenska v rokoch 1940 – 1942* /s. 11 – 65/). Ďalšie tri štúdie napísali *Katarína Hradská* (*Dôsledky arizácie židovského majetku z pohľadu Ústredne Židov* /s. 66 – 80/), *Drahomír Jančík*, *Eduard Kubů*, *Jiří Šouša* („Arizace“ a sociální změna v českých zemích 1938 – 1945. *Akvizice židovského majetku – instrument sociálního vzestupu nového vlastníka* /s. 81 – 112/), *Hana Klamková* (*Slovakizácia židovského majetku: proces zainteresovania slovenskej spoločnosti na tzv. židovskej otázke* /s. 113 – 141/). Eduard Nižňanský po základných informáciách týkajúcich sa arizácie židovských majetkov a hlásení predstaviteľov nacistického Nemecka uverejnil výber dokumentov z rokov 1939 – 1943. Ide o zaujímavé dokumenty s veľkou výpovednou hodnotou postavenou na príslovečnej nemeckej dôslednosti. Takáto edícia pramenného materiálu iste poteší každého bádateľa, ktorý sa zaoberá arizáciou na Slovensku.

Podobnú štruktúru má aj druhý zborník z uvedenej edície. Aj ten zostavili *Eduard Nižňanský* a *Ján Hlavinka*. Nosnú časť reprezentuje päť štúdií: *Martina Fiamová* – *Arizácia židovského majetku na úrovni obce Zlaté Moravce* /s. 11 – 46/; *Lucia Galibert* – *Arizácia židovského majetku ako súčasť tzv. riešenia židovskej otázky v rokoch 1939 – 1945. Modelové mesto Nitra* /s. 47 – 85/; *Martin Macko* – *Arizácia židovského majetku v okrese Banská Štiavnica* /s. 86 – 109/; *Nina Paulovičová* – *Protizidovské sankcie v hospodárskej sfére na úrovni mesta Hlohovec* /s. 110 – 149/; *Eduard Nižňanský* – *Arizácia židovského majetku v okrese Zlaté Moravce* /s. 149 – 198/.

zácia v priesečníku vzťahov slovenskej majoritnej komunity a židovskej minority počas vojny /s. 150 – 171/. V tomto prípade druhú časť zborníka – edíciu prameňov – pripravil Michal Schvarc. Nazval ju *Arizácia židovských podnikov ako predmet sporu medzi Deutsche Partei a slovenskými štátnymi a straníckymi orgánmi na príklade vybraných dokumentov*. V nadväznosti na prvý zborník Schvarcov výber obohacuje pramenný materiál, ktorý spolu s Eduardom Nižňanským sprístupňujú širšej verejnosti. Aj v prvom, aj v druhom zborníku čitateľ nájde recenzie a anotácie literatúry, ktorá sa viaže k problematike holokaustu.

Edícia *Judaica et holocaustica*, ktorú začali vydávať bratislavskí historici, má tendenciu prispievať k lepšiemu poznaniu našej minulosti a nám neostáva nič iné, len im v tomto úsilí popriať veľa trpezlivosti a úspechov.

Peter Švorc

TANASKOVIĆ, Darko: *Neosmanizam. Povratak Turske na Balkan*. Beograd : Sluzbeni glasnik; Službeni glasnik Republike Srbije, 2010. 109 s. ISBN 978-86-519-0596-7

Jeden z najvýraznejších predstaviteľov novodobej srbskej orientalistiky Dr. Darko Tanasković, autor vyše 600 odborných vedeckých prác z tejto vednej oblasti, vydal ďalšiu zaujímavú publikáciu. Vo svojej najnovšej práci *Neoosmanizmus. Návrat Turecka na Balkán* analyzuje posuny tureckej zahraničnej politiky a jej aspirácií v perspektíve dlhodobšieho povojnového vývoja, ktoré sa najmä od ukončenia studenej vojny stali čoraz evidentnejšími. Darko Tanasković po krátkom predhovore prikróčuje v prvej kapitole k objasneniu samotného pojmu a hlavných charakteristík neoosmanizmu, ktorý definuje ako širšiu ideovú platformu určujúcu smerovanie tureckej spoločnosti ako vo vnútri tak aj navonok. Za cieľ

si neoosmanizmus podľa Tanaskovića kladie, aby sa súčasné Turecko ako legitímny následník prihlásilo k duchovnému, kultúrnemu a politickému dedičstvu Osmanskej ríše, čím by v prebiehajúcom prerozdelení svetovej moci a vplyvu mohlo zohrať úlohu jedného z globálne významných medzinárodných faktorov. Snahy o návrat k osmanskému hodnotovému systému možno podľa Tanaskovića v tureckej spoločnosti pozorovať približne od ukončenia druhej svetovej vojny, pričom pre dominantný vládnucci kemalizmus sa nemohli prejaviť otvorenejšie až do ukončenia studenej vojny. Metódou postupných krokov si však jeho prívrženci našli legálnu cestu k moci. Neoosmanizmus (*Yeni Osmanlılık*), ako ho pôvodne označili kritici tejto politickej orientácie z radov radikálnej komunistickej ľavice i prívrženci kemalizmu (nasledovníci odkazu Kemala Atatürka), sa tak stal stabilným spoločenským faktorom, postupne rozkladajúcim základy kemalizmu, na ktorých spočíva moderná Turecká republika. Integrovanou súčasťou osmanského hodnotového systému je aj islam. Ako vysvetľuje autor, práve v tejto otázke dochádza k najväčšiemu stretu medzi neoosmanizmom a kemalizmom, pre ktorý práve

zásada laicizmu, či sekularizmu patrí k nepochybniteľným pilierom, na ktorých vybudoval Atatürk modernú republiku. Snaha neosmanistov o reislamizáciu (o navrátenie islamského charakteru spoločnosti a prostredia) Turecka sa tak nemohla manifestovať otvorene. Jedným z mimikry na zakrytie tohto procesu bolo podľa Tanaskoviča vytvorenie mýtu o zvláštnom umiernenom tureckom islame kompatibilnom s modernou dobou, ktorý sa dal dobre „predať“ aj v Spojených štátoch a EÚ. Takýto obraz tureckého islamu dokonca korešponduje so záujmami USA, ktoré Turecko prezentujú ako vzor úspešnej koexistencie islamských hodnôt a demokracie a príťažlivý príklad pre islamský svet. Okrem protichodností však obe ideologické orientácie spája patriotizmus a lojalnosť štátu. Obe, ako tvrdí D. Tanaskovič, sú v podstate štátotvornými ideológiami, len s tým rozdielom, že kemalizmus držiaci sa zásad Atatürka má neporovnateľne skromnejšie geopolitické ambície.

V druhej kapitole D. Tanaskovič popisuje historický vývoj neosmanizmu v jeho jednotlivých fázach. Odvolávajúc sa na turecké zdroje, Tanaskovič poukazuje na to, že prvý a možno osudový úder kemalizmu spôsobil zavedenie politickej plurality, ktorú v roku 1946 zaviedol na nátlak Západu premiér Ismet İnönü (1884 – 1973). Týmto krokom stratila vládnuca Atatürkova Republikánska ľudová strana svoj monopol. Ako tvrdí, paradoxným avšak zákonným javom je, že demokratizácia diktovaná Západom v islamských krajinách skôr či neskôr donesie k moci islamistické strany. Tak aj v Turecku postupne silneli islamistické tendencie. Prelomovým bolo z tohto hľadiska rozhodnutie liberálne, prozápadne orientovaného premiéra Turguta Özala (1927 – 1993), ktorý zrušením 163. článku ústavy, zakazujúcim „zneužitie náboženstva“, vytvoril priestor pre pôsobenie derviškých rádov a islamistických strán, ktoré v konečnom dôsledku prevzali vládu do svojich rúk, príkladom čoho je aj súčasná vláda Rejepa Tajipa Erdogana. Özalova vláda znamenala prelom aj z hľadiska orientácie zahraničnej politiky, čo bolo do veľkej miery spôsobené aj zmenou geopolitických pomerov po páde východného bloku a rozpade ZSSR. Turecká zahraničná politika definitívne opustila Kemalovu zásadu neintervencionizmu a neexpanzionizmu. Dôraznejšia turecká zahraničná politika sa prejavila už počas juhoslovanskej krízy a následnej občianskej vojny. Počiatková turecká podpora integrity Juhoslávie sa vypuknutím vojny v Bosne a Hercegovine zmenila na jednoznačnú podporu bosnianskych moslimov (Bosniakov). Ako píše Tanaskovič, Turecko začalo systematicky podporovať tie strany konfliktu, ktoré by svojím bojom a osamostatnením mohli prispieť k posilneniu jeho postavenia v regióne, čiže okrem Bosniakov aj Macedónsko a neskôr aj kosovských Albáncov.

V tretej kapitole sa autor podrobnejšie venuje neosmanistickej koncepcii zahraničnej politiky spojenej s menom politológa, univerzitného profesora Ahmeta Davutoglua, autora štúdie *Strategická hĺbka: medzinárodné postavenie Turecka*. Túto štúdiu z hľadiska pochopenia nového kurzu tureckej (neosmanskej) zahraničnej politiky považuje Tanaskovič za kľúčovú. Vysvetľuje, že podľa Davutoglua Turecko ako následník Osmanského impéria disponuje potenciálom strategickej hĺbky (strategik derinlik), čím myslí historickú tradíciu a geografický rozsah možného vplyvu daný hranicami niekdajšej ríše. Davutoglu považuje Turecko za srdce Euroázie. Podľa Davutoglua je Turecko predurčené stať sa centrálnou krajinou nového euroázijského poriadku. Turecko si podľa neho nemôže dovoliť naďalej ostať v pozícii periférneho štátu, do ktorej ho dostala Atatürkova orientácia. Davutoglu považuje Atatürkov radikálny obrat k západu za neprirodzený odklon od osmanskej minulosti a tradície, ktorý treba revidovať a za-

merať sa na obnovenie tradičných sfér vplyvu vymedzených hranicami niekdajšej ríše. Ako však pripomína Tanasković, racionálni neosmanisti nesnívajú o úplnej obnove Osmanskej ríše v štátnopolitickom zmysle, vzhľadom na neuskutočniteľnosť takéhoto programu v dohľadnej budúcnosti. Aj sám Davutoglu uvádza ako predpoklad realizácie nového programu prekonanie nedoriešených problémov so susednými štátmi, čím by sa tureckej zahraničnej politike uvoľnil manévrovací priestor v regióne a Turecko by mohlo naplniť ambíciu stať sa uznávaným regionálnym lídrom.

V štvrtej kapitole rozoberá Tanasković „globálne koordinanty neosmanizmu“, ktoré prezentuje na príklade vzťahov Turecka s najsilnejšími svetovými hráčmi na geopolitickej šachovnici. Ako prvé a najdôležitejšie uvádza turecko-americké vzťahy. Niekoľko desaťročí pestované spojenectvo po skončení studenej vojny utrpelo isté trhliny, avšak napriek tomu Tanasković predpokladá, že vzájomné záujmy nedovolia úplné prerušenie spojeneckých zväzkov. USA podľa autora prijali realitu nástupu novej éry bilaterálnych vzťahov ako následok diverzifikovanej a samostatnej zahraničnej politiky Turecka, za čo na oplátku dostávajú zabezpečenia, že v najzásadnejších otázkach Turecko nepochybní vzájomnú spoluprácu. Najväčší stupeň americko-tureckej zhody pretrváva v pohľade na Balkán a na tureckú úlohu v jeho stabilizácii. Vzťah Turecka k Rusku v období po studenej vojne zaznamenal značné posuny. Turecko sa na jednej strane chopilo príležitosti, aby sa po rozpade ZSSR „ujalo“ svojich mladších bratov z radov malých stredoázijských postsovietskych republík. Na druhej strane pragmatizmus núti turecké vládne kruhy k spolupráci s Ruskom v hospodárskej a energetickej oblasti. Vzťahy s Čínou napriek snahám o zintenzívnenie nezaznamenali výraznejší pokrok aj vzhľadom na traumatizujúcu otázku ujugurskej menšiny. Na tureckú kritiku postavenia „bratov“ Ujgurov Čína reagovala aj hrozbou zmeny postoja ku kurdskému separatizmu. Ako poslednú z veľkých hráčov uvádza Tanasković Európsku úniu. Turecká snaha o vstup do EÚ siaha do roku 1963. Dlhodobé odkladanie prijatia Turecka do tohto „elitného klubu“ spôsobilo, že euroentuziazmus v tureckej spoločnosti opadol a politická elita znervóznela a začala prejavovať určitý vzdor. Príznakom tohto vzdoru sú aj vyhlásenia, že Turecko je pripravené aj na alternatívu voči eurointegrácii. Tanasković dokonca neverí v úprimnosť záujmu neosmanistov o integráciu do EÚ v súčasných podmienkach a svojou rétorikou sa podľa neho snažia len o vynútenie istých ústupkov. Proklamovaná snaha o integráciu má slúžiť okrem iného aj k ďalšej demokratizácii krajiny, čiže povedané inými slovami, k oslabeniu pozície najväčšieho rivala neosmanistov – armády, ktorá predstavuje najvýznamnejšiu oporu kemalizmu a reálnu hrozbu zvrátenia terajšieho smerovania krajiny.

V piatej kapitole sa autor zameriava na „regionálne aspekty neosmanizmu“, čiže tureckú politiku voči oblastiam, ktoré neosmanisti považujú za tradičnú sféru tureckého vplyvu – Kaukaz, Blízky východ a samozrejme Balkán. Po krátkej pasáži venovanej Kaukazu sa intenzívnejšie venuje Blízkemu východu, kde poukazuje na značné zmeny tureckej zahraničnej politiky. Ide najmä o ochladenie vzťahov s Izraelom na jednej strane a zlepšovanie vzťahov so Sýriou a Palestínčanmi na strane druhej. Tanasković taktiež poukazuje aj na snahu o čo najkorektnejšie vzťahy s Iránom. Najväčšiu pozornosť, ako sa dalo očakávať, venuje tureckému postoju k Balkánu, ktorý, ako uvádza, má v neosmanistickej koncepcii výnimočné, ak nie najvýznamnejšie miesto. Citujúc tureckých autorov, objasňuje, že neosmanisti chápu Balkán ako skutočnú kólišku tureckej civilizačnej identity (nie strednú Áziu či Anatóliu, ale Balkán!). Práve

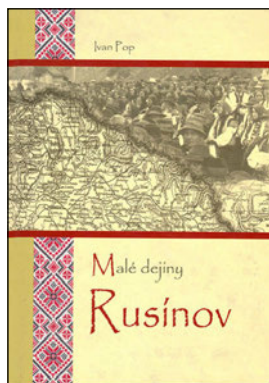
na Balkáne hľadajú korene tureckého európanstva. Spôsob, akým sa vrátiť mocensky na Balkán, vidia neosmanisti podľa Tanaskoviča v podpore Bosniakov a Albáncov, tradičných opôr osmanskej balkánskej politiky. Prostredníctvom nich si Turecko môže vytvoriť svoje zóny vplyvu na Balkáne. Pomyselný oblúk islamských enkláv tiahnuci sa od Bihaća cez strednú a východnú Bosnu, Sandžak, Kosovo, Albánsko, Macedónsko, Kirdžaliju, východnú Tráciu až do európskej časti Turecka predstavuje pre Turecko balkánsku geopolitickú a geokultúrnu srdcovú tepnu, cituje Tanaskovič profesora Davutoglua. Pokračuje, že primárnym tureckým záujmom je zachovanie a posilnenie tejto tepny. V tomto sa čiastočne turecké záujmy zhodujú s americkými záujmami, čo sa dá pozorovať v prípade tureckej podpory pretvorenia Bosny a Hercegoviny v centralizovaný štát riadený zo Sarajeva (postupné odbúravanie Daytonskej dohody) a samostatného Kosova, či Macedónska, v ktorom by lokálne albánske spoločenstvo malo patričný vplyv na chod štátu. USA zaťažené inými dôležitejšími globálnymi problémami pre túto zhodu záujmov v tomto regióne s dôverou ponechávajú podľa Tanaskoviča kontrolu nad dianím na Balkáne práve Turecku. Tanaskovič túto myšlienku rozvádza ďalej a v blahosklonnom postoji Západu k tureckým ambíciám na Balkáne vidí aj kompenzačnú motiváciu. Významnejšia úloha na Balkáne by pre Turecko mohla byť akousi cenou útechy za neúspešné eurointegračné snaženie. Dokonca vytvorenie akejsi balkánskej únie pod patronátom Turecka by mohlo byť akousi náhradou či alternatívou tureckého členstva v EÚ.

Za príznačné pre neosmanistickú koncepciu považuje Tanaskovič, že neosmanisti vôbec nespomínajú miesto a úlohu Srbska v ich pohľade na Balkán. S ohľadom na skutočnosť, že turecká balkánska politika sa od rozpadu Juhoslávie vo veľkej miere dostávala do stretu so srbskými vitálnymi záujmami, sa domnieva, že Srbsko, podobne ako Grécko, je Ankarou vnímané ako faktor, proti ktorému sa vedie regionálna turecká politika. Túto svoju tézu podporil aj odvolávkou na ruského politológa Modesta Kolerova, podľa ktorého novou tureckou politikou na Balkáne najmenej získava Srbsko. Okrem negatívnych dopadov má však podľa Tanaskoviča turecké angažovanie na Balkáne aj pozitívnu stránku v hospodárskej oblasti. Tureckí investori sú v balkánskych štátoch oslabených ekonomickou transformáciou vítanou oporou ekonomiky, aj tu však Tanaskovič upozorňuje na riziká, pretože balkánske štáty sa môžu dostať do prílišnej ekonomickej závislosti od Turecka.

V závere svojej analýzy Tanaskovič konštatuje, že neosmanizmus nie je sám o sebe ani zlý ani dobrý, dokonca ho môžeme považovať za legitímny. Sám sa snažil, aby mu vo svojej práci nepripisoval žiadne hodnotové súdy, či predsudky. Neodporúča však, aby sa o ňom z prehnanej politickej korektnosti mlčalo, pretože, ako píše „*najnebezpečnejšia je neznalosť, na ktorú dnes už nikto nemá právo. Pretože už zajtra môže byť neskoro na učenie*“.

Martin Jarinkovič

POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010. 139 s. ISBN 978-80-970354-4-0

Slovenskú i českú spoločnosť začali priťahovať dejiny Rusínov najmä po roku 1989. Súviselo to so zmenou spoločenských pomerov a s akceptovaním Rusínov ako osobitného národa, ktorý sa začal po dlhom čase na Slovensku opäť hlásiť o slovo. Záujem o Rusínov sa premietol do záujmu o literatúru zaoberajúcu sa týmto obyvateľstvom a jeho osudmi. Kým v Čechách záujem siahal najmä na bývalú Podkarpatskú Rus, na Slovensku vari viac na územie severovýchodného Slovenska, kde žijú Rusíni ako susedia slovenského národa.

Ivan Pop, ktorého knihu chceme predstaviť, patrí k historikom, čo dôverne poznajú dejiny Rusínov a svoje poznanie sprostredkujú širšej verejnosti prístupným a zaujímavým

štýlom. Toto konštatovanie potvrdzuje aj jeho kniha pripravená na vydanie Združením inteligencie Rusínov Slovenska s názvom *Malé dejiny Rusínov*. Rozdelená je do 38 častí, v ktorých autor prechádza celými dejinami Rusínov, ba začína už pravekom, a to charakteristikou územia, na ktorom žijú. Do akejsi „prehistórie“ Rusínov spadá aj druhá časť knihy, kde píše o príchode Bielych Chorvátov medzi slovanské kmene osídlené na južných svahoch Karpát, od ktorých Rusíni odvodzujú svoj pôvod. Uvádza však aj stanovisko slovenskej, maďarskej a ukrajinskej historiografie, ktoré odmietajú autochtonnosť karpatských Chorvátov, a ako hovorí autor, aj karpatských Rusínov, a spoločne im prisudzujú len úlohu kolonistov v čase valašskej kolonizácie. Tieto názory však odmieta ako nepodložené dôkladným výskumom. Nasledujúce časti knihy predstavujú vývoj na území najmä dnešného Zakarpatska po bitku pri Moháči a dôsledky, ktoré mala pre Uhorsko i jeho obyvateľstvo, vrátane Rusínov. Pomerne veľkú časť textu (v pomere k väčšine ostatných častí) venuje Ivan Pop problematike zmeny konfesionality rusínskeho obyvateľstva v kontexte reformácie a protireformácie. Popisuje zložitý a neraz i protirečivý prechod z pravoslávia k únii s rímskokatolíckou cirkvou a dôvody, prečo a ako sa to dialo obzvlášť na území dnešného Zakarpatska. Ďalšie kapitoly sledujú dejiny Rusínov v čase protihabsburských vojen, ich spojenie s Františkom II. Rákocim, činnosť biskupa Jozefa de Camellis, ktorý prispel k účinnejšiemu presadzovaniu sa gréckokatolíckej cirkvi medzi Rusínmi, reformu školstva a vznik rusínskych štátnych škôl, dopad reforiem Jozefa II. na rusínske obyvateľstvo, národné obrozenie Rusínov, ktorí sa začali národne prebúdzat' v závere 18. a začiatkom 19. storočia. „Jar národov“ – revolučné roky 1848 – 1849 – neobišla ani Rusíni, hoci ich národné aktivity nedosiahli také rozmery ako aktivity ostatných nemad'arských národov Uhorska. Išlo však o obdobie, ktoré malo vplyv na rusínsku inteligenciu a aj v neskorších rokoch 19. storočia poznamenaných maďarizačným úsilím Budapešti tvorilo aspoň spomienkovú opornú bázu pre neskoršie národné aktivity. Ivan Pop pokladal za potrebné čitateľom priblížiť aj dve významné osobnosti národného obrozenia – a to Adolfa Dobrianskeho a Alexandra Duchnoviča. Toto rozhodnutie bolo správne, pretože všetky politické a kultúrne aktivity Rusínov od prelomu 19. a 20. storočia a v 20. storočí sa viazali na spomínané osobnosti, resp. na ich konanie a odkaz. Čitateľ tak získava aspoň tie hlavné informácie o rusínskych

činiteľoch, ktorí ovplyvnili konanie svojich nasledovníkov. Posledných dvanásť častí sa zaoberá dejinami Rusínov v 20. storočí. Autor tu podáva obraz rusínskej spoločnosti, píše o ich politickej aktivizácii, národných i štátotvorných snahách, ktoré sa prebudili v závere prvej svetovej vojny a v prvých týždňoch po jej skončení. Jednou z posledných kapitoliek je časť nazvaná *Problém „Ruskej krajiny“*. Ivan Pop v nej opisuje úsilie Budapešti o zachovanie Podkarpatska ako súčasť Maďarska. Jedným z krokov malo byť aj vyhlásenie autonómnej provincie nazvanej *Ruská krajina*, nie krajina. Krajina bola okrajovým územím Uhorského kráľovstva s relatívne značnou samostatnosťou. Použitie pôvodného označenia istého typu administratívneho členenia Uhorska v už novom Maďarsku malo symbolizovať starobylé slobodné postavenie obyvateľov Podkarpatska, resp. Ruskej krajiny v nových podmienkach. Tento plán však nevyšiel ani v podmienkach demokratického Maďarska, ani v podmienkach boľševickej Maďarskej republiky rád. Ak sa v prvých častiach autor pomerne stručne zaoberal dejinami Rusínov, prvej polovici 20. storočia venoval podstatne viac priestoru. Vidieť to aj na rozsahu všetkých nasledujúcich častí. Nakoniec, je to vo vzťahu k autorovi aj celkom prirodzené, keďže jeho doménou sú najmä novšie dejiny. Na druhej strane, práve udalosti a postavenie Rusínov v novom štáte – v Československu, krátko v horthyovskom Maďarsku a nakoniec v komunistickom Sovietskom zväze znamenali celý rad dramatických zvrátov, ktoré zasiahli osud každého jednotlivca.

Ivan Pop ponúkol slovenskému čitateľovi stručné, ale prehľadné dejiny Rusínov, ktoré ho dokážu zorientovať v základných momentoch ich histórie a pomôžu pochopiť súčasné postavenie a snahy o plnohodnotné etablovanie sa ako príslušníkov samostatného národa. Kniha je napísaná pútavo, dobre sa číta, hoci miestami prekladateľovi českého textu do slovenčiny unikli viaceré bohemizmy tak pri písaní mien ako aj niektorých slov, či slovných väzieb. Význam i podstatu knihy to však nenaruší.

Peter Švorc

TZOULIADIS, Tim: *Opuštění. Z velké krize do gulagu: naděje a zrada ve Stalinově Rusku*. Praha : Vydavatelství BB/ art, 2010. 456 s. ISBN 978-80-7381-736-7

Téma gulagu opäť ožila. Tentoraz v monografii, ktorú odbornej i laickej verejnosti predložil anglický žurnalista a filmár, absolvent Oxfordskej univerzity, Tim Tzouliadis. Kniha, ktorá vyšla v roku 2008 v New Yorku pod názvom *The Forsaken. An American Tragedy in Stalin's Russia*, vzbudila pozornosť verejnosti nielen v USA. Dôkazom toho je aj to, že s odstupom dvoch rokov sa aj na slovenský knižný trh dostáva jej český preklad pod názvom *Opuštění*. Kniha s podtitulom *Z velké krize do gulagu* opisuje príbehy Američanov, ktorí počas hospodárskej krízy hľadali východisko zo zlej životnej situácie v emigrácii do ZSSR. Krajina, ktorá sľubovala pracovnú príležitosť a rasovú slobodu, sa pre väčšinu z nich stala väzením bez možnosti návratu.

Téma Američanov v gulagu bola desaťročia tabuizovaná a dostala sa do centra pozornosti odborných kruhov až v deväťdesiatych rokoch 20. storočia v súvislosti s koncom studenej vojny a rozpadom ZSSR. Množstvo očitých svedectiev malo reálny základ,

čo si uvedomil aj autor tejto monografie. Ako autor uvádza, ide o najmenej opisovanú migráciu v dejinách USA. Dôvody sú podľa neho pochopiteľné, nakoľko v krajine imigrantov nikoho nezaujímajú tí, ktorí sa vzdali svojho amerického sna („...no one cares to remember the ones who left the dream behind...“). Zdá sa, akoby práve v tejto vete vystihol postoj amerických úradov za posledné storočie. S odstupom desaťročí nastal čas splatiť dlh.

V úvode autor popisuje životné pomery Američanov počas hospodárskej krízy. Štvrtina obyvateľov bola bez práce. Popisuje, ako vidina zabezpečenia rodiny a lepšej budúcnosti, bezplatného vzdelania a lekárskej starostlivosti v Sovietskom zväze nachádzala obrovskú odozvu u ľudí dennodenne balansujúcich na pokraji hladu. Anglický preklad o úspechoch a ambíciách Prvého päťročného plánu v ZSSR *New Russia's Primer: The Story of the Five-Year Plan* sa stal po dobu siedmich mesiacov knižným bestsellerom roku 1931 a jedným z najpredávanejších titulov náučnopolárnej literatúry minulého storočia. Nie je preto prekvapením, že reakciou na inzerát s ponukou 6000 pracovných miest pre kvalifikovaných robotníkov uverejnený začiatkom roka 1931 sovietskou obchodnou spoločnosťou AMTORG (Amtorg Trading Corporation – sovietska obchodná spoločnosť pôsobiaca od roku 1924 v New Yorku na realizáciu obchodov s USA – pozn. D. K.) bolo 100 000 žiadostí. Desaťtisíc úspešných žiadateľov privítalo správu s nadšením rovnajúcim sa výhre v lotérii. Autor upozorňuje, že skutočný počet migrantov je otáznym, nakoľko iní odchádzali na vlastné riziko. Hlavnú úlohu zohrala sovietska cestovná kancelária Inturist predávajúca jednosmerné lístky spolu s vízami a ubezpečujúca o dostupnosti pracovných príležitostí. Autor analyzuje príčiny exodu z krajiny, pričom zdôrazňuje, že propagande cielene širenej zo strany Sovietov napomohli aj vystúpenia domácich intelektuálov. Ako príklad uvádza pôsobenie amerického žurnalistu pôsobiaceho v Moskve a píšuceho pre najvplyvnejší mienkotvorný denník USA, *The New York Times*, Waltera Durantyho, sebavedomo predpovedajúceho nárast migrantov z tisícky ročne na dva milióny v blízkej budúcnosti. Rovnaký efekt malo vystúpenie spisovateľa Georga Bernarda Shawa v živom rádiovom vysielaní 31. októbra 1931. Na základe vlastnej skúsenosti oceňoval zmeny a vízie nového sovietskeho režimu, pričom nadšenie z budovania nového štátu prirovnával k budovaniu USA pred 141 rokmi. Jeffersona prirovnával k Leninovi, vo Franklinovi videl Litvinova, v Painovi Lunačarského a v Hamiltonovi Stalina.... Na ľudí čakajúcich v radoch na svoj denný prídél jedla vo verejných vývarovniach mali takéto vyhlásenia magický účinok. Ľudia všetkých spoločenských vrstiev – učitelia, inžinieri, robotníci, lekári, umelci, či farmári, rovnako tak ako i ľavicovo orientovaní, socialisti a radikáli, celé rodiny i jednotlivci, z východu, či západu krajiny opúšťali osady hladu Hooverilles (pomenované podľa vtedajšieho prezidenta Herberta C. Hoovera, ktorého mnohí vinili z krízy – poznámka D. K.) a hľadali východisko z núdze v emigrácii.

V ďalších kapitolách sa čitateľ dozvedá o živote imigrantov po ich príchode do ZSSR. Dobová tlač, memoáre i archívne záznamy umožnili autorovi komplexný pohľad na študovanú problematiku a umožnili mu realistické vykreslenie doby a ľudí. Popisuje, ako Američania po príchode rýchlo zistili, že i tam bola bieda a hlad. No na rozdiel od ich materskej krajiny najviac oceňovali nádej na lepšiu budúcnosť. Propagandistické heslá, ako „Päť za štyri“, alebo „2 + 2 = 5“, udivovali prekvapených cudzincov. Tí si rýchlo nachádzali prácu v automobilovom, strojárskom, baníckom, oceliarskom a iných odvetviach priemyslu, kde boli ich odborné vedomosti a zručnosti vítane. Pri týžden-

nom prírastku 1000 prisťahovalcov začiatkom roka 1932 bolo už v novembri dostatok anglicky hovoriacich detí na otvorenie vlastnej anglo-americkej školy v Moskve. Začiatkom tridsiatych rokov fungovali takéto školy aj v Leningrade, Stalingrade, Charkove a Nižnom Novgorode.

Organizovaní v Klube zahraničných robotníkov (Foreign Workers' Club) sa postupne začleňovali do spoločnosti. Pochodovali na Červenom námestí pri príležitosti 11. osláv Októbrovej revolúcie i v prvomájovom sprievode v roku 1932. Autor poznamenáva, že obohacovanie kultúr bolo vzájomné. Do krajiny importovali americkú jazzovú hudbu, či nové druhy športu, ako baseball. Ako sa dozvedáme, v roku 1934 rozhodlo Ministerstvo športu o jeho zaradení medzi národné športy a vykonalo celý rad príprav. Na začiatku tridsiatych rokov boli tieto vplyvy ešte vítané, a tak americkí robotníci organizovali baseballové zápasy a ich výsledky uverejňovali vo vlastnom anglicky písanom týždenníku *The Moscow Daily News*. Obdobie do začiatku tzv. veľkého teroru opisuje autor ako obdobie čakania na lepší zajtrajšok. Mnohí sa s biednymi podmienkami uspokojili a iným sa ešte stále darilo vrátiť späť do USA.

Hlavnú pozornosť venuje autor tej skupine, ktorá sa s pomermi nechcela zmieriť. Tvrdí, že cudzinci sa stávali rukojemníkmi v rukách svojich hostiteľov. Popisuje, ako im pod zámienkou administratívnych úkonov zabavovali pasy, alebo ponúkali dvojité občianstvo bez straty ich pôvodného. Ako neskôr zistili, touto ľstou sa pripravili o možnosť návratu. Mnohí nedisponovali ani potrebnou hotovosťou v dolároch na zaplatenie predraženého spiatocného lístka, za ktorý účtovali lodné spoločnosti o 60 dolárov viac. V čase absencie diplomatických vzťahov bola jedinou nádejou na ich záchranu medializácia v tlači. Medzi americkými novinármi sa takýmto ľudom začalo hovoriť „zadržaní Američania“. Denník *The Moscow Daily News* bol pre autora cenným zdrojom informácií. Na druhej strane však poukazuje na to, ako sa jeho autori v strachu pred možným vyhodením dostávali do područia sovietskej moci. Postupne sa sústredili na iné témy, prípadne opisovali zmeny prebiehajúce v spoločnosti pozitívne. Tým si zabezpečili rôzne privilégia presne tak, ako napríklad Walter Duranty. V troj či štvorizbovom apartmáne požíval výhody vlastného asistenta, kuchárky, šoféra i ruskej asistentky – milenky, ktorá mu porodila syna. To všetko za vedomé popieranie neúrody, hladomoru a represálií na Ukrajine. Laureát Pulitzerovej ceny v roku 1932 a korešpondent prezidenta USA F. D. Roosevelta, prispel svojou pôsobnosťou k obnove diplomatických vzťahov medzi oboma krajinami v novembri roku 1933.

Korešpondencia ministerstva zahraničných vecí a veľvyslanectva v Moskve dokladuje, že od svojho príchodu do ZSSR boli americký veľvyslanec William Christian Bullitt, ambasáda Spaso House i jej osadenstvo obliehaní ľuďmi hľadajúcimi pomoc. Hneď v prvý deň otvorenia hľadalo pomoc 200 žiadateľov. Už v máji 1934 žiadal americký veľvyslanec ministerstvo zahraničných vecí o pomoc pre zadržaných Američanov. Autor podrobne rozoberá, ako sa ministerstvo zahraničných vecí, uvedomujúc si zložitú situáciu, snažilo presunúť tento problém na Červený kríž. Jeho zamietavá odpoveď spečatila osudy ľudí a problém sa stal neriešiteľným. Z množstva skvelých citácií v knihe najlepšie vystihuje situáciu článok pôvodne uverejnený v nemeckej tlači v roku 1934, preložený a odoslaný na vedomie do Washingtonu. Pod názvom „*The Story of Two Passports Which Developed into No Passport at All*“ (Príbeh o tom, ako sa dva pasy zmenili na žiaden pas – vl. preklad) sa dozvedáme, v čom spočívala absurdita celého problému. Americký inžinier, menujme ho pán Smith, prichádza do ZSSR na základe uzavretej

pracovnej zmluvy s platným cestovným dokladom, po prísľube dvojitého občianstva má vidinu dvoch pasov a nakoniec pri snahe vycestovať zrazu nemá žiaden. Sovieti informujú americkú ambasádu o tom, že pán Smith je sovietsky občan a poukážu na to, že sovietsky pas je novšieho dáta. Nie je v moci amerického veľvyslanca zasiahnuť. Problém sa tak stáva neriešiteľným a chudák pán Smith je ponechaný vlastnému osudu...

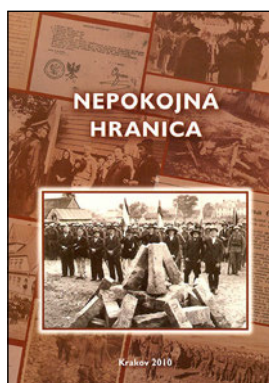
Najväčším prínosom publikácie je konfrontácia ľudských osudov s postojmi oficiálnych úradov na pozadí sovietskej reality a svetovej politiky. Od polovice tridsiatych rokov robila atmosféra špionománie v Sovietskom zväze z amerických kolegov spoluväzňov. Opisom osudov dvoch baseballových hráčov – Thomasa Sgovia a Victora Hermana – nás autor prevedie systémom nútenej práce v ZSSR. Popis života v táboroch gulagu, tak ako ho poznáme z iných monografií, je doplnený o osud amerických väzňov. Pre celkové pochopenie problematiky boli charakterizované americko-ruské vzťahy, ktoré od tridsiatych rokov po koniec studenej vojny prešli od obnovenia diplomatických vzťahov, cez spojencov po nepriateľov. Absurdnosť situácie vidí autor v tom, že nech boli vzťahy akékoľvek, osud Američanov v gulagu to výrazne neovplyvnilo. Zadržiavanie Američanov v ZSSR bolo vedomým porušovaním medzinárodného práva a v atmosfére studenej vojny sa osud spoluobčanov stal pre diplomatov morálnym problémom, ktorý nedokázali riešiť.

Obsahovo má monografia presah až do súčasnosti. Rozpad Sovietskeho zväzu umožnil spoluprácu medzi oboma krajinami. Autor monitoroval priebeh vyšetřovania Spoločnej americko-ruskej komisie vytvorenej v roku 1992 prezidentmi Ruskej federácie a USA, ktorej cieľom bolo pátranie po osudoch nezvestného vojenského personálu z predchádzajúcich vojnových konfliktov. Po sľubných začiatkoch sa činnosť komisie dostala do slepej uličky. Problém vidí v opätovnom uzatvorení archívov, predovšetkým archívu Stalina a archívu KGB. Zamýšľa sa aj nad súčasným vývojom v Rusku a nad jeho ďalším smerovaním. Vraždu najznámejšej kritičky Putinovej vlády Anny Politkovskej v roku 2006 považuje za signál potierania demokratických prejavov v súčasnom Rusku.

Kniha je jedinečným prienikom do života cudzincov v ZSSR v tridsiatych rokoch. Na pozadí historických udalostí autor opisuje ich životné peripetie i ich ďalšie osudy. Cieľom autora bola snaha o vykreslenie osudov ľudí, myslenia a postoja oficiálnych kruhov a snaha o pochopenie celkovej atmosféry života v ZSSR i USA. Monografia patrí medzi tie, ktoré v sebe spájajú vysoké odborné kvality a súčasne komunikujú formou, ktorá je čitateľovi blízka. Stovky odkazov na dobové tlačové správy, korešpondenciu vládnych zložiek, diplomatickú i súkromnú korešpondenciu a memoáre budú prínosom pre tých, ktorí sa o problematiku zaujímajú. Jediné, čo možno inak profesionálne zvládnutému dielu vytknúť, je chudobná obrazová príloha. V prípade Thomasa Sgovia, ktorý emigroval do Európy s cieľom venovať sa umeniu, aby svoj talent nakoniec využil na zdokumentovanie života v gulagu, je to rozhodne škoda.

Diana Kozáková

Nepokojná hranica. Zborník z medzinárodnej konferencie „Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937 – 1947” uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci Spišského dejepisného spolku, Spolku Slovákov v Poľsku, Ústavu pamäti národa. Zost. Milica Majeriková. Krakov : Vydavateľstvo Spolku Slovákov v Poľsku. 2010. 231 s. ISBN 978-83-7490-346-2

Slovensko-poľské vzťahy patrili v slovenskej historiografii dlhú dobu k témam, ktoré si slovenskí historici všímali alebo veľmi málo, alebo im venovali len okrajovú pozornosť ako čomusi, čo bolo súčasťou väčšieho celku. Viac pozornosti im venovali českí historici, no tí predovšetkým v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov, kde nakoniec dominovali problémy česko-poľské. Treba povedať, že ani slovenská verejnosť sa o tieto vzťahy príliš nezaujímal, a tak vznikol dojem, že sa na severných hraniciach Slovenska, či už ako súčasti Československa, či ako samostatnej krajiny ani nič podstatné nedialo. 20. storočie však bolo obdobím, v ktorom sa preverovali vzájomné medzislovanské vzťahy. V tomto „preverovaní“ sa

objavili mnohé dramatické obdobia, v ktorých severný sused Slovenska odmietal uznať slovenskosť obcí, ktoré po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie pripadli na základe rozhodnutia Parížskej mierovej konferencie Poľsku.

Slovensko-poľské vzťahy si slovenská historiografia začala viac všímať až po roku 1989, no sústredenejšiu pozornosť im začala venovať až mladšia generácia historikov. Svedectvom toho je aj predkladaný zborník z konferencie, ktorú pripravili traja organizátori, a ktorý sa podujalo vydať Vydavateľstvo Spolku Slovákov v Poľsku.

Do zborníka prispeli Matej Andráš, Jozef Čongva, Martin Garek, Pavol Jakubec, Peter Jašek, Martin Lacko, Jerzy S. Łątka, Milica Majeriková, Pavol Matula, Ludomír Molitoris, Marek Syrný a Michal Šmigel.

Prvým príspevkom je štúdia *Mateja Andráša*, ktorá má charakter osobnej výpovede, pravda, s dobrou znalosťou vecí, o ktorých autor píše. Mnohé z vypovedaného pochádza z jeho autentickej skúsenosti. Ide o akýsi prehľad slovensko-poľských vzťahov v prvej polovici 20. storočia s akcentom na konfliktné udalosti, ktoré postihovali Slovákov v Poľsku a ktoré na Slovensku zostávali málo povšimnuté.

Nasledujúce štúdie akoby potvrdzovali Andrášovu výpoveď historickým výskumom, no tieto už so zameraním na konkrétne kratšie časové úseky. Výnimku tvorí len nasledujúci príspevok od poľského historika slovenského pôvodu *Jozefa Čongvu*, nazvaný *Krakovská cirkev a jazykové práva slovenskej národnostnej menšiny na Spiši v rokoch 1920 – 2005*, ktorý sa sústredil na cirkevné dejiny, ale so zameraním na postavenie slovenských veriacich v Poľsku. Ide o dôverné poznanie historického materiálu, ktorý Jozef Čongva prístupňuje slovenskému čitateľovi.

Martin Garek v štúdiu *Slovensko-poľské vzťahy v roku 1938 do Mníchovskej dohody* si všíma len krátky výsek dejín, ktorý bol však poznačený premenlivými vzťahmi oboch susedov, v ktorých Slováci ťahali za kratší koniec. Ide o zaujímavú štúdiu,

opierajúcu sa o odbornú slovenskú i poľskú literatúru, ale prinášajúcu aj nové zistenia z archívneho výskumu.

Zaujímavou štúdiou je štúdia *Pavla Jakubca: Javorina v (česko)slovensko-poľských vzťahoch medzivojnového obdobia ako symbol*, v ktorej autor opisuje príbeh česko-slovensko-poľského zápasu o Javorinu. Rovnako nové a menej známe informácie prináša aj *Peter Jašek: Postavenie brancov z inkorporovaného územia v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945*.

Charakter polemického príspevku má štúdia *Martina Lacku: K otázke vojnových obetí a štátno-politickej spoľahlivosti vojakov z inkorporovaných obcí na Orave a Spiši v rokoch 1941 – 1945*. Myslím si, že aj takto ladené príspevky majú svoje miesto v historickej spisbe, pretože nútia nielen autora, ale aj čitateľa zamýšľať sa nad súvislosťami minulosti a interpretáciami, ktoré už o nich existujú.

Poľský etnológ *Jerzy S. Łątka* a jeho príspevok *Slovo etnológa vo veci nadporučika z vojnového obdobia Józefa Kurasia z Waksmundu, Milica Majeriková: Postavenie slovenského obyvateľstva na severnom Spiši a hornej Orave po skončení druhej svetovej vojny (1945 – 1947), Ludomir Molitoris: Postoj Józefa Kurasia „Ognia” ku slovenskej národnostnej menšine na Spiši a Orave v rokoch 1945 – 1947, Marek Syrný, Michal Šmigel: K problematike hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1945 – 1947. Východiská a perspektívy výskumu* majú spoločnú tému – a ňou je *Józef Kuraś*. Kým *Jerzy S. Łątka* ho analyzuje viac z psychologického pohľadu a zamýšľa sa nad vyznením jeho osobnosti v poľskom pohraničnom území, ostatní – slovenskí – autori ho rovno charakterizujú ako zločinca, banditu, ktorý sa podieľal na terorizovaní slovenského obyvateľstva v pohraničí. Všetky uvedené príspevky vytvárajú pomerne celistvý obraz nielen o *Kurašovi*, ale aj o pomeroch na poľsko-slovenskom pohraničí v prvých rokoch po druhej svetovej vojne.

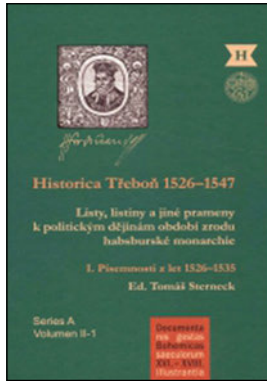
Príspevok *Pavla Matulu: Prinavrátenie severného Spiša, Oravy a Kysúc Slovensku v septembri 1939 na stránkach slovenskej tlače* vracia čitateľa do menej dramatického obdobia.

Zborník sa sústreďuje na menej príjemnú tvár slovensko-poľských vzťahov. To však neznamená, že by nemal miesto v súčasnom slovensko-poľskom spoložití, práve naopak, ukazuje na minulosti to, čo by mohlo naše vzájomné vzťahy negatívne poznačiť v budúcnosti. Autori sa v príspevkoch snažili o čo najobjektívnejšie pohľady na zvolenú tému i keď archívny materiál v nich taktiež vyvolal emotívne reakcie, ktoré kde-tu v texte aj priamo cítiteľ. Príspevky sú písané kultivovaným jazykom, postavené sú tak na odbornej literatúre, ako aj na archívnom výskume, a tak jednotlivo, ako aj ako celok určite obohatia slovenské poznanie slovensko-poľského spoložitia v prvej polovici 20. storočia na oboch stranách vzájomnej hranice.

Peter Švorc

***Historica Třeboň 1526 – 1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. I. Písemnosti z let 1526 – 1535.* Ed. Tomáš Sterneck. Praha : Historický ústav, 2010. 442 s. ISBN 987-80-7286-169-9**

Kritické vydanie pramenného súboru má teritoriálny záber na oblasť Třeboň, presahujúcu hranice Českej koruny, a chronologické ohraničenie počiatkom 13. storočia a polovicou 17. storočia. Zborník *Historica Třeboň*, editovaný Tomášom Sterneckom, vychádza z rozsiahlych pramenných súborov Štátneho oblastného archívu v Třeboni s výberom písomností rožmberského, švamberského či iných archívov. Uvedené vydanie je súčasťou edičného projektu *Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI. – XVIII. Illustrantia – Prameny k českým dějinám 16. – 18. století*, realizovaného pod záštitou Historického ústavu Akademie věd České republiky a Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity.

Prvý uvádzaný zväzok edície, vymedzený obdobím rokov 1526 – 1535, spracováva politické dejiny daného obdobia odrazené na problémoch českých i európskych, resp. stredoeurópskych dejín. Do popredia sa dostávajú stavovské konflikty, konflikty jednotlivcov z radov šľachty, nechýbajú reflexie tureckých vojen, modernizácie štátu s vplyvom na všetky vrstvy obyvateľstva. V prameňoch sa premieta aj reformačný diskurz, rôzne druhy opatrení v rámci sporov a konflikty susedných i vzdialenejších krajín. Kombinuje sa korešpondencia súkromná i úradná, prostredníctvom ktorých možno sledovať na pozadí dielčích problémov fungovanie či vývoj podstatne väčších celoštátnych otázok (militarizácia Čiech, novoveké poštovníctvo a pod.).

Skúmané obdobie polovice 16. storočia je pre české dejiny obdobím konca jagellovskej éry, plné dramatických udalostí s následným nástupom Habsburgovcov na trón. Udomácnený bol permanentný pocit ohrozenia v dôsledku vojnových konfliktov s medzioddobiami pohraničných sporov a stretov v uhorských pevnostiach, nezabúdajúc na pustošivé vpády osmanských jednotiek.

Kolektívna zamestnanosť organizovaním nutnej obrany dokázala preklenúť politické i konfesijné spory v kresťanskom tábore. V menej výraznej miere sú zastúpené pramene k reformácii, v prípade českých dejín ide o prenikanie luteránstva a novokrstenstva, či opatrenia proti Jednote bratskej. K závažným témam rovnako patria nezhody a trenice prerastajúce do násilností medzi českým a poľským obyvateľstvom i pohraničné spory Čiech a Bavorska.

Nie všetky uverejnené dokumenty sa svojím obsahom dotýkajú bezprostredne českých dejín. Bez priameho vplyvu na domáce dejiny sa objavujú dokumenty o udalostiach v susedných krajinách i viac vzdialenejších oblastiach (konflikty Karola V. Habsburského s francúzskym kráľom, námorná výprava do Tunisu).

Primárnou úlohou práce bolo sprístupnenie doposiaľ nevydaných častí z třeboňských *Historik* k štúdiu českých politických dejín. Ide o umelo vytvorený pramenný celok s presne tematizovaným výberom všetkých dokumentov s rozmanitosťou pôvodcov i príjemcov písomností.

Najvýznamnejším sprostredkovateľom správ je rožmberské prostredie, pretože sa dlhú dobu venovalo širším politickým záležitostiam a jeho administratíva na najvyššej úrovni spracovávala informácie so záberom nad rámec českého územia. Zanedbateľný nie je ani prínos prostredia švamberského, jeho početnosť oproti rožmberskému prostrediu je však nepomerne menšia. Značné je aj zastúpenie jednotlivín, archiválií z významných domácich rodov či osobností, z ktorých je v prvom rade potrebné uviesť korešpondenciu českého politika Zdeňka Leva z Rožmitálu z obdobia počiatkov habsburskej éry.

Z hľadiska kategórií obsiahnutých v samotnej zbierke tu možno najfrekventovanejšie objaviť listy, súkromnú korešpondenciu, nie vždy ľahko oddeliteľnú od oficiálnej, úradnej. Z písomností úradnej povahy sú v edícii obsiahnuté žiadosti, sťažnosti, výzvy, príhovory, varovania a výstrahy a odpovede na ne. Svoje zastúpenie majú aj patenty, pramene evidenčného charakteru a okrajovo aj literárne texty.

Do zbierky sú včlenené jednak dokumenty v originálnych vyhotoveniach, ale aj ich odpisy, vytvorené s rôznym časovým odstupom. Osobitne významné sú koncepty písomností s množstvom dôležitých textov, ktorých originálne exempláre by inak neboli priamo prístupné v domácom prostredí, pretože boli vyexpedované.

Komplexné predstavenie publikácie i samotných archívnych zbierok poskytuje obsiahly *Úvod*. Podrobne sa venuje dôvodom a kritériám výberu jednotlivých dokumentov a ich následnému zaradeniu do zbierky, ich kontextu, charakteru a vzťahu k českým dejinám. Vysvetľuje a vymenováva typy jednotlivých písomností, ich usporiadanie, pravidlá datovania i dôležité prvky jednotlivých dokumentov. Nezabúda na spôsoby prekladov textov, transkripčné zásady, ktoré podrobne charakterizuje a odôvodňuje a vymenováva všetky použité a v texte sa vyskytujúce princípy na každom v dokumentoch sa objavujúcom jazyku (českom, nemeckom, latinskom). V jeho závere sa nachádza prehľadná konkordančná tabuľka, poskytujúca orientáciu v jednotlivých písomnostiach Historiky Třeboň z rokov 1526 – 1535 a ich edičné sprístupnenie. Uvádza v sebe nielen v predkladanej edícii uverejnené dokumenty, ale aj písomnosti publikované v starších zbierkach i tie, ktoré ešte len budú zverejnené. Dôraz je daný na chronologické určenie dokumentov, preto tabuľka zahŕňa aj staršie datovanie spolu s novým, vychádzajúcim zo súčasného stavu poznania.

Plné znenie dokumentov, písomností, spisov podáva samotná kapitola *Edice* s charakterom diplomatára. Pramene, v edícii chronologicky zoradené, sú buď presne datované (č. 1 – 125), alebo je stanovené len približné časové obdobie (č. 126 – 131), z dôvodu neexistencie pôvodného časového zaradenia. Na začiatku každého dokumentu sa nachádza regest, vždy sformulovaný v češtine, bez ohľadu na jazyk predlohy. Dôležitou súčasťou je citácia prameňa, pozostávajúca zo signatúry, prípadne údajov o originalite dokumentu. Nasledujú informácie o charakteristike nosiča textu (materiál, forma, rozmery a pod.), na ktoré nadväzujú popisy písma či písem vlastného textu. Editované sú aj poznámky či archivárske prípisky zo 16. – 18. storočia, transkribované v plnej pôvodnej verzii aj s paleografickou formuláciou. Kompletný vlastný text jednotlivých dokumentov je následne predkladaný v plnom znení (ak to dovoľuje zachovalosť textu, v opačnom prípade je poškodený text rekonštruovaný porovnaním s inými pasážami, či na základe jazykových analógií, eventuálne, ak rekonštrukcia nie je možná, text pokračuje ďalej) s editorskými doplnkami do pôvodného textu. Textová kritika je vyjadrená textovými poznámkami, ktoré tiež upozorňujú na poškodenie dokumentu, grafické zvláštnosti či iné prípadné špecifiká. Transkripcia dokumentov zbierky Historica Tře-

boň nesie striktné dodržiavané pravidlá, keďže silné zastúpenie tu majú nemecky písané pramene, latinské dokumenty i písomnosti s uplatnením viacerých rečí súčasne. Prepis ranonovovekých textov edície vychádza zo snahy pomocou modernej grafiky vyjadriť pôvodnú fonetickú podobu s tendenciou zachovania relevantných špecifik materiálu.

Nasledujúcou kapitolou sú *Ukážky archiválií*, tvorené čiernobielymi fotografiami štyridsiatiach štyroch archívnych dokumentov s uvedením popisných údajov a citácie prameňa. Prehľad v práci uvedených písomností a ich skrátených regestov podáva *Seznam dokumentů*, radený hneď za fotografickými ukážkami archívnych dokumentov.

Edícia sa nedotkla skupiny písomností, ktoré môžeme zaradiť pod novinové spravodajstvo (rukopisné i tlačené noviny) od príslušníkov významných rodov, ako odberateľov a zároveň sledovateľov európskeho diania, z dôvodu svojbytnosti materiálu, ktorý by mal byť spracovaný ako samostatný celok. Pomerne slabé zastúpenie majú listiny oproti prevládajúcej diplomatickej kategórii listov (missivov). Vylúčená zo zaradenia do zbierky bola i korešpondencia s explicitnou formuláciou svojej príslušnosti k novému spravodajstvu už pred svojím odoslaním. Ostatné listy aj s prípadným úzkym vzťahom k novinám sú editované.

Historica Třeboň ako hodnotný pramenný súbor archívnych materiálov je zásadným zdrojom pre autorov mnohých systematizujúcich diel a kľúčových monografií k stredo-vekým a ranonovovekým českým dejinám. Prospešnosť zbierky spočíva predovšetkým v prostredníctvom nej sprístupnených a priblížených materiáloch doposiaľ odpovedajúcim spôsobom nesprístupnených.

Viera Vallová

MAREK, Pavel: *Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc : Centrum dějin křesťanské politiky na Katedře historie Filozofické fakulty UP, 2010. 454 s. ISBN 978-80-86760-51-3

Profesor olomouckej Palackého univerzity Pavel Marek patrí medzi tých českých historikov, ktorí sa viac-menej profilovali ako špecialisti na cirkevné dejiny, a takto ho vníma nielen česká historická societa, ale aj historici v okolitých krajinách, vrátane Slovenska. Je nielen autorom, ale aj editorom mnohých zborníkov s problematikou cirkevných dejín. Tento raz sa predstavil čitateľskej verejnosti knihou *Setkání*, ktorá má symbolický názov – je stretnutím autora-historika s osobnosťami českých cirkevných dejín 18. až 20. storočia, resp. symbolickým stretnutím s problematikou českých cirkevných dejín.

Knihou *Setkání* je rozdelená do dvoch častí, na čo už v úvode upozorňuje autor. Prvá časť je venovaná svetským osobnostiam, druhá časť zas duchovným. Zjednocujúcou ideou je sledovanie, ako sa politický katolicizmus presadzoval v českom prostredí, najmä na prelome 19. a 20. storočia, a ako vplýval na formovanie

moderného stranícko-politického systému a tiež do akej miery zasiahol do dotvárania moderného českého národa.

Prezentácia vybraných osobností nasleduje po teoreticko-metodologickom úvode s názvom *K typologii osobnosti v politice a politické straně*. Pripomeňme ešte, že Pavel Marek je doma aj v oblasti výskumu činnosti politických strán v českých zemiach i v Československu po jeho vzniku v roku 1918, je spoluzostavovateľom dvojzväzkovej práce *Politické strany 1861 – 1938 a Politické strany 1938 – 2004* (Brno 2005). V uvedenej úvodnej kapitole sa podujal načrtnúť niekoľko typov osobností, ktoré sa presadzovali v politike a politických stranách, pričom využil typológiu českého historika Josefa Harnu. Túto typológiu však transformoval na kňazov, ktorí sa angažovali v českej politike, v tomto prípade opierajúc sa zas o typológiu duchovných, ktorú navrhol katolícky publicista a esejista Alfred Fuchs. Tak si autor vytvoril pomocnú bázu, ktorú neskôr využil pri charakteristike zaradených osobností.

Pavel Marek venoval väčšiu pozornosť Alfonzovi Šťastnému, českému agrárnikovi, ktorý mal vo svojej dobe povest' voľnomyšlienára a ateistu a na ktorého sa katolícka cirkev dívala s veľkým dešpektom. Ďalšie portréty sú už venované osobnostiam, ktoré mali k cirkvi, najmä rímskokatolíckej, bližšie, resp. do nej aj patrili. Uviest' môžeme Mořica Hrubana, moravského mladočeského politika Václava Pereka, Václava Myslivca – priekopníka kresťansko-demokratického hnutia v Čechách, predstaviteľa Československej živnostensko-obchodníckej strany stredostavovskej Jozefa Václava Najmana, senátora Josefa Pastyříka (pri ktorom sa jeho krstné meno dozvieme až v závere štúdie), ale aj T. G. Masaryka v súvislosti so Švihovou aférou v roku 1914 a Wahrmondovou aférou v roku 1908.

V druhej časti sa čitateľ stretne s ďalšími dvadsiatimi osobnosťami českého politického a cirkevného života, ako bol napríklad Josef Dobrovský, biskup Eduard J. N. Brynych, arcibiskup Antonín Cyril Stojan, arcibiskup František Kordač, Jan Šrámek, arcibiskup Sawatij a ďalší. Vo všetkých prípadoch ide o viacstranové portréty, ktoré umožňujú autorovi urobiť hlbší prienik do ich života i pôsobenia a čitateľovi zároveň ponúkajú viac informácií a možnosť získať plastický obraz o jednotlivých osobnostiach. Knihy takéhoto charakteru už síce nie sú ojedinelými ani v českej, ani v slovenskej historiografii, ale sú stále vítané pri poznávaní minulosti. Umožňujú ju „zaľudniť“, a teda i lepšie poznať a pochopiť. V tomto zmysle kniha Pavla Mareka nepochybne spĺňa svoj účel a je vítaná nielen v bohatej mozaike českej, ale i slovenskej historiografickej spisby.

Peter Švorc

DROZD, Roman – HALCZAK, Bohdan: *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921 – 1989. Zielona Góra – Słupsk : Wydawnictwo MAJUS, 2010. 208 s. ISBN 83-60389-11-X*

Kniha *História Ukrajincov v Poľsku v rokoch 1921 – 1989* predstavuje sumár najdôležitejších momentov vo vývoji vzájomných vzťahov Ukrajincov s poľským obyvateľstvom v priebehu 20. storočia. Takto stručne by sme vedeli zdefinovať novinku v poľskej historiografii, monografiu autorov, ktorí sa rozhodli sprehľadniť pomerne zložitý komplex problémov súvisiacich s postavením Ukrajincov v Poľsku. Rozmanitosť poľsko-ukra-

jinských vzťahov v priebehu 20. storočia viedla poľských a ukrajinských autorov k publikovaniu mnohých odborných zborníkov a monografií, ako aj k vydaniu niekoľkých edícií prameňov. Vysoká úroveň spracovania histórie poľsko-ukrajinských vzťahov v Poľsku, ktorej výsledkom sú parciálne a monotematické štúdie, viedla autorov k myšlienke zjednotiť a priblížiť spoločnosti zrozumiteľný prehľad vývoja vzťahov Ukrajincov v Poľsku v priebehu 20. storočia. Zámer sa podľa nášho názoru podaril.

Ako bod počiatku vymedzenia pre svoju knihu zvolili autori rok 1921, kedy došlo k schváleniu východnej hranice druhej Poľskej republiky a kedy bola tiež prijatá ústava, ktorá garantovala demokratické zásady pre národnostné menšiny. Ako záver je použitý rok 1989, kedy došlo k pádu vlády komunistických strán a nastúpili demokratické premeny, ktoré ohlasovali závan novej národnostnej politiky. Vyše dvestostranová publikácia je rozdelená do piatich logických celkov, ktoré na seba nadväzujú. Každá kapitola začína stručným prehľadom medzinárodnej situácie, ako aj politickým vývojom v Poľsku a na sovietskej Ukrajine. Tento postup bol zvolený najmä preto, aby boli priblížené dôležité medzníky daného obdobia vo vývoji oboch krajín, keďže celkový poľsko-ukrajinský konflikt nie je možné pochopiť v úplnosti, bez predošlých historických znalostí. Krátky sumár histórie uľahčuje čitateľovi orientovať sa v danom časopriestore.

Prvá kapitola nesie názov: *Ukrajinské obyvateľstvo v Republike v rokoch 1921 – 1939*. Autori dokázali v piatich podkapitolách zreteľne vysvetliť postavenie Ukrajiny a Poľska po skončení prvej svetovej vojny, ako aj prvé chyby štátnikov v usporiadaní ich vzájomných štátnych hraníc, ktoré v nasledujúcom období viedli k vyostreniu poľsko-ukrajinských vzťahov. Okrem medzinárodnej situácie bol priblížený politický vývoj v období prvej Poľskej republiky, ďalej postavenie Ukrajincov v novom štátnom zriadení, právne a ústavné zmeny, ktoré menili postavenie Ukrajincov v Poľsku. Rovnako tiež prvé konflikty a vznik legálnych, ako aj ilegálnych zástupcov ukrajinskej menšiny v Poľsku.

Druhá kapitola je venovaná obdobiu rokov 1939 – 1944, kde autori opäť chronologicky zmapovali medzinárodnú situáciu a v rámci nej postavenie sovietskej Ukrajiny a Poľska. Vnútorý politický vývoj najmä na poľskom území, jeho rozdelenie a postavenie Ukrajincov pod nemeckou a sovietskou okupáciou. Autori tiež vysvetľujú orientáciu ukrajinského podzemia na Nemeckú ríšu a dôsledky spolupráce s Nemeckom vo vnútri ilegálneho hnutia, ako aj smerom k samotným obyvateľom Poľska. Záver kapitoly je venovaný poľsko-ukrajinským vojnám, ktoré vznikli v juhovýchodných oblastiach. Treba podotknúť, že autorom sa podarilo predložiť nestranný postoj pri výklade tohto problému.

S príchodom Červenej armády do Poľska nastúpila nová politická situácia, ktorá sa stala hlavnou témou tretej kapitoly. Do daného obdobia spadajú udalosti, ako nástup komunistov k moci, medzinárodné postavenie Poľska a sovietskej Ukrajiny po skončení druhej svetovej vojny. Prijatie novej sovietsko-poľskej hranice, rozmiestnenie Ukrajincov v Poľsku pred začatím výmeny obyvateľstva, likvidácia ukrajinského religiózneho života, vývoj v ukrajinskom podzemí v rokoch 1945 – 1947, ako aj vysídlenie ukrajinských obyvateľov z Poľska v rokoch 1944 – 1946.

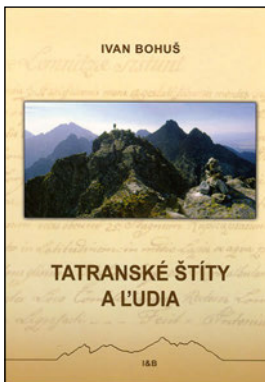
Akciu Visla vymedzili autori samostatnú štvrtú kapitolu, kde sa okrem priebehu, dôvodov a záveru spomínanej akcie dozvieme tiež o spôsobe likvidácie ukrajinského podzemia v Poľsku. Značná časť kapitoly je venovaná rozmiestneniu Ukrajincov v severných a západných častiach Poľska, možnostiam kultúrneho a religiózneho života na nových územiach. Pozitívnym bodom je, že autori sa odvážili v závere kapitoly zhrnúť množstvo početných mýtov, ktoré sa o akcii Visla tradujú a ktoré nepodliehajú pravdivým faktom.

Posledná, piata kapitola sa zaoberá časovo najdlhším úsekom, a to rokmi 1948 – 1989. V dvanástich podkapitolách sú zaradené témy, ako Ukrajina a Poľsko v rokoch 1953 – 1989, ukrajinská menšina do roku 1956, obnova gréckokatolíckej cirkvi v roku 1956, migračné posuny, otázka Lemkov, školstvo a iné. Súhrnne vieme zhodnotiť, že autorom sa podarilo naznačiť najdôležitejšie prelomové oblasti, ktoré vyplývali z postavenia ukrajinskej menšiny v Poľsku v danom období.

Priblížená publikácia spája všetky predpoklady pre bezproblémové zorientovanie sa v ukrajinsko-poľských vzťahoch v priebehu 20. storočia na území Poľska. Text obsiahol všetky ústredné otázky, ktoré vzájomné vzťahy týchto dvoch národov zahŕňajú, pričom dáva možnosť čitateľovi presunúť sa na cestu vlastného bádania tej problematiky, ktorá ho najviac zaujíma. Za týmto účelom sú v rámci knihy v závere spomenuté odporúčateľné publikácie. Vyzdvihnúť musíme tiež snahu autorov o objektívne spracovanie témy, čím deklarujú snahu akceptovať výsledky prác aj ukrajinských autorov. Je to určitým mementom aj pre ostatných historikov, keďže ústrednou snahou akýchkoľvek strán je lepšie a najmä objektívne poznanie minulosti.

Dagmar Kuzmová

BOHUŠ, Ivan: *Tatranské štíty a ľudia. Tatranská Lomnica* : Vydavateľstvo I & B, 2010. 159 s. ISBN 978-80-969017-9-1

Známy slovenský muzeológ, historik a autor mnohých prác venovaných hlavne téme Vysokých Tatier Ivan Bohuš st. nám predkladá svoju najnovšiu publikáciu venovanú histórii objavovania tatranských štítov a ľuďom, ktorí sa na ich objavovaní, resp. na prvých výstupoch, podieľali. Dopĺňa tak mozaiku poznávania Tatier najmä v posledných dvoch storočiach.

Tatranské doliny boli osídľované už v dávnych dobách, jedny z najstarších stôp registrujú prenikanie do týchto oblastí už pred 3 000 rokmi. Historické artefakty nám dosvedčujú, že pravekí ľudia neobývali len nižšie situované polohy, ale aj vyššie a nedostupnejšie oblasti pod Gerlachovským štítom, kde, ako uvádza autor, ťažili železnú rudu.

V úvodnej kapitole nám autor predkladá informácie o vôbec prvom pomenovaní dnešného pohoria Vysoké Tatry. Už v roku 1086 sa objavuje názov „Triti“ v privilegii Henricha IV., udeleného pražskému biskupstvu. Dnešný názov „Tatry“ prvýkrát registruje písomná zmienka Chronica Boemorum z rokov 1119 – 1125, v ktorej český šľachtic a dekan pražskej kapituly Kosmas opisuje mnoho slovenských reálií, vrátane opisu severných hraníc Uhorska v tatranskej oblasti. V tejto kapitole sa tiež oboznamujeme s postupnou

kolonizáciou úpätia Vysokých Tatier nielen na území Slovenska, ale aj na poľskej strane. Prvý známy výstup na tatranský vrchol vykonali kežmarskí študenti na Kežmarský štít v roku 1615. Po nich na tatranské štíty vystúpilo mnoho turistov, bádateľov a na prelome 18. a 19. storočia dokonca prví zahraniční vedci, napríklad Francúz Belsazar Hacquet, Angličan Robert Townson alebo Švéd Göran Wahlenberg. Aj vďaka nim sa zmienka o našom pohorí dostávala ďalej do sveta. Autor uvádza ešte niekoľko dôležitých rokov, ktoré pomohli zintenzívniť kontakt s Vysokými Tatrami, a to rok 1793, kedy sa založila prvá tatranská osada Starý Smokovec, a rok 1871, kedy boli Tatry sprístupnené aj Košicko-bohumínskou železnicou. Z poľskej strany železnica priblížila Tatry záujemcom o vysokohorskú turistiku trasou Krakov – Zakopané v roku 1899. V tejto časti sa ešte dozvedáme o zachovanej topografickej panoráme Tatier z roku 1717, ktorú narysoval Juraj Buchholtz mladší, o Hviezdoslavovej básni Smrť Kriváňa z roku 1906, o vplyve Tatier na hudobnú tvorbu, o visutej lanovke na Lomnický štít, o pomníkoch, ktoré stáli na niektorých končiaroch Tatier, a iné.

Ivan Bohuš venoval jednu kapitolu turistickým a horolezeckým organizáciám, kde oboznamuje čitateľov s ich historickým vývojom nielen na slovenskom území, ale aj na území Poľska. Čitateľ si tak môže porovnať pomery v odlišných krajinách, a pritom na jednom geografickom celku. Boli to práve turistické spolky, ktoré vystúpili proti devastácii tatranskej prírody spôsobovanej nadmernou hospodárskou exploataciou. Prišli s myšlienkou zriadiť medzinárodný prírodný park (československo-poľský) podľa vzoru analogických dohôd medzi Spojenými štátmi a Kanadou. Tak sa v roku 1924 zrodil prvý bilaterálny dokument známy pod menom Krakovský protokol. Ale až o 25 rokov neskôr, v roku 1949, bol na Slovensku zákonom vymedzený a vytvorený Tatranský národný park a v roku 1955 Tatrzański Park Narodowy na poľskom území.

V osobitnej kapitole (*Tlačené „smerovníky“ na tatranské štíty*) nám autor prehľadným spôsobom v chronologickom poradí vymenováva a stručne popisuje najdôležitejšie a svojím spôsobom priekopnícke turistické a horolezecké sprievodcovské publikácie. Tieto vybrané diela dokazujú, že Vysoké Tatry boli obľúbenou témou či miestom na bádanie nielen pre turistov, ale hlavne aj pre vedcov z mnohých vedeckých disciplín.

Zaujímavou je časť o klasifikačných stupňoch horolezeckých ciest. Aj tie sa postupne vyvíjali a definovali. Pre klasifikáciu rôznej náročnosti horolezeckých trás existuje niekoľko kritérií a stupníc. Tie záviseli tak od doby vzniku, ako aj od lezeckých oblastí alebo od rozdielnych horolezeckých či lezeckých disciplín. Napríklad autor Arno Puškáš vo svojom sprievodcovi používa šesťstupňovú stupnicu, kým Poliak Witold Paryski rozčlenil obťažnosť do deviatich stupňov.

Najobsiahlejšou a najdôležitejšou kapitolou publikácie je časť venovaná päťdesiatim tatranským vrcholom. Štíty sú zoradené v abecednom poradí a pri každom z nich autor pútavo popisuje históriu prvovýstupov a dejiny ich pomenovania. Pri niektorých končiaroch Ivan Bohuš načiera nielen do dejín turistiky a športu, ale aj do hospodárskych a politických dejín krajiny. Vari najviac je to vidieť pri Kriváni, ktorý sa stal symbolom Slovenska a Slovákov v čase ich národného obrodovania. Predtým však priťahoval pozornosť zlatokopov a baníkov, vojakov, ale aj panovníkov. Autor uvádza saského kráľa Fridricha Augusta, ktorý vystúpil na Kriváň v roku 1840. Národné púte na Kriváň sa začali v roku 1835 z podnetu Gašpara Féjerpataky-Belopotockého a v roku 1841 túto tradíciu podporili aj Ľudovít Štúr a Jozef Miloslav Hurban. Lomnický štít je v knihe opísaný ako najobdivovanejší štít obyvateľov žijúcich na Spiši. Ivan Bohuš píše o tom, ako sa dostal

do erbu Berzeviczyovcov už na začiatku 13. storočia. Potom opisuje známe výstupy v neskorších storočiach i stavbu visutej lanovky v 20. storočí ako na jediný tatranský štít a stavbu meteorologického observatória. Do 13. storočia zachádza aj pri charakteristike Štrbského štítu a dejín jeho vlastníctva i objavovania. Rozsiahlu pozornosť venuje aj najvyššiemu končiaru Vysokých Tatier – Gerlachovskému štítu. Čitateľ sa tu dozvie o zmenách jeho pomenovania, ktoré sa zásadne menili najmä v 20. storočí pod vplyvom politických zmien v krajine. V roku 1956 sa vrátil k svojmu pôvodnému názvu, a ako taký ho v závere 60. rokov navštívil československý prezident Ludvík Svoboda. Táto kapitola je obohatená približne 300 dobovými i súčasnými fotografiami tatranských štítov.

Autor čitateľovi približuje aj minulosť mnohých pomníkov osadených na najvyšších vrcholoch a podáva informácie o rôznych budovách stojacich na úpätiach či samotných vrcholoch. Za zmienku tiež stojí menný register, kde sa nachádza takmer 480 mien spájajúcich sa s Tatrami a ich osudmi.

Táto plnofarebná a graficky vydarená publikácia už na prvý pohľad zaujme nielen odborníka, ale aj bežného čitateľa a návštevníka Vysokých Tatier. Ide o cenný prírastok do knižnice každého, kto sa zaujíma o históriu objavovania Tatier a dobývania ich štítov. A v každom prípade dopĺňa stále ešte nepočtetnú literatúru z dejín slovenského športu a turistiky.

Branislav Švorc

KRONIKA

Spišský hrad. Foto Peter Švorc

21. Medzinárodný kongres historických vied Amsterdam 22. – 28. august 2010

Lubica HARBULOVÁ

Holandský historický dom. Foto Lubica Harbulová

Je dlhoročnou tradíciou, že raz za päť rokov sa historici celého sveta stretávajú na medzinárodnom kongrese historických vied. Po Madride (1990), Montreale (1995), Osle (2000) a Sydney (2005) sa hosťiteľom 21. Medzinárodného kongresu historických vied stal holandský Amsterdam. Významné historické i súčasné centrum Holandska v dňoch 22. – 28. augusta 2010 privítalo historikov z rôznych európskych krajín, z Ázie, Afriky, USA i Latinskej Ameriky.

Hlavnými organizátormi kongresu boli Medzinárodný komitét historických vied (ICHHS), Medzinárodná spoločnosť sociálnych dejín (IISH), Holandský národný komitét historikov, Holandská národná knižnica a Univerzita v Amsterdame.

Slávnostné otvorenie kongresu sa konalo 22. augusta v priestoroch amsterdamského Hudobného divadla. Od pondelka, 23. augusta, sa začala pracovná časť kongresu, ktorá trvala až do piatka, 27. augusta. Na kongrese malo svoje zastúpenie aj Slovensko. S pripravenými referátmi v jednotlivých sekciách vystúpili: *PhDr. Dušan Kováč, DrSc., PhDr. Gabriela Dudeková, PhD., PhDr. Milan Zemko, CSc., PhDr. Bohumila Ferenčuhová, CSc., doc. PhDr. Lubica Harbulová, CSc. a prof. PhDr. Emília Hrabovcová, CSc.* Rokovanie kongresu prebiehalo na pôde amsterdamskej univerzity. Organizácia kongresu bola precízne naplánovaná. Určujúce, hlavné témy kongresu mali na rokovanie vyhradené priestory Historickej auly univerzity. Organizátormi kongresu boli za ústredné témy vybrané tieto problémy: Pád impérií, Mesto ako kultúra, Náboženstvo a moc. Okrem nich

Holandský historický dom. Foto Lubica Harbulová

sa účastníci kongresu mohli prihlásiť s referátmi do množstva vedľajších sekcií, špeciálnych sekcií a na okrúhle stoly, v ktorých boli pertraktované vybrané špeciálne témy. Rokovanie vo všetkých uvedených diskusných formách prebiehalo súčasne v niekoľkých budovách univerzity. Zaujímavosť, pestrosť, aktuálnosť tém i zvučné mená prednášajúcich kolegov neraz stavali účastníkov pred dilemu, čo si vybrať, čomu dať prednosť. Z pertraktovaných problematík možno spomenúť napríklad takéto témy: História a etika, Biografia a mikrohistória, Národné dejiny a globalizácia dejín, Obraz ženy ako reprezentantky kolektívnej identity, Humanizmus v histórii, Štáty a národy, Vojslo a okupácia, Historiografia politických dejín, Emócie ako historický faktor, Austroslavizmus, Kresťanstvo a komunizmus, Juhovýchodná Európa a Ázia, Panslavizmus a neoslavizmus, Slovanská solidarita v súčasnosti a iné. Jednou z tém, ktorá bola na kongrese výraznejšie zastúpená, bola otázka migrácií a migračných procesov. Už v prvých dňoch rokovania pod gesciou Medzinárodnej spoločnosti sociálnych dejín sa diskutovalo o masových migráciách v 19. a 20. storočí, o otázkach kontinuity a diskontinuity migrácií v celosvetovom kontexte. Migráciám venovala pozornosť aj jedna zo špecializovaných tém, ktorá analyzovala spôsob vytvárania spojenia medzi komunitami migrantov, ktoré medzi sebou zámerne vytvárali a udržiavali. Zaujímavou bola aj otázka súvisiaca so zmenou identít migrantov v nových sídlach.

Komisia pre dejiny medzinárodných vzťahov, ktorá sídli striedavo na Univerzite v Miláne a na Sorbone v Paríži, pripravila na kongres dve podujatia venované problematike migrácií. Jedno z nich bolo zamerané na otázku migrácie a kultúrnych transferov a druhé charakterizovalo kultúrne transfery ako faktor medzinárodných vzťahov. Novinkou na 21. medzinárodnom kongrese bolo zaradenie do programu novej témy pod názvom Šport a medzinárodné vzťahy. Referenti k tejto téme upriamili pozornosť na analýzu historiografických trendov, ale aj na charakteristiku športových podujatí ako nového rozmeru medzinárodných vzťahov.

Pracovnú časť kongresu organizátori vhodne dopĺňali sprievodným programom. Každý deň bol pre účastníkov kongresu v podvečerných hodinách otvorený Holandský historický dom, ktorého sídlom sa stalo Múzeum dejín Amsterdamu. Tu sa odohrávali prezentácie nových kníh, diskusie k aktuálnym historickým témam či vystúpenia študentských umeleckých súborov i neformálne stretnutie kolegov z rôznych krajín. Okrem toho každý deň organizátori ponúkali aj fakultatívny program zameraný na poznávanie dejín mesta a jeho blízkeho okolia, návštevy najvýznamnejších historických objektov

Akreditačné centrum kongresu.

Foto Lubica Harbulová

v meste či najznámejších amsterdamských múzeí a galérií. V ponuke nechýbali ani odborné podujatia približujúce napríklad súčasnú holandskú historickú produkciu alebo možnosti štúdia v amsterdamských archívoch a priblíženie ich fondov. Zaujímavým doplnením kongresu bola aj prezentácia odbornej produkcie najznámejších univerzitných a odborných vydavateľstiev z Nemecka, z Rakúska, z Veľkej Británie či z Francúzska na pôde akreditačného centra kongresu.

*Záverečné zasadnutie 21. Medzinárodného kongresu historických vied.
Foto Lubica Harbulová*

Hoci celotýždňové rokovanie v Amsterdame bolo sprevádzané upršaným počasím, nebralo to z pracovnej atmosféry kongresu. Dážď sprevádzal účastníkov aj v posledný deň kongresu v sobotu 28. augusta, keď bol kongres v aule amsterdamskej univerzity slávnostne ukončený. Dážď však ukončil rokovanie 21. Medzinárodného kongresu historických vied aj symbolicky, pretože organizátori na záver kultúrneho programu zaradili filmový dokument z minulého storočia, približujúci atmosféru Amsterdamu pred dažďom a počas dažďa. Hostiteľskou krajinou budúceho 22. Medzinárodného kongresu historických vied sa stane najľudnatejšia krajina sveta – Čína.

Jeseň v Historickej knižnici v kaštieli Betliar – 2. ročník Betliar 2. – 3. september 2010

Katarína TAKÁCSOVÁ

V dňoch 2. – 3. septembra 2010 sa v priestoroch Historickej knižnice v kaštieli Betliar konal v poradí druhý ročník podujatia s názvom *Jeseň v historickej knižnici*, ktoré pripravilo Oddelenie histórie, výstavnej činnosti a propagácie Slovenského národného múzea – Múzea Betliar. Podujatie predstavuje pre mnohých návštevníkov, odbornú i laickú verejnosť jedinečnú príležitosť obhliadnuť si priestory vzácnaj pôvodnej knižnice šľachtického rodu Andrássovovcov, v ktorej sa nachádza takmer 20 000 zväzkov rukopisov a tlačí od inkunábul z druhej polovice 15. storočia až po literatúru a periodiká z prvej polovice 20. storočia.

Jeseň v historickej knižnici otvorila *Mgr. Lenka Bischof, PhD.* vernisážou výstavy s názvom *Tlače z prvej polovice 16. storočia v zbierkach SNM – Múzea Betliar* v priestoroch pilierovej predsiene na druhom poschodí kaštieľa, ktorý je zároveň vstupným priestorom vedúcim do Historickej knižnice. Na malej výstave mali návštevníci možnosť prezrieť si viac ako 80 vzácných tlačí predovšetkým nemeckej, francúzskej a talianskej proveniencie z rokov 1501 – 1550, oboznámiť sa s produkciou najznámejších európskych kníhtlačiarov, akými boli Johann Froben, Hieronymus Froben, Christoph Froschauer, Johann Schönsperger či François Fradin. Nechýbal prehľad prvkov knižnej grafiky od iniciál a verzálok, cez tematické drevorezy, vlysy a ornamentálne linky až po vzácnejšie signety.

Na vernisáž výstavy nadväzovala prehliadka priestorov Historickej knižnice s lektorským výkladom kurátorky SNM – Múzea Betliar *Mgr. Silvie Lörinčíkovej*. Návštevníci sa dozvedeli bližšie informácie o histórii knižnice, jej vzniku, o osobnosti jej zakladateľa grófa Leopolda Andrásyho a momentálnom stave výskumu historického knižničného fondu.

Nasledoval blok odborných príspevkov, v ktorom archivárka SNM – Múzea Betliar *Mgr. Katarína Takáčsová* predstavila verejnosti vzácnu inkunábulu, *Bibliu integru* z roku 1491 v zreštaurovanej podobe. Návštevníci sa oboznámili s procesom reštaurovania a reštaurátorskou dokumentáciou, ktorá vznikla v reštaurátorských ateliéroch pobočky Štátneho archívu v Levoči. V poradí druhá prednáška *Mgr. Lenky Bischof, PhD.* s názvom *Tlače z prvej polovice 16. storočia v zbierkach SNM – Múzea Betliar* priamo nadväzovala na rovnomenú výstavu a predstavila návštevníkom podrobne problematiku výskumu postinkunábul a starých tlačí v zbierkach múzea. Po základnom prehľade tlačí z prvej polovice 16. storočia sa zameriavala predovšetkým na formálnu a obsahovú analýzu jednotlivých tlačí s dôrazom na vzácne exempláre nemeckej proveniencie, vyhladávaných a oceňovaných európskych kníhtlačiarov a knižných grafikov.

Druhý deň podujatia sa niesol v znamení knižnej grafiky. V úvodnej prednáške s názvom *Imagines narrantes: Knižná grafika 16. storočia v historických knižniciach Prešova* predstavila *Mgr. Marcela Domenová, PhD.* v pozícii editorky a autorky významnú rovnomenú publikáciu, ktorá je výsledkom niekoľkoročnej vedecko-výskumnej činnosti Bibliografického oddelenia Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Publikácia sprístupňuje verejnosti historickú knižnú grafiku v celkovo šestnástich tematických okru-

hoch od osobnosti človeka, ľudského tela a medicíny cez architektúru, hudbu a ďalšie formy umenia až po otázky viery, nadprirodzené a mytologické bytosti. V nadväznosti na analýzu knižnej grafiky v historických knižniciach Prešova predstavila *Mgr. Lenka Bischof, PhD.* v príspevku *Knižná grafika v tlačiach z prvej polovice 16. storočia v zbierkach SNM – Múzea Betliar* počtom menšiu, ale tematicky rovnako bohatú a vzácnu produkciu nemeckých, francúzskych a talianskych tlačiarenských dielní, ktorá sa vďaka zberateľskej vášni Andrassyovcov dostala do priestorov kaštieľa v Betliari.

Druhý ročník vo verejnosti veľmi obľúbeného a vyhľadávaného podujatia *Jeseň v historickej knižnici* ukončil jazzový koncert jedného z najvýznamnejších jazzových klaviristov súčasnosti *Arpáda Farkaša* v hudobnom kútiku pri Historickej knižnici.

**Medzinárodná študentská vedecká konferencia
Pontes ad fontes – cirkevné dejiny vo svetle
pomocných vied historických
Brno 7. – 10. september 2010**

Monika BIZOŇOVÁ

V dňoch 7. – 10. septembra 2010 sa v Brne v priestoroch Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity konala medzinárodná študentská vedecká konferencia pod názvom *Pontes ad fontes – cirkevné dejiny vo svetle pomocných vied historických*, primárne určená pre študentov doktorandského štúdia, mladých vedcov, ale aj pedagógov. Jej organizátorom bol Ústav pomocných vied historických a archívniectva Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity pod záštitou doc. PhDr. Vladimíra Vašků, CSc. v spolupráci s Archívom mesta Brno, Brnenskou študentskou sekciou českej archívnej spoločnosti, Centrom demokracie a kultúry a s Moravsko-sliezskou kresťanskou akadémiou.

Nosnou témou tejto konferencie boli pramene, či už písomnej, obrazovej alebo hmotnej povahy, na základe ktorých sú historici schopní rekonštruovať minulosť. Najvýznamnejšou časťou týchto prameňov sú však pramene cirkevnej proveniencie. A sú to práve pomocné vedy historické, ktoré disponujú rôznymi vedeckými metódami, vďaka ktorým môžeme tieto pramene interpretovať z hľadiska obsahu, či formy. Spojenie týchto dvoch tém, teda prameňov cirkevnej proveniencie a pomocných vied historických, stvorilo tému spomenutej konferencie – výskum v oblasti cirkevných dejín a pomocných vied historických v období od stredoveku až po modernú dobu. Hlavnými okruhmi tejto témy boli: diplomatický materiál cirkevnej proveniencie, cirkevná heraldika a sfragistika, cirkevná správa, cirkevné archívy a knižnice, rukopisy a tlače s náboženskou tematikou, ikonografia a emblematika, cirkevné právo, cirkevné dejiny z pohľadu prameňov, každodennosť, hmotná kultúra a architektúra vo svetle prameňov.

Rokovalo sa počas štyroch dní v dvoch sekciách za účasti vyše 60 prednášajúcich z krajín strednej Európy (Česko, Slovensko, Maďarsko, Rakúsko, Nemecko). Sekcie boli ďalej delené na bloky referátov, z ktorých sa každý venoval istej téme. Na tejto konferencii odznelo množstvo zaujímavých príspevkov a svoje zastúpenie na nej mal aj Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Ako prvá prezentovala Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (IH FF PU v Prešove) *Mgr. & Mgr. Mária Petrovičová*, študentka denného doktorandského štúdia s príspevkom *Cirkevná správa v Bardejove v 14. a 15. storočí*. Témou jej príspevku boli vybrané aspekty cirkevno-správnych pomerov v Bardejove v období 14. a 15. storočia, vychádzajúce z výskumu písomného materiálu pozostávajúceho z listín, mestských kníh a korešpondencie mesta. Vo svojom príspevku poukázala na špecifiká cirkevnej správy v stredovekom meste, teda na počiatky farnosti v Bardejove, platenie desiatkov, voľby a povinnosti mestského farára.

Ďalšou študentkou, zastupujúcou IH FF PU v Prešove, bola *Mgr. Monika Bizoňová*, študentka denného doktorandského štúdia, ktorá vo svojom referáte *Kanonické vizitácie a ich využitie pri skúmaní konfesionalnej štruktúry obyvateľstva* prezentovala svoj výskum kanonických vizitácií Spišského prepoštstva 17. a 18. storočia. Po krátkej charakteristike šiestich kanonických vizitácií vybraného obdobia poukázala na konfesionalnu

štruktúru obyvateľstva Spiša z pohľadu percentuálneho zastúpenia jednotlivých vierovyznaní a dospela k záveru, že v polovici 18. storočia sa na Spiši počet rímskokatolíkov takmer vyrovnal počtu luteránov, čo svedčí o úspechoch rekatolizácie na tomto území.

Konferencia priniesla množstvo zaujímavých referátov a zároveň aj poznatkov z pomocných vied historických a prispela tak k lepšiemu chápaniu prameňov cirkevnej proveniencie. Výstupom z uvedeného podujatia bude zborník všetkých príspevkov, ktoré odzneli na tomto jedinečnom stredoeurópskom podujatí.

Košice a dejiny – dejiny Košíc
(stav výskumu a jeho perspektívy – teoretické a praktické
schémy výskumu dejín mesta)
Košice 16. – 17. september 2010

Ivana ŠKULECOVÁ

V dňoch 16. a 17. septembra 2010 sa v zasadačke rektorátu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach uskutočnila vedecká konferencia s názvom *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Zámerom usporiadateľov bolo prostredníctvom uvedeného vedeckého podujatia zhodnotiť súčasný stav výskumu dejín mesta Košice a načrtnúť jeho ďalšie perspektívy. Ako sa uvádzalo v pozvánke, od účastníkov konferencie sa očakávalo zhodnotenie prameňov a doterajšej literatúry k rôznym témam, týkajúcim sa histórie mesta v jeho jednotlivých dejinných obdobiach. Organizátormi podujatia boli Katedra histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach a Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach.

Vedecké podujatie otvoril *prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.*, ktorý privítal prítomných, hostí – zástupcov mesta, univerzity, riaditeľov archívov a ostatných účastníkov a návštevníkov konferencie. Nasledovali úvodné príhovory predstaviteľov mesta a univerzity a po nich začala pracovná časť, a to príspevkom *prof. PaedDr. Štefana Šutaja, DrSc.*, ktorý vo svojom referáte s názvom *Dejiny Košíc – perspektívy výskumu a možnosti prezentácie výsledkov výskumu* okrem iného vysvetlil aj zámery vedúce k myšlienke usporiadať uvedené podujatie, jeho ciele a očakávania. Po ňom vystúpil *prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.* s príspevkom nazvaným *Východiská k spracovaniu dejín Košíc*.

Nasledovali príspevky zamerané na najstaršie obdobie dejín mesta (vystúpili tu *PhDr. Mária Lamiová, CSc., doc. PhDr. Lubomíra Kaminská, CSc.* a *PhDr. Elena Miroššayová, CSc.*). Po nich a následnej diskusii pokračoval program konferencie v ďalších dvoch blokoch, a to príspevkami obsahovo sústredenými najmä na obdobie stredovekých a novovekých košických dejín, zameranými na rôzne vybrané témy a problémy. V prvom bloku vystúpili s referátmi: *PhDr. Henrieta Albertová, PhD., PhDr. Ferdinand Uličný, Mgr. Drahoslav Magdoško* a *Mgr. Štefan Eliáš*. V druhom bloku to boli: *Mgr. Peter Fedorčák, JUDr. Erik Štenpien, PhD.* a prvý deň konferencie uzavrel svojím príspevkom *prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.*

Vedecké podujatie pokračovalo nasledujúci deň príspevkami obsahovo zameranými najmä na obdobie 20. storočia v dejinách mesta. Autori referátov svoju pozornosť sústredili na vybrané problémy týkajúce sa politických dejín mesta, školstva, kultúry, cirkvi, spolkového života, armády, polície a zdravotníctva. V prvom bloku vystúpili s príspevkami: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., Mgr. Milan Olejník, PhD., PaedDr. Alžbeta Bojková, Mgr. Henrich Hrehor, PhD.* (príspevok robil spolu s *Mgr. Máriou Ďurkovskou, PhD.*), *PhDr. Slávka Otčenášová, M. A.*, v druhom bloku nasledujúcom po diskusii: *Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD., Mgr. Ivana Škulecová, Mgr. Timea Veresová PhD.* a *Mgr. Eva Vanečková*. Konferenciu uzavreli svojimi príspevkami *prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.* a *doc. PhDr. František Šimon, CSc.*

Spomenuté vedecké podujatie otvorilo a načrtlo nové témy a problémy týkajúce sa dejín Košíc, ktoré si budú vyžadovať ďalší výskum, podnietilo diskusie a zhodnotilo doterajší stav bádania. Zámer organizátorov teda možno, aspoň z pohľadu účastníka, označiť ako splnený.

Päť mesiacov v Bieloruskej republike. Brest 17. september 2010 – 16. február 2011

Luciána HOPTOVÁ

*Národná knižnica Bieloruska v Minsku.
Foto Luciána Hoptová*

zite A. S. Puškina (Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина), konkrétne na Historickej fakulte (Исторический факультет). Táto Historická fakulta, na čele ktorej stojí dekanica docentka N. P. Galimova, sa člení na tri katedry: Katedru slovanských národov, Katedru všeobecnej histórie a Katedru histórie Bieloruska. Práve z Katedry histórie Bieloruska mi bol pridelený školiteľ docent V. V. Zdanovič, ktorý je súčasne aj prorektorom univerzity pre vedecké práce a ekonomiku.

Výskumný pobyt sa uskutočnil v meste Brest (bielorusky Брэст, rusky Брест), ktoré má takmer 400-tisíc obyvateľov a nachádza sa na juhozápáne Bieloruska, pri bielorusko-poľskej hranici na sútoku riek Muchavec a Západný Bug.

*Brestská pevnosť – Cholmská brána.
Foto Luciána Hoptová*

Na základe medzivládnej bilaterálnej dohody medzi Slovenskou republikou a Bieloruskou republikou z roku 1996 som sa zúčastnila prostredníctvom Slovenskej akademickej informačnej agentúry (SAIA) 5-mesačného výskumného pobytu v Bieloruskej republike. Výskumný pobyt sa uskutočnil od polovice septembra 2010 do polovice februára 2011 a realizoval sa na Brestskej štátnej univer-

Brest patrí k jedným z najvýznamnejších miest v Bielorusku a pýši sa svojou zaujímavou, ale tragickou históriou. Po poľsko-ruskej vojne v súlade s Rižskou mierovou zmluvou z roku 1921 bolo mesto, ako aj ostatná časť západného Bieloruska, pričlenené k Poľsku. Poľská správa v západnej časti Bieloruska pretrvala osemnásť rokov, teda až do septembra 1939, kedy bolo západné Bielorusko, vrátane Brestu, pričlenené k Bieloruskej sovietskej socialistickej republike.

Počas druhej svetovej vojny patril Brest k prvým mestám, na ktoré Nemci zaútočili. V priebehu dvoch mesiacov sa Brest, ako aj celá Bieloruská sovietska socialistická republika, ocitli na dlhé tri roky (do roku 1944) pod nemeckou okupačnou správou.

Neoddeliteľnou súčasťou mesta je Brestská pevnosť, ktorá sa hlboko zapísala nielen do histórie Bieloruska, ale aj do histórie celého sveta. Práve v Bielom paláci, ktorý sa nachádzal v pevnosti, bol v roku 1918 podpísaný Brest-Litovský mier. Významnejšou sa pevnosť stala v čase druhej svetovej vojny, kedy dokázala odolávať takmer celý mesiac nemeckému Wehrmachtu, kým samotné mesto Brest bolo Nemcami obsadené v priebehu niekoľkých hodín. Aj samotný A. Hitler a B. Mussolini si v auguste 1941 prišli osobne prezrieť pevnosť, ktorá dokázala tak dlho odolávať ich ataku. V roku 1965 bol pevnosti udelený titul Hrdina Sovietskeho zväzu. Od roku 1971 je pevnosť pamätníkom, pri ktorom si každoročne obyvatelia Brestu pripomínajú koniec druhej svetovej vojny a vzdávajú tak poctu hrdinom Brestskej pevnosti, ktorí obetovali svoj vlastný život na jej obranu.

Brest ponúka pre záujemcov o históriu viaceré možnosti bádania. Okrem už spomínanej pevnosti, v ktorej sa nachádzajú aj tri múzeá (Archeologické múzeum Berestije, Múzeum obrany, Múzeum umenia), sídli v meste aj Múzeum cenností a Štátny archív Brestskej oblasti (Государственный архив Брестской области), ktorý je bohatý práve na fondy z čias okupácie Brestu Poľskom a Nemeckom.

Vzhľadom na mnou skúmanú problematiku vnútropolitického vývoja Bieloruska, som uskutočnila výskum aj v hlavnom meste Bieloruskej republiky Minsk (bielorusky Мінск, rusky Минск). Mesto, ktorého rozloha presahuje 300 km², obýva takmer 1,9 milióna obyvateľov. Prvá zmienka o Minsku pochádza už z 11. storočia. Aj napriek svojej dlhej histórii je hlavné mesto chudobné na historické pamiatky. Počas druhej svetovej vojny bol Minsk obsadený nemeckými vojskami a najmä v roku 1944 v Minsku viedli veľké boje Nemci s Červenou armádou, čoho výsledkom bolo zničenie historického jadra mesta.

V súčasnej dobe sa môže hlavné mesto popýšiť veľkým počtom múzeí, divadiel, kín, knižníc a katedrál. Minsk je bohatý na múzeá, ktorých fondy sú zamerané na obdobie Veľkej vlasteneckej vojny (napr. Bieloruské štátne múzeum histórie Veľkej vlasteneckej vojny, Štátne múzeum vojenskej histórie Bieloruskej republiky, Národné historické múzeum Bieloruskej republiky a iné). Okrem historických múzeí je možné v Minsku navštíviť aj múzeá, ktorých predmetom záujmu je umenie (napr. Národné umelecké múzeum Bieloruskej republiky), literatúra (napr. Štátne múzeum histórie bieloruskej literatúry), príroda (napr. Múzeum prírody a ekológie Bieloruskej republiky) a šport (napr. Múzeum olympijskej slávy).

V hlavnom meste Bieloruska majú svoje sídlo aj desiatky bieloruských divadiel, ku ktorým patria napr. Ná-

Hlavný monument Brestskej pevnosti, pred ktorým horí večný oheň. Foto Luciana Hoptová

rodné akademické Veľké divadlo opery a baletu Bieloruskej republiky, Národné akademické divadlo Janka Kupalu, Národné akademické dramatické divadlo M. Gorkého a iné. Architektúru Minska dotvárajú okrem budov múzeí a divadiel aj kostoly a katedrály (napr. Katedrály Svätého Ducha, Katedrála Najsvätejšej Panny Márie, Chrám svätých apoštolov svätého Petra a Pavla).

Zaujímavým architektonickým skvostom hlavného mesta, unikátnym nielen svojím zovňajškom, ale aj interiérom, je Národná knižnica Bieloruska (Национальная библиотека Беларуси). V knižnici nájdete dvadsať sál pre viac ako dvetisíc čitateľov. Databáza a fondy knižnice sú bohaté na publikácie nielen európskeho pôvodu, ale svoje miesto tu majú aj mimoeurópske diela. Nachádza sa tu veľmi bohatá zbierka domácich bieloruských kníh, časopisov, novín, rukopisov, ruské neopomínajúc. Prekvapivý je fakt, že v Národnej knižnici sa nájde veľa kníh a časopisov z bývalého Československa, ale aj súčasného Slovenska.

Minsk ponúka historikom, ale aj samotným študentom histórie, ktorých predmetom záujmu sú dejiny Bieloruska alebo v širšom meradle dejiny Sovietskeho zväzu, viaceré možnosti bádania v Národnej knižnici Bieloruska, Národnom archíve Bieloruskej republiky či Národnej akadémii náuk.

Na záver by som chcela podotknúť, že Bielorusko je krajina, ktorá je veľmi bohatá a hlavne hrdá na svoju históriu. Predovšetkým v období druhej svetovej vojny táto krajina priniesla veľké obete v boji s Nemeckom. Svoj podiel na víťazstve v druhej svetovej vojne považujú Bielorusi za veľmi významný. Viedol nielen k oslobodeniu ich krajiny, ale podľa mnohých z nich, bol aj základom ich súčasnej samostatnosti.

Brestská štátna univerzita A. S. Puškina v Breste. Foto Luciána Hoptová

Vedecká konferencia Kresťanstvo v dejinách Zemplína Michalovce, Lesné 17. – 18. september 2010

Viera VALLOVÁ

Zemplínske múzeum v Michalovciach, v zriaďovateľskej pôsobnosti Košického samosprávneho kraja, zorganizovalo spolu s Mestským úradom v Michalovciach, Mestským kultúrnym strediskom v Michalovciach a Inštitútom histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v rámci Roka kresťanskej kultúry a Dňa na počtu mesta Michalovce vedeckú konferenciu, ktorá niesla názov Kresťanstvo v dejinách Zemplína. Konala sa v priestoroch Zemplínskeho múzea v Michalovciach 17. septembra 2010 a v Kultúrnom dome v obci Lesné 18. septembra 2010.

Úvodné slovo podujatia pripadlo primátorovi Michaloviec Mgr. Viliamovi Záhorčákovi, po ktorom s príhovormi vystúpili aj doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., riaditeľka Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, a riaditeľ Zemplínskeho múzea Mgr. Maroš Demko.

Konferencia prebiehala pod vedením Mgr. Jána Adama, PhD. z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v troch sekciách, archeologickej, historickej (17. september) a jazykovednej a národopisnej (18. september). Jednotlivé referáty sa dotýkali širokej problematiky náboženských prejavov, konfesionalnej plurality, vývoja kresťanstva na Zemplíne, a to od samotných počiatkov v praveku v postupnom chronologickom priereze až do súčasnosti, či už prostredníctvom sakrálnej architektúry, predstavenia tradícií a zvykov regiónu, či v rámci významných historických udalostí.

Do archeologickej sekcie, zameranej v prevažnej miere na prvky hmotnej kultúry, patrili referáty: *Náboženské prejavy v praveku* od Mgr. Rastislava Hrehu, referát *Zemplín – od Keltov k Slovanom (náčrt osídlenia)*, ktorý prezentovala PhDr. Lýdia Gačková, príspevok doc. PhDr. Michala Slivku, CSc. nazvaný *Stav poznania kresťanstva v stredovekom Zemplíne*, referát Mgr. Petra Tajkova, PhD. pod názvom *K počiatkom sakrálnej architektúry na Zemplíne* a záverečný príspevok PhDr. Jána Chovanca, PhD. a Mgr.

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.
počas referátu. Foto Viera Vallová

Prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.
počas referátu.
Foto Viera Vallová

Martina Nováka Stredoveké krstiteľnice v regióne Zemplína s bohatým obrazovým materiálom.

Po búrlivej diskusii vystúpili v historickej sekcii s referátmi *prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc. (Začiatky a vývoj kresťanstva na Zemplíne do obdobia reformácie), Mgr. Peter Šoltés, PhD. (Príčiny sformovania konfesionalnej plurality na Zemplíne), Mgr. Ján Adam, PhD. (Výskum cirkevných dejín Zemplína (doterajší stav a perspektívy)), doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. (Vznik a vývin evanjelických a. v. cirkevných zborov v Zemplínskej stolici), Mgr. Annamária Kónyová, PhD. (Kalvínska reformácia na Zemplíne) a prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (Slovenskí kalvíni na Zemplíne v 17. – 18. storočí).*

Rovnako obohacujúce informácie prinieslo pokračovanie historickej sekcii, ktorú reprezentovali *prof. ThDr. PhDr. Peter Zubko, PhD. s príspevkom Katolícke farnosti na Zemplíne v 18. storočí podľa záznamov jágerských biskupov, prof. ThDr. Ján Šafin, PhD. a jeho referát Adolf Ivanovič Dobriansky ako historik a apologeta, ThDr. Peter Borza, PhD. a príspevok Apoštolská administratúra Mukačevskej eparchie na území Slovenska v rokoch 1939 – 1945 a Atanáz Daniel Mandzák CSsR so záverečným referátom Založenie pravoslávnej eparchie v priestoroch Kláštora redemptoristov v Michalovciach.*

Jazykovedná a národopisná sekcia sa svojimi referátmi preklenula až do súčasnosti a pripomenula mnohé problémy v súvislosti so zachytávaním zvykov a tradícií nášho regiónu. Ako referujúci vystúpili *PhDr. Peter Karpinský, PhD.: Jazykovedno-historická analýza zborníka K. S. Seredaia, doc. PhDr. Peter Žečuch, DrSc.: Rukopisné pramene o byzantsko-slovanskej tradícii pod Karpatami, PhDr. Miroslav Sopoliga, DrSc.: Drevené chrámy na východnom Slovensku, PhDr. Klaudia Baganová: Religiózne prostriedky na zabezpečenie úrody a prejavy ľudovej zbožnosti pri križoch (na základe terénneho výskumu v obci Stanča na dolnom Zemplíne) a Mgr. Pavol Lackanič: Tradičné výročné obyčaje, obrady a zvyky v kontexte slávenia cirkevných sviatkov v obci Poruba pod Vihorlatom.* Konštruktívne a zaujímavé otázky a podnety hostí i samotných referujúcich dali priestor k skvalitneniu vedeckého podujatia.

Konferenciu ukončila návšteva miestneho gréckokatolíckeho chrámu Nanebovstúpenia Pána v obci Lesné s odkrytými vzácnymi základmi románskej sakristie s menzou a kostnice, ktorá nemá v okrese obdobu. Zhrňujúce záverečné konštatovania ocenili prínos podujatia i angažovanosť zúčastnených. Výsledkom mimoriadneho úsilia všetkých organizátorov bolo vytvorenie priateľského prostredia, podporujúceho značný záujem odbornú stránku konferencie, čo prinieslo mnoho cenných skúseností a nových námetov pre ďalšiu vedeckú činnosť.

Mgr. Annamária Kónyová, PhD. počas referátu. Foto Viera Vallová

Vedecká konferencia Duchovné bohatstvo východného Slovenska – Knižná kultúra II. Prešov 22. – 23. september 2010

Marcela DOMENOVÁ

Knižná kultúra tvorí neodmysliteľnú súčasť duchovného dedičstva. Predmet jej výskumu predstavujú dejiny knižníc (cirkevných, štátnych, šľachtických, spolkových, školských atď.), kníhtlače, vydavateľstiev, kníhkupcov, unikátnych starých tlačí, periódik, rukopisov i knižnej výzdoby, grafiky či historickej väzby. Zahŕňa v sebe teda nielen výrobu, ale aj distribúciu, funkciu a zachovanie historických dokumentov. Odborné podujatia venované dejinám knižnej kultúry na Slovensku, respektíve jej jednotlivých regiónov, majú už niekoľkoročnú tradíciu, napr. na východnom Slovensku – v Šariši, a to v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove (ŠVK Prešov), ktorá prostredníctvom retrospektívnej bibliografie kladie dôraz práve na problematiku výskumu dejín knižnej kultúry mesta Prešova a jeho regiónu.

V dňoch 22. – 23. septembra 2010 usporiadala Štátna vedecká knižnica v Prešove v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc a Spolkom slovenských knihovníkov už druhý ročník vedeckej konferencie pod názvom *Duchovné bohatstvo východného Slovenska – Knižná kultúra II.* Po oficiálnom začiatku programu a príhovore riaditeľky knižnice Mgr. Valérie Závadskej pokračoval program prezentovaním jednotlivých referátov, ktoré konferovala – moderovala autorka tohto príspevku. Na odbornom podujatí sa zúčastnilo s referátom 24 historikov, bibliografov, archivárov, knihovníkov, muzikológov a múzejníkov z vedecko-výskumných a univerzitných pracovísk z celého Slovenska.

Z prednesených príspevkov možno spomenúť referáty v sekcii muzikologicko-historickej, kde sa prezentovali: *Sylvia Urdová* (Bratislava) s referátom *Hudobné tlače v zbierkach hudobníkov z východného Slovenska v zbierkovom fonde SNM – Hudobného múzea v Bratislave*. Autorka charakterizovala tlače zahraničnej (tlače z Augsburgu, 18. storo-

Účastníci vedeckej konferencie. Foto Martin Ďurišin

čie) i domácej proveniencie, pôvodom z rímskokatolíckych kostolov z Ľubice, Spišského Podhradia, Kežmarku, Švedlára a Smolníka, ale aj hudobniny pôvodom z evanjelického kostola v Košiciach; *PhDr. Janka Petőczová, CSc.* (Bratislava) s referátom *Polychorická hudba v hudobných tlačiarach 17. storočia zachovaných v Levoči* sa zamerala na viachlasnú polyfonickú barokovú hudbu pre oddelené vokálne a vokálno-inštrumentálne telesá, ktorá sa aplikovala v bohoslužbách – v evanjelických kostoloch. Dominantne predstavila tvorbu H. Praetoria a H. Schutza. Obe doplnili svoje prezentácie o praktické hudobné ukážky zo skúmaného a zhudobneného materiálu. V tejto sekcii vystúpila aj *PaedDr. Slávka Kopčáková, PhD.* (Prešov), ktorá sa venovala téme *Rukopisné hudobniny – ako súčasť rodovej knižnice rodiny Berzeviczi vo fonde Štátneho archívu Prešov*, kde nadviazala na starší výskum torza tejto rodovej knižnice. Väčšinu rukopisných i tlačených hudobnín z 19. a začiatku 20. storočia možno pripísať do vlastníctva Teodora alebo Alberta Berzevicziho (Berzeviczy).

Z rokovania vedeckej konferencie. Foto Martin Ďurišin

Priestor sa ponechal pre blok príspevkov zameraných na najstaršie typografické pamiatky – v podobe prvotlačí a postinkunábul evidovaných v jednotlivých historických a muzeálnych knižniciach a zbierkach východného Slovenska, kde vystúpili: *Katarína Takáčsová* (Betliar) s referátom *Inkunábuly v zbierkach SNM – Múzea Betliar*, v ktorom predstavila štyri doteraz evidované inkunábuly z historickej knižnice rodu Andráši (Andrássy), ktorá obsahuje viac ako 15.000 zväzkov tlačí a rukopisov z obdobia 15. – 20. storočia a je uložená v priestoroch historickej knižnice, v depozitároch a bývalom archíve Andrášiovcov v kaštieli Betliar; *Mgr. Marcela Domenová, PhD.* (Prešov) vystúpila s témou *Inkunábuly vo fonde Kolegiálnej knižnice v Prešove*, kde zhodnotila stav výskumu, spracovania prvotlačí a analyticky podala jedenásť titulov (v siedmich zväzkoch) v skúmanej historickej knižnici, z ktorých väčšina bola v pôvodnom vlastníctve rodiny Sirmaj (Szirmay); *Mgr. Lenka Bischof, PhD.* (Betliar) nadviazala na svoju kolegyňu zo SNM, a to s analytickým referátom *Vybrané postinkunábuly nemeckej proveniencie v zbierkach SNM – Múzea Betliar*, keďže múzeum spravuje viac ako

80 exemplárov tlačí z prvej polovice 16. storočia a nateraz neboli ešte odborné spracované. Venovala sa obsahu a stavu unikátnych tlačí z rokov 1501 – 1520 z nemeckých (Augsburg, Mainz, Nürnberg, Wittemberg, Dresden, Frankfurt am Main, Mohan a Ingolstadt) a švajčiarskych (Zürich a Bazel) officín; *Mgr. Jana Kušniráková* (Poprad) sa venovala prezentovaniu genézy a súčasného stavu knižnice so zameraním na najstaršie tlače, ktorými sú postinkunábuly z rokov 1506, 1507 a 1517, ale aj aktivitám knižnice spojeným s prezentáciami kultúrneho dedičstva v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine *Historický fond knižnice Podtatranského múzea a jeho vzácne tlače*; *PaedDr. Patrik Derfňák* (Prešov) sa venoval téme *Z minulosti knižnice Kráľovského katolíckeho gymnázia v Prešove*, a to jednak jej charakteru, obsahu, budovaniu a sprístupneniu, ako aj katalógom, vydávaniu ročeniek. Načrtol aj osudy časti fondu knižnice po jej zániku. *Mgr. Lucia Němcová* (Prešov) sa zamerala na vybrané *Poľské tlače do r. 1900 vo fonde Štátnej vedeckej knižnice Prešov*. Poukázala nielen na ich jedi-

Z rokovania vedeckej konferencie. Foto Viktor Szabo

nečnosť v rámci zachovania na území mesta, ale zamerala sa aj na ich žánre, tematické a obsahové zameranie.

Podobne niektorí referujúci poukázali vo svojich vystúpeniach na unikátne historické tlače. Možno tu uviesť *doc. PhDr. Gabrielu Žibritovú, CSc.* (Bratislava), ktorá sa venovala rozboru *Gazophylacium...Schatz - Kasten....od Christoph Warmera (Košice, 1691)* z pohľadu otázky autorstva, obsahu, použitých jazykov, medzinárodných súvislostí, ale aj významu a postaveniu skúmanej tlače – akéhosi slovníka či príručky, obsahujúcej cestovno-obchodné frázy aj v poľskom či holandskom jazyku. *Mgr. Michal Glevaňák* (Prešov) sa zameral na *Veľký zborník vydaný prešovským biskupom Jozefom Gagancom v roku 1866 – jeho historický význam pre liturgický život Gréckokatolíckej cirkvi z fondu Diecéznej (Eparchiálnej) knižnice v Prešove*. Význam zborníka spočíval v osamostatnení sa v závislosti na liturgických knihách, ktoré sa dovážali z Haliče. Vydaním zborníka taktiež dochádzalo k rozkvetu ľudového chrámového spevu (tzv. prostopinije), k aktívnej účasti veriacich na bohoslužbách gréckokatolíckej cirkvi, pod-

necovanou k edukácii detí, keďže jednou z povinností bolo aj čítanie týchto textov. Tlač vyšla vo Viedni v tlačiarňi Cyrila Gorišeka a jej zostavovateľom bol gréckokatolícky kňaz Anton V. Popovič.

Priestor na prezentáciu dostali historici a archivári, venujúci sa neznámym rukopisom alebo mestským knihám. Tu možno uviesť *Mgr. Viktora Szabóa* s témou *K neznámemu rukopisu Ľudovíta Frenyóa – Z mojich cestovných poznámok*, kde sa zamerail na obsahovú analýzu cestopisu tohto historika, knihovníka a pedagóga na prešovskej kolegiálnej teologickej akadémii napísaného v maďarskom jazyku z roku 1896, ktorý sa našiel vo fonde ŠVK Prešov, alebo zaujímavý referát *Mgr. Františky Marcinovej* (Stará Ľubovňa) s témou *Knihy mestskej samosprávy a mestského súdu z Podolínce z rokov 1600 – 1800 z pohľadu diplomatiky*, kde predstavila Podolínec aj v rámci historického a právneho kontextu s dominantným zameraním na činnosť mestskej kancelárie a stavu spracovania archívneho fondu Magistrát mesta Podolínec.

V rámci predstavovania významných regionálnych osobností v súvislosti s dejinami knižnej kultúry dostali priestor: *PhDr. Klára Komorová, PhD.* (spolu s *PhDr. Helenou Saktorovou, PhD.*; Martin) s referátom *Autori a adresáti dedikácií v tlačiach vydaných na Slovensku do r. 1700 (so vzťahom k Prešovu a Šarišskej stolici)*, v ktorom sa zameraila na analýzu drobných a príležitostných tlačí (ako sú epicédiá, epifániá) aj slovenskej proveniencie evidovaných v bibliografiách tlačí od Jána Čaploviča, ktoré obsahujú biografické údaje o významných osobnostiach z radov kléru, šľachty, typografov a pod. *Mgr. Angela Stahovcová-Kurucová* (Košice) sa zameraila na unikátne práce evanjelického farrára, náboženského spisovateľa, cirkevného historika a subrektora prešovského kolégia Jána Samuela Kleina, zachované v printovej ale aj rukopisnej podobe z 19. storočia, ktoré obsahujú bohaté faktograficko-biografické a kultúrno-historické údaje k osobnostiam z radov pedagógov a kléru a nateraz ostali mimo väčšej pozornosti historikov i bibliografov *Málo známi evanjelickí kňazi pôsobiaci na východnom Slovensku v diele Johanna Samuela Kleina*.

Samostatný blok príspevkov bol zameraný na typografickú a vydavateľskú činnosť jednotlivcov alebo spolkov. Tu možno uviesť *PhDr. Agátu Klimekovú, PhD.* (Martin), ktorá zhodnotila staršie výskumy zaoberajúce sa počiatkami knižtlačiarkej činnosti v Prešove a Scholzovou produkciou od roku 1656. Danú problematiku podala v príspevku *Začiatky knižtlačiarstva v Prešove – Tomáš Scholtz*. *Mgr. Katarína Pekařová* (Bratislava) sa zaoberaila jedným z menej známych spolkov, ktorý pôsobil na území Slovenska v druhej polovici 19. storočia, a to v príspevku *Lekársko-lekárnický spolok Zemplínskej župy a jeho vydavateľská činnosť*. Priblížila v ňom okolnosti založenia, činnosť spolku a jeho významných členov, ale aj jeho vydavateľské aktivity, ktoré reprezentovali zbierky populárnych prednášok. *Mgr. Kamila Fircáková* (Bratislava) sa zameraila na ročenku nemecko-maďarského zboru evanjelickej a. v. cirkvi v Prešove s názvom *Az eperjesi ágostai hitvallásu evangélikus I. anyae gyház évkönyve ~ Ročenka I. evanjelickej a.v. matkocirkvi v Prešove*, ktorá sa vydávala v rokoch 1897 – 1917 a pochádzala z tlačiarne Árpáda Kóscha. Autorka predstavila históriu, aktivity cirkevného zboru (charita, školy, spolky) a jednotlivé osobnosti s ním spojené.

Popri predstavení regionálnych periodík sa pozornosť jednotlivých bádateľov zameraila aj na historické udalosti na stránkach periodík, na politickú, prípadne národnostnú či konfesijnú orientáciu. Príkladom je príspevok *PhDr. Jána Džujka, PhD.* (Prešov) *Knihkupec a papiernický obchodník ~ Könyv – és papirkereskedő (1920 – 1928)*, v kto-

rom predstavil tento dvojjazyčný záujmový časopis, jeho ciele, poslanie a obsah. *PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.* podrobne poukázala na jednotlivé *Prejavy česko-slovenskej spolupráce v knižnej kultúre koncom 19. a začiatkom 20. storočia*, ako boli napr. revue *Naše Slovensko*, akcia slovakofilského spolku Československá jednota pod názvom Česká kniha na Slovensko a slovenská kniha do Čiech, alebo vydanie spoločného diela Slovenskej čítanky v roku 1911. V podobnom duchu sa niesol aj príspevok *PhDr. Petra Kovaľa, PhD. Multietnický charakter gréckokatolíckej cirkvi a jeho odraz v slovenskej prešovskej regionálnej tlači v 30. a 40. rokoch 20. storočia*, kde sa venoval problematike rozdielnosti chápania etnicity gréckokatolíckych veriacich na Slovensku. Ako východiskové pramene mu slúžili aj dobové noviny – napr. Slovenská sloboda či Šariš.

Okrem rukopisných dokumentov, tlačí a periodík sa venovala pozornosť aj iným vzácnym prameňom, akými sú staré pohľadnice, korešpondenčné lístky alebo aj historické veduty z pohľadu grafiky i obsahu. Nimi sa zaoberala napr. *Mgr. Katarína Závadová, CSc.* (Bratislava) v umenovednom príspevku *Prešov v grafike minulých storočí (s osobitným zameraním na veduty)*. *JUDr. Ján Gašpar* (Košice) na základe svojho dlhoročného výskumu prezentoval tematickú časť výskumu k dejinám Košíc, a to v príspevku *Producenti košických pohľadníc v r. 1895 - 1918*. Svoje vystúpenie obohatil aj zaujímavou obrazovou dokumentáciou – ukážkami unikátnych pohľadníc, napr. K. a L. Divalda, A. Stenberga, S. Cattarina, B. Nyuászihó či L. Weisa – z jeho vlastnej zbierky.

Prínosom boli aj diskusie radené po jednotlivých tematických blokoch referátov. Prvý deň konferencie boli zamerané na unikátne jednotliviny, zbierky rukopisov, konfiškácie a osudy farských či šľachtických knižníc, stav spracovania prvotlačí, čiastočne metodiku spracovania tlačí zo 16. storočia, alebo budovanie a sprístupňovanie článkových databáz výročných správ, ročeniek spolkov, škôl a pod. v Univerzitetnej knižnici v Bratislave. Druhý deň konferencie sa diskusie zameriavali najmä na otázky významu regionálnej historickej periodickej tlače, autenticity grafického materiálu – vedút, prepojenie retrospektívnej bibliografie a pomocných vied historických pri spracovaní a výskume starých tlačí a rukopisov, zbierkotvornej činnosti pohľadníc – jednotlivcov i právnických osôb, alebo výskumu zaniknutých spolkov a ich vydateľskej činnosti. Súčasťou neoficiálneho programu konferencie bol aj miniraun a výstava inkunábul z historických fondov knižníc Prešova v priestoroch Slovanskej študovne ŠVK Prešov.

Pozitívne možno zhodnotiť vedecký a multidisciplinárny prístup konferencie, prezentovanie nových poznatkov v zaradených referátoch, ktoré ostali v širšej tematickej rovine dejín knižnej kultúry. Časť z nich bude zaradená do zborníka v printovej podobe pod titulom „Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska“, ktorý vydá Štátna vedecká knižnica v Prešove v edícii Historické fondy.

Jan Šrámek a jeho doba (konferencia pri príležitosti 140. výročia narodenia J. Šrámka) Olomouc 23. september 2010

Martin PEKÁR

Umelecké centrum UP v Olomouci (Konvikt) – miesto konania konferencie. Foto Martin Pekár

Dňa 23. septembra 2010 sa v priestoroch Umeleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia venovaná najvýznamnejšiemu predstaviteľovi politického katolicizmu na Morave a v Čechách v 20. storočí Mons. Janovi Šrámkovi. Organizátorom konferencie bolo Centrum dejín kresťanskej politiky na Katedre histórie FF UP. V Olomouci majú konferencie k dejinám politických strán v Československu bohatú tradíciu. Pra-

videlne sa konajú už od roku 1996 a z každej z nich vyšiel aj zborník príspevkov.

Tohtoročná konferencia bola podľa výzvy tematicky orientovaná na politický katolicizmus v Československu a osobnosť v politike, pričom východiskom sa stal práve jubilujúci Jan Šrámek. Hlavným zámerom organizátorov bolo vytvoriť priestor na prezentovanie najnovších výsledkov výskumu, ako aj na diskusiu k zvolenej téme, aby takto pripravili širší základ pre vznik modernej monografie o politickom katolicizme v ČSR a o Janovi Šrámkovi. Odbornými garantmi konferencie boli prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. a prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D., obaja z usporiadateľského pracoviska.

Na konferencii odznelo spolu osemnásť referátov. Tematicky boli orientované od osobnosti Jana Šrámka, cez jeho spolupracovníkov až po širšie spoločenské súvislosti doby, v ktorej Šrámek žil a bol politicky činný.

Prvý blok pracovnej časti konferencie otvoril svojím príspevkom *prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.*, ktorý je autorom prvej modernej monografie o Šrámkovi. Vo svojom referáte sa sústredil na vzťah Šrámka k spolupracovníkom a priateľom z olomouckého prostredia. Najviac pozornosti venoval arcibiskupovi Prečanovi. O príslušnosti Šrámka k hnutiu katolíckej modernej referoval *prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.*, ktorý vo svojom príspevku zdôraznil skutočnosť, že Šrámek videl jedno zo svojich poslaní v riešení sociálnych otázok doby, a to v nadväznosti na pápežskú encykliku *Rerum novarum*. V tomto bloku ešte odzneli tri ďalšie referáty doktorandov z rôznych pracovísk (Olomouc, Praha, Ružomberok), všetky venované vzťahu Šrámka k niektorému zo súčasníkov.

V druhom bloku odznelo spolu šesť referátov. Osobitne zaujali príspevky *prof. PhDr. Jany Burešovej, CSc.* (FF UP Olomouc) a *PhDr. Michala Pehra, Ph.D.* (Masarykův

ústav a Archiv AV ČR Praha). Jana Burešová hovorila o vzťahu Šrámka k Svazu katolíckych žien a dievok. Šrámek bol duchovným radcom spolku a aktívne sa zaujímal o jeho činnosť. Autorka sa vo svojom vystúpení sústredila na mechanizmus implantovania straníckej politiky do spoločnosti práve na tomto konkrétnom príklade. Dr. Pehr polemicky konfrontoval pozitívne a negatívne dobové hodnotenia osobnosti Šrámka a snažil sa hľadať odpovede na otázky o reálnom význame, postavení a vplyve tohto politika.

Popoludňajší program otvoril svojim referátom *doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.* (FF PU Prešov). Venoval sa životným osudom málo známeho ľudáckeho politika Gejzu Fritza, pričom osobitnú pozornosť venoval jeho vzťahu s predstaviteľom slovenskej odbočky Československej strany lidovej Martinom Mičúrom. Obaja sa poznali a spolupracovali štyri desaťročia. V tomto bloku odzneli ešte ďalšie tri zaujímavé príspevky. *PhDr. Zlataše Kukánová* (MZV Praha) hovorila o diplomatických peripetiách spojených so snahou o získanie kardinálskeho klobúka pre medzivojnové Československo. Metodologicky inšpiratívny príspevok k dejinám každodennosti predniesla *PhDr. Renata Ferklová* (Literární archiv PNP Praha). O málo známej časti šrámkovskej problematiky hovoril *doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.* (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha) v referáte *Národní socialisté a Jan Šrámek*. Svoju pozornosť zamerl na obdobie po voľbách v roku 1946.

Konferenciu uzatvorili „olomoucké“ príspevky od *PhDr. ThLic. Jitky Jonovej* (CMTF UP Olomouc), *Petra Balcárka, Ph.D. et Ph.D.* (Institut pro byzantská a východokresťanská studia Olomouc) a *Mgr. Víta Němca* (CMTF UP Olomouc), zamerané na vybrané širšie súvislosti témy konferencie. Po nich nasledovala krátka diskusia.

Konferenciu uzatvorili „olomoucké“ príspevky od *PhDr. ThLic. Jitky Jonovej* (CMTF UP Olomouc), *Petra Balcárka, Ph.D. et Ph.D.* (Institut pro byzantská a východokresťanská studia Olomouc) a *Mgr. Víta Němca* (CMTF UP Olomouc), zamerané na vybrané širšie súvislosti témy konferencie. Po nich nasledovala krátka diskusia.

Organizátorom konferencie sa podľa môjho názoru podarilo pripraviť zaujímavé podujatie, ktoré prebehlo v príjemnej komornej a zároveň pracovnej atmosfére a v peknom prostredí. Jednotlivé príspevky boli zaujímavé a obohacujúce. Podľa zámeru organizátorov by mali byť spolu s ďalšími textami publikované v kolektívnej monografii.

*Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. počas referátu.
Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. – predsedajúci zasadnutiu.
Foto Archív autora*

Medzinárodná vedecká konferencia Leonard Stöckel a protestantizmus v strednej Európe Bardejov 7. – 8. október 2010

Annamária KÓNYOVÁ

V roku 2010 uplynulo päťsto rokov od narodenia významného slovenského humanistu, reformátora a teológa Leonarda Stöckela. Z tohto dôvodu sa v dňoch 7. a 8. októbra 2010 uskutočnila v jeho rodisku, v Bardejove, medzinárodná vedecká konferencia *Leonard Stöckel a protestantizmus v strednej Európe*. Organizátormi vedeckého podujatia boli: Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, Evanjelický cirkevný zbor Bardejov, Prešovská univerzita v Prešove, mesto Bardejov a Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Prvý blok referátov bol venovaný príspevkom týkajúcim sa priamo života a teologickej činnosti Leonarda Stöckela. Ako prvý vystúpil Miloš Klátik (*Profil osobnosti Leonarda Stöckela*), ďalej Karl Schwarz („*Lumen und Reformator Superioris Hungariae*“ *Der Melanchtonschüler Leonard Stöckel – ein Schul – und Kirchenreformator im Karpatenraum*), následne prezentovali svoj príspevok David Paul Daniel (*Melanchton, Stöckel a teologická orientácia evanjelikov v Uhorsku*), István Szabadi (*Stöckel és a lutheri – kálvini küzdelem*) a Jozef Petrovič (*Nové poznatky ku genealógii bardejovského rodu Stöckel*).

Autori nasledujúceho súboru referátov mapovali šírenie reformačných učení v jednotlivých častiach Uhorska, resp. Slovenska. Ako prvá vystúpila Klára Papp (*A reformáció kezdetei a partiumi és az erdélyi városokban*), István Szabadi (*A reformáció kezdetei Nyugat-Magyarországon*), Monika Bizoňová (*Reformácia a počiatky rekatolizácie na Spiši*), Peter Kónya (*Kalvinizmus v hornouhorských slobodných kráľovských mestách*), súbor príspevkov uzatvoril referát Jiřího Bílého (*Melanchtonův kroužek. Pavel Sperat a počátky českého lutherství*).

Poslednú skupinu referátov prvého dňa konferencie tvorili príspevky od: Viliama Čičaja (*Percepčia Stöckelových diel v meštianskej spoločnosti v 16. – 17. storočí*), Vasila Gluchmana (*O etických a morálnych názoroch Leonarda Stöckela*), Františka Matúša (*De musica*), Slávky Kopčákovej (*Arithmetica*) a Judith Balogh (*Stöckel példája Miskolcon. Protestáns oktatás a kora újkorban*).

Nasledujúci deň boli referáty konferencie rozdelené do dvoch blokov. Prvá skupina referátov bola zameraná na cirkevný život Bardejova a jeho kontakty s inými centrami reformácie. S referátom vystúpila Mária Petrovičová (*Cirkev v Bardejove v predreformačnom období*), Miloslava Bodnárová (*Reformácia v Bardejove v 16. storočí*), Libor Bernát (*Pastori a učítelia Trenčianskej, Oravskej a Liptovskej stolice a Bardejov*), András Szabó (*Párhuzamos életrajzok. Leonard Stöckel – Szikszay Fabricius Balázs, Bártfa – Sárospatak*) a Dénes Dienes (*Egy újhelyi és pataki reformátor Bártfán*).

O ďalších súvislostiach reformácie v stredoeurópskom priestore a pôsobení Leonarda Stöckela pojednávajú vo svojich referátoch: Edmund Hleba (*Materiálne, kultúrno-literárne a duchovné bohatstvo Bardejova*), Jana Gašparovičová (*Leonard Stöckel a bardejovská humanistická škola*), Annamária Kónyová (*Kalvínske školy na východ-*

nom Slovensku v období 16. – 18. storočia) a Marie Marečková (O proměnách mentalit východoslovenského měšťanstva v raném novověku, příklad rekatolizace školství).

Na záver možno skonštatovať, že toto medzinárodné vedecké podujatie bolo dôstojnou oslavou a pripomenutím takej významnej osobnosti našich dejín, akou bol Leonard Stöckel, a prispelo k novým zaujímavým poznatkom k dejinám reformácie a protestantizmu v strednej Európe.

**ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove.
Prednášky Mgr. Zbyněka Vydra, Ph.D. z Ústavu historických
vied Fakulty filozofickej Univerzity Pardubice
Prešov 18. – 21. október 2010**

Peter KOVAL – Dagmar KUZMOVÁ

V mesiaci október sa na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila ďalšia z pravidelných učiteľských mobilit. V rámci programu ERASMUS realizoval svoje prednášky na našom pracovisku Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D. z Českej republiky, ktorý je členom Ústavu historických vied Fakulty filozofickej Univerzity Pardubice.

Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D. sa vo svojom vedeckom výskume zameriava na dejiny Ruska 19. a 20. storočia (geograficky zvlášť na územie Ruska) a antisemitizmus v Rusku v 19. a 20. storočí, preto aj jeho tri prednášky na pôde Prešovskej univerzity mali takéto zameranie. Pre študentov histórie magisterského a bakalárskeho štúdia si pripravil témy: *Carové a obraz monarchie v Rusku 19. století*, resp. *Antisemitizmus v pozdnom cárskom Rusku*. Ohlas na spomínané odprednášané témy zo strany zúčastnených bol veľmi pozitívny, o čom svedčila aj plodná diskusia s viacerými otázkami zo strany študentov.

Svoju prvú prezentáciu mal pripravenú pre interných doktorandov inštitútu histórie. Išlo o druhú podobnú aktivitu, ktorú vedenie inštitútu pripravilo pre svojich doktorandov. Témou stretnutia bola: *Radikálna pravica v ruskej politike (1900 – 1917)*. Je to oblasť, ktorej sa prednášajúci venuje už niekoľko rokov, a jeho úsilie získa tiež knižnú podobu koncom tohto roka.

Úvod stretnutia otvorila riaditeľka inštitútu histórie doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. Privítala a zároveň predstavila v ňom hosťa. Nasledujúcich šesťdesiat minút bolo venovaných otázke kontinuálneho vývoja ultrapravicových síl v Rusku začiatkom 20. storočia, až po októbrový prevrat roku 1917. Ako Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D. uviedol, základnými tromi atribútmi ultrapravicovej ideológie boli: 1) zachovanie a vernosť monarchie, 2) podpora a zachovanie stavovského systému v Rusku, tzv. „samoderžavie“, 3) viera v národ a nedeliteľnosť cárskoho Ruska. Typickým prejavom ultrapravicových síl v Rusku bol tiež antisemitizmus, ktorý, ako uviedol prednášajúci, nie je možné považovať za analogického predchodcu nemeckého fašizmu.

Tak, ako je to v ideologických prúdoch zvykom, aj ultrapravica nebola zjednotenou homogénnou masou ľudí, avšak tvorilo ju niekoľko zoskupení. Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D. zafinoval tri najsilnejšie prúdy v ultrapravicovom hnutí, ako aj najdôležitejšie atribúty, v ktorých sa rozchádzali. Jednotlivé prúdy iniciovali vznik niekoľkých politických strán, ktoré sa snažili svojím pôsobením prilákať čo najviac členov. V prvom rade išlo o spolok, ktorý nemal podobu politickej strany, avšak plnil podobnú funkciu, pod názvom „Russkoje Sobranie“. Skutočne veľkú politickú predstaviteľku ultrapravice v Rusku zosobňovala strana s názvom „Zväz ruského ľudu“, ktorá vznikla krátko po októbrovom manifeste v roku 1905. Ideologicky bola silno spätá s národnostnými

ideami a antisemitizmom, čím si získala širšiu masovú základňu, avšak aj napriek tomu nedokázala presadiť väčší počet poslancov v štátnej dume. Strana zastupovala nacionálny prvok, ktorý však nedokázala pretvoriť na model svetského nacionalizmu, keďže jej základy boli silno zakorenené v cirkevnej vierouke. Tieto nedostatky sa jasne prejavili v neschopnosti zásadným spôsobom sa presadiť na ruskej politickej scéne, pričom ju neobchádzali ani vnútorné rozkoly vo vedení strany. Primárne v celkovom kontexte pôsobenia ultrapravicových strán v Rusku absentoval tiež vodcovský princíp, keďže hnutie považovalo za svojho vodcu samotného cára. Ten však v čele strany nevystupoval, naopak, musel sa podriaďiť akémusi „nezávislému“ postoju voči všetkým politickým stranám. Súbor nedostatkov ultrapravicových síl v Rusku spôsobil, že nedokázali adekvátne reagovať na lavínu chystajúcu ľavicovými stranami, a to najmä boľševickou frakciou sociálno-demokratickej strany Ruska pod vedením V. I. Lenina. Nasledujúci vývoj po roku 1917 bol už nereálny pre existenciu tohto hnutia a postupne zaniklo.

V závere odbornej prednášky odznelo niekoľko doplňujúcich otázok zo strany doktorandov, ktorí týmto prejavili záujem a potvrdili aktuálnosť riešenej problematiky. Azda najviac rezonovala v ušiach poslucháčov otázka, či existuje určitá spätosť a súvislosť so súčasnou ultrapravicovou stranou v Rusku. V mene všetkých prítomných, ako aj v mene členov inštitútu histórie sa na záver poďakoval Mgr. Martin Klempay za prednesenú prednášku a vyslovil úprimnú radosť zo stretnutia.

Vystúpenie Mgr. Zbyňka Vydru, Ph.D. na pôde Inštitútu histórie FF PU v Prešove sa touto prednáškou neskončilo a pokračoval v nasledujúcich dvoch vystúpeniach – pre študentov bakalárskej formy štúdia histórie a pre študentov magisterskej formy štúdia histórie.

Mobility zahraničných kolegov na našom pracovisku umožňujú na jednej strane ako študentom, tak aj pedagógom rozšíriť si svoje poznatky o konkrétne historické fakty, ktorým sa vo svojej vedecko-výskumnej práci venujú hostia zo zahraničia, na druhej strane je tu možnosť zoznámiť sa možno s iným prístupom k riešeniu historického výskumu a jeho aplikácie do pedagogickej praxe. Takýto druh stretnutia s pedagógmi zo zahraničia, veríme, že motivuje hlavne študentov k ich prípadnej snahe vycestovať, aj prostredníctvom programu ERASMUS, do zahraničia.

**Odborný seminár riešiteľov grantového
projektu VEGA MŠ SR
Zdroje a podoby etnických konfliktov na Slovensku
v 1. polovici 20. storočia
Prešov 19. október 2010**

Zuzana TOKÁROVÁ

Spracovanie problematiky etnických konfliktov na Slovensku v medzivojnovom období a v rokoch existencie prvej Slovenskej republiky na báze interdisciplinárneho výskumu je vecným zámerom grantového projektu VEGA *Zdroje a podoby etnických konfliktov na Slovensku v 1. polovici 20. storočia* pod vedením doc. PaedDr. Martina Pekára, PhD. S cieľom zmapovať stav a predstaviť priebežné výsledky tohto výskumu sa 19. októbra 2010 uskutočnil v poradí druhý odborný seminár riešiteľského kolektívu, ktorého členmi sú z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove aj PhDr. Ján Džujko, PhD. a Mgr. Zuzana Tokárová.

Stretnutie nadväzovalo na prvý seminár, ktorý sa konal 13. mája 2010. Programom prvého seminára k možnostiam a východiskám syntetického spracovania boli počiatočné vstupy jednotlivých riešiteľov grantového projektu, ktoré predstavili výskumné zámery členov kolektívu a mali za cieľ mapovať súčasný stav problematiky.

Výsledkom druhého pracovného stretnutia s názvom *Aktuálny stav výskumu* bolo okrem predložených správ o momentálnom stave výskumu každého riešiteľa aj zostavenie pracovných aktivít pre rok 2011 a schválenie štruktúry a záverečnej podoby výstupu. Súčasťou porady bolo tiež zhodnotenie finančného stavu projektu a aktualizácia riešiteľského kolektívu.

V rámci obsahovej náplne bude predpokladaná štruktúra výstupu projektu zahŕňať všeobecnú charakteristiku etnických konfliktov v 1. polovici 20. storočia nielen s dôrazom na európsku civilizáciu, ale aj v rámci Slovenska v kontexte vývoja medzinárodných vzťahov. Na základe podrobnej analýzy a charakteristiky dobových právnych noriem so vzťahom k danej téme bude synteticky spracovaná problematika postavenia menšín na Slovensku s dôrazom na etnické konflikty a ich konkrétne prejavy. Riešitelia grantového projektu do výstupu zaradia tiež problematiku politického systému a právnej úpravy postavenia menšín na Slovensku v rokoch 1918 – 1945.

Oba odborné semináre riešiteľov grantového tímu splnili svoj cieľ. Vyhodnotili doterajší stav parciálnych výskumov, ktoré sa orientujú na uchopenie témy etnických konfliktov cez špecifiká historického vývoja Slovenska v 1. polovici 20. storočia v kontexte domácich i medzinárodných politických súvislostí a pripravili reálny základ na úspešné zavŕšenie projektu v aktuálnom kalendárnom roku. Jeho hlavným cieľom ostáva vydanie syntetického expertízneho materiálu v podobe kolektívnej monografie k uvedenej problematike.

33. zasadnutie Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov v Českom Těšíně a Cieszynie Český Těšín 19. – 21. október 2010

Richard PAVLOVIČ

Česko-slovenská/Slovensko-česká komisia historikov uskutočnila svoje pravidelné jesenné zasadnutie v Českom Těšíně. Výber miesta zasadnutia súvisel s témou seminára, ktorý komisia zorganizovala. Těšín bol v roku 1920 rozdelený medzi Československo a Poľsko a toto delenie rezonovalo aj v diskusii počas seminára. Členov komisie prijal zástupca primátora mesta Český Těšín. Seminár *Pol'ský faktor v česko-slovenských vzťahoch 1918 – 1948* pomohli zorganizovať Ksiaznica Cieszynska, Kongres Poláků v České republice, Polske Towarzystwo Historyczne, Oddział w Cieszynie a Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowiciach. Konferencia sa uskutočnila v Ksiaznici Cieszynskej. Sídlí v historickej budove, ktorá bola rekonštruovaná a organicky doplnená o novú časť, kde sú konferenčné miestnosti a depoty. Uchováva knižničné jednotky z regiónu sliezskeho Těšínska od 18. storočia do súčasnosti. Knižnica úzko spolupracuje s Archiwom Panstwowym w Katowiciach, oddziałom w Cieszynie. Pobočka archívu v Cieszynie sídlí v novej účelovej budove, uchováva 370 fondov, 75 000 jednotlivín a 9 000 zväzkov kníh od 14. storočia do súčasnosti. Spolupráca archívu a knižnice spočíva v ochrane a konzervácii archívnych dokumentov a kníh, projekt Európskej únie Ochrana i konserwacja Cieszynskiego dziedzictwa pismieniczego priniesol do týchto inštitúcií zatiaľ 2,03 milióna Eur.

*Prijatie Česko-slovenskej komisie historikov na radnici v Českom Těšíně.
Zľava: PhDr. Vojtech Čelko, PhDr. Ivan Kamenec, CSc., PhDr. Xénia Šuchová, CSc.,
prof. PhDr. Róbert Kvaček, CSc., PhDr. Petr Hofmann, CSc. Foto Peter Švorc*

Účastníkov seminára privítal burgmistr Ciezsyna a riaditeľ Ksiaznice Ciezsynskej. Úvodný referát *univ. profesora PhDr. Roberta Kvačka* z Univerzity Karlovej v Prahe analyzoval vzťahy Poľska a Československa v rokoch 1918 – 1939. Konštatoval, že vzťahy boli počas celého tohto obdobia zlé, oba štáty nechceli byť objektmi európskej politiky, ale jej tvorcami. Československá diplomacia pod vedením Edvarda Beneša sa snažila ČSR pasovať do roly vodcu malých európskych štátov, na čo sa Poľsko pozeralo s nevôľou. Oba štáty sa aliančne pripojili k Francúzsku, bezvýznamnosť tohto spojenectva sa ukázala až v roku 1938 pre ČSR a 1939 pre Poľsko. Robert Kvaček ďalej hovoril o nedobrych vzťahoch Josefa Becka a Edvarda Beneša, ktoré taktiež narúšali vzájomnú spoluprácu. Kontaktom Poliakov a Ľudákov na Slovensku mal zabrániť nový československý veľvyslanec v Poľsku Juraj Slávik, nepodarilo sa to však. Negatívnu úlohu zohrali územné spory medzi Poľskom a ČSR o Těšínsko, Javorinu, Oravu a Spiš. V diskusii

Dopoludňajšie rokovanie vedie doc. PhDr. Vladimír Goněk, CSc. Foto Peter Švorc

k referátu sa poľskí kolegovia snažili poukázať na negatívnu úlohu Edvarda Beneša vo vzájomných vzťahoch a na glorifikáciu Beneša v českých krajinách. Referát *Miroslava Michela* z Historického ústavu SAV v Bratislave sa týkal utvárania československého štátu v rokoch 1918 – 1920 v súvislosti so snahami Varšavy a Budapešti. *Krzysztof Nowak* z Univerzity v Katoviciach a *Józef Szymeczek* (predseda Kongresu Polákov v ČR) hovorili o Těšínsku a jeho delení, *Mateusz Gniazdowski* z Ústavu východných štúdií vo Varšave referoval o slovenskom autonomizme v poľskej politike v 30. rokoch 20. storočia. K vrcholom podujatia patrili záverečné tri referáty. *Dušan Segeš* z Historického ústavu SAV interpretoval názory poľského exilu počas druhej svetovej vojny na vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi. Poľský chladný vzťah k ČSR v medzivojnovom období sa zmenil, realita vojny primäla obe krajiny k spolupráci. Chymérou však bolo vytvorenie poľsko-československej federácie. Poľský exil mal v Británii lepšie východiskové postavenie ako československý exil. Vzišiel z vojny, na rozdiel od československého, ktorý

sa kreoval ešte pred vojnou na základe politickej krízy. Na základe kontaktov poľského a československého exilu, ktorý reprezentoval Beneš, Poliaci prebrali čechoslovakistické videnie štátu. *Jiří Friedl* z Historického ústavu AV ČR v Brne hovoril o slovenskom faktore v československo-poľských vzťahoch v rokoch 1945 – 1949. Išlo predovšetkým o prinavrátenie slovenských obcí na Orave a Spiši Poľsku, s čím tamojší obyvatelia neúhlasili. Hranice sa upravili do stavu pred rokom 1938. Obe krajiny sa v tomto období obviňovali z utlačania príslušníkov druhých krajín. Československá strana sa snažila o konštituovanie slovenských škôl v Poľsku, napomôcť tomu mal československý konzul v Katoviciach *Matej Andráš*. *Andráš* narážal na odpor poľských úradov, na silné polonizačné snahy na pričlenenom území. Situáciu komplikovala teroristická skupina *Josefa Kuraša*, ktorá napádala aj slovenské obyvateľstvo. *Kurašovi* v roku 2007 odha-

Bývalý československý konzul v Poľsku JUDr. Matej Andráš spomína na československo-poľské vzťahy v prvých rokoch po 2. svetovej vojne, uprostred prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., moderátor popoludňajšieho programu, PhDr. Jiří Friedl, PhD. z Historického ústavu AV ČR v Prahe.

Foto Miloslav Čaplovič

lili v Zakopanom pamätník, čo predstavuje ospravedlnenie jeho aktivít v 40. rokoch. Záverečným referátom bol spomienkový príspevok spomínaného *Mateja Andráša* (nar. 1921), československého konzula v Katoviciach v rokoch 1947 – 1950. Potvrdil referát *Jiřího Friedla*, priblížil svoje kompetencie ako konzula a snahy poľskej strany o jeho odvolanie. Jeho rozprávanie bolo zaujímavým spestrením podujatia. Referáty vo forme štúdií budú uverejnené v Československej historickej ročenke 2010.

Samotné interné rokovanie komisie sa nieslo, tak ako vždy, v priateľskom duchu. Komisia pripravovala návrhy referátov na seminár *Rozdelené mesto*, ktorý bude v rámci 34. zasadnutia v Komárne a iné koncepčné otázky. Komisia bude ďalej participovať na vedeckých podujatiach v Hradci Králové a v Liberci.

**Dejiny Slovenska v archívnych prameňoch.
Dvadsať rokov archívniectva na Filozofickej fakulte
Prešovskej univerzity v Prešove.
Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou
Prešov 24. – 25. november 2010**

Marcela DOMENOVÁ

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove je jedným z dvoch odborných pracovísk, ktorá zabezpečujú vysokoškolské štúdium odboru archívniectvo v rámci univerzít Slovenskej republiky. Pri príležitosti blížiaceho sa 20. výročia výučby archívniectva na FF PU v Prešove usporiadal Inštitút histórie FF PU v Prešove v spolupráci s Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky – Odborom archívov, Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky – Štátnym archívom v Prešove, Spoločnosťou slovenských archívárov a Slovenskou historickou spoločnosťou dvojdňovú vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou pod názvom *Dejiny Slovenska v archívnych prameňoch ~ Dvadsať rokov archívniectva na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*. Konferencia sa konala v dňoch 24. – 25. novembra 2010 v priestoroch Prešovskej univerzity v Prešove. Na jej organizovaní sa dominantne podieľala Katedra archívniectva a pomocných vied historických IH FF PU v Prešove. Organizačný výbor pozostával z členov IH FF PU v Prešove: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.; prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.; doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc.; doc. PhDr. Ľibuša Franková, CSc.; doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.; Mgr. Marcela Domenová, PhD.; Mgr. Karin Fábrová, PhD.; PhDr. Ferdinand Uličný a Mgr. Mária Petrovičová.

Zahájenie konferencie. Zľava: Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.; prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.; doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc.; Dr. h. c., prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc.

Foto Martin Ďurišin

Tematické okruhy vedeckej konferencie ostali zámerne v širšej tematickej rovine. Priestor bol venovaný nielen dejinám archívnickva na PU v Prešove a komparatívne na FF UK v Bratislave a Českej republike v súvislosti s teóriou, ale aj archívnu praxou, dejinám slovenských archívov a prezentácii vzácných dokumentov, fondov a zbierok, resp. samotným dejinám Slovenska vo svetle archívnych prameňov dominantne v období stredoveku a novoveku. Širší priestor dostali aj jednotlivé pomocné vedy historické, hlavne dejiny správy, diplomatika, sfragistika, epigrafia a filigranológia.

Dňa 24. novembra 2010 po oficiálnom otvorení konferencie garantom študijného odboru archívnickvo prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc. vystúpili s otváracím príhovorom prorektor PU v Prešove prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., dekan FF PU v Prešove prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., riaditeľka IH FF PU

v Prešove doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc. a s pozdravným príhovorom PhDr. Július Béreš, CSc. (za VPS Archeologický ústav SAV, Košice). Dekan FF prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. udelil Katedre archívnickva IH FF PU pri príležitosti 20. výročia vzniku študijného odboru archívnickvo Pamätnú medailu FF PU v Prešove. Následne konferencia pokračovala podľa programu.

Prvý blok referátov otvoril vzácný hosť, odborný garant a zakladateľ prešovského odboru archívnickvo *prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.* (Katedra histórie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach), ktorý od roku 1990 pôsobil ako odborný asistent na Katedre dejín FF v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach (UPJŠ). V príspevku *Okolnosti vzniku a perspektíva archívnickva v Prešove* sa venoval myšlienke, potrebám – dôvodom a cieľom – otvorenia úplného magisterského vysokoškolského štúdia archívnickva – v tom čase dvojodborového, t. j. v neučiteľskej kombinácii dejepis – archívnickvo (v akademickom roku 1991/92), ktoré zabezpečovala vtedajšia Katedra dejín a archívnickva FF v Prešove UPJŠ v Košiciach. V podobnom duchu hodnotenia, bilancovania jednotlivých organizačno-personálnych zmien, ktoré ovplyvnili formovanie odboru, náplň štúdia, ale aj odborný profil absolventov archívnickva v priebehu dvadsiatich rokov, a vyzdvihovania úspechov výsledkov práce pedagógov – najmä v podobe jednotlivých absolventov – predniesol druhý spoluzakladateľ odboru, bývalý vedúci Katedry archívnickva a pomocných vied historických *PhDr. Ferdinand Uličný* (KAaPVH IH FF PU v Prešove) referát *20 rokov archívnickva na FF PU v Prešove – Archívnickvo v Prešove po roku 1990*. Vzácnym hosťom na PU v Prešove bol *prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc.* (vedúci katedry, KAaPVH FiF UK Bratislava), zástupca druhého univerzitného pracoviska zabezpečujúceho realizáciu študijného programu archívnickvo od 50. rokov 20. storočia. V referáte *Stav a perspektívy Katedry archívnickva a PVH FiF UK* podal stručný pohľad nielen do minulosti výučby archívnickva na FiF UK, cez jednotlivé

*Mgr. Marcela Domenová, PhD.
Foto Martin Ďurišin*

osobnosti z radov pedagógov, ale aj súčasnosť katedry, vedecko-bádateľské aktivity či spoluprácu s domácimi a zahraničnými pracoviskami.

Pohľad na dejiny, stav a trendy vo výučbe archívniectva na jednotlivých univerzitách – vysokých školách v Českej republike za posledných dvadsať rokov prezentovali v referáte *Výuka archívniectví na vysokých školách v ČR – vývoj a současný stav*, rozdelenom na dve časti kolegovia *Mgr. David Valůšek* (riaditeľ, Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín) – stav na Morave a *Mgr. Jiří Smitka* (Státní oblastní archiv v Praze, vedúci oddelenia zemědělsko-lesnických a osobních fondů) – stav v Čechách. Časť príspevku sa orientovala aj na súčasný systém vzdelávania, platnú legislatívu a elektronizáciu štátnej správy v ČR. Prvý blok referátov uzatvoril hlavný štátny radca *PhDr. Milan Mišovič* (Odbor archivov sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR) s prehľadovým referátom *Vzdelávanie archivárov v praxi ako súčasť zvyšovania ich odbornej kvalifikácie – súčasný stav a perspektívy z pohľadu odboru archivov SVS MV SR*, čím sa reflektovalo aj na predchádzajúce referáty a priamu potrebu vzdelávania, akceptujúcu potreby a nové trendy pre prax archivárov.

Prvá časť druhého bloku referátov bola venovaná jednotlivým osobnostiam z radov archivárov. Otvorila ho pani dekanka FF TU *doc. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.* (Katedra histórie, FF Trnavská univerzita) s témou *Dr. Vendelín Jankovič a slovenské archívniectvo*. V ňom sa venovala prínosu tohto historika, archivára, bibliografa a organizácii slovenského archívniectva v 30. a 40. rokoch 20. storočia. *Mgr. Katarína Matavová* (Katedra histórie, FF Trnavská univerzita, doktorandka) sa zamerala na *Osobnosť Júliusa Bartáka a slovenské archívniectvo*. Príspevok bol venovaný Júliusovi Bartákovi, hlavne v súvislosti so zriaďovaním a zakladaním Pôdohospodárskeho archívu, jeho aktivitami na poste riaditeľa (patrimoniálne archívy, edičná činnosť oblasti dejín lesníctva),

*Prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. pri prednáške; prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.;
doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. Foto Martin Ďurišin*

postojom k zriadeniu Štátneho ústredného archívu a spolupráci s Maticou slovenskou. Pozornosť sa venovala nielen osobnostiam, ale aj významnej Spoločnosti slovenských archívárov (SSA) a jej vzniku, činnosti a aktivitám od roku 1989 bývalou predsedníčkou SSA *PhDr. Zuzanou Kollárovou, PhD.* (MV SR, ŠA Levoča, pobočka Poprad) v prehľadovom referáte *20 rokov Spoločnosti slovenských archívárov – dôležitej súčasti archívárskeho života.*

Potom pokračoval blok príspevkov zameraný na dejiny jednotlivých štátnych či špecializovaných archívov. *Mgr. Jana Žumárová* (Matica slovenská, archivárka) sa v referáte *Matica slovenská v kontexte archívniectva* zamerala na význam, historicko-spoľočen-ské postavenie, aktivity danej inštitúcie, budovanie archívu a predstavenie vybraných unikátnych jednotlivín, fondov a zbierok. *Mgr. Martina Orosová* (Pamiatkový úrad SR Bratislava, archivárka – historička) predstavi-
 la *Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku 1919 – 1939*, ktorý bol v rokoch prvej Československej republiky vrcholným orgánom pre organizáciu archívov a knižníc na Slovensku. Zamerala sa na jeho vznik, činnosť, pôsobnosť a s ním vyzdvihla osobnosti – spolupracovníkov, ako napríklad Václava Chaloupeckého. *Mgr. Daniela Fukasová* (Slovenský národný archív, archivárka) prezentovala *Pôdohospodársky archív a jeho zástoj v dejinách slovenského archívniectva*, najmä materiály z rokov 1948 – 1955 a aktivity jeho pracovníkov, a to na základe spracovania rovnomeného archívneho fondu uloženého v Slovenskom národnom archíve. Samostatný priestor bol venovaný dejinám a významu vybraných archívov v Prešove; Štátnemu archívu v Prešove a jeho pobočke, mestskému archívu v príspevku *Z dejín prešovských archívov* od *doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej, CSc.* (MV SR, Štátny archív Prešov, KAaPVH IH FF PU v Prešove). Na ňu nadviazal *PhDr. Richard Pavlovič* (MV SR, Štátny archív Prešov, pobočka Svidník, riaditeľ pobočky archívu) s témou *Dejiny a súčasnosť Štátneho archívu v Prešove, pobočka Svidník*. Autor priblížil nielen históriu, súčasný stav, fondy, výskumné úlohy a perspektívy samotného archívu, ale aj históriu archívov na území dnešných okresov Svidník a Stropkov od začiatku 50. rokov 20. storočia, záujem štátu o archívne dokumenty a organizáciu archívneho systému na východnom Slovensku v sledovanom období.

Tretí – posledný blok referátov otvorili príspevky kolegov zaoberajúcich sa hudobnou históriou, resp. hudobno-historickými prameňmi a hudobnou historiografiou. *PhDr. Janka Petőczová, CSc.* (Ústav hudobnej vedy SAV Bratislava, samostatná vedecká pracovníčka) v príspevku *Dejiny barokovej hudby na Slovensku v archívnych prameňoch* predstavila pramene barokovej hudby na Slovensku v podobe hudobných rukopisov a nototlačí zo 17. a prvej polovice 18. storočia, vypovedajúcich o štýlovo diferencovanej

*Prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.
 pri prednáške. Foto Martin Ďurišin*

vokálnej, vokálno-inštrumentálnej i inštrumentálnej hudbe obdobia baroka. Venovala sa nielen evanjelickej duchovnej hudbe, hudbe katolíckych rádov (františkáni, jezuiti, piaristi) v kláštoroch, ale aj menej zastúpeným prameňom svetskej hudby. Svoj príspevok doplnila aj o zaujímavú hudobnú ukážku skúmaného materiálu. *Mgr. Eva Veselovská, PhD.* (Ústav hudobnej vedy SAV, samostatná vedecká pracovníčka) prezentovala nové a podnetné realizované projekty z výskumov hudobnej medievalistiky (APVV 51043605, Pramene stredovekej cirkevnej hudby na Slovensku) a ich vyhodnotenia a výstupy v referáte *Slovensko a archívne pramene (sprístupňovanie, digitalizácia, reštaurovanie, prezentácia)*. *Stredoveké notované pramene v slovenských archívnych inštitúciách* na základoch stredovekých notovaných archívnych materiálov, pergamenových fragmentov z obdobia konca 11. storočia až zo začiatku 16. storočia. V referáte *Analýza archívnych prameňov rehole sv. Františka v Šariši* prezentovala *Mgr. Martina Snaková, PhD.* (MV SR, Štátny archív Prešov, pobočka Svidník, archivárka/samostatný radca) prezentovala archívne materiály k trom františkánskym (observantov Salvatoriánskej provincie v Nižnej Šebastovej, v Bardejove a v Prešove) a jednému minoritskému konventu (provincie sv. Alžbety Uhorskej v Prešove) do roku 1786, ktoré sa nachádzajú v Štátnom archíve Prešov – Nižná Šebastová, v Štátnom archíve Bratislava, v Štátnom archíve Prešov, pobočka Bardejov a v Župnom archíve v Miškovci. Priestor sa nechal aj na informovanie o uložení, spracovaní a prístupe k vybraným archívnym prameňom z územia východného Slovenska, k dejinám školstva, školskej správy, náplne školskej výchovy, a to *Mgr. Máriou Novosádovou* Štátny archív Prešov, pobočka Humenné) v referáte *Archívne pramene a ich využitie pri štúdiu dejín školskej správy*. *Mgr. Marcela Domenová, PhD.* (KAaPVH IH FF PU v Prešove, odborná asistentka) sa venovala kritickému a obsahovému zhodnoteniu jednotliviny obsahujúcej dejiny dvoch lokalít, ktoré boli v čase vzniku dokumentu vo vlastníctve prešovského gréckokatolíckeho biskupstva, v referáte *K neznámemu rukopisu Viktora Ladomerského „Krátká história Červeného Kláštora s dodatkom o kláštore vo Vranove nad Topľou“ z r. 1875*. Cieľom príspevku bolo aj poukázanie na súvislosť s inými vzácnymi dobovými rukopismi a na materiál evidovaný vo fondoch historických cirkevných knižníc a archívov.

Jednotlivé bloky referátov a následné diskusie v prvý deň konferencie moderovali doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., Mgr. Marcela Domenová, PhD. a PhDr. Ferdinand Uličný.

Druhý deň konferencie, 25. november 2010, bol venovaný najmä pomocným vedám historickým. V prvom bloku vystúpil *Mgr. Miroslav Čovan* (KAaPVH FiF UK Bratislava, doktorand), ktorý sa zameril na *Významné epigrafické pramene a ich prínos pre dejiny šarišských slobodných kráľovských miest* v súvislosti s terénnym výskumom a novými zisteniami na vybraných náhrobných kameňoch, tumbách a nástenných maľbách v lokalitách Bardejov, Prešov, Sabinov a Veľký Šariš. *Mgr. Norbert Novosád* (Praha, podnikový archív) predstavil *Prechodné obdobie v pečatení listín Šarišskej stolice do 16. storočia* na základoch hodnotenia sfragistického výskumu písomností Šarišskej župy, osobných pečatí župných hodnostárov a úradných pečatí slúžnovských okresov do zavedenia samotnej stoličnej pečate (dochovej k roku 1556). *PhDr. Gabriel Szeghy* (Archív mesta Košice, archivár) predstavil výsledky výskumu vyše 1000 variantov pečatí obcí a miest historickej Abovskej a Turnianskej župy na základe komparácie obsahových a formálnych znakov. V referáte *Porovnanie obecných a mestských pečatí Abovskej a Turnianskej župy* stanovil chronologicko-typové medzníky vo vývoji spe-

čatovania žúp, korigoval niektoré staršie výsledky – teórie o výbere motívov obecných symbolov. *Mgr. Zuzana Forraiová* (Východoslovenské múzeum Košice, lektorka) sa v príspevku *Filigrány z fondu Abovskej župy v Štátnom archíve v Košiciach. (Možnosti a zmysel ich využívania, stav a perspektívy filigranológie na Slovensku)* zamerala nielen na prezentovanie výsledkov výskumu papierenských značiek (identifikácia, obraz, pôvod, výrobca) na písomnostiach evidovaných vo fonde Abovskej župy do roku 1650, ale aj na nové trendy, na možnosti moderného spracovávania, metódy reprodukcie filigránov a ich publikovania v on-line databázach. *Mgr. Krasimír Damjanov* (Bach systems, spol. s r. o., konateľ, Lučenec) v mene spoločnosti a kolegu *Ing. Miroslava Bayera* (Bach systems, spol. s r. o., konateľ, Olomouc) prezentoval *Sprístupňovanie archívnych doku-*

Účastníci konferencie. Foto Martin Ďurišin

mentov v Čechách a na Slovensku na praktických ukážkach – príkladoch úspešných projektov digitalizácie a on-line sprístupnenia archívnych fondov s účasťou ich spoločnosti, napríklad aplikáciu VadeMeCum, portálu vademecum.vsnet.sk.

Posledný blok referátov bol zameraný najmä na dejiny správy. Dejinám, vývoju správy, právneho vývoja postavenia mesta Kežmarok sa venovala *Mgr. Karin Fábrová, PhD.* (KAaPVH IH FF PU v Prešove, odborná asistentka) v referáte *Právne postavenie mesta Kežmarok v stredoveku*. Na ňu nadviazala *Mgr. Mária Petrovičová* (KAaPVH IH FF PU v Prešove, doktorandka) s témou *Mestská správa Bardejova v prameňoch 14. a 15. storočia*. Venovala sa nielen rozboru prameňov, ale aj potrebe prehodnotenia interpretácie listín, napríklad privilegálnej listine Bardejova z roku 1376 a udeleniu – resp. neudeleniu výsady slobodnej voľby farára (listina z roku 1391). *Mgr. Drahošlav Magdoško* (Katedra histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, doktorand) prezentoval tému *Správa Abovskej stolice podľa kongregačnej zápisnice z r. 1570 – 1573*. Zamerával sa na činnosť a kompetencie abovských stoličných predstaviteľov (župan, slúžni

atď.) a župných orgánov podľa zmienok v jednej z najstarších zachovaných kongregačných zápisníc (*1564). Ako posledná vystúpila Mgr. Františka Marcinová (KAaPVH FiF UK Bratislava, doktorandka) so zaujímavým referátom *Kniha testamentov Starej Ľubovne 1660 – 1747 a možnosti jej využitia z pohľadu pomocných vied historických*, v ktorom sa venovala popri obsahovej analýze, diplomatike a dedičskom práve najmä faktografii z oblasti dejín správy, archontológie, historickej antropológie, ale aj numizmatiky, metrológie a historickej geografie. V tento deň boli referáty radené do dvoch blokov a následné diskusie konferovali doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. a Mgr. Ján Adam, PhD.

Prvý deň konferencie bol oficiálny program zavŕšený recepciou, ktorej súčasťou bolo pestré a zaujímavé hudobné matiné, moderované PaedDr. Slávkou Kopčákovou, PhD., ktorá sa podieľala aj na jeho dramaturgii. V jeho programe vystúpili pedagógovia z Inštitútu umení FF PU v Prešove – Mgr. Art. Ľubica Kistyová, PhD., Mgr. Art. Stanislav Mirossay, PhD. – a študenti 2. ročníka odboru estetika – hudobná výchova z Inštitútu estetiky, vied o umení a kulturológie FF PU, a to Martina Guľašová, Radoslav Moznich, Marek Majoroš, Karolína Kopaničáková, Jana Berčíková a akordeónové duo Colegium musicum – Marián Cuprišin a Peter Stripaj.

Celkovo na konferencii odznelo 28 referátov, po ktorých nasledovali diskusie. Vedecký a multidisciplinárny prístup, odbornosť a nové výsledky, trendy či projekty prezentované v referátoch vzťahujúcich sa k vyššie uvedeným okruhom prispeli k rozšíreniu poznatkov pri výskume jednotlivých parciálnych tém vzťahujúcich sa k problematike archívnictva, pomocných vied historických, no najmä samotných dejín Slovenska. Referáty prednesené na konferencii budú sprístupnené odbornej verejnosti na stránkach periodika Inštitútu histórie *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*.

Kus Ríma nad Torysou. Vedecká kaviareň s doc. PhDr. Mariánom Vizdalom, CSc. Prešov 1. december 2010

Lucia TOKÁROVÁ

*Lenka Senková - moderátorka podujatia.
Foto Lucia Tokárová*

Prešovská univerzita v Prešove začala v spolupráci s Národným centrom pre popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti a Centrom vedecko-technických informácií SR organizovať stretnutia vedeckých osobností s odbornou i širokou verejnosťou. Vedecké kaviarne sa vo viacerých slovenských mestách pod záštitou ďalších univerzít realizujú od roku 2008 s cieľom popularizovať vedu a výskum a upriamiť vedu do centra pozornosti laickej verejnosti pri šálke kávy v príjemnom prostredí.

V rámci tohto pravidelného cyklu neformálnych stretnutí verejnosti s vedeckými osobnosťami pod názvom Veda v centre sa 1. decembra 2010 na pôde Prešovskej univerzity v Prešove

uskutočnila beseda s *doc. PhDr. Mariánom Vizdalom, CSc.* z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove na tému *Kus Ríma nad Torysou*.

Účastníci vedeckej kaviarne. Foto Lucia Tokárová

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. počas prezentácie. Foto Lucia Tokárová

Podujatie v komornej atmosfére otvorila moderátorka vstupným predstavením hosťa, ktorý v úvode svojho vystúpenia stručne priblížil problematiku doby rímskej na Slovensku. Prostredníctvom obrazovej prezentácie následne prítomným načrtol priebeh a výsledky archeologického výskumu realizovaného v letných mesiacoch v roku 2009 na sídlisku z mladšej doby rímskej v Ražňanoch v okrese Sabinov. Pomocou opisu jednotlivých výskumných objektov boli účastníkom vedeckej kaviarne predstavené základné informácie o postupe výskumu, ktorý bude v spomenutej lokalite prebiehať aj v ďalších sezónach so zámerom odкрыť kamennú architektúru predpokladanú na základe nálezov rímskej strešnej krytiny. Celú akciu uzatvorila diskusia prítomného publika, najmä k otázkam osobných skúseností hosťa s archeológiou a k problematike uskutočňovania archeologických výskumov na Slovensku. Z besedy bude v najbližšej dobe spracovaný aj videozáznam, ktorý prostredníctvom internetu priblíži danú tému aj ďalším záujemcom.

Takáto forma odbornej diskusie znamenala nielen zaujímavu strávenú podvečer pri káve, ale zároveň prispela k popularizácii vedy v spoločnosti. Podujatie ukázalo, že aktuálne témy z oblasti vedy a výskumu možno pútavo realizovať aj v príjemnej atmosfére a najnovšie výsledky sa tak dajú predstaviť s úspešným ohlasom nielen vedeckej komunite či akademickej obci, ale tiež širokej verejnosti.

O AUTOROCH

BIZOŇOVÁ, Monika (monika.bizonova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., PhD. (derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších dejín a dejín religii

DRÁBIK, Jakub, Mgr. (drabik.jakub@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

ĎURIŠIN, Martin, PhD. (durisin.martin@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

DOMENOVÁ, Marcela, Mgr., PhD. (domenova@unipo.sk)

Vysokoškolská pedagogička, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra pomocných vied historických a archívnictva; vedúca katedry

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhD., CSc. (lfrank@unipo.sk)

Vysokoškolská pedagogička, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HARBUEOVÁ, Eubica, doc., PhD., CSc. (lharb@unipo.sk)

Vysokoškolská pedagogička, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín; riaditeľka inštitútu

HOLLÝ, Karol, Mgr., PhD. (karolholly@gmail.com)

Vedecký pracovník, Oddelenie dejín vied a techniky Historického ústavu SAV v Bratislave

HOPTOVÁ, Luciána, Mgr. & Mgr. (luciana.hoptova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

JARINKOVIČ, Martin, Mgr. (martin.jarinkovic@post.sk)

Externý doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín; odborný pracovník Historického odboru Východoslovenského múzea v Košiciach

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, PhD., PhD. (jurcisin@unipo.sk)

Vysokoškolská pedagogička, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KÓNYOVÁ, Annamária, Mgr., PhD. (konyova@unipo.sk)

Vysokoškolská pedagogička, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

KOVAL, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOZÁKOVÁ, Diana, Mgr. (diakozakova@gmail.com)

Externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KUCÍK, Štefan, PaedDr., PhD. (stefan.kucik@gmail.com)

Vysokoškolský učiteľ, Ústav historických vied a praktickej teológie Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

KUZMOVÁ, Dagmar, Mgr. (kuzmoval@centrum.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších dejín a dejín religii

MARCINKOVÁ, Lucia, Mgr. (lcmarcinkova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

MELICHÁREK, Maroš, Mgr. (MelicharekM@seznam.cz)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

MICHELA, Miroslav, Mgr., PhD. (histmirm@savba.sk)

Vedecký pracovník, Historický ústav SAV v Bratislave a odborný asistent na Ústave českých dejín Univerzity Karlovej v Prahe

MUŠINKA, Mikuláš, prof., PhDr., DrSc.

PALENČÁROVÁ, Zuzana, Mgr.

Absolventka Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov v špecializácii dejepis - pedagogika

PAVLOVIČ, Richard, PhDr. (richard.pavlovic@sapo-psk.vs.sk)

Externý doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; Štátny archív Prešov, pobočka Svidník, riaditeľ pobočky

PEKÁR, Martin, doc., PaedDr., PhD. (pekar@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; vedúci katedry

SENDEKOVÁ, Marta, PaedDr., PhD. (marta.sendekova@gmail.com)

Vysokoškolská pedagogička, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

SCHWARZ, Karl W., Prof. ThDr. Dr. phil. h. c. (karl.schwarz@univie.ac.at)

Vysokoškolský pedagóg na Evanjelickej teologickej fakulte Viedenskej univerzity; riaditeľ Ústavu cirkevných dejín Dunajského a Karpatského priestoru; hosťujúci profesor na Komenského univerzite v Bratislave (karl.schwarz@kgdk.org); ministerský radca

na Spolkovom ministerstve pre vzdelanie, umenie a kultúru vo Viedni (karl.schwarz@
bmukk.gv.at)

ŠKULECOVÁ, Ivana, Mgr. (ivana.skulecova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

ŠVORC, Branislav, Mgr. (branislav.svorc@gmail.com)

Interný doktorand, Fakulta manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra turizmu a hotelového manažmentu

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (psvorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

TAKÁCSOVÁ, Katarína, Mgr. (katarina.takacsova@snm.sk)

Archivárka, SNM – Múzeum Betliar

TOKÁROVÁ, Lucia, Mgr. (lucia.tokarova@hotmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších dejín a dejín religii

TOKÁROVÁ, Zuzana, PhDr. (zuzana.tokarova@hotmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

VALLOVÁ, Viera, PaedDr. (vallova@unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

VASILOVÁ, Darina, PhDr., PhD. (dvasil@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; vedúca katedry

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada); má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie*, *Eudia a doba*, *Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubrik, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), alebo zodpovednej redaktorky periodika PhDr. Darine Vasiľovej, PhD. (dvasil@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany, ISBN; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles*, *People and time*, *Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non-current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk) or the responsible editor, PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (dvasil@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages, ISBN; while quoting the proceedings,

the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF- Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk) oder der verantwortlichen Redakteurin des Periodikums PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (dvasil@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, ISBN, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2010

Ročník / Volume V

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_2_2010.pdf

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
in cooperation with
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707